

PAUL
ANGHEL

CUTREMURUL

CARTEA ROMÂNEASCĂ

Web: <http://www.virtual-project.eu/>

Forum: <http://virtual-project.org.es/>

PAUL ANGHEL

CUTREMURUL

Cartea a VIII-a din ciclul

„Zăpezile de acum un veac“

CARTEA ROMÂNEASCĂ

— 1986 —

**„Cutremurele sînt mișcări ale
scoarței pămîntene, care pot rupe
ciclurile vieții.“**

Humboldt

Se umflase din nou Dunărea, ca și în urmă cu un an, cu un ev, cu o sută de evi. Între marile evenimente, distanța e scurtă, atât de scurtă, încît acestea își leagă zalele unele de altele într-un continuum, rostogolindu-se împreună, așa cum se leagă și se confundă unele cu altele revărsările de primăvară cu cele de toamnă ale marelui fluviu, la Porțile de Fier. Aici, vegetația pripită a sezonelor, cea care ar putea măsura prefacerile anuale, nu se vede ; se văd doar pereții de piatră, cerul și talazurile în năvală.

Vara însă, cînd fluviul scade, cînd e secetă, ies din albie marii bolovani, își scot la soare spinările, își arată trupurile lustruite de valuri și zăpoare, iar dincolo de Porțile de Fier, mai la vale, se văd picioarele mult scurtate ale podului lui Traian. Și mai la vale se văd picioarele unui pod aruncat peste fluviu de Constantin cel Mare, iar și mai la vale, la fund, încremenite în mîl, s-ar afla niște monoxile, bărci arhaice scobite cu topoare de bronz, dintr-un singur trunchi de copac, rămășițele unui pod de nave, întins de Darius, în era veche, de la un mal la altul. Încă și mai la vale, spre Deltă, nu se mai vede nimic decît împărăția sublimă a lui Dumnezeu. Istoria umană dispare.

Pe firul Dunării, timpul, în virginitatea lui de izvor, se vede cel mai bine la vărsare, în Deltă, unde în fiecare an pămîntul înaintează cu o palmă sau două în Marea Neagră ; se vede și la Histria, unde marea s-a retras, lă-

sînd portul cetății eline pe uscat, în pustiire, dar nu se vede la Porțile de Fier, unde timpul n-are încă chip, sub clocotul apelor în izbire cu piatra. De-a lungul timpului numai o singură scrijelitură a omului, în peretele de cremene : pe țărmul drept care se ridică abrupt pînă la cer, soldații lui Traian au tăiat o șosea și au bătut o tabulă — Tabula traiană — la anii 105—106. Acum, sub tabulă, jos, plutea un cadavru umflat de apă, care, pînă la urmă, s-a hotărît să pornească la vale, printre cataracte, spre mare.

De atunci, dè la începutul erei, nu trecuse mult, cam vreo treizeci de generații din același soi de oameni. Și aceștia curgeau, ca și apa, rămînînd totuși pe loc, ca și piatra. Ultima generație, cea a contingentului militar 1877, era atît de tînă, încît credea că evenimentul antic, din care oamenii decurgeau, se petrecuse ieri.

*

Generalul Cerchez n-a trecut Dunărea. Cînd ajunsese pe la mijlocul fluviului, ambarcațiunea lui a fost întoarsă la țărmul bulgar, unde i s-a înmînat ordinul de a rămîne mai departe, pe loc, comandant al garnizoanei Vidin. Întoarcerea din drum i-a dat generalului un rău presentiment, combinat cu o stare de răzvrătire împotriva soartei. Hotărîse să dezbrace uniforma odată ajuns pe celălalt mal, dar ordinul îi revoca decizia, silindu-l să redevină ceea ce nu mai voia să fie : un militar. „— Dragă, dar ce s-a întîmplat ?!“ „— Vi s-a ordonat să rămîneți pe loc și să reluați comanda !“

A revenit la comandament cu silă și a poruncit să i se desfacă bagajele. Nici locțiitorul lui, colonelul Algiu, care primise telegrama, nu bănuia ce se putuse întîmpla. Hainele civile îl și așteptau pe Cerchez la Craiova. Tot acolo fusese trimis echipamentul civil pentru ordonanțe. Voia să iasă din armată împreună cu ordonanțele, desconcentrîndu-i pe cei doi băieți care-l slujiseră în campanie, lăsîndu-i la vatră. Spre seară a sosit încă un ordin tele-

grafic : i se cerea să predea cetatea reprezentantului armatei aliate, colonelul Tituba, șeful unei comisii ruse de preluare și inventar. Aceeași situație urma s-o aibă cetatea Belogradgic, în care se afla o garnizoană română aparținând tot diviziei lui Cerchez. De cetatea Belogradgic, de armamentul și munițiile otomane rămase acolo răspundea colonelul Cantili. Generalul i-a retransmis lui Cantili depeșa, obligându-l și pe acest subaltern să rămână la post. A făcut automatic aceste operații, așa cum se primesc și se retransmit ordinele la oboseală. Apoi a deschis gazetele sosite de la București, cu nădejdea că va afla măcar din presă ceea ce superiorii nu-i spuneau. Nici o noutate, guvernul nu știa nimic despre condițiile păcii abia încheiate. Și atunci, pentru ce graba de a se preda cetatea ? ! Mai ales când dintr-un ordin anterior al prințului rezulta că Vidinul, ca și Belogradgicul, urmează a fi ținut zălog pînă la reglementarea finală. Cînd intervenise această reglementare finală ?

Pentru mai multă siguranță, Cerchez a cerut la București să i se retransmită ultimul ordin. Voia să-și controleze buna înțelegere și să verifice dacă textul pe care îl primise fusese clar redactat. Procedase la fel și în urmă cu un an, cînd primise ordinul absurd de a se retrage din fața Calafatului. Nu era mai normal, a întrebat atunci, să ocupe Vidinul, pe care tot îl bombarda cu tunurile ? Acum se afla la Vidin, se reîntorsese la Vidin, dar cu ordinul de a preda cetatea aliaților. De ce ? A așteptat mult retransmiterea ordinului, plimbîndu-se iritat în jurul aparatului Morse. Nutrea speranța că ordinul se va revoca sau că vor interveni niște precizări. Nimic. Același text identic cu primul, doar că numele ofițerului aliat care urma să preia cetatea era îmbogățit cu un i : Titiuba, în loc de Tituba. N-a mai cerut corectură, Cerchez îl știa pe Tituba. Totuși Tituba sau Titiuba, cum era corect ? „— Eh, fir-ar să fie !“, acel i în plus se ținea deja scai de el și avea să-l persecute și-n cursul nopții.

Din ațîtare a trecut direct în insomnie, insomnia atroce de care nu scăpase săptămîni în șir în timpul asediului Plevnei. Încă de atunci căpătase greață de ceai și spaimă că ceva capital se petrece dincolo de spațiul pe care el îl

controla. Nedormirea de atunci îl istovise, nu putuse scăpa de ea decît după bătălia supremă, cînd Cerchez, la sfîrșitul zilei, a căzut buștean într-un somn opac, din care nu l-a mai putut trezi absolut nimeni vreo douăzeci de ore. Cînd s-a trezit, era deja general. Plevna rămăsese în urmă, lumea se schimbase, veniseră zăpezile, prin zăpezi dormise bine, chiar de-a dreptul în zăpadă, pînă în noaptea de după lupta de la Smîrdan, cînd insomnia i-a revenit. Era absurd să-i revină — cîștigase bătălia !, dar ațîțarea premergătoare s-a prelungit — probabil că lupta nu-l cheltuisese suficient —, Cerchez a trăit atunci din nou spaima că ceva capital se petrece dincolo de spațiul pe care deja îl controla.

Într-un fel era normal : o victorie obținută noaptea atîrnă de un fir de păr. Nimeni nu poate fi stăpîn pe un rezultat smuls din haosul încăierării și al întunericii. Cerchez știa din luptele precedente că o bătălie nu-i altceva decît o stare de haos, — inițial bine organizat — în care cineva, un îndrăzneț sau hazardul scoate un rezultat incredibil, în favoarea uneia dintre părți, cînd tot atît de bine acel rezultat poate aparține părții celeilalte. La Smîrdan, după luptă, Cerchez trăise teroarea că undeva în întuneric inamicul ascunde niște colosale rezerve. Unde ? Desigur, dincolo de spațiul pe care el îl controla, din care cauză generalul a ordonat incursiuni rapide, prin întuneric, în toate direcțiile. Că inamicul dispune de rezerve era pentru Cerchez nu o închipuire — o certitudine. Avea și argumentul : el însuși, la Grivița, stătuse în tot timpul bătăliei, cu divizia intactă, pe post de rezervă. Își scobise o noapte întreagă pipa, la masa popotei din peștera lui Auerbach, așteptînd să intre în foc. Divizia se afla afară, în spatele lui, cu armele în mîini. De ce nu s-ar fi desfășurat lucrurile absolut la fel și la Smîrdan ? De ce nu un altul, sau dublul lui, scobindu-și pipa undeva în întuneric ! La Smîrdan se înfruntase de fapt el cu el, el cu spaima din sine însuși, pe care n-a putut-o învinge decît tîrziu, la lumina zilei, cînd a văzut că rezultatul îi aparține definitiv, ba chiar se dispensează de el, de persoana lui fizică. Și-a și spus, cu ciudă, înainte de a pleca să se culce : „Un rezultat devine infailibil cînd capătă obiecti-

vităte, cînd se eliberează de persoana celui care l-a obținut“.

Lucru straniu, pe Cerchez nu-l calmaseră asigurările ofițerului cercetaș, care, în cursul nopții, i-a raportat în cîteva rînduri că-n întuneric nu se ascunde nimeni. Șeful echipelor de luminători explorase terenul cu mult timp înainte de luptă, îi indicase formațiile inamice pe hartă, îi desenase deja rezultatul. Totuși, Vedeta de noapte nu cunoștea probabil forța întunericului, capacitatea de surpriză de care dispune bezna, verificată de Cerchez cu luni în urmă, atunci la Grivița. „— Ce-mi vorbești dumneata ? l-a muștrat el pe ofițerul cercetaș. Dar dacă aici, în această zonă, pe care încă n-ai explorat-o, se află cineva !“ „— Acolo unde îmi arăți, i-a răspuns Vedeta de noapte, e Dunărea, iar dincolo e țara.“ Cerchez se smintise, surescitarea îl împinsese în absurd, el indicase cu mîna pe hartă tocmai linia de reazem, din care nu putea veni nici o surpriză. „— Și-apoi, i-a mai spus Vedeta de noapte, pentru ce te mai sperii, cînd stăpînești deja rezultatul ?“ Deja mijeau zorile, nu mai putea interveni absolut nimic ; împreună cu Vedeta de noapte, Cerchez a vizitat ambulanța unde fuseseră aduși toți răniții, apoi campamentul prizonierilor. A asistat la numărătoarea prinșilor pînă l-a prins și pe el din urmă căscatul. A căscat nervos, nu-i era somn. L-a trimis să se culce pe ofițerul cercetaș, care a refuzat însă. „— De-aici încolo eu sînt cel care n-o să mai poată dormi“, i-a spus acesta lui Cerchez. „— De ce, cînd războiul e ca și isprăvit !“ „— Tocmai de asta. Mi-e teamă că se va instala, după război, o insomnie generală. Cerchez a zîmbit ascultînd această enormitate. Vorbind, Vedeta de noapte a căscat, semn că totuși îi era somn. A căscat din nou și Cerchez, căscatul trecea de la unul la celălalt. „— O să dormim toți, în curînd !“ a mormăit generalul. „— Te înșeli, l-a contrazis Vedeta de noapte. În curînd n-o să mai doarmă nimeni.“ Și ațintindu-l cu o privire obosită : „— Dă-ți seama, Mihai, că de azi înainte inamicul nu va mai fi la vedere și atunci ce-o să vă faceți ? !“ Ofițerul cercetaș îi spunea lui Cerchez pe nume, cînd se aflau în doi, fuseseră egali în grad pînă foarte de curînd, după Plevna. Împreună trăiseră insomniile asei diului, sfîrșite cu acea ultimă noapte de la Smîrdan :

„— Îți ordon să te culci !“ i-a poruncit Cerchez, repetînd ordinul pe care și lui i-l dăduse cîndva generalul Cernat.
„— Bine, mă culc ! a convenit ofițerul, dar să știi că asta nu rezolvă nimic.“ În noaptea banchetului, același ofițer cercetaș îi înmînase lui Cerchez un plic sigilat, cu rugămintea de a nu-l deschide decît dincolo, după ce trece fluviul.

După care acel ofițer prieten s-a și sinucis.

*

Abia dimineța, cînd Cerchez își sorbea cafeaua, o depeșă de la Externe i-a adus cîteva lămuriri : deși condițiile păcii nu erau cunoscute, prințul hotărîse să predea aliaților cetățile Belogradic și Vidin, printr-un gest unilateral de bunăvoință, pentru a nu se atrage asupra țării nici o indispoziție internațională. Lui Cerchez i se recomanda să se conformeze ordinului primit direct de la departamentul de Război. Îi rămînea deci să predea Vidinul colonelului Tituba.

În lipsă de ceva mai bun de făcut, Cerchez a vizitat cîteva lazarete tixite de bolnavi. A trecut apoi pe la cîteva dintre unitățile aflate în subordine, suprimînd salutul la general și raportul uzual despre starea trupei. Ofițerii și soldații, care așteptaseră întoarcerea acasă, acum se plictiseau. Starea subordonaților se vedea cu ochiul liber, fără nici un alt raport. A dat apoi ocol cetății, fără să mai intre în interior. Zidurile, pe care atîta le jinduise, erau încă tefere, deși le bombardase și de pe țărmlul românesc, de la Calafat, și de pe țărmlul bulgar, în timpul ultimelor săptămîni de asediu. Deținea, în sfîrșit, acest punct strategic, cu care acum nu avea ce face, cu care nimeni nu mai avea ce face — nici otomanii, nici românii, probabil nici rușii. Cerchez a întors spatele cetății pustii, simplu depozit de fiare vechi și furnituri militare, și a pornit spre cantonament. În drumul de întoarcere, s-a oprit totuși să se întrebe : la ce servește obiectul unei bă-

țalii, care, 'o dată cîștigat, devine inutil ? Aceeași soartă urmau s-o aibă toate obiectele cucerite în timpul războiului, pentru care căzuseră de o parte și de cealaltă mii de morți — redute, redane, forturi, fortificații, unele plasate cu totul bizar, după necesități strategice de moment, toate nule ca valoare, toate acum abandonate. O situație aparte avea totuși Vidinul. Impunătoarea cetate medievală de la Dunăre nu mai avea nici un rost militar, dar rămînea frumoasă. Ca și cetatea Belogradic din munți, la care zidurile — otomane, bizantine, romane — legau erele între ele, ținîndu-le falnice. Va mai spune mîine ceva o redută acoperită de bălării ?

Colonelul Tituba era plecat la Sofia pentru instrucțiuni. Cerchez n-avea cui preda cetatea. Spre seară a primit vizita mitropolitului bulgar al Vidinului, care a venit ca să-i exprime încă o dată omagiile pentru faptul că păstoriții săi scăpaseră de otomani. Generalul l-a ospetit cum se cuvine, prelatului îi rîdea barba ; profitînd de această bună dispoziție, Cerchez i-a adus aminte de enoriașii români din zona Vidinului și de pe toată valea rîului Timoc. „— Vai de mine, s-a apărat clericul, dar sîntem toți creștini, avem aceleași praznice și aceleași lăcașuri de închinare. Am trăit pînă acum ca frații, de ce-am trăi altfel de aici înainte ? !“

Ceva mai tîrziu, la general s-a anunțat și Piri-pașa, fostul guvernator civil al Vidinului, care nu părăsise încă orașul. Otomanul i-a înmînat lui Cerchez un memoriu cuprinzînd numai plîngeri din partea populației mahomedane rămasă fără protecție. „— Ce va fi mîine ?“ a întrebat Piri-pașa, iar gazda provizorie a dat din umeri în absolută neputință. Nici Cerchez nu știa ce va fi mîine. „— Voi transmite lista de plîngeri colonelului Tituba, succesorul meu la comanda cetății !“, dar această asigurare oferită de Cerchez nu l-a liniștit pe fostul demnitar de la Istanbul. Otomanul a mai spus : „— Vor urma răfuieli, răzbunări, represalii. Nu punem în cauză noua autoritate, dar ne îngrozim de pe acum de dezlănțuirea instinctului scăpat din frîu“. Cerchez nu-l putea contrazice, asemenea lucruri se și petreceau. Otomanul a mai spus, cu oarecare jenă : „— Trebuie să știți că guvernarea

otomană a menținut aici o normă, un fel anume de ordine !“. — Pe care supușii au răsturnat-o ! i-a reamintit generalul. La niște excese, săvârșite timp de patru sute de ani, se răspunde azi cu exces. E trist. Ce pot eu să fac ?“ Piri-pașa arăta ca cel mai nenorocit dintre oameni. El nu săvârșise nici un exces și nu voia să răspundă de excesele anterioare, de care foștii supuși îl făceau vinovat. A cerut pînă la urmă, cu glas stins : „— Tratați-ne ca pe niște oameni cărora le-a luat casa foc !“.

Colonelul Tituba a venit, în sfîrșit, împreună cu o foarte numeroasă comisie care trebuia să măsoare ziduri, să cîntărească explozibili, să aleagă armele după calibre, să numere firele de iarbă de pușcă aflate în magazii. Operația fusese făcută o dată de români și otomani, în urmă cu nici o lună, cînd se încheiase o stivă de procese-verbale de predare-primire, acum aceeași muncă trebuia luată de la capăt și refăcută în amănunțime. Cercez nu consimțea să mai participe încă o dată la un asemenea coșmar birocratic și a desemnat un subaltern ca locțiitor al său în comisie. La fel a procedat și Tituba. Cei doi urmau să inspecteze împreună, din cînd în cînd, mersul lucrărilor, trecînd pe la sediile subcomisiilor specializate : săbii, tunuri, bombe, puști, revolvere ș.a.m.d. Între timp, cei doi conversau pe orice alte teme decît cartușele, bînd unul cafea, celălalt ceai.

— Capitala noului stat va fi Sofia, nu-i așa ? a întrebat Cercez într-o doară.

— Desigur ! a răspuns colonelul care venise de la Sofia. Deocamdată însă capitala acestei provincii se află la Petersburg.

Cercez a părut uimit. Tituba a observat și a intervenit cu lămuriri :

— Veți spune că e cam departe, că era cu mult mai aproape Constantinopolul. Așa e. Dar asta pînă cînd se vor aranja lucrurile. Dintr-o raia va trebui să facem un stat.

— Să și-l facă bulgarii singuri, a aruncat generalul, că doar au mai avut o dată stat !

— Ușor de spus, dar practic greu de realizat ! i-a răspuns Tituba. Le-ar trebui întîi niște elite.

— Și n-au ?

— N-au, după cum prea bine știți. Otomanii n-au îngăduit emanciparea unor elite.

— Au totuși o negustorime prosperă, a observat Cerchez. Au chiar și cărturari. La noi, la București, înainte de război, au trăit foarte mulți exilați bulgari, printre care profesori, scriitori, poeți. Au scos gazete, au editat cărți...

— Da, dar n-au o aristocrație ! a insistat Tituba în a-l contrazice. Și neavînd o aristocrație, există riscul ca aici să apară un stat burghez.

— Și ? !

Tituba nu era un aristocrat, nici măcar nu făcea parte din aristocrația armatei imperiale. Era un simplu nacialnic militar, un ofițer de administrație, binevoitor de altfel, cum vor fi fost numeroși și în principatele nord-dunărene pe vremea protectoratului rusesc. În toate, Tituba părea mai curînd o moașă, foarte simțitoare la durerile de facere ale noului stat. O moașă benevolă. Totuși patima lui de neofit pentru un stat aristocratic i s-a părut lui Cerchez excesivă. I-a și spus „moașei“ printr-o parafrază mentală : „Domnule Tituba, la drept vorbind noi doi nu avem nici un mandat ca să ne amestecăm în facerea noului stat, nici ca moașe și nici ca nași. Pruncului care va rezulta o să-i taie buricul istoria“. Cu voce tare, Cerchez a spus doar atît :

— Nu văd un cusur în faptul că bulgarii sînt în marea lor majoritate crescători de vite și cultivatori de pămînt. Asta le și dă seriozitatea, gravitatea și încăpățînarea pe care alții n-o mai au, fiindcă s-au moleșit. Nu vor pierde nimic, vă asigur, dacă în loc de aristocrație vor avea o burghezie harnică.

— Burghezie ? ! a strigat „moașa“ cu indignare. Dar, domnul meu, burghezia e o clasă fără morală. A se vedea Franța. Căci ce garantează menținerea tradițiilor, a credinței și a regalității într-un stat dacă nu aristocrația ?

— Sînt de acord cu dumneavoastră ! a convenit Cerchez. Dar probabil că de-aici înainte va trebui să ne obișnuim cu ideea apariției unor state fără aristocrație, doar cu burghezie, nu numai aici, dar și în alte părți ale lumii.

— De ce să ne obișnuim ?

— Fiindcă n-avem încotro.

— Ba avem ! și Tituba s-a avîntat să-i explice : Se vor forma treptat niște elite, fidele credinței ortodoxe, care pînă azi a fost prigonită în Balcani. Se va forma o armată, după modelul nostru militar. În sfîrșit, le vom da bulgarilor o regalitate.

— De ce să nu și-o ia singuri ?

La această întrebare, Tituba n-a mai răspuns, n-a mai avut cînd, fiindcă în lucrările comisiei intervenise un accident. Ambii comandanți au suspendat conversația, s-au prezentat la fața locului. În cetate, după cum s-a raportat, dispăruseră niște cartușe. Cartușele fuseseră puse sub pază, dar nu ieșeau acum la numerar și Cerchez era destul de indispus. Tituba însă a dat prompt soluția : cîtiva soldați să aducă de pe cîmp cîteva mii de cartușe — nu erau oare toate cîmpurile din jur semănate cu muniție ? ! S-au adus cartușele, cei doi au putut să revină liniștiți la discuția despre viitorul statului care urma să se nască.

— Vom organiza deci un principat, apoi un regat, a continuat Tituba. Cu un principe străin, deocamdată vasal Porții. Deocamdată !...

— Și principele de unde va fi adus ?

— În nici un caz de la Petersburg ! Ar trezi suspiciuni. Și expediind această chestiune destul de minoră : În noua capitală a statului va fi instalat probabil vreun prințisor german.

— Și dacă prințisorul german va face politica Germaniei ?

— Vom avea grijă să facă politica Rusiei. Nu sînt probleme !

Cerchez avea toate motivele să rîdă, nimic nu-l făcea să creadă realizabil punct cu punct un astfel de program.

— În istorie, i-a spus el lui Tituba, mai intervine și hazardul.

Cum a intervenit de altfel imediat și-n chestiunea cartușelor lipsă, care, peste puțin timp, au fost regăsite într-un ungher al cetății. Acest fleac, regăsirea cartușelor, l-a indispus din nou pe general, fiindcă din nou trebuiau refăcute procesele-verbale. Tituba a oferit însă din nou soluția simplă : cartușele în plus să fie aruncate iarăși pe cîmp, cum s-a și făcut. Important era ca procesele-verbale de predare-primire să rămînă neschimbate.

— Și guvernul ? a mai întrebat Cerchez, bucuros că incidentul cu cartușele se rezolvase.

— Guvernul ? a tresărit Tituba. A, guvernul bulgar !... Lista guvernului e deocamdată provizorie. Se dă totuși ca certă numirea generalului Drenteln la Război... Apoi a generalului Cazimir Ernroth la Externe...

— Atît de mulți germani într-un guvern bulgar ? ! s-a mirat Cerchez.

— Dar e nevoie de oameni de nădejde, slujitori credincioși ai imperiului ! l-a lămurit Tituba. V-am spus doar că-i vom ajuta pe bulgari !

Cerchez nu putea să-și reprime nedumeririle :

— Și bulgarii totuși ?

— Premierul noului guvern, l-a asigurat Tituba, va fi mai mult ca sigur un bulgar.

Intervenise un nou incident : o ghiulea otomană de mare calibru, desprinsă dintr-o movilă, în timpul numărării, se duse de-a dura pe niște scări întortocheate pînă în întunericul unei hrube. A fost cu neputință de regăsit ghiuleaua, în subterană, o ghiulea de un tip nou, încărcată cu dinamită. Pe cîmp, de jur-împrejur, nu se găsea un astfel de material. Colonelul Tituba a adus însă prompt soluția : astuparea hrubei cu nisip și ștergerea ghiulelei din inventar. Comisia mixtă și-a însușit ideea. Astuparea hrubei cu nisip a revenit părții române, partea rusă rezervîndu-și operația de ștergere a bombei din inventar. Cerchez l-a însărcinat cu „chestiunea nisipului” pe nea Tică, șeful manutanței diviziei, expert în afaceri de aprovizionare și administrație, care se descurca în orice situație la fel de bine ca Tituba. „— Cum facem cu nisipul ?” l-a întrebat Cerchez pe camaradul său de chefuri. „— Lasă, n-aibi grijă, l-a liniștit nea Tică, rezolvim noi !” „— Și dacă explodează ?” „— Cum să explodeze ? ! a respins căpitanul de ață. Nu știi ce minuni face nisipul, care păstrează nealterat orice aliment, dar îl și conservează !” „— Și dacă...” „— Fii, monșer, serios, se conservă chiar și o sută de ani, ca morcovii și ceapa. Iar dacă explodează face fleoșc. Asta-i nisipul !” Și Tituba era de opinie că o bombă în nisip face fleoșc. Colonelul reținuse onomatopeea, care n-a mai fost tradusă în franceză,

astfel încît și acest incident a fost cu bine rezolvat, deși Cerchez a mai intervenit o dată : „— Și dacă nu face fleoșc ?” Tustrei au rîs. Fericit și de această soluție — între timp obiectul exploziv fusese îngropat în nisip —, colonelul Tituba i-a mai spus lui Cerchez, la ureche, confidențial :

— S-ar putea ca și mie să-mi revină ceva în noul guvern. Finanțele, probabil.

Cerchez era în drept să nu mai creadă nimic din toate aceste intrigi de periferie. În aceeași seară, generalul a alcătuit ordinul de marș pentru întoarcerea diviziei în țară. Totuși în zori, cînd da să iasă pe ușă, o telegramă de la Externe îi cerea să răspundă urgent : „Precizați cui anume ați predat cetatea : colonelului Titiuba sau Tituba ?” Cerchez a rupt depeșa și a plecat agale, spre fluviu, fără a mai privi înapoi.

*

După Isarlîk, punct pe care georgienii l-au atins fără dificultăți, sotnia colonelului Ațhașvili n-a mai participat la lupte. Pe georgieni i-a prins pacea pe drum. Singura mișune mai importantă pe care au primit-o a fost să escorteze un convoi de prizonieri, înapoi spre Balcani, dar ordinul a fost imediat contramandat de superiorul lui Ațhașvili, care a spus de față cu el : „— Aștia de la divizie sînt nebuni ! Cum să le dăm gruzinilor turci pe mină, și încă dezarmați !” Era știut că georgienii nu cruțau ; retragerea ordinului fusese un act înțelept, dar oamenii din sotnie care nu-și mai găseau rostul fierbeau pe loc. Ei sperau că pacea dintre ruși și turci se va rupe, cum se rupsese regulat și mai înainte, cam din zece în zece ani. De ce acum nu s-ar fi rupt imediat, chiar din momentul încheierii sau la o secundă după ? O speranță s-a întrezărit în clipa în care pe front s-a aflat că Anglia mobilizează trupe. Războiul fermenta din nou, cu o făgăduință mare. În acest caz, georgienii și-ar fi putut continua mișunea, ducînd-o pînă la capăt.

Dar războiul nu s-a reluat și oamenii din sotnie erau triști. Neam de războinici, ei nu știau ce să facă cu armele în timp de pace, o pace care ținea în chip absurd oamenii sub arme, bărbați vrednici, buni de luptă. „— Ce faceți cu noi ? l-a întrebat într-o zi Ațhașvili pe general, ieșind la raport. Apoi tot el, cu silă : — Pe-aici se pierde vremea.“ „— Da, a recunoscut generalul, se pierde vremea. Dar mai plimbați-vă și voi. Aveți norocul să vedeți cum arată imperiul turcilor și pe partea asta.“

Georgienii, ca și alte unități din cuprinderea uriașei armate, au întreprins astfel o seamă de plimbări prin Tracia, de nord și de sud. Au vizitat Stara-Zagora, Filipoli, au trecut apoi râul Marița, și s-au îndreptat spre mare. La țărmul mării, au aflat că pacea se încheiase definitiv și au izbit cușmele în pământ. Tot atunci s-a îmbolnăvit grav Andro și ei au fost nevoiți să reia drumul întoarcerii, un drum cu multe popasuri, provocate de crizele și căderile locotenentului.

Locotenentul Andro Amilahvari nu mai putea fi mîna dreaptă a colonelului ; de sotnie, ca prim subordonat, se ocupa acum sergentul Soso Giaparidze, lucru care îl indispucea pe Andro. Titularul, la postul de comandă, era totuși el. Și-atunci de ce sergentul își dădea aere de ofițer ? Cum de suporta Ațhașvili această situație nefirească ? ! În spitalul militar de la Isarlık, unde s-au reîntors și unde Andro a fost internat pentru mai multă vreme, ca să se întremeze, tînărul a tras din nou o criză, protestînd rămînerea la pat : „Și de sotnie cine se ocupă ?“ a întrebat el, provocator. „— Fii liniștit ! l-a calmat Ațhașvili. De sotnie se ocupă Soso.“ Asta voia de fapt să știe : dacă a fost înlocuit. A cerut uniforma și n-a mai rămas o clipă în spital. Pe Andro, de aici înainte, îl ținea pe cal voința de a rămîne viu și îndirjirea.

Timpul era moale, se topeau zăpezile. În sud, spre mare, nu mai erau zăpezi încă din iarnă. La Hisar, unde s-au oprit alte cîteva zile, din porunca lui Ațhașvili, oamenii din sotnie au făcut băi calde la izvoarele romane din stațiune. Era aici o veche stațiune de băi termale de pe vremea romanilor. Clădirile dăinuiau de atunci, cum dăinuia și urma unui amfiteatru, cu bănci de piatră, pe care, după scaldă, georgienii stăteau la soare. Stăteau la

soare și visau la țara lor, unde urmele romane, bizantine, otomane se amestecau ca și aici. Erau aproape și munții, în spate se înălțau Balcanii, apropierea munților le făcea bine. Încă Andro a și spus :

— Nu se poate trăi fără munți.

— Ba se poate ! l-a contrazis Ațhașvili. Există și neamuri de stepă.

— Există, a convenit Andro, dar astea-s neamuri care nu stau pe loc, n-au o clipă de astimpăr. Mereu caută niște munți de care să se sprijine. Turcii au fost neam de stepă. S-au izbit întâi de Caucaz, care i-a respins. Apoi s-au izbit de Balcani. I-au respins, iată, și Balcanii. De Carpați nici măcar nu s-au putut atinge. De Alpi, nici atit. Apoi zîmbind palid : Cînd nu te cunosc, de la început lumii, munții te resping.

Pe georgieni îi cunoșteau munții ; ei s-ar fi simțit la fel de bine și-n Carpați, și-n Alpi, și-n Pirinei. Reluînd drumul Balcanilor, sotnia s-a înviorat ; părea că și Andro își venise în fire. N-aveau pic de voie bună, dar își simțeau din nou energia, cum o resimt întotdeauna și oamenii, și animalele pe drumul întoarcerii. La o răsîpîntie de drumuri, Ațhașvili a vrut să îndrepte sotnia spre Pasul Șipca, dar grupa din față a apucat drumul știut de cai, cel pe care asaltaseră Balcanii în iarnă. Ațhașvili s-a lăsat în voia cailor, iar mai apoi i-a părut bine : cu acest prilej puteau să revadă acel defileu nenorocit în care se luptaseră cu cerchezii.

Era cald, oamenii își scosese răburcile, dar și cușmele. Dinspre munți vijîiau puhoaiete. Mirosul dulce de omăt topit se întrețese cu duhul proaspăt de brad și de izvor, și cu duhoarea de cadavru. Pentru un muntean ideea că piatra putea descompunere, că munții miros a hoit era revoltătoare. Lui Andro i s-a făcut din nou rău. A spus :

— Trebuia să apucăm alt drum. P-aici nu se poate merge.

— Pe dincolo, prin Pasul Șipca, e și mai rău ! i-a răspuns colonelul. Măcar p-aici cunoaștem locul și mirosim isprava noastră. Ahă, n-a fost rău !...

Se vedeau morții, împrăstiați pe zăpada încă netopită, în răcoarea pădurii. Nu-i adunase nimeni, stăteau așa cum îi apucase moartea, în luptă sau după. Gerul îi conser-

vase o bună vreme, dar primele raze fierbinți i-au atins pe ei mai întâi. Mulți erau dezbrăcați, prădați de haine și încălțăminte. Chiar și unele animale erau jupuite de piele. Se prezenta destul de prost și echipamentul militar : tunuri demontate, căruțe fără roți, unui cazan de ceai — prea mare ca să poată fi dus în spate — i se furase capacul.

— Ce dracu fac cu capacul ? ! s-a mirat Ațhașvili, dar Soso Giaparidze l-a lămurit :

— Vin ei și iau și cazanul, n-aveți grijă. Din cazanul ăsta iese un alambic pe cînste. Se pun și fac rachiu, vă spun eu, fac rachiu.

Andro s-a enervat din nou. Cel care citește atît de bine gîndul unui hoț e și el hoț, și-a spus, fiind convins că Soso, dacă putea, ar fi furat la fel de bine cazanul. Nu suporta nici măcar apropierea sergentului, care, de cînd Andro tot bolea, se vîra între el și colonel, chip să primească ordine, de fapt să-l înlocuiască pe locotenent. Soso, i se părea lui Andro, era un țaran șiret și încăpățînat, supus ca un cîine oricui îl izbea cu cizma, dar urmărindu-și bine ținta. Andro l-a izbit și acum :

— Ai mai bine grijă de căruțe. Ce tot te bagi în vorbă !

Soso s-a retras umil, întorcînd calul spre coada coloanei, care era urmată de trenul regimentar. Izbutiseră să-l refacă prin capturi, grație lui Soso. Tîlcul frazei lui Andro era acesta — hoții la hoți ! — și Soso a înțeles ce trebuia, retrăgîndu-se la căruțe. Ațhașvili n-a luat act de iritarea lui Andro ; toți o puneau pe seama bolii și se purtau în consecință, tratîndu-l pe locotenent ca pe un bolnav.

După încă un ceas de drum, sotnia a intrat în defileu, fiind nevoită să-și strîmteze rîndurile — nimeni nu degajase drumul, care rămăsese ticsit de morți și de materiale, ca în clipa luptei. Ici și colo doar puhoaiete începușeră curățenia de primăvară. Înaintau la pas, urcînd pe drumul șerpuit, printre pereți abrupti. De sus, de pe coastele care se lărgeau, pădurile de brad trimiteau un întuneric parfumat. Dar într-un loc anume, pădurea mirosea a ars. Georgienii s-au oprit.

— Aici a fost dopul ! a spus Ațhașvili, după care a poruncit oprirea și descălecarea. Aici avem o treabă, a

mai spus el către Andro. Și spre coloană : — Strigați-l pe Soso. Aduceți hîrlețe și lopeți.

Andro rămăsese pe cal ; asemenea ordine nu-l priveau. Dar Ațhașvili descălecaser și, împreună cu cîțiva oameni, se apucaseră să caute ceva printre morți. Andro i-a auzit glasul.

— Țasta-i Vaja ! a strigat el, cu bucurie. Băieți, l-am găsit pe Vaja !... Uite-l și pe Nikolozi... Mă, ăsta-i Grigol !...

Ațhașvili găsisese vreo cinci dintre oamenii sotniei, pe care soldații i-au și tras la o parte, la marginea drumului, lîngă peretele de piatră. Alți vreo douăzeci au fost găsiți mai pe urmă, risipiți printre copacii arși, amestecați cu turci, ruși, cerchezi și alte neamuri. N-avusese atunci nimeni vreme, după luptă, să culeagă morții, sotnia alergase la vale, pe drumul victoriei, iar acum întîmplarea o făcea să se reîntîlnească cu cei rămași, pe loc, foștii camarazi. Doar doi lipseau.

— Unde-o fi Iosebi ? se întreba Heta Hetagurovi. Iosebi Nabadili e dintr-un aul cu mine. Uite-i burca !

În georgiană, burca e *nabadi*, iar soldatul era poreclit Iosif Burcă. Heta a luat burca lui Nabadili, pe care-o cunoștea, și-a pus-o pe calul lui.

— I-o duc acasă, nevastă-sii, a mai spus el. Altfel nu crede c-a murit.

— Mai caută-l, mă ! l-a îndemnat cineva. Trebuie să fie pe aici.

Lipsea și Ghiorghi, poreclit Plăcintă, un flăcău din Kahetia, care cînta grozav din zurnă, dar și din gură, vrăjindu-și camarazii, lipsea el și lipsea și instrumentul de care nu se despărțea.

— Să știți că Ghiorghi Hacıapuri dacă nu-i, apoi nu-i ! a spus Heta. Țasta era om care nu se pierde ușor.

Totuși nici Hacıapuri nu era. Ceilalți morți, toți cei care fuseseră găsiți, rămăseseră acolo la margine, indiferenți la foiala camarazilor, care acum se agitau să le găsească un loc cuviincios de îngropare. Ațhașvili a hotărît ca acel loc să fie chiar dîmbul ce sugruma valea, de care se izbiseră cei de sus, același dîmb ocrotindu-i fără șansă pe cei de jos.

— Da, acolo e bine ! au aprobat oamenii, satisfăcuți de priveliștea care li se oferea de pe dîmb chiar și celor căzuți.

Pînă spre asfințit, au săpat groapa, o singură groapă, o tranșee largă, în care morții să încapă unul lîngă altul, cu fața către Sakartvelo. Soso n-a răbdat și a spus :

— Poate că era mai bine să-i îngropăm sus, în fortul cu morți. De-acolo se vede Caucazul.

— Acolo nu-s morții noștri ! l-a repezit Andro. Omul trebuie îngropat acolo unde cade, a mai spus el. Iar Caucazul, să știi și tu, se vede de oriunde.

Între timp se isprăvise și crucea, o singură cruce, de brad, în carnea căruia sergentul Soso Giaparidze a scris în slova militară veche :

AICI AU CĂZUT
DOUĂZECI ȘI CINCI DE BĂRBAȚI
DIN ȚARA SAKARTVELO

După murmurarea rugăciunii, Ațhașvili și Andro au rămas lîngă cruce, în timp ce oamenii din sotnie, urcînd la deal, au defilat prin fața groapei celor căzuți. Ultimii au trecut caii morților, o coloană de cai fără călăreți, care se tot îngroșase în timpul campaniei, mai cu seamă după ultimele lupte. Caii, i s-a părut lui Andro, pășeau mohorît, cu coamele în pămînt. Dar acolo sus, pe creastă, un soldat chiuia. Pe munți, nu se stinsese ultima lumină. Soldatul vedea ceva și-și striga bucuria. Era omul din Svanetia, Lekso Hubuluri, care izbutea să pună văile munților în clocot cu hăulitul lui.

— Da, de sus se vede Caucazul, a spus colonelul Ațhașvili.

•

Ordinul de marș i s-a înmînat lui Arghir noaptea, cînd trupa dormea. În ordin erau prevăzute traseul și etapele, cu punctele de popas, pentru fiecare zi. Dar ca în toate treburile militare și aici intra absurdul : normal ar fi fost

ca Arghir să treacă Dunărea direct de la Vidin la Calafat ! — un kilometru pe apă ! Ei bine, nu, escadronul era silit să se întoarcă înapoi la Belogradgic, în munți, ca să fie încheietorul de coloană al întregii divizii. Încă ceva : urmînd coloanelor, escadronul trebuia să efectueze un lung ocol pe malul bulgar, pînă la punctul de traversare din celălalt an. Pe Arghir îl întîrzia și boala calului. Locotenentul n-a vrut în ruptul capului să se debaraseze de Alcor, oricît au insistat camarazii : „— Lasă, frate, doar ai cal de călărie“. El nu și nu, că-l duce-n țară în orice stare s-ar afla : „— Nu se poate, domnilor, să-l abandonez !“.

Arghir se instalase în docarul fostului comandant, colonelul Prodan, la coada căruia legase calul bolnav, ca să-l aibă sub ochi. Mîna de călărie o ținea la loitre, pe dreapta, în caz de ceva s-o încalece. Nu era cazul, escadronul înainta la pas, caii de trupă frămîntau anevoie noroaiele amestecate cu zăpadă. În fața lui Arghir, o coloană de infanterie se scurgea ca de la sine, în spate escadronul ținea încă bine pasul, mai în spate urma să vină forfota coloanelor rusești.

După pace, rușii începuseră să ocupe militărește pozițiile deținute anterior de trupele române, pe care acestea le smulseseră de la otomani, în Bulgaria de Vest. Predarea și primirea, de la turci la români, apoi de la români la ruși se făcuse cu inventar, cu spaima dinspre toate cele trei părți de a nu se pierde un singur cartuș. „— Cine știe cînd mai trebuie !“ spusese filosofic un mai-mare, iar operațiunile de manipulare a materialelor, la care luaseră parte numai grade mici, fuseseră extrem de anevoioase și de mare risc. Chiar și Arghir pătimise din această pricină. În depozitele de muniții nu se fuma, mai în fiecare clipă cînd un ofițer otoman, cînd un român ieșea să fumeze. „— Ar fi culmea, se spunea, să sărim în aer în plină pace !“ Partea româno-otomană a fumat pe îndelete abia la sfîrșit, mai virtos după ce Arghir a primit ordinul de a-i escorta pe învinși pînă la frontiera sîrbească. Locotenentului i s-a recomandat atunci : „— Arghir dragă, vei conduce trupele otomane pînă la frontiera sîrbească, dar cît mai civilizat cu putință !“. Otomanii nu mai reprezen-

tau o trupă inamică. Apoi s-a repetat aceeași operație cu rușii. „— Aveți grijă să nu beți ! Mînuirea explozibililor la stare de beție este riscantă !” Partea româno-rusă s-a abținut cum a putut pînă la încheierea borderourilor și aplicarea ștampilelor. Apoi rușii au fost aceia care au făcut escortă românilor, conducîndu-i din spate, inclusiv pe Arghir, cu escadronul lui cu tot : „— Arghir dragă, aibi grijă, te conduc din spate trupe neamice !”. Nu s-a spus inamice, dar ceva neplăcut stăruia în aer.

Un prim popas a fost făcut într-un sat turcesc ars. Nu se dăduseră lupte pe aici, dar satul arsese într-o noapte cu tot ce era viu în el, nu-i rămăsese nici măcar numele, pe harta marșului un ofițer notase cu creion chimic locul popasului, scriind doar atît : *Satul Ars*. N-au găsit aici nici nutreț și nici apă pentru cai, fîntînile erau astupate cu stîrvuri. Un soldat, care încercase să scoată apă, a izbit cu ciutura în tidva unui înecat în fîntînă. Și-a făcut cruce, cu spaimă, apoi a plecat cu calul după el : „— Bă, a murmurat soldatul, p-aici fu altfel de război !”.

Dar escadronul lui Arghir întîrzia, îl ținea în loc boala calului, chiar și fără călăreț, Alcor se mișca greu. Din cînd în cînd, locotenentul oprea docarul și cobora să-și cerceteze animalul. Oprea atunci și escadronul. Aceste prea dese opriri întîrziiau marșul, și locotenentul a hotărît să mute docarul la coada coloanei pe care o conducea. În față a lăsat un sergent. L-a luat cu el și pe țiganul Juvină, ca să-i fie de ajutor. Alcor tremura ca piftia ; Juvină îl învelise cu o pătură, peste care Arghir adăugase și mantaua lui. „— O să răciți, domnule locotenent !” l-a prevenit un camarad. Locotenentului nu-i mai păsa de el. A hotărît să facă un popas mai lung într-un sat de pe malul Ischerului.

Aici Arghir a făcut un consult cu mai mulți camarazi, din alte unități care se tot scurgeau către țară : „— Ce are, domnule, ce are ? întreba continuu locotenentul. Nu-i rănit, nu-i răcit, dar se topește pe picioare. Nu pune gura pe nimic”. Alcor nu atinsese furajul de mai multe zile, locotenentul îi dădea cu de-a sila așchii de zahăr. Acum nici zahăr nu mai avea. Un camarad însă a tresărit, ca sub o iluminare : „— Domnule locotenent, nu cumva o fi

deocheat ?“ „— Aș ! Superstiții !“ au strigat ceilalți camarazi. Cine să-l deoache, p-aici nu sînt femeii“.

E știut că deochiul provine de la persoanele care se uită curios la un obiect sau la o ființă, cum ar fi un cal. Or, la război, ce persoane să se uite curios la cai ! „— Poate vreun inamic, Alcor a fost un cal ieșit din comun.“ „— Cum adicătelea a fost ? !“ a zbierat Arghir, refuzînd să-l treacă pe Alcor la trecut.

Totuși chestiunea cu deochiul i-a intrat în cap. Arghir și-a amîntit că la Plevna, înainte de a porni la drum spre Bulgaria de vest, un ofițer rus, cu care se împrietenise, i-a spus : „— Domnule locotenent, calul dumitale e deocheat. Privește-l, are uitătură de cal deocheat. Nu te mira, și lucrul se deoache, dar mite calul, care e mai gingaș decît omul“. Arghir n-a luat în seamă aceste vorbe, deși rusul insistase, povățuindu-l : „— Pune pe cineva să ți-l descînte, vreo babă ! Vreo turcoaică. Numai turcoaicele se pricep la vindecarea cailor de deochi. Caută vreo turcoaică p-aici, prin Plevna !“. Locotenentului nu-i ardea de descîntece, era grăbit să lupte și și-a văzut de drum, intrînd în marș cu calul deocheat. Acum era limpede că ziua că Alcor e deocheat. Dar cine să-l deoache ? se punea întrebarea. În acest punct avea dreptate și camaradul care respinsese ipoteza deochiului : „— Cine să-l deoache, măi frate ? !“. Arghir i-a rugat pe camarazi să-l lase singur, dar chestiunea l-a obsedat ore în șir, fiindcă întrebarea rămînea intactă : cine să-l deoache ? Se întrebasese și atunci la Plevna, cînd pornise la drum, se întreba și acum. Da, recunoștea acum, e deocheat, dar cine să-l deoache ?

Arghir s-a culcat în docar, chiar la ușa grajdului, în care fusese adăpostit calul. A privit cu ciudă mînza, care-i stătea la dispoziție, cu șaua pe ea, și a cerut ordonanței s-o ducă în altă parte, ca să n-o mai vadă în ochi. Cît Alcor era bolnav, Arghir își jurase să nu mai încalce alt cal. Dar, din nou, cine-l deochease, căci, vorba camarazilor „era un caz clasic de deochi“. „— Domnilor, mai adăugase cineva, eu să-l prinz pe unul ca ăsta care deoache cai, l-aș împușca pe loc. Dar știți cum ? Pac, și gata !“ Acest pac !

reamintit cu întârziere, i-a limpezit locotenentului mintea. L-a zărit într-o străfulgerare de gînd pe criminal, ticălosul acela de furier bătrîn, care, la Plevna, pe cîmpul cu pradă de război, se tot îndesa să-și rupă drum în față, ca să vadă cum fac dragoste caii. În zarva care s-a iscat, chiar cînd cele două animale dansau în aer, Arghir l-a auzit pe ticălos, apoi l-a și văzut cum își holbează ochii asupra lui Alcor. Arghir a scos pistolul, dar, din nenorocire, în loc să-l îndrepte spre ticălos, l-a îndreptat spre armăsar, după care n-a mai știut ce se întîmplă, un demon l-a luat pe sus, smintindu-l.

A sărit din docar și a început să se plimbe, prin bătătura pustie a casei. Nu-și ierta faptul că nu-l lichidase atunci, pe loc, pe bătrînul ticălos, dînd tuturor o lecție de pudoare și de onoare. Ar fi putut să încheie scena, strigînd : „— Domnilor, animalele nu sînt vulgare, dumnealui e un vulgar !“ și pac, să și tragă în el. N-o făcuse, iar Alcor a rămas de atunci deocheat. Bravul cal se nenorocise din pricina faptului că picase pe mîna unui stăpîn nătîng, cum Arghir însuși se taxa. Ce mai era de făcut ? Din fericire, prin lumina tulbure a zorilor, țiganul Juvină, împreună cu un camarad, aducea o turcoaică. De unde scosese țiganul acea turcoaică, nu se știe ! Arghir s-a repezit în fața ei, gata să-i cadă la picioare : „— Mamă, îți dau tot ce am, ajută-mă, scapă-l pe Alcor !“ Baba nu i-a cerut decît un ban de aur, un smoc de păr din coada calului și un răgaz cît să-și desfășoare descîntecul. Arghir s-a supus, dar s-a înfiorat. Știa ce urmează : la descîntec trebuia să ia parte și el, ca stăpîn al animalului și tot el era dator să răspundă la cele trei întrebări legiuite, pe care descîntecul de cai le cuprindea : „— Iei boala calului ? Iei firea calului ? Iei pielea calului ?“ Răspunsurile, repetate după babă, ar fi trebuit să fie : „Iau boala calului ; iau firea calului ; iau pielea calului“, dar Arghir ezita să răspundă la ultima întrebare. El a și protestat : „De ce să-i iau pielea ? !“ Consultîndu-l pe Juvină, acesta i-a dat curaj : descîntecul de cai avea un final fericit : „— Boala calului ducă-se pe pustii, ; firea calului să fie a calului ; pielea calului să fie a calului“, dar Arghir nu s-a putut sustrage spaimii că ceva rău se va petrece.

Noaptea, georgienii au mâncat pe creastă, sub fortul cu morți. Au aprins focuri și au pus de ceai. Trebuiau să se odihnească bine și ei și caii, drumul de întoarcere era îngrozitor de lung și ocolit. Toți trăiau apăsarea de a nu fi izbutit să ajungă acasă pe drumul cel mai drept, peste Anatolia, cu care aveau din nou să se reîntîlnească, nas în nas, odată întorși în Caucaz, regăsind-o tot acolo unde o știau de la începutul lumii. Și atunci de ce mai bătuseră atîta cale ? !

— Ai să vezi, Andro, a început Ațhașvili, sorbind din ceai, că peste zece ani o să avem iar război. Eu poate n-o să mai fiu, dar tu precis pînă atunci ai să ajungi colonel.

Andro simțea că Ațhașvili minte, ca să-i dea curaj. Oamenii din sotnie îl vedeau doar pe locotenent cum se topește pe picioare. El s-a făcut că nu-l aude pe comandant, dar i-a răspuns indirect :

— Dacă mor, să mă îngropați în piatră. Nu suport să mă băgați în pămînt de stepă, ca să mă roadă viermii.

Ațhașvili a aruncat cu căciula în el, a ris, l-a săltat în picioare, i-a arătat văile munților :

— Andro, trezește-te, ce dracu ! Nu simți în nări primăvara ? Gata cu războiul ăsta. Cel care-o urma e al tău. Ajungi colonel.

S-au înviorat și ceilalți oameni din sotnie, auzind de primăvară. Pe drum, în partea sudică pe care o străbătuseră, aerul mirosea a lăstari. Uneori soarele răzbea carnea și atunci soldații, vlăguți, puneau căciulile pe șa, își dezbrăcau burcile și chiar vestoanele. Miresmele de primăvară, aduse din cîmpia Traciei, îi răscoliseră pe georgieni, care erau țărani. Amintirea casei înviase în ei dureros din niște rădăcini ascunse, care scosese muguri aici, pe Balcani. Lekso Hubuluri vorbea de unul singur, ca într-o visare :

— Acu, măcar dacă le-ar da în gînd să dezgroape via. Dar cui să-i dea în gînd ? Cînd nu ești la tine acasă, să-ți faci treaba, cine să ți-o facă !...

Alt soldat, bînd ceai, își depăna de unul singur necazul, fără ca nimeni să-l asculte, căci și ceilalți erau cu gîndul la ale lor :

— Eu am un bou. Alți ani, cînd eram acasă, îl puneam pereche cu calul și aram. Acu boul n-are cum să are singur, că lipsește calul.

— Păi ce, tu înhami calul ? ! s-a mirat altul. Pui cal de luptă la arat ?...

— Păi îl pun, ce să fac ?... Ce dacă-i cal de luptă ? Să are și el...

Un băiat tuciuriu din Abhazia înșira fără noimă numele apelor, peste care sotnia avea să treacă la întoarcere :

— După Prut urmează Nistru, după Nistru vine Bugul, după Bug urmează Nipru, după Nipru vine Donul...

În starea ca de somnie care cuprinsese oamenii, Andro s-a apucat să cînte, de fapt să murmure acel refren care-l înfuria întotdeauna pe Ațhașvili :

„Pe Mtkvari este un hotar...”

— Isprăvește cu cîntecul ăsta, Andro ! Ce ți-a venit iar ?

Andro a tăcut. Caii se mișcau liber pe platoul de piatră, Andro urmărea calul lui Gogla, pe care Heta îl acoperise cu mantaua rămasă de la stăpînul mort. Se gîndea că și calul lui va fi acoperit cu mantaua pe care încă o purta, de către același Heta, ordonanță la încă un stăpîn mort și deci îngrijitor de doi cai, rămași vii. Calul căpitanului dispăruse însă din vedere și Andro a strigat la ordonanță :

— Heta, vezi unde-i calul domnului căpitan. Să nu i se fi întîmplat ceva !

Osetul s-a și executat, a început să strige calul și să-l caute pe platoul înzăpezit ; Andro i-a aruncat din urmă încă o muștrare :

— Trebuia să-i pui piedica !

— Da, trebuia să-i pună piedica, a spus și Lekso. Calul simte că pe-aici pe-aproape e locul unde-i îngropat stăpînul său.

— Pe naiba ! l-a contrazis sergentul Giaparidze. Pînă la locul unde-a căzut căpitanul nostru mai este de mers, ehei !...

„Și-au amintit din nou de căpitanul Gogla Amașukeli, care căzuse imediat după trecerea Dunării, în prima înfruntare la sabie cu turcii. Oamenii și începuseră a povesti isprava căpitanului, evocînd-o ca pe un lucru vechi, petrecut altădată, într-un război de demult, în timp ce Heta îi căuta calul prin văile munților, încă astupate de troiene.

— Gogla cînta grozav la *panduri* și avea inima veselă...

— Odată Gogla îi zice lui Heta, osetul : ia spune-mi tu, Heta Hetagurovi, tu crezi în Alah sau în Isus Hristos, în care crede tot neamul omenesc de cînd e lumea lume ? Heta, cîtu-i el de prost, nu s-a fîstîcit și i-a răspuns stăpînului și comandantului său : Luminăția-ta, mai întîi că neamul omenesc n-a crezut de la început în Hristos, căci acest profet s-a născut tîrziu. Apoi, acest om ales a apărut printr-o minune, fiind fiul unei fêmei care n-a cunoscut bărbat. Și tu crezi în prostia asta ? a întrebat Gogla, ca să-l încerce. Tu crezi ! i-a răspuns Heta, eu nu cred. Gogla nu s-a supărat, căci el...

— Stați să vă zic un cîntec despre Gogla ! a strigat Lekso Hubuluri, oprindu-i din avînt pe povestitori.

Se spusesea prea multe palavre, trebuia să intervină cîntecul, căpitanul Gogla urma să se întoarcă în mijlocul subordonaților săi călare pe un cîntec, meșteșugit de cel mai bun cîntăreț din sotnie, Lekso Hubuluri, care era un adevărat *așug*.

Colonelul Ațhașvili i-a făcut cu ochiul lui Andro, cu sensul : Ia aminte, vezi ce băieți grozavi avem, sau mai curînd : Ia aminte, ai să cunoști acum noua față a lui Gogla, fiindcă Gogla urma să se întoarcă în Caucaz sub o nouă față, neștiută de nimeni pînă atunci. Se și porniseră cîntecele despre cei căzuți, cîntece lungi sau cîntece mai scurte, cîntecul despre căpitanul Gogla Amașukeli era foarte lung, pînă în Caucaz ar fi urmat să cuprindă peste trei mii de stihuri.

— Ajunge, Lekso ! l-a întrerupt Ațhașvili. De-acu gata, ne culcăm. Și muștrător : Vezi că ultima întîmplare pe care-o cînti e din războiul celălalt, în care s-a bătut nu Gogla, ci bunicul lui Gogla.

— Așa-s cîntecele, se amestecă între ele, s-a scuzat Lekso, strîngîndu-și instrumentul și punîndu-l în traistă.

Ieșise luna. Poate că era singura dată cînd Andro mai vedea luna pe Balcani, o lună ca un iatagan întors cu virful în jos. Locotenentul a simțit în creștet lama curbată a lunii, iar lumina moartă l-a supărat la ochi. A murmurat numai pentru el refrenul cîntecului :

*„Pe Mtkvari este un hotar,
unde viața trece în moarte,
unde moartea trece în viață.
O, Mtkvari...”*

Se întorsese Heta. Aducea calul căpitanului. Îl prinsese hăt la vale, pe drumul șerpuit care ducea spre Dunăre. Cînd l-a fluierat, calul a stat pe loc, apoi a venit singur la ordonanță. Heta nu l-a încălecat, nu se cuvenea să încalece calul superiorului, de asta și întîrziase atîta, dus și întors, iar pe drum, ce să vezi ? S-a întîlnit cu cine credeți : cu finlandezii !

— Auzi colo, păi ce să caute pe-aici finlandezii ? !

— Se întorc și ei acasă, a lămurit Heta. N-au alt drum.

— Păi ăsta-i drumul nostru ! Noi ne-am bătut aici, a sărit cu arțag Soso Giaparidze. Să fi fost eu acolo le ziceam una bună...

— Las'că le-am zis și eu !...

— Ce le-ai zis ?

— Ce le-am zis ? și Heta și-a umflat întîi pieptul, apoi a repetat ce le spusese finlandezilor : Să faceți bine mai întîi să vă rupeți creștinește drum, prin turci, cu sabia. Și-apoi să vă întoarceți pe el, nu să călcați pe drumul pe care alții l-au tăiat în carne vie. Ehe, acum e lesne de mers ! Mergi cu mîinile în sîn și nu-ți mai pasă de nimic pînă la Baltica. Da' ieri ?

S-au foarte înveselit georgienii, ei se bătuseră strașnic prin acești munți, prin care pierduseră cai și oameni. Cum să vină alții cu mîinile-n brîu ori în sîn și să se plimbe fără să le pese ? ! Sau să se plimbe, dar măcar s-o știe ! Era bine că măcar Heta le-o spusese de la obraz ; aceasta i-a încălzit pe oameni.

— Și în ce limbă le-ai spus-o ? a întrebat Ațhașvili. Heta părea prost de întrebare :

— Cum în ce limbă le-am spus !... În limba noastră.

— În kartvelă sau în osetă ?

— Le-am zis-o în osetă, ca și eu să simt ceva, nu numai ei !

Până și Andro a râs. El care avusese o aspră înfruntare cu un ofițer finlandez, după căderea Plevnei, da, chiar și el a râs. A doua zi, sotnia urma să treacă Dunărea la Șiștov. Dar Ațhașvili îi propusese lui Andro o abatere din drum, pe fostul câmp de luptă de pe malul fluviului, unde se afla mormîntul lui Gogla. S-au culcat mai devreme, pentru ca a doua zi să facă întocmai, împlinindu-și și această datorie. Cine știe cînd vreun georgian avea să mai ajungă pe aici.

— Și crezi că nu-i la fel și cu finlandezii ? l-a întrebat locotenentul, care uitase de supărarea lui pe finlandezi. Cine știe cînd vreun finlandez o să mai ajungă pe aici...

Întorși pe fostul câmp de luptă, ofițerii aveau să constate însă, cu tristețe, că urma mormintelor din vară nu se mai cunoștea. Cerchezii și turcii rămăseseră neîngropați, așa cum îi lăsaseră, dar mormintele georgienilor erau teșite, scufundate de troiene, acum una cu pămîntul. Groapa lui Gogla, care încă își păstra forma, chiftea de apă. Un pițigoi, cocoțat pe un bulgăre de țărînă abia zbicuit, nu s-a speriat de oameni, a rămas pe loc și a băut apă.

Cei doi au descălecat și s-au descoperit în fața crucii căpitanului. Era ultimul mormînt pe care aveau să-l lase în spate din clipa în care ar fi trecut Dunărea. Au privit inscripția. Literele, scrise de mîna lui Soso, erau scurse. Fără a mai aștepta ordin, Soso Giaparidze a scos din cartușieră un ciot de creion chimic, l-a muiat în gură, a înțărît inscripția semn cu semn :

AICI ZACE
CĂPITANUL GOGLA AMASUKELI
DIN ȚARA SAKARTVELO

N-aveau asupra-le lumînări. Nu găsiseră în Șiștov. Deși, dinspre Șiștov venea în goana calului Lekso Hubuluri. „— Să știi că aduce lumînări !” și-a spus Ațhașvili, bucuros. Lekso însă aducea un ordin : sotnia georgiană

trebuia să treacă imediat fluviul și, odată debărcată pe malul românesc, să se pună la dispoziția generalului Drelten, în aceeași zi. Ofițerii erau necăjiți, numai asta nu le lipsea.

La nici un pas de mormîntul lui Gogla se afla un alt mormînt, proaspăt, ridicat lîngă malul fluviului. Ațhașvili s-a apropiat, a silabisit pe scîndura crucii un nume, l-a chemat și pe Andro, care a citit :

„AICI A CĂZUT
PE DRUMUL DE ÎNTOARCERE ACASĂ
MATI KARALAINEN
DIN ȚARA SUOMI“

Geloziiile dintre kartveli și finlandezi trebuiau să cadă în fața mormintelor.

Coloana de infanterie se îndepărtase spre Dunăre, escadronul lui Arghir rămăsese izolat, într-un teritoriu străin, în preajma unor trupe care nu-și precizau intenția. Prudent, comandantul coloanei le pusese în vedere ofițerilor : „— Domnilor, nu vreau incidente cu ei !“ și toți se conformaseră acestei recomandări, minus Arghir cu care nimeni nu se mai putea înțelege. Locotenentul se instalase cu escadronul lui într-o fortificație deasupra rîului Isker, care urma a fi predată rușilor. A rămas acolo o zi și o noapte cu gîndul că Alcor se va pune în mișcare. Pînă la urmă colonelul i-a trimis locotenentului încă un avertisment : „— Arghir, încadrează-te în coloană, nu mă lăsa descoperit !“. Era totuși delicat colonelul Cantili, n-a recurs la un ordin, înțelegea situația. În aceste circumstanțe, Arghir a mai rămas pe loc o zi, ca să-și vadă de cal. O zi fără speranță, în care turcoica descîntătoare n-a izbutit nimic. Alcor se lăsase pe genunchi, într-un grajd pustiu, ca un mînz de lapte. Locotenentul se zbuția de unul singur, făcea naveta între grajd și drumul public, pe care se scurgeau trupele. „— Ce mă fac, dom-

nilor ?“, deși nimeni nu-l putea ajuta, trupele se perindau în graba mare spre Dunăre, purtate pe sus de nădejdea lăsării la vatră.

Camarazii lui Arghir au mai făcut un consult între ei și au decis să trimită om la comandantul coloanei, ca să mai smulgă pentru Arghir încă o zi. Turcoaica li dăduse calului o fiertură de buruieni și camarazii așteptau efectul. În preajma fortificației se așezase și o tabără ru-sească. Un camarad s-a dus la ruși să le explice situația — de ce românii amîneau predarea fortificației —, dar și ca să le ceară sfat. „— Rușii se pricep totuși la cai, mai ales cazacii !“, iar acest îndemn de a le cere ajutor a fost binevenit. A sosit la escadron, în fortificație, un ofițer rus, din fericire chiar omul care-i spusese lui Arghir la Plevna că armăsarul e deocheat. „— Nici vorbă ca escadronul să părăsească fortificația ! a hotărît rusul. Doar e la mijloc un cal, destinul unui cal !“ „— Ce oameni, domnule, rușii !“ au exclamat camarazii, cu admirație. „— Și apoi, a mai adăugat rusul, pe toată linia Dunării se va introduce începînd de azi carantina. Nici un animal bolnav nu va mai trece dincolo !“ Exista deci riscul ca animalele bolnave să fie lichidate. În nici un caz Arghir nu-și putea părăsi calul înainte de ultima încercare, în care își puseseră nădejdlile toți. În sfîrșit, o gură de aer : comandantul coloanei consimțea ca Arghir și escadronul lui să mai în-tîrzie o zi.

În așteptare, camarazii din preajma lui Arghir — niște răniți, rămași la coada coloanei — s-au angajat într-o discuție consolatoare despre cai, despre cal ca ființă, poate cea mai fragilă ființă din cîte se cunosc.

— Sînt nedumerit, domnilor, a început un infanterist, de ce omul a introdus calul pe cîmpul de luptă, cînd este clar că-i un animal scump !

— Scump și puțin eficace ! a observat un ofițer tunar. Recunosc, cîștigi cu calul în viteză, dar eficiența lui e discutabilă, mai ales în atac.

— Habar n-aveți de cai ! le-a strigat Arghir, din grajd, vizîndu-l în special pe artilerist. Nu știți ce isprăvi am făcut eu cu Alcôr în atac !

— Nu discut despre calul dumneavoastră, a replicat de la distanță tunarul, vorbesc în genere. Caii nu mai au ce căuta în campaniile viitoare, a mai spus el. Ei oferă ținte prea mari, atît pentru armele cu tragere lungă, cum sînt tunurile...

— Atunci nici oamenii nu mai au ce căuta pe cîmpurile de luptă, l-a contrazis ofițerul de infanterie, care-și ținea brațul drept ancorat la gît. Și ei sînt ținte mari.

— Aiurea ! a răspuns tunarul. Oamenii cad ca muștele. Uitați-vă la noi. Și apatic : Mi-e milă de cai.

Se auzea din grajd tusea calului, o tuse seacă, rea, care-l crucșase pînă atunci pe Alcor. Tunarul a continuat :

— Fiindcă, domnilor, calul n-are nici o vină, mai ales cînd este vorba de moartea de la distanță...

— Vă referiți la războiul mecanic ? a întrebat un nou-venit, tot un rănit de la coada coloanei. Acesta va fi probabil un război de distrugere, a mai spus ofițerul. Căci mașina, tunul și alte mecanisme ce sînt ? Pe cînd calul...

Noul-venit era un cavalerist din seria crescută de căpitanul Căpățînă. Sub comanda acestuia, cavaleriștii pășiseră înțîia oară pe cîmpul de luptă. Acum ieșeau, dar, ieșind, nu puteau să nu trimită un gînd spre mentorul lor. Noul-venit l-a evocat indirect :

— Băieți, spunea căpitanul Căpățînă, calul e trupul călărețului, puterea lui, simțirea lui. Aveți grijă de cal ca de ochii din cap.

Alcor tușea și ofițerii au tresărit cu neplăcere.

— E semn rău, a spus artileristul. De n-ar fi tuse cu sînge.

Era tuse cu sînge, Arghir a ieșit livid din graj, abia ținîndu-se pe picioare. Camarazii au tăcut, i-au respectat durerea. După un timp a revenit la escadron și ofițerul rus, aducînd cu el doi cazaci. Aceștia au intrat în grajd, împreună cu ceilalți camarazi, să cerceteze calul. Arghir nu i-a mai însoțit, a rămas lîngă docar, nu mai avea putere. N-au zăbovit mult, au ieșit toți afară cu figuri posomorîte. Soarta calului părea scrisă pe figurile lor. Infanteristul, pe care cineva l-a ajutat să-și aprindă țigara, a spus :

— Și oamenii mor.

— Dar Alcor n-are nici o vină ! a scrișnit Arghir.

— Da, animalele n-au nici o vină, l-a secondat rusul. Păcat de cal.

Au tăcut, paralizați de neputință. Infanteristul și-a stins țigara sub cizmă, artileristul a mai zis, ca să spună ceva :

— Și cum, domnilor, chiar nu se poate face nimic, nimic ? !

N-a mai trecut mult, și sub seară, un curier trimis de comandant a adus un ordin scris, care confirma informația ofițerului rus : pe Dunăre se introdusese carantină. În generalitatea lui, ordinul suna dur : „Caii bolnavi se împuşcă și se îngroapă cît mai adînc.“ La sfîrșit, o mențiune pentru șeful escadronului : „Arghir, conformează-te“. Și semnătura. Arghir a trecut vecinului hîrtia, acesta a dat-o mai departe, pînă la artilerist, care a întors-o pe ambele fețe, apoi a spus :

— Eu zic să amînăm pe mîine.

În cursul serii, escadronul a lăsat liberă fortificația, apoi a mai parcurs o etapă. Calul fusese instalat într-o căruță pentru răniți, iar pe jos, pe lîngă vehicul, mergeau Juvină și Arghir. Se simțea pe aproape foșnirea Dunării. Iskerul se lățise, umflat de ape mari. Era frig. Locotenentul, cu capul gol și numai în veston, pășea automatic prin noroi, pe lîngă căruța care înainta încet. Mantaua lui fusese întinsă peste cal.

— Domnule locotenent, o să răciți !

— Lăsați-l ! a șoptit un camarad.

Au bivuiat într-un sat pustiu, în care urlau a mort niște cîini. Au găsit totuși niște vetre calde, cu tăciunii lăsați aprinși de unitatea precedentă. Gospodari nu se mai aflau. Focurile au fost întinse cu lemne smulse din garduri, iar căldura a înviorat fețele bărboase și posomorîte ale militarilor.

— Mă, că urîți mai sînteți ! a strigat un soldat, provocînd veselia. Uitați-vă la voi ce urîți sînteți !

— Dar tu cum ești ?

— Eu, mîine, o să fiu dincolo !

Adică dincolo de fluviu, acasă. Ca dovadă că ziua de mîine era aproape, soldatul a prins a se despăduchea. L-au imitat și ceilalți. Începuse frenezia vînării păduchilor, a țesălatului bărbilor, a scurtării pletelor mițoase.

Arghir nu se mai putuse ocupa de încartiruirea soldaților, nici de stabilirea plantoanelor pentru noapte, sarcinile acestea au revenit sergentului. Camarazii l-au tratat pe locotenent ca pe un bolnav și l-au condus cu toții la o casă. Afară, în căruță, rămăsese calul. Pe lângă cal, rămăsese și ceilalți camarazi, care fumau și priveau cerul.

— De nu s-ar întoarce iarna, a spus cineva. La noapte o să înghețe din nou.

Arghir căzuse într-un somn greu și camarazii l-au lăsat în pace. Peste un ceas sau două, el a sărit însă în picioare urlînd :

— Cine-a tras în el ?

L-au liniștit, ajutîndu-l să se culce din nou. Arghir era cu nervii zdruncinați, noroc că în sfîrșit venise pacea, peste această ultimă nenorocire, care nu-l cruțase, îmbolnăvirea calului. N-au mai discutat despre cal, dar toți au rămas treji, ca la un priveghi. Spre ziuă, un nou curier, trimis de același colonel Cantili, îi aducea lui Arghir încă un mesaj : calul putea fi internat în lagărul cu animale bolnave de pe insula Dinu. Lui Arghir i se oferea o alternativă. Ofițerii au fost însă rău impresionați de acest mesaj, ei știau ce este carantina, tunarul a și respins alternativa, în numele tuturor :

— Cum își închipuie Pepo — Pepo era numele mic al colonelului — că-l vom depune pe Alcor pe insula Dinu ? ! Mai bine-l împușcăm.

— Nici vorbă că Pepo e un cinic ! a strigat și ofițerul de infanterie. Mai bine-l împușcăm.

Noul mesaj al colonelului a precipitat soluția. La orele nouă, dimineața, escadronul trebuia să ajungă la punctul de trecere. O grupă de soldați cu lopeți și cazmale a și fost trimisă, prin întuneric, să sape groapa lui Alcor. Ofițerul tunar ochise încă din ziua precedentă o movilă aproape de fluviu, pe care fusese amplasată o baterie turcească, loc foarte potrivit pentru înălțarea unui mormînt. A pornit chiar el într-acolo, în fruntea grupei de săpători, deși-l împiedica piciorul drept, strîns între lopățele. Convoiul funebru urma să vină mai pe urmă, cam peste un ceas.

Săpatul gropii n-a ținut mult. Soldații se grăbeau, doreau toți să ajungă cît mai iute la pod și să treacă dincolo, acasă, dar se vede că Arghir întîrzia. După cum s-a aflat

mai târziu, Arghir s-ar fi împotrivit. Camarazii i-ar fi smuls pistolul, pe care locotenentul, într-un ultim acces, ar fi dat să și-l pună la tâmplă, l-au imobilizat, l-au certat, apoi l-au rugat : „— Frate dragă, e târziu, trebuie să ajungem la pod !“, „— Arghir dragă, nu-ți rata cariera, sîntem totuși în campanie !“ „— Hai, durează puțin !“ Arghir a cerut să fie legat la ochi, el nu calul, ca și cum stăpînul calului ar fi fost condamnat la moarte. Ar fi tras Juvină, soldatul care prinsese armăsarul sălbatec, în urmă cu un an, în bălțile pustii de pe cealaltă parte a fluviului, exact dincolo. În sfîrșit, cortegiul s-a apropiat, creștea în lumină, iar soldații săpători au așteptat sosirea calului rezemați în cazmale și lopeți.

Alcor era adus pe năsălie, la fel ca și un om. Îl acoperea pătura căzonă cu însemnul regimentului, peste care fusese depusă șaimbraca și șaua de paradă. Țiganul Juvină îi scosese potcoavele, pentru ca armăsarul să zburde liber prin rai. Potcoavele nu fuseseră însă aruncate, erau depuse pe năsălie, împreună cu caietele lor. Nu se îngăduia ca lîngă un cal căzut pe cîmpul de onoare să se pună cravașa stăpînului. Cravașa și frîul calului trebuia să le poarte stăpînul pe umăr, așa cum le purta Arghir, care pășea absent în urma năsăliei, cu capul gol.

Dar ce oameni au fost rușii și cu acest prilej ! Înainte ca primul bulgăre de pămînt să fie aruncat în groapă, la ceremonie a sosit un pluton de cazaci, în frunte cu același ofițer inimos, prieten cu Arghir. Lîngă movila de țărîină, ofițerul a recitat o poemă de Pușkin, „Calul“, cu un glas melodios și bine timbrat, care a smuls militarilor lacrimi. S-au tras apoi trei salve de armă. Primul bulgăre l-a aruncat în groapă Arghir, apoi au urmat camarazii, apoi ofițerul rus, apoi cazacii, apoi soldații din escadron, rînduiți în monom, ducîndu-și caii de căpestre. Ultimul a sosit Juvină, care s-a aruncat pe țărîna proaspătă și a urlat ca un lup. Pe creștetul movei, camarazii au înfipt un stîlp alb pe care a fost săpată, cu briceagul, o inscripție :

„AICI ZACE CALUL EROU ALCOR,
CONDUS CU MARE JALE ȘI DOR,
DE ESCADRONUL LOCOTENENT ARGHIR,
CARE L-A IUBIT CA PE UN SAFIR.“

Insula Dinu apăruse din nou. În urmă cu un an, în primăvară, acest ostrov pustiu de la Dunăre dăduse pretext unei ciocniri diplomatice româno-otomane, prilejuind și un mic conflict armat, ambele date uitării sub năvala apelor războiului. Vărsarea de sînge s-a mutat iute în altă parte, toată lumea a lăsat baltă insula, care a și fost, tot atunci, ștearsă de inundații. Acum, după pace, insula ieșise din ape iarăși, exact pe locul ei. Revenirea la viață s-a petrecut în răstimpul desfășurării ostilităților, fără martori omenеști, ca și cum această bucată de pămînt ar fi aparținut într-adevăr numai naturii.

În cursul verii, cînd apele scăzuseră, insula și-a scos la vedere mai întii spinarea de nisip, apoi și trupul ud, încă moale. Rănile provocate de oameni, care o pîrjoliseră, s-au tămăduit. Au înviat niște sălcii, amorțite în nămol, cîteva cioate au dat lăstari, în scorbura uneia dintre ele a pătruns un roi de albine sălbatice, apoi un cuc. Foarte curînd au năpădit-o lianele, pipirigul, brusturii, vegetația rapidă de baltă, care a înălțat-o mai sus, cu o palmă, deasupra apelor în mișcare. Spre toamnă, cînd trupele de dincolo de fluviu erau înecate în noroi și sînge, insula se afla în deplina ei revărsare vitală, încărcată de semințe și vietăți. Reveniseră și păsările, care scosese cîteva rînduri de pui, o pereche de șobolani înotători își scurmase vizuină într-un mal, puiseră sumedenii de broaște, îi dădeau ocol șerpi lungi de apă, înfășurînd-o cu cozile. A venit apoi înghețul, apoi viscolul, care a făcut-o nevăzută, apoi dezghețul, cu zăpadă, talazuri tăioase și munți de gheață. Multe sloiuri au eșuat pe insulă, dîndu-i o înfățișare de palat boreal. După dezgheț, un șlep otoman, ajuns epavă, s-a alipit de țarm și și-a deschis magaziiile pentru lumea din adînc. A fost ceva feeric. Zile în șir, populații de pești carnivori au inspectat încăperile, ticsite cu provizii, fulgerînd pe coridoare, desfăcîndu-se brusc în stoluri, șerpuind în trene lente prin ferestrele sparte, încremenind subit în fața cîte unui obiect metalic bizar : un ceainic de alamă, o manta ofițerească cu nasturi de aur ce păstra încă forma trupului cald care o îmbrăcase, un revolver cu glonțul pe țeavă, o

cataramă de argint. Roiuri de alevini, abia ieșiți din icre, intrau pe o mîncă a mantalei umflate de apă, ca printr-un horn, ieșind apoi pe gura gulerului și împrăștiindu-se într-un nor rotitor, care lua din cînd în cînd chipul unui cap de om. Prins într-un vârtej, provocat de epavă, cadavrul plecat pe ape de la Porțile de Fier s-a oprit o clipă deasupra oazei de viață din adînc, nu s-a scufundat însă, a trecut mai departe.

Jocul de-a viața a ținut pînă în clipa cînd deasupra, pe țarm, administrația războiului și-a amintit că insula Dinu există. Se punea problema debarasării de miile de vite bolnave, care încurcau mișcarea trupelor și care purtau fel de fel de molime, amenințătoare pentru animalele rămase în țară și pentru oameni. La întrebarea : „— Ce facem cu vitele, le ucidem ?“, s-a răspuns simplu, prin firul telegrafic : „— Vitele vor fi abandonate pe ostroavele de la Dunăre, cum ar fi par exemplu pe insula Dinu.“

Pe toată linia fluviului, de la Cazane la vărsare, s-a ordonat carantina. Nici un animal suspect de molimă n-a mai trecut Dunărea. Convoaiele de care curgînd dinspre Balcani, puhoaiile de turme, dar și ultimele escadroane de cavalerie care se mai întorceau de pe front au fost oprite la punctele de control, de pe țărmul bulgar, unde a început trierea. La trierea animalelor se proceda sever, ca și în iarnă la trierea prizonierilor. Caii de la căruțele cu muniții, boii de la carele cu provizii, turmele de animale pentru zalhana erau amănunțit cercetate, apoi despărțite în două partizi. Animalele rănite, schilodite, vlăguite de febră trebuiau să fie separate de stăpîni și duse pe insulă, unde urmau să rămîină fără pază, sub cerul gol. Nu s-au admis proteste, n-au fost murmure. Despărțirea nu era dramatică, venea pe un fond de oboesală și neputință. Buimace, vitele se lăsau împinse pe șlepuri sau pe platformele plutitoare, înghesuindu-se unele într-altele, fără deosebire de specii : oi printre cai, cai printre boi și bivoli, ba și cîini, cîțiva cîini hoinari, care însoțiseră oamenii pe cîmpurile de luptă și care acum erau lepădați, ca să țină de urît animalelor. O singură vită, o Junonă tînără și albă, care sta să fete, a refuzat să urce pe șlep, s-a împotrivit, înțepenindu-se cu copitele-n mal. Soldații s-au opintit cu

umerii în trupul femeiei, au silit-o să calce pe podișcă și să treacă pe navă. Celelalte animale i-au făcut loc.

În urmă, pe țărm, au rămas sute de care și căruțe goale, și chiar un stog de fîn. Exista și sare, un chervan cu drobi de sare se răsturnase la punctul de control. Sarea părea acum fără nici un folos, animalele pluteau la vale spre insulă. Aceiași soldați au strîns inventarul inutil — juguri, proțapuri, hamuri, roți desperecheate, tălpi de sanie, oplene, opritori, loitre, răsteie, osii, inimi de car și chiar harapnice, le-au clădit pe toate într-un morman și le-au dat foc cu petrolu. Vîlvățile au ținut pînă seara, cînd animalele debarcaseră pe insula Dinu.

Un băietan, rămas fără rost, a scos din incendiu un lanț lung, lanțul din coarnele boilor lui, l-a lăsat să se răcească, apoi, cu lanțul negru pe mînă, a pornit de unul singur spre casă, către Moldova. Simțea însă flăcări în spate. Cînd a întors capul s-a speriat : sub Balcani, ardeau satele turcilor.

II

Imediat după încheierea păcii, prințul expediasse țarului o lungă scrisoare de felicitare, deși despre cuprinsul tratatului subscris la San Stefano Alteța-Sa nu știa încă nimic. Scrisoarea de felicitare era sub titlu personal. Prințul dorise să facă abstracție de poziția sa oficială, să se sustragă presiunilor clipei — amărăciunea de a nu fi fost admis la tratativele finale —, încercînd și pînă la urmă izbutind să dea textului o semnificație pură. Peste neînțelegerile momentane dintre cele două curți, pacea reprezenta un eveniment major al istoriei. Prințul scria *manu propria* :

„Sire,

*Majestatea Voastră să-mi permită, înainte de toate,
a O felicita din tot sufletul pentru încheierea păcii,
pentru încoronarea marei opere care a costat pe Ma-
jestatea Voastră atît de multe griji și sacrificii.*

Scriind, prințul ezitase dacă să transmită felicitări, din inimă sau din suflet — pendulînd între „âme“ și „coeur“ — optînd pentru „âme“, mai încăpător, mai apropiat de acel „dușe“ rusesc, atît de uzual pe front, în timpul luptelor comune. Voia să pună în scrisoare și căldură, de unde „coeur“, pe care l-a omis, prințul nu cunoștea căldura, cu-

noștea loialitatea, însușire care se vedea în cuprinsul textului :

„Nu mai am trebuință să asigur pe Majestatea Voastră despre marele interes cu care am urmărit înaintarea vitezei armate ruse, și dacă am avut o părere de rău a fost aceea că n-am putut s-o urmez la trecerea Balcanilor, care va fi numărată în istorie printre cele mai glorioase treceri de munți.“

Prințul palpitase într-adevăr pentru soarta fiecărei bătălii angajate în munți, pentru fiecare pisc al Balcanilor escaladat și cucerit de marea armată — bătălia pentru Sofia i se păruse o minune —, el s-a aflat sufletește tot timpul acolo, deși a urmărit doar pe hartă expediția, ca și țarul. Cu o diferență : prințul rămăsese întors cu fața spre front, gata să revină, dacă ar fi fost cazul, țarul cu spatele, fiindcă Majestatea Sa și-a continuat impasibil drumul spre Petersburg, socotind pecetluită vărsarea de sânge lăsată în urmă.

„În tot timpul războiului acesta teribil și sîngeros, figura Majestații Voastre, senină și liniștită în mijlocul furtunii, suferind cu eroism, fără plîngere și murmur ceea ce altora li se părea de neîndurat, a reprezentat pentru mine un reper luminos.“

Prințul se întrecuse pe sine, trasase țarului un portret ideal, cu o traiectorie de corp ceresc ce dezvoltă o elipsă fantastică, pornind dintr-un punct accesibil, crescînd spre apogeu, descrescînd spre periheliu, rămînînd însă tot timpul ca un reper luminos, pentru cineva care-l contemplă de jos. Fusesse exact drumul țarului spre front, cu punctul apogeic Plevna, după care urmase retragerea, îndepărtarea de lume și de lucruri la o distanță astrală. Dar și așa, reperul stăruia :

„Am adîncă credință că, fără prezența Majestații Voastre, lucrurile ar fi decurs cu totul altfel. Ea singură ne încuraja și ne electriza pe toți.“

Prințul nu-l flata pe bazileul nordului, credea în ceea ce scria. Figura abulică, detașată de lucruri, a țarului îl fascina pe epistolier, care avea vocația abstracțiunii și cultul simbolurilor. Relația între cele două astre nu putea fi decât ierarhică, fericita apropiere — conjuncție ! — de la Plevna, când astrul mare acordase intimitatea sa astrului mic, reprezentase un eveniment de extremă valoare pentru prinț :

„Va fi întotdeauna dulce pentru noi amintirea că Majestatea Voastră a binevoit să accepte ospitalitatea sub umilul nostru acoperiș, că a știut cum să ne facă să uităm toate grijile prin cuvintele Sale afectuoase, prin numeroasele dovezi de încredere și amicitie pe care ni le-a arătat, atunci când cerul era mai încărcat de nori.“

Urmase însă limpezirea cerului, pacea, pe care Majestatea-Sa o instaurase. Nu se putea încă sonda asupra consecințelor, dar gestul imperial, *Fiat pax !*, era memorabil, și prințul a consemnat semnificația evenimentului în ultimul paragraf al epistolei :

„Dea Domnul ca pacea încheiată azi să fie lungă și durabilă, ca Majestatea Voastră să aibă satisfacția — după atâtea lupte — de a fi rezolvat grozava chestiune a Orientului, care a frământat atâtea secole Europa.“

A sigilat cu mîna sa plicul conținînd scrisoarea și l-a depus în mîna baronului Stuart, care la rîndu-i l-a încredințat unui aghiotant imperial. Apoi a așteptat răspuns. O zi, două, nouă. Nimic de la Petersburg, ca și cum mesajul s-ar fi topit în neant. Lipsa de ecou i-a dat prințului o neplăcută stare de nesiguranță, ca atunci când se schimbă regimul luminii sau când astrele intră în opoziție. Prințul nu s-a formalizat totuși și n-a cerut explicații pentru lipsa de răspuns. Se putea ca iarăși țarul să aibă o indispoziție.

Totuși indispoziția aceasta mult prelungită, neexprimată prin altceva decît prin tăcere, i-a dat prințului un fior de frig. A resimțit frigul în mîini. Ca să facă ceva cu mîinile, a semnat un ordin : trupele române, aflate în drumul spre casă, primeau dispoziția să se retragă și să se regrupeze în Oltenia. În aceeași zi, Brătianu i-a propus prințului ca generalul Cernat, care abia se întorsese de pe front, să preia Ministerul de Război. Evenimentele cereau o mîină fermă.

•

La Petersburg, generalul Iancu Ghica fusese informat telegrafic, prin Ministerul de Externe, în aceeași zi cu plecarea curierului imperial din București, despre scrisoarea trimisă de prinț Majestății-Sale și despre conținutul misivei. De mai mult timp, generalul pîdea răspunsul, care întîrzia. Oficialii de la Departamentul Externelor, derobîndu-se, îi spusese în mai multe ocazii că n-aveau cum se amesteca în corespondența pe care Majestatea-Sa o întreținea cu alte curți regale, princiare, imperiale din restul lumii. În condiția dată, generalul era constrîns la o activitate minimă.

În intervalul dintre armistițiu și pace, această activitate a fost ca și nulă. Tot ceea ce se petrecea important pe planul diplomatic și politic, se petrecea în afara imperiului, undeva foarte departe, la Adrianopole și San Stefano. În unele cercuri se spunea că de hotărîrile de acolo avea să depindă mișcarea politică interioară a Rusiei, poate pînă la sfîrșitul veacului. Într-o ceainărie de pe Nevski-Prospect, unde se adunau mai ales intelectuali cu vederi radicale, cineva în focul unei perorații a spus :

— Dezghețul Rusiei se va produce începînd de la margini. Prin Polonia, prin Caucaz, chiar și prin Siberia !

N-a fost admisă această supoziție, cineva a protestat :

— Prin Siberia ? ! Nu cunoașteți, în acest caz, domnul meu, cum se dezgheață fluviile siberiene, care-și debordează apele începînd de la izvoare, peste gheața precedentă. Apele calde curg năvalnic peste un pat continuu de gheață, dar, vă atrag atenția că pînă la vărsarea în Oceanul Arctic ele îngheață din nou. Rezultă o gheață peste gheață, o gheață de o duritate geologică. La noi, domnul meu, dezghețul ar trebui să coboare de la nord la sud, așa cum am coborît și noi, în valuri, în decursul vremii, de la Petru cel Mare încoace. Mai întîi căldura ar trebui să cuprindă pămînturile înghețate, apoi pămînturile reci și sterpe, apoi pămînturile fertile pe care le-am cucerit abia în ultimul secol.

— Va rezulta o baltă. O baltă întinsă pe două continente. Cine o va mai putea-o deseca vreodată ? Domnul Leontiev are dreptate, Rusia trebuie conservată sub un îngheț continuu.

— Ba anarhiștii au dreptate, trebuie să ne facem treaba pe ger. Sară gheața în aer, trăiască explozia !

Apoi Ghica l-a întîlnit pe domnul Leontiev, un aristocrat frumos și palid, care devenea volubil numai cînd vorbea despre lumea sudului. Fusesse consul al Rusiei în Creta, apoi la Filipopoli, lîngă Balcanii de miazăzi, apoi la Tulcea, pe Dunăre. I se și spunea Domnul Consul, deși Leontiev se afla în retragere, ieșise din diplomatie cu puțin timp înainte de declanșarea războiului. Nu fusesse partizanul acestui război. El opta pentru închiderea Rusiei în carapacea sa tradițională, trăind spaima față de mișcare, de orice fel de eveniment.

— La noi, spunea domnul Leontiev, evenimentele sînt întotdeauna catastrofale.

Iubindu-l nu pe țar, ci pe țarevici, Domnul Consul își punea mari speranțe în succesiunea dinastică, în urcarea lui Alioșa pe tron, fapt care ar fi asigurat nu o pace provizorie, ca cea de acum, ci o pace fără sfîrșit. Peste toate, domnul Leontiev îndrăgise sudul. El se întorsese din periplul său diplomatic cu o imensă nostalgie pentru sud, pentru „lumea soarelui“. Aici, la Petersburg, ca și la propria-i moșie, Leontiev se simțea ca în exil. În aceeași ceainărie de pe Nevski-Prospect, Domnul Consul a vorbit,

Într-o seară cîteva ceasuri despre ruinele Acropolei, despre templele de la Palmyra, despre săpăturile de la Troia, pe care germanul Schliemann încă nu le isprăvise.

— Aşa ceva, a spus el topit în extaz, nu se găseşte nicăieri. Şi nici un asemenea om. Acest om al sudului trăieşte în chip atît de firesc frumosul, ca şi cum fiecare fiinţă şi chiar lucrurile neînsufleteite l-ar naşte spontan.

— Asta aşa e ! a admis generalul, dar Domnul Consul, în transă, nu l-a auzit.

— Acolo frumosul nu provoacă o ruptură, a continuat el. Nici credinţa nu produce rupturi, dislocări, suferinţe. Goethe a încetat să mai fie un barbar din clipa cînd a păşit în Italia.

— Cum puteţi afirma una ca asta, domnule ?! dar Domnul Consul din nou n-a auzit.

— Cu otomanii, a continuat el, s-a întîmplat un caz asemănător. Intrînd în acel spaţiu sublim, ei au lepădat rigiditatea lor etică, deşi n-au izbutit să urce la beţia estetică, la katharsis...

— Chiar aşa ?

— Cît vă înşelaţi ! a şoptit Iancu Ghica.

— S-ar putea, a convenit Domnul Consul, care în sfîrşit auzise. Cînd eram în post la Constantinopole, îmi plăcea să angajez tineri turci să se bată cu pumnii pîntru cîţiva gologani. Era un spectacol. Pînă cînd am observat că tinerii atleţi se băteau cu foc numai cînd le aruncam poli de aur cu pajura bicefală pe revers. Mureau după această monedă frumoasă...

Întorcîndu-se la reşedinţă şi povestindu-i lui Emil cele auzite, acesta s-a îngrozit :

— Cine te-a pus să frecventezi asemenea cercuri ?

— Dar ce-am făcut rău ? ! a întrebato generalul, fără să priceapă. Am discutat cu un foarte simpatic domn Leontiev, dacă nu mă înşel, despre Elada, despre Italia, despre Goethe. Peste toate, mi se spuse că domnul Leontiev e un reacţionar. N-am voie să discut nici c-un reacţionar ?

— Aici totu-i exploziv, i-a spus Emil. Stai la reşedinţă sau du-te la Prohorini. Acea casă, pînă una alta, e sigură !...

— Nu vrei să spui că eram mai în siguranţă la Constantinopole, printre asiatici, printre păgîni, decît aici, printre europeni, printre creştini !...

Ca o înfirmare a celor spuse de Emil, generalul a fost invitat pentru a doua zi la un bal oferit în onoarea țarevi-ciului, care revenise glorios de pe front. Acest eveniment festiv ar fi urmat să încheie suita de ceremonii consacrate victoriei, în care se cuprindeau și praznice pentru popor, și procesiuni, dar și baluri. La acest ultim moment festiv ar fi urmat să fie prezentă și Majestatea-Sa. Prudent, Ghica a întreat la București dacă e oportun să dea curs invitației și a primit acordul. Invitația era în fond un semn al destinderii relațiilor între cele două curți. I s-a recomandat să participe, ba chiar să facă față bună.

Eventuala întâlnire cu împăratul era importantă și dintr-un alt motiv : Majestatea-Sa nu răspunsese nimic nici la un mai vechi mesaj al prințului, transmis prin colonelul Candiano Popescu. Un alt mesaj rămas fără răspuns. Același mesager își prelungise misiunea pînă în Caucaz, unde ar fi trebuit să fie primit de marele duce Constantin, dar nici din Tiflis nu sosise încă vreun răspuns. De la ultima întâlnire, pe peronul gării din Petersburg, similară cu o despărțire — cum și fusese — Iancu Ghica nu-l mai văzuse pe țar și nu-și îngăduia să presupună nimic despre umoarea suveranului. Lucru sigur : invitația. Pornind de la acest fapt, umoarea suveranului față de București nu putea fi decît bună.

Aceasta i-a și dat lui Ghica un început de bună dispoziție, o stare de plăcută nerăbdare cum nu cunoscuse pînă atunci. I-a poruncit lui Ossian să-i pregătească uniforma, iar între timp și-a aruncat ochii printre hîrțile protocolare schimbate între cele două curți : telegrame de felicitare cu ocazia diferitelor aniversări de familie, scrisori de felicitare după diverse bătălii victorioase ale celor două armate, în sfîrșit cîteva moțiuni ale parlamentului român adresate țarului, cum și formulele de răspuns ale Majestății-Sale. Angajat în acest drum feeric, generalul s-a simțit și mai bine — erau suficiente motive ca „cele rele să se spele“, iar la sfîrșitul lecturii a trăit regretul că nu avea o garderobă convenabilă pentru asemenea ocazii solemne. De la sosirea pe Neva, Ghica încă nu izbutise să-și cumpere o blană nouă.

A urcat în troică în cea mai bună formă, o troică cu hamuri aurite, angajată special de Emil, iar într-o altă

troică urma Emil cu soția. Au pornit mai devreme, ca să facă un tur al principalelor monumente, lucru pe care generalul de mult și-l dorea. Seara era frumoasă, fără ninsoare, în tot cursul zilei servitorimea scuturase zăpada de pe acoperișuri, balcoane, scări, făcându-le să strălucească. Mii de mujici, cu măturoaie și lopeți, trebuiau să scoată zilnic metropola — cu cupolele ei de aur — de sub faldurii zăpezilor. Marmoră, zăpadă și aur, sub puterea acestor stihii, Petersburgul arăta ca un oraș faraonic. Acolo, la Memfis, nisipul, aici zăpada, dar efectul similar și copleșitor. Din zăpadă țîșneau caii de bronz verde ai statuiilor, pe zăpadă se lăsau din zbor vulturii de bronz, încremeniți pe obeliscuri, dînd zăpada în lături apăreau țarii și demnitarii imperiului, care dominau piețele înghețînd lumea sub niște ucazuri colosale. Înghețaseră și havuzurile, și apa din canale, și cerul. Și era o liniște ireală, încît, deși sunau clopoței de la troică, generalul auzea cu plăcere tic-tacul ceasului său din buzunar.

La risipa de zăpadă, marmoră și bronz se adăuga risipa de mătase festivă. Două uriașe drapele de mătase scumpă cu vulturi bicefali decorau, pe verticală, fațada catedralei Sfîntului Isac. O fină broderie, tot cu vulturi, dar și cu însemnele țarinei, împodobeia frontonul pensionatului Smolnîi, unde își desăvîrșeau educația domnișoarele din lumea bună. Apoi steaguri, păduri de steaguri, cu pîlpîiul și fișîitul lor rece, care punea surdina liniștei.

Liniștea s-a spart în clipa cînd au intrat în Centru, pe Nevski-Prospect, în mișcarea feerică a bulevardului, care etala și concentra tot ceea ce avea mai scump Petersburgul în materie de vitrine, echipaje, vestimentație aleasă. Emil avusese inspirata idee ca, înainte de a ajunge la Palat, să-i ofere generalului acest tur de onoare, întregindu-i astfel perspectiva asupra Veneției Nordului iarna. Era un tur obligatoriu, după care oricine, oricît de sceptic ar fi fost, isprăvea prin a declara că Petersburgul e capitala universală a iernii. Nu oricare iarnă, iarna biruinței !

Ieșind din centru, echipajul a oprit la peronul unei biserici de stil tradițional rusesc și vizitiul de pe capră l-a poftit pe boier să coboare. Oprirea o poruncise Emil, care dorea să-i ofere generalului încă o plăcere : spectacolul

sonor al clopotelor de vecernie. „— Așa ceva, dragul meu, i-a spus Emil înainte de primul dangăt, n-ai să auzi nicăieri în lume.“ Și o clipă mai târziu : „— Desigur, clopotele de la Veneția sau de la Vatican sînt la fel de muzicale, dar aici e altceva. Așa sună numai cerul nordului.“ A sunat apoi cerul nordului și generalul a închis ochii, cu nădejdea candidă că gîndul lui va ajunge pînă la îngerii. Uitînd de toate relele, Iancu Ghica s-a simțit o clipă eliberat, ușurat de predispozițiile negre care-l bîntuiseră pînă atunci. Cînd să plece, Emil i-a dat un ghiont amical : „— Acum aruncă toți gologanii, tot aurul pe care-l ai asupra-ți, ca să scapi de ghinioane și să ai noroc. Așa-i obiceiul. Ca la Fontana Trevi...” „— Chiar tot ?“ „— Tot.“ Și generalul s-a conformat, aruncînd cerșetorilor toți polii pe care-i avea în buzunar, chiar și banii pentru troică și pentru bacșișuri. „— Și troica ?“ „— Troica e plătită.“

Troica s-a avîntat spre Palat într-o goană nebună. Era târziu, se aprinseseră pretutindeni luminile, începuse spectacolul artificiilor care a pus în fierbere cerul. Sub pîlpîirea curcubeielor, a ghirlandelor de foc și scînteii, a trandafirilor de lumină, cupolele Petersburgului pluteau. Generalul a cerut vizitiului să oprească, pentru ca din nou să nu rateze clipa sublimă. Emil avea dreptate, așa ceva nu se putea vedea nicăieri decît aici, la Petersburg. A amuțit apoi, cînd pe cer, în adîncul cerului, s-a aprins o cruce uriașă, de foc. Imaginea sacră dăinuia nefiresc de mult și generalul și-a spus : „— Rușii cunosc secretul cerului !“

Apoi a tresărit speriat : cineva sărise lîngă el, în troică, apucîndu-l cu mîinile de guler și strigîndu-i ceva. Birjarul a apostrofat domnișoara, în rusește, dar ea îi tot striga străinului ceva, în franțuzește, nu se știe ce. Străinul s-a retras în colțul saniei, s-a apărat, fata în blană i-a pus în mînă un pistol, repetîndu-i nebunește aceeași formulă :

— Te duci acolo, în casa crimei ! Dacă vrei să salvezi lumea, nu ezita, trage în țar.

Apoi a sărit din sanie, dar direct în mîna jandarmilor, care s-au aruncat asupra ei, imobilizînd-o.

— Țineți minte, a mai strigat domnișoara, zbătîndu-se și încercînd să se facă auzită, sînt Nadia Mirski. Apoi

aproape fără glas : Oameni, dacă nu acționați, veți pierde tot.

— Domnișoară, a strigat generalul, clănțănind de spaimă, ați uitat asta ! și a fluturat spre ea pistolul, ținându-l de țeavă.

A sosit la timp Emil, care a știut să se descurce cu jandarmii. Un agent în civil a preluat pistolul, împreună cu alte corpuri delictive, niște manifeste împrăștiate în sanie. Generalul n-a mai știut ce se petrece, îl invadase transpirația, repeta întruna :

— Și acum ce se va întâmpla ?

Fiind vorba de un diplomat în post, nu se putea întâmpla nimic rău, era exclusă o reținere a diplomatului pentru anchetă, dar generalul insistă, repeta întruna : „— Și acum ce se va întâmpla ?” Dîrdîia de frig, de emoție, de neputință, avea în nări un miros straniu : blana domnișoarei, o blană scumpă, mirosea nu a parfum ci a pușcărie. Cu un ultim efort, generalul s-a adresat oamenilor în uniformă din jurul lui :

— Domnilor, eu n-am nici o vină din tot ce se petrece la dumneavoastră... Apoi către Emil : Emil, rogu-te, nu mai merg la bal, nu pot. Atunci la sosirea în Petersburg, în mod sigur suveranul nu m-a văzut. Acum, aș prefera să nu-l văd eu. Nu pot.

Emil n-avea soluție, părea blocat. A insistat însă polcovnicul patrulei de jandarmi călare, care ținea ca diplomatul să ajungă cît mai repede la destinația sa oficială. Pentru mai multă siguranță, cele două troici erau flancate de o gardă de jandarmi. Văzînd jandarmii, generalul s-a adresat din nou lui Emil :

— Emil dragă, crezi că nouă ni se poate imputa ceva ?

A doua zi după balul japonez, Păuna s-a trezit într-un uruit de vîsărie care se sparge, de mobile grele tîrșite pe podea, de uși trîntite de curenți, de ferestre sau oglinzi care sar în țandări. Și-a acoperit capul cu perna. Bănuia ce se

petrece : casa era reamenajată la stilul european, după bal. Spaima femeii era ca nu cumva să se spargă pavilionul de gheață. „— De l-ar duce cu grijă !“ „— Unde ?“ Pavilionul nu era un pahar. Arăta ca o impozantă piesă de arhitectură, deși părea fragil, mai fragil decât paharele și oglinzile care acum se spărgeau. Păuna se temea, acoperindu-și ochii, urechile : „De nu s-ar sparge !“ Era tot ceea ce voia să se păstreze din ce-a fost : „— De nu l-ar sparge.“

Pavilionul transparent, cu cupola lui calmă, consolatoare, prin care cerul se vedea limpede, imobil, ca printr-o lentilă, părea stingher între copacii din parc. Avea forma unui turn de observator astronomic, dar în interior, pe o bancă de gheață, prințul Nigata aruncase o blană de lup siberian. Cel ce intra aici, ca să se liniștească, putea să se așeze și să rămână calm câteva ceasuri, privind cerul pînă cînd îl cuprindea un frig înviorător. „— De nu l-ar sparge...”

Cineva a bătut în ușă, o slujnică, făcînd-o pe Păuna să tresară cu groază. I se aducea, precis, o veste rea :

— Coniță, ce facem cu astea ? Le aruncăm ?

Slujnica avea în brațe un morman de eșarfe colorate ; alte slujnice țineau pe umeri franjuri de beteață și lanțuri de lampioane din hîrtie aurită, care fuseseră atîrnate pe culoare, pe scări, prin crengile copacilor din parc :

— Aruncați-le ! a poruncit Păuna, închizînd ușa dormitorului, după care s-a reîntors în pat, deși n-a mai putut adormi.

Scrișnetul mobilelor pe dușumele era groaznic. Manevrînd cu dificultate vreun dulap sau vreun scrin, slugile izbiseră un perete. Cineva lunecase pe scări, scăpînd din brațe o comodă ale cărei sertare s-au deschis, făcînd să cadă rostogol niște piese de argintărie. N-a mai putut suporta zgomotul și a ieșit în pragul ușii, a strigat la slugi :

— Ce se întîmplă aici ? ! Apoi spre administrator, care nu era prezent : Georges, spune-le să înceteze !

Mobila care fusese izbită de perete era un imens dulap austriac cu două batante, peste care se înălța un coronament complicat înfățișînd frunze, flori și păsări.

— De unde ați adus oroarea asta ? ! s-a mirat Păuna, ca și cum atunci pentru întîia oară ar fi văzut mobila.

— E din salonul mare ! i-a răspuns o slugă.

Din salonul mare proveneau și alte mobile : o credență italiană pictată policrom cu scene mitologice, două comode franțuzești decorate cu bronzuri somptuoase, în capete de mascheroni; câteva console de marmoră, pe suporturi de metal aurit, câteva uriașe oglinzi cu chenarele în crengi de cristal. Toate i s-au părut Păunei oribile, și a cerut să fie evacuate.

— Dar unde să le ducem, conia ? a întrebat o slugă, contrariată de poruncă.

— Nu știu, în stradă.

— Și masa asta mare ? !

Urma la rînd o masă lungă, spaniolă, cu blatul dintr-un singur trunchi de copac, sprijinit pe patru torsuri de bărbați cu bărbi și coarne. Acele chipuri drăcești îl revoltau pe Haralambie, care a profitat de prilej și a îndemnat slugile să scoată masa afară. Păuna nu s-a liniștit pînă n-a văzut organizîndu-se mișcarea inversă : piese diverse de mobilier, mai ales franțuzești, dar și germane, italiene, spaniole, olandeze, colecționate de-a lungul a trei generații, abia repuse la locurile lor, au fost scoase din nou afară și depozitate în curte. Printre mobile se amesteca gunoiul precedent, evacuat imediat după bal, spre zori : eșarfe de mătase cu ciucuri, unele atîrnînd încă în copaci, lampioane, lanterne, ghirlande de hîrtie, fuioare de beteală, mormane de confeti multicolore, răscolite de vînt. Arăta dezolant recuzita de teatru a balului — kimonourile, măștile, papucii, evantaiele, niște nimicuri moarte, împrăstiate peste tot în imobil — pe scări, pe balustrade, prin cuiere, pe scaune, pe jos. Deplorabile erau resturile de la tombolă — „Tombola sărăciei“, cu cîștiguri pe care nu le revendicase nici unul dintre cîștigători — ceapa, oul, opincile, o lingură de lemn, fiindcă lumea înțelesese că totul fusese un joc care s-a isprăvit în zori, o nebunie de-a Păunei. Lîngă sala de tombolă fusese organizat un pisoar, încă un pisoar, dotat cu foarte multe oale de noapte, veșnic pline, veșnic revărsate, veșnic insuficiente, deși personalul însărcinat cu evacuarea era numeros, de unde izul de urină care emana din podea și de pe un anume culoar, un iz ce infestase toată aripa respectivă a clădirii. Se întîmplaseră și alte accidente

oribile, ca la orice bal. În lumina de leșie a zorilor, amfitrionoa, care a trebuit să reziste pînă la capăt, primind și distribuind mulțumiri, a regăsit cu greu drumul de retragere, iar odată ajunsă în pat a biruit-o greața. Nu istovirea, greața.

N-a mai putut dormi. O amețeală — deși nu băuse, o senzație de indigestie — deși nu gustase nimic, o stare de semilêșin — deși nu fumase și nici nu aspirase parfumuri, o turmentase, o turmenta cu fiecare nouă undă de lumină ce năvălea în dormitor, un dormitor care se clătina, ca într-un fel de tangaj. Femeia a prins perna strîns, cu amîndouă mîinile — trebuia să se țină de ceva !, dar tangajul a continuat, nu lent ci cu izbiri dure, izbirea de niște țărături mișcătoare, izbirea de lumea pe care o văzuse în cursul nopții, mulțimea în costume policrome, vocile stridente, rîsetele, muzica, un frămînt de talazuri fantomatice, din care Păuna încercase să se smulgă, fără a putea izbuti, cum nu putea izbuti nici în așternut, unde valurile fosforescente, rumoarea, tangajul o urmăreau, făcîndu-i tot mai rău. Îi făcea rău și lumina de leșie, o lumină care spăla ochii, o silea să-i țină deschiși, deși nu voia, o lumină care dilata lumina din lobii oculari, acum dureroși. Păuna și-a acoperit capul cu perna, dar au continuat s-o tortureze zgomotele. Cînd s-a ridicat din pat, a văzut că-n dormitor e încă întuneric ; a tras șnurul draperiei, și a privit prin fereastră afară : lumina de leșie era de fapt afară, abia acum leșia a invadat interiorul, și Păuna a recăzut în pat, în lumina aceea.

S-a mai chinuit un timp, fără să se poată trezi pe deplin — știa că nu doarme, dar știa că nu e trează încă, nu-și poate porunci să se ridice, cum nu-ți poți porunci în somn, deși cu un rest de trezie, din ce în ce mai acut, Păuna urmărea tot ceea ce se întîmplă afară : „— Acum merg cu scările jur-împrejurul casei, dau jos eșarfele cu inscripții, coboară lampioanele din arbori, smulg de pe crengi beteala. Acum mătură cu tîrnul hîrtia colorată, strîng morman fulgii de confeti, iată, îi împrăstie vîntul. Acum mută mobila...” Încă din ziua precedentă, Georges dăduse ordin ca după bal casa să fie restaurată așa cum fusese înainte, eliminîndu-se aranjamentul japonez, pentru

o seară, și trecîndu-se din nou la aranjamentul tradițional. Păuna nu obiectase, era firesc să se procedeze așa. Jocul balului urma să ia sfîrșit, începea o nouă zi, un nou ciclu de viață, viața de după bal. A urmat bufnitura în perete, Păuna s-a trezit pe deplin, a ieșit în prag. Acum din nou cineva bătea în ușă. A spus „Intră !” și a intrat Haralambie.

— Coniță, cu ăștia ce facem ? Io zic să-i dăm la săraci.

Haralambie ținea în brațe un uriaș coș plin cu papuci de toate formele, inutili după bal. În spatele lui, o fată din personal venise să-i arate un vraf de chimonouri, evantaie și măști :

— Și astea ?

— Dați tot.

Fata s-a retras fericită, Haralambie a rămas nedumerit în prag. A mai întrebat :

— Avem în cămări niște saci cu făină, cu mălai și cu orez. Sînt și o groază de căpățîni de zahăr. Ce facem, le dăm ?

— Desigur, Haralambie.

— Și mobila ?

— Tot.

Păuna s-a culcat iar, cu satisfacția de a ști că în curînd atît în încăperile personalului, în curte, cît și în stradă va începe desfacerea darurilor, frenezia desfacerii. Care a și început, cu țipete și larmă. Larma a crescut, se auzeau și niște strigăte de protest, o rumoare de voci în stradă, niște înjurături. „— De n-ar lua pavilionul !” și-a spus Păuna. „— Pavilionul nu l-am dat, nu-l dau nimănui.” Trează fiind, dar încă nesigură de sine, Păuna trăia spaima de a nu pierde pavilionul, și sub această spaimă s-a cuibărit mai strîns în așternut, acoperindu-se bine.

Pe la unsprezece a bătut la ușă Georges, care venea probabil din oraș. Nu l-a primit în dormitor. L-a lăsat mult timp să aștepte, pînă cînd doamna s-a îmbrăcat, apoi i-a permis accesul într-un salon gol, unde Păuna stătea în picioare.

— Doamnă, a început Georges, afară s-a dezlănțuit catastrofa. Se fură tot.

— Nu se fură nimic, a replicat ea. Tot ce se ia, am dăruit eu. Sînt lucrurile mele.

Georges s-a frămîntat în loc. Tremura. I-a spus :

— Am chemat poliția. Parte din mobilă s-a recuperat.

— Cine ți-a permis s-o faci ?

— E averea dumneavoastră...

— Tocmai.

George era un om deștept, își cunoștea bine stăpîna, capriciile ei și nu voia s-o contrarieze :

— Am înțeles că vrei să vă mobilați altfel, a reînceput el. Dar aceasta ar pretinde mari cheltuieli... Deocamdată n-avem bani.

Păuna a încruntat sprîncenele, nu concepea obrăznicia :

— Nu înțeleg, nu-i vorba despre banii mei ?

— Ba da.

— Atunci ?? Și senină : Tocmai de asta și vreau să mă restrîng. Nu mai păstrez nimic din ce-a fost. Nici pe tine nu vreau să te mai rețin. Din această clipă ești liber.

Georges era livid. Păuna nu spusese tot. Voia să mai păstreze pavilionul de gheață, pe Haralambie și cîteva femei din personal. Dar Georges, viclean cum era, își revenise. Părea acum umil :

— Doamnă, e la mijloc și averea conașului Rudi. Trebuie să mă acceptați. Sînt și administratorul acestei averi.

Păunei i-a venit să rîdă. Rudi, înainte de a dispărea din casă, îi rupsesse lui Georges o coastă, aruncîndu-l pe administrator pe fereastră. De unde pînă unde simpatia aceasta bruscă pentru Rudi ?

— Abia acum înțeleg că Rudi a procedat foarte bine ! i-a spus Păuna. Ești un îns lamentabil. Niciodată nu mi-ai prezentat conturile !

Păuna a ieșit, dar s-a reîntors, ca să-i mai spună din prag :

— Vei primi de aici înainte dispozițiile mele prin Haralambie.

Georges n-a avut puterea să-i cadă în genunchi. Stăpîna îl speriasse. Administratorul știa că, în capriciile ei, Păuna era tiranică și ades crudă. Ca și conașul Rudi cu care nu era de glumit. Tot ceea ce putea să facă Georges era

să iasă în întâmpinarea capriciului, să-l suprasolicite. A și făcut-o, precipitîndu-se după stăpînă :

— Doamnă, aruncăm și mobilele japoneze ?

Păuna l-a privit cu silă. I-a aruncat din mers :

— Nu te privește.

A pornit pe un culoar spre apartamentul lui Rudi, dar n-a mai recunoscut propria casă. La dreapta și la stînga se vedeau uși deschise care dădeau în încăperi absolut goale. Păuna a avut o tresărire de bucurie : scăpase de mobile. Reușise să arunce în cîteva clipe întreaga încărcătură de lucruri inutile — amintiri, moșteniri, cadouri, cumpărături extravagante, strînse și depozitate în casă de toți cei din neamul ei, de pe tot continentul și chiar de pe alte continente. Pe culoar se aflau și niște sculpturi africane aduse de Rudi. A privit acele forme bizare, care păreau răsărite dintr-o halucinație neagră. Nu le luase nimeni. În schimb, toate celelalte lucruri care corespundeau ideii de lux, bogăție, risipă, dispăruseră ca suflata de vînt. Pînă și perdelele. Cineva, vreun rîndaș, trăsese brutal de o draperie, sfîșîindu-i mătasea. Auzise afară și niște zgomote ce-i indicau că, în timpul împărțirii, unele mobile fuseseră sfărîmate, sfîrtecate, rupte. Darul Păunei dezlănțuise instinctul avariției și pornirea spre jaf. Slugile se purtasera urît, ca și invitații de la bal. „— Ce lume urîtă !” și-a spus Păuna. Apoi gîndindu-se la Georges și la toți cei din jur : „— Oamenii sînt urîți. Indiferent cum sînt, stăpîni sau slugi.” Slugile, mai ales, i se păreau lamentabile. Apoi a devenit mai concesivă cu slugile : „— Slugile, și-a spus, nu pot fi altfel decît stăpînii lor.”

Păuna contempla de sus parcul, prin orbita unei ferestre goale. Nu dispăruse pavilionul de gheață : spaima ei fusese inutilă. Pavilionul era la locul lui, înconjurat de zăpada murdară. „— Cine să-l ia ?” Un lucru, pentru a fi luat, furat, jefuit, trebuie să nu fie inutil. Pavilionul era nu numai inutil, dar și gratuit, o fantasmă albă printre copacii goi. „— De nu s-ar topi.”

Întorcîndu-se spre dormitorul ei, la capătul unui culoar îngust, Păuna s-a izbit de propriul chip, proiectat într-o ușă-oglină. S-a văzut pe sine ca pe o străină, care-i ieșise în întâmpinare, amîndouă ființele trăind simultan

spaima surprizei și panica de a intra în convergență. Păuna s-a oprit și a râs, cu dinții ei lăcuiți în negru, așa cum rămăsese după bal : „— Ce urită sînt !“

*

Nae Maican rămăsese în urmă cu un vis. Simțea că trebuie să prindă visul din urmă, înota după el, dar nu izbutea să prindă nici un fir și simțea că se îneacă din nou. Se îneca mereu în visele altuia, ca într-o plasă, o plasă în care se zbătea și individul din patul de alături, un japonez. Japonezul dispăruse între timp.

Limpezindu-se în sfîrșit, într-o dimineață, Nae l-a întrebat pe medicul care sosise la căpățîiul lui, în vizita uzuală.

— Spune-mi, doctore, visele se iau ?

Doctorul a rămas perplex. L-a privit pe Nae ca pe un om încă aflat sub febră, deși marinarul era de-a binelea treaz, ba chiar avea umor.

— Aveți haz ! i-a răspuns doctorul. Nu se cunosc asemenea cazuri, a precizat omul în alb, cu toată gravitatea. Se știe de boli care se iau, acestea sînt bolile contagioase. De vise n-am auzit.

— Vă spun eu că se iau și visele ! a insistat Nae. Se iau ca mîncărimea de piele și ca sfrînția. Și grav : Vă rog să mă mutați de aici ! Nu mai pot îndura.

A făcut semn cu mîna spre patul vecin, de unde părea a spune că emanau visele. Patul era însă gol, japonezul dispăruse de mult, Nae era cu un vis în urmă. Doctorul a priceput că marinarul va porni iar la drum și l-a ajutat să plece : i-a administrat încă o lingură dintr-un ceai somnifer. El a înghițit docil lichidul. Nu se mai putea apăra. Era la dispoziția oamenilor în alb, niște umbre, și la chemul acelor făpturi foarte vii, din vis, de care tot încerca să scape, dar nu putea.

Ca să se controleze, marinarul verifica de fiecare dată, la trezire, inventarul odăii, obiect cu obiect. Încerca apoi

să-și recapituleze și repererele din trezirea precedentă : patul pe care stătea întins, apoi, la un pas, patul vecin în care se zbătea un tînăr asiatic, un japonez. Lîngă patul acestuia o măsuță de noapte, pe care se afla un pumnal. Nae a vrut să-l avertizeze pe japonez în cîteva rînduri : „— Nu te juca cu pumnalul !“, dar n-a avut puterea. Cînd s-a trezit, într-un rînd, în odaie era prezent doar pumnalul, japonezul lipsea. Apoi a urmat o pauză lungă, cînd n-a știut ce s-a mai întîmplat cu cele două obiecte, japonezul și pumnalul. Cînd a redeschis ochii, într-un tîrziu, amîndouă piesele se aflau la locurile lor — și japonezul, și pumnalul. După care a intervenit o zi lungă de zbugium pentru japonez. Și pentru Nae, care se simțea rău. Nu atît de rău încît să nu-și dea seama că japonezului îi merge și mai rău. Nu era atît boala cît o transfigurare a făpturii bolnavului. Așa se purta doar un om îndrăgostit. Nae pățise transfigurări ca aceasta în mai multe rînduri, era un pățit, și tocmai de aceea, cu puteri slabe, din ce în ce mai slabe, a încercat să-i fie de folos japonezului, măcar cu un sfat.

— Iar pleci ?

— Nu pot să nu plec, îmi e cu neputință.

— Și mie mi s-a întîmplat. Dar ar trebui să încerci o substituire. Să trimiți în loc pe altcineva, pe un prieten. Nu vrei să mă trimiți acolo pe mine ?

Vorbeau englezește, vorbeau de fapt într-o limbă fără cuvinte, ca-n vis, pe care totuși amîndoi o înțelegeau. Dar japonezul nu înțelegea esențialul în raportul bărbat-femeie.

— Ar trebui, l-a sfătuit marinarul, ca măcar o dată să lipsești. Va veni ea aici, dacă te iubește.

— Crezi ?

— Sînt sigur.

— Nu va veni.

— Nu va veni, în cazul cînd e o tipă infernală, i-a replicat Nae. Există și de astea. Eu sînt pățit. Apoi într-un tîrziu : De fapt amîndouă sînt infernale, ascultă-mă pe mine.

Fără a ști cînd, Nae Maican s-a trezit prins, dincolo de cuvinte, în jocul japonezului, nu atît al lui, cît al femeilor

care-l terorizau pe vecinul suferind, într-o zi, când Sanadaru lipsea, acesta fiind dus pe targă la un consult, Nae s-a trezit în față cu Sumiko, o domnișoară foarte cochetă, care s-a așezat pe marginea patului său. Marinarul a dat să se ridice, și-a strîns la gît cămașa de noapte — nu era echipat pentru o asemenea vizită —, dar domnișoara i-a făcut semn să rămînă locului, întins, și i-a spus șoptit :

— Sînt datoare să vă încredințez o confidență. Pe Siao o utilizează spionajul german. Sanadaru nu știe nimic.

Nae nu credea nimic ; germanii încă nu-și băgaseră coadă în Japonia, operau cu mult mai aproape, la gurile Dunării și-n Orientul Mijlociu. Acolo, în Extremul Orient, lucrau englezii. Era cert o minciună, ca să-l scîrbească pe Sanadaru. O viclenie-ieftină. Dar Sumiko a insistat :

— Agenții nemților au recrutat-o la Tokio, cînd Siao a venit la studii, acum doi ani. Au instruit-o și acum intenționează s-o trimită iar în țara mea. N-ar fi de mirare să vă treziți cu ea și pe aici. Sanadaru nu va fi singura victimă.

Făcea aluzie la el ? Ar fi putut oare marinarul să-i cadă victimă ? Nae a zîmbit politico, acoperindu-se cu pătura pînă la gît. Ea a observat gestul acoperirii.

— Nu vă e cald ? l-a întrebat. Aici, la București, e o căldură insuportabilă. Apoi conținîndu-și intriga : Sanadaru crede copilărește în ea. E un copil, îl înțeleg, așa sînt toți bărbații... Dar să știți, paralel cu spionajul german, pe Siao o folosește și spionajul chinezesc, împotriiva albilor. Chiar a germanilor... Ar avea, cică, un farmec exotic necunoscut. Albii cad ca muștele. Feriți-vă de ea !...

— Să mă feresc ?

— Categorie ! Vă va smulge tot, toate secretele pe care le dețineți. În primul rînd secretele privind flota.

— Dar n-avem flotă ! a strigat Nae, apoi și-a înghițit cuvintele, căci și cuvintele „N-avem flotă“ puteau fi un secret.

Pe Nae l-a invadat din nou febra, tremura tot. De indignare. I-a venit în minte un avertisment al Didinei : „— Pe tine, Nae, or să te mănînce curvele și spioanele !“

— Vă e cald ! a observat ea, simțind că marinarul e tulburat.

— Nu ! a răspuns Nae, călcîndu-și consemnul de a nu mai scoate un singur cuvînt. Devenise prudent. Ea, în schimb, a schimbat partitura, pozînd într-o ființă miloasă și tristă :

— De fapt îmi pare rău de Siao, a mai spus. A siluit-o întîi colonelul Cheng, șeful secției a treia din ministerul lor de interne, omul care a introdus-o în afacerea murdară. În chestiuni de spionaj, orientalii nu glumesc. Ei au o veche tradiție, care coboară înapoi, în timp, cu două-trei milenii. Experte în această artă sînt, e știut, curtezanele. Siao trebuia să devină întîi curtezană. Și atunci Cheng a profitat de situația ei de fată frumoasă, dar săracă. Nu neg că e frumoasă...

Nae n-ar fi vrut s-o asculte — voia să-și blocheze și auzul ! —, dar subțirele fir de mătase, răsucit de Sumiko, îi intrase în ureche. Nu-i mai rămînea de făcut decît s-o observe atent, cu toată rezerva, nelăsîndu-se în nici un fel captivat de ea.

— Cheng, a continuat Sumiko, a cedat-o apoi subordonaților săi, în chip brutal. Au folosit-o pînă la urmă și cioclii pușcăriei.

Era o poveste orientală oribilă și Nae a izbutit să n-o creadă și nici să pună întrebări. Ar fi trebuit să întrebe totuși dacă Siao a fost închisă — pentru ce ? ! — dacă Sanadaru știe, dar a rezistat. Deși febra creștea.

— Nu spun, a mai adăugat domnișoara, că situația ei n-a fost îngrozitoare.

Apoi Sumiko a luat act că marinarul era palid, aproape pierdut.

— Să deschid fereastra ! a spus ea, pornind spre fereastră.

— Nu ! a strigat Nae, cu toate puterile. Nu vreau.

Dar ea a deschis fereastra și a dispărut. Lipsea și personalul sanitar — nici o infirmieră. N-avea cine să închidă fereastra. A închis-o o altă persoană, care i s-a adresat lui Nae înțelegător și cu tact :

— Vorbeai cu ea ?

— Eu ?!

— O, nu face nimic, nu mă supăr. Mă mir totuși că una ca ea poate întreține o conversație cu un domn ca dumneata, cu un cavaler. Sumiko e de fapt o servitoare.

Nae n-a vrut s-o vadă, știa bine că e cealaltă, și a întors capul, prefăcându-se că doarme. Îi vedea însă umbra : cocul prins în ace de jad, gîtul lung, silueta. Emană și-un parfum tulburător, necunoscut femeilor din Europa. Ar fi trebuit ca Nae să nu respire acel parfum, voia cu toată ființa să nu respire, dar nu știa cum să procedeze. Ea a zîmbit față cu această zbuciumare inutilă, ba i-a și spus :

— Nu mă interesezi. Cu Sanadaru e altceva. El îmi place. Drama lui este însă de a fi căzut pradă unei femei de cea mai joasă condiție. Pari uluit ?... Atunci, poftim adevărul : e cameristă în casa prințului Nigata, unde Sanadaru a și cunoscut-o, isprăvind prin a se încurca cu ea. Ea cu el. Căci el e un copil. Pînă la mine, Sanadaru n-a cunoscut iubirea. Căci ceea ce-i oferă Sumiko avea cu mult înainte tutorele. Da, îl distrează și pe tutore, iar nopțile lucrează la un bordel pentru europeni. A introdus în Tokio o maladie albă, luată de la albi, care face ravagii printre japonezi.

Lăturile pe care și le aruncau în cap cele două femei erau îngrozitoare ; era cumplită și cruzimea cu care se sfîșiau în fața lui, un străin. Nae se simțea istovit, moale, scîrbit de eternul feminin. Nu s-a mai apărut nici de prezența lui Siao, și nici de parfumul ei. N-o mai vedea, n-o mai putea auzi. Un singur cuvînt i-a scăpat, la pragul de jos al căderii în care se afla : „— Netotul !“.

„Netotul“ a fost readus în cameră, tot cu targa și așezat în pat. Siao dispăruse între timp. Apoi au apărut în cameră cele trei călugărițe, pe care marinarul nu le suporta. „— Iar o fac pe mironosițele, pe sfintele femei ! și-a spus, cu silă. Din nou o să ne cădelnițeze și o să ne îndemne să apucăm pe drumul cel bun.“ Erau trei călugărițe, una în alb — o catolică, una în negru — o dreaptă ortodoxă, și una în portocaliu, rasă în cap — o budistă, adusă special pentru japonez, probabil cu mari sacrificii. Crucea Roșie avea grijă și de ele, nu numai de răniți. În mănăstirile în care fuseseră închise, a mai gîndit Nae, aceste femei nu mai văzuseră bărbați. Și atunci, prin osîrdie internațională, le erau arătați răniți și muribunzi.

„— Nu aveți nimic de regretat ! le spunea, probabil, superioara ordinului de care țineau. Așa sînt bărbații, cel mai adesea răniți și muribunzi, fără nici o atracție corporală. Buni să fie cădelnițați și oblojiți pe răni.“ În spital, ca să le învețe minte, călugărițele cărau rufele murdare, pansamentele și oalele de noapte. Dar cele trei lucrau mut și într-o perfectă concordie. După evacuarea dejecțiilor, aeriseau și plimbau prin saloane cădelnițele. Nae ajunsese de nu mai putea suferi mirosul de smirnă, tămîie și santal. Călugărița portocalie împrăstia în jur fumul de santal. „— De unde-or fi adus santal ? se mira Nae. Și tot el își răspundea : Probabil din Ceylon.“ Și acum, cele trei au împrăștiat mirosul insuportabil de smirnă, tămîie și santal, care a avut însă un singur efect : Sumiko și Siao au dispărut.

Pentru puțină vreme totuși, căci, nu s-a închis bine ușa și lîngă patul lui Nae, dar cu grabă, a apărut Sumiko, într-o nouă toaletă. I-a șoptit :

— Îi vor tăia limba !

— Cui ?

— Lui Siao. După ce vor isprăvi ancheta. Și mîna dreaptă. Cea cu care mînuiește pensula, ca să scrie denunțuri.

A dispărut, dar de partea cealaltă a apărut Siao, tot în grabă, într-o altă toaletă, șoptindu-i iute :

— Gata, se termină. Sumiko e vinovată de tot acest dezastru. O vor mutila.

Era ca într-o piesă de teatru japonez, unde se petreceau numai suavități și cruzimi. Din nou apăreau cînd una, cînd cealaltă, silindu-l pe Nae să urmărească intriga și jocul de scenă, care se accelerau.

Siao : S-a smintit, plagiază după Shei Shonagon și se dă drept poetesă.

Sumiko : Caligrafiile pe care ți le pune sub ochi, ca să te uluiască, nu-s ale ei. I le face o slujnică. Nu-i în stare să tragă o linie, să scrie un singur semn.

Yin : Nu-i nimic adevărat.

Apăru și slujnica, o fetiță umilă, despre care Sanadaru nu pomenise nimic pînă atunci. O chema Yin. Nu era frumoasă. Yin era purtătoarea recuzitei de scenă a ambeilor doamne — cutiile cu farduri, oglinzi, tușiere, pensule,

evantaie, umbrele, împărțindu-se între amîndouă, atent și cu devotament. Pînă la urmă Nae a trăit cu amîndouă, sub ochii lui Yin. A fost ceva demențial. Yin plîngea.

El și-a venit în fire foarte tîrziu, după un somn lung. Dar trezindu-se a constatat că slujnica era tot acolo, lîngă pat. Cele două doamne dispăruseră, la picioarele lui se afla doar Yin. Ea nu realizase probabil ce s-a întîmplat, tăia franjuri de hîrtie. Îl iubea pe Sanadaru și iubirea o făcea oarbă. Deși n-avea ce-i dărui. Nu cunoștea nici muzica, nici poezia, nici caligrafia. Nu știa că are sex. Tot ceea ce putea face pentru Sanadaru era să taie, în franjuri, niște coli lungi de hîrtie, menite a fi semn de carte pentru un volum englezesc legat în piele, cu titlul „Paradisul pierdut“. Yin nu știa nici măcar titlul acelei cărți, dar tăia franjuri. Yin semăna izbitor cu Muta de la Bechet, cu acea Marta, care se spînzurase din pricina lui Nae. N-a mai vrut s-o vadă, a închis ochii. Trebuia să discute cu Sanadaru, să-i atragă atenția, să-i spună că bărbații iau întotdeauna direcția greșită, ignorînd întotdeauna frumosul de lîngă ei. Yin era totuși frumoasă, ca și Marta. Atunci de ce ?

•

Noaptea în șir, mult timp după primirea scrisorii prințului, Adela s-a chinuit să-l viseze pe Din. Din nenorocire, visele n-o mai frecventau. O trezie dureroasă, pe care n-o putea birui, o ținea în capul oaselor, rezemată de pernă, pînă în zori, niște zori care-i ațîtau insomnia, făcîndu-i ziua imposibilă. Urma seară, mijirea speranței, apoi din nou noaptea goală.

După deschiderea plicului, Adela a așteptat dezmințirea. Un trimis de la Palat ar fi trebuit să năvălească în salon, să smulgă scrisoarea din locul în care o lăsaseră cei trei ofițeri, să îngaima o scuză, apoi să plece, spunîndu-i din prag : „—Doamnă, prințul n-are nici o vină. Scrisoarea are alt destinatar. V-a fost înmînată greșit. Este la mijloc o eroare !“ Ea ar fi fost desigur furioasă. Procedeu se

plasa într-o ordine inadmisibilă, nici n-ar fi putut primi scuzele. Cu asemenea mijloace se putea distruge un om. Cum să retragi vestea morții unui om ? ! Cui s-o mai retragi ? Era mai probabil că Din murise și că deci nu fusese nici o eroare. Destinatară scrisorii era chiar ea, Adela, devenită brusc doamna Ene, public văduva maiorului Ene. Ea ar fi trebuit în consecință să treacă la o nouă stare publică, să-și accepte noul statut civil, să apară în lume fără el, afișind ținuta de doliu. Dar cum, fără el ?

Revenirea pe pământ a Adelei era anevoioasă. Încă nu se accepta ca doamna Ene, văduva maiorului Ene, o situație pe care n-o putea concepe. Împotriva evidenței, Adela era încă soția, și chiar logodnica lui Din. Nici despre fete nu părea să știe nimic. Îi erau tot atât de indiferente sau tot atât de apropiate ca și cele două mandarine, cățelușele care nu se despărteau de copile niciodată. Ieșirea din indiviziunea cu Din nu se putea produce prin accidentul unei scrisori, care putea fi o pură eroare, ci numai printr-un semn venit de la el. Dar semnul nu sosea, de unde insomnia și istovirea. Nopti grele, în care Adela rămânea cu ochii deschiși, și zile oarbe, în care nu făcea altceva decât să aștepte căderea serii.

În sfârșit, într-o seară, când nu mai avea puterea să se gândească nici la el, nici la ea, ceva s-a întâmplat, Adela s-a simțit inundată de o ciudată bucurie, ca și cum el ar fi fost prezent. El nu era, fizic, la masă — la care se afla doar ea —, dar prezența lui în sufragerie înviorase aerul. De obicei când Din intra în casă, aerul căpăta brusc o mișcare de valuri line, valuri care învăluie blînd un corp nou, primindu-l. Așa l-a simțit și întâia oară când a intrat pe nesimțite și când Adela i-a resimțit prezența ca o stare de bucurie a interiorului. Așa s-a întâmplat și acum. Din avea ceva tonic și plin, umplea locurile pe unde trecea de o iradiere pe care o resimțeau pînă și lucrurile.

Acum, una dintre luminări își înflorise subit flacăra, care ardea vioi, cu fericire. Cealaltă luminare, din dreptul ei, ardea calm, cuminte. Strălucea și ceașca olandeză, cu știrbitură la buză, ca și cum el ar fi atins-o. Ceașca era goală, erau goale și farfuriile, și paharele, dar Adela era incredințată că ceașca lui frigea.

— Să pun la fiert cafeaua ?

— Nu.

Dialogul acesta, uzual între ei după masă, se repetase și acum. Adela auzise limpede acest „Nu“ al lui. Nu voia probabil cafea. Era obosit de ceai și cafea, ca toți cei întorși de pe front. Ea a rămas, cu fruntea în palme, fără a îndrăzni să privească spre locul lui.

— Vrei fructe ?

Fructiera era goală — în locul strugurilor, al merelor, și al gutuilor strălucea blînd lumina, aurind sticla. Din nu voia fructe, nu voia nimic, se purificase de orice dorință. De unde atunci satisfacția, starea de calm dintre cei doi ? Aceasta însemna că Din nu e obosit, ca toți cei întorși de pe front. Nici ațîțat, ca unii care-și închipuie că de-abia acum începe viața, hotărîți s-o ia de la capăt, era calm și sigur pe el, ca după o mare împlinire.

— Ești mulțumit ?

Nu se putea spune că e mulțumit.

— Ești nemulțumit ?

Nici asta. Atunci ? Era foarte greu de definit ce se petrecea între ei. El era cert prezent, deși nu era vizibil, cu o pregnantă care făcea vii lucrurile din casă, dîndu-le un fel de lumină specială. Aceeași lumină a regăsit-o Adela și-n dormitor, cînd a reluat lucrul de mîină.

— Vrei să-mi dai ghemul acela ?

Ghemul se rostogolise de pe divan pînă la picioarele lui. El de obicei se apleca și i-l restituia, cînd era prezent. Acum Adela croșeta. Și ea a socotit că e firesc să se trezească cu ghemul în mîină, deși nu se aplecase nimeni să-l culeagă. Apoi s-a culcat, a intrat în așternut mai devreme, simțindu-se acum ocrotită, ca totdeauna cînd își știa bărbatul în casă. N-a apucat să ațipească, a auzit o mișcare de pași dincolo, în biroul lui. O clipă s-a înfiorat, dar cu bucurie :

— Cine e ?

Pașii au stat, apoi și-au reluat mișcarea atenuată de covor. Ea s-a liniștit : nu putea fi altcineva. Uneori el lucra mult noaptea, desena feluri de feluri de crochiuri și planuri, luptîndu-se cu armate imaginare, ea moțăia strîngîndu-se în pat, așteptîndu-l, ca să se lase pînă la urmă învinsă de somn, știind că el va veni. Acum nu venea și inima Adelei bătea alarmant, deși n-ar fi trebuit.

— Din, tu ești ?

Și-a acoperit capul cu perne, zgâlțuită de un fior de frig. A rămas mult așa, încercînd să-și suspende auzul, dar perna a devenit transparentă pentru sunete, l-a auzit din nou, l-a urmărit, acum destinsă. Cineva, dincolo, cerceta cu interes biroul lui, ca un intim venit în vizită. Pașii se auzeau din nou. Pașii lui.

— Din, ce faci ?

Nici un răspuns, își auzea doar inima, care o clipă și-a suspendat bătăile. Adela a sorbit o picătură de apă din paharul de la căpătii, ca să se convingă că e trează. Ardea calm lumînarea, flacăra nu topise cercul de ceară, deci nu era tîrziu sau timpul stătea. Mișcarea ei bruscă, zgomo-toasă, zgomotul inimii, care și-a reluat bătaia, au făcut și mai clară liniștea nocturnă a casei. A încercat să-și redea liniștea. Ca să-l lase să lucreze. Din avea probabil insomnie.

Da, plimbarea s-a reluat, calm, cu pauze, în ritmul unor gînduri. Cel de dincolo nu era un intrus, cunoștea bine biroul, se mișca în spațiul lui. Și atunci de ce mirarea, curiozitatea ușor intrigată ? Fiîndcă pașii s-au oprit în dreptul mesei de lucru, cu nemulțumire. Lipsea ceva ? Fiecare obiect era la locul lui — călimara, tocul, rigla, o busolă, cuțitul de tăiat hîrtii, o vază cu creioane, un calendar, cutia cu tutun, un maculator cu cheltuielile zilnice, cheltuielile lui civile, o penduleță care se oprise. Nimic nu fusese clintit din loc de la plecarea lui, nici obiectele de pe masă, nici cărțile din rafturi, nici hărțile și gravurile cu scene militare, de pe pereți. Adela îmbogățise totuși între timp colecția lui Din cu o gravură. O gravură colorată, înfățișînd bătălia de la Sedan, pe care o cumpăraseră în cursul toamnei de la anticariatul Weiss, anume pentru el. Curios, pașii s-au oprit în dreptul acestui obiect nou.

— Din !

În tăcerea de sticlă care a urmat s-a auzit căzînd un creion de pe masa lui de lucru. Creionul s-a rostogolit pe dușumea, apoi a stat, sub scaun. Adela a ieșit din pat, a luat lumînarea și a trecut dincolo. N-avea spaimă, era inundată de o atracție magnetică spre acel loc în care simțea o ființă. A deschis ușa și a rămas în prag, cu sfeșnicul în mînă. Lumina a scos rînd pe rînd din penumbră

obiect după obiect. Gravura nouă era la locul ei. Și creionul. Deși Adela s-a aplecat mai întâi să-l culeagă, bijbiind cu mîna pe dușumea, sub scaun.

S-a așezat apoi în scaun, sprijinindu-și coatele pe masa lui de lucru, ca să-și vină în fire. Albea de ziuă. Lumina tulbure de afară micșora lumina lumînării și întuneca lucrurile din odaie. Dacă el era viu, deși într-o altă stare decît oamenii obișnuiți, ea trebuia să-l caute. Gîndul acesta i s-a limpezit Adelei o dată cu lumina, care a crescut alb pînă cînd flacăra lumînării nu s-a mai simțit.

A stins lumînarea și a trecut în dormitor, să se culce.

*

Rămînînd toată ziua închisă în dormitor, Păuna a avut o și mai acută senzație de oroare față de sine. „— Sînt urîtă ! și-a spus, aruncîndu-se în pat. Nu mai e nimic de făcut, nu mai pot primi pe nimeni, totul s-a isprăvit.“ Nu putea plînge. Nu putea găsi în ea, oricît s-ar fi chinuit, resortul plînsului izbăvitor. „— Am secăt, și-a spus, nu mai am nici plîns.“

În toamnă, cînd o lovide întîia oară urîtul, Păuna intrase în disperare. Se zbuciumase, descoperise insomnia, spaima de a fi trează nopți în șir, pînă la istovire, teroarea de a se ști singură. În casă, toți dormeau, minus Rudi. Atunci, în acele nopți goale, avusese totuși noroc cu Rudi, insomnia nebunului îi făcea bine, cineva era treaz. Rudi o și primise în cîteva rînduri la el. Rudi o învățase să nu-i pese de insomnie, s-o cultive, izbutind s-o convingă că ceea ce dețin cei doi — insomnia — e ceva scump. „— Gîndește-te că dorm numai idioții. Somnul e ceva animal.“ Apoi a rîs, cu behăitul acela care o speria pe Păuna. „— Gîndește-te, i-a mai spus, ce sublim lucru e să stai treaz, contemplîndu-ți propriul tău animal. Cu silă.“ Și a rîs iar, îngrozind-o : „— De fapt ție ți-e groază că vei rămîne urîtă.“ „— Da, a recunoscut ea, mi-e groază!“ Îi era groază că va rămîne slută, că superbii ei dinți vor

cădea unul cîte unul, lăsînd-o să arate monstruos. Păuna intrase în panică din clipa în care i se clătinasă un dinte. „— De ce-l acoperi ?” a muștrat-o el, într-o noapte, simțînd-o cum suferă. „— Stai să-ți arăt cît de simplu se renunță la un dinte !” „— Rudi, ce faci ?” a țipat ea, văzîndu-l pregătit să-i ofere o demonstrație sinistă. „— Vreau să vezi cît de ușor poți renunța la ceva de prisos.” „— Rudi, încetează ! Nu suport !” Rudi și-a smuls un dinte și i l-a arătat. Plecarea lui neașteptată a fost o salvare. Rudi era în stare să continue automutilarea smintită, pînă la aneantizare, ca s-o convingă că-i ușor să trăiești oricum. Dar de ce să trăiești oricum ? Păuna voia să trăiască rămînînd cum era, nu oricum, ci așa cum intrase în lume : frumoasă „— De ce să dispar ?”

După prima criză și după dispariția lui Rudi, a cuprins-o o frenezie de a fi, de a trăi, de a se menține, de a se împotrivi, de a vîsli împotriva curentului care o nega, opunîndu-i-se cu înverșunare prin tot felul de remedii. A recurs la substitute vestimentare și travestiuri. Și-a schimbat coafura, machiajul, toaletele. Și-a reamenajat reședința. Caii pictați de Rudi, în principalele saloane — pe pereți, pe tavane, pe bolți, i-au dat pretext Păunei să recurgă la o decorație interioară șocantă, de stil pompeian, care lua ochii, minimalizînd prezența umană, făcînd-o să nu se mai vadă. La recepții, invitații n-aveau ceva mai bun de făcut decît să-și plimbe privirea aiurită pe pereții cu cai în galop, ignorînd gazda sau aplaudînd-o pentru ideea năstrușnică de a transforma casa într-un vertij de culori. Cui în București i-ar fi trecut prin minte să dea peste cap o casă, pentru a pune în valoare o pictură murală extravagantă, obligînd lumea venită în vizită să se poarte ca într-o expoziție !

Apoi o nouă schimbare de decor, tot șocantă, dar în invers, denudarea completă a spațiilor, revizuirea mobilierului și a iluminării, prilejuită de balul japonez. Altă coafură, alt machiaj, altă vestimentație, toate costisitoare, toate derutante pentru lumea bucureșteană care deja aștepta spectacolul, savurîndu-l cu anticipație : „— Păuna inaugurează un nou stil !” Și Păuna se bucura. Era rolul ei, misia ei într-o lume care altfel ar fi trăit anost, murind

de urît. „— Fără mine ar muri toți de urît.“ Deși nimeni nu-și dădea seama, poate doar Rudi, cît îi era ei de urît, cît de singură rămînea după fiecare reprezentație, începînd de a doua zi.

Acum, același gol, într-o casă rămasă goală, prin voința ei. În zori, după trezire Păunei i se păruse insuportabilă ideea de a se mai readuce în casă vreun lucru, ceva din ce-a fost ; acum însă, în plinul nopții, golul întunecos din jur, o apăsă, silind-o să stea trează. A rămas în fața mesei de toaletă, între luminările aprinse, îngrozită de gîndul că va trebui să se întoarcă în pat, unde o aștepta din nou nesomnul. „—Dac-aș dormi măcar pînă mîine...“ „—Dac-ar veni somnul“... „— Dacă nu m-aș mai trezi...“ Ridicîndu-și privirile, Păuna și-a descoperit chipul în oglindă, a tresărit, apoi a rămas nemișcată, la pîndă. Cealaltă era foarte aproape de ea, astfel încît Păuna și cealaltă s-au privit fix. Ceva în acel chip îi părea cunoscut, ceva părea de nerecunoscut, nu știa ce anume. Degetele au pipăit fața cu sfială. Și-a atins buzele, încă împurpurate de ruj. Și-a șters rujul, lăsîndu-și buzele livide. Apoi cu alt tampon și-a șters în grabă pleoapele, făcîndu-le să apară așa cum erau : obosite. „—Mi-a căzut oare și părul ?“ Gîtul, mult alungit, slăbit, acoperit întotdeauna cu o zgardă scumpă, a făcut-o să se crispeze. A desfăcut cheutorile zgardei cu ametiste, lăsîndu-și gîtul gol. N-a cutezat să-și desfacă părul, să-l deznoade din cocul înalt. Cocul bine strîns îi ținea întinse tîmplele, îi trăgea în sus obrajii. Desfacerea cocului ar fi dus la o prăbușire. A vrut s-o întîrzie, ocupîndu-se mai întîi de obraji. Și-a curățat fardul de pe față, atent, minuțios, pînă cînd mîinile au ostenit. Păstra încă în degete cîteva inele. Le-a scos și le-a depus pe luciul toaletei. Și o brățară. Brațul gol arăta slăbit. Nu-i mai aparținea. Palma dreaptă, privită în lumină, i s-a părut străvezie. La fel și palma stîngă. Amîndouă palmele au acoperit fața, perdeluind-o cu degetele, apoi au lăsat-o să se vadă, descoperind-o treptat, lent, pe măsură ce ochii creșteau, măriți, pe măsură ce mîinile cădeau neputincioase, moi, învinse.

A sunat mult, cu insistență, apoi a lăsat să-i scape din mînă șnurul clopoțelului. Nimeni din personalul casei nu

venea. Când în fine a apărut o bonă, amețită de somn, femeia a rămas nedecisă în prag, n-a văzut-o pe stăpînă, i-a auzit doar porunca :

— Vrei tu s-arunci afară astea ?

— Da, coniață, a răspuns femeia, grăbindu-se să plece ca să aducă fărășul și mătura.

A revenit cu fărășul și cu mătura, dar și cu o căldare, apreciind — somnoroasă, cum era — că sînt multe resturi de cărat. Pe fărăș au intrat întîi zgarda cu ametiste, cerceii, inelele și colierul de perle negre pe care stăpîna le aruncase pe covor. Păuna răsturnase și sertarele unui scrin înalt. Din interior se revărsase o cascadă de șiraguri scumpe, apoi o pietrărie mărunță, multicoloră, care s-a împrăștiat cu zgomot pe sub mobile, amuțind pînă la urmă.

— Ia și astea ! a mai spus.

Apucînd apoi unul dintre sfeșnice, Păuna s-a îndreptat spre vestiarul dintre baie și dormitor, deschizînd larg ușa. Vederea unei anfilade de rochii de bal, cu trene ample, cu volane în clopot, cu decolteie ample, expuse pe trunchiul manechinelor fără cap, a indispus-o. A rămas pe loc, în prag, ezitînd să mai intre în pădurea de mătăsuri și dantelării. S-a întors și i-a poruncit servitoarei :

— Și astea să dispară !...

Femeia, care mătura, n-a auzit sau nu și-a dat seama ce dorește coniață, dar cînd s-a îndreptat din șale și a privit în jos, s-a trezit și a țipat :

— Coniață, ce fac eu aici ? !

— Cheamă pe cineva să te ajute, i-a mai spus Păuna, ieșind pe culoar.

Era desculță, în cămașa de noapte, peste care trăsesese o jachetă și se mișca lent, prudent, de-a lungul culoarului, oprindu-se din cînd în cînd și tresărind. Părea că o uimește necunoscutul în care se afla. „— Ce caut eu aici ?“ și s-a oprit din nou. Lumina lumînărilor scosese din întuneric un șir de mari portrete în rame ovale, de aur, bărbați și femei pe care nu-i cunoștea, nu-i mai știa, dar care o priveau insistent. „— Cine sînt ei ?“ Și-a strîns la gît gulerul jachetei, și i-a privit, la rîndu-i, surprinsă, fără să-i recunoască. „— Eu n-am nimic cu ei !“ și-a spus, defen-

siv, și a pornit mai departe, retrăgându-se cu spatele. La capătul culoarului s-a izbit de o ușă, s-a speriat, nu mai știa unde se află, și-a amintit însă că ușa dădea spre o scară care conducea undeva sus, și s-a luminat. A respirat liniștită. Undeva exista un balcon care se deschidea în afară, deasupra parcului. A urcat repede scara, s-a oprit în fața unei uși de cămară, pe sub care se vedea o dungă de lumină. A bătut.

— Cine ești tu ?

Păuna a răspuns gîfîit :

— Nu știu.

Vocea din chilie a repetat :

— Cine ești tu ?

Păuna era pierită de frică, doar a șoptit :

— Nimeni.

Haralambie a deschis ușa, a văzut-o pe femeie, nu s-a mirat. A luat-o de mîină, a ajutat-o să se așeze pe scaun. El a rămas în picioare, alt scaun nu se mai afla în încăpere. Nici pat. O poliță, cu două rafturi, pe care se găseau niște cărți, iar alături, atîrnînd într-un cui, o traistă.

— Stai aici, nu-ți fie teamă, i-a spus.

— Nu știu ce am, a bîguit ea. Mă simt străină, nu mai recunosc nimic din ce-i împrejur.

— Liniștește-te, toți sîntem străini pe aici. Ai făcut bine c-ai aruncat tot. Îți pare rău ?

— Nu. Apoi absentă, de dincolo de sine : Am fost fericită și acum nu mai sînt. Ce să fac ?

— Cei care au avut fericirea nu mai au la ce nădăjdui. Nădejdea lor, risipită, e înapoi. Ce mai vrei ?

Îi spunea „tu“, ca unui prunc, și o certa. Păuna a răbdat umilă, certarea lui. Apoi glasul lui Haralambie s-a domolit, a devenit stins, cernit, inaudibil, cînd în ferestre creșteau zorile.

La ziuă, cînd cei doi încă mai convorbeau liniștit, fetele din personal scosese rădă afară „zestrea conîței“, încă nevîndu-le să creadă că acele lucruri pe care le cărau cu brațul fuseseră abandonate. Pe frînghii de rufe, dar și pe garduri, și chiar pe zidul împrejmuitoare al domeniului, erau întinse sute de rochii, voaluri, șaluri, mantii, mantile, mantouri, mesade, cape de blană, cămăși de fir, capoate,

capișoane, cușme, crinoline, dantelării aeriene, veșminte de călătorie, de călărie, de seară, de parc, de stradă, de doliu, de operă, de vânătoare, plus sumedenie de accesorii colorate, printre care eșarfe, pălării, umbrele. O asemenea desfășurare de lucruri scumpe se producea de obicei înainte de o nuntă sau după un deces. Se mai putea întâmpla în timpul curățeniei de primăvară sau la o mutare.

Păuna nu-și părăsise casa, dar se mutase din ea. Ultimul veșmînt, scos afară de o slujnică, și scuturat în aerul dimineții, a fost costumul de înger, al doamnei, purtat de Vicleimul din urmă cu un an.

.

*

Abia după cîteva zile, cînd și la Petersburg se strîngeau drapelele, Iancu Ghica a început redactarea raportului către minister, deși nu-și venise în fire, nu izbutea nicicum să se reculeagă. Generalul ticluise inițial o frază despre pace, cu care voia să înceapă : atmosfera din Petersburg după pace, dar a uitat de frază și a scris faptele așa cum s-au întîmplat, sec, fără interpretări :

„În drumul spre Palat, o anarhistă s-a aruncat în sania mea, îndesîndu-mi în mîini un pistol și niște manifeste. În sfîrșit, după acest incident menit să pună capăt unei cariere, am fost condus la bal, sub protecția jandarmilor.“

Dar tot ceea ce se întîmplase la bal și după bal nu se putea cuprinde într-un raport, și generalul a mai amînat o zi redactarea. Apoi a preferat calea, cu mult mai simplă, a unei telegrame de informare în care evenimentele să fie rezumate. A sărit peste incidentul cu anarhista, trecînd direct la ceremonie, la momentul sosirii cuplului imperial :

„Țarul și țarina trec prin fața noastră, la braț, oprindu-se în dreptul fiecăruia pentru a ne adresa câte un cuvînt. Cînd împăratul s-a oprit în fața mea...”

A șters fraza descriptivă, trecînd la esențial. Nu era importantă mecanica ceremoniei, ci strict ceea ce-i spusese țarul :

„*Je voudrais bien que la Roumanie se rappelle les services immenses, que la Russie lui a rendus et le sang qu'elle a versé pour elle.*”¹

Cu toată emoția care îl covîrșise, generalul s-a chinuit atunci să țină minte cuvintele pînă la silabă, ca să le poată raporta la București. Cu atît mai mult cu cît suveranul a imputat reprezentantului României, în a doua propoziție, tocmai uitarea vinovată :

„*Il me semble qu'elle (la Roumanie !) l'oublie trop facilement.*”²

Generalul a vrut să încheie telegrama cu o formulă care să rezume situația : „*Paroles et jeu de scène se passent de commentaires*”³, dar situația era recalcitrantă, nu se lăsa lesne rezumată ; pentru a înțelege ceva din cele ce se întîmplaseră, generalul era silit să desfășoare povestea înapoi.

La Palat, grație acelei întîmplări nenorocite cu anarhista, sosise cu întîrziere, cînd toate spațiile pentru adăpostirea sâniilor erau ocupate — mii de troici și echipaje luxoase, cînd, asudat de emoție, înghețat de ger și de frică, generalul a simțit că-l furnică guturaiul. I-a și spus lui Emil :

— Aibi grijă de mine, sînt sigur că mi se va întîmpla ceva de pomină !

¹ „Aș dori ca România să-și amintească imensele servicii pe care Rusia i le-a adus, și sîngele pe care l-a vărsat pentru ea.”

² „Mi se pare că ea (România !) uită foarte ușor.”

³ „Cuvinte și joc de scenă se scutesc de comentarii.”

A dat să intre, dar un majordom politicos l-a rugat să mai aștepte o clipă, în vastul hol : de sus, dintr-un uriaș candelabru, căzuse, tocmai atunci, o lumină aprinsă. De ce trebuia ca to-mai lui să i se întâmple și asta ! Dar a așteptat liniștit, se silea să fie liniștit, să treacă peste neplăcuta surpriză. La locul accidentului a sosit un pluton de valeți, foarte aferați. Buclucașul candelabru trebuia coborât din plafonul vastului hol, ca să i se schimbe luminările. Urma să se întreprindă o manevră rapidă, dar și prudentă, ceea ce s-a și făcut. Sub ochii generalului, rămurosul copac din bronz aurit s-a lăsat ca și singur în jos, pînă pe dalajul de marmoră, unde și-a etalat cele cîteva etaje de crengi metalice, cu palmete de cristal, în care slujitorii au plantat sute de luminări noi. Luminările au fost rînd pe rînd aprinse, apoi copacul greu de cîteva tone a fost tras cu scripeții în sus într-o pendulare lină care, pînă la urmă, s-a oprit de la sine.

— Poftiți ! l-a invitat majordomul, dar generalul a rămas pe loc suspicios. A privit încă o dată în sus, apoi spre Emil, căutînd o asigurare în ochii acestuia :

— Precis nu cade ?

— Ce ți-a venit ?!

— Nu ți-am spus că azi am ghinion ?

Și-a regăsit apoi rapid locul în șirul diplomaților care-l așteptau pe suveran, același loc, între ambasadorul Greciei și consulul Serbiei, la mică distanță de ambasadorul Austro-Ungariei, aflat acum în formă bună, pe deplin restabilit ca sănătate. Acesta scăpase deci de blestema „influenză“, cu strănut, care era să-l compromită la precedenta întîlnire cu țarul, el însă nu. Cînd Majestatea Lor au apărut, în sfîrșit, lancu Ghica simțea cum se apropie de el, cu pași fatali clipa greea, furnicîndu-l premen-toriu pe nări.

„— *Je voudrais bien que la Roumanie se rappelle les services, que la Russie...*“

Generalul și-a reprimat cu toată forța strănutul. A reținut fraza, apoi a doua frază a suveranului, apoi a observat — catastrofă ! — că și țarina vrea să-i spună ceva, să-i

adreseze o întrebare, probabil lungă. Generalul trebuia deci să rabde. Avea știre că Maria Alexandrovna dorea să-i transmită un gând bun principesei de la București, el s-a înclinat ceremonios, a așteptat mesajul, dar — salvare ! — împăratul a întrerupt-o pe țarină, a împins-o înainte destul de brutal, silind-o să treacă mai departe, către un alt personaj. Deci salvare, dar de fapt încă o catastrofă !, căci dialogul cu țarul fusese suspendat.

„Paroles et jeu de scène se passent de commentaires.“

Lui Iancu Ghica i-a scăpat strănutul, un strănut dur cu un cutremur al danturii, în clipa în care augusta pereche trecuse pragul spre celălalt salon, iar zgomotul a provocat — în mintea lui — o năruire de candelabre, urmată de o cădere a dinților. Și-a dus mîna la falcă, dinții erau la locul lor, în schimb, nu l-a mai văzut pe Emil, probabil fugise. El însuși s-a împleticit — începuse balul ! —, s-a rezemat de o ușă, a deschis apoi acea ușă, a ieșit pendulînd pe un culoar, a nimerit pe niște scări, a urmat acele scări care tot coborau, conducîndu-l undeva în adînc. Coborîrea, similară cu o rostogolire, l-a liniștit, dar ajungînd jos și respirînd, își dădu seama că-i va fi cu neputință să mai regăsească drumul de întoarcere.

Din rumoarea saloanelor și din acordurile muzicii care se dezlănțuiseră frenetic, generalul s-a trezit, brusc, într-un spațiu al tăcerii și al întunericului. Sub palat, nimeni, nici un gardian. Gîndindu-se la anarhista aceea, l-a cuprins din nou spaima, spaima de ceea ce s-ar fi putut întîmpla dacă cineva cu intenții rele ar fi pătruns aici, dacă el ar fi fost descoperit aici, sub un tavan întunecos, deasupra căruia se întindea dușumeaua scumpă a saloanelor de bal. Ce căuta aici ? Grija cea mare i-a dat-o însă absența agentului secret, care îi însoțea ca o umbră peste tot. Acum agentul lipsea, lăsîndu-l într-o neputință totală, într-o singurătate oarbă sinucigașă. „—Cum ies de aici ? s-a întrebat. Ce mă fac fără Tihon prin Rusia !“

Între timp ajunsese, fără să-și dea seama, undeva sub nivelul dormitoarelor imperiale. Nu se mai auzea deasupra, cum ar fi fost normal, vârtejul pașilor de dans. Niște pași s-au simțit totuși, cineva cobora pe o scară de lemn, foarte aproape de el. Precis, femeia ducea afară recipientul de porțelan, să-l deșerte undeva. A pornit după ea, lăsându-se călăuzit de umbra aceea, dar a auzit din urmă alte zgomote de pași. S-a tras la o parte și a așteptat. Pe lângă el, printr-un culoar ceva mai larg, generalul a văzut o procesiune de servitori care purtau în mâini recipiente similare, aduse din saloanele de dans. „—Se află pe undeva o curte a latrinelor, ca la orice palat, și-a spus, inserându-se cu speranță procesiunii. Doar câțiva pași și scap.“ Cortegeul a coborât niște trepte, s-a deschis o ușă, generalul a simțit golul unei curți vaste, o curte acoperită cu zăpadă. Recipientele au fost vărsate pe zăpadă ; procesiunea s-a retras. El a rămas singur, sub o arcadă, în semiîntunericul acelei curți pătrate, care trebuia totuși să aibă o ieșire. N-a găsit-o, era silit să-și taie drum de-a dreptul. A coborât mai întâi, cu prudență, cele câteva trepte pînă jos. A chibzuit totuși, a căutat niște repere. A apreciat că situația era oricum mai avantajoasă decît la Constantinopole sau la Versailles, aici era zăpadă. Unele pete păreau curate, pete de alb. A călcat pe prima pată albă, apoi din pată în pată, ca pe clapele albe de pian, evitînd clapele negre și ținîndu-și bicornul în mînă.

A ajuns tîrziu la reședință, cu o sanie de piață. Exclus să-și fi putut regăsi troica printre sutele de echipaje cu vizitii dormind pe capră, în șube. Exclus să-l fi găsit pe Emil, care în mod sigur rămăsese cu consoarta la bal. L-a găsit în schimb pe Tihon, care îl aștepta pe scări, la ușă, încolăcit în șubă.

— Înălțimea-ta, ce spaimă mi-ai tras, a început agentul, tînguindu-se și ploconindu-se în fața generalului. Bine că trăiți, mulțumescu-ți ție Sfîntă Treime, bine că v-a ajutat Dumnezeu să scăpați de diavolița aia !...

Diavolița aceea era într-adevăr să-l bage într-o mare încurcătură, mai gravă chiar decît răceala dintre cele două curți, intervenită brusc, după pace. Iancu Ghica i-a cerut

lui Oscar un ceai ; i-a trimis și lui Tihon un ceai, după care a încercat să pună pe hîrtie cele întîmplate la bal. După un ceas de chin, izbutise să scrie abia o frază, dar dintr-o perspectivă generală :

„Rușii de azi nu înțeleg rostul unei opoziții legale, care să atragă nemulțumirile publice și să le canalizeze în folosul societății. Opoziția fiind aici ilegală, are fatal un caracter distructiv și antisocial. Ca și la otomani.“

III

Încă de cînd se afla pe front, la Plevna, prințul primise veste din Berlin că împăratul Wilhelm al Germaniei îl decorase cu ordinul „Pour le Mérite“. Emoția aproape îl sugrumase. Recunoașterea victoriei de către prima lui patrie i-a dat un moment de tensiune pe care Alteța-Sa nu și l-a mai putut domina, moment urmat imediat de un respiro, în care a resimțit în carne osteneala. Acesta să fi fost oare punctul suprem al unei misii împlinite pînă la capăt ? Apoi a rîs de unul singur, acolo în bordeiul de la Poradim, a rîs mut, dar cu toți dinții, pînă i s-au luminat de satisfacție ochii albaștri. Auzea vag și replica mușcătoare a kronprințului, ar fi vrut s-o audă și acum : „— Ce mai face poporul acela neserios ?“

Întîia oară cînd îl jignise, moștenitorul coroanei germane îi spusese prințului : „— Turcule !“. Kronprințul Friedrich îl tachinase tandru, fără pic de răutate, și fără a sconta un efect negativ. Voise doar să-i pună în vedere că un membru al familiei Hohenzollern părăsește Germania, o țară liberă, ca să devină prinț vasal al sultanului, undeva în necunoscut. Dar prințul, care cu o zi înainte acceptase coroana României, nu putea avea în acea clipă umor. Așa cum n-a putut avea umor atunci cînd kronprințul i-a adresat peste cîțiva ani replica aceea ucigătoare : „— Ce mai face poporul acela neserios ?“.

Replica aceasta a constituit pentru prinț un ultragiu. Dacă pentru „Turcule !“ a simțit impulsul să-l provoace

la duel pe moștenitorul coroanei germane, acolo în loja regală a operei din Düsseldorf, unde se petrecuse incidentul, pentru cealaltă replică, batjocoritoare, simțea impulsul să ucidă, iar năvala singelui, care i-a aprins obrajii, a țîșnit pînă în ochi. Ochii lui senin-transparenti au devenit opaci și duri ca metalul. A afișat ofensa, a părăsit recepția în cadrul căreia s-a desfășurat acest al doilea incident și a ieșit din scenă, nu ca persoană ofensată, ci ca prinț domnitor al unui neam ofensat, așa cum se simțea atunci, în clipa insultei. Fiindcă una din două : ori prințul, acceptînd să domnească într-o asemenea țară, de nimic, era neserios, incapabil să-i aprecieze precaritatea și neșansa, ori poporul de acolo, neserios fiind, nu putea să aleagă în fruntea sa decît un prinț neserios, incapabil să repună acea lume în ordine. Amîndouă interpretările ultragiau persoana prințului, mai înainte ca această persoană să fi intrat deplin în fuziune cu țara și neamul pe care le reprezenta.

Incidentul a luat proporții. Prin baronul Meyenfisch, prieten și confident al celor doi, prințul a pretins scuze. Kronprințul s-a mulțumit prin a-i oferi ofensatului cîteva explicații : nu voise nicidecum să-l lezeze, pur și simplu îl compătimisese. Căci în ce „țară serioasă“, alta decît cea de la Dunărea-de-Jos, se schimbă nu mai puțin de cincisprezece guverne într-un an ! Prințul a precizat că era vorba de o deformare tendențioasă, chiar pătimașă : nu se schimbaseră cincisprezece guverne, doar șase, și în doi ani ! Și despre ce guvernare serioasă mai poate fi vorba într-un asemenea climat ? Adevărat, a recunoscut prințul, în asemenea condiții guvernarea nu putea fi stabilă, dar românii erau temperamentalii, tulburenți, cuprinși de fervoarea schimbărilor, o febră caracteristică unui neam care de curînd și-a cucerit acces de guvernare proprie. Îi scuză deci ? a întrebat kronprințul, prin același curier. Nu, îi înțelege ! a răspuns prințul cu amărăciune. Și datoria externă, care crește exorbitant ? Românii put de datori ce sînt, chiar prințul pute, din întreaga sa comportare se degajă un aer de prinț sărac. Ofensă cumplită, prințul era un sobru, un cumpătat, nu un sărac. Nici țara peste care domnea, i se părea Alteței-Sale, nu era săracă. A replicat : țara e bogată, nu va trece mult și modernizarea economică

va face această bogăție să se vadă și să se simtă în întreaga Europă. Și suprem argument : construim, iată, drumuri de fier ! Drumuri de fier ? Dar cum, cu ce capital ? Cu capital german, francez, englezesc, evreiesc. De la o poștă se vede că acest capital îi trage pe localnici pe sfoară. Stroussberg cu care românii s-au încurcat în construcția drumurilor de fier, e un șarlatan, îi va duce la faliment și pe români și pe prinț și pe creditorii germani. La care prințul n-a putut răspunde decît atît : n-am alt șarlatan. Dar e mai bun Openheimer ! Și Openheimer, mi se spune, e un șarlatan.

Dialogul s-a desfășurat prin mijlocirea lui Meyenfisch, care făcea naveta de la prinț la kronprinț, cu fiecare replică, dus și întors, pînă la silabe. Cei doi n-au consimțit să schimbe scrisori, nici să se vadă. Uneori interveneau și pauze, momente cînd prințul și kronprințul își acordau răgazul respirației, clocotind fiecare în reședința sa. Uneori întrebările kronprințului țîșneau brusc, Meyenfisch abia avea răgazul să le ducă la destinatar și să le lepede, fierbinți cum erau. Și-n chestiunea externă ? Prințul, a avertizat kronprințul, să nu-și facă iluzia că românii vor merge vreodată alături de Germania ! Sînt latini ! O știe sau nu ? O știa. Atunci ce caută el acolo, ca prinț german ? Sau crede că va putea să-i modifice pe români ? ! La care cel interogat a răspuns : În acest punct, kronprințul încetează de a-i mai privi pe supușii mei ca pe un popor nesian. Să se decidă : sînt sau nu sînt românii nesiani ?

S-a suspendat o vreme duelul. Prințul avusese prudența de a nu consemna în jurnal acest schimb de replici, care, iată, de la un anume punct înainte căpătase un caracter grav. Probabil nici kronprințul — superficial cum era — nu încredința hîrtiei aceste lucruri grave. Mai rămînea Meyenfisch, care părea un servitor loial. L-a avertizat totuși : „— Sper că nu ții vreun jurnal ! Lucrurile pe care le auzi sînt deosebit de grave, ele pot pune în pericol relația româno-germană pe cel puțin o sută de ani ! ” Meyenfisch părea că nici nu aude avertismentul, el părea sau era — deși nu era ! — un servitor loial. Oricum, ultima întrebare și ultimul răspuns l-au aruncat pe prinț într-o dispoziție sumbră. Răspunsul, ca și involuntar, îi

ridicase prințului la lumină pe supușii săi într-o nouă formă. Aceștia deveniseră dintr-o dată, chiar și pentru el, de neînțeles. Ce voiau în fond ? Ce surprize ascundeau ? Noroc că întrebările nu le formulase kronprințul. Acesta la rîndu-i părea că se află într-o dispoziție sumbră. Cînd s-au revăzut, cu prilejul unei alte recepții, nu s-au mai privit ostil. S-au salutat, nu chiar ca doi străini, dar ca doi oameni pe care-i leagă o îngrijorare comună. Kronprințul i-a aruncat prințului o privire enigmatică. Nu-l mai compătinea, îl privea intrigat, ca și cum prințul ar fi avut în el însuși ceva aparte, un duh străin. Devenise oare un străin pentru ai săi ? Cînd, cum ?! Nu-și putea imputa nici o infidelitate, nici față de patria primă, nici față de propria-i familie, în care și kronprințul se cuprindea, cum nu-și putea imputa vreo infidelitate față de cea de-a doua patrie. Nu-și dorea nimic mai bun decît ca cele două patrii ale lui să se apropie una de cealaltă. Și-atunci de ce kronprințul l-a privit totuși ca pe un străin ? Avea deja în el ceva străin ? Se înstrăinaseră oare unul de celălalt ? Dar cînd ?! Ce-i putea despărți ? Absolut nimic, peste despărțirea geografică, fiindcă anii petrecuți de prinț în noua lui patrie nu contau. Atunci ?

S-a reluat dialogul, prin același zelos Meyenfisch care ținea cu orice preț să-i împace. Întrebarea pe care și-o pusese sieși prințul — ce vor în fond românii ? — i-a fost transmisă și de kronprinț prin același Meyenfisch. Ce vor ? Și prințul a răspuns simplu, ca și cum ar fi fost purtătorul unui mesaj ce nu-i aparținea : Vor să-și fie singuri stăpîni, nesupuși nimănui. Atunci de ce stau sub turci ? (De data aceasta apelativul „Turcule !“ n-a mai fost rostit, iar prințul a răspuns simplu, demn) : Se vor desprinde la primul moment favorabil. Cum, pe cale diplomatică sau pe calea armelor ? Pe cale diplomatică sau pe calea armelor ! Apoi replica lui Friedrich : Pe calea armelor, mă îndoiesc. Românii n-au virtuți militare ! Și contrareplica : De unde știe kronprințul, fără să fi încrucișat cu ei armele ? Apoi răspunsul : Mor să văd condusă la victorie o armată echipată cu armament francez, luptîndu-se după modelul francez !

Prințul n-a mai putut răspunde nimic la această ultimă replică. El însuși, din clipa în care pășise în noua lui țară, văzînd armata, își propusese să lichideze cu armamentul francez și cu modelul de luptă francez ! N-avusese cînd, a primit lovitura trimisă de kronprinț prin Meyenfisch, fără a putea s-o pareze, în nici un fel — lovitura i-a răscolit o cumplită durere, i-a dat o acută senzație de infirmitate, accentuată prin noua replică trimisă de Friedrich prin același umil și prompt servitor. De altfel, prințul se află în urma Europei cu unsprezece zile, nu s-a pus la punct nici măcar cu calendarul !

Încă o lovitură : prințul nu izbutise, deși o dorea din tot sufletul, să impună în noua lui țară măcar o reformă a calendarului, să lichideze adică handicapul de unsprezece zile care-i despărțea pe români de restul neamurilor din Europa occidentală, aducîndu-i — măcar calendaristic — la unison cu lumea. Între timp, decalajul de unsprezece zile, față de calendarul iulian al Europei apusene, se mărise cu încă o zi. Sub provocarea insultei — „Ce mai face poporul acela nesperios ?“ — prințul a memorat în agenda cugetului său cele trei puncte ale unei ambiții supreme : 1. Să-i scoată pe români de sub turci ; 2) Să-i apropie de germani și de Occident ; 3. Să impună o reformă a calendarului, care i se părea mai presantă chiar decît o nouă reformă agrară.

La primul punct izbutise, o dovedea chiar ordinul „Pour le Mérite“, pe care urma să i-l înmîneze, în văzul Bucureștilor, un trimis special de la Berlin. Kronprințul fusese înfrînt. La întrebarea „Ce mai face poporul acela nesperios ?“, prințul putea răspunde, lăsînd să se vadă, la rever, cifrul celui mai înalt ordin pe care rîvnea să-l dețină. : „Pour le Mérite !“ Sau și mai bine ar fi fost să-i trimită kronprințului în dar un semn de recunoaștere, un memento legat de acea replică nefericită. Prințul s-a gîndit la tabloul „Atacul de la Smîrdan“, de rama căruia ar fi dorit să prindă o epistolă cuprinzînd doar patru cuvinte : „Iată cum luptă românii !“ sau și mai scurt : „Iată !“, nu înainte de a fi scris dedicația : „Alteței-Sale Imperiale

Kronprințului Friedrich Wilhelm al Germaniei“ și să semneze.

Dar livrarea tabloului întârzia. Domnul Grigorescu nu se grăbea să isprăvească „Atacul de la Smîrdan“.

*

Atacul de la Smîrdan nu înainta pe pînă în nici un fel, deși pe cîmpul de luptă același atac fusese fericit soluționat, nu cu mult timp în urmă. Pictorul găsea însă tot soiul de pretexte ca să amîne predarea lucrării, deși comanditarul presa. Indispus de această întârziere, prințul renunțase să mai viziteze atelierul, nu mai voia să achiziționeze pînza, hotărînd pînă la urmă să cedeze opera încă neterminată unui alt solicitant, Primăria Bucureștilor, care voia să-și întemeieze o pinacotecă. Din cînd în cînd, totuși, Alteța-Sa îl trimitea pe mareșalul curții, colonelul Văcărescu, la atelier, ca să se informeze despre mersul lucrării și să ofere un sprijin dacă e cazul. Ceva era totuși scandalos : armata română, printr-un efort la care participaseră multe mii de oameni, ocupase Smîrdanul într-o singură zi, la 6 ianuarie, în schimb domnului Grigorescu îi trebuiau săptămîni ca să povestească cu penelul aceeași bătălie, pe un spațiu de nici doi metri pătrați. La acest reproș, Grigorescu ar fi obiectat că el n-are la dispoziție regimente și divizii, precum comandantul care dăduse bătălia, ci un simplu penel. El dădea lupta de unul singur, în numele tuturor, și al amicului și al inamicului, și că, în consecință, bătălia mai durează. „— Bine, a ripostat prințul, cînd Văcărescu i-a transmis mesajul, dar după această logică, ar urma ca o istorie a războiului să se scrie nu în cîteva luni, cît au ținut luptele, ci în zece sau cincisprezece ani, ceea ce-i absurd!“ „— Dar ce-i mai trebuie, ca să termine?“ „— Îi mai trebuie turci!“ a răspuns mareșalul curții. „— Turci?“ „— Da, turci. Domnul Grigorescu pretinde că n-are modele adecvate de turci!“ „— Să i se trimită turci!“ a poruncit prințul nedumerit și spre atelierul pictorului a pornit o coloană de turci prizonieri.

Grigorescu s-a trezit cu o groază de turci în curtea atelierului, cu care nu avea ce face. Erau așa cum fuseseră scoși din spitale și de pe la gazde. Un turc spătos și posomorît, cu o manta ruptă între umeri, ținea în mînă un bilet, pe care tot îl întindea spre artist. Grigorescu a luat biletul și a citit :

„Acest turc, pe nume Abdul, care-a dormit în bucătărie la mine, rog să fie pictat într-un mod corespunzător, contra cost. Trec să văd portretul. Hasdeu.“

Pictorul l-a ales pe Abdul și pe alți doi turci mai tineri, iar pe ceilalți i-a licențiat ; îl excedau. Sergenții care supravegheau coloana au fluierat a pagubă : din nou nu mai știau ce să mai facă cu turcii, încotro să-i mai poarte prin Capitală. De la o vreme, turcii încurcau lumea, nu mai avea nimeni nevoie de ei. Sergenții i-au mînat pe prizonieri ca pe oi. Se isprăviseră totuși cu brutalitatea de după lupte, cînd paznicii coloanelor de învinși suduiau și ghionteau, tratîndu-i pe prinși ca pe niște cornute sălbatice. Acum prinșii se domesticiseră și erau mînați ca oile. Sergenții i-au scos pe prizonieri din curtea atelierului și i-au îndreptat spre o cazarmă din afara orașului. La atelierul cu pricina, l-au lăsat de pază pe caporalul Gheorghîță, un dobrogean care știa turcește, dar avea un cusur : datorită unei explozii, fața caporalului arăta strîmb — cu un ochi ridea, cu altul plîngea. Gheorghîță avea asupra-i o baptistă murdară, cu care-și tot ștergea ochiul plîns. Sub brațul drept își ținea pușca, așa cum își țîn ciobanii ciomagul.

— Acu-i musai să le dăm să facă o treabă ! i-a spus caporalul domnului Grigorescu. Ca să fie și ei de folos, să nu mănînce pîinea de pomană.

Gheorghîță se așezase pe un scaun, lăsîndu-și arma sprijinită de un perete, încărcat cu picturi, iar cei trei turci prizonieri stăteau în spatele lui, așteptînd ordin. Fiindcă domnul Grigorescu nu spunea nimic, turcul numit Abdul a înțeles că trebuie să taie lemne. A luat un topor, aflat la vedere, într-un colț al camerei, și a ieșit afară unde bănuia că s-ar aflat grămada de trunchiuri și crăci. Peste puțin timp, toporul lui Abdul s-a auzit pocnind. Ceilalți doi

stăteau în colțul lor, speriați și nervoși ca niște sălbăticiuni.

— Aștia nu știu nici turcește, i-a spus Gheorghită pictorului. Habar n-am ce soi de oameni or fi. Când Noe a încărcat toate lighioile pământului pe corabia lui, i-a urcat și pe ei, ca să nu le piară soiul. După mutre par cerchezi. Dacă-s cerchezi sînt iuți și cam zurlii. Mă mir de ce-or fi dat cerchezi la casă de om !... Aveți cai ?

Pictorul s-a speriat, n-avea cai.

— Cerchezii sînt buni la cai, a mai spus caporalul. Dacă-aveați cai, îi țineam la grajd împreună cu caii. Îngrijesc caii ca pe ochii din cap. Numai că nu trebuie să le dai la mîna lucruri tăioase. Din nimic se taie-ntre ei.

Pictorul parcă nici n-auzea. Freca culori. El era preocupat în acea clipă de trimiterea unui plic la poștă ; se gîndea la plic, pe care-l ținea la vedere, pe șevalet.

— Vrei să duci dumneata plicul ăsta la poștă ? l-a întrebat el pe caporal.

— Cum să nu ! a răspuns Gheorghită, serviabil. Tot n-am ce face. Dar stați să se întoarcă Abdul.

— Cine-i Abdul ?

— Sergentul. Adică turcul care taie lemne. Eu nu vă las singurel cu cerchezii, să știți !

Din nou pictorul parcă nici n-auzea. A înțeles însă că Abdul intrase deja în rosturile casei, și că urma să-i fie protector sau așa ceva. Abdul s-a și întors de altfel în atelier, aducînd un braț de lemne pe care l-a răsturnat cu zgomot pe podea. S-a chircit apoi lîngă soba de tuci, s-a apucat s-o îndoape cu surcele, apoi a început să sufle în foc. Caporalul i-a spus ceva în turcește. Abdul i-a privit pe cei doi tineri cerchezi, care stăteau ghemuiți într-un colț, ca două fiare. Le-a zis ceva. Fiarele tinere au scos două miorlăituri.

— V-am spus eu ! a punctat caporalul Gheorghită. Aștia-s tigri sau mîțe sălbatice. Cică-s de pe Ararat, unde s-a izbit corabia lui Noe, de-a rămas înțepenită acolo, cu lighioane cu tot. Sînt oameni de cai. Uite-i, parcă au cuțitele la ei, în sîn, la brîu. Când descalecă, merg crăcănați și cu șaua pe umăr. Au și-acu șeile pe umăr...

Gheorghită i-a mai spus ceva lui Abdul. Acesta a ieșit afară, a început a cotrobăi prin magazia de lemne — se

auzea zgomotul —, apoi, după un timp, s-a întors în atelier, aducînd un sac mare, plin cu ceva, nu se ştie cu ce, dar uşor. I-a mai spus încă ceva lui Gheorghişă. Acesta a mai întors o privire spre tigrii din Ararat, a luat plicul, a vorbit către pictor :

— Acu pot să mă duc. Ăştia nu-s buni de trimis în oraş. Se rătăcesc sau fug, se caţără pe vreun acoperiş şi va să-i mai găseşti.

Şi-a tras căciula, a înşăfat arma şi a ieşit, închizînd bine uşa, ca să nu intre frig. Cînd s-a întors a găsit o scenă de mirare : domnul Grigorescu îl aşezase pe Abdul pe un scaun şi-l tot privea. Abdul stătea cuminte, ţinîndu-şi tabachera pe genunchi. Nu îndrăznea să fumeze. Tigrii din Ararat strujeau pene. Nu se ştie de unde făcuse rost Abdul de acest sac cu pene. Pene de gîscă, de găină, de raţă, de curcan, pene de umflat perne. Penele erau strujite nervos, cu ghearele, de cei doi care stăteau chinciţi pe genunchi. În jurul lor, numai cotoare de pene şi un morman de fulgi pufoşi. Părea că păsările fuseseră mîncate, iar acum tigrii trecuseră la pene.

Gheorghişă a rîs, Abdul a rămas absent, pictorul l-a întrebat pe caporal :

— Ai depus plicul ?

— Păi cum ! Ba încă pe drum m-a oprit şi o patrulă : Încotro, caporal ? La poştă, în misie. Ia să-ţi vedem îndreptările ? Le-am arătat hîrtia. La cine eşti în misie ? La domnul artist Grigorescu, cu nişte turci.

Domnul artist Grigorescu lucra cu un cărbune, mînjind pe o hîrtie chipul lui Abdul. Gheorghişă a rîs din nou cu un ochi, în timp ce cu celălalt lăcrima.

— Vai de tine, Abdul, a zis el, ce-ai ajuns !... Te-a făcut negru, ca pe dracu. Apoi familiar, către artist : Domnule Grigorescu, eu zic că pe tigrii din Ararat să nu-i faci. Dă-i în p... mă-sii, lasă-i să scarmene pene !...

Seara, domnul Grigorescu a trecut în chiliuţa lui, iar Gheorghişă s-a retras cu prizonierii, avînd grijă să-l roage pe artist să încuie bine uşa. Apoi s-a răzgîndit :

— Ştiţi ce ? Mai bine daţi cheia la mine. Prin oraş umblă tot felul de răufăcători. Noi venim cînd s-o crăpa de ziuă şi ne apucăm de treabă. V-aş lăsa arma, da' de armă nu mă pot despărţi.

Echipa s-a întors, într-adevăr, când s-a crăpat de ziuă. Abdul a tăiat lemne și a îndopat soba, apoi s-a pus să riș-nească niște boabe de cafea ; tigrii din Ararat strujeau pene în colțul lor, sergentul turc le mai făcuse rost de un sac. Gheorghită stătea pe un scăueș cu trei picioare, ținându-și arma pe genunchi. Pe la orele zece a sosit din nou colonelul Văcărescu, mareșalul Curții, când artistul încă nu se sculase. Gheorghită a luat poziție de drepti, cu arma la picior. Ofițerul de la palat, cu deprinderi de salon, a uitat să-i dea soldatului pe loc repaos. Acesta a rămas așa, încremenit, pînă cînd, în timpul discuției cu pictorul, băgîndu-se în vorbă, a atras involuntar atenția asupra lui.

— Și credeți că nu va fi gata nici săptămîna aceasta ? s-a interesat oaspetele.

— N-aș putea să vă spun.

— Vă mai trebuie turci ?

— Sînt suficienți.

În acest punct a intervenit și caporalul Gheorghită :

— Păi cum să nu fie, a spus el, căci și cu ăștia trei n-avem ce face. Sînt prea mulți turci pe lume, de la un timp. Mai ales aici, la București.

Cei doi au rîs, mai ales Văcărescu, care voia să comunice prințului această replică de duh a caporalului. Dar mareșalul Curții încă n-a observat poziția incomodă a soldatului, el se ocupa cu examinarea pînzei. Atacul de la Smîrdan părea acum mai mobilat, intraseră în scenă masele, un iureș de dorobanți înaintînd într-o poziție oblică, spre orizont. Jos, între picioarele atacatorilor, cadavrul unui turc, iar nu departe un fes rostogolit. Pe pictor îl captiva probabil pata de culoare.

— Nu credeți că sînt prea puțini turci ? a întrebat Văcărescu, puțin nedumerit.

— Nu-mi dau seama, a răspuns pictorul. Deocamdată n-am rezolvat portretul celui căzut. Și cu neputință dure-roasă : Nu înțeleg !...

Nici Văcărescu nu înțelegea ce vrea să spună artistul ; colonelul părea chiar mai nedumerit decît gazda.

— Ce nu înțelegeți ?

— Nu înțeleg cum se pot ucide oamenii, a spus artistul, frîngîndu-și mîinile.

Colonelul a făcut ochi mari. Într-adevăr, domnul Grigorescu nu înțelegea nimic. O confirmau din nou pereții atelierului plini de pînze înfățișînd lunci, dealuri, maluri de apă, rariști, poiene, țărani coborînd lent pe lîngă carele lor cu boi, boi, oi, miei, copii, o întreagă lume duminicală, ieșind sau neieșind pe deplin din aburii edenului. Unde să fi încăput războiul? Pe jos, totuși, și cîteva maldăre de schițe, foarte multe schițe rupte, mai multe decît la vizita precedentă: coloane de prizonieri, o alergare de cavaleriști, o confruntare de cavalerie, un cal sfîșiat. Artistul rupsese schița, din nou nu-i plăcea subiectul, gîtul cabrat al animalului era despărțit de trup, dar nu printr-o lovitură de sabie, ci fiindcă artistul sfîșiasse violent hîrtia. Cum putuse fi domnul Grigorescu corespondent de front? Văcărescu ajunsese la concluzia că Veresciaghin era cu mult mai bun, din motivul că participase cu patos, chiar cu patimă, la campanie.

Abdul rîșnea cafea, tigrii din Ararat scărmăneau pene, Gheorghîță s-a scărpinat în cap, pe sub căciulă. Cînd intrase superiorul, în semn de respect, el își pusese căciula în cap.

— Oricum, a mai spus artistul, voi încerca să rezolv chestiunea. Și din nou cu neputință : Cît pot eu...

Colonelul Văcărescu a ieșit indispus. Artistul însă părea înviorat. S-a așezat la lucru cu plăcere, aproape cu foame. A sorbit din cafeaua pregătită de Abdul. A stors dintr-un tub un fir de lichid roșu. Spațiul alb al paletei, pe care rămăsese o zăpadă de zinc din ziua precedentă, a fost incendiat. Lîngă roșu a adăugat o picătură de galben solar, cu care n-a știut însă ce să mai facă. Irupția de galben l-a speriat. Dar a mai adăugat o diră de alb. Apoi l-a privit pe Abdul, care stătea liniștit, cuminte, ca un țaran, ținîndu-și tabachera pe un genunchi, în mîna ostenită. Mîna i-a plăcut pictorului. Acea mîna i-a redat echilibrul și siguranța de sine. Apoi și fața, obrazul calm și ostenit al omului. Și ochii, cu pleoape grele, care, cînd se închi-deau, lăsau fața într-un fel de somn adînc, parcă fără întoarcere.

Artistul s-a apucat să lucreze cu fervoare la acest portret, care nu mai avea legătură cu bătălia, uitată pe perete, sub perdea. Gheorghîță căsca. Și pe el îl podidise somnul.

Revenind la palat, colonelul Văcărescu a adus vestea că pentru domnul Grigorescu turcii, vechii adversari, nu mai reprezintă altceva decît niște simple obiecte de pictură.

•

Casa Rășcanu își conservase aranjamentul feeric și după Crăciun, în așteptarea domnișoarei Hélène, care ar fi urmat să se întoarcă de pe front într-o zi sau două. Zilnic, slujnicele măturau de pe dușumea acele uriașului brad instalat în salon, încărcat cu lumînări și podoabe. Sub brad, într-o casetă de mari dimensiuni, cît o cutie de pian, o spumoasă rochie albă, de bal sau de nuntă, pe care domnișoara ar fi trebuit s-o arboreze la recepția dată în onoarea ei. Cei doi soți, Anne și Alec Rășcanu, inspectau regulat acest colț, hotărîți să aprindă oricît de tîrziu lumînările unei sărbători de mult expirată. Hélène nu sosea, deși unii dintre voluntarii Serviciului Sanitar se întorseră.

— Ar fi trebuit să-i ceri socoteală generalului Davila ! i-a sugerat tante Clotilde stăpînului casei. Doar el e cel care răspunde de acești copii exaltați. Poftim, s-a isprăvit războiul !...

Rășcanu n-avea de gînd să dea curs propunerii. Nu Davila o trimisese pe fiica lui pe front, ci el acceptase plecarea. Doamnele nu voiau să-l inculpe din nou pe această temă — creșterea copiilor —, pentru a nu-i ascuți mizantropia. Hélène ținuse cu orice preț să joace acest rol, să intre în distribuția războiului, așa cum în urmă cu un an intrase în distribuția Vicleimului organizat de Păuna Cataragi. Atunci îmbrăcase un costum de „*femme perdue*“, împreună cu alte două domnișoare : „*Femmes perdues : Hélène Rachcano, Anette Costaforu, Anitza Camarachesco*“. Despre nici una nu se mai știa nimic. Apoi Hélène îmbrăcase costumul de soră a Crucii Roșii, acum o aștepta rochia de bal. Rășcanu îi acordase fetei libertatea de a dispune cum pofteste de viață, fiindcă era fiica lui. O singură în-

datorire îi pretindea : să respecte obligația de a-i ține pe părinți la curent cu deciziile ei.

Ceea ce-i acordase fiicei nu-i acorda însă nepotului, lui Theo. Nu-i acordase nici sorei lui bune, călugărița Anisia, care fugise de la Mînăstirea cu un prizonier turc. Acest șoc îl dăduse pe Rășcanu peste cap. Peste puțin timp, un șoc nou : Anisia ajunsese la Cairo.

Întorcîndu-se de la tribunal, avocatul a găsit pe birou un plic cu timbre și ștampile exotice care nu-i prevestea nimic bun. Nu cunoștea scrisul emitentului — Rășcanu nu corespundase niciodată cu sora lui, nu cunoștea nici numele emitentului, caligrafiat de aceeași mînă, un nume surprinzător : Anais El Reșid. Nu avusese afaceri cu doamne purtînd asemenea nume, și, surprins neplăcut de prezența plicului pe biroul lui, l-a lăsat nedeschis. La masă, Anne l-a întrebat, prevenitor, după ce l-a așteptat mai întîi să mănînce :

— Ai citit scrisoarea de la Anais ?

— Cine-i Anais ? !

— Cum cine ? ! a sărit tante Clotilde, revoltată. E sora ta. Poți s-o uiți ? ! Poți s-o ștergi atît de ușor din arborele genealogic al familiei ?

Stăpînul casei a făcut figura cea mai zăpăcită cu putință, dar și cea mai vexată :

— Doamnele mele, s-a adresat el ceremonios atît consoartei cît și mătușii, sînteți atît de bune să mă lămuriți și pe mine despre cine vorbiți ?

Tante Clotilde a sancționat imediat această inocență dubioasă, printr-un „— Ha, ha !“, dar el persevera în a rămîne inocent și atunci ea l-a dumirit :

— Chiar nu-ți spune nimic acest nume ? Și l-a repetat muzical : A-na-is...

Printr-un efort care era sincer, evident sincer pentru doamnele de la masă, Rășcanu a extras dintr-un ungher umbros al minții o fetiță cu două cozi lungi, căzute pe spate, cu picioare lungi, băiețești, cu ochi foarte mari și foarte candizi, cu un zîmbet cast, un zîmbet de lapte care-l tot căuta pe el. Nubila îi zîmbea lui, fratelui mai mare, acesta a recunoscut-o, s-a bucurat, i-a spus pe nume : Anais !, apoi s-a încruntat, a anulat-o mental. Anais nu

mai era de mult, exista numai sora Anisia, cu care domnul Rășcanu avea raporturi ca și oficiale. Ce legătură între una și cealaltă ? Fața avocatului s-a posomorît, din nou refuza o evidență, astfel încît tante Clotilde a simțit nevoia să-l pună la punct :

— E cazul, domnul meu, să intri în ordine cu amintirile dumitale de familie. Cine vrei să-ți faci dovada că Anisia e Anaïs ? Cum adică, o renegi ? !

El știa că așa ceva nu se poate, blestemul unui neam e un stigmat de neam. În neamul lui existau deci și Anisia și Anaïs, în una și aceeași persoană, dar și în persoane cu statut diferit — una o copilă, cealaltă o călugăriță —, una renegînd-o pe cealaltă, ca să pună într-o situație imposibilă familia. Rășcanu a lăsat din mîini cuțitul și furculița, apoi și-a smuls șervetul de olandă de la gît, semn că ajunsese într-o situație limită.

— Nu înțeleg nimic ! a recunoscut el, dezarmat. Apoi privind în farfuria cu resturi, ca într-un abis : Nu pricep nici măcar despre cine e vorba...

— Despre sora ta Anaïs ! i-a reamintit tante Clotilde cu intenție agresivă.

— Despre cumnata Anisia, intervenise și Anne, oferindu-i soțului celălalt nume, mai blînd, pe care el îl accepta și juridic, și familial. Este vorba, cum știi, despre maica Anisia...

— Dar e o femeie bătrînă ! a izbucnit el, cu dispreț. O călugăriță...

Tante Clotilde s-a constituit imediat în apărătoare, probabil numai pentru a-l șicana pe avocat :

— În primul rînd, Anisia nu era bătrînă. Că tu, ca frate, o vedeai așa, te privește. Un alt bărbat, în schimb, acel turc, a văzut-o altfel. A văzut-o cum era ea de fapt. Tînără și frumoasă. Și privindu-l pe avocat cu intransigență de procuror : De ce-ați băgat-o cu de-a sila în mănăstire ?

Rășcanu s-a ridicat ca la bară. Socotea că e îngrozitor ce i se spusese și, pentru a nu jigni o femeie, a socotit că e cazul să se calmeze mai întîi, sorbind o picătură de apă. Abia apoi a atacat, acuzînd-o pe Anaïs :

— Doamnă, dar această fată a avut vocație mistică. N-a închis-o nimeni cu de-a silea în mănăstire. S-a dus ea. A vrut ea.

— Pe dracu !...

— Ba pe Dumnezeu !...

Contraatacînd, tante Clotilde nu s-a ridicat în picioare ca la tribunal, a rămas senină în scaun, lăsîndu-l pe „adversar“ să se agite și să-și caute argumente. Poziția domnului Rășcanu era de altfel incomodă, cum mătușă a și observat prompt.

— Ce-mi tot vorbești dumneata de libertatea lui Anais de a decide ? ! Ce să decidă o fată de treisprezece ani !... Ați dus-o voi acolo, ca să puteți dispune liberi de pămîntul copilei.

— Ba a ajuns acolo cu pămînt cu tot ! a strigat el. Nimeni nu s-a atins de zestrea ei. Aparține și acum mănăstirii.

Tante Clotilde a bătut în retragere, nu s-a hazardat în afirmații riscante, a pus imediat accentul pe altceva :

— Nu știu cît i-ați dat și cît i-ați luat, vreau să spun însă că dreptul ei de a decide a venit mai tîrziu. Abia acum o lună.

Anne a trecut brusc de partea soțului, îmbujorîndu-se împotriva lui tante Clotilde :

— Cum, tante, dumneata poți accepta o asemenea apostazie ? !... O călugăriță ortodoxă și un islamic ? !

Șeful casei s-a așezat mulțumit în scaun. Anne rezumase situația și spusese tot. Ce mai era de adăugat ? Avocatul aștepta răspunsul din pură curiozitate profesională, cum aștepti replica unui adversar care a fost înfundat în chip definitiv. Dar tante Clotilde n-a părut impresionată de această întîmplare. Ea era în afara unui asemenea punct de vedere atît de excesiv.

— Eu nu privesc chestiunea aceasta dintr-un punct de vedere religios și nici național. O văd cu totul altfel. Un bărbat tînr s-a îndrăgostit brusc, într-o circumstanță anume, de o femeie tînră...

— Cum adică, a strigat avocatul, dumneata ignori circumstanțele ? Acestea pot fi, îți atrag atențiunea, agravante sau atenuante. Și recapitulînd, pentru buna știință : Ea era călugăriță, aparținînd unui ordin ortodox, el un

islamic, aparținând unei credințe opuse. Cum polar opuse erau și națiunile celor doi, care... Nu uita că el căzuse prizonier !

Tante Clotilde rîdea, voia cu orice preț să simplifice lucrurile :

— Dragă, dar el era bărbat și ea femeie. Și el i-a căzut ei prizonier. Iar ea, călugărița, i-a căzut lui prizonieră.

— Dar nu era o femeie liberă ! a observat Anne, care nu voia ca tante Clotilde să cîștige. Ea aparținea unui ordin !...

— Tocmai, a aprobat tante Clotilde. El a eliberat-o din prizonieratul aceluia ordin, în care fusese adusă cu sila. Iar ea... Ce vreți de la ei ?

Întrebarea aceasta, marcînd un sfîrșit de dezbatere, era atît de stupefiantă încît Anne a socotit util să împingă în fața soțului fructiera și să-i aleagă un măr. El a cules automatic mărul și a început să-l curețe. Tante Clotilde mesteca cu lingurița în ceașca cu ceai medicinal. Această aventură din munți o trezise pe mătușă la viață, îi dăduse o energie nouă, aproape puberală. A mai adăugat :

— Sau poate ar fi fost mai bine s-o fure, ca pe vremea turcilor ?

Rășcanu n-a mai ripostat. Ar fi putut spune : Da, era mai bine. Acesta ar fi fost un act de violență, care se cuvenea pedepsit. Între două familii sau între două nații se putea isca război, un război legitim, pornind de la un asemenea pretext. Dar Anisia sau Anais consimțise la un act oribil. Ce mai era de făcut ? Avocatul nu știa ce soluție să pună cazului și într-un alt plan, destul de agasant, planul angaralelor juridice și de proprietate. A spus ca pentru sine, fără a mai atrage atenția doamnelor :

— Cineva ar trebui să plece dincolo de Olt, la Mînaștire, ca să vadă ce s-a petrecut de fapt acolo. Poate Garussi...

— Garussi ? ! și cele două doamne s-au îngrozit.

Oare stăpînul casei nu pricepea că o asemenea afacere nu trebuia dată pe gura Bucureștilor ? Cum îi venise în minte numele lui Garussi, cînd Rășcanu îl detesta ! Anne a vrut totuși să calmeze lucrurile :

— Alec, n-ar fi mai bine să te duci chiar tu ? a întrebat ea, fără a îndrăzni să-l sfătuiască. Apoi cald, ca o soră : Citește totuși scrisoarea Anisiei. Ne-a scris și nouă.

Anne încă îi spunea Anisia lui Anais, poate fiindcă n-o cunoscuse decît pe Anisia. Tante Clotilde, în schimb, lucra cu un nume șters din arhiva familiei, dar care țîsnise brusc, în sufragerie, ca o falie rebelă dintr-un alt strat de rocă aflat sub casă, alt strat decît acela plat și cuminte pe care stătea temelia familiei.

*

Abia după deschiderea plicului, Rășcanu a crezut că ametește. Anais intra direct în subiect, vorbind de una singură ca o nebună, fără să-i pese c-o aude cineva. De ce, în fond, i se adresa lui ! Alienata, căci era sigur alienată, vorbea dintr-o realitate de neconceput și într-un mod de neconceput, așa cum vorbesc inșii aflați în irealitate, care-și dau o altă identitate, un alt nume :

„Aici totul e nou...”

Ce mai putea urma după această exclamație ? Rășcanu a lăsat din mîini scrisoarea care i s-a părut mai enigmatică decît un papirus cu hieroglifice. Textul era scris în românește, cu litere latine, dar părea incredibil. Nici persoana care expediase scrisoarea nu credea în ceea ce se întîmplă cu ea :

„El nu crede că sînt femeia lui, eu nu cred că-i adevărat tot ceea ce s-a întîmplat cu noi...”

Și atunci de ce să creadă el ? Femeia nu-și dădea seama că delirează, cum nu-și dădea seama nici cel despre care ea bînguia :

„A fost ca o scoatere din moarte, îmi spune el. Dar eu îi răspund că pentru mine a fost și ieșirea din moarte”.

Cum s-a putut întâmpla una ca asta ? Rășcanu a lăsat textul și a început să se plimbe prin birou, în căutarea unui răspuns posibil. Răspunsul nu putea veni de la ea. Ea, Anisia sau Anaïs, dădea din umeri cu o superbă inconștiență, ca să scrie apoi cu mîna ei, în loc de orice disculpăre :

„Nu știu.“

Apoi cu aceeași iresponsabilitate crasă, care putea înnebuni un om normal :

„Nici el nu știe cum s-a întâmplat...”

După care urma saltul în delir, de pe sol de-a dreptul în neant sau la Cairo, fără nici o tranziție :

„Sîntem atît de fericiți că ni se pare ireal.
De ce iubirea este privită ca o enormitate ?”

Rășcanu era omul dialogului, pînă în clipa deschiderii scrisorii își închipise că totul pe lume putea fi înțeles printr-un schimb de termeni, noțiuni, idei. Cele mai ireductibile opoziții deveneau pentru el comprehensibile din clipa în care, ca partener al unei înfruntări polemice, avocatul izbutea să asculte și cealaltă parte, să pătrundă rațiunea argumentului contrar, să și-l însușească chiar. Era lecția zilnică a exercițiului juridic, în care foarte adesea se vedea obligat să apere teza contrară, s-o justifice, s-o întemeieze în rațiunea de a fi, tocmai pentru a o putea combate eficient. Erau și cazuri în care avocatul fusese silit să preia din mers un proces, abandonat de vreun coleg, și să devină din acuzator apărător sau invers. Chiar în cazuri de crimă, avocatul trebuia să înțeleagă rațiunea, să stabilească un mobil, o cauză, apoi lanțul de împrejurări care a făcut cu putință gestul iresponsabil, acel gest de obicei neînțeles de autorul lui, acoperit întotdeauna cu o expresie năucitoare : „Nu știu“. Adică — nu știu cum s-a întâmplat. Întotdeauna avocatul, în asemenea cazuri, intervenea cu prudență și tact, încercînd să pună în haosul actului un început de ordine : „— Bine, bine, nu știi cum s-a întâmplat, dar

să vedem totuși cum s-au petrecut lucrurile, cum a fost cu puțință !...” Acum Anais răspunsese la fel : „Nu știu“, pentru ca să-l arunce pe el în cea mai imposibilă neputință. Scandalos era că pînă și cei doi se mirau : „El nu crede că... eu nu cred că...“, pentru ca ambii, ajunși în ireal, să se declare scoși din cauză. Fraza despre iubire era o enormitate. După ea nu mai putea urma nimic.

Urma totuși ceva, urmau niște scurte note de voiaj, în stilul unei femei de lume, care înșiră nimicuri dintr-o călătorie de plăcere :

„Egiptul n-are munți... Singurele forme consemnabile de relief sînt piramidele...”

Anais la piramide ! Dacă o explozie enormă ar fi aruncat în aer mănăstirea, Anisia ar fi putut ajunge în cer sau la Paris, sau poate la Roma, dar n-ar fi putut să se întoarcă pe dos, redevenind Anais. Anais la piramide ! Călugărița Anisia măritată cu un islamic !

Starea de ațîtare a lui Rășcanu ajunsese paroxistică și fiindcă nu-și mai amintea nimic de Anais. Chipul surioarei laice i se ștersese cu totul din minte. După citirea scrisorii, n-avea în față decît figura călugăriței, o ființă ștearsă, anostă, incapabilă să scrie un asemenea text. Imediat după instalarea la mănăstire, după intrarea în cin, sub numele Anisia, maica monahie nu mai dorise să iasă din incinta așezămîntului, iar lui Rășcanu i s-a părut că sora lui îmbătrînise brusc, că-l depășește ca vîrstă. Cînd o vizita din cînd în cînd, avocatul o trata ceremonios, ca pe o maică bătrînă. Era respectul pe care el, ca liber cugetător, îl acorda unei ființe care-și impusese voluntar retragerea din lume, o retragere pe care el o menaja, înconjurînd-o cu toată considerația. La întrebarea : „— *Est-ce que vous vous trouvez bien ici ?*“¹ ea răspundea de fiecare dată identic printr-un „—*Mais oui !*“² foarte liniștitor pentru el, atît de liniștitor, încît formalitatea întrebare-răspuns se putea repeta la nesfîrșit. Cînd maica stareță îi făcea uneori cîte un reproș învățînd-o cum să intre în tipicul

¹ „Vă simțiți bine aici ?“

² „Desigur !“

vieții mănăstirești, Anisia îi răspundea cu supunere și cu căință, regretându-și greșeala : „— *J'oublie toujours les choses importantes !*“¹ se scuza ea, fără ca această scuză, repetată, să alarmeze pe cineva din mănăstire sau din afară. El, ca frate mai mare, ar fi trebuit să intre în alarmă și să se întrebe : ce lucru important a uitat Anisia ? Acel lucru important, uitat de toți, îl găsisese — iată ! — la Cairo, unde Anais se afla acum. Absurd : Anais la piramide !...

Mînia lui Rășcanu se deplasase între timp de la Anais către el însuși. În fond el era cel dator să prevadă o asemenea evoluție și s-o preîntîmpine. Cum ? O dată, după o vizită la Mănăstirea, împreună cu Anne, avocatul a întrebat-o pe consoartă : „— Tu nu crezi că Anisia e proastă ?“ „— O, a protestat Anne, are o mișcătoare inocență, care pe mine mă farmecă !“ Deci nici Anne, ca femeie, nu putea bănui că în Anisia încă se mai ascunde Anais. Și atunci cine era de vină ? Căci dacă el nu era de vină, atunci era de vină timpul ! Mănăstirile erau locuri de retragere, scoase din calea răutăților, așezate deasupra timpului, sustrase ravigiilor pe care acesta le provoacă. Peste Anisia venise timpul, circumstanța, ca să-i arate cît era de slabă, de păcătoasă, de falsă, de perversă, de nebună, alta de cum ea se știa pe sine, de cum o știa lumea. Era de vină timpul ? Poate. Dar ce timp prost își alesese !...

Rășcanu citise scrisoarea pe sărite și nu mai avea de gînd să reia lectura. Deja citirea îi dăduse un început de panică. Apoi panica s-a pronunțat, i-a muiat mădulele, l-a silit să se așeze în scaun. Nu-și dădea seama cum, dar, într-o clipă, a avut senzația că citise scrisoarea cu martori, că cineva ascultase textul sau îl parcursese simultan cu el, privindu-l peste umăr. Nu-și dădea seama cum, dar dintr-o dată, s-a văzut la tribuna parlamentului, citind public scrisoarea. A respirat lacom, luînd aer ca un înecat. Nu era așa. Nu încă. Dar încăpută pe mîna unui Nicolache Grădișteanu, scrisoarea ar fi fost sigur citită în parlament sau publicată în gazete. Oricum, avocatul nu mai putea scoate capul în lume, dacă s-ar fi aflat — cum era probabil — de actul infamant. „— Poftim, domnilor, ar fi strigat Nicolache Grădișteanu, turcii cer azil în România,

¹ „Uit totdeauna lucrurile importante“.

se refugiază în masă la noi, și domnișoara Anais Rășcanu, maica Anisia, fuge la turci !“ „— Fuge cu un turc !“ ar fi precizat cineva. „— Ba cu un arab !“ ar fi intervenit altcineva, restabilind adevărul.

Prizonierul cu care fugise Anais-Anisia era un arab.

*

Nu sosise Hélène, în schimb sosise Theo. Dar în gara Filaret, unde debarcase, tânărul a avut ghinion : i s-a furat paltonul. În înghesuiala teribilă în care călătorise, Theo nu avusese gândul la palton, îl ținuse peste geamantan, iar la coborîre grija lui principală a fost să-și strecoare pe deasupra capetelor geamantanul, plin de broșuri, manifește, cărți. A izbutit să ajungă jos, dar fără palton, într-un frig pe care nu l-a resimțit imediat, datorită surprizei. „— Domnilor, n-ați văzut un palton ? Un palton gris, cu nasturi negri, de os !“ Nu văzuse nimeni un asemenea palton pe peronul gării, inundat de lume, probabil că noul purtător al paltonului se și afla în drum spre centru. Colegii l-au consolat, apoi au ris : „— Poftim, uite ce surpriză ți-a făcut Capitala !“ ; un pasager i-a trimis o replică usturătoare : „— Lasă, că nu ți l-a luat un bogat, ți l-a luat un dezbrăcat !“, altcineva l-a scos din cauză cu un cuvînt neașteptat : „— Lasă, ești tînăr !“

Desigur, era tînăr, dar nu mai avea palton. Investigațiile prin vagoanele goale au fost fără sens. Dintre toți colegii de ambulanță, Theo mai rămăsese alături doar cu Sabin. Pînă la urmă s-a plictisit și acesta, i-a spus : „— Theo dragă, mă grăbesc. E pace. Vezi și tu cum te descurci cu paltonul. Mă așteaptă mătușă-mea. Poftim adresa !“ Noroc totuși că i-a lăsat adresa, o adresă de care tînărul era hotărît să nu facă uz, atîta timp cît mai avea asupra-i niște bani. S-a căutat la piept, după plecarea lui Sabin, dar dispăruseră și banii. S-a îmbujorat de spaimă sub șocul acestui seism nou. Era liber, abia întors de pe front, dar sărac pînă la punctul ultim, în incapacitate de a face un singur pas, dincolo de gară, în statul burghez. Nu putea

nici măcar angaja o trăsură, ca să-și transporte geamantanul. Șeful de gară, la care s-a adresat, a dat din umeri. El unul, adică acest domn, nu reprezenta poliția, ci exclusiv drumul de fier care îl aduse — civilizat ! — pe domnul Rășcanu de pe front pînă la București. Și atunci ? — „— Atunci, adresați-vă poliției, vă rugăm !“ Cui ? „— Poliției !“ Theo a făcut și acest pas. Tîrîndu-și geamantanul, cale de cîțiva kilometri, s-a văzut pînă la urmă în fața unui ipistat de poliție.

— Aveți acte ?

Nu, n-avea acte, i se furaseră și actele, odată cu banii.

— Atunci cum știm cine sînteți ?

— Sînt eu !

— În sfîrșit, vă privește. Dar trebuie s-o dovediți prin ceva.

— Vin de pe front...

— Și acesta e un lucru care trebuie dovedit.

Șabin lipsea, Theo nu avea nici o dovadă despre propria sa existență. În geamantanul pe care îl ținea la picior erau numai broșuri socialiste și manifeste împotriva guvernului. Theo era dispus să-i arunce în obraz ipistatului acele manifeste, dar funcționarul nu vădea nici un interes pentru geamantan, părea mai curînd plictisit de prezența reclamantului.

— Spuneți că sînteți student ? l-a mai întrebat.

— Da, student în medicină.

— Și ce-ați căutat pe front ?

Culmea ! Dar războiul fusese o cauză națională. Însămna oare că statul se derobase de răspunderea războiului ? Sau ipistatul era un nătărău, dacă nu un cinic sau un nebun !

— Domnule, eu am luptat ca voluntar ! a strigat Theo.

— Respectele mele.

Și cu aceasta prima parte a întrevederii a luat sfîrșit, Theo a fost poftit afară, în antecamera comisariatului, lîngă niște borfași și lîngă niște prostituate, care se îngheșuiau pe o bancă. În această stare l-a găsit bătrînul Disescu, un prieten al familiei Rășcanu, care a și înflorit de plăcere cînd l-a văzut : avea ce bîrfi !

— Vă pot fi folositor cu ceva ?

Disescu ştia că Theo părăsise casa Răşcanu şi se bucura, nici vorbă, că tînărul se afla într-o situaţie penibilă, numai bună de a fi transformată în anecdotă şi colportată prin oraş, cu întregirile corespunzătoare. Theo l-a repezit scurt, printr-un nu furios.

— Dar sînteţi în anchetă ! a observat bătrînul.

— Eu ?!

— În fine. Pot totuşi interveni pentru dumneavoastră. Am aici cîţiva clienţi pentru care trebuie să intervin.

Cîţiva dintre borfaşi, ba şi o prostituată, s-au ridicat în picioare cu respect, în faţa avocatului. Theo a rămas pe loc, aşezat pe bancă. Nu voia să-l vadă pe acest individ, care a şi dispărut în biroul ipistatului ca să revină după un timp, însoţit de sinistrul poliţist.

— Vai, domnule Răşcanu ! Şi ipistatul s-a repezit spre tînăr, cu miinile întinse. Dar de ce nu mi-aţi spus cu cine am onoarea. Sînteţi un băiat de familie, un domn !

Domnul Theo Răşcanu, la antipod cu „onoarea“ afişată de poliţist, simţea că plezneşte de oroare. S-a ridicat fisticit. Nici n-a mai auzit cuvintele : „— Sînteţi liber !“, a reţinut doar promisiunea la fel de umiltoare : „— O să vedem noi ce se întîmplă cu paltonul dumneavoastră!“, după care a ieşit, dar fără să poată porni spre oraş. A stat mult timp în loc, ca să respire, în sfîrşit fericit că respiră aer curat. Mirosul infect din interior îl ameţise. Nu-şi dădea seama ce fel de miros, dar un miros respingător. „— Statul, şi-a spus Theo, emană un anume miros !“ Apoi a izbutit să identifice mirosul, analizîndu-l comparativ cu aerul. „— Da, statul miroase a var şi creolină, a pus el concluzia. E mirosul cazarmei şi al poliţiei, instituţiile fundamentale ale statului împilator !“ A tresărit însă cu alarmă: îşi uitase în clădirea poliţiei geamantanul. Era cu neputinţă să-l recupereze — nu mai putea intra acolo, în instituţia fundamentală a statului împilator, îl lăsaseră picioarele!, dar nici nu-şi putea abandona bagajul, în geamantan erau materiale incendiare, care încă nu ajunseseră la destinaţie. În această stare l-a regăsit bătrînul avocat, care, din nou atent, şi-a amintit că văzuse geamantanul în biroul ipistatului. I l-a adus personal, scuzîndu-se :

— Domnul Mărunţelu era foarte încurcat. Nu ştia ce să facă cu acest bagaj care vă aparţine !

Apoi Dissescu și-a cerut scuze, printr-un „Pardon !“ foarte afectat, s-a reîntors la comisariat, unde probabil avea a se îngriji de niște clienți, ca să revină afară în momentul cel mai jenant cu putință, tocmai cînd Theo, sleit de emoții, făcea pipi la un gard. Bătrînul a spus din nou „Pardon !“, salutîndu-l cu căciula de lutru în mînă și reținînd amănuntul. Îi consemnase prezența, culesese tot ce era de cules. Nu-i mai rămînea decît să urce în trăsură, grăbindu-se să ducă veștile în oraș. Theo a rămas în stradă, cu geamantanul la picior, în fața cu orașul întunecos, înghetăt și ostil. Nu știa încotro să se îndrepte, ca și în urmă cu un an, cînd părăsise casa Rășcanu.

*

Alteța-Sa a pus o grijă specială pentru ca ceremonia de la Palat să se desfășoare cu tot fastul. Era tot ceea ce singur — sieși — își putea acorda mai scump, după mizeriile frontului și după victorie. Era, pe deasupra, încă o șansă de a prelungi festiv atmosfera de război, de a pune satisfacției accentul suprem.

Acesta a și fost motivul pentru care prințul, uitînd de alte îndatoriri sau omițîndu-le conștient, s-a ocupat direct, zile în șir, de buna desfășurare a pregătirilor, pînă la amănunte. Sala tronului a fost decorată cu steagurile celor învinși, deasupra cărora domina drapelul sfîșiat de gloanțe al Regimentului 10 Dorobanți. Pe consolele de lîngă pereți fuseseră expuse arme otomane de paradă — săbii, pumnale, revolve, iar în spatele acestora, șiruri de puști și carabine — englezești, germane și americane — rînduite în rastele. Afară, la intrare, tunurile Krupp cucerite de dorobanții săi la Grivița. Era o incintă a trofeelor, deocamdată goală, în care se plimba, cu mîinile la spate, un tînăr ofițer — zeul Marte — un zeu cu grad de colonel. Între sutele de avansări pe care prințul le decretase, după victorie, Alteței-Sale nu-i revenise nici un grad, nici gînd de avansarea meritată, pe care, practic, nici nu avea cine

i-o acorda. Poate doar Armata Română, în întregimea ei de corp, un corp al cărui cap era chiar el, un ofițer oarecare, cu grad de colonel de artilerie.

Și tocmai de aceea, poate, ofițerul de artilerie a ținut ca ceremonia de învestire în înaltul ordin să ocupe un loc memorabil în istoria armatei pe care o comandase în război. El însuși examinase lista invitaților, bifând-o nume cu nume. Pusese la o parte lista invitaților civili, cuprinzând miniștri, parlamentari, clerici, profesori, juriști, șefi de gazete, listă pe care o aprobase global, concentrându-se în schimb asupra militarilor care urmau să asiste la ceremonie, operație minuțioasă în care prințul confirma numele înscrise de mareșalul curții, dar includea și nume noi. Niciodată prințul n-a pus într-o operațiune protocolară o asemenea grijă specială.

A vrut astfel să se asigure că generalul Davila, inspectorul sanitar șef al Armatei Române, figurează pe listă, iar mareșalul palatului a confirmat expedierea invitației. Nu generalul Cernat îl interesa, nici alți generali, care oricum ar fi trebuit să fie prezenți, ci Davila, deși inspectorul sanitar șef al armatei era mai mult un civil. Dar generalul Cerchez ? Generalul Cerchez se afla încă la Vidin, nu revenise cu divizia lui în țară, deși prințul l-ar fi vrut prezent la ceremonie. Și Candiano Popescu ? Locotenent-colonelul Candiano Popescu, fostul „președinte al republicii de la Ploiești“, se afla în drum spre Tiflis (Tbilisi), ca mesager al prințului către marele duce Constantin, comandantul suprem al trupelor ruse din Caucaz. Și Costi Aldea ? Acest Costi Aldea, alt oponent al prințului, desemnat de Alteța-Sa ca ofițer de ordonanță pe lângă marele duce Nikolai, comandantul suprem al trupelor ruse din Balcani, era rănit, se retrăsese la moșia sa Mânzeasca. Mulți dintre ofițerii pe care prințul ținea să-i invite căzuseră în război sau erau răniți. Cîțiva ar fi trebuit decorați post-mortem, și prințul a făcut în dreptul unor nume cîte un semn. Mulți dintre răniți meritau avansări. A bifat și cîteva asemenea nume, apoi a stat. Și-a reamintit de cei căzuți, l-a întrebat pe Văcărescu.

— Gavroche a fost decorat ?

Gavroche era un sublocotenent, Paciurea pe nume, care căzuse la Grivița și care fusese propus la decorarea post-mortem de premierul Brătianu. Văcărescu a confirmat, aducând o precizare :

— Da, Gavroche a fost decorat prin octombrie.

Mareșalul palatului, care supraveghea operația, asistându-l pe prinț, în picioare, a observat că Alteța-Sa caută cu luminarea mai ales anume ofițeri. Cei înscrși pe listă, grade mai mari sau mai mici, nu erau alții decât foștii luptători, împotriva germanilor, alături de francezi, în războiul din 1870. Oferindu-i prințului încă vreo câteva propuneri de asemenea nume, mareșalul curții zâmbea interior. În 1870, nici un ofițer român nu fusese alături de Alteța-Sa, armata în întregime ei se aflase cu sufletul în altă parte decât prințul, lăsându-l singur.

Nu numai armata, dar și studențimea română, din țară și din străinătate. Și nu numai studențimea, dar toată societatea civilă românească, de la mic la mare. Căci dacă prințul ar fi dorit să înscrie pe lista de invitați pe toți adversarii săi de atunci, ar fi trebuit practic să copieze registrele de stare civilă din întreaga Românie, peste care nu mai domnea decât printr-o formalitate — și aceasta atîrnînd de un fir de păr.

— S-au epuizat locurile disponibile ! a observat Văcărescu.

— Ba nu ! l-a contrazis Alteța-Sa, încă mai pot încăpea cam la o sută de persoane.

— Și doamnele ?! s-a mirat mareșalul curții.

— Ceremonia se va desfășura fără doamne ! a precizat prințul. E o ceremonie militară.

Urma să aibă loc o ceremonie militară, deși în prezența a foarte numeroși civili, printre care foarte mulți germani. Prințul ținuse ca la această ceremonie să participe nu numai trimisul împăratului și consulul Germaniei la București, nu numai medicii misiunii de Cruce Roșie din Germania, prezenți pe frontul de la Plevna, dar și cei mai importanți cetățeni ai coloniei germane din țară. Exact aceia care fuseseră ofensați prin demonstrațiile antigermane din 1870 și care își puteau lua revanșa cu acest prilej : un prinț german, în fruntea armatei române, do-

bîndise victoria împotriva Imperiului Otoman. În consecință, urmau a fi prezenți : confesorul prințului — un catolic, confesorul prințesei — un reformat, mai mulți prelați ai celor două confesiuni, reformată și catolică, directorii așezămintelor germane din București, cîțiva bo-gătași, cîțiva oameni de bine, cîțiva reprezentanți ai tineretului german, organistul de la catedrala catolică, precum și clopotarul de la biserica reformată, care era licențiat în drept. Și-au trimis azeziunea numeroși evrei din București, vorbitori de germană, în majoritate supuși prusieni sau austro-ungari, care ar fi dorit să-și mențină acest statut, în cazul cînd prințul i-ar fi luat direct sub protecție, dar care erau hotărîți să devină cetățeni români, dacă lucrurile ar fi căpătat un alt curs. Ca măsură de prevedere împotriva unor astfel de intruziuni, dar și pentru ca manifestarea să nu capete cumva un aspect filogerman, prințul a recomandat ca la recepție conversațiile să se poarte numai în română și franceză, două limbi în care defecțiunile de accent apăreau ca flagrante, denunțînd fie lipsa de cultură internațională, în cazul francezei, fie neadeziunea fonetică la un anume spațiu lingvistic, în cazul limbii române.

Între timp, prințul era acaparât și cu redactarea scrisorii de mulțumire către împăratul Wilhelm, un text care l-a frămîntat mai mult decît se cuvenea. Nu găsea formula, el care găsea de obicei drumul cel mai scurt spre formule. Fiindcă, deși textul trebuia să fie un simplu document de răspuns, concis și demn, ca de la șef de stat la șef de stat, prințul n-a găsit nici tonul și nici măsura. Scrisoarea a ieșit disproportionat de lungă și gituită de emoție. Nu numai că prințul a mulțumit, nu numai că a devenit sentimental, dar a repetat — pe cont propriu ! — motivația care a dus la conferirea ordinului, ca și cum ar fi vrut să impună propria sa motivație, prin niște prea abundente recapitulări.

„În anul 1866, cînd mi-am luat ziua bună de la Majestatea-Voastră, Mi-ați exprimat părerea de rău că un Hohenzollern urmează să fie supus al Semilunei.

Aceste cuvinte au fost pentru mine ca un junghi simțit adînc în inimă. Am răspuns atunci Majestății-Voastre că „recunosc“ în adevăr, pentru moment, suzeranitatea Sultanului dar numai cu gîndul că într-un viitor nu tocmai îndepărtat să mă desfac de ea, într-un chip demn.“

Era un răspuns adresat de fapt kronprințului, care era mai vîhement decît împăratul în voința de a-l împunge pe această temă și chiar de a-l insulta.

Urma imediat cea de a doua motivare — pregătirea temeinică a armatei, o armată care să fie aptă de a cuceri victoria, cum a și fost. Dar cît de lung și de anevoios fusese acest drum, pe care prințul îl recapitula :

„Am urmat exemplul strămoșilor noștri și al mult iubitului și veneratului nostru șef de familie, punîndu-mi toată energia de muncă în ridicarea puterii de apărare a țării mele, a cărei forță de viață am recunoscut-o de la început.“

Era răspunsul la cea de a doua provocare a kronprințului — „— Ce mai face poporul acela neserios ?“, răspuns pe care prințul îl trimitea acum acasă, în prima lui patrie, de unde-i venea și recunoașterea, o recunoaștere care în egală măsură îl incita și îl uimea :

„...azi sînt mirat că am ajuns atît de repede la scop și, pe lîngă izbîndă în război, e pentru mine o măreață răsplată faptul că Majestatea Voastră recunoaște și laudă silințele mele : armata mea și țara întregă se mîndresc cu aceasta.“

Cum s-au mîndrit armata și țara s-a văzut la recepție, unde oaspeții germani au avut surpriza de a simți că intră într-o „baie franceză“. Românii erau nu numai francofoni, nu numai francofili, dar mai francezi decît francezii prin spirit, eleganță, strălucire. Totuși fără aroganța ofițerilor lui Bonaparte, cînd acesta îi adusese victorioși în Prusia, fără fanfaronada acelorași ofițeri cînd trecuseră Alpii, duși

de același Napoleon în Italia, fără vanitatea măreață a acelorași ofițeri, cînd corsicanul îi condusesese în Egipt, la piramide, fără toate aceste cusururi franceze, dar evident victorioși. Prințul bănuia că românii își vor face de cap, în atingere cu nemții lui, vor fi vanitoși, vor încerca să epateze, dar aceasta într-un fel îi și convenea : Alteța-Sa voia să spună germanilor prezenți la recepție că victoria se cucerise nu cu nemți, ci cu acești latini de la Dunărea-de-Jos care pînă ieri provocau zîmbetul.

N-ar fi dorit însă nici ca românii lui să se confunde cu francezii, astfel încît să nu se mai deosebească de aceștia. Între germani și francezi era o prăpastie — era imposibil ca timpul s-o astupe ! —, era deci preferabil ca germanii să vadă în români niște altfel de latini, inconfundabili și cu francezii, și cu italienii, și chiar cu spaniolii, acei spanioli care provocaseră de fapt războiul franco-prusian și prăbușirea Imperiului Francez din 1870. Românii provocaseră și ajutaseră la prăbușirea Imperiului Otoman, o ispravă simpatică lumii europene, pe care și germanii, ba chiar și francezii puteau s-o aplaude. În toate, prințul ar fi vrut să spună că românii lui sînt altfel, că el însuși în contact cu acești latini devenise altul, un aleman : acel german care, fără a-și pierde componenta gotică, se lasă infuzat de aerul latin de la cumpăna Alpilor, devenind mai deschis, mai solar, mai suplu, cum sînt alemanii, niște bastarzi norocoși ai frontierei care desparte neamurile germane și latine din apusul Europei. El deja simțise, venind aici, cum vibrează componenta Beauharnais din sîngele lui, ca o strună ignorată, pe care a fost uimit s-o descoperi și s-o audă cum sună, în contact cu românii.

Dar prințul nu voia nici să se negé pe sine, așa cum i-o ceruseră românii în același an 1870. Ceremonia la care ei fuseseră poftiți să asiste era confirmarea : el, prințul Carol de Hohenzollern, era recunoscut și reconfirmat în ceea ce era de către prima lui patrie, recompensat public prin ordinul „Pour le Mérite“. El ar fi vrut ca românii să-i înțeleagă meritul sub propria sa identitate. Nu Cuza îi scolese din umbra otomană — căci n-o putea face, era un simplu colonel român ! — ci el. Căci era exclus ca acelui obscur colonel — oricît de brav ar fi fost, oricît de în-

dreptătit la o asemenea onoare ! — să i se încredințeze comanda trupelor ruso-române la Plevna și să ia parte la victorie alături de Împăratul Rusiei. O făcuse el, pentru ei. El, prin ceea ce reprezenta el, ei prin ceea ce erau în ei înșiși. Fiindcă era un imens orgoliu, din partea lor, să-i ceară lui să-și jertfească identitatea — așa cum o ceruseră cu mic cu mare în 1870 — așa cum din partea-i fusese o imensă naivitate să-și imagineze că românii se puteau schimba, că puteau fi altfel decît români. Acum, auzindu-i cum glumesc și cum rîd, în vasta sală de arme în care se adunaseră, în așteptarea ceremoniei, kronprințul — dac-ar fi fost prezent — ar fi fost îndreptătit să repete întrebarea „— Ce mai face poporul acela nesperios ?“, dar să și primească răspunsul meritat : „— Iată ce face, rîde pînă la urmă !“

*

S-a cîntat întîi un marș militar, apoi imnul țării, apoi imnul Germaniei. Momentul muzical a fost totuși cam lung, sala de arme era neîncălzită, inspectorul sanitar șef al armatei nu și-a putut reprima un strănut. Un strănut zgomotos, atenuat cu ajutorul unei mari batiste albe, pe care Davila a desfăcut-o amplu, provocînd o sincopă în debutul solemnității. Batista înflorise în aer, deasupra muzicii, deasupra șirurilor de fracuri și uniforme, Davila a prins-o din zbor și a pitit-o în buzunar, dar inutil, cîteva capete „civile“ s-au și întors spre el. Un al doilea strănut, în timpul cînd se citea scrisoarea kaiserului către prinț, a sunat ca o explozie înfundată. „— De-acu s-a pornit, gata ! a șoptit Davila către un vecin, explicîndu-i necăjit accidentul. N-am recit pe front, recesc aici, la Palat !“

Răspunsul prințului a fost scurt, nu s-a citit scrisoarea către împărat, care era un document de familie, s-a exprimat strict mulțumirile oficiale, în propozițiile cele mai simple și fără echivoc. Răspunsul la decretul de investire în ordin era deja răspunsul unui suveran care restituia laurii meritului acelora ce-i dobîndiseră, armatei mai întîi

și apoi țării. S-au și schițat câteva aplauze, pe aripa liberală, în rîndul domnilor în fracuri, participanți la ceremonie. Un gest deplasat, emanat de la niște parlamentari novici, care nu știau sau nu voiau să știe că un suveran nu se aplaudă, ca un artist de operă, așa cum nici cuvintele lui nu se subliniază prin aprobări sonore și exclamații, ca la un miting politic. Strănuturile lui Davila — numai două ! — și aplauzele liberale au fost singurele discordanțe din prima parte a ceremoniei.

N-au fost stridente nici la prezentarea felicitărilor. După membrii guvernului, toți prezenți, au urmat reprezentanții corpurilor legiuitoare, ai armatei, ai clerului și abia apoi ai corpului diplomatic, pentru motivul bine întemeiat că marile puteri n-aveau ambasadori la București, ci doar consuli. Aici, din nou Davila a strănutat involuntar, a treia oară, cînd cei prezenți au remarcat lipsa reprezentantului Franței. Domnul Fred Debains nu primise instrucțiuni de la guvernul său în chestiunea ceremoniei și strălucea prin absență. Cum strălucea și reprezentantul Marii Britanii, care în schimb avea recomandarea expresă de a nu se prezenta. Escadra navală engleză care-și desfășura demonstrația în apele Bosforului era o prezență suficient de forte pentru a lăsa să se înțeleagă ce gîndește Londra. Era în schimb de față consulul Rusiei, baronul Stuart, și, pentru ca excelența-sa să nu rămînă tete-à-tete cu românii, sosise și consulul Austro-Ungariei, baronul Swiedeneck, aproape simultan, astfel încît cei doi domni s-au și ciocnit la peron, oferindu-și reciproc înțietatea cu foarte multă politețe. Cei doi consuli apăreau de regulă aproape simultan la mai toate ceremoniile oficiale de la București, ei formau un curios cuplu politic, un duo care ar fi fost un trio, dacă s-ar fi asociat și un reprezentant al Turciei, acum învinsă. Inspectînd cu privirea adunarea, ambii au remarcat absențele, minus cea a consulului Italiei, care se manifesta zgomotos, ca un cocoș într-o curte fără găini. Acest domn a reținut îndelung mîna prințului, felicitîndu-l frenetic în numele noului rege al Italiei, asigurîndu-l de tandra asistență a peninsulei în orice chestiune inter-națională. Jurnaliștii prezenți au tras cu urechea : însemna că prințul stă bine cu Italia, dar prost cu Franța și Anglia. Mai rămînea de văzut dacă gestul Germaniei de

a conferi înalta decorație nu îndispune Rusia și Austro-Ungaria. Dar cum consuliile celor două mari puteri erau de față, nu se putea presupune o indispoziție la Petersburg și la Viena. Gestul italianului a apărut oricum ca excesiv, fiindcă după smulgerea mâinii prințului, în numele unei stinghere surori latine, n-a mai urmat nimic semnificativ. Micile improvizații oratorice care au intervenit la șampanie n-au încălzit atmosfera. Se prăznuia victoria, era pace, dar era frig. Ordinul „Pour le Mérite“, pe care acum îl admira toată lumea, nu spulberase îngrijorările, nu le atenuase, de-abia le făcuse vizibile. Deși prințul parcă plutea. Alteța-Sa s-a întreținut cordial și cu românii și cu germanii prezenți la recepție, într-o bună dispoziție pe care cei apropiați nu i-o cunoșteau. Recomandarea de a nu se vorbi decât românește și franțuzește n-a fost respectată, s-a conversat și în nemțește, prilejuindu-se baronului Stuart încă o remarcă :

— Pare că asistăm la o manifestare filogermană !

— Vă înșelați, l-a corectat ministrul de externe, asistați la o manifestare filoromână.

— Care ar fi fost de dorit și în onoarea conferirii ordinului „Sfântul Andrei“ !

— Nici vorbă că da, a răspuns Kogălniceanu, numai că acel înalt ordin a fost înmînat prințului direct de împăratul Rusiei, la fața locului, acolo pe front.

Schimbul de replici a și fost notat de un francez, corespondent de presă, pentru a fi divulgat opiniei publice internaționale de gazeta pe care o reprezenta. Întrebîndu-l pe Kogălniceanu despre semnificația pe care o atribuie celor două ordine, ministrul a răspuns francezului :

— Amîndouă fac evident un fapt împlinit.

Faptul împlinit era recunoașterea internațională, fie și simbolică, a independenței cu care ministrul de externe român părea a se mîndri. El a mai adăugat :

— Ceea ce s-a făcut pînă azi nu se mai poate șterge !

Această declarație a provocat aprobări și aplauze în cercul care-l înconjura, deși entuziasmul ministrului nu s-a extins. De-o parte era prințul, cu satisfacția lui, de cealaltă, militarii și civilii, care încă nu fuzionau. Evenimentul la care lumea asistase rămînea deasupra adunării și părea enigmatic. Se aștepta cu emoție ieșirea din război

și intrarea în cotidian, iar amînarea neliniștea spiritele. Ceva important trebuia să se întîmple, ceva care să țină de pace, nu de război, dar războiul era încă prezent, fusese reactualizat de această ceremonie. Atmosfera de front se restabilise de altfel și datorită militarilor care erau în număr mare. Aceștia se regăseau cu plăcere, păreau bucuroși să se revadă și să schimbe amintiri. Civili încă făceau corp separat, erau ușor stînjiți de cadrul auster al ceremoniei în care predominau uniforme și arme. O armă a și căzut de pe o consolă, cu zgomot, civilul care provocase accidentul s-a aplecat să culeagă acea sabie, a ridicat-o, o privea încurcat, neștiind ce să facă cu ea. Davila, care era martor, a izbucnit în rîs :

— Puteți s-o scoateți din teacă. Taie !

— Taie sigur ? !

— Taie foarte sigur, vă asigur.

Asigurarea aceasta l-a înfiorat pe tînărul domn ; el a depus sabia care frigea, pe consolă, la loc. Același ins a rămas cîteva clipe cu ochii pe țepușile unor baionete. A stat apoi uimit în fața unui rastel cu carabine. Generalul medic, improvizat în ghid, a explicat :

— Pe astea le-au folosit cavaleriștii otomani. Trag foarte bine. Carabinele cu repetiție și-au făcut datoria excelent.

Domnul n-a îndrăznit să pună mîna pe vreo carabină, dar se vedea că are spaimă de orice fel de armă. Cel mai puternic părea să-l fi șocat o mitralieră, armă nouă, expusă ca atare și prezentată cu destulă competență de inspectorul sanitar șef.

— Asta este o nenorocire mare, un monstru ! După mine, mitralieza este cu mult mai afurisită decît tunul. Întrebați-i pe sanitarii noștri ce-au cules de pe cîmpuri în urma ei.

— Ce ?

— Răniți, domnule, răniți ! a răcnit Davila, revoltat pe acel individ inocent. Dumneata nu vezi ce cartuș lung are ? Trage șase sute de asemenea cartușe pe minut !

Individul urmărea cu ochii măriți cartușul lung pe care îl tot agita demonstrativ generalul medic. A întrebă, indicînd cartușul :

— Ce vreți să faceți cu el ?

— Cu cine cu el ? !

— Cu obiectul acela !

— A, cartuşul ! şi Davila, a privit intrigat la cartuşul pe care îl ţinea în mână, de care nu se debarasase încă.

Din faţă veneau iarăşi acorduri muzicale. Mareşalul palatului anunţase, în numele prinţului, că în curînd militarii care făcuseră campania vor primi „Crucea trecerii Dunării“. Oamenii în uniformă n-au aplaudat ; satisfacţia lor a fost exprimată prin acel marş care marca solemn momentul ; Davila rămăsese cu cartuşul în mână, l-a depus pe consolă lângă mitralieze. Cineva l-a felicitat.

— Pentru ce, dragă ? a întrebat generalul.

— Pentru c-aţi isprăvit războiul. Iată, aţi primit şi „Crucea trecerii Dunării !“

— Eu ? !

Domnul în frac încă cerceta mitralieze, dîndu-i ocol, stăpînit de o nelinişte paroxistică. A privit ţintă la cartuşul depus de Davila, apoi l-a privit cu nedumerire pe general. A întrebat neîncrezător :

— Spuneţi-mi, vă rog, acest arsenal chiar a şi funcţionat ? !

Davila i-a întors spatele, nu putea crede că există pe lume un asemenea agiamiu şi, peste cîţiva paşi, l-a chestionat pe un amic, indicîndu-l pe domnul în frac :

— Spune-mi, dragă, cine-i imbecilul ăsta ?

— Dar e domnul Langebeck ! Nu-l cunoşti pe domnul Langebeck ! ? E un furnizor de armament. Firma lui a lansat trăsurile sanitare Langebeck, pe care le-ai condus pe front.

La recepţie, care ar fi trebuit să-i adune pe toţi reprezentanţii naţiei, au lipsit conservatorii, în frunte cu liderul partidei albe, domnul Lascăr Catargi. Aceasta însemna că războiul politic intern sta să reînceapă.

De cînd se isprăviseră războiul, la București părea că totul intrase în normal. În Parlament, dl. C. A. Rosetti pronunțase, în ziua precedentă, un vehement discurs împotriva hoților de cai din județul Ialomița : „— Pentru că, domnilor, din nenorocire, nimic nu este mai bine organizat, în România, ca hoția de cai în județul Ialomița !“ O voce : „— Și în Brăila !“ Alta : „— Și în Buzău !“ Alta : „— Și în Caracal !“ „— Da, domnilor, a încheiat cu tristețe dl. Rosetti, și-n alte județe. Dar tocmai pentru că răul este așa de întins, cer ca guvernul să ordone facerea unei cercetări serioase, nu ca-n alte dăți. Să ni se trimită dosarul aici, pentru ca să-l studiem și să putem propune măsurile de stîrpire a flagelului. Căci ca să vii de hac hoților de cai, trebuie să dispui de o organizațiune, mai perfectă decît a lor, ceea ce la noi nu e cazul.“ Ilaritate.

Pe ordinea de zi a înaltului for se înghesuiseră și alte mărunțișuri : o petiție a cetățenilor urbei Călărași, prin care guvernul era implorat „ca piatra de pavagiu, importată din Turcia, să fie scutită de taxă vamală, dat fiind că orașul, ce se află în cea mai neagră mizerie, nu-și poate asigura altfel prosperitatea.“ O altă implorare venea din Ismail și privea starea proastă a arestului din acel oraș. Petițiunea era prezentată de deputatul județului, dl. Stamat, „în numele celor închiși în arestul preventiv din Ismail, oraș în care temnița nu este în realitate, nu este...“ Întrerupere : „— Este temniță sau nu este ?!“

„— ...nu este în realitate decât o cameră de închizițiune, neavînd ferestre și nefăcîndu-se foc din timpul guvernării precedente.“ „— Dar soldații noștri, pe front, de ce nu se plîng ?“ Un deputat măruntel și fără glas s-a strecurat pînă la tribună și cu mari eforturi a reușit să se facă auzit : „— Domnilor, a început el, vă implor nu pronunțați cuvintele Ismail, Bolgrad și Cahul, județe pe care Rusia vrea să le cuprindă. Nu dați pretext pentru o asemenea nenorocire.“ S-au auzit strigăte de revoltă. Un alt deputat a dat replica, din scaunul în care se afla : „— Rusia are puterea să ne cuprindă pe toți, dacă vrea. E însă la mijloc o chestiune de onoare și n-o va face ! Apoi cu elan : Domnilor, să discutăm mai departe, liniștiți, despre afacerile noastre interne, ca și cum nimic nu s-ar întîmpla.“

Pe acest „nimic nu s-ar întîmpla“ a intrat în aulă și Alec Rășcanu. Deputatul întîrziase. La peronul clădirii, cînd da să intre, Rășcanu se încrucișase cu premierul Brătianu, care tocmai ieșea. Acesta l-a salutat cu pălăria, făcîndu-i loc, politicos. Gestul de a fi salutat de premier cu multă amabilitate i s-a părut lui Rășcanu bizar, chiar suspect. S-a întrebant : știe ceva ? Și Brătianu avea o soră călugăriță, dar care nu fugise la turci. A răspuns sec, a trecut mai departe, dar n-a putut scăpa de un sentiment de repulsie, agravat de prezența bătrînului Dissescu, martor indiscret care a savurat scena. A intrat indispus. „— Ce se întîmplă aici ?“ l-a întrebant Rășcanu pe un vecin de scaun. „— Nimic, i-a răspuns acesta. Se discută despre furturile de cai, despre piatra de pavagiu din urbea Călărași și despre temnița din Ismail.“ Pantazi Ghică intervenise chiar în acel moment, tot în chestiunea temniței, dilatînd-o la modul electoral. Vorbitorul a susținut cu ardoare petiția arestuiților de Ismail, încriminînd oroarea care se petrecea acolo, „incompatibilă cu acest ev-lumină“, și propunînd înaltului for votarea unei moțiuni de protest, care să fie adresată direct ministrului de interne, „căci de onor dl. Brătianu depinde situația temnițelor.“ Între timp, Brătianu revenise și-și reluase locul la banca guvernului. Nici n-a privit măcar spre tribună, unde se ilustra un alt orator. I se părea probabil că tot ceea ce se întîmplă se înscrie în normal.

De la temniță s-a trecut la administrarea temnițelor : o altă petiție semnală faptul că la Iași „hrana pușcăriașilor e proastă, căci se fură.“ „— Da, domnilor, se fură, a recunoscut prompt Brătianu, căci dacă lefurile funcționarilor publici sînt mizerabile, atunci ei ciupecsă“ „— Să fie schimbați funcționarii publici !“ „— Dați-mi alții !“ „— Să li se mărească lefurile, ca să nu mai fure !“ „— Dați-mi bani !“ și premierul, care deținea și portofoliul finanțelor, și-a vîrît nasul în hîrtii, fără a urmări mai departe discuția. „— Dacă ce se întîmplă aici e normal, și-a spus Rășcanu, atunci eu sînt nebun.“

Discuția a continuat totuși, cu tonul cel mai normal, acum trecîndu-se la altceva, aducîndu-se în atenție problema „funcționarilor onorabili, neonorați și neremunerați“. „— Domnilor, era mai normal să repunem în dezbatere chestiunea pensiilor pentru militari răniți în război !“ a strigat cineva, dar strigătul a răsunat în gol. Mutrele deputaților din jurul lui Rășcanu păreau să spună : — „Care război ! Cînd a fost pe-aici vreun război ? !“ Bineînțeles că nimeni n-a consimțit să se reia discuția asupra legii pensiilor, o chestiune lăsată baltă înainte de a fi abordată și soluționată cum trebuie. Legea pensiilor pentru răniți și pentru urmașii militarilor căzuți în război rămăsese confuză, strîmbă, rău definită, fiindcă parlamentul român, după opinia lui Rășcanu, nu era capabil să definească o lege. În schimb, dezbaterrea proiectului de lege prilejuise parlamentarilor guvernamentali niște ieșiri la rampă, niște vocalize, niște jerbe retorice de pomină. Dl. C. A. Rosetti se ilustrase lăcrimos, cu un discurs pe tema mamei : mama ca țară, țara ca mamă, discurs întrerupt printr-un mama-măsii ! aruncat de un exasperat din tribuna publicului. Garussi numise această dezbatere despre pensii cu un cuvînt greșos : gargară, iar pe focoșii retori îi numise nu demagogi, cum ar fi trebuit, ci gargaragii. „— Gargara, coane Alecule, îi spusese Garussi, nu-i totuna cu demagogia. Eu, ca sămîntă de grec ce sînt, o știu de la sursă. Demagogia este pentru demos, ca să încînte poporul sau să-l smintească, gargara în schimb e pentru sine, pentru cel care-o practică, e ca plăcerea onaniacă. Se iau cîteva fraze-n gură, se gargarisesc bine, dar nu se înghit, apoi se scuipă. Un product de periferie. E

varianta dîmboviţeană a sus-zisei demagogii, care şi aceea s-a borşit, trecînd prin Fanar şi prin Levant, de-a ajuns azi aşa cum o vedem.“

Ca dovadă că parlamentul revenise la normal, la fleacuri, s-a scos de la arhivă „cazul Anghelache“, un dosar prăfuit, care sluzea de minune tema onorabilităţii funcţionarilor publici şi a ingratitudinii statului, o temă dragă sufletelor miloase, predispuse la filantropie — în contul bugetului !, acele suflete care se aprind iute cînd pun mîna pe cîte un caz, dar sînt insensibile la chestiunile de interes general, precum pensiile pentru militarii căzuţi în război. S-a pus deci din nou pe tapet „cazul Anghelache“, un nenorocit, pe deasupra şi bolnav mintal, căruia statul îi refuzase dreptul la pensie, deşi fusese contabil la Monetărie. Din nou s-au invocat „funcţionarii care fură“, în opoziţie cu nenea Anghelache ; „— El de ce n-a băgat mîna, că doar lucra cu bani !“ Petiţia familiei lui Anghelache, care mai fusese discutată şi-n urmă cu luni, prin decembrie, a fost recită. Alec Răşcanu, consternat, stătea în scaunul lui, cu voinţa de a-şi impune rămînerea pe loc, cu orice preţ, ca să vadă pînă unde poate merge moara de vorbe, pînă la ce culmi de nonsens.

Preţul a fost enorm, dezbaterea despre „cazul Anghelache“ s-a prelungit pînă tîrziu, în noapte. S-au etalat din nou hîrtille din dosar, prea bine cunoscute. Anghelache fusese întii ajutor de contabil, apoi contabil şi casier — mînuitor de bani publici — în mai multe instituţii, dovedind în toate locurile pe unde trecuse o conduită exemplară, exactitate perfectă în îndeplinirea datoriilor sale, plus multă distincţiune. Asupra distincţiunii lui Anghelache s-a insistat mult. În ultimii cincisprezece ani, Anghelache lucrase la Monetărie, cu 370 franci pe lună, şi ar fi lucrat mai departe, pînă la obţinerea dreptului legal de pensie, dacă n-ar fi fost brusc lovit de o maladie incurabilă, ministerul fiind forţat să-l pună în disponibilitate. Aşezămîntul de sănătate al doctorului Suţu eliberase un certificat în care se spunea : „Domnul P. V. Anghelache suferă de alienaţie mintală, în formă de manie delirantă, rezistentă la orice tratament medical întrebuintat pînă acum. Cauza acestei zdruncinări grave a sistemului creierilor a fost serviciul penibil al contabilităţii la care a fost

atașat o lungă perioadă“. Însemna oare că mînuirea banilor publici pune în pericol integritatea mintală ? a întrebat cineva. Da, domnilor, s-a răspuns, atunci cînd în jur lipsește integritatea morală. Căci dl. Anghelache, s-a mai adăugat, a intrat în criză strigînd că se fură, el avînd și azi simțămîntul că statul e prădat. „— Asemenea oameni ne trebuie !“ s-a strigat, din opoziție. „— Adică nebuni ? !“ au răspuns guvernamentalii. „— Nu nebuni, ci nebuni de onești ! Să i se dea *Bene merenti* pentru onestitate !“ „— Și pentru onorabilitate !“ s-a mai adăugat. „— Cum, domnilor, adică să decorăm pe cineva fiindcă a fost onest ? ! Păi dacă cinstea nu stă la temelia statului, dacă-i decorăm pe cei care nu fură, atunci cădem în abis !“ S-a pus din nou chestiunea recompenselor și a decorațiilor, dacă sînt sau nu utile, dacă nu cumva sînt un mijloc de corupțiune, ca și în urmă cu un an, la începerea războiului, cînd Camera a votat — cu multe abțineri și cu îndîrjite opoziții — instituirea primelor ordine și medalii din istoria țării. „— Nu voi să fiu decorat pentru faptul legitim de a-mi sluji țara, declarase atunci dl. C. A. Rosetti. Nu voi decorații pentru dreptul de a-mi vărsa sîngele. Voi să mor avînd ca singur merit moartea mea pentru cauza de a sluji !“ Amicul Brătianu fusese cu același prilej mai puțin radical, el spusese că în toate țările din lume se conferă decorații, inclusiv în Rusia. „— Dumneata ne conduci spre Rusia !“ a strigat atunci cineva, indicînd cu mîna Răsăritul. „— Să dea Dumnezeu să nu mergeți decît acolo unde vă duc eu !“ a răspuns Brătianu, încununat cu ovațiile aderenților. Și tot el : „— Dar oare numai cei care-și apără țara cu spada îi pot aduce acesteia servicii ? Numai eroii militari sînt ilustrațiuni ale omeniei ? Dar civilii de mare merit, precum marii descoperitori, inventatori, visători ?“ Reamintindu-și, Rășcanu era curios să afle dacă lui Anghelache i se va atribui o decorație ca descoperitor — al onestității, ca inventator — al distincțiunii, sau ca visător — utopist al unei lumi care încă nu exista.

În legătură cu decorațiile pentru civili, Brătianu a vorbit tot atunci despre vanitatea recompenselor, despre cei care cer sau chiar cerșesc recompense, arătîndu-se îngăduitor cu această slăbiciune umană. Bun cunoscător al oamenilor, mai ales al cusurilor omeniești, era acest

domn Brătianu. Rășcanu trebuia să i-o recunoască. La intransigentul refuz pe care Camera încercase să-l formuleze, prin deputatul Buescu, în chestiunea decorațiilor pentru civili, Brătianu răspunsese : „— Căci vedeți, domnilor, oamenii țin la aceste distincțiuni. Apoi putem noi, domnule Buescu, să ne ridicăm mai presus de natura omenească ? Eu sper că după cîtva timp, poate mai mulți secoli, omenirea va ajunge a nu mai avea asemenea slăbiciuni, sînt și eu cum s-ar zice un evoluționist, dar pînă atunci onor domnu Buescu nu trebuie să facă abstracțiune de natura omenească, de cum e azi umanitatea, căci altfel va rămîne solitar, un pustnic.“ Ce s-a mai rîs, căci Buescu era departe de a fi un solitar, un pustnic, participînd pe cît îl țineau puterile la natura omenească. Brătianu mai spusese, tot atunci : „— Ziceți că la noi decorațiunile nu ar avea nici o valoare. Dar atunci de ce vă este frică să le aprobați ? De ce vă temeți că au să fie o armă de corupțiune ? Omul cu conștiință nu se vinde niciodată ; și dacă e vorba de oameni răi, ei nu se vînd pe decorațiuni, aceștia vor monetă sunătoare.“ „— Vreți să spuneți că decorațiunile sînt un moft ?“ Brătianu n-a răspuns atunci, în schimb răspundea acum amicul său Rosetti, comunardul, republicanul, dușmanul neîmpăcat al distincțiilor și decorațiunilor : „— Domnilor, n-avem nimic împotrivă ca să i se dea onor domnului Anghelache o decorațiune.“ „— Dar ce, s-a urlat la trei voci deodată, decorațiunile țin de foame ?“ „— Dați-i o pensie !“. Același domn Rosetti a dat din umeri : „— Cum să-i dăm pensie, cînd omul n-are anii de pensie !“ Rășcanu n-a mai putut rezista, s-a sculat, a intervenit indignat pentru impasul penibil în care adunarea se afla : „— Domnilor, Anghelache e un caz. Noi nu rezolvăm cazuri, noi facem legi !“

Ce tumult s-a iscat. Rășcanu a fost pe loc acuzat de cinism și lipsă de milă. Acum el era monstrul, el devenise un caz. Foarte multe perechi de ochi s-au întors ostil către el. „— Sînt nebuni !“ și-a spus Rășcanu, așezîndu-se în scaun, hotărît să urmărească mai departe dezbaterrea. „— Fiindcă iată, a continuat a perora cineva, onorabilitatea lui Anghelache și sacrificiul său sînt fără cusur, referă despre aceasta persoane de înaltă dignitate precum dl. Stoicescu, asistent la Curtea de casație, dl. Oprean, sub-

director la Creditul rural, dl. Bacaloglu, profesor la Universitate.“ „— Dar nu-i nici o legătură ! a mai strigat Rășcanu. Nu onorabilitatea lui Anghelache e în cauză, ci lipsa de competență a Camerei.“ „—Atunci la ce e bună Camera, l-a apostrofat cineva, dacă nu-i în stare să dea unui nenorocit o pensie !“ Rășcanu a renunțat să-și mai dezvolte ideea, și-a dat seama că mașinăria nu poate fi oprită. Același ins s-a avîntat patetic : „— Căci ce voim noi, domnilor, pînă la urmă ? Un nimic. Voim o pensie viageră pentru familia lui nenea Anghelache, doar o treime din retribuția ce a avut în ultimul an de serviciu !, ca un act de dreptate pentru consoartă și ca un stimulent pentru moralitatea funcționarilor publici care ajung a fi alienați“.

S-a produs o scurtă pauză emoțională, de care a profitat tribuna publicului : „— Nu-i dreptate !“ s-a strigat. „— Bat apa-n piuă !“ C. A. Rosetti a cerut liniște, scuturînd clopoțelul. Avea ceea ce semănase, Camera intrase pe mîna uliței. Un retor de uliță vocifera : „— Dar legea pensiilor cine a îngropat-o, nu tot ei ? Ei, adică guvernul, căci este o lege schiloadă, care arată mai rău ca un mare mutilat de război ! Această lege nu asigură nici orfanii, nici văduvele !“ „— Nu asigură mai ales mamele !“ Același domn Rosetti a amenințat că evacuează publicul. S-a restabilit liniștea, o scurtă liniște, luată prompt în antrepriză de un sentimental : „— Domnilor, să vă dau un exemplu : este un căpitan, Georgevici, care a căzut pe cîmpul de luptă și care a lăsat o mumă văduvă, al cărei singur mijloc de existență era ajutorul ce avea de la acest unic copil al ei. Ei bine, cînd mama a dat fiul ei patriei și cînd acesta a căzut pe cîmpul de luptă, este drept oare ca ea să rămînă în mizerie ?“ Președintele Camerei l-a oprit pe vorbitor : legea pensiilor pentru urmașii militarilor căzuți în război avea de-acum autoritatea lucrului legiuit. Ce se mai putea face cînd lucru era legiuit ? „— Dar cazul Anghelache ? Să rezolvăm măcar acest caz !“ A intervenit, în sfîrșit, și președintele cabinetului de miniștri, care a întrerupt lectura unor hîrtii : „— Domnilor, a spus Brătianu, dumneavoastră puteți discuta orice ; aveți această libertate, dar eu vă spun că nu sînt bani.“ În tribuna pre-

sei, domnul de la „Timpul“, care urmărea dezbateră, a izbit cu pumnul în bancă, aruncînd doar două cuvinte : „— Neamul nevoii !“

Rășcanu a ieșit afară pe culoar. Nu numai el, ci și alți deputați sătui deja de acest caz. Deși discuția a continuat și pe culoar, în drum spre bufet. Nenea Anghelache îi urmărea parcă. „— Nu vom putea scăpa de acest alienat decît dacă-i dăm pensie.“ „— Da, da, să i se dea pensie !“ „— Cum adică, nu poate statul să-i dea o pensie ?“ „— Nu poate.“ „— Cum nu poate ?!“ „— Nu poate, domnule, că sîntem toți cu mîinile legate. Dacă poți, dă-i dumneata din buzunar !“ „— Eu, din buzunar ?!“ Discuția se angajase între două persoane, ambele angajate în direcția bufetului, unde aveau să se stingă incidentele, care se atenuau, pas cu pas. „— Dar dacă sîntem cu mîinile legate, atunci totul e inutil. Atunci de ce să ne mai adunăm într-un parlament ? Atunci înseamnă că pe toți acești nenorociți îi livrăm mîlei publice !“ „— Există instituții filantropice, așezăminte de binefacere.“ „— Adică să-l trimitem pe nea Anghelache la mila publică ? Cei doi, care înaintau în binom s-au oprit, iar binomul s-a desfăcut în două părți distincte, încărcate cu electricități contrare : „— Domnule, nu pricepi că acesta e un caz insolubil ?“ „— Și unde să se adreseze cazurile insolubile ?“ „— Un parlament rezolvă numai cazuri normale.“ „— Fugi de-aici cu cazurile dumitale normale ! Ce, războiul a fost un caz normal ?“ „— Și ce, nu s-a rezolvat ?“ „— Cum s-a rezolvat ?“ „— Cum se vede !“ „— Atunci dă-ți, domnule, demisia din parlament !“

Tot atunci, împingîndu-le cu spatele spre culoar, ușierii evacuaau persoanele din tribuna publicului. Clopoșelul domnului Rosetti suna dement, se auzea vacarmul sălii peste care răzbăteau țipetele unui tînăr : „— Acuși o să dați piept cu cei ce vin de pe front, urla tînărul. Atunci să vă vedem pe unde veți scoate cămașa, căci ei n-au nici cămăși. Atunci să răspundeți, cînd s-o striga apelul ! Atunci o să se vadă unde-i Plevna !“

Tînărul agitator, precis un întors de pe front, a fost scos afară de oamenii ordinei, dar tărăboiul a continuat. Scena i s-a părut lui Rășcanu pilduitoare pentru neputința instituției parlamentare, ajunsă în total impas. „— Cînd o

persoană sau o instituție epuizează argumentele, recurge la brutalități“, și-a spus el, refuzînd să se mai întoarcă în aulă. Nici la bufet, către care pornise, nu mai avea ce căuta. „— În curînd, și-a mai spus, o să ne cadă cerul în cap.“

•

Ofițerul perora, de fiecare dată în fața unui alt auditoriu, din spital în spital :

— Acum se aleg apele, domnilor ! Acum se vede cine a trecut și cine n-a trecut Dunărea ! Acum se va separa grîul de neghină, cum se spune la cartea sacră. Căci separațiunea s-a și făcut prin foc. De o parte cei drepți, eroii, vii sau morți, de alta lașii sau, în fine, prudenții, ezitanții, inșii care-au vrut să vază mai întîi cum s-alege, oportuniștii. Cum să se aleagă ? Cum s-a văzut : victoria ! Cine a avut fler a trecut Dunărea printre primii, iar acum primește ca semn de recunoaștere și ca recompensă *Crucea Trecerii Dunării* !

Acest discurs primea replici foarte îndreptățite, întîmpinări de mult bun simț, din partea auditoriului civil :

— Domnule, dar nu toată lumea a trecut Dunărea cu arma în mînă, căci n-a fost o invaziune ca-n vremile barbare. Femeile, bătrînii, copiii au rămas la vatră. Ba au rămas acasă chiar și mulți domni onorabili, al căror patriotism e mai presus de discuțiune, care totuși au găsit modul lor delicat de a participa...

— Ce mod, striga ofițerul, împletitul ciorapilor, scărmanatul scamei ?

— Da, și scama pentru răni și un ciorap împletit pentru un combatant care degera în tranșee au reprezentat o azeziune, o...

— A se scuti ! respingea el, tăios. Căci, vă spun, nu se vor admite excepțiuni !

— Ba eu vă spun că se vor admite. Nu sîntem noi atît de catolici...

— Ba sîntem ! Nu se vor admite, vă dau parola de onoare. Sau cel mult dacă se va admite una, într-un singur caz. Cazul domnului Vasile Alecsandri.

— Păi vedeți ? Se admit deci excepțiuni !

— Domnule, cînd cineva scrie „Balcanul și Carpatul“ și altele precum acestea, merită să primească *Crucea Trecerii Dunării*.

— Chiar dacă n-a trecut Dunărea ? !

— O va trece cîndva, fiți convinși !

Ofițerul, un căpitan de administrație, era în fruntea unei solemne comisii, care trecea prin spitale pentru a-i identifica pe militarii răniți sau bolnavi, demni de a purta *Crucea Trecerii Dunării*. Activitatea comisiei nu punea mari probleme. Căpitanul se așeza pe un scaun în fața bolnavului sau a rănitului, îl întreba din ce regiment face parte, un locotenent verifica în registre dacă unitatea trecuse Dunărea, un furier cu creionul la ureche aștepta să noteze răspunsurile. Căpitanul îl mai întreba pe cel în cauză la ce lupte luase parte și dacă mai fusese decorat. În cazul cînd acesta făcuse vreo bravură, dar nu primise decorație, era înscris pe o listă. Furierul nota într-un catastif impozant toate datele : regiment, contingent, bravură, adresă. Șeful comisiei nu voia să se strecoare în acte erori, căci chiar el o spunea : „După război, mulți viteji s-aleg !“ Era totuși, necesar ca munca să se facă repede, dat fiind că unii spitalizați mai și mureau, muriseră chiar în timpul desfășurării lucrărilor comisiei.

— Și atunci cum procedați, îi înscrieți la partida *post mortem* ?

Exact așa se și proceda. Cînd cei examinați de comisie își dădeau duhul, dar se dovedeau într-adevăr demni de a primi decorația, ei erau înscriși pe o altă listă, la partida *post mortem* pentru a-și purta crucea pe lumea cealaltă.

Lucrurile s-au complicat în cazul maiorului de marină Nae Maican, care nu era mort, dar nici viu. Pentru a obține datele necesare, comisia a recurs la o laborioasă anchetă, desfășurată cu toată grija, cît se poate de preventor pentru bolnavul aflat în pat :

— Domnule maior, ne recunoașteți ?...

— Lăsați-l, domnilor ! a cerut medicul. Nu vedeți că nu vă poate răspunde ?

— E totuși important să stabilim, a insistat șeful comisiei, dacă domnul maior a trecut sau nu Dunărea.

— A trecut el Gangele, a trecut Fluviul Galben, a trecut Amazoanele, nu știu de ce n-ar fi trecut și Dunărea. Nu văd ce s-ar fi opus !...

— Nu, nu ! a ținut-o morțiș înaintea șeful comisiei. Acesta este un caz important, pe care nici camarazii domnului Maican nu l-au putut lămurii. E știut că el, ca marinar, ar fi trebuit să treacă Dunărea, căci așa era normal. Dar n-a trecut-o, fiindcă știți marinarii...

Marina, după știrea șefului înaltei comisii, nu trecuse Dunărea, deși participase la război. Dar într-un mod special : corpul marinarilor debarcase pe țărmul român și fusese încadrat în unități de artilerie și pontonieri. Unii marinari, cazul Murgescu, luptaseră în marina rusă, pe nave sub pavilion rusesc. Se punea deci problema dacă acești militari, deși veterani de război, puteau primi *Crucea Trecerii Dunării*, când totuși nu puseseră piciorul dincolo, pe celălalt țărm.

— Dar ei au luptat totuși ! a obiectat medicul. Pe domnul maior Maican îl cunoaște ofițerimea română. El e cel care a scos în vară o torpilă din Dunăre.

— Da, domnule doctor, a scos torpila, a convenit șeful comisiei, dar mă întreb dacă a trecut Dunărea dincolo, pe celălalt țărm. Avem în această privință indicații speciale, deosebit de riguroase ! a mai adăugat el.

— Iar dacă n-a trecut Dunărea, a spus și locotenentul, cazul devine extrem de complicat.

— Ce importanță are, domnilor ! Când a fost în Dunăre, în fundul Dunării, se mai poate pune problema dacă a trecut dincolo ? !

— Ba are importanță, a insistat șeful comisiei, căci se vor isca proteste. E o mare animație în legătură cu crucile astea. Niște pasiuni formidabile, mai rău ca la război !

— Nu cred că domnul Maican a avut asemenea pasiuni, a mai spus medicul.

— Nae Maican ? Dar era vanitatea în persoană !

— Nae vanitos ? ! Nu-l cunoașteți !

— Sărea ca ars pe orice chestie de onoare.

- Asta-i altceva.
- Era un pasional.
- E altceva...
- Era...

Discutau despre el ca și cum n-ar fi fost. Pînă la urmă, șeful comisiei a revenit la bărbatul absent, întins în pat, și l-a întrebat pe medic :

- Ce are, în fond ?

— E greu de spus. După unele simptome, poate fi vorba despre febra de Malta. Dar sînt la mijloc și alte febre, necunoscute pe la noi, culese din țările pe care le-a cutreierat. Doctorul Mawr, care l-a consultat, presupune c-ar fi vorba de o febră asiatică. Tocmai de asta l-am și internat aici, împreună cu un japonez, care a și murit.

- Din febră ?

Medicul a făcut gestul sinuciderii prin harakiri, adăugînd și cuvîntul exotic. Cei trei membri ai comisiei s-au crucit ; chiar și furierul, care nu cunoștea cuvîntul, și-a făcut cruce, din instinct ierarhic. Cei trei militari au privit atent la bolnav, apoi în jurul patului, să constate probabil dacă nu cumva și marinarul posedă vreun obiect tăios. Furierul, neștiind ce anume se caută, a privit și sub pat și pe pereți. Șeful comisiei avea pe chip neliniștea :

— Domnule doctor, l-a avertizat el pe medic, sper că nu se ia !

- Febra ?

În aer mirosea puternic a dezinfectante și a medicament, mirosul înfiora nările bărbatului sănătos care venise la căpățiul marinarului. Medicul l-a informat pe ofițer că prin odaia lui Nae trecuse și o comisie de doamne, în frunte cu prințesa. Nici o persoană n-avusese nimic de suferit, poate doar Nae. Totuși comisia n-a părăsit terenul ; nu izbutise încă să hotărască dacă Nae merită sau nu să fie înscris pe listă mai înainte de un răspuns clar din partea-i.

- Domnule maior, cum a fost cu torpila ?

Domnul maior vorbea, băguia ceva, dar fără înțeles, în englezește.

— Lăsați-l, domnilor, în pace. Domnul maior are azi vizite multe...

— Sper că nu doamne ! a glumit locotenentul.

— De ce nu în fond ! Ce vă miră ? Domnul Maican a fost un bărbat. Apoi cu tristețe : Oricum, pentru el, războiul s-a isprăvit.

— Să-l trecem atunci la post mortem ! a propus furierul.

— Domnilor, dar e încă viu.

Comisia a ieșit din salon într-o mare derută, lăsând nerezolvată chestiunea crucii pentru Nae.

Distribuitorul de cruci nu trecuse Dunărea.

*

Rășcanu totuși întârziase la Parlament. Când da să iasă, l-a reținut Lascăr Catargi, cu propunerea ca gruparea conservatoare să introducă imediat o moțiune de cenzură în chestiunea bugetului pe anul în curs. „— Domnii își fac de cap ! a strigat liderul alb, cum i se spunea conului Lascăr. Bate primăvara la ușă și nimeni în România nu va scoate plugul să are.“ Atît a spus marele boier, după care a așteptat efectul. Sentința lui a fost însă prea gravă și nimeni n-a mai comentat-o. Doar un lateral grupului, pus pe harțag, care a strigat : „— Gargaragiii n-au izbutit pînă azi să ne pună în față un proiect de buget !“

Era un bun prilej ca guvernul să fie izbit acolo unde-l durea mai tare. Lui Rășcanu i s-a părut totuși excesivă ideea. Nu voia să se asocieze la un asemenea atac. Avocatul se rezerva pentru chestiunea externă, aici ar fi fost dispus să atace fără cruțare, dar socotea ca neloial un incident parlamentar vizînd politica internă, oricît de dezastruoasă ar fi fost, cum și era. El s-a și retras din micul grup alb care urma să redacteze moțiunea, nu însă fără a fi sancționat de ceilalți colegi prin cîteva muștrări. „— Va să zică, i-a reproșat un deputat, nici măcar de atît nu sîntem în stare, să ne solidarizăm în actul de a condamna !“ „— Eu vă secondez, a explicat Rășcanu,

dar nu mă solidarizez. Îmi repugnă din principiu !“ Nimeni n-a mai avut ceva de obiectat, din principiu „albi“ nu se solidarizau, cel mult se secondau unii pe alții, precum cavalerii în turniruri. Ei nu acceptau ideea de solidaritate gregară, care era a „roșilor“, dimpotrivă, așiau o purtare absolut liberă și ca inițiativă și ca doctrină. „— Să se solidarizeze domnii din guvern, dacă vor mai avea argumente !“ a mai aruncat Rășcanu, înainte de a părăsi grupul alb. Totuși, fiindcă nu voia să pună o distanță excesivă între el și colegii de club, a simțit nevoia să precizeze : „— Nu socotiți că cel mai grav impas în care ne aflăm e legat totuși de chestiunea externă ?“

Rășcanu pusese degetul pe rană, colegii s-au întors spre el ; avocatul a avansat încă o propoziție : „— Cineva va trebui să-i întrebe pe domnii din guvern : domnilor, de ce-ați trecut Dunărea ? Pe baza căror garanții ați aruncat țara într-o baie de sânge ? Ce-a rezultat din acest cumplit sacrificiu, ce câștig anume ?“ „— Se va răspunde, sigur, că astfel ne-am cucerit independența !“ a replicat cineva. „— Independența, a ripostat Rășcanu, ne-am dobândit-o la 9 mai, prin desprinderea de Turcia. Eu vă întreb : ce-am câștigat trecînd Dunărea, fără nici o garanție că vom participa la pace ?“ Colegii de club au tăcut, Rășcanu a pus concluzia : „— Trebuie să tragem încheierea că onor domnul Brătianu a procedat ca un nebun.“

Avocatul avansase deja prea mult asupra fondului interpelării pe care o pregătea ; ar fi vrut ca unele elemente ale demonstrației să le dezvăluie adhoc, direct la tribună. În consecință a tăcut, așteptînd efectul. Lascăr Catargi se înnegurase ; era vizibil că-și adună interior minia, că în curînd va da miniei o direcție ucigătoare : „— Brătianu n-a fost singur, a strigat fostul sfetnic al prințului. Cînd va fi vorba să stabilim vinovăția, va trebui să deosebim cu grijă și să vedem cine este vinovatul suprem !“ Aruncase un cuvînt greu și cei prezenți nu l-au comentat. L-a prins însă din zbor conu Petrache, care tocmai ieșea din aulă : „— Răspunzătorul suprem, a spus P. P. Carp, este iresponsabil.“ P. P. Carp, sagace și tăios cum era, cădea ades în bufonadă. Formula pe care o aruncase — „Răspunzătorul iresponsabil“ — sconta desigur un efect bufon, exact bufon, deci adevărat. Conu Petrache

n-a zăbovit însă între amici pentru a savura reacția. S-a îndreptat spre garderobă, unde a fost ajutat să-și îmbrace blana, primind apoi căciula și bastonul, etalat ca un sceptru.

Aluzia la vodă Carol I-a descumpănit pe avocat ; Rășcanu n-ar fi vrut să lege iresponsabilitatea politică a lui Brătianu de „iresponsabilitatea princiară“, cea din urmă funcționînd ca un principiu de drept. Era dreptul lui vodă să fie iresponsabil, nu și dreptul primului său sfetnic. Angajîndu-se pe un asemenea drum — punerea în cauză a iresponsabilității princiare — se putea ajunge departe, într-o situație periculoasă, într-o criză constituțională, mai cumplită poate decît aceea din 1870. Atunci „roșii“, aflați în opoziție, încercaseră să-l scoată din țară pe vodă Carol ; în fruntea campaniei antidinastice se aflase onor dl. Brătianu, care denunțase opiniei publice persoana prințului, ba chiar și principiul „iresponsabilității princiare“ în care pe atunci nu mai credea. Se inversau acum rolurile ? Apărătorii de atunci, Lascăr Catargi și ceilalți, să fi ajuns azi oare în ipostaza de acuzatori ai prințului ? Voiau colegii din „clubul alb“ să împingă țara într-un atît de grav impas ? Pentru a exclude o asemenea posibilitate, Rășcanu a precizat : „— Eu îl pun în cauză numai pe Brătianu !“ Avocatul n-a mai adăugat : „— El e nebunul !“

*

Se întorsese și Cernat la București. Cu neplăcere. Re-luîndu-și postul de ministru de Război, generalul a constatat imediat după intrare că-n instituția pe care o condusese, în urmă cu un an, răzbiase un insuportabil aer civil. Acest aer fusese introdus, în mod sigur, de premierul Brătianu care-și asumase departamentul pe toată durata desfășurării ostilităților, timp în care generalul se aflase pe cîmpul de luptă.

Chestiunea aerului părea cu atît mai suspectă cu cît Brătianu nu schimbasesc nimic la acest minister. Premierul nu se atinsese de nici un obiect și de nici una dintre rînduiriile instituției : Cernat își găsise pînă și portîgaretul

de bagă, uitat pe birou !, pînă și ofițerii pe care-i abandonase în serviciul ministerului erau aceiași. Mai mult, Brătianu părea să se fi simțit bine aici, la cîrma instituției militare, care mergea ca de la sine. Singura reformă introdusă de Brătianu la Război fusese amenajarea unui colț de dormit pentru orele tîrzii de noapte, cînd premierul rămînea la lucru — un pat pliant, care ziua era strîns și pus în spatele biroului, acoperit cu pătura cazonă, o pernă și niște cearșafuri, care erau pitite într-un dulap, peste dosare. Răscolind prin încăpere, ca să descopere sursa aerului străin, generalul a găsit acest echipament, pe care l-a și expediat — cu nervi — premierului. Acesta a restituit patul de fier și pătura, care aparțineau armatei, dar a reținut cearșafurile și perna care țineau de casa Brătianu. Totuși, Cernat nu se putea dumiri de unde provine acel „aer civil“.

A lămurit pînă la urmă enigma, în cursul lucrului cu subordonații. Aceștia, din militari cum erau mai înainte, sub mîna lui Cernat, deveniseră niște civili, respirînd zi de zi aerul adus de Brătianu. Imediat după sosire, subordonații — care evident îl așteptau la peron — s-au strîns ciucure în jurul lui, la taclale, așteptînd să le vină și cafelele. Noul ministru nu înțelegea unde se află — la cafenea, la clubul liberal sau la Ministerul de Război, adică la Oștire ! Subordonații erau desigur ceremonioși, chiar respectoși cu șeful, dar într-un hal de degajare ca ținută și într-un hal de fanfaronadă, care pe Cernat l-a zăpăcit. Unul dintre ei l-a întrebat : „— E adevărat, domnule general, că în curînd se vor distribui crucile ?“ „— Ce cruci ? !“ s-a zborșit el, încercînd să-l pună la punct. Nu știu nimic !“ „— *Crucea Treceerii Dunării* !“ i-a explicat un alt individ tratîndu-l pe general ca pe un scos din evenimente sau ca pe un întîrziat mintal. Și tot același : „— S-a hotărît să se împartă cruci la veteranii de război. De mult le așteptăm !“. Deși înjura, generalul Cernat nu înjura de sfînta cruce. Și-a reprimat înjurătura, oprindu-și-o în gît, dar pe individul care jinduia la acea cruce, *Crucea Treceerii Dunării*, pe care prințul abia o instituisese, pe acel ins Cernat l-a fixat în minte, ca să-l dea afară cu primul prilej. „— Vă arăt eu cruci, mama voastră !“ le-a promis el în gînd, evaluîndu-i global. „— Va să zică, și-a

spus Cernat, d'omnii ăștia care stau aici, la căldurică sînt cu gîndul numai la cruci.“ Ei nici măcar nu-și puteau închipui că crucea pe care prințul voia s-o distribuie veteranilor nu era trofeul jinduit de ei, *Crucea trecerii Dunării*, ci un mic însemn militar, turnat din cel mîi simplu aliaj metalic cu puțință : bronzul. Deci nu numai aurul și argintul, ca-n armatele imperiale, dar și bronzul era jinduit. „—Bine, și-a făgăduit Cernat, o să vă scot eu bronzul pe nas !“

Evaluînd apoi cu mai mult calm situația, Cernat a ajuns la concluzia că premierul Brătianu se va fi simțit ca-n rai în sînul instituției militare, o instituție în care se lucra eficient, prin afirmări și negări, da-nu, fără delibărări laborioase ca lă parlament, mai precis fără trîncăneală, chestiunile soluționîndu-se întotdeauna printr-un punct ferm, urmat de un tot atît de ferm „Să trăiți !“, adresat ministrului. Impulsul spre dictatură, existent în oricare om politic, impuls ce face casă bună cu cazarma, cu instituția militară, s-a dezvoltat în voie la Brătianu, dar pentru scurt timp, exact timpul în care premierul a realizat, cu neliniște, că are în față nu niște subordonați vii, ci niște manechine. „— Bă, voi nu gîndiți ?“ „— Ba da, să trăiți !“ „— Trăiesc eu, nici vorbă, dar fără cap ? ! Ia să faci bine dumneata și să-mi motivezi decizia. Aici nu ești la regiment !“ „— Păi e decizia dumneavoastră !“... „— Și ce dacă ? Fiîndcă sînt ministrul vostru trebuie să conduc afacerile armatei prin formule de oracol ? Motivați decizia !“ De sub mîna subordonaților au ieșit astfel niște acte foarte bine întemeiate, dar doldora de tot soiul de trîncăneli. Cernat a fost consternat luînd contact cu această „literatură“, bună poate la Cameră, dar nu la Ministerul de Război. El înțelegea să conducă altfel, prin ordine, iar ordinul e scurt, exact, concret, precis, definind matematic marja inițiativei și a responsabilităților. Motivația ordinului rămîne în capul comandantului, n-are ce căuta pe hîrtie, căci nu-i timp, nu-i loc, nu-i demn ! Prin introducerea spiritului de deliberare și trîncăneală, Brătianu aten-tase la demnitatea armatei, lăsînd să se insinueze prin antecamere, prin birouri, pe culoare, politica. La minister, domneau șueta și arguția levantină. Ordinele erau comentate : „— Stați, domnule general, să vă explic...“ „— Eu

nu te-am chemat, monșer, să-mi explici, ți-am cerut să execuți !” Culmea, după ce dăduse un ordin, cînd subordonații ieșeau din biroul ministrului, Cernat auzise chiar și o expresie care-l făcuse să ducă mîna la pistol : „— Eu nu sînt de această opiniune !”... Brătianu l-ar fi chemat pe subordonatul în culpă la el : „— Ia spune, amice, care-i opiniunea dumitale ?”, generalul a procedat altminteri, l-a chemat pe subordonat la el, era tocmai individul care jînduia la cruce și, pe loc, l-ă dat afară : „— Altă dată să nu vă mai prinz cu opiniuni !”

Relațiile generalului cu premierul erau respectuoase din parte-i, dar ascunzînd mental o rezervă : Brătianu, cu neastîmpărul lui, cu goana lui după mereu alte soluții la chestiuni pe care militarul le privea cu simplitate, îl alarma pe Cernat. După opinia lui Cernat, Brătianu reprezenta tot ceea ce politica aducea mai nenorocit în viața publică : nesiguranța în materie de soluții. Tot timpul Brătianu părea să sugereze că are mîinile legate, că-l împiedică opoziția să facă cutare sau cutare lucru, că trebuie mereu să țină seama de punctul de vedere al altcuiva, Senat, Cameră, guvern, prinț, națiune, Papa de la Roma. Cernat nu putea concepe cum, fiind prim-ministru, adică șef suprem al puterii exécutive, te mai poate stînji cîneva, fie și opoziția. După opinia generalului, nemărturisită — fiindcă nimeni nu-i cerea opinia în chestiuni publice —, opoziția ar fi trebuit suspendată în timpul unei guvernări, de orice culoare, pentru ca guvernul să-și poată face treaba, fără șicane și trîncăneli. Oamenii politici cei mai capabili, sub asistența prințului, puteau alcătui un guvern. Restul ? Să se plimbe, s-aștepte să le vină rîndul, să avanseze idei pe căile legale, dar să nu li se permită șicane. Mai ales să nu li se îngăduie, cînd vin la putere, să se amestece-n afacerile armatei. Armata nu era cîmpul deliberării, armata era stîlpul statului, cîmpul ordinei.

Reîntors în țară, Cernat se trezise în cîmpul neliniștii. Pe biroul lui de ministru, în clipa în care intrase să-l preia, se aflau desfăcute zeci de gazete politice de pe tot continentul, în toate limbile. „— Ce-s astea ?!” a întrebat. „— Sînt gazetele domnului prim-ministru. I le aduceam zilnic !” „— Mie să nu-mi mai aduceți ! S-a-nțeles ?” A urmărit cum sînt scoase afară gazetele, și cum, o dată cu

ele, iese și un aer rău. Pe front, generalul nu citise gazete. Primea și dădea ordine. Participa la scurte conferințe militare, în cadrul cărora se prezentau rapoarte, bine întemeiate, ca la sfârșit să rezulte niște ordine, uneori un singur ordin, scurt, concret, precis. Aerul rău pe care-l simțise în nări, de cum intrase, provenea sigur de la acele foi politice. „— Vezi c-ați mai uitat una !“ Una era pe jos, gazeta conservatorilor, „Timpul“, care șicanase mai tot timpul guvernul și acțiunea lui militară. S-au reținut totuși gazeta „Rezbelul“ și „Monitorul oficial“. În Monitor apăruse deja decretul de numire a generalului la Ministerul de Război.

Să fii ministru de Război în timp de pace, imediat după pace, era cîndva o situație. Subordonații îl și primiseră la peron cu acest refren : „— Trăiți, domnule ministru, ne-ați adus pacea !“ El și-a zburlit mustața : „— Ce pace v-am adus ? !“ Nu le-a spus : „— Marș înapoi !“, nici „— Hai sictir !“, dar se subînțelegea. Nimeni nu știa ce adusesese pacea. Și-atunci de unde pînă unde se amestecau ei ?!

Încă un lucru agasant : un secretar, altul decît cel pe care îl lăsase el la ușa cabinetului, se improvizase în agendă vie, aducîndu-i aminte ministrului fel de fel de fleacuri :

„— Domnule general, azi aveți ședință la Senat.“

„— Ei și ?!“

*

La club, lui Rășcanu i se respectase masa, deși era îmbulzeală și chiar un suspect miros liberal, adus de niște persoane din provincie, care, după război, flota în direcția roșie. Unii ca aceștia îi se așezau la masă nepoftiți, afișînd familiaritatea chiar cînd nu le-o acordai. Avocatul voia să fie singur, detesta intrușii care se lipeau în ultimul timp peste tot, ca muștele. El i-a acceptat totuși la masă pe generalul Cernat, care, venind de la Senat, unde își reluasese locul, intrase la club să mănînce. Rășcanu l-a invitat cu prietenie, dar generalul era morocănos, aproape sumbru. Instalîndu-se la masă, deși el fusese cel poftit, l-a tratat pe Rășcanu ca pe un subaltern oarecare,

pe care-l ignori cînd ești silit să cinezi împreună cu el. A cerut două ouă fierte, un biftec și o felie de brînză, provocînd mirarea : „— Ouă fierte, seara ?!“ „— Da, ce te miri.“ „— Moi sau tari ?“ „— Tari !“ „— Și brînzeturi de care doriți ?“ „— Brînză!“ Generalul rămăsese la regimul cazon din timpul campaniei, de un an încheiat mînca la fel, aceleași lucruri, la micul dejun și seara. Peste masa de prînz sărea. Cum sărise și acum, cînd avusese proasta inspirație — îndatorire, o socotea el — de a se duce la Senat.

— Și ce-i pe la Senat ? a întrebat Rășcanu.

— Se țin numai de porcării. Au timp de porcării.

Mai departe generalul a tăcut, s-a concentrat asupra mîncării, aruncînd din cînd în cînd priviri ostile în jur. „— Ăsta cine o fi ?!“ spuneau ochii lui, cînd cineva l-a salutat. „— Dar ăsta ?!“ Ochii generalului nu mai puteau vedea și nici înțelege lumea civilă, mai ales după război. În alt fel, dar cu o repulsie asemănătoare, privea și Rășcanu lumea postbelică. Dezbaterea despre „cazul Anghe-lache“ nu-i ieșise încă din cap, nu pentru caz, ci pentru semnificația lui. „Spre suprafața socială, și-a spus Rășcanu, își fac loc nebunii. Ieri erau invizibili, azi devin vizibili. Înainte de război, nebunul stătea pitit la fund, în găoacea maladiei lui, fără să capete acces la viața publică. Acum se ridică, profită de neutralitatea generală, de superficialitatea și iresponsabilitatea corpurilor sociale constituite, rupîndu-și drum în chip îndrăzneț. E momentul sclerațiilor, ca în toate clipele de haos.“ Concluzia i s-a părut alarmantă și dintr-un alt punct de vedere. „Iată însă că și indivizii normali cooperează cu sclerații, și-a spus el. Aceștia îi iau în seamă, devin purtătorii lor de cuvînt, pînă și în Cameră. O grupare de asemenea indivizi „normali“, luîndu-și ca emblemă un nebun, poate împinge nebunul la răspunderea socială, îl poate impune, oprind timpul pe loc. Ce se va întîmpla atunci ?“ Cernat mînca placid, acum consuma brînză, dar Rășcanu n-a ezitat să-l întrerupă și să-l întrebe :

— La voi, generale, în armată, e cu putință așa ceva?

— Ce ?

— Ca un nebun să iasă deasupra ?...

Cernat s-a oprit din masticatie, a înțeles pînă la urmă despre ce-i vorba, a înghițit, a consimțit să răspundă :

— În armată e mai greu. Apoi, după ce a gustat o picătură de vin : În armată e mai greu, fiindă aici prezidează ordinea.

— Dar au fost în istorie și cazuri de anarhie militară, a replicat Rășcanu. La Roma...

— Fii, domnule, serios ! Anarhia în armată se strecoară greu și provine din societatea civilă... Ți-am spus, la noi nebunul, dacă apare, se vede de la o poștă.

Cernat se gîndea la nebunul pe care îl văzuse el, pe front, la Grivița. E drept, acest nebun îi dăduse o noapte albă, ținîndu-l treaz și înverșunat pînă în zori.

— Dar Napoleon ?

Generalul l-a privit surprins, apoi a scos un „ei !“ mirat, derutat.

— Ei, dragă, cu Napoleon e altceva. La el nebunia era bine înfășurată. În primul rînd, Napoleon era un mare militar.

— Un nebun !

Rășcanu răbufnea de cîte ori rostea acest nume. Generalul a rîs, apoi a convenit :

— O fi. Dar să știi, nebunia lui n-a dislocat armata, ci, dacă vrei, a înnebunit-o, purtînd-o din victorie în victorie. Aceasta a fost sublima lui nebunie.

— Eu vreau să spun că nebunul e produsul unei epoci de haos, a insistat Rășcanu.

— Asta-i drept. Se anunță o eră de haos.

Discuția s-a închis, fiindcă generalul se grăbea. A refuzat cafeaua, care i s-a oferit, a refuzat să mănînce dulciuri. A scos din buzunar o cutiuță metalică, a întins-o chelnerului, pretinzîndu-i să-i aducă o ceașcă dintr-un anume ceai, numai al lui.

— Stau prost cu digestia ! l-a lămurit el pe Rășcanu. Ceaiul ăsta mi l-a recomandat un prizonier turc, cu care am prînzit după dezastrul lor. Și el suferea de stomac. Se pune numai o linguriță la o ceașcă.

Mai mult nu se putea discuta cu generalul. Cernat, în cursul zilei, era preocupat de trupă, iar seara de ceaiul lui. Rășcanu și-a spus că și armata era o lume specială, comprimată și redusă la propria ei obsesie, din care rezultau — fatal — oameni reduși. Cum i se părea și Cer-

nat, care, înainte de război, era totuși mai viu, mai deschis la minte, mai receptiv. Acum își sorbea ceaiul, în tăcere.

— Și cum se prezintă învinșii ? a mai întrebat avocatul.

— Ce pot să-ți spun ? Niște oameni nenorociți. La ei, după război, va începe în mod sigur haosul.

— Dar rușii ?

— Rușii n-au ce să facă cu această victorie. Și privindu-l ca pe un copil, care pricepe greu : Dragă, știi cum e cu victoria ? E ca și cum ai smulge cuiva o femeie de care n-ai nevoie. Bine, bine, o furi, dar după asta ?

— După asta ce ?

— După asta ce faci cu ea ? Dacă-ți răstoarnă casa! Cernat nu era atît de plafonat pe cît părea.

— Din păcate, a mai spus el, armata dă victoria pe mîna civililor. Din asta se trag toate.

Și a ieșit, fără a mai aștepta răspuns. Răspunsul se implica totuși, Rășcanu l-a și formulat, pentru el : civilii nu știau ce să facă cu victoria, care risca acum să le dea casa peste cap. Casa cea mare, așezămîntul social. Avocatul a aprins o țigară ; a încercat să distingă prin fumul ei chipul zilei imediate. Ziua care urma nu arăta în nici un fel, se destrăma în pale vinete. Alături, la o altă masă, un cunoscut perora ca la bară : „— În primul rînd e vorba de criza financiară !... În al doilea rînd e vorba...” Rășcanu nu l-a mai ascultat. Era desigur vorba și de criza financiară. „— Dar din ruina financiară, și-a spus el, tot mai scapă un stat, pe cînd din răsturnarea socială niciodată.”

Și-a spus aceste vorbe, apoi a realizat că aparțineau altcuiva. Cui ? Cineva în urmă cu ani, poate Barbu Cartargi, care căzuse victima unui atentat, pe vremea lui Cuza, emisese această constatare, cu valoare de adagiu. Ar fi fost absurd ca acest avertisment să se valideze sub ochii lui, obosiți și lucizi. Mult prea lucizi.

După plecarea solemnei comisii, Nae s-a trezit pentru o clipă, doar cît să întrebe :

— M-a căutat cineva ?

— Nimeni, domnule maior ! i-a răspuns medicul.

El a recăzut pe pernă, dar înainte de a se pierde a apucat să mai spună :

— Dacă mă mai caută, nu-s...

— Desigur, domnule maior ! și omul în alb, liniștinându-l, l-a lăsat să se ducă.

El s-a dus departe de ele, pe mare, fiindcă nu le putea răbda în preajmă. Erau cele trei călugărițe care-și făcuseră prostul obicei de a-l vizita în odaie, tocmai când marinarul, răvășit, istovit de călătorie, apuca să se întindă pentru o clipă în pat. De ce le permiteau să intre peste el cu cădelnița, crucea, cărțulia de rugăciuni și cu ustensilele acelea sanitare în mîini ? Nu putea nici aici să respire în voie, nici în somn nu-l lăsau ?

Nae avea într-adevăr vizite multe. Chiar înainte de a veni comisia, intrase la el o fată vapoasă, cu un parfum corporal ațîțător. Fata călca ușor, elastic ; a deschis apoi a închis ușa în urma ei, fără să simtă nimeni, a trecut la fereastră, a privit prunul înmugurit — era în curte un prun care privea cu mugurii lui indiscreți în toate direcțiile — și a tras prudent perdeaua. Măsură oportună, Nae se temea de foarte mult timp de indiscreția vegetalelor. Se temea și de atașanța lor — mai ales a lianelor, dar și a altor vegetale care se țineau scai de om. Se înfricoșa și de parfumul lor, uneori insuportabil. O fructă Mango, ruptă de pe creangă, din care n-apucase încă să muște, îl pătrunsese cu aroma pînă în creier. La fel ananașii, deși fructul era masculin. Cînd se întorcea la Didina, aceasta îl adulmeca din prag, îl puneă să sufle spre ea, de cum da să intre pe ușă : „— Suflă mai întîi, să văz ce-ai mîncat !“ Nu ce-ai băut, cum ar fi fost normal. Apoi Didina îl mirosea pe piele, cu suspiciune : „— Ia să văz a ce femeie miroși !“ „—Nu miros, dragă, a nimic. E săpunul.“ „—Aș“ ! „— E lavanda mea !“ se apăra el. „— Îți cunosc eu lavanda. Nu vei fi trecut chiar acu printr-un lan de levănțică. Stai să te miros.“ Îl mirosea ca pe un măr sau ca pe cine știe ce altă fructă din care-ai vrea să muști cu dinții. „— Nae, eu am să te ucid o dată ! a urlat ea. Nu mă las pînă nu văd cum curge tot sîngele din tine, sîngele ăsta ticălos.“ Atît era de nebună Didina, încît singură își mirosea palmele după ce-l atîngea pe el. Nările ei fine

aspirau pielița degetelor, sprîncenele ei se încruntau, pupilele ochilor i se micșorau, privirea se chinuia să vadă aroma invizibilă, mirosul indefinisabil, pe care el le-ar fi adus în carne, apoi iar aspira, poate propria ei aromă, pînă cînd leșina. „— Didina, ești nebună !“ „— Tu ești nebun, țipa ea, revenindu-și, dar am s-o prinz eu!“ „— Pe cine?“ „— Pe curvă!“ „— Dar nu e, dragă nimeni!“ „— Cum nu e nimeni? Dac-o mai prind prin jurul casei, o sfîșii. Cum vii tu, vine și ea. Miroase-n jur a muiere străină.“ „— Ești tu.“ „— Aiurea.“

Acum străina intrase tiptil, îl găsisse. Marinarul era curios doar s-o vadă. Se simțea rău, știa că nu se poate mișca, dar întîlnirea era fatal să aibă loc odată și odată. Nici nu știa cum o cheamă. Didina totuși avea dreptate, în nebunia ei. Cînd ea îi striga : „Nae, tu ai acum pe cineva, pe altcineva !“, el chiar avea pe cineva, pe altcineva, deși uneori nici nu-și dădea seama cînd și cum se întîmplase. Căci negînd că are pe cineva, el nega cu toată buna lui credință, ea nu-l credea, cu toată înverșunarea ei de nebună, și atunci el se întreba dacă totuși ea n-are dreptate — poate ea știe și el nu ! fiindcă peste puțin timp, peste o zi sau două, lucrul se-ntîmpla, într-adevăr, cu tot regretul lui Nae, cu toată fatalitatea care se implica în neputința lui de a fi altfel. Nae venea acasă cu mințile aiurea, ea nu-l mai mirosea, dar era la pîndă, îl avea acum la mînă : „— Nae, unde cutreieri tu cu gîndurile, cînd ești lîngă mine ?“ „— Nicăiri !“ răspundea el, absent. „— Aha, va să zică nu numai c-ai fost cu ea, dar și-acu ești cu ea. Tot cu ea !“ „— Cine eu ? !“ „— Că nu eu !“

Acum era cu ea, cu necunoscuta de care Didina se temuse, dar și el, fiindcă Nae n-o cunoștea. Nu-i venea să creadă că-i ea. Din clipa în care intrase în odaie, fata adusesese un aer odorifer straniu, absolut nou, care nu aparținea nici unei rase umane și nici unei fructe. Șocat, marinarul a încercat să ridice capul. Îl inundase o bucurie nespusă, nespus de curată, care i-a luminat chipul, i l-a făcut transparent.

— Alizeea, tu ești ?

El a greșit însă spunîndu-i pe nume, căci ea, brusc, s-a făcut nevăzută. Nae și-a frămîntat mult timp prin în-

tuneric mintea obosită, încercînd să înțeleagă ce s-a petrecut de fapt. Era teribil de mîhnit și-i venea să plîngă. Cum putea să dispară, de ce ?

S-a liniștit într-un tîrziu, după ce a înghițit încă o lingură de ceai somnifer. Nae o luase cu un vis înainte.

*

Rămas singur la masă, Rășcanu s-a trezit pe cap cu bătrînul Dissescu. Îi dispăcea atingerea cu acest cancanier de profesie, care vîna întotdeauna situații incomode pentru oamenii cei mai onorabili, ca să le colporteze, și avocatul l-a ignorat un timp pe intrus, făcîndu-se că nu-i simte prezența. Precis Dissescu văzuse momentul cînd Brătianu îl salutase, precis voia să comenteze scena, îl mîncă limba : „— A, va să zică ai ajuns să te saluți cu Brătianu !“ „— Nu, domnule, nici vorbă de asta, cum de nu pricepi ?“ Dissescu încă nu spusese nimic, dar avocatul deja intrase mental în dialog, cu el, cu revoltă : „— Eu să mă salut cu Brătianu ?! Dar i-am și spus atunci, pe loc, țintindu-l cu privirea : Domnule, cînd îți fac atît de acerb opoziție; scutește-mă de salutul dumitale, nu-mi da rogu-te bună ziua ! Cum să te fac să pricepi că nu te suport?!“ Cum de fapt nu-l suporta nici pe Dissescu, aflat alături, avid să-i soarbă gîndurile. „— Dumneata, domnule Brătianu, a continuat avocatul, retrăind scena cu salutul, nu ești permeabil la argumente, treci prin ele ca prin aer ! Și atunci ce să fac, să-ți dau în cap ?“ Dar Dissescu nu-l scăpa din mînă, avocatul fuma, pozînd în absent, pînă la urmă n-a avut încotro și s-a întors spre bătrîn :

— Ai observat cum m-a salutat onor domnu Brătianu ? Ce zici de asta ?!

— M-am prăpădit de rîs ! și bătrînul a rîs din nou, ca să-i probeze că savurase scena. Apoi avertizîndu-l cu degetul : Dar să știi, de salutul lui Brătianu nu poți scăpa, cum nu scapi de propria-ți umbră. Dacă a decis să te sa-

lute, te salută compromițător pînă la capătul zilelor, orice i-ai face.

— Chiar dacă-l răstorn de la guvern ?

— Ha, ha, cu atît mai mult ! Te va saluta și mai insistenț, ca să-ți arate că nu dă importanță faptului, că s-a comis o eroare, de care nici măcar nu ești vinovat.

— Mă socoate adică un iresponsabil ? și Rășcanu a roșit de minie.

— Pe adversarii neimportanti îi tratează ca pe copii. Nu m-ar mira ca într-o bună zi să te ia pe genunchi și să te legene !...

Avea gură spurcată acest Dissescu, totdeauna punea de la el, plătea polițe în contul altuia : a-i da atenție și a te formaliza era o imensă greșeală. Rășcanu s-a făcut că nu aude și a trecut în planul superior :

— Bine, dar el nu cunoaște ideea unei opoziții de principiu, cea care așează părțile într-un raport ireductibil ?

— Ești copil, monșer. Și pedagogic : Brătianu are arta de a-și cultiva adversarii, cu un tact care exasperează. Apoi privindu-l semnificativ : Mă tem c-a pus ochii pe dumneata.

— Pe mine ?! Atunci e nebun !

— Nu, nu. E un tactician abil, un *homo politicus* perfect. El are priceperea de a rămîne permanent în contact cu adversarii, ca să nu-i piardă niciodată din ochi. Are chiar o teorie, pe care a și împărtășit-o unui intim, de la care o dețin. Căci ce spune el ? Pe adversari trebuie să-i cunoști, dar să nu-i recunoști.

— Cum asta ?

— Așa cum auzi. Brătianu a spus : A ști să nu-ți recunoști adversarii e o artă. În politică e capital. Da, ești convins că un cutare te urăște, dar nu-i recunoști ura, n-o iei în seamă, și-i zîmbești mai departe.

Rășcanu a strîns dinții, urlînd mut, era chiar el în cauză. Dar Dissescu a continuat, reproducîndu-l pe premier :

— Cu mulțimile, a zis Brătianu, e și mai important. După ce iei puterea, ele se vor despărți de tine, apoi te vor urî, fiindcă nu poți să le satisfaci capriciile. Ei bine, ignori această stare de spirit și te comporți ca și cum mulțimile te-ar iubi. Continui să le reprezîți și să guvernezi în

numele lor. Lătrături ? Nu le iei în seamă. Mușcături ? Le pui în circa unor inși izolați, niște secături, pe care la nevoie le reprimi. Tulburări ? Faci vinovată opoziția și introduci armata. Mulțimile trebuie să iasă basma curată întotdeauna. De fapt numai cu mulțimile te poți înțelege în ultimă instanță. Le împaci cu câte un nimic. Întii le lauzi.

Ceea ce Rășcanu auzea reprezenta o culme a cinismului liberal. Un conservator n-ar fi putut concepe așa ceva, nu numai din sila față de gloate, dar pentru inutilitatea gestului, și mai ales din pudoare. Cum să fletezi o mulțime în care nu crezi ? Cum să-i acorzi amăgirea unui rol politic ? Cum să te erijezi în exponent al ei, când de fapt o conduci nu ca exponent, ci pentru că o conduci ! Uimit, interzis, Rășcanu a mai întrebat :

— Și-n politica externă ?

— În politica externă e nițel mai greu, zice domnu Brătianu. Dar și aici merge. Prima regulă : nu trebuie să iei în seamă decît adversitățile de mare viitor, începînd prin a le considera cu tot tactul. A doua regulă : nu-ți crea adversari în plus, ignoră-i pe cei puțin importanți, cultivă-i cu zîmbet pe cei foarte importanți, și fii pregătit. Conjunctura va lucra sigur în favoarea ta, dacă știi s-o folosești !...

— Nici nu se putea altfel, a mormăit Rășcanu cu silă. Onor domnu Brătianu e omul conjuncturilor.

— În sfîrșit, mai zice el, cînd nu se mai poate și nu se mai poate, lași puterea. Dar nu complet. Ca să poți reveni.

Avocatul clocotea. S-a întors spre Dissescu gata să-l ia de piept :

— Și dumneata n-ai ripostat auzind toate astea ?

— Ba da, a confirmat Dissescu. I-am transmis domnului Brătianu felicitările mele !

Rășcanu a închis discuția cu o grimasă :

— Atunci avem ceea ce se vede. Și nu ne vom mai mira de ceea ce va fi mai departe. Vom fi permanent la cheremul conjuncturilor.

— Și ce, e rău ?

Dissescu vorbea întocmai ca Garussi. Din dispreț, Rășcanu nici nu l-a mai privit, îi era de-ajuns că-l aude. Dar

bătrînul, savurînd situația, i-a pus încă nițel piper pe rană :

— E bine, domnul meu, fiindcă-n politică nu se dă de-a dreptul, nu se merge oblu, adică proteste. Brătianu a făcut și această teorie, iar eu îl citez cu tot respectul : Omul nu trebuie să meargă drept ca glonțul. Ca prostul, aș fi spus eu ! Omul trebuie s-o cotească, după necesități, ca rîul care se abate din calea-i, oriunde întîlnește un obstacol, stînd adesea și pe loc, băltind, ca pînă la fine să ajungă la mare. Adică la țintă, zic eu. Tot astfel și mersul societății nu este altceva decît o serie de tranzacțiuni...

— Încetează, domnule ! Nu mai pot suporta.

— Stai să isprăvesc ! Tot astfel și mersul societății...

— Da, a pus punct Rășcanu, Brătianu e omul tranzacțiunilor, am înțeles.

— A și spus-o : Dacă mă întîlnesc cu dumneata, piept în piept, unul din noi se dă la o parte, ne facem adică loc unul altuia, ca să putem fiecare înainta, fără a ne stînji, iar aceasta e o tran-zac-ți-u-ne !

Rășcanu părea aiurit :

— Cînd a spus și asta ?

— Anul trecut, în primăvară, la Cameră. S-a publicat și-n Monitorul Oficial. Am textul.

Rășcanu a devenit sumbru. Îl ura pe domnul cu pălăria în mîină, care-i făcuse loc. Și-a spus : „— Nu-i doresc acestui domn decît o catastrofă. Care să-l învețe minte, să ne învețe minte pe toți.“ Lui Dissescu i-a spus doar atît :

— Noapte bună, cher ami.

Dissescu i-a mai aruncat o ultimă noutate, cu speranța unei reacții șoc :

— Știi că Theo s-a întors în București ?

*

Theo a stat mult în stradă, în noaptea sosirii, fără a putea hotărî încotro s-o ia. Primul gînd îl îndrepta spre Sabin, de fapt spre mătușa acestuia, dar era penibil să apară la o doamnă străină în crucea nopții : „— Doamnă,

știți; m-am întors de pe front, împreună cu colegul Sabin. Sînteți bună să-mi acordați și mie găzduire ?“ Alți prieteni nu mai avea. Ba da, Rudi Catargi, omul care-l inițiase în socialism. Și-a amintit însă că Rudi e nebun și că Păuna, vara lui, o mondenă a Bucureștilor, e o persoană cu totul străină de doctrină. Îi mai rămînea, explorînd mental lista aderenților, să se îndrepte spre anticariatul Weiss, ceea ce a și făcut, dar fără nădejdi, doar ca să se pună în mișcare, fiindcă prăvălia era sigur închisă. Ajungînd în fața vitrinei anticariatului Weiss, lui Theo nu-i rămînea decît să se culce în stradă.

Cum ar fi urmat să și facă — la anticariat oblonul tras, iar în vitrină aceleași cărți prăfuite, pe care le știa de acum un an. A bătut totuși în oblon cu furie, ca să-și descarce nervii. Și-a amintit apoi de chiliuța laterală, în care se sărutase înțlia oară cu Esthera. A trecut și acolo, a bătut la ușă, chiliuța era sigur închiriată cuiva, acolo locuise și Muchi Australianul. Zgomotul a provocat spaimă în interior, s-a aprins o lumină, la fereastră a apărut un cap zburlit, apoi mai multe capete.

— Pe cine căutați dumneavoastră ? a întrebat o voce îngrozită.

— Pe domnul Rudi Weiss.

— Aici nu locuiește nimeni cu acest nume.

— Dar cine-i proprietarul anticariatului ?

— V-am spus că aici nu locuiește nimeni.

Lumina din interior s-a stins, era absurd să mai bată în ușă sau în geam. S-a întors în stradă, a examinat încă o dată vitrina cu cărți. Aceleași cărți. Vînduse Weiss magazinul ? Dăduse faliment ? Închiriasse camera unor necunoscuți ? „— Aici nu locuiește nimeni !“ Cum nimeni ? Certîndu-se cu nebunia situației, Theo a pornit încet, tîrîndu-și geamantanul, spre mahalaua Văcărești.

A provocat întîi riposta cîinilor, zeci de cîini, sute de cîini, lui Theo i s-au părut milioane. Apoi fluierături. Niște indivizi înarmați cu puști erau de caraulă. La lumina unui felinar, cineva l-a examinat cu dușmănie.

— Îndreptările, vă poftim.

— Ce îndreptări ?

— Actele, adicătealea.

— Vin de pe front, merg la casa Weiss.

— Aha !... Și ce marfă ascunzi acolo ? Așa se vine de pe front, musiu ?!... Îndreptările !

N-avea nici o „îndreptare“ și era cu neputință să scape din gheara caraulei, compusă din niște haidamaci mirosind a piele tăbăcită și a hazna. Șeful caraulei i-a dat ocol tinărului luminându-l încă o dată cu felinarul. Unul din haidamaci a mormăit spre șef :

— Mie nu-mi place ! și l-a indicat pe Theo.

— Nici mie ! a confirmat un altul.

Un al treilea i s-a înfipt în față, l-a luat de barbă, l-a privit cu suspiciune :

— Ești român ?

Theo a refuzat să răspundă. Ce importanță avea cărui neam ar fi aparținut, în starea în care se afla. Ar fi vrut să le răspundă cu cuvintele lui Davila, în pronunția pocită a generalului, ca să-i învețe minte : „Kit timp eu romin voi fi, nu me tem ke voi peri !“, dar a renunțat.

— Mai bine-l ducem acasă la Weiss, să-l recunoască ăla ! a propus mai-marele gardei sau al hoardei.

A fost condus cu alai la casa Weiss. Măcar scăpase de cîini. Nu scăpase de noroiul pînă la genunchi, care-i mînjise hainele și geamantanul. N-a scăpat de ghiontul unui haidamac, care l-a împins cu patul armei, cînd Theo a stat să respire o clipă.

— Dar dumneavoastră cine sînteți ? a întrebat el cu revoltă.

— Gura ! i s-a răspuns. Aici este o ordine !

Theo uzurpase deci o anume ordine, ordinea cîinilor vagabonzi și a întunericului. O ordine vegheată cu strășnicie de niște haidamaci cu pușcă, ordinea gardei sau a hoardei. În sfîrșit, haidamacii au bătut la ușa casei Weiss unde o lumină era aprinsă, lumina din odaia bătrînului. Ritualul întrebărilor s-a reluat, dar în numele lui Theo dădea răspuns șeful haidamacilor, și bătrînul ezita să deschidă.

— Îl recunoașteți pe individul cu numele Teodor Răscanu ?... Spune, nene, dacă da au ba !

Nici ba, nici da, și Theo a scîncit ca un copil :

— Sînt eu, Theo.

— Care Theo ?

— Prietenul lui Rudi și al lui Muchi. Teofil Lumineanu...

Bătrînul a deschis, l-a privit pe tînăr la lumina lămpii, a părut a se bucura.

— Intră.

Haidamacii l-au lăsat din gheară, Theo a închis ușa, apoi s-a așezat pe geamantan.

— De unde vii ?

— De pe front.

— Așa arată un om care se întoarce de pe front ? și bătrînul Froim a început a se văita. Așa arată un om ?

— Unde-i Rudi ? a întrebat Theo, ca să-l facă pe bătrîn să înceteze cu vaitările și văicărelile.

— Rudi ? Rudi s-a întors acum o săptămînă. Și el arăta ca un neom. A plecat între timp la Viena, la un congres cu nebuniile voastre. Și privindu-l din nou : Așa arată un om ?

— Și domnul Weiss ?

— Crezi că el arată mai bine ? Dar să-ți dau ceva să mănînci. Sau nu vrei să mănînci ?

— Nu vreau să mănînc.

Theo știa că nu va putea evita întrebarea fatală pe care o tot amîna. Era încă devreme, orbecăirea prin întuneric îl făcuse să creadă că-i trecut de miezul nopții. Bătrînul îi pusese pe masă o strachină de fiertură și o cană cu apă.

— Mănîncă !

— Nu pot mînca.

— Atunci bea.

— Nu pot.

Bătrînul a început să se agite prin odaie, frecîndu-și mîinile nervos. Theo rămăsese așezat pe geamantan. Pînă la urmă ochii celor doi s-au întîlnit.

— Și Esthera ?

— Esthera e gravidă... Așteaptă un copil. Dacă n-ai nimic de spus, e mai bine să pleci. Chiar acum.

*

Theo a răbdât cît a putut muștrările bătrînului, unele fiind acuze groaznice : înjosirea unei case care-i fusese loc de azil, terfelirea unui nume onorabil, întinarea cinstei unei fete care nu mai putea ieși în lume, căci toți ar fi hulit-o, delictul de înșelare a bunei credințe a unui prieten, acesta fiind Rudi, cel care-l introdusese sub acel acoperiș ; călcarea în picioare a propriei credințe, oricare ar fi fost aceea, chiar fără Dumnezeu, dar o credință totuși, cu un cod de principii, cu niște porunci ; lipsa totală de răspundere, căci cine, ce om, poate proceda atît de necugetat, atît de instinctiv, atît de barbar încît să aducă pe lume un... un... încît, dar bunicul Froim s-a înecat, tînărul a sărit să-l ajute, l-a prins în brațe și l-a purtat pe sus, pînă la un scaun, bătrînul se înecase într-un cuvînt oribil, n-a mai avut cînd să-l scuipe, după acel „încît să aducă pe lume un...” urma precis cuvîntul „bastard”. Esthera a apărut la timp, era în cămașa de noapte, cei doi tineri s-au atins fugitiv, fierbinte, amîndoi l-au întins pe bunic în pat, l-au descheiat la piept, l-au stropit cu apă.

— Vezi la mine în geamantan, am o casetă cu medicamente ! i-a cerut Theo fetei.

Ea s-a și repezit, trăia emoția de a cotrobăi printre lucrurile lui, a găsit caseta, a deschis-o, Theo a extras dintr-un flacon o pilulă, pe care bătrînul a și înghițit-o semiconștient, dar cînd să bea apă, bunicul Froim a deschis ochii, a văzut-o pe Esthera, a răcnit la ea :

— Piei de aici !

— O să pier, nu te teme ! i-a răspuns fata. Merg să mă îmbrac. Theo, ai grijă de el !

Theo a vrut să se apropie de bătrîn, dar acesta l-a respins cu mîna. Giffia, nu mai avea puterea să reia rechizitoriul. A pus doar constatarea finală :

— Deci tu ai sedus-o !

— L-am sedus eu ! a strigat Esthera din odaia de alături. Sînt un om liber, el e liber !

Glasul ei chiuia de fericire. Își sfîșiasse cămașa de noapte, trăgîndu-și-o violent peste cap, acum probabil era goală, își căuta prin întuneric lucrurile intime de îmbră-

care, Theo cunoștea acest ritual, participa auditiv la fiecare gest, bătrînul îl urmărea, Theo simțea că bunicul Froim îl urmărește, că e cu pînda împărțită între el și Esthera.

— Sînteți niște ticăloși ! a gemut bunicul Froim. O să aduceți pe lume un alt nenorocit... N-a mai avut puterea să spună acel cuvînt blestemat, s-a înecat din nou. Apoi a încercat să-și strige fiul : Arnold, vino aici.

— Nu-l mai striga ! i-a cerut Esthera. Știi doar că-i plecat după marfă. Pe cine vrei să mai chemi, pe Dumnezeu ? N-are nimeni a se amesteca între doi oameni. Înțelegeți ?

— Voi nu mai sînteți oameni, a scîncit bătrînul, ați încetat să mai fiți oameni. Nu vreau să vă mai văd.

Theo se simțea opărit, îi era rușine, Esthera lăsase în odaie, în urma-i, umbra mirosului ei ațîțător, pe care îl identificase cîndva și Rudi, acolo, în chiliuța de la prăvălie, cînd cei doi se sărutaseră întîii. Pe oriunde trecea, Esthera — în prezența lui Theo — își lepăda involuntar aroma. La fel se întîmplase și în toamnă, la hotel, cînd Sabin, intrînd să-l caute, i-a descoperit parfumul. „— Aici a fost o femeie !“ Ca bărbat, Theo nu se putea sustrage senzației de culpă — aroma era a ei, dar provocată de el —, aroma stăruia întotdeauna vinovată și provocatoare pe oriunde treceau cei doi, denunțîndu-le iubirea peste voința lor. Istovit de arome, Theo îi spusese cîndva Estherei : „— Cred că umbrele noastre se iubesc acum undeva în aer.“ Adică : „— Nu le mai poate împiedica nimeni. Toată lumea le vede.“ Poate din această pricină Theo era în imposibilitatea de a invoca iubirea pură. Așa cum s-a întîmplat și aici, în secunda în care Esthera a intrat în odaie, cînd întîlnirea aeriană s-a și produs sub ochii bunicului Froim, care a leșinat. Ea s-a retras apoi să se îmbrace, dar umbra ei de aromă stăruia în aer, fecundată. El n-a putut decît să recunoască, cu glas șoptit, ceea ce se întîmplase :

— Copilul e al meu.

— Adică e al nostru, a precizat ea, reintrînd.

Esthera aducea acum și un miros de parfum artificial, întins pe piele cînd se îmbrăcase, peste aroma trupului transpirat. Cele două mirosuri compuneau un amestec

tare. Bătrînul se trezise, s-a ridicat în capul oaselor, nu i-a privit.

— Să nu-mi spuneți ce faceți de-aici înainte ! a șoptit el. Ați ieșit din lege ! Legea-i făcută pentru oameni, nu pentru voi. Esthera, să nu te mai întorci !... Pe tine, i-a spus lui Theo, nu te cunosc...

— Lasă-l ! l-a îndemnat ea pe bărbatul tânăr. Ei habar n-au ce este cu noi. Nu înțeleg nimic. Hai !

Au ieșit. În întuneric, în fața casei, s-au sărutat, regăsindu-se ca-n primăvară și ca-n toamnă. El din nou își uitase geamantanul. Esthera i l-a adus și i l-a pus la picior, apoi iar s-au contopit cu întunericul.

— Ar trebui să mergem undeva, i-a șoptit ea, fierbinte, în ureche.

— Unde ? a întrebat el turmentat.

În toamnă, fuseseră la un hotel, evitaseră prăvălia. Acum, odaia de la anticariat era ocupată. Theo n-avea bani de hotel, iar absența banilor l-a trezit pe deplin. Acel „Unde ?” rămăsese în aer.

— Știi tu unde ! i-a șoptit Esthera. Ești bărbat.

El a pornit înainte, înșfăcînd într-o mînă geamantanul, în cealaltă boccea ea cu nimicuri. Theo știa din cealaltă aventură că Esthera nu purta asupra-i în boccea, decît niște nimicuri femeiești : o cămașă de noapte, inutilă, niște alte piese de lenjerie, cutii de farduri și flacoane cu par-fum. Mai avea și un șal, pe care acum și-l pusese pe umeri. Îmbrățișîndu-se din nou, la un popas, Estherei i-a căzut șalul ; el l-a cules de jos și l-a pus apoi în buzunarul vestonului, ca să nu-i mai încurce. Abia atunci Esthera a observat că Theo e în talie :

— Ți-ai uitat mantaua undeva ? !

— Mantaua am aruncat-o ! i-a spus el, triumfător. Paltonul l-am uitat probabil undeva, habar n-am unde...

— Ce bine ! a strigat ea. Vreau să uităm totul.

Au urcat în prima birjă întîlnită în cale, fără să-i spună birjarului încotro să-i ducă. S-au sărutat din nou, în birjă, au uitat unde se află, i-a trezit într-un tîrziu birjarul :

— Înțeleg că dumneavoastră vreți să ajungeți la gară ! a spus omul de pe capră. La care gară ?

— Ce grozav ! a șoptit Esthera. Poate-ar trebui să ne pierdem undeva în lume...

Era amețitoare ideea de a se iubi în tren, timp de câteva zile. Au rămas surzi la întrebarea birjarului, încotro să-i ducă, la care gară, iar acesta și-a văzut de cai.

— Înțeleg că vreți să rămâneți aici ! a mai spus omul.

S-au deșteptat, erau în centrul orașului, aproape de Grădina Episcopiei. Au coborât cu bagajele din trăsură — erau foarte aproape de hotelul la care locuiseră în toamnă —, dar Theo s-a oprit, și-a amintit din nouă că n-are bani, a dus bagajele înapoi, ajutînd-o și pe Esthera să urce.

— Te rog să ne duci pe strada Șipotul Fîntînilor ! a cerut el birjarului.

Ar fi putut merge pe jos pînă acolo, la gazda lui Sabin, dar spera ca Sabin sau mătușa acestuia să-i împrumute niște bani, ca să poată plăti birja. L-a străbătut primul fior de îngrijorare privind viitorul. Nu era singur, erau doi, de fapt erau trei. Cei doi copii ai nimănui duceau cu ei un al treilea, nenăscutul, de care uitaseră pînă atunci, la care nu se gîndise decît bătrînul Froim, care tot încercase să-i găsească un nume, nume de ființă nenăscută : copil.

Sabin locuia la o doamnă Mateescu, care a apărut speriată în ușă, cînd Theo a bătut. S-a trezit apoi și Sabin, l-a poftit să intre, Theo i-a cerut bani să plătească trăsura, apoi s-a întors să-și prevină colegul :

— Știi, nu sînt singur. E și Esthera.

— Cine ? !

— Femeia mea.

— Dar cînd te-ai și însurat, Dumnezeuule ! N-a trecut decît un ceas de cînd ne-am despărțit.

— Cum facem ca să rămînem la tine o noapte ? a întrebat Theo, foarte încurcat. Crezi că se va formaliza mătușa ta ?

Sabin l-a liniștit, doamna Mateescu n-avea de ce să se formalizeze : fiica ei, verișoara lui Sabin, născuse de nici trei săptămîni un copil. Ilegitim !

— Intrați, dragii mei ! i-a invitat Sabin, foarte binevoitor. Pot veni și alții, cîți poftesc !

Theo n-a consimțit să intre decît după ce a introdus, cu ton foarte grav, o precizare :

— Copilul nostru va fi legitim ! E al meu.

Apoi i-a făcut loc Estherei să intre în casa străină.

*

Revenind asupra precedentei scrisori, în care promitea să se ocupe de problema familiei la români, prințul Nigata a scris la Tokio :

„Românii nu cultivă poligamia, deși sînt iubitori de femei. Oficial, ei sînt monogami, familia se întemeiază aici pe o singură pereche, deși în elite, la București cel puțin, n-am cunoscut bărbat care să nu fie măcar bigam. Ei nu cunosc instituția concubinelor, ca la noi și în China, nici haremul, adus pînă în marginea Europei de otomani, deși s-ar putea spune că, chiar fără un suport legal, instituția concubinelor sau haremul există. Desigur, nefiind aduse în aceeași casă, concubinele suferă și se chinuiesc, iar în exterior ȧes intrigi, încearcă să sfîșie titulara, ceea ce este inuman față de ideea de femeie, încă o probă de nerafinare a moravurilor la europeni.

Statutul incert al concubinelor, care n-au de fapt nici un statut juridic în țările europene, se răsfrînge negativ și asupra înmulțirii populației. Pe aici nu se văd familii cu cîte 30—40 de copii, ca la noi și în China ; la țărani doar dacă se văd familii cu 15—17 copii, proveniți însă de la o singură mamă, ceea ce iarăși e barbar. Ei, europenii, sînt uluiți de felul cum populațiile Orientului se înmulțesc atît de fantastic și se miră fiindcă nu cunosc secretul. Dar, revenind la români, un popor ca cel românesc și-ar putea dubla populația în două decenii, dacă ar folosi judicios întregul potențial feminin, care e splendid. Reforma ar trebui să înceapă de la elite, care nu

cunosc prejudecățile, aplicîndu-se tacit și cu prudență în cercuri din ce în ce mai largi, pînă la cuprinderea întregii populații, care, brusc, ar cunoaște o prolificitate uluitoare.

Reforma ar trebui să antreneze și o schimbare morală. O mișcare în favoarea acceptării în casă, cu statut de moștenitori, a copiilor proveniți de la concubine, ar fi salutară încă de pe acum. Aceștia, actualmente, sînt priviți pe aici ca bastarzi. Se aplică față de ei un exclusivism ca acela al castelor. Acești copii sînt paria. Nu sînt tratați nici măcar ca orfani, ceea ce iarăși ar fi o crimă. Cui vor aparține, dacă lucrurile stau așa, orfanii de război, ca și numeroșii copii „din flori” (după o frumoasă expresie locală), răsăriți la acest timp într-un număr important ! Cîtă ură vor aduna aceștia împotriva familiei sau a patriei ingrate ! Oare se poate răpi cuiva, unei ființe, dreptul de a ști din cine se trage și de a avea astfel strămoși ? Paradoxal, pe aici nimeni nu se gîndește la orfani și la bastarzi.

În sfîrșit, mi se spune că fiii din flori ai vechilor voievozi ai acestei țări ar fi avut un alt destin. Acești copii ilegitiimi aveau dreptul să emită pretenții la puterea politică și chiar să-și dispute puterea cu spada, fiind acceptați, în caz de succes, de întreaga societate, ca legitimi moștenitori ai coroanei. Dar mă întreb ce se va întîmpla cînd clasele ilegitiime, „clasele din flori” vor emite pretenții la puterea politică. Întregul așezămînt actual va fi probabil zguduit din temelii, dacă nu se vor găsi la timp niște supape, eventual de tip britanic — instituția lorzilor — prin care să fie legitimate aceste clase „din flori”. Aceeași problemă ca și la noi, unde, de la armonia confuciană a familiei s-a trecut la dihonია claselor.“

La recepția pentru decernarea ordinului *Pour le Mérite*, ministrul de externe avusese dreptate atunci cînd din nou evocase, cu foarte mult temei, tactica faptului împlinit. Reamintindu-și vorbele ministrului : „— Independența noastră e un fapt împlinit !“, prințul îl aproba pe Kogălniceanu, deși cu amărăciune. Da, ministrul avea dreptate, dar ce trist totuși. Acest neam, peste care prințul domnea, nu putea înainta decît în salturi. I se refuza deci o dezvoltare lină, organică. I se ofereau în schimb creștele de talaz, care urmau după prăbușiri, sau, și mai rău, retragerea sub linia de plutire, într-o letargie istorică echivalentă cu inexistența. În asemenea momente, uneori foarte lungi, neamul românesc părea că nu există. Din platitudinea unei anume ere, negre, nu se putea extrage nici un relief, nici un nume. Doar nume aluvionare, numele unor seminții în avalanșă, care s-au rostogolit peste acest spațiu, măturîndu-l, fără a lăsa în urmă nimic. Apoi, din nou, plaja primordială, din care urmau să răsară forme, nume, piscuri, sub aceeași identitate nerecunoscută. Apoi o precipitare grozavă, un palpit demential al afirmării, un apogeu, pentru ca imediat toate acestea să cadă, să se cufunde iar în abis, pentru ca din nou să iasă deasupra plaja primordială.

Prințul fusese chemat să domnească, după un fapt împlinit, care putea să pară un artificiu al inteligenței : Unirea. Un al doilea fapt împlinit, alt artificiu al inteligen-

ței, fusese chiar aducerea lui în țară. Al treilea, un fapt al singelui : Independența. La ultimele două fapte se asociase și Altețea-Sa. Între penultimul și ultimul fapt împlinit se întindea o epocă zbuciumată și fără speranță în care părea că din nou nava statului se va duce la fund. În momentele de incertitudine sau descumpănire, ca acel de acum, Altețea-Sa se întorcea spontan în timp, ca să măsoare începînd de acolo clipa prezentă, într-un dus-întors al gîndului de la sine la sine.

*

Prințul se afla în cala vaporului care plutea pe Dunăre, era în compartimentul călătorilor de clasa a doua. Deasupra lui, pe punte, se mișcau nervos ghetele lui Brătianu, îngrijorate să nu-l piardă, să nu-l scape cumva pe cel închis acolo, jos, în cală, pe domnul Karl Hettingen. Lîngă el, lîngă domnul Karl Hettingen, un alt pasager, tot îngrijorat, ba chiar speriat, un omuleț elegant și volubil, care-l tot iscodea, îl tot scormonea, împins de o curiozitate irezistibilă, poate din nevoia de a se liniști pe sine însuși, de a-și atenua o spaimă.

- Călătoriți spre Odesa ?
- Da, spre Odesa.
- Cu afaceri ?
- Da, cu afaceri.
- Numele meu e Sam Schlesinger.
- Numele meu e Karl Hettingen.
- Încîntat.
- Încîntat.

Cele două pălării s-au ridicat simultan, cea a domnului Schlesinger cu mult mai sus decît cea a domnului Hettingen. Acesta a reintrat în muțenie, încercînd să se închie acolo. Celălalt însă nu l-a slăbit. I-a cîntat și cîntărit numele, ca pînă la urmă să-l întrebe :

— Hettingen, Hettingen... Sînteți german, domnule Hettingen ?

Pasagerul cu acest nume a dat din cap cu îndoială, după toate cele întâmplate nu mai ştia de fapt cine este el însuşi. A întrebat la rîndu-i :

— German sau american ?

— Şi german şi american, şi mai multe deodată.

Aceasta ar fi urmat să fie în ultimă instanţă şi situaţia prinţului, şi german, şi francez — prin neamul Beauharnais, şi român — peste cîteva clipe, deci mai multe deodată. Domnul Schlesinger a recapitulat :

— Deci la Odesa !... Dar de ce nu la Bucureşti ?

— E mai bine la Bucureşti ?

— O ! Nu cunoaşteţi România ?

Domnul Hettingen nu cunoştea România, deşi în cîrînd avea să intre în această ţară. Domnul Schlesinger n-a rezistat să nu-l informeze în detaliu despre ceea ce-l aşteaptă acolo :

— Vreţi să ştiţi cum e acolo ? Ei bine, vă spun eu. Toate-s scumpe în România, numai mîncarea-i ieftină. Peste cît vrei, carne duium, vită albă, oaie, porc, vînat. Măcelarii de la Chicago s-ar îmbogăţi dac-ar şti unde se află această ţară. Căci vitele se vînd nu cu bucată ci cu cireada, cu turma cu herghelia. Grîu ? Cît grîu e p-aici nu vă pot spune. Apoi albine, roiuri de albine, prin scorburi de copaci. Se presupune că au şi un subsol bogat. Vă interesează subsolul ?... Totu-i ieftin, vă spun eu.

— Şi inteligenţa ?

— Şi. Apoi după ce-a tăcut o vreme : Românii ar fi cu mult mai cîştigaţi dac-ar avea cîte-un om deştept la zece mii. Unul la zece mii ar fi fost suficient. Or la ei acest procent nu este respectat. Sînt prea mulţi deştepţi, toţi o fac acolo pe deştepţii şi ţara merge prost. N-are cine le trage ciubotele de deştepţi ce sînt, cum chiar ei o spun. De asta cei mai mulţi sînt desculţi. Apoi brusc : În ce bransă lucraţi, domnule Hettingen ?

Domnul Hettingen s-a închis din nou în sine ; nu putea mărturisi că lucrează în bransă şefi de state. Deasupra lui, pe punte, se tot mişca Brătianu. Prinţul îi simţea în creştet ghetetele. Era şi foarte aproape ţărîmul român.

— Acuși intrăm în România, a mai spus domnul Schlesinger, pregătindu-și bagajele.

Prințul a sărit sprinten pe mal, n-avea asupra-i bagaje — sumarul său bagaj fusese dus de Brătianu, pe rol de valet —, domnul Schlesinger în schimb a fost reținut la vamă. S-au descoperit în geamantanele lui voluminoase foarte multe testele de ace industriale.

— Ce faceți cu atâtea ace ? a întrebat vameșul.

— N-am voie să am asupra mea cîte ace poftesc ?

— Ba da, poftiți ! și a fost invitat în țară cu brațe larg deschise. Dar vă atrag atențiunea că astea-s ace pentru războaiele de țesut. Ace industriale !...

Domnul Hettingen trecuse mai departe, spre gara fluvială. Domnul Schlesinger l-a văzut și i-a strigat jovial, din urmă, în chip de salut :

— Mă bucur foarte mult că v-am convins să rămîneți în România !

•

Presimțirea prințului că tronul românilor e așezat pe un vulcan s-a confirmat la puțină vreme, nici un an după sosirea la București. Schimbările dese de guvern păreau prea adesea mașinate din afară, uneori firele din afară — nu fire ci odgoane ! — se vedeau de la distanță. A domni aici, într-o asemenea țară — nu a guverna, căci aceasta era imposibil ! — părea și chiar era un calvar. Nu numai românii erau de vină, prin turbulența lor, erau în cauză vecinătățile, din aproape și din departe, astfel încît un cutremur din Asia sau de la Atlantic era cu neputință să nu trimită un zgomot, dacă nu și o mișcare la București.

Curînd, tehnica faptului împlinit, al cărei maestru era Brătianu, nu s-a mai putut pune la bătaie. Era de păcălit nu numai puterea otomană — dominantă, suzerană, dar toate cele șapte puteri garante care stăteau cu ochii ațintiți asupra Bucureștilor, pentru ca aici să nu se schimbe nimic. Puterile erau în același timp cu ochii una asupra

celeilalte, geloase ca nici una să nu câștige un avantaj asupra spațiului care decidea în „chestiunea orientală“, iar românii se vedeau împinși în unghiul mort al neputinței extreme. De unde nervozitatea, prea multele răsturnări de guvern, violența la alegeri, scandalurile, vehemența delirantă a presei. Nu era om politic care să nu fie acuzat de a se face instrumentul uneia dintre puteri, de a favoriza o influență străină, eticheta „omul turcilor“, „omul rușilor“, „omul nemților“, fiind pe toate buzele. Foarte rar era socotit cîte ceva „omul țării“ și la drept vorbind cine mai putea fi ? De aici poate suspiciunea față de străini, vinovați de toate relele țării — de unde accentele negre, xenofobe ale unei anume prese, inclusiv agitația în „chestiunea evreiască“, pusă pe tapet imediat după sosirea în țară. „Chestia țărănească“ și „Chestia evreiască“ agitaau opinia publică din țară și din afară, iar prințul nu înțelegea cum aceste două chestiuni puteau fi puse pe același plan și uneori opuse. Alteța-Sa știa că va domni peste o țară de țărani și boieri, și că problema țărănească o rezolvase Cuza.

La puțin timp după sosire, Alteța-Sa a cerut să viziteze un sat de „împroprietăriți“, pentru a putea direct aprecia rezultatele reformei, dar l-a cuprins dezolarea. Supușii prințului din „satul liber“ arătau la fel de rău, în sărăcia lor africană, ca și ceilalți supuși, din satul vecin, care nu primiseră pămînt. Latifundiile păreau ca și intacte, neafectate de marele act de dreptate al lui Vodă Cuza, pămîntul căpătat de țărani era puțin și prost, iar pe deasupra rău muncit. Alteței-Sale i s-a spus că după reformă, doi ani în șir, venise și seceta, o secetă care sleise și glia și satele, de unde aspectul dezolant al ținutului vizitat, un ținut african : „— Ceea ce s-a făcut e bine ! l-a asigurat un sfetnic. Un alt pas înainte nu se mai poate deocamdată spera. Pentru binele pe care l-a făcut țăranilor, Cuza era să-și piardă capul. A scăpat însă ușor, a pierdut doar tronul.“ Constatarea aceasta suna ca un avertisment : Măria-ta, pe aici reformele se plătesc cu capul. Sau cu tronul. Indirect i se spunea prințului că aristocrația care-l adusese pe tron era puternică și hotărîită să nu admită nici o inițiativă gen Cuza, la succesor.

Brăitanu era în schimb de cu totul altă părere. El pretindea că boierimea era sau devenise o clasă demisionardă. „— Păi ce, boierul român mai e azi stăpîn pe pămînt ? a întrebat retoric liderul liberal. Pămîntul lui a trecut în alte mîini, pe mîna arendaşilor. Nici cinci la sută din boierii noştri nu se mai ocupă direct de moşiile lor, iau doar cîştigurile, pe care le vîntură în lux, prin lume. Ce fac în afără de petreceri ? Politică. Au geniul politicii, ca să ne dea nouă de furcă, să ne scoată peri albi, să ne pună în incapacitatea de a împinge carul ţării la drum bătut. Da, pămîntul trece pe alte mîini, mai cu seamă pe mîna străinilor, iar boierii l-ar da oricui, numai ţăranilor să nu-l dea.“ Brătianu vorbea ca şi cum el însuşi n-ar fi fost un aristocrat, stăpîn de pămînt. Un vrednic stăpîn de pămînt, după cum prinţul avea să afle, de fapt un moşnean din zona podgoriei, un proprietar de o condiţie aparte, pe care liderul roşu o afişa cu mîndrie : „— Bă, eu nu sînt boier, sînt vier, adică podgorean ! dacă vreţi.

Poziţia contrară avea s-o afle nu de la un bărbat, lider politic sau teoretician, ci de la o femeie, Hélène sau Leănţa Grădişteanu, soţia ofiţerului său ghid, o frumoasă şi elegantă doamnă, care părea răsărită dintr-un alt veac. „— Măria ta, i-a spus Grădişteanca, noi n-am avut privilegii. Privilegiile s-au dat mai tîrziu veneticilor, noi, boierii vechi, am avut numai răspunderi şi datorii. Ţara aceasta, ca orice ţară antică, a crescut pe ierarhia răspunderilor, cu atît mai mari cu cît cei ce le purtau aveau ranguri mai înalte, pînă la domn, care dădea seamă de ţară cu capul. Ţara cea veche e pămîntul oaselor noastre, oase de ţărani şi tigve de boieri. Şi-atunci cum să răbdăm a se face aşezăminte noi ? Nu, o dată cu capul !“ Care erau acele aşezăminte noi, aducătoare de spaimă — împrumutarea ţăranilor, votul universal, drumurile de fier ? — doamna nu spunea, ea tîna şi fulgera împotriva străinilor „care, de la fanarioţi încoace, au surpat ţara“. Prinţul a introdus imediat obiecţiunea reciproc jenantă : „— Şi eu sînt un străin“. La care ea, zîmbindu-i, i-a răspuns : „— Ba nu mai eşti. Căci ai jurat să nu mai fii !“

Dacă această era „chestiunea ţărănească“, o problemă fără soluţie, venind dintr-un timp imemoriabil, la fel de

insolubilă părea o problemă mai nouă, agitată cu puțin timp în urmă : „chestiunea evreiască“. Veritabilă conservatoare, stăpînă peste timpul țării, Grădișteanca i-a spus : „— Cu mai puțin timp în urmă, dacă ai fi venit aici, mărirea ta, i-ai fi găsit pe greci. Acum din ei a mai rămas pleava, cei vrednici s-au dus, și-au făcut statul lor, nu mai au treabă cu noi. La fel, dac-ai fi venit și mai în urmă, i-ai fi găsit pe tătari, cumani, pecenegi sau huni. Și aceștia s-au dus. Unii dintre aceștia s-au dus de tot, nimic n-a mai rămas la noi, nici măcar un nume. Nu departe de moșia mea, de Cotul Argeșului adică, este un sat Comana. Nici un cuman acolo, doar numele. Ei bine, cîți cumani sînt azi la Comana, atîția ovrei vor rămîne și-n România peste vremuri. Deși mi-ar părea rău. O tragedie i-a împins pe ovrei în pribegie. Dar ei au dreptul la o țară, țara lor. Mai bine i-am ajutat să-și dobîndească țara lor veche, pe care cu toții o știm.“ „Chestiunea evreiască“ era intens agitată, intern, prin presă și prin intervenții la Cameră, dar mai ales extern, dînd prilejul unor puternice și uneori concertate presiuni internaționale. Franța, campioana „Drepturilor Omului“, l-a prevenit pe prinț asupra „gingașei chestiuni“, imediat după sosire, direct prin domnul Crémieux, care era nu numai demnitar francez, dar și președintele Alianței Izraelite. În fața acestei situații prințul a socotit util să ia cunoștință și de punctul de vedere contrar, cel liberal, pe care îl reprezenta perfect Brătianu. Acesta a pornit de la invocarea „Drepturilor Omului“, de care se făcea atîta caz : „— Drepturile omului ? Dar vă întreb, pămîntenii aceștia, țărani indigeni adică, n-or fi și ei oameni ? Nu înțeleg de ce evreii doresc indigenatul, cînd condiția indigenului la noi este infernală !“ „— Se spune că sînteți antisemit !“ a avertizat Alteța-Sa. „— Eu ? ! Doamne ferește ! Păi la noi nu există particula anti față de nimeni. Eu unul aș fi de acord ca Europa să strige : ce faceți cu țărani, care reprezintă majoritatea populației din România, cum de-i țineți în starea aceasta ? Dar nu strigă. De ce ?“ „— Întreb și eu, de ce !“ a replicat prințul. „— Păi, mărirea ta, aici nu-i vorba de chestia ovreiască, ci de problema supușilor străini, protejați de consulatele marilor puteri, care au introdus la noi un

stat în stat. Cum se atinge cineva de un supus străin, de un traficant, de un uzurar, de un falsificator de rachiu, vrînd să-i aplice legea, Europa sare ca arsă. La fel sînt însă și austriecii, francezii, englezii, olandezii, grecii, care se vîntură pe la noi, doar că evreii sînt mai mulți, au sosit din toate imperiile vecine unde le-a mers rău.“ „— Dar oare nu aceeași este și problema creștinilor din Imperiul Otoman ?“ a întrebat prințul. „— Pare aceeași, dar nu-i. Căci nu creștinii au invadat imperiul turcesc, ci turcii au venit peste creștini, cuprinzîndu-i într-un nou imperiu. Chestiunea emancipării acestor neamuri e alta, măria ta, este drama națiunilor sud-dunărene care au teritoriul lor, instituțiile lor, limbile lor.“ „— Și-atunci ?“ „— Eu n-am năvălit peste nimeni și nu vreau să fiu pus în aceeași bancă cu turcii. Cînd îi vom dezrobi pe români, pe toți românii, vor răsufila ușurați și străinii de pe la noi.“ „— Și nu e vorba nici măcar de un dispreț față de străin ?“ a mai întrebat Alteța-Sa care deja simțea un început de ofensă. „— O fi, nu zic, a convenit Brătianu, dar e de observat și un dispreț al străinului față de băștinaș.“

Exista nici vorbă un dispreț față de străini, pe care prințul însuși avea să-l îndure foarte curînd, așa cum exista, Alteța-Sa a constatat-o imediat, și o religie a străinului, singurul om liber, avînd în spate o mare putere, care îl ocrotește — de unde cultul acelei puteri, împletit cu sila față de băștinaș — un fel de negru, un fel de galben, un fel de piele roșie, un dispreț față de limba și condiția lui, de cultura lui, un cosmopolitism frivol, la fel de reprobabil ca și nexofobia neagră, ambele măsurînd impasul unei țări al unui om, al unui spirit. „— La noi, i-a mai spus Grădișteanca, ieri s-a vorbit grecește, limba turcocrăției, azi se vorbește franțuzește, limba democrației. Mîine, Dumnezeu știe ce-o mai fi...“ „— Și cînd se va vorbi românește ?“ a întrebat Alteța-Sa, conversînd franțuzește cu doamna, căci românește abia urma să învețe. — Cînd ? Cînd s-o ridica nația. Căci de asta v-am adus aici.“ Prințul fusese adus în fața unei țări în impas și pofțit să domnească — cu mîinile legate !, pentru

ca imediat să fie acuzat că „neamțul nu-i bun de nimic.“ A și întrebat : „— De ce m-ați adus într-un moment de impas ?“ Doamna i-a răspuns : „— Păi cînd să te fi adus, măria ta ? !“

Brătianu a preluat gîndul Grădiștenței : „— Căci uita-se-m să-ți spun, măria ta, l-a prevenit Brătianu după sosire, că România nu ține de un singur stăpîn, Poarta Otomană, ci de șapte stăpîni.“ Prințul a schițat un gest de stupeoare, ar fi fost loial să-l prevină. Brătianu n-o făcuse, o făcea abia acum : „— Ehe, a început el, era mai simplu pe vremea dominației turcești absolute, cînd domnii erau direct numiți de la Stambul, peste capul țării, sau pe vremea protectoratului rusesc, cînd consulul trimis de la Petersburg era adevăratul cap al statului. Acum ? Acum ne guvernează șapte capete din șapte capitale, iar noi trebuie să stăm cu capul plecat și să pîndim cînd și cum să le tăiem unul cîte unul, ca să ieșim întregi din burta monstrului. Nu vă ascund că va fi greu.“ „— Cu cine mai greu ?“ „— Cu toți. Tot ce se vîntură prin Engiltera, prin Franța, prin Austria sau prin Rusia răbufnește la noi. Cum se zice, capra bese și oaia pate rușinea.“

Această zicală, ininteligibilă, provenind de la mocanii din Carpați, l-a provocat pe prinț de la sosire. Căci la un an numai după recunoașterea domniei de către Stambul, imediat ce s-a pus problema ca țara să se numească așa cum poftea, România și nu Principatele Unite, cei șapte, s-au opus. „— Dar pe cine lezează această minimă pretențiune ? !“ s-a mirat prințul. „— Cum pe cine ? Pe toată lumea ! Cei mari doresc ca nimic să nu se schimbe sau să se schimbe cîte ceva, după voia lor.“ La fel în chestiunea baterii unei monede naționale, cu chipul prințului. „— Bine, dar pe cine lezează moneta, care este o necesitate națională !“ „— Cum pe cine ? Pe toți ! Căci ieșim, care va să zică, din brîul monetar otoman, dar nu voim să intrăm nici în punga rusească și nici în buzunarul austriac. Și atunci ?“ „— Atunci ce se va întîmpla ?“ „— Păi aici la noi, măria ta, e un Texas al monetelor și intereselor. Țară

de jaf și de haram. Noi sîntem puși să păzim daraverile altora, iar cînd îndrăznim să ne apărăm prăpădita de pîine, monitorul din afară ne dă peste degete.“

Și în cheștiunea monetei, ca și în cheștiunea numelui țării, tactica faptului împlinit ă ratat. Moneta s-a bătut — și de aur și de argint, se cumpăraseră mașini din Franța, se construisese o monetărie —, dar Turcia a refuzat s-o recunoască și a cerut topirea numerarului, iar Austro-Ungharia a pretins ca inscripția gravată pe avers : „Carol domnul românilor“ să fie înlocuită cu un text modificat : „Carol domnul României“.

Era cazul ca prințul să se constituie jignit, și el s-a și purtat ca atare : „— Am fost adus aici ca domn al românilor și nu al altor neamuri !“ a observat măria-sa. „Desigur, i s-a răspuns, dar românii sînt și dincolo de Carpați, și în celelalte două alte imperii din jur. Puterile sînt cu priveghere, ele discută de pe acum, peste capul nostru, despre viitorul românilor ca neam.“ „— Se gîndește cineva la un astfel de viitor, cînd sîntem într-un atît de groaznic impas ? !“

Se revărsau apele și trupele înaintau greu. Drumul de întoarcere era un drum în răspăr, drumul la deal, spre casă, prin noroaie amestecate cu zăpadă, prin bălți stătătoare și mișcătoare, înnodate în adevărate baraje lichide, un drum fără nici un drum.

Coloana diviziei lui Cerchez făcuse popas. Sergenții și sublocotenenții începuseră deja să înjure, să urle la oamenii care rupseseră ordinea, căutînd loc uscat să-și usuce mantalele și obielele. Nu se putea sta, nu se putea înainta, punctul de popas fusese greșit ales, după harta marșului din urmă cu un an. Locul spre care divizia înaintase, luîndu-l ca reper, se numea la Cucui, dar cucuiul nu mai exista, nici măcar stîlpul acela care marca ridicătura de

pământ, înconjurată de ape, nu se mai vedea. Ordinul fusese ca trupele să traverseze în marș continuu fluviul și să se regroupeze dincolo, între bălți, la Cucui. Marșul continuu nu se putuse asigura, sloiuri mari izbeau pontoanele, câteva s-au și smuls din ancore, a intervenit o pauză lungă, în care pontonierii s-au chinuit să le prindă și să le fixeze la loc, mișcarea s-a reluat cu rupeți, iar dincolo, când să se regroupeze, cucuiul nu mai era de găsit. Micul accident de orientare, cauzat de revărsări, nu i-a indispus prea tare pe ofițeri, unul din ei a și glumit pe seama situației : „— Cucuiul trebuie să fie viceversa, domnilor ! a aruncat acel bucureștean mucalit. Am uitat noi, dar e viceversa !“ „— Cum adică viceversa ?“ „— Adică în spate, pe malul bulgar. Ce să caute un cucui, adică o movilă, în balta asta ? !“ Ideea că ceva rămăsese uitat dincolo l-a făcut pe nea Tică să-și ducă palma la frunte și să rămână o clipă înlemnit. „— Tii, am uitat murăturile !“ a strigat el. „— Lasă-le, frate, pentru o altă campanie ! l-a sfătuit mucalitul. Timpul murăturilor s-a dus, trecem la salate !“ „— Cum să le las, monșer, l-a repezit căpitanul de ață, când le am în inventar ? !“ Era de la sine înțeles că nimic din ceea ce era scris în inventar nu putea rămâne dincolo, în spate. Nea Tică a dat fuga la general, care lucra într-un cort cu statul lui major împrejur.

— Care-i situațiunea ?

— Murăturile, a bîlbiit nea Tică. Am uitat murăturile...

— Dă-le dracului de murături ! a urlat Cerchez.

— Cum să le dau, când le am în inventar ?

— Atunci împușcă-te ! și generalul i-a întors spatele, isprăvind cu ofițerul, care știa totuși ce este un inventar.

Nea Tică a rămas mut, cu ochii holbați, dar treptat figura lui a început să joace nervos, iar pe obrazii plini și rumeni s-au scurs două lacrimi de copil.

— Da, mă împușc la cazul că... Apoi trăgînd o lacrimă în nări, foarte demn : Eu nu rabz dezonoarea...

Cerchez nu l-a luat în seamă, avea altele pe cap, dar colonelul Algiu, inimă miloasă, s-a înduioșat de căpitan și a consimțit să-i dea o companie de soldați și niște căruțe,

pentru ca nea Tică să-și recupereze murăturile. Căpitanul a și făcut stînga-împrejur, fericit. Într-un tirziu, Cercez i-a spus lui Algiu :

— Ai făcut o mare prostie că l-ai lăsat să plece... Știți unde-s murăturile ? La mama dracului, la Peștera lui Auerbach. În sfîrșit, vă privește...

Pe Cercez îl chinuia de mai multă vreme dispariția Vedetei de noapte. Cîteva vorbe aruncate ici și colo, în nopțile de insomnie din fața Plevnei, îi dăduseră generalului, pe atunci colonel, o anume neliniște în legătură cu acest tînăr ofițer, distrat și straniu, încordat și prompt doar în acțiune, în rest apatic, întotdeauna distant și stîngher față de ceilalți camarazi. Ba chiar rău cu ei, disprețuitor, insultîndu-i fără motiv. Întrebarea lui, aruncată într-o noapte de veghe : „— Și cu morții ce faceți ? Spuneți-mi, rogu-vă, la ce sînt buni morții ?” iscase vîlvă printre ofițeri, care nu-i pricepeau sensul, cum atunci nici Cercez nu-l pricepea. Comandantul diviziei era istovit, strivit de prima înfrîngere și de nesomn, îl auzea ca-n ceață, totuși vorbele, oricît de tulburi păreau atunci, i se gravaseră în minte : „— Da, cu morții ce faceți ? Cu morții de aici, din Valea Plîngerii, care ne împresoară. Ei strigă : „— Cu noi ce faceți ? Sîntem mulți, nu-i de glumit. Cum adică, ați scăpat de noi, cu un Te Deum, și gata ? Mîine încă un Te Deum pentru cei căzuți azi-noapte ? Dar după asta ?” „— După asta ce ?” a strigat cineva. „— După asta ce vine la rînd ? a întreat el. Și tot el a răspuns, acuzînd : — Vine la rînd cea de a doua moarte, care este uitarea ! Și clocotînd : Apoi vine la rînd și cea de a treia moarte, cînd veți uita și voi de voi.” „— Cum adică ?” au sărit arțăgoase mai multe voci. „— Așa cum vă spun, a strigat el. Căci ce simplu e să te debarasezi de niște vieți printr-un aleluia. Dar mai departe ? Nu vă gîndiți că acești morți, profund

nemulțumiți în fond, fiindcă toți au murit tineri, vor porni într-o bună zi ? Vor porni să întrebe : pentru ce ? Au tot dreptul să întrebe, chiar dacă fizic nu mai sînt.“ Un camarad, exasperat, a sărit în picioare și i-a strigat în față : „— Ce vrei, domnule, de la noi ?“ „— Vă întreb ce vreți voi de la voi ! i-a răspuns el. Și vă mai întreb : de ce vă aflați aici, dacă nu știți ce veți face mîine ? Ce veți face dumneata mîine ?“ Cel apostrofat a bătut în retragere : „— E chestiunea mea personală.“ Vedeta de noapte i-a denunțat pe toți laolaltă : „— Da, de mîine vă veți diviza în persoane, vă veți întoarce la chestiunea personală, veți redeveni indivizi, veți uita !“ „— Și tu ?“ l-a întrebat, în sfîrșit și Cerchez. Vedeta de noapte, care se afla în stînga lui, s-a întors spre el și i-a spus : „— Ție îți voi răspunde personal, într-o scrisoare.“

Cerchez avea scrisoarea în buzunar. N-o deschisese încă. Așa i se ceruse, așa promisese să facă. Acolo însă, în Peștera lui Auerbach, în acel sediu al dezbaterilor nocturne, înfruntarea a continuat violent. „— Pentru ceea ce afirmi dumneata, dincolo, acasă, te-aș fi provocat la duel !“ a strigat cineva. „— Poți s-o faci și aici, i-a replicat vedeta. Poftim, trage ! și și-a dezgolit pieptul. Tratează-mă ca pe un inamic ! Apoi din nou către toți : Vă rog pe toți să mă tratați așa. Spuneți-mi inamicul !“. Cerchez a suspendat dezbaterile printr-un ordin, poruncindu-le tuturor să se culce, vedeta însă nu s-a domolit, ieșind din Peșteră, prin întuneric, s-a oprit în loc și i-a cerut socoteală comandantului : „— De ce nu m-ai lăsat să le spun tot ? Crezi că ordonîndu-le să se culce ai soluționat chestiunea ? Și-așa vor dormi, n-aibi grijă. După ce vor isprăvi cu inamicul sau el cu ei, vor dormi toți buștean. Toți veți dormi.“ „— Te înșeli !“ „— Te înșeli tu. Somnul sau moartea o să le vindece pe toate.“ „— Cum te înșeli de groaznic ! l-a muștrat Cerchez. După război o să urmeze o trezire generală !“ „— Aș !“ „— Ai să vezi cu ochii tăi, o să te convingi singur, cînd vom trece dincolo !“ „— O să am grijă să nu-ți încarc bagajele !“

Nici nu-i încărcase bagajele decît cu un plic. Cerchez l-a deschis, în sfîrșit. În scris, Vedeta de noapte își continua

diatriba orală, scrisoarea începea abrupt, fără nici un cuvînt către adresant :

„Gestul meu este expresia unui impas. Nu-i numai al meu, nu vă liniștiți !, e și al vostru, căci începînd de mîine vă veți trezi în față cu chestiunile restante.“

Cerchez a dat să închidă scrisoarea, dar nu mai putea. Era obligat să-și asculte prietenul din nou, pînă la capăt.

„Acestea, chestiunile restante, să sperăm că vor fi, de aici-încolo, numai ale voastre și ale nimănui altcuiva. Oare nu pentru asta v-ați bătut în război ? Oare n-ați vrut ca în sfîrșit, măcar o dată, să fiți în față cu voi înșivă ? Eu unul nu doresc, nu sînt în stare să fiu martor la această întîlnire, și las ca revederea să se petreacă fără martori, nestingherită de nimeni, de nici un „inamic“. Veți isprăvi, în sfîrșit, ca inamici ; de mîine începînd veți fi față în față cu voi înșivă, liberi, acasă la voi. Veți fi acasă la cine, la voi cei de ieri ? Eu am crezut că veți avea prudența să nu-l somați pe Dumnezeu ca să vă lase liberi. Căci ce veți face de-aici încolo cu libertatea voastră, nu cu binele ci cu răul din voi ?“

Cerchez i-a trecut scrisoarea colonelului Algiu, care intrase în cort. Acesta a privit hîrtia, a recunoscut scrisul, a lăsat scrisoarea pe măsuta pliantă, renunțînd s-o mai parcurgă : „— Știu ce spune. Ce-a spus și alaltăieri.“ „— Nu-i nimic, citește-o azi. Citește-o cu glas tare !“ Colonelul a citit cu glas tare :

„Ce-o să vă faceți de aici înainte, pe seama cui o să mai dați răul ? Căci fiind neatîrnați, n-o să-i mai puteți pune în cauză nici pe turci, nici pe ruși, nici pe austrieci, nici pe Dumnezeu. Și atunci ?“

Algiu a lăsat scrisoarea și a dat din umeri, cu nedumerire : „— Ăsta a fost grec sau turc, sau altă nație ! a arun-

cat el. Căci român n-a fost, n-are pic de milă.“ „— Ba a fost român, îți spun eu !“ „— Atunci de ce scrie voi și nu noi ? Poftim !“ A citit :

„O vreme o să vă mai meargă, făcându-i vinovați de rău pe străinii dintre voi. Dar după ? Nu vă dați seama că există un rău românesc în sine, o formă anume de iad, cu neputință de găsit aiurea ? Au nu știți că un neam e condamnat întii la iadul propriu și abia după, la iadul general ? Cum vă veți simți, de mâini începînd, în iadul propriu ?“

Algiu iarăși a dat din umeri, cu stupoare : „— Despre ce iad poate fi vorba ?“ a întrebat el. „— Citește !“ i-a cerut generalul.

„Un neam nu înzestrează lumea numai cu binele său, dar și cu răul său întreg, care e numai al lui. Care îl chinuie întii de toate pe el și apoi pe ceilalți. Vă veți cufunda oare în acest iad propriu, pînă la fund, ca să scoateți altceva ? Numai din această scufundare lucidă ar putea ieși cîndva binele. Numai dintr-o radicală transformare...“

Colonelul s-a ridicat, pregătindu-se să iasă. Chestiunea „transformării radicale“ putea fi lăsată pe mîine, mai răbda, putea să și-o asume altcineva, un superior. Nerăbdătorul isprăvisise cu viața. Algiu a mai spus, ca o scuză : „— Asemenea transformări nici nu sînt de competența armatei, tîin de resortul societății civile. I-am zis-o și lui, iar acum o repet.“ Și atunci ? Important, în imediat, era ca trupa să mănînce, să doarmă, apoi să continue marșul. „— Zău, vă rog să mă credeți, domnule general, s-a scuzat Algiu, îmi pare rău dar n-am o clipă de pierdut !“ Cercez l-a lăsat să plece și a rămas singur cu textul. Fraza pe care Algiu evitase s-o citească suna așa :

„Omul românesc nu va fi ce trebuie pînă nu va izbuti să sară peste umbra sa. Nu lateral, ci în sus.“

Altcîndva îi spusese : „— Sîntem blestemați să înaintăm orb între ieri și azi. Să recopiem la nesfîrșit ziua de ieri, în contul zilei de azi și de mîine. Și atunci ?” Era îngrozitor de chinuit acest tînăr, chiar el o recunoștea : „— Știu, mă voi pune rău cu toată lumea, m-am și pus. Te rog să crezi că și pentru mine existența este insuportabilă. Nu mai pot îndura acest impas.” „— Care ?” „— Impasul care va veni. Căci va sosi, după război, scadența.” Cercez s-a apărut atunci cum a putut : „— Dragă, am trăit cum a dat Dumnezeu, n-a fost vina noastră.” „— Tocmai, înțeleg, dar te întreb ce se va întîmpla mîine, dacă vom avea șansa să ne preluăm integral vina. Vom aștepta atunci un alt prilej, o nouă punere în cauză a altcuiva, ca să amînăm a trăi cum e demn ? Pînă cînd ?!” Apoi altă dată : „— Eu unul nu mai rabd...”

Lăsînd scrisoarea, Cercez s-a întrebat ce rău îl va fi chinuit pe acest tînăr, în afară de răul lui metafizic care-l torturase. Poate faptul că luptase de unul singur cu întunericul, în acele misiuni primejdioase de noapte. Acele puteri secrete ale beznei, acele îndoieli ale singurătății, vor fi răzbit sigur în el, în mintea lui. Era probabil că ofițerul îndurase „teroarea cercetașului” militar aflat în izolare, la cumpăna apelor, între două fronturi. El trăise exasperarea omului care îi are în spate pe ai săi, rămași în ziua precedentă, iar în față inamicul, ziua următoare, tulbure, neguroasă, încărcată de cele mai sumbre promisiuni. Era sigur o maladie, care s-ar fi putut numi „maladia Vedetei de noapte”, o speță de spaimă pe lîngă care Cercez trecuse în două rînduri, gata-gata să se lase prins în ea, să cadă ca într-un abis. Un pas doar, acolo la Grivița sau în noaptea de la Smîrdan și scrisoarea ar fi putut emana de la el. Generalul scăpase însă de această spaimă în care căzuse pînă la fund cercetașul. Boala se mai putea numi și „coșmarul zilei de mîine”, coșmar pe care probabil ar fi trebuit să-l cunoască fiecare ins. A mai citit :

N-am nici o speranță în viitorul mai bun al acestei țări, fiindcă ziua ei de azi va fi și ziua ei de mîine, a fost și ziua ei de ieri. Fiindcă elitele de mîine vor fi

la fel de iresponsabile ca și elitele de ieri și de azi — de ce ? — pentru că sînt produsul aceluiași popor, care este cum este : etern în binele și răul lui.“

Era totuși excesiv. Chiar și Cerchez nu l-a mai putut aproba pe amic, deși era dator să-i îndure acuzele, ca și odinioară, pe front. Dar ce voia în fond Vedeta de noapte, ca nimeni să nu se mai întoarcă acasă, ca toți să fi rămas pe teatrul de luptă într-un nesfîrșit cîmp al cadavrelor, numai fiindcă acolo, acasă, nu-i aștepta nimic ? Cerchez însuși a trimis către acolo, spre pămînturile încă înghețate, pe care trebuia să le străbată cu trupa, o privire vrăjmașă, chiar privirea Vedetei de noapte. După trecerea Dunării, generalul trebuia să refacă planul de marș. Algiu îi raportase că era necesar ca unitățile de olteni să fie re-grupate, intercalate între unități din alte provincii, ca să nu se ivească dezertări. Ajunși în țară, soldații începeau să se simtă liberi de oaste, gata să lepede arma și să se întoarcă acasă. Generalul primise ordin să țină ferm trupa în mîna, conducînd-o pe drumul cel mai drept spre Craiova. Ordinul sunase scurt : „— Nici un om la vatră !“ El modificase ordinul, pentru subalterni : „— Băieți, întîi ne re-grupăm la Craiova.“ „— Și lăsarea la vatră ?“ „— Va urma și asta !“ Amîna deci întîlnirea. Vedeta de noapte îl avertiza însă că întoarcerea la vatră nu le va aduce oamenilor nimic. În ultimul pasaj, sinucigașul scria :

„Veți da pămînt țăranilor ? Nu. Veți face ca statul să fie guvernat de lege și nu de bunul plac ? Nu. Veți pune în locul hatîrului omenia și în locul abuzului dreptul ? Nu. Veți da la o parte pletora chilipirgiilor, a învîrțiților și profitorilor de toate națiile, dar în primul rînd români ? Nu. Veți face ceva nu din milă, ci dintr-o ineluctibilă datorie pentru cei mulți și sărmani ? Absolut nimic. Cînd măcar una dintre aceste întrebări va primi răspunsul pe care toți cei ce se întorc îl așteaptă, voi învia din morți ca Hristos !“

Cerchez a pregătit un plic pînzat, apoi sigiliul diviziei și ceara roșie. A pus scrisoarea în plicul nou. Dar lumî-

narea nu se aprindea în aerul întunecos și umed. Ceara s-a încălzit greu, a rezultat un sînge vîscos care i s-a prins generalului de degete. În rana de pe plic a aplicat sigiliul metalic, apoi a scris cu cerneală neagră numele noului destinatar :

„*Alteței Sale Prințului Carol al României*“

Și-a băut cafeaua, care-l aștepta alături, răcită. Apoi a ordonat coloanelor istovite înainte marș.

*

Costi Aldea revenise din război cu un chip străin. Era fizionomic atît de altul încît Ada a scos un țipăt de spaimă, cînd l-a văzut. Nu cîrjele de invalid au speriat-o pe femeie, ci fața lui lividă și părul alb, care i-a dat un șoc Adei cînd el s-a descoperit. Costi nu era mai bătrîn decît atunci cînd plecase, doar că venise dintr-o experiență care-și pusese pecetea pe chipul lui frumos. „— A fost groaznic acolo, nu ?“ l-a întrebat ea, dar Costi a negat. El a încercat să se regăsească strîngînd-o pe femeie la piept, simțînd-o cum respiră, ținîndu-i palma la obraz ca să-i asculte pulsul. Ada a încercat prin frînturi de vorbe să-l readucă pe deplin acasă, să-l lege din nou de lucrurile care-i făcuseră cîndva plăcere, pentru care el existase. „— Știi c-am isprăvit de pictat plafonul ? A ieșit o minune.“ Plafonul din sufragerie era chiar deasupra capului lui, se aflau la masă, între sfeșnicile aprinse, el a ridicat ochii, a privit suprafața pictată cu flori, păsări și fructe, probabil că nici n-a văzut-o. „— L-a zugrăvit tot domnul Damian, pictorul acela bărbos, fost călugăr.“ El a zîmbit, părea că-l încîntă tot ce aude, dar nu mîncă. A ales din farfurie doar cîteva legume din care abia a gustat. „— Știi că n-am să mai mănînc carne !“ i-a spus Adei, care nu s-a supărat. Probabil că bărbatul, zdruncinat de drum cum era, avea o ușoară indispoziție.

După masă l-a condus în biroul lui, unde se aflau și armele de vînătoare. Și aici Ada pregătise o surpriză :

„— L-am chemat pe Rufino, ți-a pus la punct armele !“ Costi n-a manifestat nici un interes pentru acest subiect, a întrebat-o doar pe femeie : „— Mai există Rufino ?“ „— Da, dragul meu, toate cele pe care le-ai lăsat există, l-a asigurat ea, exuberant. Sînt exact așa cum le știai !“ Într-adevăr, așa și era. Era ea, copiii, casa, slugile, focurile din sobe, biblioteca, sera, dormitoare, cămărilor, chiar și micul laborator, pe care același Rufino îl pusese în ordine, lustruind și calibrînd fierbînd fiecare aparat. Rufino îi adusese chiar și un nou aparat, construit de el, o cameră obscură pentru cercetarea luminii punctuale. Costi a examinat și jucăria aceasta fără să insiste prea mult, punînd-o la loc lîngă celelalte aparate, moarte pentru el, vii acum pentru ea.

Peste cîteva zile, la ceai, cînd părea că bărbatul s-a regăsit, Ada i-a spus cu dorința de a-i smulge afirmarea : „— Costi, nu-i așa că totul va reveni la normal ?“ „— Nu, draga mea, i-a răspuns el, nimic nu va mai reveni la normal, totul merge spre o direcție necunoscută.“ Ea a lăsat ceașca și l-a privit cu alarmă. „— Cum adică, noi doi nu vom mai fi fericiți ?“ „Ba da, a liniștit-o el. Dar ce importanță mai are !“ „— Cum ce importanță mai are ? Dar este esențial !“ „— Așa e, draga mea.“ „— Atunci ?“ „— Vor urma probabil mari răsturnări. Nu știu de ce natură, nu înțeleg încă nimic.“ Costi părea obosit, derutat, mîhnit, cuvintele îi răscoliseră niște răni invizibile, femeia s-a gîndit imediat la sănătatea lui. „— Să chemăm un medic ?“ „— Pentru ce ?“ „— Tu încă te simți rău. Se vede că încă nu te-ai restabilit. Refuzi carnea !“ „— Ți-am spus că nu voi mai mîncă niciodată carne.“ Ea l-a lăsat în apele lui, cruțîndu-i indispoziția. I-a povestit nimicuri de-ale gospodăriei. Ada devenise între timp o expertă în administrarea moșiei și a casei. Se pricepea la toate — arături de toamnă, semănături, vite. I-a vorbit cîțva timp despre prețul cerealelor, ca un negustor. Ada luase parte în toamnă chiar și la o licitație, amestecîndu-se printre bărbați. Această față nouă a femeii l-a uimit pe Costi, care a remarcat : „— Ești de nerecunoscut, Ada. Nu m-am așteptat să iasă din tine un administrator atît de grozav, combinat cu un excelent vechil.“ Aprecierea aceasta a îmbujorat-o

de fericire. „— Atunci cum poți pretinde că nimic nu va mai reveni la normal ?! i-a reproșat ea. Dar totul s-a și întors la normal !“ I-a vorbit apoi despre starea pădurii și a bălților. Vînduse un parchet de pădure bătrînă, pentru nevoi urgente, dar numai cînd s-a ivit o ocazie și nu oricum, ci la un preț avantajos. Îi cerea abia acum acordul, era convinsă că el nu se va supăra. Ca să-l îmbune i-a mai spus că-i organizase o vînătoare. Nu acum, desigur, poate la toamnă, cînd el se va restabili deplin. Dar Costi a introdus din nou o negație : „— Ți-am spus, Ada, că nu voi mai vîna !“ Ea n-a comentat această decizie a bărbatului, care încă folosea cîrjele, socotindu-se un infirm. Poate făcuse o gafă, reamintindu-i de vînătoare. I-a părut rău și s-a posomorît. A revenit la obediența de odinioară : „— O să faci cum socotești tu mai bine“, i-a spus ea, cu supunere. „— Iar eu o să te rog să te ocupi de Ali ! i-a cerut Costi. Făceți-l să se simtă ca acasă.“ Era vorba despre turcul Ali, pe care maiorul îl adusese din război, un turc oferit cadou lui Costi de un ofițer otoman, după trecerea Balcanilor. „— Nu-i purta de grijă, l-a liniștit Ada. Ali se simte ca acasă, tu nu te mai simți ca acasă !“

Era adevărat. Deși toate cele din jur erau la fel, desprinderea lui de lucruri, de vechile obișnuințe, de bucuriile vechi era încă acută. Acestea toate, regăsite, îi dădeau bărbatului mai mult un sentiment de contrariere decît o stare de suferință. Lucruri, gesturi, obișnuințe i se păreau cu mult mai mici decît erau, reduse la scară, ca sub un ochean prin care privești invers. Lui Aldea i se părea că ceea ce obținuse lumea prin război era cu mult mai mic și mai puțin decît fusese înainte. Chiar Adei ar fi vrut să-i spună : „— Draga mea, nu m-am întors ca să ne regăsim. Trebuia să ne regăsim altfel.“ Cum altfel ? „— Nu poți să te întorci la aceeași stare, în același punct. Atunci de ce-ai mai părăsit punctul ?!“ Apoi mai tîrziu : „— Ar fi groaznic ca înaintarea noastră să fie o cădere în cerc, o revenire în același punct prin direcția contrară. Ar fi insuportabil.“ De sus, de pe Balcani, lumea postbelică se vedea altfel, geografic altfel, într-o imposibil de cuprins întindere, cea pe care n-o puteau istovi nici armatele, uriașele armate ce se amestecau în golfuri de morți și de sînge. Erau în

cauză dimensiunea, perspectiva, altitudinea, nu se putea admite cît de mult se pierduse ca viață pentru cît de puțin se obținuse. Nu se putea concepe, după ieșirea din punct spre uriașa perspectivă, întoarcerea în punct pe partea inversă, fie și acasă.

Acasă totul era normal. Ada îi repeta mereu aceeași întrebare : „— Nu găsești că totul la noi e normal ?“ Apoi observînd că-i lipsește ceva : „— Poftim, ți-am adus gazetele proaspete. Ai să vezi că și la București totul e normal !“ „— Tocmai, a recunoscut el, fără a deschide gazele. Totul e normal.“ Urma doar ca el să se întremeze, să renunțe la cîrji, aceasta era principala grijă a doamnei. „— Am să-ți propun o plimbare cu docarul. Conduc eu. Ai să te convingi cît de bine mîn caii !“ Totul era atît de normal încît el devenea dispensabil. Urma ca Ada să mîne caii. A acceptat totuși plimbarea cu docarul ca să ia aer și să discute cu Ada despre muncile de primăvară. Trebuia totuși să preia rosturile gospodăriei, el era bărbatul, deși Ada îl scosese din acest rost din prea multă grijă, din dorința de a-l menaja.

Ajungînd la pădurea pe care Ada o vînduse, pe maior l-a indispus spectacolul copacilor tăiați, paragina cu așchii, crengi și cioate. În aer se desenase un gol, golul lăsat în văzduh de coroanele foștilor arbori.

— I-au și tăiat ?

— Acum observ și eu ! s-a mirat ea. Nu știi de ce s-or fi grăbit atîta. Ce măcel a fost pe aici...

— Cui i-or fi vîndut ?

— Unui furnizor militar. Nici n-am observat cînd au venit să-i taie. Mi-a spus altminteri un pădurar că într-o zi, prin decembrie, a trecut pe la poarta noastră o coloană de soldați cu topoare... Dacă știam că-ți pare atît de rău nu-i vindeam...

El i-a prins mîna în mînă, ca s-o liniștească. Ada nu procedase altfel decît un comandant care aruncă un regiment în foc. Urmase masacrul, doar atît. Apoi golul.

— Ai vîndut și pămîntul ? a mai întrebat el.

— Numai copacii. Nu te supăra.

S-au întors acasă fără să-și vorbească, el apăsător de senzația că se petrecuse ceva ireparabil, ea necăjită de faptul

că făcuse un calcul prost, poate o gafă. La peron, ajutîndu-l să coboare din docar, i-a mai spus :

— De ce ești trist ? Doar știi că pădurea se va reface în vreo șaizeci de ani !

*

Pe Aldea îl aștepta acasă un militar străin, care-și lăsase calul și ordonanța la peron. Era un ofițer finlandez, Kari Latonen pe nume, care-i adusese un mesaj de la Maxim Maximovici. Aldea a vrut să-l rețină pe finlandez la masă, acesta se grăbea, a rămas exact doar cît gazda să parcurgă scrisoarea. Maxim Maximovici îi scria :

„Voi trece, probabil, spre Rusia împreună cu tovarășii mei, dacă nu toți deodată atunci unul cîte unul. Tiranii sînt cu ochii pe noi. După explozia de la țărmul mării, din care ai avut de pătimit doar dumneata, după încercarea de la Petersburg, din care va pătimi doar Nadia Mirski, suspiciunile s-au intensificat. Vor să ne radă, dar nici noi nu-i vom cruța.“

Chiar și hîrtia scrisorii era fierbinte. Maiorul invalid a parcurs rîndurile acordîndu-și lungi pauze, pentru ca incendiul să nu se propage de la frază la frază pînă la el. De cîte ori purtase discuții cu rușii radicali, mai ales cu Maxim Maximovici, Costi Aldea își simțise echilibrul amenințat. Acum din nou își vedea amenințat echilibrul, chiar și numai citindu-l pe Maxim Maximovici, care continua cu frenetism :

„După acest război blestemat, Rusia va trece prin mari schimbări. Va fi un uruit al scoarței care se va resimți și la voi. Din Rusia veche nu va rămîne piatră pe piatră ; dar s-ar putea ca unii bolovani să cadă foarte departe, provocînd accidente nedorite, deși scuzabile în ordinea istoriei.“

Finlandezul fuma, Costi Aldea l-a privit o clipă. Ar fi vrut să știe dacă avertismentul privind bolovanii care cad departe îl privea și pe acest domn. Dar plicul îi fusese prezentat închis lui Aldea, acel domn nu știa probabil nimic despre cuprinsul scrisorii. Fuma liniștit. Ca o scuză, Maxim Maximovici își întregea ideea printr-o zicală, reformulată interogativ :

„Cum să faci omletă, fără să spargi ouăle ?“

Această frază cu omleta și cu ouăle o mai auzise o dată, o spusese Pantiușa, acolo, pe țărmul mării, imediat după explozie, când Costi Aldea rămăsese strivit sub cal : „— Nu se poate face omletă fără să spargi ouăle !“ A revenit la scrisoare. Fraza care urma i s-a părut curioasă :

„Nici albușul nu se încheagă, dacă nu încingi untura.“

La ce se putea referi Maxim Maximovici în acest text ? Dar epistolierul nu vorbea criptic, gândurile deveneau explicite sub pana lui, ca într-o proclamație. A citit :

„Războiul a încins untura destul de bine. Focul revoltei mocnea înăbușit mai de mult. Cei care vor sparge ouăle pajurei bicefale — nu numai din cui-barul de la Petersburg ! — vor fi mulți, mai mulți decât își închipuie omenirea.“

Costi Aldea a resimțit fiorul de nesiguranță pe care totdeauna i-l dădea Maxim Maximovici. Acest om, enigmatic ca o bombă, ascundea în el o prevestire rea, o disponibilitate a surprizei. Când i-a mărturisit această teamă, într-o seară, la ceai, Maxim Maximovici a hohotit : „— Ce prevestire rea să ascund ? Dar ți-o spun eu însumi, cu toată gura : vom răsturna Rusia, o vom da peste cap. Cui nu-i convine, să se dea la o parte ! Dar să stea foarte departe, dincolo de Capul Bunei Speranțe, pe celălalt țărm al oceanului ! Deși nu-s speranțe că revoluția nu va ajunge și acolo. Revoluția se va sfârși, adică va birui acolo unde se

va sfîrși pămîntul.“ „— Finis Terrae !“ a exclamat Aldea, punînd exclamația, iar Maxim Maximovici a confirmat, precizînd : „— Pentru reacțiune, da ! Omenirea va scăpa de regi, tirani și-ai lor lachei.“ Acum epistolierul îl prevenea că operațiunea începuse :

„Dumneata, ca om lucid ce ești, trebuie să fii avizat și să decizi : ori cu Rusia oficială, ori cu Rusia viitorului. A-ți cere să optezi, a te soma să optezi, este pentru mine o chestiune de conștiință. Te socotesc un prieten. Ne leagă ceva comun, pe dumneata, pe mine și pe Pantiușa și chiar pe nefericita Nadia Mirski.“

Reîncepuse febra. Maiorul n-o cunoștea pe Nadia Mirski. Îl lucra aceeași febră care-l ținuse la pat pe Aldea, imediat după atentat, o febră mai cumplită decît rănile și decît fracturile. Atunci, la Kazanlık, cînd în sfîrșit Costi Aldea a putut părăsi patul de spital, fiind gata să plece spre țară, Maxim Maximovici i-a spus : „— Ești un om de onoare. Proba pe care-ai dat-o te-a legat de noi definitiv. Deja avem o poveste comună. De-aici încolo, să știi, vei ocupa un loc important în sufletul nostru. Te socotim un *liudi*.“ În scrisoare, Maxim Maximovici revenea asupra formulei, acordîndu-i din nou încrederea, tratîndu-l ca pe un *liudi* :

„Ți-am spus atunci, la Kazanlık, că la noi primează sentimentul : cît loc ocupi în sufletul celui alt. În raporturile dintre oameni nu poate exista indiferență, neutralitate, detașare. Căci dacă eu nu ocup un loc cît mai mare în sufletul tău, atunci îl ocupă altcineva, și apare neîncrederea, gelozia, ura. În suflete și în lume nu poate exista spațiu gol.“

Finlandezul fuma. Costi Aldea ar fi vrut să-l întrebe cît loc ocupa Maxim Maximovici în sufletul lui sau dacă măcar i-l revendicase. A procedat indirect :

— Sînteți prieten cu Maxim Maximovici ?

Finlandezul s-a codit s-o afirme, pînă la urmă a mărturisit :

— Ne ajutăm reciproc. Dar țelurile noastre sînt diferite. Noi sîntem cu mult mai interesați decît el să lichidăm cu Rusia care ne apasă.

Costi Aldea n-a comentat aceste mărturisiri ale străinului. A revenit la scrisoare. În fraza imediat următoare, Maxim Maximovici trecea la un ton somativ :

„Revenind la concret, în cazul în care urăști Rusia oficială, te rugăm să dai găzduire oamenilor noștri care se strecoară spre țară...”

Costi Aldea a lăsat scrisoarea, îi venea să-i strige epistolierului și finlandezului : „— Domnilor, dar nu urăsc Rusia oficială, n-am nimic cu ea !” Și adresîndu-se mut corespondentului invizibil : „— Omule, dar turcii nu ne-au cerut să-i iubim. Iar cînd ne-am rupt de ei, n-au socotit că-i trădăm. De ce toate astea ?” Apoi a continuat lectura :

„Dacă n-ai încredere în Rusia viitorului, dacă n-o iubești, atunci măcar să te abții...”

Din nou Aldea a urlat mut : „— Dar nu cunosc Rusia viitorului și n-am de la ce să mă abțin ! Dragă Maxim Maximovici, n-am nici o angajare sentimentală în această chestiune !” I-a spus apoi ofițerului finlandez, care aștepta :

— N-am de transmis nici un răspuns. Și dînd din umeri : Maxim Maximovici e oricînd bine venit în casa mea. Ca om îl socotesc un prieten.

— Sînteți deci un *liudi* ! a dedus finlandezul.

— Eu ?!

Finlandezul s-a ridicat să plece, dar înainte de a-și fi luat bun rămas l-a întrebat pe Aldea :

— Rușii n-au încredere în țar și bine fac. Voi aveți încredere în prințul vostru ?

Întrebarea era sinceră și camaraderească, Aldea nu putea eschiva răspunsul.

— Eu unul i-am fost oponent, a răspuns maiorul invalid. Deci n-am avut încredere. Cum se prezintă azi încrederea mea în el ? Aceasta ține numai de el.

În aceeași noapte, Costi Aldea a dat găzduire unor *liudi* fugari.

Marșul coloanei lui Cerchez continua prin întuneric. Din spate veneau apele. Când Dunărea se umflă, când râurile din munți își ies din albi, Cîmpia Română cade sub apă. Acum căzuse și sub întuneric. Întinderile forfoteau în milul lor somnoros, pe care revărsările îl îngroașă cu mereu alte mîluri, valuri de mîluri placide ce se aștern peste mîlul precedent, în placenta uriașă a cîmpiei. Prefacerea zăpezilor în ape, grozavele avalanșe de apă din Alpi, Carpați, Balcani, prefacerea vegetației în mîl, a mîlurilor în noroaie, a noroaielei în pămînt se împlinește abia la Dunărea de Jos, după ce fluviul iese din cataracte și cade.

Căzuse și coloana, imediat după traversare, când s-a trezit pe un țărniș mișcător, în care tunurile se scufundau pînă la chiulasă. „— Scoateți întîi tunurile !” s-a ordonat, dar ca să scoată tunurile trebuiau să intre în mocirlă tunarii pînă în gît. S-au tras la edec tunurile și unitățile de artilerie au pornit înainte, în fruntea coloanei, ca să prindă drumul nedesfundat, după tunuri urmînd căruțele trenurilor regimentare și abia apoi infanteria. Ordinea de marș a fost inversată. Cea mai grea soartă a avut-o din nou infanteria, „regina luptelor”, care nu-și mai recunoștea oamenii nici după uniforme și nici după chipuri. Cu neputință de găsit un drum lateral sau mai multe, care să asigure o desfacere a coloanei pe un alt traseu, un ocol al zonei mlăștinoase, cu regruparea la țintă. Drumul, singurul drum pe care se putea mărșălui, părea că se scufundă, se tot scufunda în întuneric și noroi, iar din spate veneau apele.

Grija lui Cerchez în timpul marșului era ca nu cumva să se rătăcească vreo unitate, deși drumul strîmt nu îngăduia abaterea, unitățile trebuiau să se înșire unele după altele, într-o singură direcție, cea pe care generalul o și supraveghea, controlînd-o călare. Comandanții de unități trebuiau la rîndu-le să se controleze reciproc : „— Am în față unitatea cutare, am în spate unitatea cutare“ !, dar, pînă la urmă, una dintre unități tot a dispărut. „— Unde-i, domnule, batalionul căpitanului Georgescu-Magnus ?“. Batalionul căpitanului Georgescu, un batalion de dorobanți, era în spatele companiei sublocotenentului Micu Georgescu, acesta înainta cu grabă în fruntea trupei, zorit să ajungă cît mai iute la Craiova, fără să-i pese dacă domnul căpitan Georgescu-Magnus îl urmează. „— Unde-i, dragă, Georgescu ?“ „— Care Georgescu, micul sau marele ?“ Micu Georgescu a raportat că ultima oară îl văzuse pe domnul căpitan Georgescu-Magnus pe celălalt țarm, înainte de traversare. Îl și rugase : „— Domnule căpitan, mă lăsați să trec primul ?“ „— Poftim, Micule, n-am nici o grabă !“ Micu a și trecut primul, Marele Georgescu urmînd să vină la rînd cu batalionul lui. „— Și unde-i batalionul ?“ Batalionul trebuia să fie în spate, dar în spate, nimic, doar un șir de căruțe pline cu bolnavi și răniți. Probabil că Georgescu-Magnus dăduse întîietate coloanei de căruțe cu răniți, el ar fi trebuit deci să se afle cu mult mai în spate, dar după căruțele cu răniți venea la rînd cavaleria, care încheia acum coloana. Cerchez știa că asemenea dispariții miraculoase se produc numai în armată, unde primează ordinea. Dacă Georgescu-Magnus nu era nici în spate — pînă la Dunăre, nici în față — pînă la Craiova, atunci sigur era acasă în pat și deja dormea. Le trăsese chiulul. Cum și în ce fel ajunsese căpitanul în pat, direct din noroi, într-un pat alb și moale, urma a se stabili prin cercetare. Pentru a ieși din dubiu, Cerchez a trimis un ofițer spre capul coloanei și chiar dincolo, dacă ar fi fost cazul, spre unitatea de avangardă. L-a întrebat apoi pe Algiu ce fel de oameni avea Georgescu-Magnus în unitatea lui. I s-a răspuns că bucureșteni — și nu olteni!, aceștia nu puteau să dispară, erau foarte departe de casă, ideea dezertării se excludea — ca și ideea unui pat alb

pentru Georgescu-Magnus. Cum se excludea și pentru general, deocamdată ! Din noroaiele Olteniei de sud, Iașul părea la capătul lumii.

Primul popas a fost făcut într-un sat inundat, unde comandamentul diviziei a bivouacat în lumina felinarelor. Din acest punct, Cerchez voia să supravegheze scurgerea întregii coloane, să aprecieze oricât de sumar situația efectivelor și starea inventarului. Algiu l-a împiedecat însă, colonelul prieten a pretins că era normal să se ocupe el de toate aceste mărunțișuri ; generalul intrase din nou în insomnia lui dureroasă, care-l punea într-o stare imposibilă de ațîțare și nervi. „— Lăsați, i-a cerut prietenește subordonatul, am eu grijă de Georgescu-Magnus, culcați-vă !“ În nici un caz însă generalul nu putea să se culce, toate i se păreau întoarse pe dos, inclusiv popasul.

Satul în care oprise coloana arăta ca un sat lacustru, oamenii — cîți mai rămăseseră — se adăpostiseră în podurile caselor sau pe acoperișuri, cei cu căruțe se refugiaseră la deal. Cerchez s-a instalat la biserică, singurul lăcaș care nu luase apă, iar de aici a ordonat pontonierilor să intre în acțiune și să-i ajute pe localnici. „— Și unde să-i ducem ?“ „— Scoateți-i la loc uscat ! a ordonat el. Puneți-le boarfele și copiii în căruțele noastre !“ „— N-avem căruțe !“ s-a văicărit un subordonat. „— Cum n-avem căruțe ? Înghesuți-i pe unde puteți. I-am salvat pe turci de la foc, măcar să-i scoatem și pe ai noștri din apă !“

La coada coloanei se aflau vreo treizeci de familii de turci, care trecuseră Dunărea cu căruțele lor, ținându-se scai de români, chiar de coloana lui Cerchez. Locotenentul Arghir, rămas ultimul cu escadronul lui, primise ordin să aibă grijă și de acești nenorociți. „— Arghir, i se spusese după trecera Dunării, ai grijă de turci. Țăstia-s altfel de turci !“ Și fiindcă într-adevăr căruțele armatei erau ticsite, s-a găsit soluția ca cei evacuați din satul lacustru să fie îngărmădiți în căruțele refugiaților turci. Ordinul către Arghir a fost modificat în consecință : „— Arghir dragă, ai grijă de sinistrați. Români, turci, ȋngeri, draci, n-are importanță“. Arghir trebuia să se conformeze ordinului, să escorteze și noul calabalic, în care se cuprindeau femei, copii. Dar un superior a observat cu stupeoare că locote-

nentul stătea ca o cucoană în docar. „— Jos din docar ! i-a strigat acesta. Pui docarul la dispoziția femeilor. Iar dumneata călare, că d-aia ești roșior !“. Locotenentul n-a avut încotro, și-a călcat pe inimă, a trădat amintirea lui Alcor, a încălecat mîzla capturată de la turci.

S-au pus românii peste turci claie peste grămadă, iar coloana a pornit mai departe. Lui Cerchez, care dăduse pîteni calului, i s-a părut că intră și mai adînc în noaptea țării.

*

A bate pasul pe loc însemna „a rișni fără boabe“, a mînca fără să deschizi gura“, „a bea fără să înghiți“, „a fierbe fără apă“, și multe altele pe aceeași temă, pe care românii i le-au spus mării-sale încă de la sosire. Rezervoriul de zicători al românilor, privind ineficiența, era imens, aproape nepuizabil, iar aceasta i s-a părut prințului scandalos. „Dar ce-au făcut atîtea veacuri acești oameni, numai proverbe despre ineficiență ? ! Cum se poate una ca asta, cînd ei sînt latini !“ Consultat asupra acestei chestiuni, un savant localnic i-a spus prințului că și romanii au cunoscut ineficiența, după momentul lor de eclipsă, probă un descîntec latin din Marcellus Empiricus care suna așa :

*„Pastores te invenerunt,
Sine manibus colligerunt,
Sine foco coxerunt,
Sine dentibus comederunt.“*

Întrebînd dacă acest text are și un echivalent românesc, domnul Hasdeu i-a și trimis prințului un descîntec care suna la fel de bine în românește, parcă și mai frumos :

*„Ciobănașii te aflară,
Fără mîini te prinseră,
Fără foc te fripseră,
Fără gură te mîncară.“*

Descîntecul punea în vedere o imposibilitate, definind și mai clar poziția românilor, nevoiți să mănînce „fără gură” din răul care-i înconjură sau să iasă deasupra valurilor „fără mîini”. Aici era absurdul, iar în asemenea condiții, formula lui Brătianu — „Prin noi înșine !” — părea demagogie pură. Cum să existi fără turci, fără ruși, fără nemți, franțuzi, englezi, cînd misia însăși a României era să fie ceea ce ea însăși nu putea fi — „Belgia Orientului”, cum nici Bucureștii nu izbuteau a fi ceea ce li se destinase a fi — „Micul Paris” ! Alternativa „Fiți ca noi sau nu fiți deloc !” părea o imposibilitate, cum și era în fapt. Cele două strategii locale, liberală și conservatoare, se băteau cap în cap, isprăvind prin a fi ineficiente. Românii erau împinși, peste voia lor, dacă perseverau „a mînce fără gură”, către o soluție miraculoasă. Îi ținea însă pe sol luciditatea împinsă pînă la cinism, o luciditate fără de care s-ar fi purtat ca niște opinomani, precum otomanii, luînd himerele drept adevăruri și zburînd surîzători spre nouri. Nu puteau — pînă și himerele le erau interzise ! — din prea multă luciditate. România nu se putea nici moderniza exploziv, așa cum ar fi vrut „roșii”, și nici nu putea evolua lent, pe o cale organică, așa cum preconizau „albii”. Țara stagnea, iar aceasta exaspera mințile, obligîndu-le să macine în gol, să scoată fulgere de inteligență sterilă, inclusiv glume, zicători, proverbe, și tot stagnarea exacerba simțămintele, făcîndu-le năpraznic de tari, uneori nebunești.

Absurd era că tocmai într-un asemenea climat puterile vecine se temeau de români. Țara, imediat după instalarea prințului, devenise antipatică Europei. Ea nu rezolva, imputau marile puteri, „chestiunea evreiască” — nici un cuvînt despre „chestiunea țărănească” !, ea se aruncase în „aventura drumurilor de fier”, ca India, Egiptul, Persia și alte țări calice, care n-aveau în istorie nici un destin, peste toate, aceeași țară manifesta veleități de independență ! „— Dar, măria ta, noi stăm pitiți ! l-a asigurat un lider politic. Nimeni n-are a se teme de noi. Stăm pitiți zece veacuri de-aici înainte, dacă e cazul, cum am mai și stat, ca să nu facem deranj în Europa.” Nici prințul nu voia să facă deranj în Europa, era greu de presupus pe atunci că „deranjul” se va produce mai întîi în cealaltă peninsulă, în

Spania, prin războiul franco-german din 1870, și abia apoi în peninsula balcanică, la Dunărea de jos, prin crizele succesive care au culminat cu războiul abia încheiat. Curios era faptul că românii, care nu se mișcau — fierbeau fără apă ! —, provocau neliniști în jur.

Un diplomat prieten, ba chiar și rudă cu prințul, ambasadorul Italiei la Viena, marchizul de Pepoli, îi scria Alteței-Sale, transmițându-i prin bune oficii o sugestie de conduită :

„România n-are nici un folos de a se declara independentă. Ea are nevoie, spre a deveni tare și neatârnată, mai mult decât alte țări, de liniște și pace și nu de agitații împotriva vecinilor ei“.

Desigur, a aprobat prințul, România dorea liniște și pace cu toți vecinii ei. Dar fiindcă marchizul punea în cauză simpatia românilor față de frații lor de dincolo de munți, prințul a fost nevoit să răspundă și a făcut-o prompt :

„Nu atîrnă de mine a înlătura simpatiile firești care există între populațiile de aceeași limbă de dincoace și dincolo de munți. Am așadar dreptul de a aștepta ca guvernul austro-ungar să facă din partea-i tot ce se cuvine spre a satisface plîngerile celor două pînă la trei milioane de români care locuiesc în Transilvania și Banat. Nu considerați această dorință a mea ca o intenție de amestec politic. Stăruiesc asupra acestui punct numai întrucît el formează condiția de căpetenie pe care s-ar putea întemeia stabilirea bunei înțelegeri a guvernului meu cu acela al statului vecin.“

Dar celelalte state vecine ? Și acestea erau cu veghe, prințul Bismarck, sfetnicul coroanei germane, ca intermediar, îl prevenea deocamdată asupra chestiunii celei mai urgente, raporturile cu Poarta Otomană.

Bismarck sfătuia :

„Atîta timp cît Poarta va socoti că n-are nimic de temut din partea guvernului român pentru integritatea sa, Imperiul Otoman va fi, după convingerea mea, un amic al românilor, mai abil și poate chiar mai sincer decît mare parte din puterile europene“.

Bismarck îi indica deci pe inamicii românilor, pe otomani, drept cei mai buni amici. Cum erau atunci „amicii“ sau cei ce se declarau astfel ? Doctrina lui Brătianu, exprimată sec în deviza „Prin noi înșine“, era certată și cu amicii și cu inamicii, și dinăuntru și din afară. Căci, din afară, românilor li se spunea : „— Nu vă mișcați, nu cereți nimic, nu pretindeți să vi se recunoască nimic, nu riscați antipatia puterilor — pe care o și riscase imprudentul Brătianu ! — practicați o tactică a prudenței și a pasului pe loc“. O tactică insistent recomandată prințului — și intern, și din afară — dar care nu-i convine nici lui, nici lui Brătianu.

Prințul era uimit de faptul că puterile garante, în care Alteța-Sa credea totuși, nu i-au secondat pe români nici măcar într-o pretenție minimă : obținerea independenței bisericii lor față de Patriarhia din Constantinopole, prim semn al unei emancipări, deocamdată pe planul religios. Cît privește desființarea jurisdicției consulare, cea care dădea străinilor dreptul de a nu se supune legilor statului român, aici demersurile țării s-au lovit de un zid circular. Cei mari nu consimțeau să acorde românilor ceea ce dreptul universal le acorda în principiu, ei încă tratau țara ca pe-o provincie turcească în care consulii erau ca niște principii suverani. Amănuntul acesta despre „consulii principii“, oferit de Brătianu, l-a uimit pe prinț și l-a obligat să-l întrebe pe sfetnicul său : „— Dar așa se poartă consulii marilor puteri și-n Imperiul Otoman ?“ „— Păi ce, răspunde Brătianu, turcii sînt stăpîni acasă la ei ? ! Ei sînt legați, măria ta, de mîini și de picioare, prin niște capitulații care ne leagă și pe noi. Robi la robi, dar la alte puteri. Cine vrea își face dreptate în Turcia, cum și cînd pofteste, sub protecția unui consul străin, fără să-i pese de marii dregători ai imperiului sau de sultan.“ Uimirea prințului a fost totală și ca să-i pună capac, Brătianu a mai adău-

gat : „— Turcii nu sînt liberi, măria ta. Ei vor putea să devină liberi, cîndva, doar printr-o catastrofă. Trebuie să pregătim însă din timp această catastrofă, să lucrăm pentru ea !“

Catastrofa se produsese între timp, după căderea Plevnei, dar prințul n-avea cum o folosi, n-avea practic ce face cu victoria, nesperată pe atunci. Oricum, amenințarea împotriva imperiului de la sud i s-a părut grozavă, mai grozavă decît victoria, obținută ulterior, amenințarea a fost proferată de Brătianu în șoaptă, conspirativ, sfetnicul își freca mîinile, ochii fierbinți i-au stîclit în clipa cînd a spus : „— Să lucrăm pentru ea !“

Brătianu n-a fost însă lăsat să lucreze ; toate puterile care recomandau paciența și pasul pe loc au convenit să revendice înlăturarea sfetnicului : Franța — taxîndu-l drept ostil rezolvării „chestiunii evreiești“, Austro-Ungaria — ca agitator al drepturilor românilor din monarhie, Turcia — ca om al rușilor, agitator al popoarelor sud-dunărene, Prusia — ca insurgent în sine, dușman al tronurilor și al monarhilor, un mazzinist, un cărvunar, un torționar, pe care prințul s-a bizuit în chip imprudent.

Prințul n-a înțeles exact ce doreau puterile, înlăturarea de la putere a unui om sau înlăturarea de la putere — fie și ca veleitate — a unei țări !

În acest climat, pînă și prințul a isprăvit prin a-și ieși din fire, exasperat la rîndu-i. Din agitația generală, internă și externă, pe prinț îl scosese din fire mai ales modelul francez, modelul deșănțării liberale, pe care-l cultivau parlamentul, presa, ulița, cafeneaua, salonul, anvonul, bara tribunalului și chiar cazarma cu poligoanele de tragere. Nițică ordine germană nu strica, nițică sobrietate, un mai sever corset al moravurilor, un mai accentuat instinct al ierarhiei — pe care poporul îl avea, pe care-l respingea doar elita conducătoare, smintită de „duhul democratic francez“ care și acolo, la origine, împingea societatea la anarhie. Acestei voințe a prințului i s-a opus întreaga lume locală, de fapt elita ei, astfel încît măsurile preconizate s-au izbit de un zid, un altfel de zid, un zid continuu. Prințul și-a moderat dezideratele, s-a mulțumit să facă doar ceea ce ținea direct de prerogativele sale prin-

ciare. Una dintre primele măsuri, intrînd în competența Alteței-Sale, a fost să concedieze fără drept de apel misiunea militară franceză instalată la București, încă de pe vremea lui Cuza, să introducă în loc instructori militari prusieni, care să disciplineze armata și s-o învețe să lupte. La protestele din toate taberele, prințul a replicat hotărît: „Într-un viitor război, Franța va fi bătută măr, cu armata pe care o are azi. Eu nu-mi permit să las a fi bătută vreodată armata pe care o comand“. S-au răcit brusc raporturile cu împăratul Franței, pe care prințul îl respecta, pe care românii îl venerau — nu era oare Napoleon al III-lea nașul Unirii ? —, iar presa de toate nuanțele a turnat ulei peste foc, trecînd la atacuri antidinastice, de model francez, care pe șeful armatei nu l-au clintit din loc. „— Din asemenea atacuri, a spus Alteța-Sa, va avea de pătimit în primul rînd Mariana. La prima cotitură, Franța riscă să ajungă republică. Doresc aceasta românii ?“ Da, nici vorbă, inteligența românească nu excludea soluția republicii, cîteva formațiuni republicane s-au și înjghebat imediat, filfiind din aripi pe lîngă domnul C.A. Rosetti, amicul lui Brătianu. Aceste formații atacau violent dinastia română, pe uliți și în presă, ele voiau scandal cu orice preț, ele voiau mai presus de toate să-l împingă pe prinț într-o ipostază autoritară de tip autocratic. Nu-i sugerase în fond soluția autocratică kronprințul și chiar Bismarck ? „Vărul credincios și devotat“ din Berlin îi scrisese :

„Dacă vei fi format un batalion înarmat cu puști bune, din oameni cu adevărat vrednici de încredere, aș fi mai liniștit asupra persoanei tale...“ Și tot el :
„În definitiv, sărmanul meu vechi amic, tu dormi mai puțin ca niciodată pe un pat de flori“.

Prințul simțea din plin ghimpii trandafirilor primiți la sosire, totuși și-a dat repede seama că cei din afară nu văd bine, poate din cauză că se aflau prea departe. O lovitură de stat, gen Cuza, „pentru modificarea constituției“, așa cum recomanda „credinciosul văr“ era riscantă, în afară că era detestabilă. O asemenea lovitură ar fi pus în peri-

col nu numai tronul, dar din nou Unirea, cel mai sacru act al românilor, pe care prințul jurase. O restrângere a libertății presei, așa cum dorea și Bismarck, adică „un regim ceva mai decent, ca-n Prusia“, deci procese de presă, amenzi, suspendări de gazete, cenzură — era de neimaginat la români, care, în sfârșit, respiraseră liberi după regimul de cenzură introdus de ruși, în timpul protectoratului acestora. Prințul s-a consolatat pînă la urmă, acceptînd cu stoicism regimul insultei și al caricaturii, calchiat după sistemul francez, mulțumit că pînă una alta nu i se oferă un război civil, ca produs al geniului latin. Atît era oare în stare să producă geniul latin, răzmerițe, răscoale, războaie civile ? „— Vreau să fac o armată ! a strigat prințul. Măcar atîta să avem“. „— Orice vei face, măria ta, i s-a răspuns, nu vei putea domni liniștit, dacă nu renunți la Brătianu“. Brătianu exaspera lumea prin încercările lui de a forța pasul, de a scoate politica țării din impas, de a provoca o schimbare. „— Schimbări fără consimțămîntul puterilor ? ! Măria ta, fii cu veghe !“ Prințul a apărut cît a putut pe sfetnicul său, cedînd pînă la urmă presiunilor interne și externe, cu tot regretul. Într-o scrisoare către o rudă din străinătate s-a declarat învins :

„Cum toți din toate părțile s-au înțeles să-l facă pe dl. Brătianu răspunzător de toate greșelile unui patriotism nehibzuit, am preferat să renunț la serviciile acestui om de stat eminent și devotat decît să mă expun la imputarea de a pune o piedică, reținîndu-l în funcție, întoarcerii liniștei și păcii, a căror necesitate se simte îndeobște.“

Se resimțea îndeobște nevoia pasului pe loc, se impunea „întoarcerea la liniște“, adică la vechile rînduieli. Prințul a recunoscut-o cu amărăciune :

„Nu puteam să dau (decît renunțînd la Brătianu) o cheazășie mai bună despre propria mea iubire de pace, nici despre ferma mea intențiune de a respecta tratatele.“

Prințul făcuse apel la patriotismul sfetnicului său, cerându-i să renunțe la putere. Sfetnicul a acceptat, prevenind că în jurul tronului se va căsca un gol. Apoi, redevenind „liderul roșu“, l-a avertizat cu mînie : „— Dorești liniște ? Bine, o veți avea. Trec în opoziție“.

*

Nea Tică pusese murături într-un moment de acalmie a luptelor. Evenimentul se petrecuse cîndva, în toamnă, cînd războiul stătea pe loc, cînd nici gînd ca măcelul să se mai termine. Nea Tică, bravul șef al manutanței Diviziei de Rezervă, avusese inspirata idee de a pune — pe front — murături. „— Pentru ce, argumentase el, să se aducă murături pentru trupă de dincolo de Dunăre, din țară ? Ce, aici nu se pot pune murături ? !“ Idee aprobată prompt : trupa tot stătea degeaba, nici un foc nu se trăgea, oricine putea trece dincolo, la turci, ca să-și aprindă o țigară, iar între linii se întindeau niște vaste cîmpuri cu varză, pătlăgele, ardei, castraveți, plus rădăcinoase, pe care nu le atinsese mîna de om. Nu era păcat să le ronțăie iepurii sau să putrezească, Doamne ferește, sub ploi ? Nea Tică, bun gospodar, a avut acest fericit instinct al clipei. E drept, nu existau pe front butoaie și căzi, nici borcane pentru gogonele, dar se puteau rechiziționa ! Exista în schimb un minunat loc de depozitare : Peștera lui Auerbach. „— Ia să facă bine domnii ofițeri să-și bea cafelele în altă parte !, a decis bravul căpitan, deși tot el avusese inițiativa de a se transforma peștera în sediu al popotei Diviziei, pe vremea căldurilor. Cu această destinație — popotă — peștera slujise confortabil ofițerimea, ca loc răcoros în momentul aprig. Aici se dăduseră mese de pomină și chiar banchete. Schimbîndu-i-se destinația, în anotimpul friguros, peștera devenea altceva, trecea din regimul plăcerii în regimul utilității, mai potrivit cu situațiunea războiului, care nu mergea. „— Lasă, nițică sobrietate nu strică !“ a atras atenția nea Tică, fericit că putea pune lacăt la gura

peșterii, care altfel îi dădea o mare bătaie de cap, din seară în zori, căci acolo se desfășurau toate disputele filosofice, și toate reuniunile mondene ale frontului.

A început munca, supravegheată direct de nea Tică, o muncă numită adecvat, cu un termen strategic : *Operația murături*. Sub protecția unui baraj de artilerie, care a imobilizat inamicul, o companie de răcani a recoltat varza, depunând-o în grămezi. Apoi, în timpul unui atac de noapte, care se desfășura pe o poziție paralelă cu câmpul legumelor, aceiași răcani au transportat căpățînile, fără pierderi de capete. Verzele au fost clădite în piramide, spre invidia inamicului. Mai dificilă a fost culegerea mărunțișului — castraveți, ardei, pătlăgele, rădăcinoase, o muncă de migală, care ar fi trebuit să se desfășoare ziua, nu noaptea, dar răcanii s-au descurcat, cum se descurcau aceiași răcani și acasă, cînd șterpeleau cîte ceva din câmp. „— Nea Tică, e o crimă ce faci, dacă trag turcii ? !“ a strigat cineva. „— Lasă, monșer, că nu trag. Și ei culeg noaptea varză, am văzut eu. Ce, crezi că ei nu pun murături ?“ După cum mergea războiul s-ar fi putut ca și turcii să pună murături, toată lumea convenise că războiul avea să țină cel puțin o sută de ani, cam atît cît durase și ocupația fanariotă, care fusese un alt fel de război al murăturilor.

Dar ce spectacol a reprezentat umplerea căzilor și butoaielor, punerea verzei, a pătlăgelelor și castraveților ! Nea Tică, cu un șorț peste mijloc, dirija operația, urmărit de o aleasă asistență compusă din ofițeri superiori ai celor două armate aliante, plus niște străini simandicoși, printre care și doi japonezi. Acești militari de rang înalt ai marilor imperii, care nu se amestecaseră niciodată în chestiuni de menaj și bucătărie — care nu văzuseră în viața lor cum se taie o găină, cum se curăță de solzi un pește, cum se pun murături ! — au luat parte, în sfîrșit, în calitate de martori, la pregătirea zarzavaturilor, la priticirea zemei, la umplerea și cetluirea butoaielor. „— Uite așa au fost puși la murat și românii, a spus nea Tică, în vremea veche !“ Apoi butoaiile cu murături au fost date de-a dura. „— De ce se dau de-a dura ?“ „— Căci așa au fost dați de-a dura și românii în erele trecute ! a continuat nea Tică să-și țină lecția. Și au fost dați de-a dura ca să

se amestece cu mirodeniile străine, să nu se mai știe cine sînt.“ „— Și de ce s-au închis hermetic?“ „— Pentru ca suc, zeama sau moarea românilor să capete tăria, limpezimea și efervescența șampaniei!“ Aceste întrebări și altele i-au dat lui nea Tică prilejul să acorde niște răspunsuri, în franțuzește, care l-au ridicat în ochii ofițerimii aliate la cel mai înalt prestigiu, pe post de papă al murăturilor de la Plevna. „— Și pe cînd degustarea?“ „— De Crăciun, cu ocazia victoriei.“

Cu varza, nea Tică a procedat mai sumar. A potrivit-o din sare, apoi huștiuliuc cu ea în niște căzi descoperite, ca pruncii la botez. Varza era pentru trupă, nu pretindea prea mare bătaie de cap. Varza și fasolea, plus mămăliga, reprezentau nutrimentul de bază al soldatului român. Colonelul japonez Nigata no Itu, care nota pe hîrtie tot ce vedea, i-a spus căpitanului român de manutanță că metoda aceasta de conservare a legumelor la fața locului este admirabilă în cazul războaielor de lungă durată. Japonezul s-a interesat și de rețeta de murare a verzei, întrebînd de ce recipientele cu căpățîni se lasă descoperite. Nea Tică l-a lămurit : „— Varza se mănîncă mai repede, imediat ce se moaie. Știți cum o mănîncă soldații ? Ca iepurii !“

Despre sobrietatea în materie de hrană, a soldatului român, prințul Nigata aflase pe front o poveste, pe care a și transmis-o la Tokio :

„Mi s-a povestit despre miracolul hrănirii unei companii de soldați cu un ou fiert și cu o mămăligă. Cum s-au petrecut lucrurile ? Într-un moment de lipsă cumplită, o companie aflată într-o poziție laterală a frontului s-a trezit dintr-o dată că n-are altceva pentru hrană decît un săculeț cu mălai și puțină sare. Pînă la urmă s-a făcut însă rost și de un ou. A fost fiartă mămăliga, apoi a fost tăiată în felii și distribuită la soldați. Li s-a dat și cîte puțină sare în palmă. Apoi a fost copt oul, în spuză, nu înainte ca cineva să întrebe : „— Ce zi o fi azi ?“ Era într-o zi în care se îngăduia „mîncare de fruct“, deci și consumarea ouălor. Și oul a trecut din mînă în mînă, fiecare soldat întingînd o singură dată în zeamă, cu boțul lui de mămăligă. În timpul acestui festin miraculos s-au

petrecut momente de tot hazul : unii soldați s-au codit să primească oul, zicînd că sînt sătui, alții s-au prefăcut că înting în el cu mămăliga, trecîndu-l mai departe, cel care pregătise oul în spuză a pretins că s-a îndestulat doar văzîndu-l, în sfîrșit, cînd oul a ajuns din nou în capul șirului, la comandant, vă închipuiți cum arăta : perfect curat și strălucitor, ca o cochilie de fildeș. În cadrul acestui ritual, căci a fost un ritual, s-a dovedit că țărani soldați dispun de o aspră înfrînare care exclude orice accident : s-ar fi putut ca cineva să înghită oul involuntar sau ca șeful să dispună de gălbenuș în modul cel mai voluntar cu putință, lăsînd albușul trupei. Ei nu ! Ceea ce înseamnă că satul românesc urcă spre lumea de azi dintr-o teribilă sărăcie care exclude orice anarhie.

Cineva mi-a spus totuși că această poveste s-ar putea să reprezinte o adaptare după o istorioară a francezului Rablais. În snoava franțuzească, un sărman mîncă pîine, amăgindu-se cu aroma de friptură emanată de la grătarul unui negustor ambulant. Grataragiul îi pretinde bani pe aromă, golanul refuză să plătească aroma, deși profită de ea, pe scurt e vorba despre un biet profitor și de un îns de un mercantilism abject, ambii încaierîndu-se pentru o amăgire. Aici, în schimb, jocul amăgirilor e pur.

Deduc din aceasta că românii sînt echipați cu răbdare pentru cel puțin un mileniu de aici înainte.“

Japonezul însă nu știa că meniul fusese cu mult mai complet, la mămăligă și la iluzia de ou adăugîndu-se și cîte o cană cu zeamă de varză. „— În schimb, a mai spus nea Tică, murăturica e altceva. La o friptură, la un drob, par exemplu, fără o murătură acrișoară nu te descurci. Dar în zori, după un chef ? Pe ce bază te limpezești ? Pe bază de moare și de o acritură *pour la bonne bouche*.“

După cheful de la Vidin, cînd s-a trezit în patul lui Cernat, primul gînd al căpitanului, care era amețit, a fost la un pahar de moare cu hrean ras proaspăt, prezentat cuviincios, pe o tavă, de ordonanță. „— Eu știu ce ne-ar trebui acu ! a mormăit el. O potroacă. Dar mai întîi un păhăruț de zeamă de varză, din zeama mea.“ Apoi a sărit

în picioare, dîndu-și un pumn în cap, dar nu unde trebuia. Și-a amintit de murăturile de-acasă și nu de butoaiile pecetluite, uitate în Peștera lui Auerbach. În entuziasmul victoriei, nimeni nu-și mai adusese aminte de murături, inclusiv căpitanul de manutanță. În consecință, murăturile lipsiseră și de la cheful ultim, de unde trezirea lentă, cu amețeli și grețuri. „— Acu ce ne facem ?” a blîguit nea Tică, în loc să-i ceară lui Cerchez, cum ar fi fost cazul : „— Dă-mi, generale, o companie de oameni s-aduc murăturile !” Toată lumea s-ar fi trezit pe clipită, iar armata română ar fi trecut Dunărea în cea mai bună formă, rapid, pe gheață și ger, nu prin noroi.

Cînd au ajuns la Peștera lui Auerbach, subordonații lui nea Tică au avut emoții. Avea emoții și căpitanul de ață : aici se afla încuiat tezaurul. Tocmai de aceea subordonații ezitau să intre în peșteră. Simțeau ei că ceva nu-i cum trebuie. În clipa cînd au deschis poarta, cîțiva dintre subofițeri au căzut înapoi, secerăți. Din adîncul hrubei a țîșnit o duhoare infernală, ca și cînd în interior ar fi fost abandonată o divizie de morți. „— Domnule căpitan, n-ar fi mai bine să lăsăm varza pe loc ?” — „— De ce, dragă ?” — „— Pute !” — „— Cum pute ?!” s-a scandalizat nea Tică. Căpitanul a intrat în peșteră, cu pas șovăitor, mai mult intrigat decît îngreșat, nevenindu-i să creadă că se putuse întîmpla ceva rău. Nea Tică avea un nas infailibil și nările lui, după ce-au aspirat, l-au ajutat să pună imediat diagnosticul : „— Acu știu ce lipsește ! Cîte-o rădăcină de hrean de fiecare cadă !” — „— Pe dracu !” a strigat cineva, dar nea Tică și-a întregit diagnosticul : „— Și nițel cimbru. Se simte lipsa cimbrului !” Subordonații totuși au trecut la rugăciuni și implorări : „— Domnule căpitan, s-o lăsăm baltă !” — „— Cum s-o lăsăm baltă, nene, cînd și varza este în inventar !” Subordonații au insistat, au adus argumente rezonabile, unul dintre ei chiar și-un argument cheie : „— Iar în privința inventarului zău, că n-ar trebui să fim atît de ortodocși. Uite, rușii abandonează inventarul peste tot !” — „— Ba eu sînt ortodox !” l-a avertizat cu severitate nea Tică. Și vă rog și pe dumneavoastră pe toți să fiți ortodocși. Căci și rușii sînt ortodocși, să știți de la mine !” — „— Ba nu sînt ortodocși ! l-a contrazis un alt ofițer de ață.

Poftim, uite cât inventar lăsat vraiste, peste tot. Ce nu-i bun, rușii lasă pe loc. Uitați-vă în jur !“

Nu departe de Peștera lui Auerbach, pe un dîmb, se afla rămasă într-o rină, Scara de la Tula. Fantastica mașinărie de război, inutilă din timpul asediului, părea încă și mai absurdă acum, pe fostul cîmp de luptă, ca și căzile de varză murată. Ca și butoaiele, care au fost totuși date de-a rostogolul de soldați, scoase afară și aburcate în care. Nea Tică s-a încăpățînat în a rămîne ortodox, nu oricum, ci cu furie, în privința căzilor cu varză : „Cînd spun că sînt ortodox, apoi sînt ortodox. Sus cu varza !“

Șirul de care a pornit la drum, către Dunăre, lăsînd în urmă o fumegare de duhori, care a pus văzduhul în fierbere. „— A ce pute, vere ?“ s-a întrebat lumea dunăreană, de pe ambele maluri, foarte mult timp după eveniment.

*

Conu Mihalache nu mai putea părăsi ministerul. În urmă cu un an, Brătianu era cel care pendulase ba chiar migrase de la un minister la altui, mutîndu-se cu patul după el, ca să nu fie găsit, acum toți miniștrii — și cel de afaceri străine în primul rînd — trebuiau să penduleze de la departamente la președinție, de aici la palat și înapoi, într-o mișcare ce se relua și se oprea în același punct înțepenit. Dintre toți miniștrii, Kogălniceanu hotărîse totuși să rămînă zi și noapte la punct fix.

Firele politice se încurcaseră într-un ghem diavolesc, intern-extern, iar mîinile ministrului nu le mai puteau descîlci. Pacea ar fi trebuit să aducă soluția, dar pacea n-adusese nimic, pacea adăugase peste chestiunile precedente un nou pachet de probleme ca și insolubile. Ceea ce rezultase, deocamdată, erau daunele. Brătianu ceruse prefectilor de județe și șefilor de departamente să alcătuiască procese-verbale de daune, pe care să le înainteze la președinție. Se și adunaseră cîteva stive de asemenea acte, care, transferate la Externe, îl invadaseră pe minis-

tru, silindu-l să se retragă într-un colț al biroului, clădit pînă în gît între daunele de război. Se aflau acolo înghețați în hîrtia dosarelor mii de morți și răniți transformați în cifre. Conturile căilor ferate — cifre. Furniturile militare — cifre. Cheltuielile pentru miile de prizonieri internați în țară — cifre. Bilanțul rechizițiilor — vite, furaje, vehicule etc. —, coloane interminabile de cifre. Apoi pagubele aduse populației civile — jafuri, razii, incendii, bombardamente — din nou cifre. Un prim total al daunelor de război, opozabil învinșilor, se ridica după evaluările ministrului la cifra de o sută milioane lei aur, cifră cu care conu Mihalache n-avea cum lucra, România nefiind primită la tratativele de pace. Dialogul cu Turcia — chiar și cel armat — încetase, dialogul cu Rusia era suspendat.

Dar printre cele mai mari daune pe care România urma să le suporte, după pace, era pierderea unei fișii din teritoriul țării — trei județe din Basarabia — pe care Rusia o revendicase. Cererea aceasta fusese adresată nu României ci Turciei, ca și cum aceasta, fosta putere suzerană, acum învinsă, ar fi fost stăpînă peste teritoriul național. Negocierile în chestiunea cedării acestui teritoriu se purtaseră în cadrul tratativelor de pace, direct între cei doi parteneri, ca și-n 1812. Era motivul pentru care plenipotențiarul român fusese exclus de la tratative, și, același motiv făcea ca tratatul să nu fie comunicat public pînă la acea dată. Bucureștii nu trebuiau să se agite, „să tulbure atmosfera internațională“, pînă cînd lucrurile ar fi urmat să capete tăria faptului împlinit. Guvernul nu avea pe cine întreba, în afară. În interior, opoziția atîta aștepta. Opoziția pîdea de mult un asemenea prilej, acum își strîngea rîndurile, hotărîtă să răstoarne cazanul. Căci ce victorie fusese aceea, urma să se strige curînd la Cameră, care aduse dintr-o dată atîtea daune țării ?

Inecat în daune, conu Mihalache căuta, între surzi, firele unui dialog. El avea răspunderea dialogului cu exteriorul, deci el era cel care trebuia să se facă ascultat de surzi. Cîtă vreme guvernul imperial se aflase la București, acest dialog se angaja zilnic, cu toate fulgerele și trăsnete implicate, ținînd de capriciile marelui kneaz, om cu umoarea cea mai schimbătoare, în bine sau rău. Între oas-

peți și gazde dialogul era permanent, ținând și de convenția ospetiei. Vrînd-nevrînd cei doi parteneri intrau în conversație. Conu Mihalache era obligat astfel să observe calendarul aniversărilor membrilor familiei imperiale, aflați acasă sau pe front, să trimită depeșe cu bune urări sau să-și exprime direct felicitările, să participe la ceremonii, la dejunuri și banchete la care dialogul, întrerupt întempestiv, se relua. La rîndu-i, oferea mese, invita oaspeții la tot felul de ceremonii legate de calendarul oficial local, la care oaspeții, participînd, reîntrau în dialog. Chestiuni spihoase, care ar fi făcut să se verse riuri de cerneală, se rezolvau adesea, în acest timp anormal, printr-un zîmbet la cafea sau la ceai, cînd cei doi parteneri, nemaiavînd cîrocotro, își spuneau deslușit, față la față, tot ce aveau de spus. Conu Mihalache blestema însă timpul anormal, care îl obliga să fie gazdă, făcîndu-l să rabde — „*comme un ange*” — toate sucelile partenerului, atît de liber în temperament încît dialogul era un chin. După plecarea oaspeților, dialogul a devenit normal, dar a încetat să mai fie dialog, rezervîndu-se la fața exclusiv oficială. Era cu neputință să-i mai ceri lui Mitilineu : „— Dă fuga pînă la consulat, trezește-l pe marele kneaz, e ceva grav !”, acum marele kneaz nu mai putea fi trezit — cu oricîtă supărare că-i fusese deranjată siesta — se trezise singur, și-l privea pe conu Mihalache prin intermediar, de pe Neva.

În toată chestiunea tratativelor de pace și a rectificărilor teritoriale, conu Mihalache n-avea alt partener decît pe marele kneaz, care deținea și portofoliul externelor. Cancelarul decidea în toate, chiar dacă deasupra hotărîrilor lui se afla țarul, cu inspirațiile sale insondabile și imprevizibile. Sondabile cît de cît, atunci cînd împăratul era aproape — la Ploiești, la Gorni-Studen sau la Poradim —, cînd cancelarul, ca intermediar, se afla aproape, imprevizibile și atunci prin puteri conjugate, observabile totuși din apropiere. Acum enigma se condensa înspăimîntător prin distanță, insondabilul și imprevizibilul își sporeau forța prin tăcere. În jur nu rămăseseră decît niște subordonați, ai marelui kneaz sau ai marelui duce — baronul Stuart, generalul Drelten —, cu care nu se putea purta dialog, aceștia fiind niște intermediari care, din cînd în cînd, trans-

miteau sec niște mesaje. Ministrul de externe a trebuit să accepte înlocuirea dialogului prin limbajul mesajelor, scurt, criptic, rezolut. Erau simple comunicări, transpunerea orală a unor ordine transmise către subordonați și retransmise de aceștia, fără comentarii, în calitatea lor de mîna a doua. De unde tonul inacceptabil, ades ultimativ, un limbaj care se scutea de argumente — fatal implicate oricărui dialog —, ba chiar de consecuția logică, obligatorie oricărui discurs, fie și fals întemeiat.

În fața acestei noi situații, conu Mihalache trebuia să joace rolul ambilor parteneri, descifrînd propoziția criptică, presupunîndu-i logica, restabilind-o, punînd la loc ceea ce lipsea, invocînd mai întîi, ca premisă, principiul călăuzitor, istoric și de drept, clădindu-și punct cu punct demonstrația, care trebuia să fie edificatoare. Din demonstrație trebuia să se excludă temperamentul, vinovat ades de toate incendiile, deși temperamentul țîșnea. În cazul lui, temperamentul era cu neputință de strunit, îl provoca însăși laborioasa operație logică, extenuantă pînă la urmă prin chiar faptul de a fi angajată și dusă la capăt de unul singur.

La un reproș morocănos și sumar al marelui kneaz : „— Las' că știu eu cum sînteți, acum ați trimis oameni în străinătate, ca să vă aranjați cu celelalte mari puteri !“, conu Mihalache trebuia să răspundă cu fapte și cu argumente :

„Repetăți prințului Gorceakov că noi nu avem pe nimeni în străinătate în problema Basarabiei, că de asemenea, noi nu am instigat nici o petiție la Ismail sau în altă parte și că chiar dacă s-ar face, fără știerea guvernului, ne-am feri să ne folosim de ea, anume pentru că știm că de mult consulul rus de la Ismail smulge asemenea petiții de la țărani. Noi avem articolul 2 din Convenție și acesta este singurul act de care ne vom servi“.

Articolul 2 din deja celebra Convenție din 4/16 aprilie prevedea garantarea integrității teritoriale a statului român, iar conu Mihalache nu ezitase să i-l pună mereu sub

ochi marelui cancelar, pînă cînd într-o zi, scos din fire, acesta i-a strigat : „— Isprăviți o dată cu blestemata asta de convenție ! Nu mă siliți s-o rup, căci sînt în stare.“ Fusesse în stare. Dacă tratatul de pace era real, Convenția fusese practic ruptă. Dar ministrul nu putea să consimtă la un asemenea act, el era dator să apere Convenția, fie și de unul singur, s-o ridice ca pe un scut în fața Rusiei, s-o transforme în însăși rațiunea lui de a fi.

Formula „Repetati prințului Gorceakov“ sau „Spuneți prințului Gorceakov“ se relua ca un leit-motiv :

„Spuneți prințului Gorceakov că din moment ce guvernul rus a luat asupra sa sarcina de a reprezenta interesele României, măcar atenția datorată unei țări care a sacrificat în Bulgaria peste zece mii de soldați ar fi cerut ca cel puțin să fim consultați pentru a se ști care sînt interesele noastre. Acest lucru n-a fost făcut în nici un fel. Spuneți de asemenea că de la plecarea M.S. Împăratului și a A.S. prințului cancelar, autoritățile ruse ne tratează ca pe o țară cucerită, căile noastre ferate sînt sechestrare, sub pretextul că este nevoie de ele pentru transporturile armatei, cu toate acestea nu sînt puse să circule zilnic nici trei trenuri, în timp ce în timpul administrației românești erau puse la dispoziția armatei cel puțin zece trenuri pe zi. Adăugați că în aceasta noi vedem în mod manifest un plan întocmit pentru a ne face să ieșim din regulile de moderație pe care ni le-am impus și pe care le vom urma pînă la capăt în ciuda tuturor acestor procedee primejdioase. Împotriva forței nu există rezistență ; însă noi sîntem convinși că deasupra forței există opinia publică și conștiința umană. Acestea nu vor fi de partea Rusiei, care, drept recompensă pentru resursele materiale pe care România i le-a furnizat, pentru prețul singelui fiilor noștri vărsat generos în fața Plevnei, în loc de a ne înapoia întreaga provincie a Basarabiei, luată pe nedrept la 1812, vrea să ne răpească fișia pe care o datorăm marilor puteri europene.“

Discursul a continuat, în același stil năvalnic, dictat direct lui Mitilineu, care-l stenografia și care foarte des se întrerupea, întorcînd spre ministru ochi speriați. Ministrul nu putea fi însă oprit :

— *Dites a Monsieur Gortchakov que...*

— Ați mai spus-o. Va irita, știți bine !

— Știu, deci repet. Scrie : Dacă aceste cereri ne sînt refuzate nu ne mai rămîne decît să ne facem bagajele și să părăsim România, sau să ne lăsăm sfătuiți de disperarea noastră întreagă și să trecem la actele pe care disperarea ni le va dicta.

Și această frază mai fusese o dată transmisă la Petersburg. Mitilineu n-a mai notat-o, o știa pe de rost. A lăsat tocul și i-a spus ministrului :

— Cum credeți că vom părăsi vreodată România ?

•

O speranță totuși. Sosise la București prințul Alexandru de Battemberg, care călătorea spre Rusia, cu un ocol prin Berlin, și pe care prințul l-a primit fără întârziere. Era un bun prilej de a trimite un nou mesaj către țar. Dar înainte ca prințul să-și formuleze dorința, oaspetele i-a și adus o veste care l-a uluit :

— Știai că țarul e supărat pe tine ?

— Pe mine ?

— Da, a confirmat oaspetele, Majestatea-Să spune că este inadmisibil să nu-l fi felicitat nici pînă azi pentru încheierea păcii !

Era absurdă disculparea. Prințul își trimisese mesajul prin baronul Stuart, care la rîndu-i îl încredințase unui curier imperial. Drept dovadă, prințul i-a înmînat lui Alexandru, spre lectură, copia scrisorii, fără a mai adăuga nici un cuvînt. L-a lăsat să citească, să depună foile pe masă, apoi l-a întrebat :

— Și pe cine mai e supărat țarul ?

Alexandru de Battemberg i-a mărturisit, zîmbind cu stînjnire :

— Pe sultan.

— Compania mă onorează. Numai că nu mă onorează similitudinea pozițiilor. Am sentimentul că în acest război România n-a fost învinsă.

Întîlnirea debutase tăios, deși oaspetele n-avea nici o vină. Prințul îl cunoscuse pe Alexandru de Battemberg în intimitatea curții lui Alexandru al doilea, care îi arăta simpatie, exact atîta simpatie cîtă putea dărui țarul unei ființe sau unui lucru. Nici prințul nu dăruia lumii din jur mai multă simpatie. Nici Alexandru de Battemberg, care era german, înrudit cu țarul, aliat și cu doamna Elisabeta, nu iradia în jur simpatie, singura persoană care a introdus la momentul primirii o undă de dezgheț a fost totuși prințesa, care a destins atmosfera și a făcut posibil dialogul dintre cei doi, peste incident. Apoi prințesa s-a retras, lăsîndu-i pe cei doi să fumeze și să discute despre ruina Imperiului Otoman. Lăsînd la o parte incidentul cu scrisoarea, Alexandru a revenit la supărarea țarului pe învins :

— Cum îți spuneam, țarul e vizibil afectat de comportarea sultanului. Și admonestîndu-l cu degetul pe cel în culpă : Abdul Hamid greșește grav cînd nu acceptă protecția Majestății-Sale !...

— Dar cum ar putea s-o accepte ?! a întrebat prințul, cu stupeoare. Ar fi penibil.

— Și nu e penibil pentru el să accepte tutela britanică ? a ripostat Alexandru. Gîndește-te totuși, că nu englezii l-au bătut.

— Tocmai ! a punctat prințul.

— E normal deci ca țarul să se supere pe sultan și să-l acuze de neloialitate. Îți repet : nu englezii sînt cei care l-au bătut !

Logica aceasta l-a uimit pe prinț. Unui învins nu i se putea cere loialitate și nici sentimente de grațitudine pentru învingător. Dar, curios, oaspetele accepta această logică, ceea ce însemna, după prinț, că Alexandru de Battemberg avea în sînge obediența, acea carență care face din-

tr-un ins normal un învins. Ca să-i confirme parcă acest sentiment, Alexandru a mai spus :

— De altfel, în situația dată, nimeni nu mai poate pune ordine în Turcia decât soldații țarului.

Prințul a trecut peste această remarcă, nici Alexandru n-a insistat, au abordat împreună, ca să umple un gol, chestiunea emancipării popoarelor din zona rămasă liberă.

Printre alte consecințe ale războiului era și aceea, au convenit partenerii, ca fostele teritorii aparținând Porții să se emancipeze pe deplin. Era astfel normal, ca și fosta provincie bulgară a imperiului să devină un principat autonom, precum România de ieri. Prințul Carol primise oferta, prin Ignatiev, de a deveni rege al româno-bulgarilor, suveran al unui stat binațional, unificat sau federativ. Alteța-Sa refuzase propunerea, socotind-o plină de riscuri, dar știa că la același titlu mai candidează cineva, chiar omul pe care-l avea în față. I se făcuse oare această propunere și lui Alexandru, știa oaspetele c-ar fi urmat să devină prinț sau rege al Bulgariei sau rege al bulgaro-românilor, dacă varianta Ignatiev mai funcționa ? Alexandru de Battemberg nu dădea semne că știe, iar prințul a zîmbit interior, privind un om aflat deja sub aripa unui alt destin care îl depășea. Neplăcut era doar faptul că, din unghiul autorului acestui proiect, cele două persoane — care conversau amical — deveneau interșanjabile, ca piesele pe o tablă de șah, manevrate de o mână care juca cu ambele culori. Dacă oaspetele știa despre această mutare, dar nu spunea nimic, situația era alarmantă pentru prinț, care avea în față un om ascuns, disponibil la toate tranzacțiile. Dacă Alexandru era un inocent, atunci surprizele îi reveneau în întregime. Oricum ar fi fost, o variantă încărcată de riscuri le revenea la amândoi. Prințul nu-și mai dădea seama dacă are în față un spațiu enigmatic sau un om enigmatic. Totuși, pînă una alta, Alexandru părea indiferent la spațiul pe care urma să-l stăpînească. Deci nu știa nimic. În ceea ce-l privea, prințul jucase loial, făcîndu-i astfel loc, fără a o ști, lui Alexandru de Battemberg. Va proceda oare la fel oaspetele, refuzînd să devină domnitor al bulgaro-românilor și mulțumindu-se cu titlul de prinț, fie și țar, al bulgarilor ?

— Și unde pleci de aici ? a întrebat prințul, care știa că Alexandru va trebui să facă un popas și la Berlin.

— La Berlin mai întâi ! a recunoscut oaspetele. De fapt întâi la Dresda. Vreau să-mi revăd rudele și prietenii. Apoi la Berlin, — a dat din umeri cu sensul „Fără Berlin nu se poate !“ —, apoi la Petersburg.

— Și apoi ?

— Apoi cred că ne vom revedea.

Deci Alexandru știa. Revederea putea să însemne : „— Ne vom revedea în zonă, tu la București, eu la Sofia !“ —, dar prințul Alexandru de Battemberg a lăsat revederea în suspensie. Deci nu era sigur. Un rest din partida politică de la Dunărea de Jos rămăsese nejuțat, cineva încerca să mențină acest spațiu în rezervă, ca teritoriu al surprizelor, peste capul celor doi. Dar statele, și-a spus prințul în gând, nu se pot extinde și comprima ca armonice, statele sînt unități organice, realități constitutive, care depășesc — trebuie să depășească ! — manevrările politice și conjuncturile. Acest gând l-a liniștit, prințul a privit cu un început de simpatie spre Alexandru de Battemberg, care sigur nu știa nimic, ignorînd că se află sub aripa unui nou destin.

Cînd să se despartă, tocmai în clipa în care între gazdă și oaspete începuse a se schița o simpatie, Alexandru l-a întrebat pe prinț, cu sinceră nedumerire :

— Cum suporti un guvern liberal ? Apoi ca să se justifice parcă : Este și întrebarea Majestății-Sale !

Fusese și întrebarea țareviciului. La plecarea din București, strîngîndu-l în brațe și sărutîndu-l, Alioșa îi spusese : „— Dă-i dracului pe liberali, trimite-i la mine, în Siberia !“. În aceeași zi, Kogălniceanu îi telegrafiasse la Petersburg lui Iancu Ghica :

„Țareviciul și frații săi au trecut ieri prin București. Au fost primiți cu toate onorurile. Toate autoritățile, în frunte cu prințul, au fost la gară. Primirea populației a fost cît se poate de respectuoasă. Totuși marii duci au fost mai mult decît înghețați. Au socotit probabil onorurile ca obligatorii. N-au adresat miniștrilor nici un cuvînt de mulțumire pentru ospitalitate

și pentru recepția oferită (ne-au tratat ca pe slugi). Despărțirea și mai rece, aproape ostilă, deși cu multă efuziune pentru prinț. Se încearcă, e cert, o rupere a prințului de guvern și de țară.“

Prințul cunoștea depeșa, i-o prezentase chiar ministrul său de externe. Acum, la despărțirea de Alexandru de Battemberg, socotea de prisos să-i răspundă la întrebare. Îl deplîngea totuși cu anticipație : întorcîndu-se ca prinț domnitor în Bulgaria, Alexandru n-avea de unde să scoată un guvern conservator : acolo, după toate probabilitățile, urmau să guverneze numai liberali, radicali, insurgenți, extremiști. Ce urma să se întîmple, în acest caz, cu Alexandru ? I-a spus un adio forțat și l-a lăsat să plece.

Era de văzut dacă, și după această explicație, de la Petersburg va veni un răspuns.

*

Tîrziu, în noapte, după ce oamenii trimiși de Maxim Maximovici se culcaseră, Costi Aldea a revenit la întrebarea finlandezului. Ofițerul străin, oprindu-se încă o dată în prag, a insistat : „— Și cum e totuși prințul Carol ?“ Ar fi trebuit să-i răspundă măcar atît : „— Răspunde perfect ideii de prinț.“

Între timp, ideea i se conturase mai limpede, pornind de la un șir de negații. Niște negații atît de clare încît Aldea le-ar fi putut desena. N-ar fi ezitat să-i ofere desenul, transpus în cuvinte, chiar prințului :

„Prințul n-are un acut simț al concretului. El se mișcă printre generaluri. În măsura în care generalul revelează particularul, în măsura în care particularul confirmă generalul, prințul vede concretul. E o eroare în asta ? Mai curînd o însușire princiară. Prințul n-are voie să cadă în accidental, nici să fie la che-remul hazardului. El e prinț în măsura în care intru-

pează un principiu. Deci nimic particular, caracterizant, pentru prințul Carol al României. Într-o etalare de metale prețioase, el ar fi anonim și incolor ca plătina. Albul nu e o culoare. Un semn distinct cât de mic ? E îmbrăcat perpetuu în negru.“

*

Din maldărul de plicuri prezentat de secretar, dimineată, pe prinț l-a reținut scrisoarea Vedetei de noapte, pe care a parcurs-o ultima, cu sublinieri. În unele puncte, marcate pe margine cu roșu, îl admitea pe subaltern, chiar integral. Aceste puncte, puține totuși, le formulase chiar Alteța-Sa, în urmă cu ani, într-o scrisoare adresată nimănu-i, publicată în *Augsburger Allgemeine Zeitung*. Atunci, în acea clipă, dorise să se despartă de țară. Vedeta de noapte procedase cu mult mai hotărît, ducîndu-și gestul pînă la capăt : se despărțise de viață. Erau însă și cîteva puncte pe care Alteța-Sa nu le înțelegea. Pe acestea le-a marcat cu cîte un semn de exclamare sau întrebare. A lăsat tocul. Ar fi trebuit la rîndu-i să caute un plic pînzat, în care să introducă scrisoarea. Apoi să pregătească sigiliul negru. În fine, să trimită scrisoarea lui Dumnezeu.

*

A fost clipa cînd într-un zori de zi, de pe trupul armatei a căzut primul cerșetor. Acesta a picat dintr-un număr încheiat de oameni în uniforme, s-a desprins de unitatea de care ținuse, a rămas la marginea șirului de căruțe regimentare pline cu răniți, stingher în cîmp, lângă drum, unde a stat năuc o vreme, neștiind încotro s-o ia. Apoi brusc, întărindu-se în mîini, a pornit tîrîș spre lume, nu

spre satul în care se născuse, unde n-avea ce să mai caute, ci aiurea. Pășea în mîini, sprijinindu-se în două călcătoare de lemn, își arunca înainte, printre brațe, jumătatea de trup, apoi își depunea trunchiul retezat pe pămînt, apoi iar și-l sălta în aer și iar îl depunea pe pămînt, într-o harnică pendulare, astfel încît medaliile de pe trupul soldatului zornăiau. Cînd ostenea, stătea în loc să răsufle și-și ștergea obrazul cu căciula. Avea mult de mers, lumea era mare, el voia s-o cutreiere toată, căci avea ce-i spune : nimeni nu pătimise ce pătimise el.

Cerșetor nu este cel care întinde mîna și cere, nici cel care primește întinzînd sau nu mîna, nu mîna care se întinde către lume definește cerșitul, ci desprinderea de lume, cu rămînerea în ea, dar la margine, de unde lumea se vede mai bine, în mizeria ei, pe care o strigă, o plînge, o revelează cerșetorul. El nu mai are nimic, pe nimeni, e al nimănuia, și fiind al nimănuia e al tuturor, e al lumii. Oricine poate fi ca el — el e marginea ! —, dar nu oricine ajunge aici, căderea în cerșetorie se cuvine a se petrece dintr-o înălțime, dintr-un punct zenital, punct care, în inversul său, în nadir, conferă cerșitului prestanță, un anume grad în marele ordin de care cerșetorul ține. Căci cerșesc și necuvîntătoarele, cerșetoria e cunoscută la cîini, cai, mîțe, la animale de menajerie, la toate ființele îmblînzite, domesticite, dresate, care, refuzînd să dispară, neconsimțind să reintre în sălbăticie, cad în cerșetorie. O dată ruptă coerența utilității sociale, printr-o catastrofă, apare cerșetorul. El apăruse și acu, după război.

— Încotro; nene ?

O căruță cu un cal îl ajunsese din urmă, iar băietanul de la cal a oprit ca să întrebe ciotul de om încotro merge.

— Într-acolo.

Cerșetorul a arătat cu mîna înainte, indicînd zarea spre care călătorea, adică viitorul.

— De unde vii, nene ?

— De-acolo.

Cerșetorul a indicat zarea lăsată în urmă, Dunărea, Plevna, trecutul, tot ceea ce pînă atunci se întîmplase, ne-reținînd pentru prezent nimic. Venea „de-acolo” și călătorea „într-acolo”. Băietanul de la car l-a ajutat să se urce

în căruță, tăbircindu-i ca pe un sac, a lăsat apoi calul să mai răsuflă, și, tustrei au pornit la drum. Apăruse deja o primă asociere, elementară, care avea să țină, devenind stabilă și tenace, peste puțin timp. Nici băietanul nu mai avea pe nimeni. Venea tot „de-acolo“, unde dusesese niște muniție, la întoarcere îi pierise un cal, în sat n-avea ce să mai caute, pe drum găsisese un ciot de om. A pus ciotul de om în căruță și s-a lăsat drumului.

Drumul era al lumii, calul îl cunoștea. Animalul s-a opintit să-și tragă povara și a pornit la pas. În curînd, calul avea să se învețe cu cerșitul : unde vedea adunare de oameni — la cîrciumi, biserici, răspîntii de drumuri — se oprea. Și tot singur pornea la drum, după ce băietanul strîngea pomana. După un timp, pe cei trei nu i-a mai întreat nimeni de unde vin și încotro se duc. Erau ai lumii, arătau lumii cum e lumea — rea și bună —, iar lumea se crucea, se minuna, se căina pe sine însăși de ceea ce vedea — un cal, un băietan, un mare mutilat, pe acesta din urmă lumea miluindu-l cu ce-o lăsa inima. El știa să moaie inima lumii, oricît de întărită ar fi fost — era știut că inima lumii îndură ! el însă muia inimile oamenilor din clipa cînd începea să cînte. Cînta fals. Cînta fals și la instrumentul pe care îl cumpărase între timp, o armonică. Dar bucata lui falsă, amestec de adevăr și de fals, avea un teribil tragism, care storcea lacrimi, care cutremura pînă și carnea, fiindcă bucata era adevărată și falsă, și sinceră, și naivă, îngemănînd adevărul și falsul într-o singură alcătuire, grotescă. Dar ce era grotesc în faptul că un om nu mai avea picioare ? El venea „de-acolo“. Chiar dacă și alții veneau „de-acolo“, cine să-i creadă pe aceștia, pe ceilalți care se întorseseră vii și întregi ? Ei, cerșetorii, în schimb, lăsaseră acolo cîte ceva : o mîină, un picior, o coastă — ca Adam —, ei rămăseseră cu o parte a ființei lor acolo, ei nu puteau uita — ca ceilalți —, ei erau pe drept o gură, singura gură mărturisitoare a celui dincolo din care se întorceau, ca să spună.

— Ascultați, fraților, începea marele mutilat, cum a fost la Plevna...

Femei, copii, oameni teferi se adunau, dădeau năvală, ascultau într-o liniște încremenită, ca-n biserică, cu palma

la gură sau cu capul descoperit, o poveste cum nu mai au-ziseră, care nu mai fusese spusă, nici scrisă pînă atunci, nicăieri în lume — nici măcar în scripturi.

— Mai întîi s-a deschis cerul... În ziua de 27 decem-brie s-a deschis deodată cerul și s-au văzut mai întîi oștirile cum se pregăteau.

Lumea ridica ochii în sus să vadă oștirile, căutîndu-le pe cer. Cerșetorul le rînduia, așa cum fuseseră rînduite și atunci de marii comandanți ai bătăliei cerești.

— Dinspre răsărit erau rușii, dinspre asfințit erau turcii, la mijloc de zi erau ai noștri, iar deasupra erau îngerii cu săbiile-n mîini...

El, cerșetorul, se aflase dedesubt, în acea zi de 27 decembrie, cînd s-a dat bătălia, și de-acolo de unde era, unde-l prinsese nenorocirea, văzuse tot. El nu mințea, spunea tot, așa cum a fost, pînă la bob. O căruță care se răsturnase îl prinsese sub ea, rupîndu-i picioarele și acoperindu-l cu paie pînă peste cap. Soldatul căra paie la cai, dar cu puțin înainte de luptă carul lui s-a răsturnat, l-a prins, l-a imobilizat și nu i-a lăsat libere decît mîinile, și auzul — cu care a auzit, mai apoi și văzul — cu care a văzut, a văzut cerul, cerul de deasupra, într-o tulbure frămîntare de nouri. A auzit tunete, tropote, goarne, guri urlînd, gheare sfîșiind, gheene în spargere și prăvălire, apoi o liniște, o limpezire, un ochi de apă care a răsărit în mijlocul înaltului, un cer ce s-a lărgit în ceruri tot mai line, mai duioase, mai dulci, pînă cînd totul a stat drept, iar înaintea fronturilor au apărut cei doi : generalul Cerchez și Osman-Pașa.

În acest moment al povestirii, marele mutilat punea la lucru armonica. Îi rupea burduful în două, iar vaerul de sunete înfiora adunarea ; bărbații se încordau. Urma prima strofă cîntată, o strofă dintr-un cîntec vechi bătrînesc, care începea cu „alei !“ Adunarea era de-acum pregătită, mici și mari porneau la drum pe unda cîntecului, spus la gură și la armonică, pînă cînd cerșetorul stîngea brusc armonica, oprea cîntarea și zicea bătălia direct, chiar cu vorbele celor doi, dar rar, ca să se țină minte, iar versurile să se-n-vețe pe de rost :

„— ...Și generalul striga :
Măi Osmane, dumneata
nu ai nimic a-mi striga ?
Căci eu am ceva să-ți zic,
dar să mai adaști un pic.“

Urma armonica, apoi din nou recitativul :

„— ...Și Osman atunci striga :
Generale, dumneata
nu ai ceva a-mi striga ?
În tunuri să ne-ncercăm,
în puști să ne împușcăm,
în săbii să ne tăiem,
sau la trîntă că-i mai dreaptă
și de Dumnezeu lăsată ?“

Din nou armonica, vestind lupta dreaptă, apoi vocea
băietanului de la cal, care striga : „— Faceți loc !“ Aduna-
rea făcea loc, apoi încremenea :

„— Și-atunci Osman l-a-nșfăcat,
pe general l-a băgat,
trecînd peste-al lui cuvînt,
pîn' la mijloc în pămînt.
Dar Cercez ce îmi făcea ?
Pe Osman că mi-l lua,
de mijloc mi-l înșfăca,
în pămînt că mi-l băga,
pînă la gît îl vîra.
Apoi sabia-mi scotea
Și așa îl întreba :
— Măi Osmane, dumneata
nu ai ceva a-mi striga ?
Căci eu am ceva a-ți spune,
dar să-ți faci o rugăciune.
Atunci Osman se ruga,
mîinile împreuna,
ca să-i lase viața sa.
— Îți dau ție sabia,

*iar tu să-mi lași viața mea,
cît a mai rămas din ea.
Că e dulce și curată,
Și de Dumnezeu lăsată.*“

Urma repaosul pentru adunarea ascultătorilor, apoi strîngerea pomenii, pe care o făcea băetanul. Cît se aduna pomana, cerșetorul puneă din nou la lucru armonica, dar nu-n registrul grav, oferind ascultătorilor o melodie de destindere, culeasă de la cerșetorii ruși. Acest rest de cîntec, un refren răzlețit dintr-un alt cîntec — un marș — se potrivea de minune cu momentul, atît ca melodie cît și ca text, definind pe înțelesul sufletului popular condiția lumii :

*„C-așa e viața,
se rupe ca ața.
C-așa e viața,
creștini și frați,
C-așa e viața,
se rupe ca ața,
cînd ți-e mai dragă,
n-ai cum s-o înhați.”*

Traducerea textului, din rusește, fusese făcută încă de la Plevna. „Cresteani“ însemna creștini, dar și țărani, cîntecul se adresa comunității creștine sau țărănești universale prin care circulau cerșetorii, aceștia se milostiveau de lume spunîndu-i cum este — precară — dar fără s-o acuze, fiindcă melodia, deși tristă, profund melancolică, deșirabilă la infinit, se putea strînge și ritma, pînă cînd se răsturna într-un iureș căzăcesc, într-o dezlănțuire dementă de dans, curmată brusc, la nota de jos, asemenea unui vîrtej de stepă. Melodia a cunoscut diverse transcrieri și prelucrări, de la armonică și taraf pînă la orchestră și fanfară, Cea mai simplă și mișcătoare formă a fost totuși cea lansată de vocea și armonica stridentă a primului cerșetor. Cîntecul începuse a fi murmurat de lume și chiar pus pe note, ca să-l citească și lumea mare :

Pînă la sfîrșitul anului, cerșetorul cu armonica lui avea să cutreiere întreaga Românie Mică, mergînd din sat în sat, apoi avea să treacă și peste munți, în celelalte părți ale Daciei, pregătind cu cîntecul lui Unirea cea Mare.

*

Nea Tică a vărsat varza în Dunăre. Cu murăturile a scăpat totuși dincolo, în țară.

Abia trecerea lui Brătianu în opoziție, la nici trei ani după sosirea Alteței-Sale, a dat adevărata măsură a omului, a forței lui explozive, pe care prințul a fost silit să i-o cunoască. Brătianu i-a și trimis prințului vorbă, prin interpuși, că-i va face existența imposibilă : el l-a adus, el îl va scoate pe vodă din țară, obligându-l să-și ia tălpășița. Prințul conta încă pe „patriotismul lui“, pe „principiile“ fostului sfetnic, ignorînd că în politică nu există principii, cum chiar Brătianu i-o spusese o dată, la Florica, referindu-se nu la sine, ci la politica marilor puteri. Voia Brătianu să se arate că el însuși e o mare putere ? Ceea ce deocamdată se vedea era forța lui de a face opoziție, de a bloca dezbaterrea oricărei legi în parlament, de a provoca crize de guvern, de a incendia opinia publică la alegeri, de a ridica ulița. Era apoi și marea lui putere de a se contrazice pe sine însuși. O putere a inconsecvenței care pe prinț l-a stupefiat : ieri, pusese la cale „afacerea drumurilor de fier“, fiind la guvern, azi ataca aceeași afacere, ca oneroasă, aflîndu-se în opoziție. Ieri voia domn străin, ba chiar îl și adusese în țară, azi ataca „străinul“, care nu face casă bună cu neamul“. Mai consecvent era același domn Brătianu în chestiunea externă — susținerea cauzei sud-dunărenilor, deci agitarea „chestiunii orientale“, susținerea cauzei românilor transilvăneni — susțineri cu ecou în opinia publică ! — dar care atrăgeau asupra guvernelor ce s-au succedat aspre

muștrări venite din afară. Întoarcerea lui Brătianu la putere era văzută de cabinetele vecine — minus cel rus — ca o catastrofă. De ce ? Brătianu lupta în imediat pentru lichidarea Imperiului Otoman, ca și rușii. Politica lui insurgentă a trezit îngrijorări nu numai la Constantinopol, dar și la Londra, la Paris, la Viena, aproape simultan. Din nou Viena și-a transmis avertismentul, legat de aceeași chestiune a independenței, de astă dată chiar de la Istanbul, de unde emanau cele mai înfiorate îngrijorări. Ale Turciei ? Era greu de apreciat, fiindcă îngrijorările erau formulate de ambasadorul Austro-Ungariei, care minimalizase din nou chestiunea, dar în numele Turciei ! Astfel, contele Prokesch-Osten era de părere, la începutul anului '70, că „*Turcii s-au și consolat cu gândul că România e pierdută pentru ei*“, lucru care l-a făcut pe consulul român la Istanbul să caște ochii, căci nu-i venea a crede. Drept care l-a și rugat pe conte să repete fraza, iar acesta s-a conformat : „— Da, a repetat reprezentantul Vienei, Turcia e convinsă că lucrurile merg către acest sfârșit inexorabil. Azi Imperiul Otoman nu se mai poate împotrivi acestei situații“. „— Și atunci ?“ a întrebat consulul român. Atunci de ce Imperiul nu ne recunoaște independența ? !“ Reprezentantul Bucureștilor era gata să salute un asemenea gest imprevizibil, pe care contele l-a și cenzurat prompt : „— Dar ne-am opune noi, ceilalți !“ „— De ce ?“ „— Păi iată că vă și spun din ce motive“. „— Pot transmite aceste motive la București ?“ „— Desigur !“ Și contele a făcut să ajungă acest mesaj la București :

„...În cazul când prințul Carol al României s-ar declara independent, în situația actuală, probabil că nimeni n-ar găsi ceva de obiectat, iar protestul Porții n-ar mai avea răsunet, independența României fiind o urmare a tratatului de la Paris. Dar din clipa în care România și-ar căpăta deplina libertate, ar începe pentru ea o perioadă fatală, căci n-ar ști să se modereze.“

Aluzia la lipsa de moderație îi viza pe „roșii“, programul acestora, care neliniștea. Domnul Prokesch-Osten prevenea de fapt asupra viitorului țării sale :

„Austro-Ungaria este azi în cele mai bune relații cu România, dar dacă aceasta și-ar căpăta neatîrnarea, ar ajunge centrul de gravitație al tuturor românilor și ar căuta să se dezvolte în paguba Austro-Ungariei. În asemenea clipe, Rusia s-ar folosi de zăpăceală și i-ar face pe români să plătească scump politica lor aventuroasă.“

La acuza că Brătianu ar sprijini, voluntar sau nu, expansiunea Rusiei spre Orient, formulată adesea și de guvernamentalii „albi“, fostul premier răspunsese cu haz : „Mă fac frate și cu dracu, ca să trec puntea.“ Același avertisment venea acum printr-o voce autorizată extern. Consulul român, Dimitrie Sturdza, care a primit această confidență, a fost în dreptul lui să întrebe : „— Și atunci ce să facă românii, să rămînă în starea lor de azi ?“ „— Ce să facă ?“ și domnul Prokesch-Osten și-a făcut cunoscută recomandarea, pe care Sturdza a notat-o conștiincios :

„Îi sfătuiesc pe români ca, orice s-ar întîmpla, să lucreze, încă cincizeci de ani, exclusiv la punerea în valoare a resurselor spirituale și materiale ale țării lor. Mai departe se va vedea.“

Primind acest mesaj, deși se afla în opoziție, Brătianu ar fi declarat într-o adunare liberală : „— N-am nici o vină că Austro-Ungaria, după Turcia, pozează în „Omul bolnav“ al Europei. Socotelile noastre sînt deocamdată cu Turcia. Iar în privința Turciei, eu n-am timp să aștept încă cincizeci de ani. Să aștepte măriasa, dacă are timp. Sau să aștepte Ionel.“ Ionel era feciorul fostului premier, care avea timp. Dar măriasa n-avea timp. Riposta lui Brătianu în chestiunea timpului era evident insultătoare. Opoziționistul roșu nu s-a oprit aici, la un banchet oferit în cinstea „roșilor“ de negustorimea din București, Brătianu a instigat la formularea unei petiții de avertisment adresată prințului, pe care au subscris-o toți cei prezenți. Negustorii chiaburi din București s-au și înfățișat prințului cu petiția, manifestîndu-se țănoș, în chip de cetățeni în drept de a se amesteca în afacerile statului. Prințul i-a

primit rece, ca pe niște „particulari obraznici“. Ei aveau drept a se amesteca în afacerile statului, le-a spus măriia sa, dar numai pe căi legiuite, prescrise în Constituție, pe calea alegerilor, de care și dispuneau abuziv, sau pe calea presei, care de asemeni le stătea la îndemână, căci finanțau gazete ; în sfârșit, în chip ierarhic, prin trimișii lor în parlament, nu și în acest mod turbulent, de gloată ieșită în uliță ca să impresioneze. Scurt, prințul i-a concediat, povățuindu-i să-și vază de „afacerile proprii“, ceea ce unii au și consimțit să facă, plecându-și nasul și oftînd, ștergîndu-și fața cu basmalele, văicărîndu-se chiar „că-i greu, nu-s parale, măriia ta, nu mai e dever ca odinioară, nu merg defel afacerile, adicătelea e criză.“ „— Și dacă e criză, vreți să provocați și criza statului ? i-a înfruntat măriia-sa. N-ajunge criza, vreți revoluțiune ? !“ „— Da, vrem revoluțiune !“ a strigat un tăbăcar, Pandele Tabacu, ofițer în guarda civică, ins care obișnuia să iasă la plimbare prin centru cu haidamacii din guardă după el. Pe acesta prințul l-a sfătuit să învețe întîi a-și strînge centironul și a sta drepti, în poziția reglementară, cînd cuvîntează cu cineva mai mare în grad. Individul s-a și retras ostentativ, a pozat în „cetățean liber“, a și strigat, „Trăiască poporul“, dar numai la ieșirea din palat, afară, unde îl așteptau haidamacii din guardă.

Brătianu se retrăsese la Pitești, unul din centrele „revoluțiunii care fermentă“, căci deja se vorbea despre o „revoluție roșie“, mai înainte cu mult de capitularea Franței și de proclamarea „Comunei din Paris“. „— O revoluțiune la Pitești ? a întrebat Alteța-Sa, pentru ca singur să-și răspundă : — Aceasta ar fi o caricatură !“ Totuși fiindcă „mazziniștii“ lucrau, prințul îl avertizase pe Brătianu, într-o ultimă întrevvedere, că-l face direct răspunzător de orice tulburări ar urma, punînd accentul pe răspundere și nu pe tulburări, acestora din urmă nedîndu-le nici o importanță. Brătianu, dimpotrivă, pune accentul pe tulburări, le socotea iminente, își retrăgea răspunderea, el spusese mai demult că nu-și mai poate ține partidul în frîu, iar la întrevvedere a indicat poporul, ca singurul răspunzător de tulburări, scoțîndu-se pe sine din cauză sau impli-

cîndu-se, dar împreună cu prințul : „— Să nu dea Dumnezeu să ne tragă nația la răspundere.“

Situația devenise totuși gravă, au izbucnit într-adevăr tulburări, nu la Pitești, ci la Ploiești, cu un prolog prin iulie, cînd s-au trimis trupe ca să restabilească ordinea. Ecurile nesiguranței din țară ajunseseră pînă la Sigma-ringen, de unde prințul-tată îi scrie fiului : „Popularitatea ta trebuie să fi pierit“, dar și la Postdam, de unde kron-prințul avertizează : „Trebuie să fii cu ochii în patru și înainte de toate să înveți să-ți cunoști bine epoca, spre a te călăuzi după ea... Altfel, ar trebui să credem că stai pe un butoi de praf de pușcă și că numai o lovitură de stat, în vederea schimbării Constituției, ar putea să te mai scape.“ Prințul nu voia să scape cu acest procedeu, și-l refuza. Totuși n-a trecut mult, și, în apogeul verii, cînd trupele germane victorioase se îndreptau spre Paris, a fost obligat să noteze în jurnal, sub data de 8(20) august :

„Noaptea trecută a izbucnit un fel de revoluție la Ploiești ; s-a luat cu asalt cazarma dorobunților, în care se aflau doar șapte soldați și cîțiva recruți, s-a declarat detronat prințul, proclamîndu-se locotenent provizoriu pe generalul Goleescu și ministru de război ad-interim pe Ion Brătianu. Deputatul Candiano-Popescu, care e în capul mișcării, a dat ordin pentru concentrarea trupelor.“

După o zi :

„Candiano-Popescu a fugit spre Buzău, dar a fost arestat pe drum. Răscoala din Ploiești n-a avut urmări serioase, mulțumită energiei guvernului. S-au făcut totuși numeroase arestări.“

„Copilăria de la Ploiești“ luase sfîrșit, după cum notase prințul, dar relația lui cu fostul sfetnic a atins punctul cel mai de jos. Peste voința prințului, care se vădea depășit, Brătianu a fost arestat. Îl arestase Cuza, îl aresta acum Carol. „Mazzinistul“ nu s-a opus, a fost condus cu alai la arestul din Pitești, iar la descindere, le ceruse poliștilor

să nu-i cotorbăiască printre hîrtii, s-ar osteni zadarnic, „actele compromițătoare nu-s pe-acolo“, el nu lucrează prostește, „e un conspirator încercat“.

Prințul nu s-a putut liniști mult timp după această înțimplare, care părea să aibă un caracter dat. Brătianu nu putea să fie altfel, să procedeze altfel ; în inconstanța și în versatitatea acestui om era o forță obiectivă, care trecea dincolo de morală, fiind în sine însăși vocația puterii sau chiar puterea. Ochii inteligenți ai omului, niște ochi magnetici, emanînd o intensă căldură, o spuneau oricui limpede : ne luptăm fără supărare. În supărare cădeau numai indivizii, nu și oamenii politici. Brătianu era un om politic, prințul mai mult decît atît — un prinț. Prinți și oameni sau prinți și oameni politici erau cuprinși de Brătianu într-o formulă pragmatică, inițial repugnată pentru Alteța-Sa, dar înțeleasă mai apoi : „Tîrgul n-are supărare.“ Cu această formulă, Brătianu era dispus să-l însoțească pe prinț pînă la graniță, în același punct ca la sosire, de unde să-i spună : „— Călătorie sprîncenată !“, salutîndu-l politicos cu voie bună, pe domnul Karl Hettingen.

*

Sosiseră primii dorobanți în București. Printr-o eroare, fiindcă locul retragerii generale a armatei era Oltenia. Acolo soseau trupele, zi și nopte, într-o mișcare anevoioasă, lentă, întîrziată de topirea zăpezilor și de noroaie. Dar unitatea de care aparțineau dorobanții efectuase — fără voia soldaților — o mișcare nereglementară, o abatere de la traseu, care a adus-o în Capitală. De fapt, unitatea prinsese prompt un tren disponibil, pe care l-a și asaltat, un tren care mergea „spre țară“, pe linia Giurgiu-București. După ocuparea vagoanelor, soldații au adormit imediat, rupți de osteneală, uzi de apă și mînjiți de noroi pînă în suflet, iar atunci cînd s-au deșteptat și s-au frecat la ochi, nu le venea să creadă unde ajunseseră : acasă. Soldații din unitate erau toți bucureșteni, în afară

de comandant, căpitanul Georgescu-Magnus, care, deși moldovean, preluase pe front conducerea acestui batalion ținînd de garnizoana Ilfov. Sosit în gara sudică a Bucureștilor, comandantul și-a dat imediat seama de eroare, a încercat grabnic să-i întoarcă pe soldați înapoi în tren, să le retragă de sub ochi visul ilegal, să-i readucă pe vechiul traseu, în coșmar. Nu s-a mai putut, capacul sârise sub exaltarea oamenilor. Chiar comandantul a trăit o clipă de irealitate, a zîmbit ca-n vis, a rîs, nu-i venea să creadă, nu putea crede, precis deplasarea unității pe această rută, incredibilă, o comandase delirul sau visul, căci altfel cum să te trezești unde nici în vis nu visai, unde te ducea de fapt neconținut gîndul acasă, în somn și-n trezie, împingîndu-te într-acolo peste voința ta, peste ordin, cu o putere fatală. Era neîndoios că o voință obscură, emanată din sufletele soldaților, de care nici ei nu răspundeau, îl purtase pe sus pe căpitan, îl împinsese pe drumul abătut, pînă aici, cînd s-a dezmeticit, ca atunci cînd ieși dintr-un somn și nu mai recunoști unde te afli. Comandantul ieșise din somn, se trezise deplin, dar soldații abia acum aiurau, știind bine unde se află : la București. Peste respectul datorat superiorului, pe soldați îi cuprinsese un freamăt copilăresc de fericire, nu mai știau ce fac, ce spun, ce strigă, se îmbulzeau pe ușile vagoanelor, își treceau ranițele pe ferestre, își uitau puștile. Vederea orașului, care arăta urît, încă neieșit din mizeria iernii, i-a făcut să chiuie, să rîdă, să plîngă, ca și cum înaintea lor s-ar fi desfăcut o privesc cu zîne. Unele zîne zîmbeau, căpitanul Georgescu-Magnus și-a dat seama de primejdie — eroarea era numai a lui ! — a luat măsuri pe loc, dînd ordine crîncene : adunarea, încolonarea, înainte marș ! A indicat și direcția de marș : Craiova, prin punctul contrar, cealaltă gară a orașului. Această gară asigura legătura, peste abaterea ireponsabilă, cu traseul reglementar spre Oltenia, traseu pe care trupa îl ignorase inconștient. Oamenilor li s-a retras de sub ochi amăgirea orașului, cum conștient tragi o perdea sau închizi o fereastră. Acum soldații urmau să treacă prin București, spre punctul contrar, Gara Tîrgoviște, sărind de fapt peste oraș. „— Măcar o pauză, o minută de repaos la Universitate!“ Nici o minută. Subordonatul care ce-

ruse o minută de pauză avea familia lângă Universitate, dar căpitanul Georgescu-Magnus a stabilit cel mai scurt drum către țintă, în care punctul rîvnit nu intra. În timpul marșului, oamenilor le-a fost furată pas cu pas amăgirea, mereu neatinsă, mereu lăsată în spate și în lături. Ca să nu atragă atenția, comandantul n-a pus fanfara în fruntea unității, așa cum se făcea la marșul prin orașe, instrumentiștii mărșăluiau la coadă, umili, cu cornurile, goarneau, clarinetele și tromboanele întoarse cu pîlnia spre caldarîm. S-a auzit un „— Fir-ar să fie !“, dar în front nu se putea crîcni. S-a murmurat în gînd : „— Cînd o fi să ne mai întoarcem o dată în București ? !“ A intra în București, după un an de chin și mizerii, cu gîndul la sfîrșitul calvarului, la parada finală, și a nu te opri, a ieși din oraș fără să-l vezi, trecînd pe lângă propria ta casă, care din nou ți se refuză, era mai rău decît atunci cînd visezi urît. Cel care trecuse pe lângă propria sa casă a închis ochii să n-o mai vadă.

Orașul îi vedea totuși pe dorobanți. Orașul a văzut armata, un eșantion din ea. Deși n-ar fi trebuit s-o vadă, în starea în care se afla. Orașelor li se oferă, cînd li se oferă, doar spectacolul armatei la paradă, parăzile minuțios pregătite, cînd trupa scoasă din cutia cazărmei coincide perfect cu imaginea pe care orașele, mai cu seamă capitalele, o au despre ea, despre rolul ei, despre uniformă, steag, fanfară. O armată, ca și o trupă de actori, e datoare să producă războaie, niște spectacole pe care nu le vede nimeni, și parăzi, adică spectacole pentru mulțimi, pentru orașe mai ales, dar nu oricînd, ci la anume zile din calendar. Nu se introduce oricînd pe străzi o armată, și nici oricum. Printr-o eroare, căpitanul Georgescu-Magnus stricase regula jocului, regia, și aceasta avea să se răzbune. Fiindcă în drumul ei spre gara de nord a orașului, armata a fost văzută de un jurnalist. Un om de idee, un vizionar, un om care avea în minte imaginea necoruptă a armatei, ridicată la absolut. Tînărul domn a văzut unitatea care pătrunsese aberant în București — oare nu aberația dădea măsura lucrurilor ? —, a văzut deci eșantionul — oare nu partea dă seama de întreg ? —, s-a cutremurat de o sacră minie, a scris în „Timpul“ de a doua zi :

„Au sosit în București dorobanții de pe cîmpul de război. Acești eroi, cu care gazetele radicale se laudă atîta, sînt, mulțumită guvernului, goi și bolnavi. Mantalele lor sînt bucăți, iar sub manta cămașa pe piele, și nici cojoc, nici flanelă, nici nimic. Încălțați sînt tot atît de rău, c-un papuc ș-o opincă, altul c-o bucată de manta înfășurată împrejurul piciorului, toți într-o stare de plîns, într-o stare care te revoltă în adîncul inimii.

O spunem de mai nainte, nici o scuză, nici o justificare, nici o explicație nu ne poate mulțami față cu această mizerie vădită și strigătoare la cer. Canibali au fost aceia ce i-au trimis iarna la război în asemenea stare ? Nu mai întrebăm de au fost români sau nu. Sîntem de mai nainte siguri că numai români n-au putut fi aceia, care i-au trimis pe țărani noștri în asemenea stare în Bulgaria. Dar am fi putut crede, ca să fie cel puțin oameni. Turcii, despre care se zice că mor de foame și de frig, au sosit la București mai bine îmbrăcați și mai îngrijiți decît soldații noștri. Rușii, care pleacă la cîmpul de luptă, sînt toți îmbrăcați bine, cu cojoc și cu manta sănătoasă și bine încălțați ; la ai noștri îmbrăcămintea e curat ironia unor haine, e goliciunea parafrasată. Și astfel au petrecut aceste victime ale radicaliei, ca să nu zicem un cuvînt mai rău, în zăpadă și în ger, nemîncăți, neîmbrăcați, decimați mult mai mult de frig și de lipsă decît de gloanțele dușmanului. Nu sînt în toate limbile omenesci la un loc epitete îndestul de tari pentru a înfiera ușurința și nelegiuirea, cu care stîrpirile, ce stăpînesc această țară, tratează cea din urmă, unica clasă pozitivă a României, pe acel țaran, care muncind dă o valoare pămîntului, plătind dări plătește pe acești mizerabili, vîrsîndu-și singele onorează această țară. Și pe cînd acești cumularzi netrebnici, această neagră masă de grecotei ignoranți, această plebe franțuzită, aceste lepădături ale pămîntului, această lepră a lumii și culmea a tot ce e mai rău, mai mincinos și mai laș pe fața întregului univers, face politică și fanfaronadă prin gazete și se gerează de reprezentanții unei nații ai cărei fii, aceste stîrpiri

nu sînt și nu pot fi, tot pe atunci soldatul nostru umblă gol și desculț, flămînd și bolnav pe cîmpiile Bulgariei, îi degeră mîini și picioare, de cad putrede de pe trupul viu al omului și veniți înapoi în țară, cad pe drumuri în țara lor proprie de frig și de hrană rea...

...Scuzabil n-au fost acest război, dar explicabil putea să devie purtat în condiții normale, dar în modul în care s-au purtat, cu oameni goi și flămînzi au fost o adevărată crimă, un omor de oameni prin foame și prin frig.

Consistă această țară din călăi și din victime ?

Trecerea dorobanților prin București sau poate numai articolul din „Timpul” a întors gîndul Parlamentului la armată, la starea ei, ca simbol al unei situații fără soluție. Cine era de vină că armata arăta așa, după un război victorios ? Desigur, „roșii” care împinseseră țara în război în mod iresponsabil. Desigur „albii” care primii avuseseră răspunderea pregătirii armatei pentru un eventual război. Prevenit despre mărunțul incident, Brătianu ar fi spus : „— Dar n-a intrat nici un soldat în București. Nici români, nici ruși. Doar turci dezarmați.

★

Apăruse din nou Katz Voiajorul. Viteza cu care acesta absorbea prin piele zvonurile, ca apoi să le elimine prin toți porii, rămînînd mereu proaspăt, dar și mereu transpirat, era teribilă. În această stare — ca sub vapori — a și intrat la rabi Josuah, care, văzîndu-l cum arată, a sărit în picioare speriat. Știa că voiajorul sosește de la Petersburg, dar Katz a negat.

— Atunci vii de la Viena !

Katz a negat.

— Atunci de la Berlin !

Katz a negat iarăși.

— De la Paris...

Katz, iarăși.

— Că doar nu vii din cer !

— Ba da ! a recunoscut Katz, căzînd istovit în scaun. Știi sigur de unde vin ! Apoi trezindu-se : Dar și mai sigur știu că la viitorul congres de pace se va pune și chestiunea evreiască.

— Care congres de pace, s-a mirat rabinul, cînd deja e pace !

— Asta-i pace ? ! a respins Katz.

— Eu nu spun că asta-i pace, dar nu văd ce se va putea face la pacea despre care vorbești tu, chiar dacă problema evreiască se va pune. Se va rezolva ?

— Se va rezolva !

Rabi a izbucnit în rîs, întorcîndu-și privirea de la Katz.

— Asta s-o crezi tu ! a strigat el, zburîndu-se la Katz, deja tratîndu-l ca pe un neserios. Apoi, prevenitor, pentru a nu insulta autoritatea de la care în mod sigur voiajorul venea : Eu nu spun că nu se va pune. Dar, te întreb din nou, se va rezolva ?

— De data asta se va rezolva ! a proclamat voiajorul.

Rabi Josuah a tăcut o clipă, cît să-i treacă voiajorului entuziasmul, apoi a spus din nou fără a-l privi :

— Cel mai mare blestem al neamului nostru sînt naivii pe care unul ca tine îi reprezintă perfect. Dar cum să se rezolve, te întreb : asta-i o problemă care se va rezolva vreodată ?

— Se va rezolva, deocîmdată, în România !

— Cine-i idiotul care ți-a spus asta ? a pufnit rabinul. Și tunînd : În România problema noastră nu se va rezolva niciodată.

— Ba se va rezolva, îți spun eu ! l-a asigurat Katz, foarte convins. Problema se va pune la viitorul congres.

— Ei și ?

— Cum ei și ?

— Acolo se va pune și problema Basarabiei !...

— Nu văd nici o legătură.

— Ba este, românii vor fi foarte înghesuiți.

— Cînd n-au fost ei înghesuiți ? !

— Problema Basarabiei va fi pe locul doi, l-a informat Katz. Problema evreiască pe locul unu !

Rabi a dat din umeri, apatic :

— Și ei vor face ca problema noastră să cadă pe locul doi, iar problema lor să se ridice pe locul unu. Îi cunosc. Și ca un suprem argument : Domnul Brătianu va proceda ca și cum această problemă nu există.

— Este imposibil.

— Eu îți spun că este foarte posibil. Și cu revoltă împotriva lui Katz : Cum crezi tu că ne vor da nouă împămintenirea, cînd nici țărani români n-au împămintenirea, adică n-au pămînt !

— Nu văd nici o legătură.

— Nici nu este ! a confirmat rabi, ca apoi să revină. Adică este. La ei, cetățean înseamnă să fii pămîntean. Născut aici, din moși strămoși, și avînd aici pămînt. Și atunci îți spun : cetățeni poate vom ajunge noi vreodată, și aici, cu ajutorul lui Dumnezeu, dar pămînteni ?

Katz, care nu înțelegea de ce țărani români nu sînt și pămînteni, a întrebat :

— Și țărani ?

— Ei sînt pămînteni fără pămînt și cetățeni fără drept de vot. A recunoscut-o chiar domnul Brătianu !

— Foarte bine c-a recunoscut-o chiar el ! a aprobat Katz. Aceasta înseamnă că după pace guvernul va trebui să rezolve și problema noastră, și problema lor !

— Ai să vezi c-or să amîne și problema noastră și problema lor. Cunosc locul.

— Nu văd cum vor mai putea să facă una ca asta. Se va opune Europa.

— O să-ți spun eu cum vor face l-a lămurit rabinul : vor amîna din nou chestia evreiască, zicînd că au mai întîi de rezolvat chestia țărănească. Și uite-așa or să le amîne pe amîndouă, pînă la sfîrșitul lumii. Puțin le pasă lor de Europa !

Katz încă era nedumerit. Ar fi vrut să aspire o altă teză, fie și cu totul diferită, în locul celei precedente pe care deja o eliminase prin pori. A întrebat :

— Vrei să spui că țărani din România, la fel ca și noi, n-au încă o țară ?

— Vreau să spun că au o țară la fel de ireală ca și țara noastră.

— Și-atunci de ce nu-și iau lumea-n cap ?

Rabi a fost uimit de întrebare pînă acolo încît l-a prins cheștiunea. Mîntea lui Katz mergea iute și bătrînul s-a bucurat. Apoi s-a întristat iremediabil.

— Și cu ce ne-ar încălzi dacă și-ar lua lumea-n cap ? a întrebat el.

Generalul Cernat nu putea să nu observe comportarea bizară, din ultimul timp, a premierului Brătianu. Rechemîndu-l pe Cernat la conducerea departamentului de Război, predîndu-i ministerul, Brătianu părea să-și elibereze mîinile și în același timp să-și spele mîinile. „— Ce se întîmplă de aici înainte, se subînțelegea, te privește direct. Eu nu mă mai amestec !“ Același neamestec la Finanțe, unde îl numise pe Câmpineanu. Același, la Domenii, unde se zvonea despre o schimbare ; Brătianu își rezervase doar președinția și Internele. De ce dezangajarea aceasta ? De ce intenția de a se înconjura de o echipă, cînd pînă atunci premierul guvernase — cu voluptate ! — de unul singur ? De ce tocmai acum voia să împartă răspunderea ? Cine l-ar fi tras la răspundere ?

La Senat, unde se ducea conștiincios de cînd redevenise ministru, Cernat asistase, cu o zi în urmă, la un incident straniu, semnificativ pentru același Brătianu, pentru arta lui de a scăpa printre degete, ca peștele. În cadrul ședinței, care debutase nervos, un senator în vîrstă, Zisu, l-a interpellat pe președintele înaltului corp, într-un mod puțin obișnuit : „— Domnilor, a început Zisu, îmi îndeplinesc o misie de conștiință, foarte grea pentru mine, aș zice ingrată, propunîndu-vă ca Senatul să anuleze procesul-verbal al ședinței de ieri, care este contrar regulamentului. În procesul-verbal se scrie c-am fost prezenți 37 de senatori, or noi am fost prezenți doar 36.“ „— Cine-a lipsit, cine, cine ?“ s-au auzit voci. „— A lipsit chiar președintele cabinetului de miniștri, a strigat Zisu. Care, cică, ar fi bolnav. Prin urmare, vă rog să anulați ședința și să în-

cepem de unde eram alaltăieri“. „ — Să întoarcem roata timpului, fiindcă a lipsit domnu Brătianu ? !“ „ — Păi o întoarce chiar domnia-sa, după cum îi convine. Când îi convine, e prezinte, când nu, absinte. Să anulăm ședința !“

S-a iscat tărăboi. Secretarul Senatului, Menelas Ghermani, a încercat să se facă auzit, peste vacarm. „— Vă rog să-mi permiteți a vă spune că domnu Zisu n-are dreptate. Noi, la biroul adunării, n-am primit nici o comunicare oficială că onor domnu Brătianu ar fi bolnav. Neavînd o comunicare formală că e absinte, el a fost oficial prezinte.“ „— Cum prezinte, domnule, când a fost absinte ? !“ „— El e înscris prezinte din oficiu, ca toți domnii miniștri.“ „— Chiar când e absinte, ca ieri ? !“ „— Da, căci oficial n-a fost absinte. Am fost formal în număr de 37 !“ „— Ba 36 !“ „— Domnule, la dumneata 37 e totuna cu 36 ? !“ Un răcnet : „— Pun la vot, pun la vot miracolul după care în numărătoarea liberală 36 fac 37 !“ „— N-am fost 37 !“ „— Ba am fost !“

Cernat a fost izbit în creștet de nebunia situației. Se afla pe banca miniștrilor, între Kogălniceanu și Chițu, conu Mihalache părea indiferent, cunoștea bine moara de vorbe, Chițu se agita ca un disperat ; dintre miniștri cel mai abil s-a dovedit Stătescu de la Justiție, care s-a dus la tribună încercînd să restabilească ordinea : „— Stați, domnilor, că nu-i așa. Să procedăm cu calm. Dumneavoastră pretindeți că ieri s-a călcat regulamentul. Dar vreau să vă supun atenției o chestiune de principiu : contradicția dintre regulament și uz !“ Fluierături. „— Căci ce se întîmplă ? a continuat Stătescu. E în uz ca dimineața, la strigarea apelului, onor domnii senatori să facă prezența, iar apoi să plece din ședință, cu diverse treburi ale lor, uneori fără a mai reveni. Își iau adică pălăria și pleacă. Sînt ei prezenți sau absenți ? Aceasta la punctul unu !“ Protestări vehemente, Stătescu nu le-a dat atenție : „— Viu acum și la punctul doi ! Punctul doi...“ Din nou urlete : „— N-am fost ieri 37 !“ „— Viu numaidcît și la acest punct, care e punctul trei. Dați-mi însă voie să mă ocup de punctul doi. Când lipsesc și domnii miniștri, care se retrag uneori din ședință, cu diferite treburi de stat, sînt ei formalmente prezenți sau absenți ?“ S-a răspuns cu

huo !, dar Stătescu a continuat : „— Viu acum la punctul trei. Rog nu mă întrerupeți.“ „— Ba te întrerup, domnule, căci se calcă legea Senatului. Căci ce spune această lege ? «Pentru deschiderea unei ședințe, Senatul trebuie să fie în completul prevăzut în aliniatul 3 al articolului 45 din Constituțiune, adică jumătate plus unul din membrii în ființă.» Domnul Brătianu nefiind ieri aici în ființă, s-a călcat Constituțiunea !” Ghermani : „— Dar am fost formal 37 !” „— Fără el.” „Totdeauna primul-ministru a fost trecut din oficiu prezent !” „— Niciodată un ministru absent n-a contat ca prezent. Ce s-a lucrat ieri e ilegal.” „— Dar e în uz !” a strigat cineva, Nepoțelul.

A intrat în scenă Nepoțelul, un senator tânăr, prea tânăr ca să fie senator, prea insignifiant ca să atragă atenția asupra-i, — deși a atras-o !, un nimeni pe care toată lumea îl poreclea Nepoțelul, deși nu era nepot al premierului, urmînd probabil să devină. Nepoțelul a preluat ștafeta de la Stătescu, rămas mofluz, dezvoltînd o argumentație cu mult mai sofisticată, care a captivat. Chiar generalul, aflat pe banca miniștrilor, ca senator de drept, a fost sedus de harul Nepoțelului pînă la un anume punct. „— Domnilor, a început Nepoțelul, onor domnul Manolache Kostache a recunoscut că un ministru, aflat în imposibilitate să vină la o ședință a Senatului, era pînă ieri din oficiu trecut prezent. De ce ? Fiindcă un ministru, orice ministru, interpelat în Senat, chiar și în absență, nu putea și nu poate face caz de absența sa, pentru a nu răspunde la o interpelare. Din oficiu, deci, el este prezent... Totuși a fost fizic domnu Brătianu prezent ? N-a fost !” Și adunarea a aplaudat. „— Dar el a fost și prezent !” a precizat imediat Nepoțelul, iar adunarea l-a fluierat. Generalul, care-și sucea capul de la tribună la adunare, și invers, nu mai pricepea nimic : fusese sau nu Brătianu prezent. „— Domnul Brătianu, a decis Nepoțelul, moralmente a fost prezent, fiindcă oricînd e gata să primească interpelarea dumneavoastră.” „— Atunci s-o fi primit !” „— Dar a fost în imposibilitate de a veni, vă rog să credeți. Căci a lucrat acasă, cu întreg cabinetul de miniștri, și cu șefii de serviciu, dar era gata în orice minut de a veni la Senat, dacă ar fi știut că din cauza lui nu se poate ține ședința. Deci a fost prezent,

fiindcă ședința s-a ținut !” „— Absurd, aberant, imposibil !” „— De ce imposibil, când ședința s-a ținut ? !” „— Cum s-a ținut, când n-am fost în complet ?” Lui Cernat îi venea să-l împuște și pe Nepoțel și pe ceilalți. „— Adică să lucrăm în număr fictiv ? !” Din nou Stătescu : „— Stați, domnilor, că nu-i așa. Am ajuns la punctul trei, sînt în dreptul meu să vă întreb, de ce vă revoltați astăzi contra acestui uz, și nu v-ați revoltat altădată ? Căci dacă ați fi consecvenți în această pozițiune, atunci ați izbi de nulitate toate lucrările Senatului român de cînd acesta există. De ce vă revoltați tocmai azi ?”

Într-adevăr, de ce azi ? s-a întrebat și Cernat, observînd — în sfîrșit ! — că lucrurile capătă azi o altă întorsătură, nu doar procedurală : în Senat se dezlănțuise un uragan împotriva lui Brătianu. Gura uraganului îl căuta pe primul-ministru să-l soarbă, dar acesta dispăruse, se pitise undeva, preferînd să nu înfrunte vijelia neagră, așteptînd să treacă urgia sau să se abată asupra altcuiva. Cu cîteva zile înainte, cînd iarăși Brătianu lipsise, un senator își strigase exasperarea : „— Cînd îl cauți la Președinție, e la Rezel, cînd te duci la Rezel, e la Finanțe, cînd intri la Finanțe, e la Domenii, unde-l cauți nu e ! Și somativ : Unde ești, domnule ?” Replică : „La vie.” Contrareplică : „— Ba la Viena !” „— Poate la Florica !” „— Ba nu, la Florența !” Conu Mihalache n-a mai răbdat și a bătut cu pumnul în bancă : „— Dumneavoastră nu admiteți că un om poate fi și bolnav ? Domnul Brătianu e bolnav !” Tocmai acest argument fusese fructificat în ședința în care s-a cerut anularea lucrărilor din ziua precedentă. „— Dacă domnul Brătianu e bolnav, să se retragă. A muncit prea mult, îl înțelegem. A dus țara de rîpă !”

Forțele conservatoare se grupaseră din nou în Senat, întărite între timp, în urma alegerilor parțiale din iarnă și înrăite la extrem. Era clar că se dorea o răfuială de aulă, nu numai de presă, un proces al întregii guvernări liberale, cu actele și legile pe masă, un proces monstru, a cărei uvertură fusese deja dezlănțuită din clipa cînd s-a pus pe tapet chestiunea absenței. Deși se mai aștepta ceva. Încă ceva. Ce ? Cernat a priceput că se aștepta piesa-cheie a întregului proces : tratatul de pace, care încă nu fusese

adus la cunoștința opiniei publice. Domnul Brătianu absen-tase de la tratativele de pace — unde nu fusese invitat, deși ar fi trebuit să fie prezent acolo, era obligatoriu să fi fost prezent, fiindcă el silise țara să verse sînge. Cum adică, lipsise de la tratativele de pace, iar acum lipsea și de la Senat ? ! Cum adică, răspunsese prezent la vărsarea de sînge, dar era absent la împărțirea dreptății ? ! Căci cine împrăștiase la sud de Dunăre, pe cîmpiile Bulgariei, mii de morți ? Domnul Brătianu. În numele cui și pentru ce aruncase țara în aventură ? Senatul clocotea. Stătescu de la Justiție nu izbutise să calmeze apele, mai rău le răsco-lise. Din nou bătrînul Zisu a strigat : „— Vreau să pun chestiunea unui act de absență monstruos, care indignează întreaga națiune !“ „— Rog reveniți la ordinea de zi !“ a cerut Stătescu, foarte alarmat. „— Aceasta-i ordinea de zi pe care ne-o dictează țara !“ a mai strigat Zisu. „— La ordinea de zi, la ordinea de zi, după regulament !“ „— Domnilor, s-au călcat în picioare toate regulamentele și toate legile !“ Cel ce strigase s-a urcat pe scaun, fără a mai ajunge la tribună.

Cernat și-a dat seama că Senatul luase foc. Era pru-dent să părăsească aula și să se retragă la Cameră. Sau și mai bine la Ministerul de Rzebel, unde el restaurase ordinea.

Brătianu nu dispăruse, se afla acasă, vag bolnav. În ziua cu pricina lucrase mult, cu multă lume, pe etaje de griji diferite, fără atingere unele cu altele, toate legate însă de persoana premierului, care urca și cobora de la un nivel de griji la altul, rămînînd în pat. Era urgent să plece la Viena — nu la vie, cum urla opoziția, și la Berlin, în chestiunea externă ; era urgent să se ducă la trupe, în Oltenia ; era urgent să apară la parlament, oricît fi dis-plăcea ; era urgent să tragă o fugă la Florica, pentru mun-cile de primăvară ; iar între timp să-și trateze și o su-

ferință gastrică — i se recomanda o cură de Karlsbad, dar n-avea timp. N-avea timp și n-avea oameni, penuria de oameni era cumplită, premierul se vedea silit și acum, după război, să rezolve lucrurile de unul singur sau să le încredințeze altora, cu spaima că-i scapă din mână, că lucrurile, date pe mîna altora, se sparg. Auzea cu teroare cum se sparg oalele la diverse departamente, mai ales la parlament, unde țândările căutau un cap, capul lui. „ — Iar a intrat nora-n blide ! ” mormăia premierul. După care punea decizia : „ — Cheamă-l pe Cămpineanu aici ! ” Sau pe Docan, sau pe Aurelian, sau pe Chițu de la Culte.

Dar ocupîndu-se de lucrurile ce reveneau altora, Brătianu avea tot timpul senzația că-i scapă chestiunile mari, cele de perspectivă, că ziua de mîine îi intră pe fereastră, prinzîndu-l descoperit. „ — Proștii ăștia mă silesc să mă gîndesc numai la ziua de azi, uitînd că dacă rămînem numai în prezent sîntem morți. ” Îi spusese aceste cuvinte lui Carada, iar cînd le-a spus, Brătianu părea absent. În timpul lucrului cu colaboratorii, premierul afișa de la un timp o anume absență, semn că gîndurile lui se concentrau de fapt în altă parte, într-un plan inaccesibil chiar intimilor. Un intim era finanțistul Carada, dar nici acesta nu-l pricepea, iar Brătianu își descărca foarte adesea furia pe el, cum a făcut-o și acum, cînd au rămas singuri.

Abia ieșise Cămpineanu de la Finanțe, căruia îi cedase acest portofoliu, cu care discutase niște chestiuni de comerț, — Carada avusese proasta inspirație să intervină în dezbateri cu o sugestie ! — iar acum colaboratorul intim primea ce merita : un prisos de fulgere. Îndurînd descărcarea nervoasă a șefului, finanțistul se făcuse mic, mai mic decît Brătianu.

— Dumneata, urla premierul, nu știi ce-i aia comerț. Nu-ți reprezînți măcar noțiunea, ca să nu mai zic de fenomen. Dumneata crezi că comerțul e un instrument al schimbului și că se face pacific. Nu, domnule, comerțul e război. Și dacă azi am încetat războiul, asta-i pentru proști, am reintrat în războiul comercial, care ne va duce la catastrofă cu inși ca dumneata.

Carada se făcuse și mai mic, dar patronul se prăvălea peste el, în tornadă, ridicat dintre perne :

— Căci unde apare comerțul, poți să-mi spui ? Comerțul apare ca efect al unei diferențe de nivel, după principiul lui Arhimede. Sus este un plin de producțiune, iar jos se cascadează un gol. De consumațiune ! Golul vrea să absoarbă plinul, negustorul se instalează la acest debit de scurgere și-și umflă buzunarul, pînă cînd plinul și golul sînt la același nivel, dar în folosul lui. Apoi își ia tălpășița și se mută-n altă parte, după ce-a sleit sursa. Azi aici, mâine-n Focșani.

Carada nu pricepea nu atît „teoria” cît intenția patronului, finalitatea pragmatică pe care Brătianu tot amîna s-o destăinuie.

— Iar eu ce vreau ? s-a întrebat pe sine însuși premierul. Vreau întîi ca dumneata să nu fi prost. Să nu vezi adicăteala în comerț o pîrghie de civilizațiune, ci ce este azi, un mijloc de jaf pur. Acum grînele mele zac, eu mă aflu într-o groapă, deși vasul meu e plin. Comerciantul are tot interesul ca eu să mă aflu în groapă, deși Engllitera cere grîu și e dispusă să mi-l plătească bine. Mie ? Nu, negustorului cerealier, care vrea să mi le smulgă de pomână. Și atunci ?

— Atunci ? !...

— Aici greșești dumneata, a ripostat Brătianu, tăindu-i accesul la cuvînt, deși Carada încă nu spusese nimic. Nu e nici un atunci, nu-i cum crezi dumneata !... Și atunci prefer ca grînele mele să arză. Le dau foc, cu mîna mea, le las să arză. Nici eu, dar nici el. Căci dau foc grînelor, să știi, dacă nu se modifică prețurile !

Carada părea speriat de acest spectacol în perspectivă ; în cămașă de noapte, legat la gît, Brătianu îi apărea ca un Nerone. Deși ageamiu ca finanțist, cum era, Carada îl cunoștea bine pe omul politic din față și-l știa în stare de orice, chiar și să dea foc unei țări întregi. Nu fusese domnul Brătianu, în tinerețea sa, vîrf de lance în partida insurgenților și torționarilor ? Carada a îndrăznit totuși să-și formuleze nedumerirea :

— Totuși nu-nțeleg, a spus el, ce fel de comerț trebuie să facem noi ?

— Nu prin delegație, cum îți imaginezi !

Carada nu-și imaginase nimic. Și premierul era cu atât mai furios :

— Căci dacă boierul deleagă arendașului producțiunea, iar dacă dumneata delegi comerțul nației arendașilor de comerț, ajungem unde și sîntem acum, la faliment.

— Atunci ?

Brătianu nu l-a mai pus la punct pentru acest „atunci“, dar a încercat să-l ridice pe Carada mai sus, în planul în care el însuși se afla.

— Atunci trebuie să dezvolt un comerț propriu, pe care să-l am în mîini. Să-i pun pe cei care dispun de capital, oricît de puțin ar fi, să se asocieze...

— Dar sîntem în plină criză agricolă, a îndrăznit Carada. Arendașii nu vor să mai prelungească contractele și refuză să încheie contracte noi...

— Lasă-mă cu criza agricolă ! a strigat Brătianu. Le-am spus arendașilor să se asocieze. Puneți mîna de la mîna, le-am zis, și faceți o antrepriză de arendășie. Ce nu poate unul, pot mai mulți. Dacă am dat în antrepriză îngroparea morților, îi dăm în antrepriză și pe vii. N-avem încotro, asta-i situația.

— O să urmeze o prăbușire a marilor proprietari ! Pămîntul va trece-n alte mîini.

— Asta-i situația. Să apărăm deocamdată moșiile statului. Să existe un stat.

— Cum ?

— Cum o da Dumnezeu, dar să existe. Le-am spus arendașilor : Dacă n-au bani de avansuri, să împrumute. Să ia de unde pot și să înceapă muncile. Să facem față cum putem crizei de credit. Chiar și cu cîrpei. Căci aici e nodul, la credit. Și nodul ăsta ne va sta în gît și ne va sufoca, dacă nu ne gîndim cum să ieșim din criza financiară.

— Și cum să rezolvăm criza financiară ?

— Păi la asta ar trebui să te fi gîndit dumneata ! l-a fulgerat încă o dată Brătianu. Căci o criză nu se rezolvă din perspectiva zilei de azi, ci dinspre mîine spre azi. Pricepi ?

Brătianu fugea spre mîine, părăind că ignoră ziua de azi. Probabil că groapa în care țara se afla i se părea și mai

adîncă din perspectiva zilei de mîine. În imediat, premierul dădea soluții pripite, uneori brutale, ars de somațiunile clipei. Cu o zi înainte, în aceeași odăiță, Brătianu urlase la un secretar de la finanțe, răspunzător de impozite, care părea sau chiar și era neputincios :

— Scoate tot ce poți !

— De unde ?

— De unde poți.

— N-am de unde.

— Cum n-ai de unde ? Și-n aceeași clipă, albit la față, Brătianu a aruncat soluția : Dă-n gloabă !

— În ce ? (cu sughiț).

— Dă-n gloabă, a reluat el. Gloaba, adică marea gloată, rezistă. Calul de rasă, nu. Țăluia trebuie doar să-i arăți biciul, că înțelege. O și rupe din loc. Deși e fără folos, nu duce la greu. Dă cu paru-n gloabă, că duce. Și amenințător : Să nu-mi spui că n-ai executat datornicii la stat pînă la finele lunii curente, că te împușc !

— Domnule Brătianu, dar nu se poate ! a strigat Carada, îngrozit.

— Cum nu se poate ! a replicat premierul. Și către toți cei prezenți : Vreți să crăpăm ? ! Apoi spre Carada, cel care rostise absurditatea : Carada, gîndești ca cei din opoziție !

La discuție era de față, în afară de Carada, și Ionel, fiul premierului, care urma să învețe — asistînd la scenă — cum se conduce un stat. Acum, Ionel lipsea. Carada, fiind singur cu șeful, putea să formuleze cea mai gingașă întrebare, care refuza — în răspuns — orice idee de cinism. A întrebat timid :

— Și Basarabia ?

— Ce-i cu Basarabia ? !

— Ce faceți, o cedați ?

Întrebarea l-a surprins pe Brătianu încordat arc, iar arcul a pleznit, ca și-n ziua precedentă. Premierul a răspuns stupefiant :

— Domnule, dumneata nu-nțelegi că-n această clipă nu mă pot gîndi la Basarabia ?

Carada părea interzis, a încercat o ripostă, dar Brătianu și-a continuat dezlănțuirea :

— Pentru mine, Basarabia este, ca și pentru ruși, ceva ce nu-mi stă acum pe cap, pe minută. Dacă un imperiu are nevoie arzătoare de acest nasture, să se încheie la șubă, ca să nu-l sufle uraganul istoriei, eu mă pot dispensa de el, pe minută. Or la noi, cu sau fără cele trei județe, se vede că sîntem ajunși la piele. Și asta de ce ?

Carada n-avea răspuns, nu putea bănuî gîndul premiei, care din nou s-a întors la obsesia lui de durată :

— Fiindcă n-avem comerț. Am intrat în era comerțului, nu a pămîntului, ca-n feudalitate. Azi o bancă mă dărimă, dacă-și pune mintea cu mine, nu un imperiu.

— Și-atunci cum veți face, a întrebat Carada îngrozit, cedați pămîntul ?

— Cine a spus că-l cedez !... Am spus altceva, ți-am arătat un alt pericol. Cu rușii mă voi putea înțelege pînă la urmă. Sînt un stat. Ce le dau azi o să iau mîine înapoi, pămîntul tot acolo rămîne. Fac ce fac și-mi iau pămîntul acasă. Sau accept Dobrogea. Dar cu pegra internațională a capitaliștilor de azi nu mă pot înțelege. Pierd azi, pierd mîine, pierd continuu și catastrofal. Domnule, eu nu pot jertfi unui imperiu internațional al comerțului decît dacă iau parte la el. Altfel aștia-mi surpă țara pe dedesubt.

— Acceptați deci Dobrogea ?

— Accept orice, dar nu dau nimic. N-am nimic de dat. N-am.

Carada s-a tras înapoi. Auzise un ham ! La sfîrșitul discuției, Brătianu și-a reluat refrenul, dar cu un accent nou :

— Cu oricine mă mai pot înțelege, chiar și cu capitalul, pricepi ? Dar cu opoziția nu.

•

Atunci, în '70, Brătianu i-a mai trimis vorbă prințului — dacă pe asemenea vorbe se putea pune temei ! — că-l va aduce înapoi pe Cuza, care încă mai trăia. Prințul știa însă că Brătianu nu-l suportase pe Cuza — că chiar mai tîrziu, cînd i se pomenea numele, liderului roșu îi venea

rău ! — și atunci cum era cu puțință ca un om politic, care lucrase pentru detronarea lui Cuza, să se gîndească tocmai la acesta, la marele exilat, cum era numit fostul prinț ! Era probabil că Brătianu voia să-i pună prințului jăratec pe rană : el, prințul, nu era asemeni marelui domnitor al Unirii, drept care poporul — același popor în numele căruia se făcuse răsturnarea — ar fi dorit acum să-l readucă pe Cuza în țară. Din nou același șantaj cu poporul — pe care Cuza îl reprezenta strălucit și atunci cînd devenise exponentul Unirii, și atunci cînd făptuise lovitura de stat, ca să dea pămînt țăranilor. Amîndouă aceste acte erau admirate de prinț, pentru fiecare în parte recunoscîndu-și infirmitatea de a nu le fi putut făptui el însuși : pe primul, ca străin ; pe al doilea, fiindcă n-ar fi fost în stare să pună în act o lovitură de stat, odată jurînd pe o lege.

Atunci însă, în '70, prințul a avut surpriza să constate că și Cuza avea o lege — el a refuzat întoarcerea în țară, cu mandatul de deputat în Parlament, oferit de roșii, în urma alegerilor din Mehedinți —, o lege o loialității pe care Brătianu n-o avea. Sau n-o afișa public, legea lui în afara casei fiind politica. Dacă Brătianu va fi manevrat sau nu pentru alegerea lui Cuza în Parlament și pentru readucerea lui în țară era totuși puțin important, scopul principal fusese atins : în țară reînviase amintirea lui Cuza, iar fantoma fostului domn îl bîntuia pe prinț. Cînd Camera i-a validat lui Cuza mandatul, prințul, acceptînd zarul soartei — a fost silit să intre direct în contact cu exilatul și să-i scrie. A făcut-o la rîndu-i loial, evocînd mai întîi, în scrisoare, clipa cînd o cunoscuse pe doamna Elena Cuza :

„Mi-amintesc cu plăcere grațioasa primire ce mi-a făcut-o principesa, soția Dvs., cu ocazia vizitei Mele la Ruginoasa. „— Îmi pare nespus de rău că vă privesc singură !“ mi-a spus doamna. I-am răspuns : „— Regretul meu nu-i mai mic, dar cred că în împrejurările de acum e mai bine ca prințul să nu se întoarcă încă ; sper totuși că nu-i departe ziua cînd voi putea avea plăcerea să-l salut în România.“

Ziua sosise. A lăsat tocul pe buza călimăriei, apoi l-a reluat și a scris exact ceea ce se cuvenea :

„Acum, din clipa cînd alegerea Dvs. ca deputat a fost validată de Cameră, s-au înlăturat greutățile constituționale, și nu pot decît să mă asociez din inimă la hotărîrea adunării.“

Prințul „nu putea“ să nu se asocieze la o hotărîre care ținea să-l lezeze, dar a făcut-o „din inimă“.

„Nu-mi rămîne decît să vă exprim dorința de a vă vedea înapoindu-vă în România, chiar în cazul cînd nu v-ar conveni să primiți mandatul de reprezentant ce vi se oferă...“

Era o sugestie ? Evident, Cuza nu putea primi un asemenea mandat, era deasupra lumii din care făcuse parte, o lume pe care prințul o moșteneva. A scris în încheiere :

„Fiți încredințat, principe, că veți găsi întotdeauna o primire bună la prințul domnitor.“

Lipind plicul, prințul dorea din inimă ca fostul domn să nu revină, nu numai fiindcă întoarcerea lui Cuza ar fi provocat fantastice manifestațiuni populare, cu care deja „roșii“ amenințau, dar fiindcă n-ar fi vrut ca exilatul să-l vadă în cea mai umilitoare situație cu putință : nedorit de nimeni, respins de toată lumea.

★

Amenințarea lui Brătianu n-a fost vană. Într-adevăr, opoziția n-a fost lăsată de capul ei. Generalul Cernat avea s-o constate chiar a doua zi, într-un mod foarte neplăcut, la Cameră, unde guvernamentalii au pus pe tapet chestiunea administrației armatei. Nu sub administrarea actuală, de care răspundea generalul, ci sub cea precedentă, a guver-

nului conservator, dar Cernat era indignat, nu-și putea imagina că cineva oricine ar fi — niște civili ! — îndrăznesc să pună în discuțiune Armata.

Se vedea de la o poștă mîna lui Brătianu. Pe masa Camerei fuseseră aduse conturile fostului Minister de Război, nu cele privind înarmarea, care erau corecte, ci cele privind îmbrăcămintea și hrana trupei, ca să se vadă cum fusese nutrit și îmbrăcat soldatul român, de guvernarea precedentă, mai înainte de a fi trimis pe cîmpul de onoare. Brătianu voia astfel să smulgă orice merit al guvernării albe în pregătirea actului eroic pe care armata îl săvîrșise, și în același timp să justifice indignarea domnului de la „Timpul“ care scrisese : *„Nu sînt în toate limbile omenești la un loc epitete îndestul de tari pentru a înfieră ușurința și nelegiuirea cu care stîrpirurile ce stăpînesc această țară tratează... pe acel țăran care...”*, dar premierul voia să dea acestei fraze cu care probabil era de acord adresa corespunzătoare. *Pour la bonne bouche*, pe masa Camerei a fost depus un dosar cuprinzînd debitul departamentului militar, din anii precedenți, față de Spălătoriile Lemaître, o datorie ce se ridica la mai multe milioane, plus dobînzile, pentru ce ?, pentru „spălarea rufelor armatei“. Afacerea Lemaître a devenit astfel „afacerea cu rufe murdare“, „afacerea rufelor“, „afacerile cu murdăriile albe“, „afacerea de la Parlament.“

Replicile acuzatoare au curs gîrlă, s-au desfundat toate gîrlele, gîrlițele și canalele, dezbaterăa a sucombat de la primele minute în aluviuni de invective, pierzînd orișice aspect urban. Nu s-au evitat cuvintele spuse pe șleau. „— Cîte izmene putea să spele Lemaître, cînd soldatul român n-are izmene pe el ? !“ „— Ba are, domnule, l-ai dezbrăcat dumneata ca să vezi că-i cu curul gol ? !“ „— Ai dumneata izmene, n-are el !“ „— Ba el are dacă-l cauți unde trebuie, dar acolo n-ai dumneata !“ Cernat ar fi vrut să intervină și să spună că măcar chestiunea izmenelor ar fi trebuit să rămînă sub sigiliul secretului militar, că românul luptă chiar și fără izmene, că istoria viitoare o va dovedi, dar discuția a trecut imediat la echipamentul exterior : pantaloni, vestoane, mantale, căciuli.

Cernat era scîrbit, demoralizat, jignit. Se vedea că parlamentarii români erau cu totul în afara chestiunilor de

administrație a armatei, inocenți și inconștienți, de vreme ce unul a putut să strige : „— Dar cum să trăiască soldatul român cu treizeci de bani alocațiune de hrană pe zi, cînd e știut că un prînz cu amici, într-o seară, l-a costat pe un bun amic al meu aproape o mie de franci aur ? ! Cînd chiar la noi în țară, unde totu-i ieftin, un miel la frigare sau un purcel la tavă costă totuși cam cît solda unui soldat pe două decade de zile, și atunci cum trăiește acel soldat, cu ce ?“ „— Uite că trăiește“, voia să răspundă Cernat. „— Dar de ce nu s-a dublat solda măcar după trecerea Dunării, cînd e știut că parlamentarii români care pleacă-n misie peste fruntarie primesc diurna dublă ?“ „— Dar soldatul nu-i parlamentar, domnule, cum îți închipuiești dumneata ! ar fi vrut să răspundă Cernat ; el nu-i trimis acolo să parlamenteze sau să tragă chiolhanuri, ci să tragă cu arma. Dar cînd statul n-are, cum n-are nici azi, cum n-a avut nici ieri, cum n-o să aibă niciodată cu indivizi la cîrma statului ca cei de azi, atunci soldatul pleacă la război, peste fruntarie, cu ce-i pune Dumnezeu în raniță.“

Dar Cernat a răbdat scrișnind din dinți și n-a scos un cuvînt, din silă. Militarul din el — și ofițerul — știa că n-are ce vorbi cu niște inși care nu trecuseră pragul cazar-meii, care nu știau cum se încarcă pușca — pînă și puștile de vînătoare le erau încărcate de slugi !, care-și închipuiau că un stat se sprijină pe vorbe, nu pe plug și pușcă. Cernat era hotărît să tacă, pînă la capăt, răspunzînd supliciului la care era supus — insultarea armatei !, prin tăcere.

Tăcea și cel căruia îi erau direct destinate insultele, generalul Florescu, predecesorul său de la Război, care stătea nu departe de tribună, în colțul drept al aulei, strivit sub torențele de acuzații. Cernat care îi ocupase locul pe banca miniștrilor, îl privea din cînd în cînd cu compasiune, ar fi vrut să-i înîlnească ochii și să-l îmbărbăteze, ba chiar să-i strige : „— Domnule general, nu vedeți că aștia nu pricep nimic ? Ce știu ei ce este o armată !“

Cît privește efectele de îmbrăcăminte ale soldaților, parlamentarii se aflau în Lună. „— Păi un soldat, replica mut generalul, unui alt vorbitor de la tribună, nu-și schimbă, domnule, efectele ca damele la bal. Soldatul nu e damă, să schimbe toalete, soldatul e soldat, adică militar, adică sobru, adică îmbrăcat îngrijit, dar sobru. El are o

tunică de vară și o tunică de iarnă ; pantalonii merg și vara și iarna ; el își schimbă mantaua o dată la trei ani, nu ca dumneata, care schimbi cincizeci pe an !, el are o capelă de vară și o căciulă de iarnă ; el are cizme sau bocanci, după caz, dar uneori și opinci, căci opinca-i încălțăminte de bază a nației române, ca să știi dumneata ! Această-i uniforma soldatului, de la Cuza și pînă azi, și nimeni n-a avut nimic de zis. Desigur, în campanie sau la timp de război, efectele se mai și rup, mai ales în luptă. Poți să-i strigi dumneata cît poțestești : aibi grijă să nu rupi haina statului cînd te lupți, că ea tot se rupe ! Oricum, la noi soldatul e instruit să păstreze uniforma cu toată atențiunea, ca pe ochii din cap. Uniforma e sacră !"

Gîndul lui Cernat s-a transmis totuși în aulă, fiindcă cineva a invocat sacralitatea uniformei, dar ca o acuză la iresponsabilitatea guvernului, care trimisese soldații să se bată prost îmbrăcați. Replica aruncată de la tribună era ironică, chiar generalul a priceput-o, după contrareplica imediată : „— Bine-a făcut guvernul că n-a trimis armata mai departe, spre Constantinopole, căci din spate s-ar fi văzut cît sîntem de fuduli !” „Gura bate curul !” a strigat cineva din tribuna publicului. Apoi și mai tare : „— Domnilor, nu vă gîndiți că vă vede și vă aude Europa ?”

Sosise și Garussi. Levantinul simțise că la Cameră miroase urît și se grăbise să vină. Într-adevăr miroasea urît, se ajunsese și la rufe murdare, se spălau rufe — între ciocoi și boieri — nu se putea ca Garussi să absenteze și să nu-și frece palmele cu satisfacție. Rășcanu l-a văzut, a consemnat cum îi sticlesc ochii, și-a promis să lichideze cu Garussi, să-l arunce în stradă, să angajeze un alt colaborator, fie și-un prost, dar cinstit, echipat la minimum cu sentimente naționale. Culmea culmilor, cineva, un pigmeu, a ridicat și chestiunea unui plagiat — un plagiat de uniforme !, pretinzînd că uniforme armatei naționale ar fi fost copiate după cele ale armatei franceze, ba nu — prusiene, ba prusiene și franceze, ba chiar turcești, dacă nu cumva și rusești, că deci nimeni nu s-ar fi găsit și n-ar fi fost va să zică în stare să ofere armatei naționale o uniformă adecvată, națională, cu motive naționale și cu brîu tricolor, și-atunci cum să se bată bine armata română ? ! Intervenția unui domn, Papulidis, care a vrut să lanseze à

propos de izmene un neologism — indispensabili ! — s-a lovit de împotrivirea Camerei : cuvîntul era greu de acceptat atîta vreme cît indispensabilii se dovedeau dispensabili. „— Decît cu indispensabili, mai bine este fără !“ Garussi din nou își freca mîinile, dar aula l-a tratat pe cel ce propusese neologismul cu fluierături, pentru ca imediat, după scurta punere la unison, parlamentarii să se arunce din nou, cu forțe unite, în groapa comună a rufelor murdare.

Ceea ce-l scîrbea pe Rășcanu, mai mult decît pe general — un neștiutor în politică ! — era aspectul de complicitate în oroare pe care-l oferea dezbaterea. Cum se puteau separa responsabilitățile, într-un răstimp atît de scurt ? Conservatorii guvernaseră pînă în pragul intrării României în război, liberalii încă nu împliniseră anul de cînd guvernau. Și atunci ? Moștenirea conservatoare, dac-ar fi fost negativă, era agravată de erorile liberale, iar dac-ar fi fost pozitivă — cum și era !, atunci meritele liberale, fie și iluzorii, se cuveneau diminuate și restituite celor în drept. Dar oare nu aceiași oameni — ieri și azi ! — ocupau băncile Parlamentului Român ? Ieri în opoziție, azi la guvern sau viceversa, erau tot ei, aceiași domni : Holban, Docan, Buescu, Ionescu, Roznovanu, Bosianu, Brătianu, da, chiar și onor dl. Brătianu, care, orice-ar fi spus acum, fusese prezent, fie și în opoziție, dar sub aceeași cupolă a responsabilităților de stat. Și atunci ? Cernat era scos din cauză, el era ceea ce fusese predecesorul său, — fostul ministru de Război, generalul Florescu, — un militar, dar factorii politici prezenți cum de se degajau, cum de-și spălau mîinile ? Era momentul cînd nimeni nu-și mai putea spăla mîinile, nimeni nu se mai putea retrage din rîul de murdărie revărsat în incintă prin imprudența sau voința cinică a cuiva, care atunci pe loc era absent, din nou absent. Rășcanu îl căuta pe Brătianu cu ochii, ca să-l vadă cum arată ; Rășcanu însuși se simțea murdar. „— Dar să se curățe o dată aceste grajduri ale lui Augias !“ a urlat cineva, din nou din tribuna publicului.

Generalul Cernat s-a ridicat demn și a trecut la tribună. Tremura de mînie, de rușine, pentru ceea ce auzise, de rușine pentru calitatea lui de ministru și de senator — își și trimisese de pe front demisia, pe care Senatul o res-

pinsese ! — el prefera, a spus, să se întoarcă oricînd pe front, pe orice front, decît să mai calce în parlament, la Cameră și la Senat, unde bătăliile de vorbe murdăreau tot, pînă și onoarea armatei. „— Căci armata, a spus Cernat, și-a făcut onest datoria, indiferent cum a fost echipată, bine sau rău, iar răul cît a fost și dacă a fost, din partea noastră, a comandei, îl cunoaștem doar noi, nu dumnea-voastră, cei ce stați comod în aceste bănci, răul cît a fost îl cunoaștem noi și capul suprem al armatei, Măria-Sa Domnitorul.“ Cernat n-a mai spus că nici unul dintre parlamentari nu îndurase frigul, noroiul și viscolul, precum Carol al României în bordeiul de la Poradim, dar aluzia a răzbit în aulă, și parlamentarii l-au ascultat mai departe pe general cu toată atenția. Căci cine, a mai tunat generalul, a ținut în mîini pușca, a mînuit baioneta, lancea și tunul, el, parlamentarul sau dorobanțul român ? Apoi, cu o retorică pe care Rășcanu n-o putea bănuși : „— Eu nu sînt aici nici pentru a disculpa, nici pentru a acuza. Dacă faptele rele acuză, fie. Dacă faptele bune, vitejia armatei disculpă, fie. Dar despre acestea, domnilor, putem discuta nu acum, ci în clipa cînd armele vor fi strînse în piramide. Cînd sîngele curge încă din răni, nu aruncați în răni cu noroi !“

Au urmat aplauze, vorbitorul era nădușit. Era probabil că nici el, generalul, nu se crezuse în stare de o asemenea faptă ce-i depășea competența, el vorbea cu uimirea cu care cineva ar zbura, cu spaima, dar și cu bucuria de a simți că-l poartă aripile, din înălțime în înălțime, acum aflîndu-se într-un zenit de unde se vedea și mai adîncă prăpastia de jos. „— Da, a mai spus el, tușind, făcînd pauze, ștergîndu-și sudoarea, ca și cînd ar fi fost singur. Da, a repetat, bilanțul suferinței a fost mare, degerături, boli, oameni înghețați. Nu ne-au cruțat nenorocirile nici pe noi, nici pe ruși, nici pe turci. Acu în iarnă ne-au secerat și molimile. Nici animalele n-au fost cruțate, caii de ham și boii din juguri, mii de animale care-au căzut laolaltă cu oamenii. Și-atunci ce vreți ?“ Și cu un ultim efort de om istovit : „— Dați povață timpilor viitori cum să se facă războaiele !“

N-a mai aplaudat nimeni, s-a dat pauză. Rășcanu n-a avut puterea să-i iasă generalului în cale și să-i strângă mîna, a consemnat în schimb cu satisfacție că Cernat, după discurs, s-a îndreptat spre colțul unde se afla generalul Florescu. Cei doi militari s-au salutat bărbătește, și s-au retras dintre civili. „— Bine că există măcar armata, și-a spus Rășcanu, bine că armata-i deasupra politicii, bine că există măcar acest punct stabil. Oare cel mai oribil lucru din lume era politica ?” s-a întrebat. Nu-și putea reveni ușor după discursul lui Cernat, care, bun țintaș, lovise în creștet politica. În timpul discursului, Cernat povestise cum în vara anului trecut, dl. D. A. Sturza, ca ad-interim la Finanțe, aplicînd un regim atroce de economii, dăduse dispoziție să se vîndă căciulile dorobanților, aflate în depozite, cu speranța că războiul se va isprăvi pînă în toamnă. Apoi același D. A. Sturza a demisionat din cabinet, iar războiul a continuat. Ce-a urmat s-a aflat abia acum : dorobanții, parte din ei, au fost lipsiți de căciuli. Au luptat prin ger cu capelele pe ceafă, încălzindu-se în lupte, după cum povestea generalul, chiar comandantul lor.

•

Dac-ar mai fi trăit, dac-ar mai fi fost să se întoarcă în țară, Cuza ar fi trebuit să vadă un asemenea moment, pe care prințul, atunci la Grivița, sau mai tîrziu, la Plevna, ar fi fost dispus să i-l ofere. Din păcate, fostul domn se stinsese în exil, iar istoria ulterioară, cea prezentă mai ales, nu l-ar fi încîntat. Prințul nu putea să-și ofere nici sieși și nici altora numai și numai momentele de vîrf. Acestea erau bune, probabil, pentru cărțile de istorie, nu și pentru oameni. Fiindcă, iată, din nou i se rezerva, la Parlament — prin afacerea rufelor murdare, dar și-n exterior — prin tăcerea Petersburgului, niște clipe dificile, pe care nu le putea împărți cu nimeni. Nici măcar cu bunul lui sfetnic, Brătianu, care, în această clipă de cumpănă, jertfa din

nou politicii de grupare, preocupat să înfunde opoziția care-și făcea de cap în parlament. Sugestia prințului de a se scoate de pe rol procesul împotriva foștilor miniștri conservatori nu fusese ascultată. Orgolios, Brătianu ripostase : „— Dacă victoria, o asemenea victorie nu ne-a putut pune la unison, o să ne pună la unison o nenorocire.“ „— Să așteptăm nenorocirea ?“ a întrebat prințul. „— Poate că numai o nenorocire o să-i învețe minte.“

Armata nu mai putea înainta, ca și un om ajuns la capătul puterilor. Omul acesta trudit și bolnav, alcătuit din mii de trupuri, se târa, se împleticea, desfăcându-se în bucăți care nu mai erau unități militare — regimente, companii, plutoane, ci gloate, puhoai care se împotmoleau unele într-altele pe drumurile desfundate din Oltenia de sud. Ordinea de marș, inițial bine întocmită, nu s-a mai putut menține. Într-un marș normal, la început de zi, pornesc întâi căruțele cu răniți și bolnavi, apoi coloane cu oameni șchiopătați — care merg șontic-șontic, fără ranițe și arme —, apoi coloanele reglementare, încărcate cu tot echipamentul, înaintînd în rînduri strînse și ținînd bine pasul, în sfîrșit, la urmă de tot vin trenurile regimentare și animalele slobode. Acum, deși între aceste secțiuni ale coloanelor se intercalau mari spații, deși orarele de pornire și de ajuns erau diferite, unitățile se amestecau, înaintînd agale, cu popasuri multe și lungi. Oameni valizi se rezemau de loitrele de la căruțele cu răniți sau își depuneau acolo armele, alții se așezau în drum, pe pămînt. Ofițerii, călări, încercau să țină sub supraveghere trupa, s-o facă să păstreze ordinea, iar dacă nu, măcar să-i impună mișcarea. Indemnul „Hai, băieți, hai că mai e puțin, hai acasă !“ se repeta tot mai des, pune umărul, așa cum se pune umărul și la căruțele împotmolite, cînd animalele cădeau în jug sau în ham.

Indemnul nu mai avea ecou. Băieții erau vlăguți nu doar de truda marșului ci din lipsa de speranță. După tre-

cerea Dunării înapoi spre țară, elanul a pierit, imediat ce trupa a observat direcția de marș. Din om în om, s-a aflat că regimentele nu vor merge acasă, în garnizoanele lor, ci în Oltenia, poate la Craiova, unde vor mai sta o vreme cu arma la picior. De ce ? Ofițerii n-au dezmințit zvonul și domniile ofițeri păreau opăriți ; ei au renunțat la formula : „— Hai, băieți, acasă !“, care suna ispititor, reducînd-o la un simplu refren monoton : „— Hai, băieți, hai.“ Odată zvonul confirmat, prin înseși chipurile posomorite ale ofițerilor, pasul înaintării s-a muiat, coeziunea coloanelor s-a destrămat, pînă la stagnare, s-a văzut ce conțin de fapt aceste coloane : mii de bolnavi și răniți.

Dintre toți cei care se întorceau, mai vioi păreau oltenii, care chiar ajunseseră acasă, în schimb soldații din Muntenia, din Moldova, din Basarabia de sud, voluntarii ardeleni și bucovineni simțeau plumb în picioare, se lăsau tot mai greu urniți din loc, își prelungeau popasurile. Pe țărmul Jiului, în fața unui pod clătinat de valuri, trupa a stat.

— Ce se întîmplă, ce-i în față ? s-au auzit voci de pe la mijlocul și dinspre coada coloanei.

Sublocotenentul Micu Georgescu era zorit. Fiind oltean din Gorj, tînărul ofițer voia să ajungă cît mai iute la Craiova. Făcuse întreaga campanie și-și amînase mereu logodna, după fiecare luptă. N-o mai putea amîna acum, la pace. Jiul nu-l putea ține în loc, sublocotenentul era dispus să zboare, numai s-ajungă o dată în orașul unde îl aștepta logodnica. Nu oricum, ci în cea mai bună formă, pe care nu i-o putea oferi masa de oameni istoviți și murdari, oprită acum la malul Jiului. La primul popas, sublocotenentul voia să iasă la raport și să-i ceară comandantului, pe puncte, după cum urmează : 1) separarea unității de care răspundea. de restul coloanei ; 2) tunderea, spălarea, despăducherea oamenilor ; 3) cîrpirea rufelor — izmene, cămăși, cum și a echipamentului exterior — căciuli, mundire, mantale, pantaloni. Ferchezuiți și puși la punct pînă la nasture, dorobanții lui Micu Georgescu ar fi trebuit să intre în Craiova, pe Calea Severinului, în pas de paradă. Acum însă, iată, se opunea și Jiul, care-și ieșise din minți.

Sublocotenentul a ieșit în fața coloanei și a examinat podul, care tremura. Tremura și calul, sub el, când ofițerul i-a dat pîteni, împingîndu-l spre apă. Animalul a stat în loc, prudent, frămîntînd din copite. Micu Georgescu și-a mușcat mustața, a întors calul și l-a pornit în galop spre coada coloanei, să raporteze despre accident superiorului. Ghinionul a fost să-l întâlnească chiar pe general. Acesta a ascultat raportul și a răspuns apatic :

— Și ce-mi spui mie ?!

Sublocotenentul a rămas fisticit în loc, generalul a trecut mai departe. Tînărul ar fi vrut să repete că trupa nu poate să treacă dincolo, că podul e nesigur, dar superiorul i-a făcut semn cu cravașa, adică „— Descurcă-te!“, un semn al cărui sens Micu Georgescu îl cunoștea prea bine: „— Cum nu poate?! În armată nu există nu se poate!“ „— Dar, domnule general, ar fi vrut să spună, permiteți-mi să raportez, nu mai există armată ! Pînă și faptul că dumneavoastră vorbiți cu mine, un simplu sublocotenent, cînd ar fi trebuit să aveți în față, la raport, un colonel-maior-căpitan-locotenent, în sfîrșit și eu, dar în ordinea ierarhică, e dovada că nu mai avem armată.“ „— Aiurea ! Fii amice serios !“ Gestul cu cravașa a încheiat dialogul mut și Micu Georgescu s-a îndreptat din nou, în galop, spre capul coloanei. „— Las' că-i învăț eu minte !“ și-a promis el. Apoi către soldați, cu dușmănie : „— Scot eu dracul din voi !“ A făcut cîteva opriri, a ales din front cîțiva oameni, i-a scos la margine :

— Unde-s, mă, restul călușarilor ? Călușarii din Stoi-cănești ! Ai care-o făceați pe nebunii acu un an !

— Păi să vedeți că...

— Că ce ?

— Cîțiva au dat ortul popii pe front...

— Veniți în față, după mine !

Dorobanții, foști călușari în urmă cu un an, cei care dezertaseră de la oaste, ca să joace Călușul de Rusalii, l-au urmat pe sublocotenent pînă-n față, în dreptul podului, unde acesta se opri.

— Și Mutul unde-i ? Mutul din Căluș ! Păi se poate, mă, Căluș fără Mut ?

— Păi Mutu a murit.

— Faceți rost de-un mut, fir-ați ai dracului, că muți vă fac !

Dorobanții au făcut rost de-un Mut, un soldat pe care l-au spoit cu noroi pe față, iar căciula i-au întors-o pe dos, ca să-l facă și mai pocit. Dintr-o cracă de salcie au tăiat un drug, pe care i l-au pus Mutului în mâini. A sosit și fanfara. De pe cal, Micu Georgescu i-a întrebat pe instrumentiști :

— Mă, voi știți marșul din Căluș, adică porneala Călușului ?

— Da, să trăiți.

— Atunci dați-i drumul !

Odată cu primul acord al fanfarei, vătaful călușarilor a chiuut :

„I-auzi una !

Apoi toți în cor :

„I-auzi două...

...i-auzi nouă.“

Trupa s-a trezit. Se pornise nebunia aeriană a Călușului, care mai întâi săltă dansatorii în loc. Mutul din Căluș a început a face urît, învîrtea drugul deasupra capului și amenința trupa. El a despărțit călușarii de coloană, trăgînd în jurul lor un cerc, pe care l-a arat cu virful drugului, în pămînt. Călușarii încă săltau în loc, nebuni ca niște armăsari, fără să iasă din cerc. Mutul se crăcăna, se strîmba, mima măscări cu drugul, tot arătîndu-l soldaților, repezindu-se la ei să le spargă capetele, să-i înfurie, să-i bage-n draci. Dar cînd fanfara a întezit ritmul și cînd călușarii, în monom, erau gata să țîșnească-n sus în direcția podului, sublocotenentul i-a oprit din avînt :

— Stați !... Ați uitat steagul regimentului. Aduceți steagul.

A fost adus steagul, care era purtat de stegar. Stegarul, cu pas sprinten, și-a luat locul în frunte, lingă vătaf. Fanfara a reluat melodia, călușarii au pornit în ritm de diavoli spre pod. Mutul înainta cu spatele la călușari, în

salturi de broască, scoțind limba spre coloana rămasă în urmă. Mii și mii de oameni au început să rîdă.

Apoi fanfara a tăcut și a urmat o liniște. Se auzea doar Jiul. Trupa stătea nemișcată și asculta valurile, necutezînd încă să treacă dincolo. A ieșit atunci din coloană, în față, un voluntar ardelean. Ardelenii se cunoșteau după tricolorul de la căciuli, o panglică tricoloră legată la pana de curcan. Acest ardelean, un sergent, i-a fluierat pe-ai lui, și toți s-au șuierat între ei, ca mocanii pe munți. Se adunase o ceată de vreo cincisprezece inși, toți mîndri de ei, toți arși de gelozie pe călușarii care trecuseră dincolo. Aveau și ei un căluș al lor, căci ceata s-a aliniat ca pentru joc. Sergentul a chiuit sălbatec, toți au reluat chiuitura, apoi același vâtaf cu grad de sergent a făcut semn fanfarei, care se afla pe celălalt mal, să tacă. A strigat peste Jii, cu palmele pîlnie la gură :

— Tăceți, mă, că nu se mai aude nimica ! Apoi și mai aprig : Cînd oi face io sămn cu mîna, atunci să porniți someșana !...

Fanfara a tăcut. Cetașii și-au umflat piepturile, și-au plesnit căciulile pe ceafă, au început să-și strige sălbatec strigătura lor într-un cor vorbit în care cuvintele se auzeau, rar, tunător :

*„Ies ficiorii dintre brazi,
Toți sînt rumeni la obraz,
Cu căciulile pe spate,
Și cu ... sculate...”*

Abia atunci a izbucnit fanfara. Trupa trecea peste pod, în pas sprinten, urmîndu-i pe cetași. Generalul fuma și rîdea. Îl căuta din ochi pe Micu Georgescu să-i spună o vorbă, cum i-a și spus :

— Amice, chiuitura asta cu căciulile n-am mai auzit-o. Te rog, noteaz-o pe-o foiță de hîrtie și nu uita să mi-o aduci la Craiova.

Armata. Singura speranță a prințului, atunci în '70, după Dumnezeu, a fost armata : principiul ordinii încorporat în uman, întrupat. Timp întrupat, socialul într-un corp. Nu gloata, cu deșirarea ei haotică, ci trupa, înșiruită orizontal. Dar și vertical, într-o desăvârșită ierarhie, urcînd de la masa în uniformă, prin scara gradelor, pînă la principiul ordonator. O fuzionare cu principiul ordonator, pe verticală și orizontală, din care rezultă mișcarea într-o desfășurare de sistem astral. În armată timpul devine ordine, succesiunea este ireversibilă, în direcția învîrtirii acelor de ceasornic sau a mișcării astrilor pe cer. Nu sînt îngăduite abateri, cum nu sînt îngăduite în astronomie. Un ceasornic, uitat de comandant pe masă, alături de busolă, indică trupei timpul și direcția de marș în lipsa comandantului. Periodicitatea mișcărilor e strictă, după legea sezoanelor : încorporări, lăsări la vatră, concentrări de toamnă, concentrări de primăvară, prefacerea continuă a efectivelor, întinerirea efectivelor — școlile de ofițeri, retragerea efectivelor uzate, într-o perfectă stimă față de cei ce intră în corpul veteranilor, ieșind din armata activă. Aceștia au o situație aparte în societatea civilă, ca și rezerviștii. Sînt armata la pasiv ; așa cum copiii, adolescenții, tinerii sînt armata virtuală. Dar morții ? Aceștia fac oare parte din pasivul armatei sau din armata virtuală ? Ei ies din regimul morții civile și trec în etern, pe tablele eroilor. Ei tutelează armata prezentă și își sporesc faima în ochii armatei viitorului, lăsînd în urmă o aură ca a cometelor. O nație poate fi lipsită de sfinți, nu și de eroi. Eroii pe care armata îi dăruiește, la clipe de cumpănă, cînd e chemată să răspundă prezent, cum și răspunsese în acest război. În rest, societatea civilă, lumea poliformă, care însă își iese din formă și dă peste margini, dacă în inima ei nu bate ornicul armatei.

Prințul se străduise să reazeze în inima societății românești ornicul armatei și nădejdea lui era, atunci în '70, că izbutise. Românii nu erau lipsiți de însușiri militare. Nici oamenii lor mari nu fuseseră lipsiți de aceste

însușiri, revelate manifest și-n timp de pace și-n război. Tot ce fusese mai bun în Cuza răsădise armata. Acest principe fusese în primul rînd colonelul Cuza. Tot ceea ce era mai bun în Brătianu se datora armatei, scurtei lui cariere de ofițer. Kogălniceanu nu-i apărea altfel prințului decît tot ca un militar, stăpîn pe arta tacticei și strategiei politice și pe corpul diplomaților, care era totuși un corp strălucit. Virtuțile vechii boierimi de arme, dezarmată în timpul nopții otomane, se refugiaseră în spațiul de primejdie al diplomației, un spațiu în care diplomatul român săvîrșea practic fapte de arme. Tot ceea ce lipsise țării, înainte de reintrarea glorioasă în lume, fusese armata, armata prin care prințul exista.

Atunci, în '70, cînd primul șoc al iminentei răsturnări l-a făcut să se clatine, primul gînd l-a întors spre armată. Întîi cu speranță, apoi cu spaimă. Imediat după scrisoarea către Cuza, retrăind detronarea acestuia, pe prinț l-a cuprins tracul față de zidurile palatului — același palat ! — dar și tracul față de cazarmă. În palat nu mai putea rămîne — îl speria —, a hotărît să iasă de aici și să se îndrepte spre o cazarmă. A ieșit singur. Nu-i mai rămînea decît loialitatea calului de care dispunea și loialitatea soldatului de lîngă cal, un necunoscut.

Și-a scos singur calul din grajd, spre uimirea soldatului „ține cal“, care a încălecat și a pornit după mărișă în goană. Dar pe prinț l-a speriat ropotul galopului care creștea din urmă, l-a silit să-și cravașeze calul. L-a ajuns apoi în goană și Grădișteanu, care l-a flancat pe dreapta. Soldatul a strîns pasul și a venit mai aproape de prinț, flancîndu-l pe stînga. Calul princiar trăgea după el ceilalți doi cai, în triumghi, sfîșiind împreună cu ei aerul de iarnă. Au galopat în trei, prin zăpadă, afară din oraș, spre cazarma unui regiment de gardă. Dar ajuns aproape, prințul a cotit brusc, a evitat cazarma, s-a angajat în galop mai departe, prin troiene, spre o pădure. Peste puțin, au intrat în codrul metalic, iar prințul a descălecat. A mers singur pe jos, prin zăpada geroasă, răscolind cu cizma frunze de fier și de sticlă. Soldatul „ține cal“ a preluat animalul stăpînului și a început să-l maseze cu un șomoig moale de fîn, după care a făcut aceeași operație cu propriul său cal. Caii abureau. Era ger, se spunea că

Dunărea e bocnă, de mult nu mai fusese o asemenea iarnă în cîmpia valahă. Un alb de moarte, un aer pe care totuși cei trei cai îl respirau cumînți, după fugă, în liniștea pădurii. Grădișteanu fuma, rezemat de un copac. Soldatul a trecut șomoioagul și la calul căpitanului, apucîndu-se să-l frece pe gît, pe piept, sub burta umedă. Soldatul a întîrziat mult cu masajul, oprindu-se din cînd în cînd, ca să asculte inima animalului, cu urechea lipită de coaste. Examenul acesta l-a făcut pe Grădișteanu atent ; totuși căpitanul nu s-a desprins de copac, știa că animalul lui e teafăr, a fumat mai departe, ascultînd liniștea, simțînd de la distanță cît de bine bate inima calului. O asculta și prințul, care se întorsese din preumblarea solitară, reze-mîndu-se și el de un alt copac, lipit de inima copacului. Nemișcarea celor doi bărbați, nemișcarea copacilor, era firească. Soldatul își vedea de treaba lui, acum netezea cu palma părul lucios al calului, care respira cuminte. Grădișteanu a scos din buzunar un flacon plat de coniac, deșurubînd dopul-pahar. A făcut gestul de a-i oferi băutura celui alt bărbat, dar prințul l-a indicat pe cel de al treilea, omul de la cal. Acesta, derutat, a privit de la unul la celălalt, apoi sub îndemnul mut al măriei-sale, a luat flaconul de argint, l-a șters la gură cu palma, a spus „— Sănătate la toți“, a tras o dușcă, i-a privit pe cei doi cu ochi umezi de plăcere. N-a mai știut apoi ce să facă cu flaconul și nici cu păhăruțul acela cît un degetar. Le-a dat pe amîndouă măriei sale, înțelegînd să facă ulciorul roată, ca la țară, după care s-a retras, cuviincios, lîngă calul lui. Bărbatul în negru n-a astupat flaconul. L-a șters la gură cu palma și a băut. L-a trecut apoi ofițerului garde-corp, care la rîndu-i a băut, l-a astupat, l-a introdus în buzunar, s-a încheiat la manta.

Unul dintre cei trei cai fornăia a plecare, scormonind în omăt cu copita. Prințul a pus piciorul în scară, fără ajutorul soldatului, a încălecat, au încălecat și ceilalți doi, urmîndu-l liniștiți pe colonelul în negru. Au ieșit împreună din pădure și s-au îndreptat la pas spre oraș. Prințul a avut atunci încredințarea că armata nu-l putea părăsi.

Rășcanu descoperise la club, răsfoind gazetele mai vechi, un articol semnat de un publicist puțin cunoscut, Lucrețiu Parva, care i-a reținut atenția prin niște formulări pătrunzătoare, foarte potrivite clipei. Articolul era intitulat : „Limbă-schimbare-politică“ și noutatea consta în modul paradoxal în care autorul asocia cei trei termeni atât de disjuncți : *limba* — care ținea de ființa unui neam, *schimbarea* — care ținea de mișcare, de legile fizice, *politica* — fenomen ținând de istorie, de frământul clipei. Curios, deși fusese scris în urmă cu un an, articolul își păstra intactă valoarea, ca și cum ar fi fost inspirat din prezent. Parva scria :

„Limba nu este de conceput nici în afara schimbării, nici în afara stării pe loc. Antinomia moment static-moment dinamic definește limba. Staticul asigură durată limbii și o face recognoscibilă de către vorbitori, dinamicul o face aplicată existenței, aptă să exprime forma acesteia. Limba e aceeași, ca glosar și sintaxă, văzută dintr-un punct ideal, dar perpetuu alta din perspectiva schimbării. Ea se face pe sine cu ajutorul schimbării și moare când schimbarea nu mai are loc.“

Rășcanu n-a rezistat și a dat replică ultimei formule, protestînd mental : „— Dar, domnule, limba se face în-

tr-adevăr, dar această facere e istorică, nu cotidiană ! Văzută în două momente diferite din istoria ei, limba nu-i nici aceeași, dar nici alta. Dumneata ar trebui s-o știi ! Ce schimbare ? Dacă limba s-ar schimba perpetuu ar ajunge la antipodul ei. S-ar întoarce pe dos ca o mănășă. “ Parva însă vorbea mai departe despre felul cum schimbarea se încorporează într-o tradiție — așa da !, fără a ataca fondul — desigur !, astfel încît limba să se mențină și parțial veche dar și perpetuu nouă — cum asta ?!, pînă acolo încît și în fixitate și în flexibilitate să rămînă aceeași, egală cu ea însăși. Extinzînd observația, Parva se întreba : „Dar oare nu astfel se comportă și un neam ?“

Desigur ! Ideea de a lega un popor de destinul limbii, de a-i explica ființa prin limbă — a fi și a deveni — era o noutate, poate nu pentru lingvistică — Rășcanu nu se hazarda să facă aprecieri, dar era sigur o noutate pentru politică. Căci cum altfel să înainteze o nație, și-a spus el, decît împreună cu toată istoria ei, nu pe fragmente, pe bucăți, nu în salturi, nu numai la vîrf, și mai ales nu numai la nivelul superficiei turbulente, care o poate denatura și deturna de la traseul ideal. În acest sens era demn de aflat cum vedea domnul Parva locul personalității politice în ansamblul unei istorii. Avocatul a vrut să continue, dar n-a mai putut. A fost smuls brutal din lectură de un amic :

— Brătianu pleacă la Viena, știai ? Și la Berlin !

El a făcut semn că dorește să fie lăsat în pace, dar noul venit a continuat :

— Corabia liberală a luat apă. Acum domnul Brătianu caută scafandri în afară, să-i scoată epava ajunsă la fund.

Rășcanu i-a strigat amicului, violent, ca și cum acesta ar fi fost de vină :

— Dar nu știa că ajunge aici ?... Acești domni sînt incapabili de orice previziune ? !

Amicul a dispărut, lăsîndu-l singur, Rășcanu a părăsit lectura, avîntîndu-se pe noul fir — previziunea —, cu tot clocotul de care era în stare. Căci domnul Brătianu — și-a spus — dacă era într-adevăr om politic, „gerant

responsabil al națiunii“, ar fi trebuit să facă în urmă cu un an ceea ce întreprindea în pripă acum, ca la foc. Atunci să se fi dus la Viena și la Berlin, și la Paris și la Londra, și chiar la Constantinopole, nu acum, când târgul se încheiase ! Nici măcar la spartul târgului nu fusese prezent, el fusese în afara târgului, doar cu paguba. Căci, și-a mai spus, dacă în planul vieții indivizilor, nimic previzibil, aceștia, iată, deraiază — precum Anisia —, pradă unor forțe iraționale, ininteligibile, care-i iau în posesie, nu-i de admis imprevizibilul în planul vieții publice. Aici previziunea era obligatorie, ba și prudența. Din nenorocire însă, domnii de la putere erau incapabili de orîșice previziune, și de orice prudență. Ei stăteau pe un vulcan, într-o inconștiență absolută, fără să știe ce se petrece deasupra și dedesubtul lor, fără să presimtă catastrofa iminentă, obsedați cum erau de plutirea pe suprafață, înhămați la palpitul clipei. Or, politica, așa cum avertiza domnul Parva, nu era altceva decît „o justă interferență între clipă și durată, între mișcarea imediată a clipei și mișcarea anterioară care o transcende, care vine din trecut, răzbate către viitor, peste prezent.“

Nu s-a întors la articol, încă nu-și descărcase mînia. De fapt nici nu voia să și-o descarce, Rășcanu ținea să și-o administreze bine pentru clipa răfuiei din parlament, cînd ar fi trebuit să le arunce guvernamentalilor întregul adevăr în obraz. Nu trivial, ca în afacerea rufelor murdare, ci superior, detașat, de sus, așa cum se și cuvenea cu niște pigmei. Fiindcă la drept vorbind, și-a mai spus Rășcanu, cum să pretinzi instinctul previziunii unor pigmei ! Niște pigmei miopi. Fiind miopi, domnii de la putere nu vedeau, nu puteau vedea, darmite prevedea. Ei jucaseră cu riscul și acum culegeau roadele. La o politică a imprudenței, primiseră un răspuns catastrofal. Ce mai făceau în plus ? Erau robiți cercului lor îngust, sclavi ai clipei, pitici ai provizoriului, călători de la o zi la alta, cărăuși de poveri mici, inși cu respirație scurtă, cu minte scurtă, care sucombă după un pas, în drumul de la Camera la Senat și viceversa, între două guvernări, între o remaniere de cabinet și alta, schimbîndu-și culoarea după

aceea a obiectului pe care parazitează, schimbându-și credințele precum batistele, suferind acut de schimbărită, boală a sibaritismului frivol din epoca fanariotă, care nu produsese altceva decît sibariți schimbăreți, îndreptățind întrebarea vehementă a domnului Eminescu : „Au la Si-baris nu sîntem ?“

Abia ajuns aici, cu schema discursului pregătită, Rășcanu a revenit la articolul lui Parva, avid să găsească încă un punct de sprijin. A și găsit, cu mare satisfacție, imediat :

„Practicînd o guvernare sectară, omul politic riscă să devină de neînțeles de către cei din nația lui, ca și un beletrist care ar cultiva hermetismul sau extravaganța în materie de limbă. Invențiunile lui, contrare spiritului limbii, nu se pot impune și nici generaliza, ele reprezintă accidente, situațiuni ocazionale, care îl pot împinge pe cel în cauză în afara comunicării, într-o speță de solipsism.“

Acesta și era cazul ! a aprobat Rășcanu. Cu retorica lui vană, domnul C. A. Rosetti — dacă pe el îl ținea articolul ! — era un solipsist. Și chiar onor domnul Brătianu, care nu spunea lucrurilor pe nume decît atunci cînd se afla în opoziție, era azi și acum un solipsist. A citit mai departe :

„Norocul e că nația, fiind neștiutoare, respinge improvizățiunile la margine, din purul motiv că nu le înțelege. Pe de altă parte, omului politic de azi, nația i se pare ermetică. Pornind însă de la acest viciu de comunicare, n-ar fi mai nimerit oare ca cele două părți să-și ia adio una de la cealaltă ?“

Ideea politicii văzută ca „viciu de comunicare“ i s-a părut avocatului grozavă. Fanfaronada roșie eșuase deci prin acest „viciu de comunicare“ : poporul nu înțelegea ce vrea guvernul, guvernul nu înțelegea ce vrea poporul. Rășcanu a plecat acasă entuziasmat.

La puțin timp după golirea de lucruri a casei, Păuna s-a trezit — pe neașteptate — cu vizita lui Radu Mihail. Prefectul poliției, bun amic, s-a purtat afabil, plin de atenții cu gazda, deși Păuna n-a putut să nu observe mina îngrijorată a musafirului nepoftit. Din când în când, Radu Mihail trăgea cu coada ochiului în jur, consemnând schimbările intervenite în decor.

— Observ în casa ta niște mari prefaceri ! a notat el.

— Ce te miră ? i-a răspuns Păuna. E dreptul meu să mă aranjez cum îmi convine.

— Te aranjează această pauperitate ?

— Nu mă mai aranjează luxul.

Salonul în care se aflau era aproape gol : un paravan japonez, un vas de tuci cu o plantă țepoasă, abia înmugurită — spinele adus în dar de prințul Nigata —, o ladă neagră, severă, care sluzea drept masă, două scaune, cu spătar drept, pe perete o gravură. Nici o carpetă pe jos — și acestea deci fuseseră dăruite !

— E un mediu potrivit pentru un anahoret ! a constatat prefectul. Și zîmbind, cu o facilă admirație : Nici măcar o scamă nu împiedică gîndul să urce la cer ! Apoi colocvial, cu o la fel de factice seriozitate : Ție nu-ți stă bine într-o asemenea ambianță de sărăcie lucie. Peste toate, dai și-un prost exemplu social. Ce ne-am face dacă toți am proceda așa ? ! Lumea e îngrijorată de ceea ce se petrece în casa aceasta.

Păuna n-a lut în seamă această manifestare teatrală. L-a întrebat totuși pe oaspete :

— Lumea ar fi fost liniștită dacă în casa mea se petreceau orgii ?

— Păuna ! și Radu Mihail a devenit patern : Lumea înțelege orice capriciu, toată lumea mare trăiește în fond după impulsul capriciilor, totuși nu crezi că-i prea mult ?

— Ce ?

— Modul în care ai risipit tot.

— Era mai înțelept să fi pierdut totul la cărți ?

— Ce are a face una cu alta ? Jocul de cărți e un joc. Lumea consimte ca cineva să se ruineze jucînd la cărți ! Cel care pierde sacrifică unui viciu !

— Eu n-am pierdut, am dăruit.

— Și cărui viciu i-ai dat satisfacție ? a întrebat el, pozînd uimirea.

— Nevoii de a mă debarasa. Căci există, dacă vrei să știi, și o nevoie de gol. Ce-am făcut nu-i măcar o faptă caritabilă.

— Tocmai ! a aprobat-o el. Lumea ar fi admis gestul tău dacă făceai o faptă caritabilă, o danie cu acte ! Dar așa ? Ai aruncat pur și simplu totul în vînt.

— Și ?

El a convenit, amabil, dînd din umeri, cum și era cazul, în fața unei doamne pe care n-o putea supune vreunei constrîngerii :

— Nimic de zis, e dreptul tău. Averea îți aparține. Nu s-ar putea spune că pe această cale, a ta, s-au dus pe gîrlă marile noastre averi !... De obicei la noi s-au risipit averi fără vreo motivație profundă.

— Nici eu n-am vreo motivație profundă. Nu-mi mai place să trăiesc așa !

Ar fi trebuit ca discuția să se isprăvească, dar Radu Mihail insista. Acum părea încurcat, probabil își epuizase chestionarul și trebuia să apuce pe un alt drum ca să-și justifice prezența.

— Sînt dator să-ți spun că lumea e ușor alarmată de comportarea ta ! i-a mărturisit el, după o lungă pauză. Se risipește totuși o mare avere...

Ea a simțit direcția în care merge și i-a luat-o înaintea :

— Da. Se pune deci în cauză integritatea mea mintală.

— O !

— Sigur. După Rudi, mi-am luat probabil cîmpii și eu !

— Păuna ! dar protestul lui era facil și ea nu l-a reținut.

— Cînd Rudi și-a luat cîmpii, a continuat ea, lumea bună a intervenit, îți amintești. S-a pus chestiunea dacă nu e cazul să se instituie un consiliu de tutelă. Am refuzat însă. M-am ocupat eu de administrarea averii lui Rudi.

Am sentimentul că iar se coace ceva în genul ăsta. E ade-vărat ?

Era vizibil că amicul scăpase cu fața curată. Ceea ce era important spusese chiar Păuna. Lui nu-i rămînea de-cît să continue. A făcut-o, minimalizînd.

— Am primit o plîngere împotriva slugilor care te fură.

— Eu n-am făcut nici o plîngere ! s-a apărat ea.

— Nu tu, sînt convins, dar niște oameni de bine.

— Înțeleg, e probabil Georges. Îl voi da afară.

Amicul părea satisfăcut. Păuna îi ușurase mult misiunea ingrată. Nu urma de aici înainte decît s-o modereze și s-o îndrepte pe drumul înțelept.

— De ce să-l dai afară ? Georges e unul dintre cei mai buni administratori pe care-i cunosc. Și ca s-o convingă : Dacă te dispensezi de el, îl iau eu.

— Ți-l ofer.

— O, Păuna, nu despre asta e vorba. Ți-am spus, plîngerea nu-i împotriva ta, ci împotriva slugilor care te fură, împotriva unor făcători de rele. Și destul de încurcat : Iată, pot să-ți dau și un nume : ai oploșit de la un timp la tine în casă un fost călugăr, un individ cu numele Haralambie.

Ea a sărit indignată. S-a ridicat și Radu Mihail, care simțea că făcuse o gafă.

— Dar cum vă permiteți, i-a strigat Păuna. Îți atrag atenția : oricine intră la mine în casă e apărat de orice suspiciuni. Chiar și tu, ca prefect. Căci și împotriva ta există o groază de suspiciuni. Și eu pot să te suspectez că faci jocul unor ticăloși. Și răspicat : Nu înțelegi că am dreptul să dispun cum vreau și de mine, și de slugile mele, și de Haralambie ?

— Desigur, Păuna.

Și cei doi s-au așezat, prefectul cu speranța că gazda își consumase mînia. El a și încercat să readucă tonul de conversație banală, obișnuită vizitelor :

— Nu-mi oferi ceva de băut ?

— Nu ! a refuzat doamna. Nu mai țin în casă băuturi. Am dispus să se împartă toate.

— Ce păcat că nu m-ai prevenit ! a glumit el. La co-niacurile franțuzești mă înscriam și eu. Apoi mirîndu-se,

dar cu galanterie : Nu-i totuși extravagant, Păuna ? Con-simt să faci bine oamenilor, dar nu la modul absurd. Ce nevoie aveau sărmanii de băuturile din pivnița ta !... Co-niacurile franțuzești m-ar fi interesat. Măcar în acest punct, Georges e îndreptățit.

Ea nici nu-l mai asculta. Totuși, a consemnat, vizin-du-l :

— Înțeleg c-ai trecut de partea lui Georges ! Apoi minioasă : Rudi a avut dreptate, individul ăsta e un peric-ol. Nu mi-am închipuit că e și delator !...

— Delațiunea, dacă așa o numești, n-a provenit de la el, a asigurat-o prefectul. În schimb, Georges și-a arătat îngrijorarea față de câteva persoane influente, pentru soarta averii lui Rudi.

— Rudi a întors spatele averii. Ce mai vrei de la el ?

— Dar are o avere pe care Georges o administrează !... Cum de altfel administrează și averea ta !

— Ți-am spus c-am isprăvit cu el ! a repetat Păuna, încă și mai decisă. Apoi zîmbind : Voi toți nu mă puteți obliga să fiu nici bogată, dacă nu vreau, și nici săracă, dacă-mi convine să fiu așa.

— Nici vorbă, Păuna ! a aprobat Radu Mihail, pocăit, dar cu un vizibil fior de îngrijorare, de care doamna n-a ținut seama.

Ea părea transportată într-un alt plan, la care oaspe-tele n-avea acces. Acum vorbea într-o doară, fără să-i pese c-o ascultă cineva :

— Sînteți atît de urîți și atît de răi. Și atît de inco-mozi...

— Incomozi ! ? !

— Da, fiindcă nu mă lăsați în pace. Căci am dreptul să fiu cum vreau și să trăiesc cum îmi place.

— Ce mai pot să-ți spun ? Ți-ai cucerit dreptul de a da curs oricărui capriciu ! a aprobat-o el, ca s-o liniș-tească.

— Sînteți și superficiali ! i-a mai aruncat ea. Fiindcă de aici încolo nu va mai fi vorba despre nici un capriciu.

Gravitatea cu care Păuna vorbise l-a făcut pe prefect s-o privească și mai atent :

— Iubești pe cineva ?

Ea a ridicat din umeri cu oboseală :

— Cred că nu mai sînt în stare... Haralambie mi-a spus într-o zi că-i preferabil să-l iubesc pe Isus decît pe Parva. Mă îndeamnă adică să mă consacru unui alt bărbat. Iată și textul : „Cei ce mă iubesc pe mine...” Mai departe nu știu. Apoi reamintindu-și de bănuiala prefectului : Ce-aveți cu acest om ?

— Se spune c-ar fi fost cîndva hoț. Am chiar și un cazier al lui. O poveste destul de încurcată. Acest Haralambie pare a fi frate geamăn cu starețul unui schit de pe Ceahlău, care a luat după călugărie același nume. Unul dintre frați a devenit bandit, hoț de drumul mare. Și nu știm care din doi.

Mărturisirea n-a avut nici un efect asupra Păunei, care părea doar ușor amuzată.

— Și vreți să vi-l cedez pe Haralambie ? Nici nu-mă trece prin cap. E tot ce mi-a lăsat Parva mai bun.

— Și dacă e totuși un brigand ?

— Arestează-mă atunci și pe mine !

Prefectul a fost interzis de reacția Păunei, care i-a mai spus :

— Haralambie mi-e necesar. Și cu regret : Din păcate nu pot urma îndemnul lui. Trăiesc încă, așa cum chiar el m-a acuzat, sub zodia capriciului. Superficial, improvizat, fără nici o normă...

—Nu te mai recunosc ! i-a spus el cu teamă.

— Eu încă mă mai recunosc, i-a răspuns Păuna, cu părere de rău. Și pentru sine, ignorîndu-l pe vizitator : Mi-e că nu voi izbuti să fac tot ce trebuie, pînă la capăt.

— Ce ?

— Să trăiesc fără voi. Liber.

Păuna suspendase întrevederea și prefectul a înțeles să se ridice. Era depășit de situație, încurcat de tot comportamentul ei. Nu ajunsese la vreun rezultat nici în privința lui Haralambie și nici a averii care se risipea. N-a putut totuși să nu-și exprime încă o dată nedumerirea :

— Înțeleg să fi procedat ca anul trecut, în vară, cînd casa ta ajunsese azilul Crucii Roșii. Ar fi un nonsens să

exclud binefacerea, acțiunea filantropică... Dar de ce risipirea aceasta ? !

Păuna l-a condus pînă în prag, concediindu-l rece :

— Înțeleg că vă preocupă averea mea, nu ființa mea.

Pe scări, o altă vizitatoare, la fel de alarmată : maica Ana Ghica. Spre deosebire de prefect, misionara în alb, care venea însoțită de Anuța, era preocupată și de averea, și de ființa Păunei.

Cînd presimțea criza, Nae șoptea, scăldat în sudori : „— Acu iar plec pe mare.“ O clipă lucid, simțea cum i se rup ancorele, își spunea sieși : „— Acu plec...” ; se ținea îngrozit de stinghiile patului, de țarm, dar puterile îl părăiseau, nu mai rezista, se lăsa aspirat de hulă. Pe țarm rămînea un ăuit mare, care se stingea cu valurile în retragere pînă nu se mai auzea nimic. Nae dispărea sub un val mare. Apoi brusc, se simțea fericit, în adîncul cald, somnoros.

Mare, multă, lăptoasă, legănătoare, cețoasă, molatecă, bună, beată, bezmetică, nebună, calmă, tandră, lingușitoare, lingavă, jilavă, jucăușă, somnoroasă, șireată, sărată, senină, sucită, șovăitoare, sâlcie, stupidă, statică, lată, lătrătoare, tunătoare, turbată, torențială, îngrozitoare...

Cînd ieșea cîte o clipă deasupra simțea dureros izbirea de ceva dur ; durerea îi tăia răsufllarea și cădea iar. Tot așa căzuse din cer, pe punte, sub ochii lui, un goeland ; el și-a dat seama atunci cît de grea e pasărea. „— Asta dacă mai cade o dată, fărîmă nava !“ — dar uriașa pasăre și-a revenit, și-a deschis aripile mari, s-a smuls în sus, pierzîndu-și greutatea în niște filfiiri moi, care l-au aco-perit o clipă cu umbra lor și pe el. A rămas el cu ea. Iar.

Acum rîdea, răsfăţat, împielit, poznaş, pueril, pufnitor, pieziş, parşiv, primejdios, pierzător, prădalnic, încît el, prevenit, pustiu, pusnicit, s-a retras cu spatele pînă cînd a atins uşa cabinei, care s-a deschis singură. Voia să respire. Să doarmă. Nu-i mai trebuia nimic. Să fie singur.

— De n-ar începe iar...

S-a rezemat apoi cu spatele în uşa închisă, ca să nu intre. Alizeea însă era în faţa lui. S-a ridicat în coate s-o vadă. Dar din nou au dat buzna în încăpere cele trei călugăriţe şi Alizeea s-a topit.

*

Nici Adela nu avusese noroc. Veghea ei de noapte n-a dus-o la nici un liman. Vizitatorul nocturn din urmă cu o săptămînă n-a mai revenit. Lucrurile erau toate la locul lor, nemişcate, şi, pentru a nu stînjiţi această ordine — în care totuşi intervenise ceva — Adela i-a interzis slujnicei să mai deretice prin odăi şi chiar să şteargă praful. Slujnica intra de puţine ori pe zi în „casa mare“, cît să aprindă focurile în sobe şi să aducă lemne din cînd în cînd. Sau să scoată cenuşa şi tăciunii stinşi. Această auxiliară nu o deranja pe doamnă, se strecura pe nesimţite pe uşi, cotea cu paşi moi, dispărea pe nesimţite, în urma ei nu rămînea decît căldura.

Într-o dimineată pe Adela a trezit-o însă o aromă de mere coapte în sobă. S-a deşteptat cu plăcere în aerul parfumat, iar cînd fata a intrat din nou să înteească focurile, doamna a întrebato :

— Ai pus tu mere la copt ?

— Da, a recunoscut fata foarte tulburată. Mi-a poruncit domnul. L-am visat az-noapte. Mi-a zis aşa : Tinco, să-mi pregăteşti nişte mere coapte în soba din dormitor. Mi-e dor de mere.

De la mătușa lui Sabin, unde n-a stat decît o noapte, Theo s-a mutat împreună cu Esthera la un al coleg, Beuran. Acesta era un ardelean, care trecuse munții în urmă cu un an, să lupte în războiul nației, apoi renunțase la proiect, se stabilise la București, făcuse un rond pe la liberali și pe la conservatori, ca să ajungă pînă la urmă socialist. Socialistul locuia la un unchi avut, Tiberiu Beuran, avocat al statului, autorizat în afaceri imobiliare. În imensul imobil al expertului, lui Theo i s-a oferit un dormitor, un salon, accesul în sufragerie, la pivnița cu băuturi și la bibliotecă. Beuran senior îl trata pe Theo cu toată onoarea, ca pe purtătorul unui nume ilustru, presupunînd că tînărul parcurge o trecătoare criză de familie din care urmărește să tragă un profit important. Nu-l deranja situația Estherei. Și din această situație socotea că se poate trage un profit. Expertul aflase că Arnold Weiss face parte dintr-un clan de mari anticari cu rubeđenii în tot Occidentul. Un Weiss-Schnitzler își cumpărase în Austria un titlu de baron, un alt Weiss, Weiss-Welington din Anglia, avea șanse să pătrundă în Camera Lorzilor. O alianță între cele două familii, Rășcanu-Weiss, ar fi fost cît se poate de inspirată, chit că Weiss din România era un calic. Expertul n-avea însă prejudecăți sociale, confesionale, etnice, cum n-avea nici prejudecăți politice. El socotea că nepotul Petre, pe care îl alinta Petronius, făcuse bine trecînd la socialiști. Nu se știe ce surpriză electorală putea oferi cîndva această minusculă grupare, și atunci de ce un membru al clanului Beuran, căci și aceștia formau un clan, să nu se plaseze din timp la socialiști ?

Mult timp după instalarea în casă, gazda n-a ridicat problema viitorului persoanelor pe care le găzduia. În întîlnirile cu Theo, la dejun și seara, Beuran senior îl înconjura pe oaspete cu toate atențiile, îi asculta opiniile cu religie, scotea exclamații, puneă cuvinčioase întrebări. Domnul Theo Rășcanu părea să fie confundat cu domnul Alec Rășcanu. Beuran nu-l putea altfel privi decît ca pe un viitor om politic, stăpîn pe o uriașă avere, care ar fi

urmat să-i revină într-o zi sau două, azi sau mâine. Siguranța de sine a tînărului, grozăviile pe care le debita — despre răsturnarea lumii, despre o nouă dreptate socială, despre inexistența lui Dumnezeu — nu lăsau nici un dubiu. Probabil că domnul Theo Rășcanu nu socotea că sosise momentul să atace, încă mai aștepta, a așteptat și gazda pînă într-o seară cînd totuși a sondat :

— Și pe cînd procesul ?

— Ce proces ?

— Procesul de moștenire. Sînteți în drept să vă revendicați averea !

— Ce avere ?!

Beuran senior nu știa dacă să avanseze sau să rămînă rezervat. A zîmbit respectuos, a avansat totuși :

— Sînteți moștenitor legitim. Legea vă apără. Eu unul sînt de partea legii și vă stau la dispoziție.

— Ce lege ? a tunat Theo, cu mintea prinsă de proiectul lui social. Astea nu-s legi... În privința moștenirii, care ne revine, noi nu ne vom opri la firimituri. Revendicăm tot. Petre o știe.

Petronius era de față și a aprobat. El se inițiasese deja în unele chestiuni ale proiectului socialist, divulgat de Theo prin broșuri. Totuși tînărul Beuran, deși știa nemțește, nu înțelegea „Capitalul“. Urmărea prelegerile lui Theo cu o simulată bunăcredință, aprobîndu-l neconținut, cum o făcuse și acum. Beuran senior a aplaudat discret. I se părea că Theo ascunde o enigmă de mari proporții. L-a asigurat încă o dată că-i stă la dispoziție, juridic și că e gata să intervină atunci cînd va fi cazul.

— Nu va fi cazul curînd ! l-a liniștit Theo. Abia poate în generația viitoare.

— Atît de tîrziu ? și domnul Beuran a surîs incredul. Apoi amintindu-și de sarcina Estherei, și-a îngăduit să observe : Generația viitoare bate totuși la ușă. Trebuie s-o asigurăm din timp !

Discuția a rămas în acest punct nesigur pentru ambii. A doua zi, Beuran senior a revenit asupra chestiunii, dintr-un alt unghi :

— Rămîne totuși chestiunea căsătoriei, a început el cu ezitare. Copilului trebuie să i se dea totuși un statut social. Altfel nu se poate, va fi socotit un bastard.

— Dar e copilul meu ! a strigat Theo. Îmi va purta numele.

— Asta e cert ! a notat domnul Beuran. Totuși și doamna trebuie să aibă un statut social...

— Ce statut social ? s-a revoltat tînărul. Nu v-am spus că sîntem niște oameni liberi ? Esthera e de acord cu mine, nici ea nu vrea să ne căsătorim.

Ideea de comuniune liberă l-a intrigat chiar și pe expert, care era totuși dispus să accepte orice în materie de afaceri. „— Bine-bine, o uniune liberă, ar fi vrut să spună, dar pînă unde — pînă dincolo de avere ?” Probabil însă că domnul Theo Rășcanu avea în vedere un atac pieziș, tocmai în această chestiune. Deținea, se vede, un atu ce-i scăpa expertului.

Spre deruta domnului Beuran, Theo a ținut un lung discurs despre statutul proprietății private, al familiei și al statului, în stadiul contemporan al societății, la care el nu voia să subscrie. Și nici Esthera. Domnul Beuran a-n-tors o privire spre Petronius, căutînd o confirmare, acesta lipsea. Oricum, junele Beuran l-ar fi aprobat pe Theo, dac-ar fi fost prezent. În absență, Beuran senior a socotit că Theo exagerează totuși în strategia lui. Moștenirea se putea obține și printr-un acord cu cealaltă parte, fără a se risca un scandal public legat de nașterea unui copil din flori. Tînărul avea stofă politică, chiar anvergură, dar forța prea mult. L-a lăsat într-ale lui, propunîndu-și să intervină totuși în afacere, să încerce un început de mediere între cele nu două ci trei părți : casa Rășcanu pe de o parte, casa Weiss pe de alta, și tinerii rebeli. Dacă domnul Alec Rășcanu consimțise la plecarea lui Theo din casă, nu mai putea accepta și un scandal public legat de averea lui Theo, un copil rămas pe drumuri, acum tată al unui copil. Domnul Rășcanu se afla de altfel într-o situație destul de proastă și dintr-o altă pricină : sora lui Anisia fugise din așezămîntul monahal în care slujea, punîndu-și familia într-o situație groaznică. Mai dorea acest domn încă un scandal ? El trebuie prevenit loial — așa era corect —, ca să cadă la tranzacție. Dacă refuza, Beuran era dispus să accepte scandalul, să intre în foc îm-

preună cu Theo, depășindu-l de la distanță. Operațiunea era gingașă totuși. Expertul trebuia să procedeze cu tact, nu direct, ci prin interpuși. Cele mai iscusite în asemenea chestiuni erau doamnele. Beuran, care se instruisese asupra familiei Rășcanu, știa că doamna Alice e consiliera de inimă a deputatului. O vizită a doamnei Beuran la Doamna Alice a fost primul pas. Doamna Alice a vizitat-o apoi pe doamna Rășcanu. Doamna Rășcanu, care ținea la Theo, n-a ezitat să intre în casa Beuran pentru o scurtă vizită.

Theo se afla la facultate. Erau acasă numai soții Beuran și Esthera. Domnul Beuran n-a rămas decît timpul strict cît să-și depună omagiile, apoi s-a retras pentru a nu stînjiți prin prezența-i conversația doamnelor. S-a întors peste un ceas — era exclus ca doamna Rășcanu să prelungească vizita ! — iar ceea ce-a aflat îi dădea speranțe. Doamna Rășcanu fusese impresionată de Esthera și de sarcina ei proeminentă. S-a interesat îndeaproape de fată, a chestionat-o asupra unor amănunte fiziologice pe care doamna Beuran nu le-a divulgat soțului — probabil dacă are grețuri, dacă nu i s-au umflat picioarele etc. —, dar a fost surprinsă cînd a aflat că Esthera refuza ideea căsătoriei. „— Vreți să vă despărțiți ?“ a întrebat doamna Rășcanu. „— Niciodată !“ a asigurat-o fata. Nu ne vom despărți pînă la moarte.“ „— Atunci de ce nu vreți să vă uniți ?“ „— Dar sîntem uniți, pe vecie !“ „— Mă refer la uniunea legală !“ a precizat doamna Rășcanu. „— Aceasta se exclude !“ a respins Esthera. Nici Theo și nici eu nu credem în această minciună matrimonială, întemeiată pe religie, proprietate și stat.“ „— Înțeleg că refuzați în primul rînd căsătoria religioasă !“ a presupus doamna Rășcanu. „— Refuzăm orice fel de convenție în materie de iubire ! a răspicat Esthera. Noi ne iubim, iar aceasta ajunge. Ne iubim liber de orice constrîngeri.“ Doamna Rășcanu ar fi plecat foarte contrariată. A pus reacțiile feței pe seama unui zdruncin nervos, legat de evoluția sarcinii. Deși Theo, care nu era gravid, manifesta aceleași simptome. Doamna Rășcanu i-a spus doamnei Beuran, la despărțire : „— Mă tem pentru copil. Ce-o să iasă din acești doi nebuni ?“ Dar Beuran senior a dedus că lucru-

rile aveau o bună perspectivă. Se făcuse un pas în direcția casei Rășcanu, mai rămînea de făcut un pas în direcția casei Weiss, iar apoi, cu forțe unite, încă unul, foarte decis, în direcția nebunilor.

•

Într-o pauză, la facultate văzîndu-l împreună cu Petre Beuran, Sabin i-a spus lui Theo :

— Bine, amice, cum poți intra în relație cu șobolanul ăsta ?

— Care șobolan ?

— Acest Petre, care umbla ast-vară înfășurat în tricolor, ca azi să-și lege la gît lavaliera roșie.

Theo s-a simțit dator să-l apere pe noul amic și i-a opus lui Sabin argumente :

— Nu-l cunoști și-n consecință spui prostii. Dar a venit spontan spre noi, iar acu citește pe rupte. Rar am văzut atîta silință și atîta bună credință.

— Silință, poate. Dar bună credință ? E un șobolan, te asigur !

Theo știa că Sabin e un intransigent. Fiecare nou venit în rîndurile mișcării era tratat de el cu suspiciune și etichetat șobolan. „— De pe acum, tuna amicul, șobolanii se înghesuie la cașcavalul viitorului !” Theo îi ținuse piept în cîteva ocazii : „— Ce cașcaval ? Cine le oferă vreun profit socialiștilor ?” „— Azi nu, dar mîine ? Sau nu crezi în viitor ?” „— Ba cred cu toată convingerea.” „— Atunci apără-te de șobolani !” Sabin, înflăcărat cum era, identifica un nou șobolan în persoana tînărului Beuran, ba chiar doi.

— Și unchiul său Tiberiu e tot un șobolan. Cel mai mare !... E un îmbogățit de război. Casa în care ești găzduit a fost cumpărată în toamnă. Cum îți imaginezi că un prăpădit de avocat al statului putea să cumpere din leafă o asemenea casă ?

— De unde știi ?

— Dar știe toată lumea. Nimeni nu se mai miră de șobolanii apăruiți după război. Au invadat Bucureștii, au ocupat instituțiile, o să-i vezi acuși pe uliți și pe acoperișuri de case. Numai noi, proștii, ne mirăm.

Theo încă ezita dacă să accepte sau nu viziunea sumbră a lui Sabin. Deocamdată refuza s-o extindă asupra lui Petre.

— Bine, dar Petre e sărac ca și noi.

— Petronius ? E sărac azi. Anul viitor n-o să mai fie. Peste cinci, zece ani, când unchiul Tiberiu va ajunge la Senat, cu liberalii sau contra lor, socialistul nostru va ajunge la Cameră, cu noi sau împotriva noastră.

— Nu pot renunța la prietenia lui, a hotărît Theo. Sîntem puțini.

— Prefer să fim puțini, sau să pierim pînă la unul, decît să ne îngroșăm rîndurile cu indivizi ca ăștia. Și ca să-l dea gata : Petronius al tău nu va ști să-și apere sărăcia, ca să rămînă liber.

Ultimul argument l-a descumpănit pe Theo, el făcuse pînă atunci tot ce putea ca să-și conserve sărăcia și să rămînă incoruptibil. Exact cu sine, tînărul recunoștea totuși că-l ajutaseră și circumstanțele : un an încheiat, după părăsirea casei Rășcanu, îl îmbrăcase și-l hrănise armata. Acum trăia, el și Esthera, prin asistența casei Beuran. Dar mîine ? L-a chestionat pe Sabin :

— Tu cum te descurci ?

— Eu ? La mătușă-mea n-am mai putut locui. Era un infern, din cauza copilului. Noroc cu șeful nostru, care m-a adăpostit la Spitalul Brîncovenesc.

Grație lui Davila, Sabin primise o cămăruță la Spitalul Brîncovenesc și un post de laborant, cu jumătate de leafă. Cealaltă jumătate revenea laborantului șef, un domn Tașcă, sub îndrumarea căruia Sabin învăța să lucreze cu microscopul, primul aparat de acest fel adus după război la București, în dotarea celui mai important spital al țării.

— Nea Tașcă e un om de aur, i-a mai spus Sabin, în-cîntat. Mă învață să identific microbi și-și împarte leafa

cu mine. Să nu crezi c-a protestat că-i revine mai puțin ! Mi-a spus din prima clipă : Domnule Sabin, în fond noi, de azi înainte, vom trăi pe seama microbilor. Sîntem martorii existenței lor. Le scriem cronică. Gata cu oamenii. Ne ocupăm de aceste ființe mici, pînă acum invizibile.

— Și te înțelegi cu microbii ?

— Cu mult mai bine decît cu șobolanii cu care ai de-a face tu. Hai, renunță la ăia ! l-a îndemnat Sabin. Conservează-ți libertatea ! Dacă n-ai altă soluție, vino la mine. Vorbesesc cu Davila. Împărțim leafa pe din trei și ne ocupăm de microbi.

•

Rășcanu n-apucase să se schimbe pentru cină și să treacă în sufragerie, cînd Anne, bătîndu-i la ușă, l-a prevenit că în birou îl așteaptă un domn.

— Mi-a adus flori.

— Flori ?!

Nimic anormal ca un client să aducă doamnei flori, totuși gestul îi displăcea, presupunea o intimitate cu casa, pe care Rășcanu o refuza necunoscuților, înși care forțau atenția asupra lor de la prima vizită. Cu acest rău presentiment, avocatul a intrat în birou, unde vizitatorul îl aștepta în picioare. L-a poftit să se așeze, cetățeanul s-a așezat, ca apoi să se ridice din nou :

— Știați, a început aducătorul de flori, că Esthera așteaptă un copil ?

Avocatul și-a compus o mină reculeasă, cum făcea întotdeauna cînd asculta clienții și a așteptat continuarea. A întrebat mecanic, pentru a preciza termenii cazului pe care urma să-l înregistreze :

— Cine este Esthera ?

— Fiica mea.

— Și dumneavoastră cine sînteți ?

— Dar m-am prezentat mai întâi doamnei. Sînt Arnold Weiss. Mi-am depus cartea de vizită.

Răscanu a reluat cartonașul depus pe birou, pe care nu-l tratase cu atenție și a citit : *Arnold Samuel Weiss, Casă de Anticariat și Antichități*. A întors privirea spre oaspete, confirmînd :

— Da, domnule Weiss, vă ascult.

Domnul Weiss a deschis brațele, zîbind stînjedit, nesigur pe sine, ezitînd între acceptarea unui fapt deja consumat și între speranță :

— V-am spus că Esthera așteaptă un copil, a repetat el. Apoi din nou zîmbetul, dar cu panică : Bănuieți, deci, că vom fi rude...

Răscanu s-a lăsat în scaun, l-a privit nedumerit pe omul din fața biroului, a încercat să-i examineze chipul, dar nu-l mai vedea. A bîlbîit :

— Nu înțeleg... Ce vreți să spuneți ? Apoi revenindu-și : De fapt cine sînteți, domnule ?

Panica împurpurase fața domnului Weiss. Și el a încercat să-și revină. A găsit puterea să pună o întrebare :

— Nu mă aflu oare în casa domnului deputat Alexandru Răscanu ?

— Ba da.

— Nu aveți dumneavoastră un nepot, student în medicină, pe domnul Theo ?

— Nu ! a răspuns hotărît Răscanu. Apoi tot el, în panică, a rectificat juridic : ba da.

Domnul Weiss a luat o gură de aer, deși transpirația îl invadea :

— Theo a recunoscut paternitatea copilului. Iertați-mă că-i spun pe nume. Copilul e al lui.

— Și ?

— Sîntem, involuntar, rude.

— Cum ?!

Acest „cum“, înghițit, i-a dat avocatului o stare de înec. Domnul Weiss a schițat un gest spre carafa cu apă de pe birou, dar și-a retras mîna. Același gest, aproape simultan, îl făcuse Răscanu. Care totuși n-a băut apă. N-a

recurs nici la batistă, deși simțea c-a transpirat. A făcut efortul să respire, să-și regăsească respirația normală, nu l-a mai privit pe omul din față, a spus cu răceală forțată :

— Domnule Weiss, cred c-ați greșit adresa. Nepotul meu Theo Rășcanu s-a autodezmoștenit.

— Asta nu se poate, conform dreptului de azi ! a strigat vizitatorul. M-am interesat și vă spun că nu se poate.

— Ba eu vă spun că se poate, sînt om de lege.

— ...Și-atunci cum rămîne cu copilul ?... Se poate o asemenea bătaie de joc ? Esthera este în a cincea lună. Încă se mai poate evita ireparabilul, dezonoarea. M-am gîndit dacă n-am putea să-i trimitem în străinătate. Deocamdată logodiți.

— Pe cine ?

— Pe Theo și Esthera.

— Dumneavoastră nu pricepeți că nu întrețin nici un fel de raporturi cu acest domn ?

— Dar e nepotul dumneavoastră !

— Theo e fiul fratelui meu. Juridic nu pot contesta această legătură, pe care el însă o contestă. Îmi refuză calitatea de unchi. Theo s-a autodezmoștenit. Trăiește ca un om liber. E socialist. În sfîrșit, privindu-l pe Weiss : Nici o speranță, domnule.

— Cum ? !

Omul a sărit de pe scaun. Își biruise tracul. Alarma care-i colorase fața s-a transformat în revoltă. S-a repezit spre birou, s-a oprit, a luat-o spre ușă, nu mai știa ce face, nu răspundea de sine :

— Și-atunci cum ? !... Va să zică nu recunoașteți, deși el recunoaște... El recunoaște, copilul e al lui, dar dumneavoastră nu-l recunoașteți pe el, îl lepădați. Îi lepădați pe amîndoi. De ce ? !

— Domnule Weiss !...

— Din cauza Estherei poate. Sau din cauza mea ?

— Domnule...

— Poate profesia. Anticar... Dar sînt om cinstit. Un om... Sau atunci e vorba de altceva ?...

— Stimate domnule Weiss...

— Nu, nu, am înțeles. Orice legătură cu dumneavoastră e întreruptă. Nu e posibilă.

— Domnule, dar n-avem unul cu altul nici o legătură.

— Exact. Asta am vrut și eu să aflu. Nici una. Și de ce ? Puteți să-mi spuneți de ce ?... Fiindcă sînt evreu ?...

Rășcanu s-a ridicat în picioare și a bătut cu pumnul în birou, făcînd călimara să se răstoarne :

— Domnule, nu-ți permit. Nu-ți primesc insulta.

— Insulta cui ? Contra cui insulta ?... Aha, acum e clar !... Boierul își bate din nou joc de iudeu.

Weiss a rîs fals, Rășcanu l-a privit ca pe un nebun, apoi a simțit că nu se va putea stăpîni, că-și va pierde la rîndu-i mintea, contaminat de rîsul acela fals. Și-a crispat pumnii, i-a poruncit cu ton încet, implorator :

— Domnule, vreți să poftiți afară ?

A recăzut apoi în scaun, fără a mai ști dacă Weiss plecase. Și-a turnat apă, n-a izbutit să bea. Anne l-a găsit răvășit, răsucind între degete o carte de vizită.

— S-a întîmplat ceva ? l-a întrebat ea din ușă.

— Nimic, draga mea ! a liniștit-o el.

— Atunci mergi și te schimbă, și vino la masă. Vezi că ai pe birou încă o scrisoare de la Cairo.

•

Dintre toate doamnele Capitalei, cea mai aplicată vieții cotidiene părea a fi prințesa. Doamna Elisabeta cerceta cu osîrdie spitalele. Însoțită de o doamnă de onoare sau singură, urmată doar de o secretară și de un ofițer, doamna Elisabeta bătea zilnic așezămintele spitalicești, întîrziind mult în saloanele cu răniți și bolnavi, oprindu-se la fiecare pat, unde lăsa cîte un nimic tulburător — bomboane, hîrtie de scris, țigări — și cîte o vorbă bună. Prezența ei încurca foarte adesea lumea medicală, care n-avea timp de oficii protocolare, care trebuia să fie la post prin directori, prin cortegii de medici, pentru a o conduce pe prințesă și pentru a-i oferi lămuriri. În cazul turcilor și al rușilor internați în spitalele bucureștene, cînd aceștia

erau oameni din popor, neștiutori de limbi nobile, era necesară și prezența unor tâlmaci. Vizitatoarea voia să afle numele bolnavilor, unitatea de care aparținuseră, dacă se simțeau bine sau nu, dacă voiau să scrie acasă, și chiar când răspunsurile erau monosilabice, ele trebuiau traduse. Întârzierile în spitale se datorau și faptului că prințesa nu numai că întreba bolnavii dacă vor să scrie acasă, oferindu-le hîrtie și plicuri, dar uneori scria epistole scurte la dictarea lor. În toamnă, un dorobanț rănit, internat în spitalul de la Cotroceni îi dictase astfel Alteței-Sale o „epistolă” în versuri : „— Pe-o foiță de mohor / Îți trimet măicuță dor.” Un altul își trimisese aleanul „pe-o foaie de fag”, un altul pe-o „frunză de cer” — i s-a explicat că ceriul e un soi de stejar, ca și gîrnița, că deci soldatul nu voia să scrie de-a dreptul pe cer, ci pe o frunză, ea a reținut că soldații români scriu pe frunze, ideea a încîntat-o, dar a și cutremurat-o și de-atunci înainte le-a adus regulat soldaților hîrtie de scris, hîrtie fină cu filigranul princiar. În satele îndepărtate ale țării aveau să ajungă scrisori cu filigranul princiar, scrise de mîna doamnei Elisabeta, așa cum peste hotare, în Rusia, în Turcia ori în Germania aveau să sosească scrisori în nemțește sau franțuzește, scrise tot de ea, la dictarea unor străini.

În zelul ei umanitar, prințesa n-a ezitat a dori să pătrundă și în saloanele pentru contagioși, mai ales tifici. La obiecțiunea medicilor că „boala se ia”, Alteța-Sa a răspuns derutant : „— Dar la voi cum nu se ia ?” și a dat să treacă mai departe, spunîndu-le că bolnavii nu pot fi lăsați singuri. I s-a vorbit atunci despre păduchi și despre rolul acestui agent natural în diseminarea bolilor. I s-a mai spus că armatele au păduchi, popoarele au păduchi, că la Plevna a fost un foarte intens schimb de păduchi. „— Și voi cum vă apărați de păduchi ?” a întrebat Alteța-Sa. „— Prin dezinfecțiuni și prin remedii populare”, i s-a răspuns. Eficient părea să fie doar remediul popular — spălarea cu leșie și ungerea corpului cu o soluție în care intra usturoi, camfor și petrolu. Alteța-Sa a aplicat începînd de a doua zi acest remediu, pe care l-a prescris și doamnelor de onoare. Cortegiul princiar era

astfel precedat de un pătrunzător miros popular mai tare decît al parfumurilor. Medicii nu s-au mai putut opune ca înalta doamnă să intre în saloanele de contagioși, ea le-a și vizitat, rînd pe rînd, pe toate, fiind oprită doar la ușa rezervei lui Nae Maican. „— Aici avem un caz curios ! a informat-o medicul de gardă. Bolnavul pretinde că și visele se iau !“ „— Și se iau ? !“ s-a interesat doamna. „— Greu de spus, dar vă prevenim !“ „— Ungeți-l atunci pe bolnav cu aceeași soluție !“ a recomandat Alteța-Sa.

Dar noutatea olfactivă pătrunsese și în palat. Într-o dimineată, la ceai, prințul a identificat aerul aparte pe care doamna îl aducea în sufragerie. Era la puțin timp după ce unitatea familială se restabilise și cînd totul părea să reentre în normal. Cum prințul nu izbutea sau nu voia să indice sursa mirosului, a consemnat la modul impersonal :

— În palat miroase a ceva bizar.

— E mirosul meu.

— Cu neputință.

— Ați fi putut s-o constatați mai de mult, dar ați lipsit. Îmi dau cu usturoi în păr.

— Pentru ce ? ! !

— Împotriva păduchilor. O rog și pe Alteța-Voastră să procedeze la fel.

— Să-mi dau cu usturoi ?

— Da.

— Pentru ce ?

— Împotriva păduchilor.

— Au pătruns păduchi în palat ? !

— Da. I-ați adus voi, de la Plevna.

Prințesa avea să-i facă Alteței-Sale încă vreo cîteva reproșuri — în primul rînd acela de a nu fi luat act decît atît de tîrziu de „mirosul bizar“ !, apoi reproșul de a nu vrea să-și ocrotească sănătatea, acceptînd să-și aplice același remediu, în sfîrșit un reproș în legătură cu scepticismul lui : da, în case importante din București pătrunseseră păduchii, de ce n-ar fi pătruns și în palat ! Acestea toate însemnau că prințul nu este încă prezent,

că Alteța-Sa, deși revenise acasă și reluase dialogul cu doamna, cutreiera cu gândurile aiurea, absentă. Absența căpătase forma unei preocupări străine, neînțelese de doamnă, deși de la un timp această preocupare a lui avea un nume bine definit : politica. După întoarcerea bărbatului acasă, prințesa simțea prezența stridentă a politicii în spațiul conjugal, așa cum el simțea mirosul de camfor în amestec cu usturoi și petrolu. Prințesa avea repulsie față de politică, la fel ca și de acele minuscule insecte care cauzau tifosul, o boală care se putea combate, iată, printr-un remediu popular. Cum se putea combate însă politica ? Ce trebuie făcut pentru ca soții întorși acasă să-și reia viața normală ? Doamna nu putea înțelege cum bărbații, chiar cei de supremă condiție, pot jertfi atât de nefast acestei pasiuni minore — politica — pînă acolo încît să compromită armonia conjugală și chiar bunele raporturi dintre ei. Fiindcă el tăcea, amestecînd absent cu lingurița în ceașca de ceai, l-a întrebat :

— A intervenit ceva între Alteța-Voastră și țar ?

El parcă n-ar fi auzit întrebarea.

— Atunci între tine și Alioșa !

A spus „între tine și Alioșa“ fiindcă ea și țareviciul își spuneau pe nume. Farmecul și prestanța lui Alioșa îi lăsaseră prințesei o amintire bună, după prînzul de la palat în care marii duci se desfășuraseră grandios. Curios, deși doamna Elisabeta îi scrisese prințesei Dagmar despre scurta vizită a țareviciului la București, aceasta nu-i răspunsese un rînd. Intervenise deci din nou ceva între bărbați, lucru confirmat de replica morocănoasă a prințului :

— Te rog să nu-i mai spui Alioșa ! Apelativul acesta e prea intim. E normal să i te adresezi cu Alexandr Alexandrovici, care e tot intim, dar uzual !

Ea s-a arătat surprinsă de această recomandare și a rîs amuzată :

— O să-mi ceri acum ca nici lui Nicolas să nu-i mai spun Nicolas. Apoi cu neliniște : Spune-mi, e ceva între voi ?

— Deocamdată nimic important, a răspuns el, încercînd să curme discuția.

— Cum nimic ? Observ o răceală !

Prințul a evitat explicațiile, căutînd s-o ridice pe doamna sa la principiu :

— Pe orice plan, relațiunile trebuie să fie echitabile.

Și a pus punct dialogului, lăsînd-o pe prințesă perplexă.

•

Printr-un nou mesaj, cel de al treilea, Nicolas îi cerea prințului în termeni somativi ca armata română aflată la nord de Dunăre să treacă sub comanda generalului Drenteln. Somația l-a iritat pe prinț. Tonul ieșea cu totul din uzanțe, mai ales într-o adresare scrisă. Ceea ce se putea îngădui într-o discuție, unde ieșirile de temperament puteau fi îngăduite, nu se putea accepta într-un document, decît în cazul cînd se așteaptă de la adresant, cînd acela era demn, o reacție contrară. Prințul nu dorea să dea curs acestui prim impuls, pe care textul de la Nicolas îl și stimulase. A lăsat pe pupitru telegrama și s-a întors spre lungă masă pe care se afla desfășurată harta mișcării trupelor sale. O parte din mișcările de retragere în țară și de regroupare în Oltenia se și desfășuraseră. Mai urma ca restul de trupe aflate dincolo să execute exact itinerarul prescris, fără abatere și cît se poate de rapid. Important era ca trupele sale să nu intre în atingere cu trupele ruse, evitîndu-se orice fel de incidente, firești la timp de război, dar nu acum într-o vreme de nervozitate.

Recitînd apoi telegrama, la liniște, și-a dat seama că pe Nicolas nu-l putea calma nici un fel de răspuns. A socotit că e mai înțelept să nu răspundă. Dar și tăcerea era un răspuns. Tăcerea oamenilor de stat poate conduce — și conducea foarte adesea — la un rezultat incendiar. Trebuia să evite rezultatul incendiar sau să-l primească, dar în cea mai bună formă. L-a chemat la sine pe Cernat, noul ministru de război, care se afla la Cameră, și i-a cerut să grăbească regrouparea trupelor. Apoi a dic-

tat o telegramă către trimisul său la San Stefano, colonelul Arion, indicîndu-i să prezinte verbal o explicație marelui duce, în numele șefului armatei române. Explicația ar fi urmat să sune așa : războiul s-a isprăvit, nici un motiv nu există ca trupele române, fie și cîteva unități, să iasă de sub comanda lor legiuită și să treacă sub comanda străină. E pace.

Arion a confirmat primirea mesajului, a raportat apoi că l-a transmis exact, a adăugat în încheierea telegramei, că marele duce Nikolai Nikolaevici n-a răspuns nimic.

*

Pe marginea ultimelor evenimente, colonelul Nigata a scris la Tokio :

„Se pare că Brătianu n-ar fi dispărut întîmplător ; el ar fi întreprins un turneu secret la Viena și Berlin, ca și Kogălniceanu, în urmă cu un an. Pe atunci, ministrul de externe căutase garanții privind participarea României la război. Acum primul-ministru e în căutare de garanții, la ieșirea din război. Totdeauna românii caută sprijin în afară, în puncte cardinale contrare, jucînd cu alte spații, ca să-și salveze propriul spațiu. Practic, este cu neputință ca această țară să ducă o politică închisă, spațiul românilor nefiind indiferent puterilor din jurul lor. Ei și spun că sînt rău așezați. Din această cauză românii apar ca foarte antipatici vecinilor, prin simplu fapt că le stau în cale. Cine vrea să ajungă, din Vest sau din Est, la Strimtori, trebuie să treacă peste români. Și invers, cine vrea să-și rupă drum din Sud către Nord, — cazul clasic al romanilor, bizantinilor, otomanilor — trebuie să treacă peste români.

O situație asemănătoare, de răsפintie între continente, o are Caucazul ; o altă răsפintie între continente este Egiptul. Cele trei puncte compun de altfel un triunghi care decide asupra stăpînirii Meditera-

nei, ca nucleu al lumii, după geografia lui Ptolemeu. Pe front, un tânăr filolog român, Lucrețiu Parva, mi-a prezentat chestiunea sub forma unei teoreme :

— Cine vrea să ocupe lumea veche, cuprinsă în elipsa Mediteranei, trebuie să stăpânească simultan Carpații, Caucazul și Egiptul ;

— Cine nu stăpânește simultan Caucazul, Carpații și Egiptul e un candidat întâmplător la dominația lumii, un aventurier, cazul lui Alexandru cel Mare sau al lui Napoleon.

— Cele trei vîrfuri ale triunghiului joacă pe rînd sau simultan rolul de a-i descuraja sau de a-i împinge în impas pe candidații la stăpînirea lumii.

Mi s-a părut excesivă această teză. O țară mică e un punct în spațiu și nu văd cum ar juca cu spațiile. Totuși lista marilor cuceritori ajunși la Dunăre e grandioasă. O redau așa cum mi-a fost dictată, oricît de obsesiv s-ar repeta cuvîntul Dunăre : Darius la Dunăre, Alexandru cel Mare la Dunăre, Baiazid Fulgerul la Dunăre, Soliman Magnificul la Dunăre, iar acum, dinspre nord, Alexandru al doilea al Rusiei.

Curios, verificînd ulterior teoria, am constatat că localnicii — autohtonii din Dacia — nu văd o glorie în norocul de a-i fi înfruntat pe cei mai mari militari ai lumii, ci o nenorocire. Domnul Parva mi-a mai spus că strămoșii lui s-au bătut adesea cu cei mai mari ai lumii, fără a ști cine sînt. Au aflat mai tîrziu, din anale, și le-a părut rău că le-au cauzat acestor intruși atîtea necazuri. „-Dacă știam cine sînt (cît sînt de mari) zău că nu-i mai băteam !“ E motivul pentru care cei mai mulți dintre marii năvălitori nici nu figurează cu numele în legendele românilor, probabil fiindcă au fost dați uitării.

Revenind la chestiunea în dispută azi — din nou spațiul românesc ! — e de văzut dacă teorema triunghiului se va verifica. Aceasta s-a verificat totuși în cursul timpului. Romanii au pierdut dominația lumii cînd au părăsit Dacia, la anul 276 (fiindcă peste puțin timp s-a prăbușit imperiul lor), bizantinii la

fel, din clipa cînd au cedat barbarilor Dacia ; la fel și otomanii, cînd au pierdut controlul cununei carpatice, tot retrăgîndu-se pînă unde se află azi, într-un dezastru.

Acum, același spațiu e disputat de Rusia. Aceasta stăpînește deocamdată numai Caucazul. Vrea Egiptul, dar mai întîi trebuie să pună mîna pe Strîmtori. Ca să stăpînească Strîmtorile, trebuie însă obligatoriu să-și asigure Dacia. Articolul VIII din tratatul de pace de la San Stefano prevede dreptul de liber tranzit al trupelor ruse prin România, adică dreptul de control. Românii se opun. Cît se vor putea opune și cu ce mijloace ? E de văzut dacă teorema triumphiului va juca din nou avantajos pentru ei.“

Ideea de impas, de impas al unui om și al unei nații, victime ale unei istorii înfundate, i s-a clarificat prințului abia după victorie, când, brusc, Alteța-Sa a căpătat o altă perspectivă asupra faptelor trăite precedent. Dacă aceea istorie ar fi continuat, urmîndu-și cursul orb, era probabil că victimele — om și țară — n-ar fi izbutit să deslușească sensul curgerii nefaste, aruncîndu-și reciproc vina, cum s-a și întîmplat în 1870.

Desigur, istoria fusese pe aici blestemată. Neamul fusese tras și sfîșiat între forțe contrare, precum Ion Vodă cel Cumplit al cărui trup legat cu frînghii fusese rupt de cămile. Acel Ion Vodă era un armean — deci un străin ! — care jertfise pentru români, pe dealul de la Rășcani, într-o bătălie fără nici o șansă. Se aștepta o asemenea jertfă și de la Măria-Sa ? Măria-Sa nu accepta să fie sfîșiat de cămile, dimpotrivă, dorea să fie victorios împotriva tuturor neșanselor. Prințul nu concepea înfrîngerea, fie și eroică. El s-a încăpățînat să rămînă pe tronul românilor, sfruntînd împotrivirea internă și externă, pentru a dovedi timpului și istoriei că împotrivirea tenace e singura soluție. Cum credeau de altfel, după o aceeași morală, și țărani români. Deși impasurile l-au covîrșit pe prinț la un anume moment. Impasurile externe ? Acestea erau știute. Românii nu-și puteau schimba locul pe scoarța planetei, fiind un neam sedentar. Prințul ar fi trebuit să fie totuși prevenit asupra situației externe — acesta era locul, o

răscruce a răutăților ! — în schimb nu-l prevenise nimeni nici asupra situației interne, nu-i spusese nimeni un cuvînt despre faptul că un neam, prizonier locului, capătă firea locului, o fire de răscruce, egal deschisă contrariilor, pînă cînd aceste contrarii își găsesc în sfîrșit un punct de convergență, pe care nici în 1870 și nici după aceea, pînă la război, nația nu și-l găsise încă. La doar cîțiva ani de domnie, prințul nu putea decît să acuze nația și nația să-l acuze pe el, cu o egală vehemență.

Criza intervenită între prinț și popor, în 1870, a fost atît de bruscă și cu o dezvoltare atît de frenetică, încît Alțeta-Sa s-a trezit dintr-o dată aruncat din șaua puterii, zvîrlit la o parte, izbit cu trupul de pămînt. Calul docil pe care-l călărise pînă atunci necheza sălbatec, fără călăreț, nu prea departe totuși de locul trîntirii, căci patrupedul a întors capul înapoi, spre cel căzut, rînjindu-i în obraz : „— Încearcă să pui piciorul în scară, dacă mai poți !“ Totul se făcuse țândări în juru-i, ca după o explozie — stat, societate civilă, armată — sau și mai groaznic, totul arăta ca după un cutremur. Era cutremurul care dusesese la prăbușirea Franței, a imperiului ei, iar o undă a mișcării de la Atlantic răzbise tocmai la gurile Dunării, gata să facă praf dinastia Hohenzollern abia întronată la București. Românii, urla presa împreună cu mulțimile de manifestanți de pe uliți, nu mai voiau un neamț pe tronul lor. De-ajuns !...

Retrospectiv, prințul nu-și dădea seama cum se ajunsese aici. El nu ieșise din norma țării — dacă aceasta avea vreuna ! — decît într-un singur punct : în conflictul franco-german, prințul luase partea primei lui patrii, Germania. Românii, ca neam, se plasaseră în partida contrară, țineau cu Franța. Nervozitatea precedentă izbucnise acum : domnul era făcut vinovat și tras la răspundere pentru toate relele pe care, pînă atunci, le acumulase politica guvernelor roșii sau albe. Trebuia găsit „le bouc

émisaire“ și acest „țap ispășitor“ a fost prințul. De ce el, ca răspunzător de împas, de ce nu un alt prinț domnitor, mai dinainte ? Dar de cît timp era un german, un neamț ! cum spunea ulița, pe tronul românilor ? De nici patru ani împliniți. Din 1866 pînă în clipa cînd izbucnise criza franco-germană, care dăduse pretext anarhiei, readucînd la ordinea zilei toate nenorocirile anterioare. De ce acum, cu acest prilej, și nu ieri, cînd prințul încă nu-și asumase răspunderea ! De ce ieri și nu alaltăieri, cînd nici premergătorul — premergătorii săi ! — n-ar fi putut răspunde de acest împas ! De ce el ? El se afla pe tronul românilor de nici patru ani împliniți ! Lucrul era cu atît mai scandalos cu cît aceiași români acceptaseră pînă atunci pe tronul lor, ca purtători de coroană, domni aduși de toate vînturile — greci, albanezi, armeni, chiar și-un sas, deci un german !, ba chiar și un evreu, pe Aron-Vodă. Occidentul în schimb nu izbutise să pună pe tronul lor decît un singur principe, pe el. Pe el, dar nu pentru ei, ci în folosul lor ! Ca sol al unei ere noi, ca garant al Unirii — după Cuza ! —, ca dinast investit cu voința de a scoate țara din umbra otomană și de a-i reda demnitatea, de a o pune pe șine de fier, de a o face să fie la unison cu lumea. Atunci ?

Printr-un servitor credincios, prințul a aflat că românii — după refuzul lui Cuza de a reveni în țară ! — ar fi voit să reintroducă „domniile pămîntene“, aducînd la tron un personaj obscur, pe un anume colonel Dabija, un urmaș, pe cîte se zicea, al unui voievod obscur, Dabija-Vodă. Dintre ultimii fideli rămași la palat, nimeni nu l-a putut atunci lămuri cine fusese Dabija-Vodă, ce fapte de arme săvîrșise. Era desigur o batjocură, unui Hohenzollern i se opunea un ins din saloanele de mina a doua, un ofițer atît de obscur încît nici chiar prințul, care-și cunoștea bine armata, nu-l știa ca nume. Stupoarea s-a amestecat atunci cu revolta, revolta cu sila față de sine însuși — cum de ajunsese pînă aici, cum se putea el însuși accepta astfel !, o silă ca față de murdăria pătrunsă în interstițiile corporale. Dar același Grădișteanu, devenit în timpul crizei ofițer garde-corp, i-a spus șoptit într-o noapte : „— Măria-Ta, aceasta este proba umilinței. Trebuie s-o treci cu bine.“

O explicație a crizei se impunea totuși, și aceasta devenea evidentă retrospectiv : românii nu mai voiau să trăiască la fel ca odinioară, legați de mîini și de picioare. Nici prințul însă nu accepta să domnească legat de mîini și de picioare, oprit de la orice inițiativă de reformă, oricît de mărunță, fie chiar și una care n-ar fi lezat pe nimeni din afară : introducerea sistemului zecimal sau reforma calendarului.

În privința sistemului de măsuri și greutate, românii măsurau și cîntăreau tradițional : cu cotul și ocaua. Cuza însuși, oricît de îndrăzneț fusese, nu izbutise să rupă tradiția, doar s-o amelioreze printr-un sistem personal, la fel de arbitrar ca și cel vechi : *cotul lui Cuza, ocaua lui Cuza*. Prințul nu voia să introducă „cotul său“, „ocaua sa“, voia ca românii să măsoare și să cîntărească la fel cu toată lumea. „— Dar ce, englezii cîntăresc ca toată lumea ?“ i s-a răspuns. „— Ei sînt niște insulari !“ a replicat prințul. „— Și noi sîntem niște insulari, în această parte a lumii !“ i s-a spus mării-sale, cu toată fermitatea.

În privința timpului, românii țineau de calendarul julian, datora lui Julius Caesar, alcătuit pe baza calendarului antic egiptean. Prințul ținea de calendarul nou, gregorian, adoptat în Renaștere. În optica Alteței-Sale chestiunea timpului era deosebit de acută, o reformă a calendarului ar fi fost mai importantă decît o nouă reformă agrară, care ar fi trebuit să-l apropie pe prinț de noua sa patrie. Lumea bizantină rămăsese în urma Europei apusene cu 12 zile la care se adăuga și decalajul otoman. Acest decalaj reprezenta o sincopă sau o noapte, introdusă de cronologia Hegirei. Prințul sosise în România în anul 1283, după cronologia Hegirei, iar această dată, 1283, i se gravase din prima clipă în minte : „— Știți după cronologia Hegirei, anul 1866 e de fapt anul 1283 !“ Data cronologică l-a aruncat brusc pe viitorul domn cu cinci secole înapoi, într-un sediu sumbru al timpului. Întregul drum spre țara nouă fusese și o cădere în timp, o întoarcere spre anul european 1200, deși peisajele de civilizație pe care le străbătea îl contraziceau. Diferența dintre cele două tim-

puri era cu mult mai mică în fond. O diferență totuși, fie și numai de 12 zile. Trebuia mai întâi suprimat contratimpul care îl separa pe prinț de supușii săi, dar suprimat și contratimpul dintre țara lor și lumea din care prințul venea, pentru a se stabili, în acest fel măcar, un acord calendaristic.

Era curios să afle cum soluționase Cuza chestiunea timpului, și, imediat după sosire, l-a întrebat pe un occidental, monseniorul Antoine Pluym, episcopul romano-catolic al locului. Acesta i-a povestit o întâmplare de tot hazul : cu cinci zile înainte de abdicare, Cuza îl invitase pe înaltul prelat la un bal. Părintele Pluym refuzase : „— Am mulțumit grațios, dar am declinat invitația, spunându-i Măriei-Sale că eram în post. Apoi, lămurindu-l pe succesor : Din cauza calendarului julian, ortodocșii se aflau încă în carnaval și petreceau pe rupte.“ Decalajul de timp funcționa deci grotesc, pînă și-n acest plan : cînd catolicii posteau, ortodocșii petreceau. Aceasta însemna că prințul avea să se afle într-un perpetuu contratimp cu supușii săi : el în post, ei în petrecere, ei în petrecere de la mic la mare, el în post negru, urmîndu-și postul de unul singur, ca un anahoret. Această situație absurdă se datora diferenței dintre cele două calendare, dar pe Cuza chestiunea nu-l stînjenea, el petrecea exuberant și cu unii și cu alții, în ciuda decalajului dintre post și petrecere la cele două lumi creștine. Abatelui Pluym, care refuzase să vină la petrecere, fiindcă era în post, Cuza i-a propus prompt să treacă peste interdicție și să apară la bal incognito, într-un costum de carnaval sau în frac. Prințul nu-și credea urechilor și a mai întrebat o dată : „— Cum, n-a propus o reformă a calendarului, v-a poftit să veniți în frac ? !“ „— Așa cum auziți ! i-a reconfirmat prelatul. Cuza avea o mobilitate teribilă.“

Ascultînd istorioara părintelui Pluym, prințul a devenit și mai decis în chestiunea acestei reforme. Opinia publică locală i-a răspuns printr-o vorbă de haz a domnului Hasdeu : „— Lumea pierde de necaz și prințul se piaptănă.“ Mobilitate, immobilism ? Greu de spus, dar timpul stătea, iar lumea de la Dunărea de Jos clocotea.

•

Atunci, în timpul crizei din '70, prințesa nu înțelegea nimic din cele ce se petreceau în jur, ce lucruri oribile puneau la cale bărbații, guvernele, puterile, elemente ostile femininului și casei, toate amestecate în politică. Politica i se părea doamnei Elisabeta un viciu la fel de regretabil ca jocul de cărți, de cai, de ogari, la fel ca beția sau nebunia sexului — adică infidelitatea conjugală ! —, la fel ca necredința. Capetele încoronate, în viziunea Alteței-Sale, erau în chip firesc sustrase acestor vicii — sau ar fi trebuit să fie ! — prin însuși privilegiul lor înăscut de a fi deasupra lumii. Și atunci ? ! Cum putea politica să dezbine uniunile de familie ale marilor familii — princiare, regale, imperiale —, chiar dacă nu toate înrudite între ele ? O situație aparte avea doar sultanul — pe atunci Abdul Aziz —, chiar și acest stimabil în calitate sa de stăpîn de popoare, de cap încoronat, condamnat în însă prin infidelitate religioasă, ca islamic ce era, cum și printr-o condiție particulară : era un asiatic, nu un european ! Și prin încă ceva : trăia cu mai multe femei deodată, avea harem. Asupra haremului, prințesa era în consens cu doamnele române — și acestea detestau instituția, fiind dispuse să rabde oricâte infidelități ale soților lor. Nici aceștia, se subînțelegea, n-ar fi admis haremul decît ca o instituție pe care ar fi fost poftiți s-o administreze, dar fără nici o obligație din parte-le, decît una singură, față de titulara legiuită.

•

Păuna era trasă între mai multe forțe, care-i ignorau ființa, dar voiau s-o salveze cu orice preț. Era pe de-o parte un grup format din Georges, Radu Mihail și lumea bună care ținea să-i prezerve averea. Era pe de alta Haralambie, care, retras la mansardă, ca un schivnic ce se afla, voia s-o elibereze pe doamnă de avere și de tot ce

era pămîntesc. Era și maica Ana Ghica, misionara în alb, care voia s-o desprindă din pămîntul bucureștean atît de provizoriu și s-o ducă în alt pămînt — etern — la Roma, sau, în cazul cînd Păuna n-ar fi acceptat, la Ierusalim. Ideea că slujitorul lui Parva fusese un brigand făcuse carieră, iar la răspunsul Păunei că Haralambie era un inocent, funciarmente un suflet pur, maica Ana a replicat :

— Este de văzut dacă bunătatea se dobîndește după trecerea prin infern sau este un dat prim. Eu nu cred decît în bunătatea nativă, cea care ține de har.

— Eu nu știu ce har are Haralambie, s-a apărât Păuna. Eu știu că el nu concepe răul.

— S-a izbăvit adică de rău, după ce l-a cunoscut !

— Nu-i adevărat, nu-l concepe. E în afară de rău. Haralambie mi-a spus că e străin pe aici. Și eu mă simt străină.

— Totuși, a insistat maica în alb, trebuie să-ți găsești un rost.

Maica Ana i-a lăsat cărți, tipărituri religioase și romane morale, franțuzești și nemțești. I-a lăsat-o și pe sora Anuța, o fetiță de la Mînăstirea, convertită în urmă cu un an, utilizată ca secretară în timpul campaniei. De cel mai mare folos i-a fost Păunei această fetiță, care, printre doamnele de la Crucea Roșie, nu mai vorbise de un an românește, dar care acum vorbea din nou, cu Haralambie și doamna. Fetița învățase *Crezul* în limba latină și seara, înainte de culcare, îl rostea audibil — și pentru Păuna. Păunei, care nu se închinase din copilărie, i-a plăcut sonoritatea rugăciunii și i-a mărturisit lui Haralambie c-o încîntă acest text. Haralambie i-a debitat textul în românește, apoi i-a citit o poveste din Faptele Apostolilor despre limbile care primesc harul, despre limbile care se sfințesc prin Crez. Credița lui naivă o bucura. Era în aceasta ceva natural, de izvor sau de cîntec de pasăre.

— Tu ai suferit vreodată ? l-a întrebat. Ai pățimit ceva ?

— Am pățimit multe, a mărturisit el. Și a început să-și decline pătimirile. Am fost minios. Am fost turbure la minte. N-am răbdat...

— Ce n-ai răbdat ? s-a interesat ea, uimită.

— N-am răbdat să mă calce cineva.

— Mi se pare imposibil.

Haralambie nu putea fi răzvrătitul sau hoțul, despre care îi vorbise Radu-Mihail. Dînd curs pînă la urmă cererii prefectului de a i-l prezenta pe protejat, Haralambie isprăvisese prin a-i face acestuia o bună impresie. Păuna a fost atunci, pe moment, încîntată de întîlnire :

— Ei, te-ai edificat ? Cred că nu mai poți concepe că Haralambie ar fi fost sau ar fi un brigand.

— Cine mă asigură ?

— Evidența, căci dacă Haralambie e călugăr într-adevăr, cum și este, el nu va recunoaște că celălalt e hoțul. Va primi senin acuza și se va duce în locul celui alt, la ocnă. Haralambie nu se teme de moarte, el se oferă morții, dacă e cazul. Mi-a și spus o dată, de fapt l-am auzit șoptind : „Poate se milostivește cineva și-mi dă-n cap.“ Apoi tot el : „— Doamne, de nu mi-ar da, ca să nu-l încarc cu un păcat...“ Vezi deci că nu-l puteți speria pe Haralambie. El ar primi bucuros orice osîndă, oricît de nedreaptă, și dac-ar ști că aceasta îți este dorința, să-l osîndești, te-ar urma imediat. Nu ți-l dau însă, fiindcă ăsta e capriciul meu.

Păuna o avea acum alături și pe Anuța, o altă pribeagă. Și această fetiță, în strai de monahie, a trezit mirarea lui Radu Mihail.

— Spune-mi, Păuna, a întrebat-o el rîzînd, de unde tot aduni păsările astea ciudate ?

— Toate sînt păsările lui Dumnezeu, i-a răspuns. Și-n acest caz sper să nu mă părăsească. Apoi urlînd la oaspete : Dar lăsați-mă-n pace toți, să trăiesc cum vreau !

*

Cazanul cu vaporii a făcut explozie în clipa izbucnirii conflictului franco-german, cînd „neamțul“ s-a trezit singur, deoparte, iar nația de cealaltă, deși apele se aleseseră încă din anul precedent, imediat după aducerea prințesei în țară. După primire, care a fost feerică, a urmat

reversul, campania antidinastică, revărsarea apelor reziduale, un fluviu debordînd peste orice margini. Oamenii care ieri îi prestaseră omagiul, azi îl înjurau. Alături de domni care-l salutaseră cu pălăria în mînă cu o clipă înainte, acum îi arătau cotul („cotul lui Cuza?“).

Cum se putea trece cu bine prin acest fluviu de noroi? Același ofițer garde-corp l-a prevenit: „— Măria ta, i-a spus Grădișteanu, aici la noi nu poți deosebi care-i noroiul lichelismului, care mocirla urii.“ Și mai apoi: „— Ura e nobilă, lichelismul abject.“ Fără ca prințul să știe, la începutul anului, un grup de deputați inițiasă propunerea ca parlamentul să voteze, în onoarea prințesei abia sosită în țară, un apanagiu, un fel de zestre acordată de stat, de trei sute de mii de franci, propunere pe care Alteța-Sa a respins-o, din clipa chiar cînd a aflat, nu din motivul indicat de Grădișteanu — lichelismul!, ci dintr-un altul, cu mult mai pozitiv: țara, în condițiile date, a spus Alteța-Sa, nu putea face față unor asemenea sacrificii! Prea tîrziu însă, fiindcă imediat ce și-a smuls un picior din noroi, a căzut cu celălalt în mocirlă. Intrată pe mîna opoziției — e greu de spus dacă propunerea însăși nu fusese ticluită de radicali! — aceeași idee a zestre pentru prințesă a devenit acuză împotriva perechii principiare. Toată presa radicală a deschis tirul: „Nemții fură!“, „Hohenzollernii au venit să se îngrașe pe spinarea nenorocitului popor român“. Au urmat în cascadă cele mai infamante insulte: „Lipitorile“, „Căpușile“, „Tenia nemțească“, „Rîia“. Nu s-a scris, e drept, „Regele iudeilor“, ca pe crucea Nazarineanului, dar sugestia era cuprinsă, mai lipsea doar crucea.

Inadmisibil era că noroiul nu-l izbea doar pe el, dar macula și fața unei ființe sensibile, care nu pricepea nimic: doamna Elisabeta. Prințesa începuse a primi plicuri recomandate conținînd caricaturi și injurii, lucru care l-a indignat pe prinț. Pentru a potoli furtuna stîrnită de chestiunea donației — neacceptată de prinț!, Boerescu demisionează din guvern, își dă demisia și Kogălniceanu, dar parlamentul clocotește. Ca să se facă auzit, primul ministru, prințul Dimitrie Ghica, jignit de o întrerupere „țigănească“, ia clopoțelul din mîna președintelui ședinței, îl sună peste hărmălaie, și atunci adunarea, declarînd-

du-se atinsă în prerogativele ei sacre, părăsește sala revărsându-se afară ca o lavă. Prințul îl primește încă o dată pe Brătianu, acesta de fapt dă buzna peste Alteța-Sa, ca să-i declare că nu-și mai poate ține în frâu aderenții, că nu răspunde de ce va urma, atîta timp cît prințul s-a rupt de națiune. Fostul sfetnic al lui Cuza, Kogălniceanu, declară ritos, după demisie, că a fost „ultimul ministru al prințului Carol“. Prințul nu mai poate nervos rezista, vrea să semneze abdicarea, dar ofițerul credincios îl reține, aducîndu-i aminte că n-a băut paharul pînă la capăt. Dar ce mai putea urma ? „— Stați, n-au ieșit încă toate fiarele mari la bătaie. Aceasta a fost doar plevușca. Așteptați să vedeți !“

•

Primele grețuri, semn al contactului cu locul, dar și al maternității, le-a resimțit prințesa în clipa cînd, întîmplător, a văzut pe masa de lucru a prințului, într-o gazetă, o caricatură înfățișîndu-l pe el. Nu-i venea să-și creadă ochilor. L-a recunoscut totuși pe prinț, era foarte exact desenat. Dar ameteala a cuprins-o cînd a văzut cui aparținea acea gazetă, de la cine pornise atacul : de la cel mai mare istoric al locului, domnul Bogdan Petriceicu Hasdeu.

•

Atacul furibund dezlănțuit de Hasdeu în 1870, împotriva prințului, venea nu dintr-o direcție neașteptată — savantul era un faimos antidinastic !, ci într-un mod cu totul neașteptat, năucitor. Față de ceilalți dușmani ai coroanei care procedau tradițional, domnul Hasdeu introducea un element inedit. El denunța prezența prințului Carol pe tronul românilor, ca „agent al pangermanismului.“ În furia lui profetică, domnul Hasdeu identificase

încă un dușman al poporului român și al popoarelor europene în genere, la care nimeni nu se gândise pînă atunci : pangermanismul. După panslavism, un monstru față de care latinii de la Dunăre trebuiau să fie cu veghe, după panislamism, celălalt monstru cu care aceiași latini luptaseră secol după secol, venea la rînd cel mai proaspăt și cel mai neașteptat monstru : pangermanismul. În conferințe publice și în articole de gazetă, domnul Hasdeu tuna și fulgera împotriva acestui „groaznic pericol“, lup-tîndu-se pe toate căile și la toate tribunele, încercînd să provoace în mintea românilor „revelația“ privind această „noua fiară“, apărută la orizontul istoriei universale, despre care concetățenii săi nu știau nimic. Ei pînă atunci se luptaseră cu turcii, avuseseră de furcă cu polonii, cu maghiarii, cu austriecii, chiar și cu germanii, nu însă și cu pangermanismul ! Domnul Hasdeu încerca să resuscite în mintea românilor amintirile lor ancestrale despre „goți, ostrogoți, vizigoți, gepizi, vandali“, neamuri germanice năvălite din nordul sălbatec al Europei, spre sudul și vestul civilizat, dar, la invaziile din era creștină, savantul a adăugat și invaziile germanice din era antică, citindu-i pe „roxolani, bastarni, boii, taurisci“ și alte neamuri care răscoliseră pămîntul Daciei, de care pomeneau analele romane și grecești, iar acum el, din nou. În plină eră modernă, spunea savantul, iată o „nouă invaziune“, din același nord-vest sălbatec, „o invaziune colosală“, mai bine înarmată decît odinioară, în antichitate și în evul de mijloc, „căci dispune de mijloacele civilizațiunii contemporane“, „o civilizațiune vandalistă“, venind peste lumea tradițională „cu viteza telegrafului și a drumurilor de fier“. Domnul Hasdeu mai vorbea despre „o nouă eră a fierului, stînd sub semnul germanic“, iar în încheierea unei conferințe pe această temă profetul strigase : „Popoare, deșteptați-vă, peste voi vin nemții. Românii au deja unul și le-ajunge !“ Și Hasdeu a indicat cu mîna locul unde se află „neamțul blestemat“ : palatul din centru.

La colecția de porecle infamante pe care prințul o achiziționase, încă de la sosire, mai înainte de a achiziționa tablouri de El Greco, Rubens, Rembrandt — s-au adăugat noile porecle emenate din direcția Hasdeu : „Gotul“, „Ostrogotul“, „Gepidul“ și mai ales „Vandalul“. Vandalul

era desigur acela ce contractase „afacerea drumurilor de fier“, care, după opinia savantului, ducea țara la sărăcie și nimicnicie absolută. A fost un iad al poreclelor, inventivitatea românilor pe acest plan era într-adevăr colosală ; prințul nu putea în nici un fel riposta, Hasdeu o știa, o și declarase la un miting : „— Eu pot, vodă nu poate !“ Atîta lucru doar a putut și vodă : să-l numească pe Hasdeu, într-o bună zi, „Satyrul“, după numele unei publicații de umor pe care acesta o dirijase. Satyrul nu era însă același lucru cu Gotul, Ostrogotul, Vandalul.

Pînă la un punct, prințul putea înțelege această furie antigermanică : era în joc simpatia românilor față de Franța, pe care românii o adorau ca pe o vatră a renașterii lor. Nu era totuși admisibil ca un domn din societatea românească, un savant, profitînd de o antipatie de moment, să pună la bătaie întreaga sa erudiție, copleșitoare, pentru a extrage un peisaj apocaliptic despre rolul germanilor în istorie. Nu l-a consolât ideea, avansată de un intim, că savantul e nebun, că așa vorbește el „în dodii“, că într-o țară fără sfinți și profeți Hasdeu vrea să fie profet. Poftim, dar de ce pe seama unui alt popor, și de ce aruncînd spre viitor „viziuni infernale“ cu privire la locul și rostul germanilor în istorie ? !

Într-o altă conferință, Hasdeu ar fi desfășurat în fața auditoriului o hartă a Europei, pentru a arăta cu degetul toate intruziunile germane obținute fie prin cucerire, fie prin colonizare, ca să se oprească apoi asupra României. „— Poftim, a strigat, doriți ca România, așa de mică cum este azi, să ajungă o colonie nemțească ? !“ Dar pentru ca prințul să nu rămînă singur în această colonie, un fel de Robinson Crusoe, domnul Hasdeu i-a adus cu de-a sila lîngă el și pe alți „coloniști“, personalități stimabile ale științei și culturii locale, precum „junimiștii“ de la Iași, în frunte cu P. P. Carp și Titu Maiorescu, toți decretați în corpore filogermani, deci „coloniști“. Apoi apreciînd cît sînt aceștia de puțini față de restul țării, tot el a ris în hohote : „— Numai că nemții de azi se înșeală. Ei au uitat ce-au pățit strămoșii lor teutoni cu românii, în lupta de la Marienburg. Vor oare ei să încingem iarăși spada ? Căci se va găsi printre noi un Toma Spătaru !“ Hasdeu se și vedea probabil pe post de Toma Spătaru, coman-

dantul corpului expediționar român care se bătuse cu teutonii la Marienburg în 1410, rolul de comandant al corpului advers revenindu-i nici vorbă lui Titu Maiorescu. Era o directă incitare, dacă nu împotriva Germaniei, care era departe, atunci împotriva filogermanilor din București, o chemare la linșaj, iar prințul s-a cutremurat. Cineva — un guvern responsabil ! — ar fi trebuit să ceară arestarea domnului Hasdeu. Deși domnul Hasdeu era mai perfid decât prințul o presupunea. El nu se gîdea la un linșaj, în genul progromurilor antievreiești din Rusia, unde el învățase cartea exclusivismului, ci la altceva, la o strategie mai înaltă, la un program internațional de ridicare împotriva neamurilor germane, botezat cu numele de „*Alianța latină*“. Neamurile latine din întreaga lume ar fi trebuit să intre în această alianță.

În București au apărut afișe colorate, înfățișînd lupta de la Marienburg cu cavalerii teutoni, sub care se scria cu litere groase : „Trăiască Alianța latină“, o aberație, fiindcă în bătălia de la Marienburg, de pe vremea lui Alexandru cel Bun, românii nu luptaseră contra Ordinului teuton, împreună cu francezii, italienii sau spaniolii, ci în cadrul unei alianțe locale polono-lituane, pentru niște interese la care erau provizoriu aliniați. Ce importanță mai avea, domnul Hasdeu modifica istoria așa cum îi convenea, pentru a-i scoate pe germani vinovați de toate relele, uitînd cu totul de otomani, așa cum uită copiii cînd li se arată o altă jucărie. Atîta patimă nu era de imaginat.

Un amănunt de familie, aflat prin Grădișteanu, explica revărsarea vulcanică a lui Hasdeu : În urmă cu cîteva luni, Brătianu îi botezase savantului copila nou născută, pe Iulia, iar cei doi deveniseră cuscri, mai liberali și mai antidinastici decât oricînd înainte. Fonduri liberale stimulau propaganda pentru „*Alianța latină*“, care deocamdată aliase doar doi mari clopotari : Brătianu și Hasdeu.

Aducîndu-i afișul cu lupta de la Marienburg, Grădișteanu i-a spus prințului : „— Măria ta, dacă trecem și hopul ăsta, trebuie să faceți totul, dar totul, ca domnul Hasdeu să devină un slujitor al tronului. Cum a fost și cum va fi Brătianu.“

Acasă, Theo a avut o primă discuție violentă cu Esthera, în clipa când a aflat că primise vizita doamnei Rășcanu.

— Nu ne-am legat noi doi să rupem cu aceste clanuri ? i-a reproșat el.

— Da, s-a apărat fata, dar ea e atît de bună, de atentă, de gingașă...

— Cine, harpia de mătușă-mea ? !

— Cum poți s-o numești așa ? E o doamnă !

— Vom lichida și cu domnii și cu doamnele, ca să fim liberi. Dezastrul societății de azi se sprijină pe bună-cuviința lor, pe grațiile lor, pe filantropiile lor.

Ultimul argument al fetei în favoarea doamnei Rășcanu, evident absurd, era că aceasta mirosea frumos.

— Cum mirosea frumos ? a strigat Theo, turbînd.

— Adică folosește un parfum bun. Tu pînă azi nu mi-ai oferit nici un parfum.

— Eu ? !

Reproșul era atît de neașteptat încît Theo a rămas paralizat o clipă. Părea incredibil ca ea să-i ceară un asemenea nimic.

— Pentru ce-ți trebuie parfum ? a întrebat el, în culmea stupefacției. Apoi intuind urmarea : Mai încolo o să vrei și o blană, — ea înclina să-l aprobe —, apoi o bijuterie — era tulburată —, apoi o casă, ca a domnului Beuran. Și uite-așa, pas cu pas, revenim de unde am pornit. Atunci de ce a trebuit să părăsesc eu casa Rășcanu și tu casa Weiss ?

— Undeva trebuie să stăm și noi ! i-a răspuns ea, ne-sigur. Theo, tu uiți că noi așteptăm un copil.

— Și ?

— Și asta ne obligă.

— Adică să cedăm, să facem toate concesiile, să recapiem modul de a fi al celorlalți, pentru el ? Atunci unde ajungem, nu exact în punctul de unde am pornit ?

Singurul răspuns al Estherei a fost plînsul, un plîns în spasme, care pe Theo l-a dezarmat. N-o văzuse plîngînd

și nu știa ce să facă. Între timp, la ușă ciocănea cineva : erau poftiți la cină.

— Du-te tu ! l-a îndemnat Esthera. O să simtă că ne-am certat.

Somația de la ușă s-a repetat, Esthera a strigat că vor veni curînd. Apoi către Theo :

— Spune și din ce-o să trăim ?

— Din ce trăiesc toți nenorociții ! a urlat el.

— Dar avem un copil.

Repetarea aceasta automatică i s-a părut lui Theo monstroasă. Mereu și mereu era împins în acest unghi absurd. Chiar de ea.

— Esthera, a început el, tu nu pricepi că nu putem repeta orb ceea ce fac toți ceilalți, numai fiindcă avem un copil ?

— Dar avem un copil !

— ...ar însemna, recunoscînd asta, să jertfim tot, să consimțim la tot ce se întîmplă în jur, să nu mai așteptăm nimic, să nu mai vrem nimic, să ne complacem într-o existență care, dacă se repetă...

— Dar avem un copil, înțelege !

Bătăile s-au reluat, la ușă era doamna Beuran, care insistă. Esthera a asigurat-o că vor apare în sufragerie imediat. Au și apărut după o vreme, imediat ce Esthera a izbutit să se aranjeze, punînd la lucru fardurile. Erau însă vizibil modificali, ca după o ceartă. Era modificat și domnul Beuran, care aflate că demersul lui Weiss în casa Rășcanu ratase. Petronius lipsea din nou. Domnul Beuran a socotit că era momentul să abordeze chestiunea direct :

— Va trebui să începem lupta ! a spus el, foarte decis, lăsînd furculița și cuțitul. Cînd mijloacele normale se epuizează, e cazul să se treacă la remedii radicale. Și către tînăr : Acum, în sfîrșit, vă aprob.

Theo aștepta, Esthera era tulburată. Domnul Beuran a abordat chestiunea de sus :

— Nu poate fi lăsat pe drumuri un copil.

— E o ființă ! a intervenit și doamna Beuran, asociindu-se imediat. O ființă nevinovată...

— ... care ne acuză, a preluat imediat domnul Beuran, dacă-l lăsăm în voia soartei, dacă nu-l asigurăm încă înainte de a-și face apariția.

Theo a început să mănînce, ostentativ, simţînd ce va urma. Esthera îl privea întrebător, aşteptîndu-i replica. Doamna Beuran a lăsat la rîndu-i tăcîmurile din mîini şi i s-a adresat ţintindu-l :

— Chiar, domnule Theo, ce se va întîmpla cu copilul ?

— Se va naşte ! a răspuns el sec. Cum m-am născut şi eu, împotriva voinţei familiei Răscanu. Acum se va naşte un alt copil, împotriva voinţei a două familii. Unii copii sînt nedorîţi, apar pieziş, forţează istoria. Asta e.

— Şi nu e cazul să le facem dreptate ? a întrebat domnul Beuran, prinzînd prompt acest fir.

— Ba da.

— Asta voiam să aflu ! a punctat seniorul. În acest caz nu mai e o clipă de pierdut. Va trebui să deschideţi acţiunea. Apoi prevenitor : Nu pentru dumneavoastră ! Ştiu că vă opreşte un scrupul de morală. Dar pentru el ! şi Beuran a indicat cu mîna în direcţia Estherei.

— Nu faceţi decît ceea ce e legitim ! a adăugat şi doamna.

— Vă revendicaţi, adică, ceea ce dreptul de azi vă oferă ! a continuat Beuran. Iar în această privinţă, dacă aveţi cîştig de cauză, şi veţi avea ! nu datoraţi nici un mersi nimănui !

— În schimb v-aţi asigurat copilul ! a preluat doamna.

— Adică nu-l lăsaţi la cheremul acestei societăţi nedrepte ! a suprasolicitat domnul ca să fie în ton cu limbajul lui Theo.

Domnul Beuran şi-a turnat vin, i-a turnat şi lui Theo, acesta a băut fără a spune un cuvînt. Tăcerea l-a îndrituit pe senior să-şi urmeze discursul :

— Căci subscriu la critica dumneavoastră : societatea de azi e nedreaptă. Ea loveşte în indivizii prost aşezaţi, iar aceştia sînt în dreptul lor să riposteze, aşezîndu-se mai bine.

— Şi ce rezultă ? a întrebat Theo.

— Rezultă ceea ce se vede, a răspuns seniorul. O luptă pentru drept.

— Ba o luptă a indivizilor, unii împotriva altora, care maschează lupta claselor ! Şi Theo a ripostat, din nou programatic : Dreptatea nu e cu putinţă decît prin răsturnarea dreptului de azi.

— Și ce veți face cu copilul ? a întrebat doamna Beuran, surdă la discursul lui Theo.

— Copilul ?!

— Da, copilul ! a repetat doamna.

Amândoi soții s-au întors spre Esthera, care simțindu-se privită și-a lăsat mâinile pe lângă pînțele. Ea l-a privit pe Theo ; gazdele s-au întors spre el.

— Ce vreți, ce mă priviți așa ? a ripostat el, ca și în casa Rășcanu.

— Vreau să nu vă derobați de răspunderile care vă revin ! i-a răspuns doamna. Mi se pare că tratați cu totul copilărește chestiunea copilului !...

— De ce copilărește ? s-a apărut Theo. Copilul va împărtași viața părinților lui. De ce-ar urma tiparul de viață al unor alți indivizi care nu-i sînt părinți ?

— Vreți să-l scoateți din societatea de azi ? a întrebat domnul Beuran.

— Obiectiv, el va și aparține unei alte societăți, a spus Theo. Societatea de mîine !

S-a lăsat o tăcere stînjenită. Gazdele nu socoteau oportun să mai stimuleze, prin întrebări, delirul vizionar al tînărului. După un timp, doamna Beuran nu s-a putut abține și și-a exprimat nedumerirea.

— Totuși cum vă veți aranja ? Nu văd cum veți trăi și cu ce !

— Vom trăi cum trăiește majoritatea omenirii. Voi munci. Voi fi medic. Profesiunea intelectuală pe care am ales-o nu e compatibilă cu exploatarea. Voi fi doctor, dar fără de arginți.

— Și cine vă va asigura arginții ? a insistat doamna.

— Voi primi probabil o circumscripție în mediul sătesc sau voi lucra într-un spital. Esthera mă va urma.

A spus-o hotărît, fără a-i mai cere fetei consimțămîntul, iar gazdele s-au întors din nou către Esthera.

— Va fi foarte frumos ! a șoptit ea.

— Nu va fi defel frumos, a contrazis-o el, brutal. Viața la țară e de o sărăcie lucie și de un idiotism absolut.

— Și atunci de ce vreți s-o duceți pe domnișoară acolo ?! s-a mirat doamna Beuran.

— N-avem încotro ! a mărturisit franc tînărul. Dacă nu-i place acolo, ne vom instala probabil într-un spital pentru săraci. E ceva în genul pușcăriei.

Esthera era deja îngrijorată. Nu putea înțelege pînă unde va împinge Theo acest joc. Doamna Beuran, de-a dreptul consternată, l-a întrebat pe tînăr :

— Și de ce chinul ăsta, domnul meu ?!

N-a mai putut răbda nici Esthera, avea în ochi lacrimi :

— Chiar, Theo, de ce ?

— Fiindcă, doamnele mele, eu nu înțeleg să mă joc cu vorbele. Am pornit pe un drum. Acesta este. Aceasta e rațiunea mea de a fi. Esthera mă urmează. În sfîrșit tînărul a întrebat-o : Nu-i așa, Esthera ?

— Da, iubitul meu.

Domnul a tușit, se înecase cu vinul, apoi și-a dres vocea și i-a spus lui Theo :

— Domnul meu, experiența pe care doriți s-o faceți sper să fie pentru scurtă durată și să nu depășească o singură pereche umană. E de ajuns !... Am auzit cîte ceva despre ce dorește să realizeze, în viitorul apropiat, un anume domn Marx. N-am nimic împotrivă, orice experiență se poate face pentru ameliorarea rasei umane. Dacă se ameliorează animalele domestice în anume țări civilizate, de ce n-am ameliora și omul ?... A tușit din nou, apoi a continuat : Cred totuși că se vor isca împotriviri. Individul uman nu va consimți atît de lesne să între pe calapodul pe care l-a inventat acest domn. Nici chiar masele nu vor consimți. Căci este lesne să le momesti cu fantasma unei fericiri unanime, egală pentru toți, dar e imposibil să realizezi așa ceva. În sfîrșit, eu nu cred în fantasme. Nu mă constrînge nimic pentru ca să cred. Nici măcar sărăcia.

— Sărăcia îi va sili pe oameni să adere la fantasma pe care o respingeți dumneavoastră ! a strigat Theo.

— Vorbiți deci despre silă, despre silnicie. Înțeleg. Sărăcia i-a făcut pe oameni să devină creștini. Credeți că sărăcia îi va sili să adopte acest creștinism invers ?

Domnul Beuran nu era atît de idiot pe cît Theo îl taxase. Nici un șobolan elementar, cum îl categorisise Sabin. Tî-

nărul l-a ascultat cu atenția încordată, ca să poată apoi riposta.

— Socialismul n-are nici în clin, nici în mînecă cu creștinismul, domnul meu ! l-a avertizat Theo. Noi nu sîntem niște creștini renegați, ci niște anticreștini patentati. Socialismul e inversul creștinismului numai în măsura în care își propune să aducă fericirea pe pămînt.

Domnul Beuran a zîmbit superior. I-a spus tînărului cu ton de rugămintă amicală :

— Domnul meu, nu vă luptați pentru un rai al tuturor, căci ăsta nu-i cu putință. Lăsați indivizii să-și achiziționeze, fiecare după puterea lui, bucăți de rai care le convine, care li se cuvine. Începeți cu voi doi. Ce facem cu procesul ?

Theo s-a ridicat, roșu de mînie, și odată cu el s-a ridicat și Esthera, care bănuia că va urma o explozie. A vrut să-l calmeze și l-a întrebat rugător :

— Vrei să plecăm ?

— Nici vorbă că plecăm.

Peste puțin timp se și aflau în stradă, el cu geaman-tanul, ea cu bocceaua. Fata s-a strîns lîngă el și o vreme au mers înlănțuiți, fără a-și vorbi. S-au oprit simultan, în dreptul unui birt ieftin.

— Mi-e sete, i-a spus fata, sleită de emoții.

— Mi-e foame, a recunoscut Theo.

Au intrat și au gustat ceva în grabă.

— Și-acu încotro ?

— La un spital, după cum ți-am spus. Avem asigurată masă și casă. Putem fi liberi.

A doua zi chiar, Dissescu avea să lanseze în oraș că la Spitalul Brîncovenesc niște tineri utopiști, în frunte cu domnul Theo Rășcanu, trăiesc pe seama microbilor.

* *

Nu se putea răbda versatilitatea locală și lipsa de principii, care uzau țara mai rău decît uzura sau cămăta internă și externă. Într-un moment de acalmie a conflictului

politic intern prințul a socotit oportun să pună chestiunea asanării, dacă nu a moravurilor, atunci măcar a murdăriilor orașului în care era silit a vieții. După eșecul în privința reformei calendarului, după neizbînda în chestiunea introducerii unui nou sistem de măsuri și greutate, măcar atît : o reformă în moravuri. Reforma, care n-ar fi comportat sacrificii materiale, nici aprobarea marilor puteri. Reforma n-ar fi presupus în ultimă instanță altceva decît acceptarea unei minime moderații, liber cînsimțite. O moderație pe măsura unui neam răbdător, care-și refuza excesele, care nu îndurase pînă atunci decît excesele climatice și excesele istorice. Și atunci de ce un exces suplimentar, emanat din interior ? Excesul abuzului, excesul frivolității, excesul ironiei paralizante transpusă în zeflemea, excesul luxului disproporționat condiției, pînă la urmă excesul în a abandona, în a consimți unor situații excesive prin abandon.

Aflînd de acest proiect, Grădișteanca n-a ezitat să-l desumfle pe autor, spunîndu-i-o deschis : „— Păi cu asta vrei să-ncepi mărirea ta ? Că dacă-i vorba de asanare, ar trebui să-ncepi cu Dîmbovița și cu orașul. Cînd vezi Dîmbovița, îți iei cîmpii. Cînd vezi orașul, îți cîrnești nasul, căci pute. Acest oraș a ajuns mai rău decît o hazna turcească.“

Era adevărat. În consecință, ar fi trebuit ca prințul să pună mai întîi pe tapet o asanare fizică și abia după, dac-ar mai avut putere, să treacă la o asanare metafizică. „— Păi nu vezi, i-a mai spus doamna de la Cotul Argeșului, că și pămîntul pe care stă orașul e putred și smîrcos ? Cine a așezat capitala aci n-a făcut-o ca să ridice țara, ci ca s-o scoboare. Mărirea-ta ar fi trebuit să mute mai întîi capitala la deal, la Curtea de Argeș, sau la Cîmpulung sau chiar la Tîrgoviște, în locurile vechilor cetăți de scaun, blagoslovite de domnii cei vechi și mari. Să ne scoți adică din Turchie și să ne înalți !“

Cînd, la puțin timp, după primirea prințesei, cu alaiuri și focuri bengale, s-a pus chestiunea unei vizite de acomodare a înaltei doamne cu orașul, Grădișteanca s-a răstit la mareșalul curții și la doamnele de onoare : „— Păi unde s-o duceți, oameni buni, ce ăsta-i oraș ? Haideți mai bine

s-o plimbăm p-afară, la șes, la deal sau la munte, că p-acolo-i țara frumoasă !” Dar prințesei nu i-a displicut orașul, chiar de la prima vizită. Pe doamna Elisabeta o încânta mulțimea veselă de pe ulițele strâmbe, noroioase sau prăfoase ale Bucureștilor, o mulțime zîmbitoare, gureșă, deschisă, posedată de o perpetuă euforie, traductibilă în expresia : „Ce-am avut și ce-am pierdut.” Unul dintre ghizi i-a și tălmăcit doamnei expresia, în franțuzește și-n nemțește, despărțind-o în două părți egale — „Ce-am avut ?!” și „Ce-am pierdut ?!” — ambele urmate de niște întrebări și exclamări derutante și minunate în același timp : „Ce-am avut ? !” apoi : „Ce-am pierdut ? !” „— Dragă doamnă, a intervenit Grădișteanca, aceștia pe care-i vezi în fața ochilor au pierdut secolii. Dar merg inconștienți înainte, cu zîmbetul pe obrazuri și nu le pasă de nimic.” Și această lămurire a încântat-o pe doamna Elisabeta. Pe augustul soț veselia mulțimii îl stînjenea — era dovada unei instabilități funciare !, pe doamnă în schimb o vrăjea, fie și pentru faptul că așa ceva nu întîlnise în prima patrie.

Sub exaltările prințesei, pînă și severa Grădișteancă a aruncat o privire ceva mai concesivă spre pestrițele mulțimi bucureștene, în care se îmbulzeau și se țeseau inși din toate națiile Orientului : turci, armeni, greci, evrei, albanezi, bulgari, aromâni, pînă și un chinez, domnul Ming, personaj bizar : „— Avem și-un chinez, de sămîntă !” — care i-a oferit înaltei doamne un balon de cauciuc și o crizantemă de hîrtie.

Dar cine nu i-a oferit daruri, pe uliți, prințesei ? Susan, sugiuc, zahăr candel, dovleac fiert și copt, floricele, semințe prăjite, mere murate, mături, perii, pîrjoale, șuierători de tablă, moriște de vînt, turtă dulce, șorice crud, frigărui, corcodușe, colivă, coilici, covrigi calzi, ba o țăță, care avea în poală cireșe trufanda, a îndemnat-o pe stăpîna țării : „— Ia, soro, și de la mine !” În afară de cireșe, țăța mai avea atîrnați de fustă și trei plozi, plus cel din brațe și cel din pîntece, și, văzînd-o pe străină cam plină la mijloc, s-a

bucurat și i-a menit de bine : „— Ptiu, căzuși grea ! Să-ți fie cu noroc !“ Apoi către Grădișteancă, dîndu-i străinei sfat ca de la muiere la muiere : „— Spune-i, coană mare, că ce rîmnește, aia să mănînce. Că nu ea rîmnește, rîmnește copilul din ea.“ Prințesa a mîncat cireșe în priveriștea mulțimii din piață, o mulțime care o urmărea inocent și cu bucurie. Încă un pas, și, dacă n-ar fi intervenit prințul, doamna s-ar fi pierdut în popor. În aceste excursii bucureștene, prințesa l-a întîlnit și pe Cilibi Moise. Înteleptul ambulant, vînzător de cărțulii, i-a spus doamnei întîi în română, apoi în germana lui aproximativă : „— Românii au nevoie, stimată doamnă, de un om bun și de o clipă de noroc. Cînd e una, nu-i cealaltă.“

După mulțimi, atît de policrome, atît de mișcătoare în perindarea lor frenetică, prințesa a fost frapată și de niște lucruri stabile din București. Nu marile case nobiliare, identice cu cele din Occident, ci hanurile orientale, cu ogrăzi largi pentru chervane și care, cu prăvălii pe toate cele patru laturi, apoi bisericile, diferite ca stil de tot ce cunoștea, unele monumentale, încărcate de marmoră, bronz și aur, în sfîrșit casele poporului, case cu pridvor, cu cerdac și foarte ades cîm geamlîc, cu căciuli de șită trasă pe ochi și cu stîlpi de lemn înfloriți cu barda. După un „— Comme c'est joli !“, prințesa a intrat prin case.

În mahalale, printre mușcate și trandafiri, s-au stabilit simpatii fulgerătoare. „— E lipicioasă tare, îți vine s-o pupi !“ Urma și cîte un țoc-țoc, de la care doamna Elisabeta nu se eschiva. Gravidditatea ei incipientă preocupa leliștele, trezind revolta împotriva prințului care nu vestea nația despre acest eveniment : „— Păi să pună vodă să se tragă cu tunul. Avem d-aci înainte cocon !“ Prințesa se simțea fericită în această ordine naturală, ca în stup, în care după Dumnezeu — aflat în afară, în cer ! — urma prințul, apoi coconul domnesc, apoi maica ce trebuia să-l nască și să-l alăpteze.

Martoră la aceste desfătări, Grădișteanca a fost silită să conceadă că Bucureștii și bucureștenii nu sînt de lepădat, că nu numai la sate există nația, dar și-n orașe, cu

precădere în cetatea de scaun, unde o lume teafără se întemeiase într-un rost. Cel mai surprins a fost prințul, în clipa în care doamna, fără nici o legătură cu chestiunile familiale, discutate între cei doi, i-a spus într-o dimineață la ceai :

— Rog pe Alteța-Voastră să nu mute capitala. E bine aici.

•

De la Petersburg nici o veste, în schimb, în parlament, „albii“ trecuseră la contraatac. Înaintea ca afacerea cu rufe murdare să fi ieșit de pe rol, opoziția și-a organizat riposta, alegîndu-și-l ca țintă pe unul dintre stîlpii cabinetului, cel mai important după premier : Kogălniceanu. Cum foștii miniștri conservatori nu fuseseră pe deplin disculpați, se încerca cu orice preț compromiterea actualelor miniștri, pentru a se restabili astfel un echilibru între cele două tabere : și noi, dar și voi !

Legat de criza agricolă, de refuzul arendașilor de a participa la licitațiile pentru contracte noi, în senat — reduta opoziției — s-a pus chestiunea unor nereguli mai vechi în tranzacțiile încheiate între Ministerul Domeniilor, **ca** titular al moșiilor statului, și unii arendași, din păcate chiar funcționari publici, chiar foarte înalți, chiar miniștri : „— Dar domnul Kogălniceanu nu era ministru, cînd a arendat moșia Văcărești !“ a replicat un prieten. „— E o afacere veche !“ a sărit și altcineva. Rumoarea și fluierările au acoperit aceste timide încercări de apărare.

Se profita de răceala intervenită între premier — care își amînase cu o zi plecarea la Berlin, era deci prezent, dar tăcea ! — și ministrul de externe, care era absent, se afla la minister, unde lupta de unul singur pe baricada crizei internaționale. Lui Brătianu, după cîte se părea, îi convenea această acțiune pe cont propriu a ministrului de

externe, căruia îi și dăduse mână liberă în tot timpul războiului, îl stimulase chiar în angajarea solitară, pentru ca acum, în plinul crizei, solitarul de mari dimensiuni să devină ținta haitei conservatoare, iar premierul să stea la margine, cu un aer uimit. Presiunea externă, covârșitoare, dilatase fisurile din echipa guvernamentală, se aștepta ca miniștrii să se încaiere între ei, să-și verse unul altuia răspunderea în cap, să producă marele scandal de care opoziția, nu numai cea internă !, să beneficieze prompt. Presiunea exterioară încerca să dibuie și o spărtură între prinț și guvern, prințul să fie opus guvernului, apoi împreună, guvern și prinț, să fie opuși țării. Brătianu intuise pericolul și meditase la un sacrificiu tactic : o victimă, cât mai mare, care să astupe gura gheenei. Din acest punct de vedere, Kogălniceanu se oferea ca și singur, fiindcă lucrase și lucra de unul singur.

Dar opoziția era prea lacomă și prea grăbită. Deși ar fi consimțit să-l sacrifice, Brătianu nu accepta ca jertfa să fie oferită pentru un preț atât de mic. Cu o piesă atât de grea se putea stinge, la nevoie, criza externă, dar nu se putea atenua criza agricolă care era invocată pe moment, împotriva conului Mihalache, de un oarecare Vioreanu. Brătianu s-a enervat, s-a infuriat chiar — opozanții erau niște proști ; cel ce deschisese chestiunea, acel Vioreanu, ataca aiurea, nici măcar la lecția despre atac nu asistase, darmită să dea atacuri eficace împotriva guvernului. Premierul a intervenit : „— Onor dl. Vioreanu a venit în fața domniilor voastre și a luat viața dl. Kogălniceanu, ca arendaș al unor moșii ale statului, ba a mai spus, după aprecierea dumisale, ce-a făcut dl. Kogălniceanu de câte ori a fost arendaș. Apoi, dumneata domnule Viorene, care adineori făceai apel și te arătai așa de gelos de demnitatea Senatului, la acest rol reduci acest onorabil senat ? Păi noi sîntem chemați aici să facem biografia fiecăruia ? Să vedem adicătelea ce-a făcut cutare ca arendaș, ce-a făcut cutare ca întreprinzător de industrie, ce-a făcut cutare, chiar ca funcționar ? Este în drept, este bine aceasta ? Dar

ce-a făcut onor dl. Kogălniceanu, pentru această țară, s-a întrebat cel care interpelează acum ? Și sever : „— Domnule Viorene, stai la locul dumitale, căci la locul pe care stă azi domnul Kogălniceanu dumneata n-ai cum să ajungi.“

Numai vodă Brîncoveanu mai vorbise așa, cînd mustrase un boier ticălos, pus în fiare pentru furtișaguri de dări. Și Brătianu a continuat pe același ton : „— Și oare cînd onor dl. Vioreanu a venit să facă asemenea imputări meschine, și să tîrască viața unui om în noroi, în fața Parlamentului, în fața Europei chiar, era oare el preocupat de-acinstitelea, cum pretinde, de afacerile adevărate ale țării ? La soarta și la nevoile cele mari ale țării se gîndea oare el ? Apoi cu acestea, domnilor, sluiți dumneavoastră nevoile cele cumplite ale nației ?...“

A continuat muștrător și amarnic, spunînd că și el — și ei, roșii, ar fi putut face la fel : „... pentru că un partid, cît este la putere, dă loc la multe critici, precum și partidul conservator a dat, iar noi am avut multe ocazii să-l hărțuim, dar nu ne-am coborît niciodată atît de jos, pe un asemenea tărîm !“ Și premierul i-a arătat lui Vioreanu, și-n vorbe, și cu degetul, obrazul. „— Adică să stăm cu capul plecat ?“ a ripostat cineva. „— Vin la chestiune, a replicat premierul, mă ocup neîntîrziat și de cazul domnului Kogălniceanu, care se hrănește din munca sa și nu împilează pe nimeni. Adică ce, un om n-are voie să fie antreprenor de industrie, avocat, chiar și arendaș, trebuie obligator să fie un bugetivor, să trăiască adicătelea în contul statului, ca prea mulți din această țară ? Oare toți vreți să ajungem impiegați ai statului, postulanți ? Nu e destul pînă undă am ajuns ?“ Premierul și-a luat o gură de aer, apoi s-a avîntat mai departe, după ce-a tușit : „— E drept, domnul Kogălniceanu a dat faliment ca antreprenor de industrie. A dat faliment și ca arendaș, căci n-a izbutit să scoată mai nici o para din afacerea în care s-a băgat. Să-i urăm să nu dea faliment ca ministru !“

Brătianu l-a apărat pe ministrul său de externe ca funia pe spînzurat. Generalizînd, premierul a revenit la necesitatea de a se elabora o nouă lege a arendăşiei, care să nu-i ducă la faliment nici pe proprietari, nici pe arendaşi : „— Dar să n-o amînăm la calendele greceşti, căci vine iar dl. Vioreanu, care se agaţă de orice, numai ca să facă scandal.“ Şi direct, inculpatului : „— Domnule Viorene, chestiunea pe care ai pus-o, aşa cum ai pus-o dumneata, apasă mai mult administraţia trecută !“ „— Ba pe cea prezentă !“ Brătianu a ripostat, adresîndu-se tuturor : „— Nu puteţi să loviţi în administraţia prezentă, fără a lovi în cea trecută. Sîntem legaţi unii de alţii.“ Şi ca să pună capac, a trimis în direcţia lui Vioreanu un „— Hai sictir !“, prins prompt în caietul şedinţei de un stenograf aflat la pîndă.

La pauză, Pişculescu, şeful stenografilor de la senat, s-a apropiat de premier cu caietul de note în mînă.

— Domnule ministru, l-a rugat el, nu vreţi să ştergeţi ultima replică ?

— De ce s-o şterg ?

Pişculescu se codea s-o spună, dar a zis-o totuşi :

— Ştiţi, sînt în tribuna presei fel de fel de căcănari. L-am văzut şi pe Nicolache Grădişteanu...

— Şi ?

— Duc căcatul prin oraş...

— Şi ce dacă ?... Lasă, dragă, căcănarii sînt utili ! Apoi cu gîndul la utilitatea acestora : Acum mi-ar trebui Rob-cănescu...

*

Intervenţia prinţesei în favoarea Bucureştilor i s-a părut emanată dintr-o imensă candoare, probă că doamna era cu totul deasupra locului şi timpului în care se afla.

Sau poate că acolo unde prințul vedea șubrezenia, nesiguranța, făgăduința râului, doamna vedea exuberanța florală și pitorescul, de care orașul nu ducea lipsă. Plimbându-se odată în doi, pe malurile întortocheate ale Dîmboviței, prințul a fost indispus de vasta gală a gunoaielor etalate pe ambele maluri, prințesa în schimb părea vrăjită de sălciile plîngătoare, de podurile în arcuri de curcubeu și de morile de apă. Cum să-i atragă el atenția că asemenea imagini ar fi trebuit să dispară ? Altădată, doamna i-a spus că descoperise în curtea unui han părăsit, Hanul de Turtă Dulce, o pădure de oleandri. El s-a speriat : „—Cum ați ajuns acolo ? !“ „—Dar nu mă tem de briganzi !“ a brăvuit ea. „—Nu de briganzi e vorba, i-a spus el, ci de șobolani.“ Și explicîndu-i calm, cu mult tact pedagogic : „—Datorită inundațiilor din acest an — era blestematul an '70 ! — șobolani fug din hrube și ies la lumină.“ „—Ce hrube ? !“ s-a mirat doamna. „— Hru-bele orașului !“ i-a răspuns el, apoi s-a căit. În inocența ei, doamna ar fi fost în stare să pătrundă și în aceste hrube, pe atunci inundate de ape, găsindu-le probabil feerice.

Ar fi trebuit să-i mai spună poate că pămîntul plat pe care stătea orașul era străbătut de hrube, care se desfăceau și se încolăceau în labirinturi, răsuflînd prin sumedenii de guri, unele în Dîmbovița, altele-n Tei, altele-n Cocioc, altele-n Pantelimon, altele-n gîrla Mogoșoaiei, unele hăt departe spre Cernica, dacă nu cumva și această poveste cu hrubele nu ținea de legendă. Oricum, orașul era inundat. Prin aceste hrube cu pereți putreziți curgeau lăturile orașului mizer și turcit. Zemurile de la zahanale și tăbăcării, grăsimile de la morile de oloi, zoile de la spălătorii, lazarete, hoteluri, bordeluri, uneori și rîurile de fecale, deși acestea dădeau pe-afară, duse în afara urbei cu haznalele pe roți, mîinate de haznagii sau căcănari, care strigau : „—Cărăm căăcat, un ban ôcaua, doi bani haznaua !“

Prințul se văzuse silit să restrîngă anvergura proiectului său de asanare, de la idealul etic cel mai înalt la realul unei societăți, de la societate în întregimea ei la suprafața

unui oraș — măcar atît, capitala ! Dar și acest proiect fusese luat în zeflema, o constata cu tristețe. Așa cum tot cu tristețe constata că zeflemeaua e altceva decît ironia. Trebuia s-o afle. Cuvintele românești aveau cîte trei etaje de sens, ba uneori și un subsol, o hrubă, care ducea în abis. Cuvîntul zeflema și-a lămurit sensul pentru prinț, cînd cineva — à propos de proiectul de asanare a moravurilor — i-a transmis o întrebare de cafenea : „—Și ce-o să facă vodă cu căcănarii ?“ Apele se limpeziseră deci : la un pol era vodă, la celălalt căcănarii. În rest, o societate indiferentă, adică zeflemistă. Acest fapt măsura încă o dată prăpastia neputinței publice, unghiul mort sau puțul orb în care lumea românească se afla. În acest context penibil, prințului nu-i mai rămînea decît să se confrunte direct cu căcănarii, adică să cadă — dacă perseverează ! — în hazna. În hazna ? Da, în hazna.

După sărăcirea, mișelirea, sleirea țării sub turci, vocabula *hazna*, desemnînd înaintea trezorerie sau tezaur, s-a golit de noimă rămînînd vorbă goală, umplută ulterior cu alt aur, cel rău mirositor și devenind haznaua pe roți, dusă de căcănari prin tîrg. Din aurul *căcălău* al țării, a rămas — după cîte i se spusese — doar *căcălăul*, iar *haznaua lui vodă* ajunsese să indice punctul unde boierimea își lepăda „toate alea“ la sindrofii, sub ochii curioși ai calicilor golani, care priveau de-afară, printre zăbrele. Logofătul Costache Conachi, mare crai, tălmăcitor și făcător de stihuri la curtea din Iași, a surprins într-o epigramă, care a trecut din gură-n gură, umblătoarea lui vodă Alexandru Moruzi, iar compunerea cu pricina a trecut și la București, ajungînd peste veac pînă la urechile lui vodă Carol :

*„La Vodă la umblătoare
de nu știi călca pi note,
Ieși de-acolo din putoare,
cu căcatul pi ciubote.“*

Chiar și fără epigramă, vodă Carol fusese oripilat, din clipa sosirii, de umblătoarea de la Palat, deși această in-

stituție, rămasă în stadiul arhaic, era în floare nu numai în Orient, ci la mai toate curțile europene, imperiale și regale. Nimeni, din pudoare, nu puneă însă punctul pe i, nu numea locul delicat, deși ar fi trebuit să apară un om de curaj, un cap încoronat care să spună lucrurilor pe nume și să propună o reformă. Ideea de asanare a moravurilor a fost ca atare dezumflată prin relansarea epigramei lui Conachi, apoi prin tot soiul de zeflemiseli bufone ori savante.

Iată, se spunea prin București, Napoleon, cu tot geniul lui, nu abordase acest subiect. Și era explicabil : reforma, aici sau oriunde, s-ar fi izbit de rezistența tradiției și de instituția teroristă, cu statut de mafie, a căcănarilor. În consecință, problema nu se putuse rezolva nici în Franța, sub mîna Corsicanului, și nici în Orient. Și-atunci ce să facă vodă Carol ? O lovitură de stat ar fi avut grave implicații sociale și politice, la scară europeană. Și atunci nu-i rămînea decît o rezolvare indirectă, printr-un ocol tehnic, adică pe o cale științifică. Se și vorbea, șoptit, despre un mijloc de evacuare mecanică — pneumatică ! — a rezidiilor organice, despre o circulație prin tuburi metalice, asemenea intestinelor, niște intestine care să conducă materiile fetide departe de nasul prințului și de pîntecele umflat al orașului, pe sub acest pîntece, pînă la deplina expulzare, printr-un orificiu rectal din porțelan și cauciuc, care să se închidă și deschidă singur, ca și instinctiv. Sau nu mai credea nimeni în știință ? Se spunea că deja niște excroci sau niște obsedați, din țară și din străinătate, luaseră în studiu chestiunea și sub acest aspect. Ei cereau fonduri de la bugetul statului pentru a putea observa mai întîi „cum se cacă poporul“, știut fiind că la elite chestiunea se puneă altfel, cele două probleme urmînd a fi tratate separat, una la Academie, cealaltă la Primărie, inclusiv materiile urmînd a fi expulzate prin orificii diferite : spre munți — aristocrația, spre șes — poporul, pentru ca aristocrația să aibă un avantaj și pe acest plan. Și șarja a continuat pe același ton. Nimeni, a zis cineva, nu s-a în-

trebat — pentru a rezolva adecvat chestiunea ! — cum se căcau romanii, din care românii se trăgeau, dar dacii ?, deși era limpede că cele două neamuri antice rezolvaseră în chip diferit problema delicată. Spaima era ca afacerea haznalelor să nu intre în gura presei, care s-o întindă prin tîrg, căci atît așteptau căcănarii, jurnaliștii adică — alt cuvînt degradat. Peste caricatură, era somativă totuși o reformă, oricît de modice, dar din nou nu erau bani. „—Dincolo de orice pudoare, declarase un demnitar, cu puțin timp înainte de izbucnirea războiului franco-german, trebuie să recunoaștem că orașul pute. Nu pute alb sau roșu, pute !“ Dar lucrurile au rămas aici, în acest punct retoric, care marca eșecul unui proiect întors pe dos, pulverizat în zeflemea.

Cum să-i fi vorbit prințul doamnei sale despre aceste lucruri, cînd ea se afla mai sus de nori, în cea mai senină lume, cu puțință ? S-o fi tras pe pămînt ar fi fost brutal, dureros, strivitor. Ca pată de lumină, printre zile sumbre, doamna Elisabeta rămînea neînțeleasă de toți, inclusiv de augustul ei soț, prințul. (Pe doamnă ar fi putut-o probabil înțelege doar Pictorul, domnul Nicolae Grigorescu, sau și mai bine Rufino, astronomul).

•

Cernat nu s-a oprit la apărarea publică, de la tribuna Camerei, a fostului ministru, el i-a făcut și o vizită la domiciliu. Se simțea dator să-i exprime direct mulțumiri generalului Florescu pentru felul cum pregătise tehnic și moral armata, o armată care nu-i dăduse bătaie de cap pe front, indiferent cît de sever ar fi judecat-o. Fiindcă din nou Cernat judeca armata sever, în lumina ultimelor evenimente. Armata era alcătuită majoritar din țărani, toți aflîndu-se în acea clipă sub presiunea primăverii, țărani

care voiau să lepede uniforme și să redevină țărani. Țăranul ăra bun ca soldat, Cernat o știa, doar pe durata luptelor, dar cum încetau luptele cum zbura cu gândul acasă, de unde necazul comandantului, datoria lui de a veghea neconținut la coeziunea trupei, care altfel se dizolva în indivizi, fugind care încotro, ca iepurii. Când să zici că ai sub mână o trupă bună, după ani de instrucție, venea demobilizarea, lăsarea la vatră, iar pe poarta cazărnilor năvăleau alți indivizi, din nou țărani, satele anarhice, cu care trebuia s-o iei din nou de la capăt. Ideal ar fi fost, în viziunea lui Cernat, ca armata să se separe cu totul de societatea civilă, de lumea rurală mai ales, dar și de lumea urbană, cazărnila aflându-se undeva deasupra lumii, ca mănăstirile, de unde să patroneze societatea impură, coruptă de politicianism, mai cu seamă în ultimul timp. Ajuns acasă, Cernat căzuse și el în „mlaștina politiciană”, iar acum se afla în față cu o victimă a mlaștinii : predecesorul său de la Război.

Minute în șir, încă sub șocul dezbaterii de la Cameră, Cernat n-a știut ce să-i spună fostului ministru, cum să-l consoleze, iar bătrînul n-a știut la rîndu-i, cum să iasă din situația care încă-l paraliza ; avea mina unui om cu desăvîrșire strivit. Nici nu ăra, în fond, ceva de discutat în urma afacerii cu „rufe murdare” — ăra din nou un joc de politicieni, o murdărie politiciană — singura chestiune care-l nedumerea pe Cernat ăra totuși cum se ajunsese aici, cum fusese cu puțință. Căci dacă ăra ceva real, Florescu ar fi trebuit să-și asume răspunderea și să se împuște, iar dacă nu, atunci ar fi trebuit să-i împuște pe ceilalți, să-i tîrască la tribunal, să le facă proces, să înfunde ocna cu ei. Ceva real ăra totuși, bătrînul nu ținuse bine în mînă administrația oștirii, se dezinteresase de unele fleacuri — Florescu ăra mai mult un om de salon —, fapt inadmisibil în lumea de politicieni în care militarii totuși se aflau.

— Dar cum de nu v-ați putut feri, domnule general, de monștrii ăștia ? a întăbat pînă la urmă oaspetele.

— Cum să te ferești, dragă ? Așa-i lumea la noi.

Răspunsul l-a alarmat pe succesorul de la Război, în fond așa ceva, o nenorocire asemănătoare, putea păți și el. Ce-l asigura că nu, și cine ? Faptul că ținuse tot timpul un ochi deschis pe scriptele armatei ? Ei și ! Pe Cernat l-au trecut brusc nădușelile. N-ar fi fost oare mai înțelept să se împuște de pe acum ? Tot isprăvisise războiul, își încheiase misia. După război, mulți ofițeri bravi, inclusiv prietenul său Mihai Cristodulo Cerchez, voiau să se retragă din armată, unii își și prezentaseră demisiile. N-ar fi fost oare prevăzător să demisioneze și el, imediat ? Când lumea e a politicianilor, cum se dovedea, oamenii de onoare se retrag, nu consimt să fie puși pe picior de retragere într-un mod impardonabil, ca fostul ministru pe care Cernat îl avea în față.

— Și totuși, cum s-a putut întâmpla una ca asta, domnule general ?

Bătrînul a întors spre Cernat niște ochi surprinși, chiar la Cameră privise lumea cu ochi surprinși — nu înțelegea ce se întâmplă ! —, a schițat și cu umerii un gest de nedumerire și neputință :

— Dragă, a spus el, eu nu fac administrație, eu sînt militar.

Răspunsul era dezarmant și Cernat s-a simțit fără arme. Florescu fusese un excelent militar, pusese armata pe picior de război — așa o moștenise Cernat !, iar în acest caz ce i se putea cere mai mult ? Să se fi ocupat el, ca ministru, de potcoave de cai morți, de nasturii de la tunici, de petecile de la mantalele soldaților ? Să fi inspectat chiar el Spălătoriile Lemaître, ca să controleze cîte izmene intră la fiert și dacă patronul nu încarcă la săpun ? În privința săpunului, Cernat introdusese o reformă. Suspicios cum era, bănuind că săpunul se fură, dacă e încredințat unei antreprize de spălare a rufelor, el a dat ordin ca săpunul să fie distribuit direct soldaților care să-și spele singuri rufe. „— În caz de război, a spus el, n-o să car spălă-

toriile după trupă, pe front. Nici n-o să trimit rufele soldaților în țară, la spălat, cum își trimit boierii lenjeria la Viena sau la Paris.” A ordonat deci ca soldații să-și spele rufele cu mîna lor, dar cu grijă, ba chiar cu maximă atențiune : „— Spălați-le și voi mai cu milă ! le-a spus el soldaților care zoleau la rufe, pe malul unui rîu de sub Balcani. Ține și săpunul, țin și rufele mai mult !” Reamintindu-și de această salutară prevedere, Cernat s-a mai liniștit, era asigurat dinspre partea săpunului, armata arăta curat, politicienii ar fi urmat să-i pună în cîrcă altceva, să caute o altă pată-n soare. Se liniștise nițel și bătrînul, simțea nevoia să iasă din oroare, să se însenineze.

— Și cum a fost, dragă, la război ? l-a întrebat fostul ministru pe succesor.

Întrebarea era derutantă, ar fi fost normal ca fostul ministru să urmărească pas cu pas mersul luptelor și situația frontului. Un război se vede mai bine de la distanță, de sus, pe hartă, șansă pe care Cernat n-o avusese. Cel ce urmărește de sus lupta, chiar cînd n-o comandă, se află în centru, cel ce-o duce efectiv se află la margine, deși Cernat n-o regreta. Era oare bătrînul atît de în afară, într-o asemenea poziție marginală — fie și silnică !, încît să-l întrebe o enormitate : cum a fost războiul ? ! Cernat a presupus totuși că fostul ministru s-a referit la altceva, din nou la tema lor, la amestecul politicienilor, al factorului politic în afacerile armatei. Cernat a tras aer în piept și a spus necăjit :

— Domnule general, ăștia nu sînt oameni de arme. Ăștia n-au știut ce se poate și ce nu se poate în chestiunea militară. Ăștia, practic, ne-au stricat războiul.

Un „Cum, dragă ? !”, de înmărmurire, s-a văzut pe fața bătrînului. Cernat și-a dat seamă că Florescu suferea pentru ceea ce se întîmplase, deși încă nu credea, nu putea crede, nu-l ducea mintea pînă acolo, aștepta zăpăcit explicații. Fostul ministru și-a reluat uimirea :

— Cum, dragă ? !

— Cum s-a și văzut ! Apoi dintr-o suflare, cu tot năduful : În primul rînd războiul ar fi putut să fie cu mult mai scurt, dacă nu se amestecau civilii !...

— Păi s-au amestecat și aici ? !

— Păi cum !

Spusese acest „Păi cum“ cu revoltă, ca și cum civilii, societatea civilă, statele și guvernele n-ar fi trebuit să aibă nici un amestec în război. După Cernat nici nu aveau. Ca să spulbere orice dubiu de principiu, Cernat a spus-o răsplat :

— Chiar cu inamicul poți să convii mutual asupra unei bătălii. El, ca și tine, urmează o regulă tactică și strategică predată la școala militară, chiar dacă unul din cei doi o calcă, așa cum e firesc. Pe cînd civilii n-au nici una !...

— Păi cum de s-au amestecat ? !

— Păi s-au amestecat !

Pentru a-și susține afirmația, Cernat i-a oferit fostului ministru o demonstrație ca la Școala de Război. Florescu convenise la rîndu-i asupra principiului : războiul era, după toate teoriile în uz, pentru marii comandanți, o afacere de militari. Guvernul trebuie numai să definească inamicul, să-l indice doar, apoi să-i lase pe militari în pace, să se bată cum știu ei. Să nu-i tragă de mîneacă, să nu chibițeze în timpul partidei, să nu introducă factori străini de ecuație, care riscă să răstoarne un rezultat ca și obținut. Lui Florescu nu-i intra însă în cap — nu convenea să creadă ! — că și-n cursul acestui război factorii străini se amestecaseră, tulburînd puritatea ecuației, care, din perspectivă rezultatului militar, apărea totuși bine.

— Cum bine ? a strigat Cernat, cînd războiul s-ar fi putut isprăvi încă de anul trecut !

Ca dovadă, Cernat i-a desfășurat bătrînului planul strategic român, lansat de Statul Major al armatei, de fapt de Slăniceanu. Atît planul cît și autorul acestuia fuseseră însă puse la dosar datorită civililor.

— Pe Slăniceanu știți că nu-l înghit, a mai spus Cernat. Nu-l înghit ca ofițer, fiindcă eu nu suport militarii de cabinet !... Dar planul lui a fost excelent. Dacă tăiam cu armata pe valea Iskerului, pînă-n Balcani, izolindu-l pe Osman-Pașa la Vidin, dacă rușii făceau aceeași operație pe celelalte râuri, izolînd și lichidînd cetățile de la Dunăre, episodul Plevna nu mai avea loc. Aveam finalul, încă din vară.

Bătrînul se înviorase, acum fierbea de neastîmpăr :

— Dar cine s-a putut opune ?

— Cum cine ? Factorul civil. Nu militarii ruși, nu Mi-lutin, ministrul lor de război, căci cu el ne-am înțeles, ci camarila politică, experții de paie, care n-au consimțit să ne acorde o acțiune separată, factori pe care noi n-am izbutit să-i convingem. Chestiunea nici nu s-a discutat între militari, ci între civili.

Părea stupefiant, bătrînul n-a îndrăznit să-l contrazică pe oaspete, Cernat și-a urmat ideea :

— Dar planul lui Abdul Kerim-Pașa, ca să trec și la inamic ? ! Acest Abdul Kerim-Pașa, comandantul din vară al întregului front din Balcani, n-a fost un nebun cum s-a insinuat la Istanbul. El a vrut să atragă întreaga armată rusească dincolo de Balcani, momind-o cu victorii ușoare, pentru ca apoi să închidă prompt trecătorile munților și s-o lichideze. Războiul ar fi fost isprăvit din iulie, rușii îndurau o catastrofă de zile mari. De pomană treceam noi Dunărea ca să le venim în ajutor. I-a ajutat însă Istanbulul, din nou factorul politic, civilii din Marele Divan al sultanului, pigmeii, care l-au scos pe Abdul Kerim-Pașa, i-au luat comanda. Astăzi, obiectiv vorbind, rezultatul ne avantajează, dar discut din punct de vedere pur militar. Mînceau rușii papara ? Cum încă ! Și noi, împreună cu ei. Dacă varianta Abdul Kerim stătea în picioare, azi precis eu eram prizonier la Istanbul, împreună cu prințul, cu țarul și cu marele duce Nikolai. Și zîmbind, satisfăcut : Acum sînt otomanii prizonieri la noi, dar printr-o eroare

a lor. Da, și azi eram sub otomani, poate pentru încă un veac.

Bătrînul general era interzis, nu putea concepe ce auzea :

— Și ce te bucuri așa ? i-a spus lui Cernat.

— Nu mă bucur, dar trag o încheiere. Și încheierea este că, dintr-un nimic, civilii pot răsturna o ecuație.

Bătrînul îl cunoștea bine pe Cernat, îi fusese cîndva subaltern — locotenent, căpitan, colonel, dar chipul lui de acum îl speria : încă tînră generalul căpătase în urma războiului o mobilitate extraordinară, pe care nu i-o presupunea, pe care probabil nici prințul, ca șef al armatei, n-o avea. Pentru prinț, rezultatul războiului, victoria sau înfrîngerea, ar fi fost un dat. După un respiro, Cernat a trecut, cu patos, pe celălalt front, în Asia, unde se petrecuseră niște întîmplări asemănătoare :

— Dar în Caucaz ?...

Bătrînul însă părea epuizat ; fusese supus la o prea dificilă probă. Din perspectiva lui Cernat războiul putea să fie altfel, să se desfășoare altfel, dacă militarii din toate taberele și de pe toate fronturile ar fi fost lăsați în pace, cum ar fi vrut-o ei. Ce-ar fi ieșit ? Probabil ceva inimaginabil din punctul de vedere al civililor și chiar din punct de vedere pur militar. Bătrînul general l-a oprit însă pe Cernat să continue, i-a cerut-o imperios, ridicînd indexul :

— Să nu mai spui nimănui ce mi-ai spus mie. Ai smînti istoria viitoare. Militărește privind lucrurile, războiul a fost bun.

— Cum bun ? ! a sărit Cernat. A fost o competiție a erorilor, o catastrofă. Și v-am spus de ce !

O spusese clar, dar bătrînul trebuia să-și înghită medicamentele, aduse de un fecior pe o tavă. Cernat a asistat la acest ceremonial, apoi s-a ridicat. Era urgent să se ridice : el nu trebuia să ajungă în halul în care ajunsese bătrînul Florescu.

Întors la minister, Cernat a dictat aghiotantului de serviciu un ordin care a și fost transmis administrației, în cursul aceleiași nopți : pe cîmpurile de luptă nu trebuia să rămînă nici măcar un pai din inventarul armatei.

Acum Nae se dumirise, știa unde se află : la spital, în odaia muribunzilor. Apăruseră din nou cele trei femei, pe care marinarul nu le suporta, fiindcă nu-l scăpau din ochi : o maică-n negru din Carpați, o maică-n alb, adică o soră albertină din Italia ; o maică în portocaliu, adică o soră budistă din Calcuta sau din sudul Chinei. I se părea că are vedenii, dar ochii nu-l înșelau. Apăreau cînd toate trei, cînd pe rînd ; şușoteau între ele, îl arătau prin semne. Sora budistă avea palmele umede și ochii măriți de febră. Sora albă era mai mult o umbră albă, un voal de mireasă. Sora neagră era cea mai harnică, îl urmărea cu o încăpăținare de furnică, tot încercînd să-i atîrne o cruciuliță la gît. Nae le urmărea la rîndul său. Ele se temeau de maior.

Apoi Nae a simțit deodată în nări un fum de tămîie. Apoi de smirună. Apoi și fumul dulceag de santal. Trecuse prin odaie budista și parfumase aerul. „— Deschideți fereastra !” a vrut să strige, dar n-a avut puterea. Călugărița neagră și călugărița galbenă au dispărut. Călugărița albă i-a dat să mănînce zăpadă. El s-a simțit răcorit și înviorat. Era din nou stăpîn pe mintea lui. „— Iar o fac pe mirosurile, pe sfintele femei ! și-a spus, cu silă. Din nou o să ne cădelnițeze și o să ne îndemne să apucăm pe drumul cel bun.” Se referea la cele trei călugărițe. Se gîndea la el și la asiaticul de alături, care de mult nu se mai afla în pat. Cele trei, cea în alb, — o catolică, cea în negru — o dreaptă ortodoxă, și cea în portocaliu, rasă în cap — o budistă, fuseseră aduse special pentru ei, budista pentru japonez. Ce bine că Alizeea hălăduia singură pe mări, fără să se amestece cu această plebe. Purificările la care ar fi urmat să fie supus marinarul, pe ea n-o atingeau. Ea

rămînea în neprihănirea ei marină, năzărindu-i lui Nae în minte doar în clipele cînd se simțea cel mai rău.

„— Nu aveți nimic de regretat ! le spusese una dintre călugărițe surorilor ei. Acești bărbați sînt buni să fie cădelnițați și oblojiți pe răni.“ Lui Nae îi revenise umorul. Bărbaților răniți și muribunzi li se spusese probabil ceva asemănător, de către un călugăr : „— Nu aveți nimic de regretat. Aceste sfinte femei nu-s femei.“ Într-adevăr, cele trei, ignorînd muribunzii, lucrau harnic și într-o deplină concordie : cărau rufe murdare, pansamentele, oalele de noapte. După evacuarea dejecțiilor, aeriseau și plimbau prin saloane cădelnițele. Puneau și ulei în candelă. Schimbau feștila. Cînd unuia i se isprăvea feștila, atunci puneau feștilă nouă. În patul rămas gol era adus altcineva. Bolnavul nou era cărat cu mari precauții, purtat pe mîini de doi, trei, patru, cinci inși, ca să nu se spargă. Ca și cum ar fi fost de două, de trei, de cinci ori mai greu decît era, ca și cum bucățile din care era făcut nu s-ar mai fi legat unele de altele. Cineva a întrebat : „—N-ar fi mai bine să-i aducem bucată cu bucată ? Vedeți că ăstuia i-ați uitat afară piciorul !“ Piciorul celui muribund fusese uitat nu în sala de operație, ci pe front. În spital, grație științei medicale, rănitul pierduse și al doilea picior. I s-a adus în schimb un picior de lemn, apoi două cîrje, cu care nu mai avea ce face, căci fusese uitată și o mîină — dreapta, stînga ? nu se mai știa. Nae era de părere că rănitolui în caz că i-ar fi fost mai de folos două aripi.

Scoaterea din odaie, la morgă, era însă mai ușoară. Cel trecut dincolo era moale ca ceara ; îl scoteau pînă nu înțepenea. Lumînarea de ceară din mîna lui se muia, ținută cu de-a silă de o altă mîină — pînă cînd căldura mîinii vii, căldura amurgită a mîinii moarte, muiau ceara, care se topea la sfert, la jumătate, dar nu toată, mai rămînea un rest și pentru altul, căci se făcea economie la lumînări.

În odaie rămînea doar fumul, fumul de lumînare, fumul gros de ulei de candelă, fumul de tămîie, plus un fum dulceag, extrem de aromat. „— De unde-or fi adus santal ?

s-a mirat Nae. Și tot el : Probabil din Asia. Pentru japonez.“ Nu-și amintea dacă japonezul fusese amator de tabac. Ar fi trebuit totuși să-l roage, cînd pleacă, să aducă și niște tabac de China, de Jawa, n-avea importanță, tabac să fie. „— Tămîia se combate numai cu tabac !“ și-a spus Nae. Cea mai fericită ispravă de amor a lui — una dintre ! — fusese cu o țigancă, amatoare de tutun, care i s-a dat „pe-un fum“. Nu era sigur însă dacă povestea nu fusese cumva inventată de el, ca să-și distreze camarazii. Își amintea doar ce le spusese camarazilor, la popotă : „— Sînt bune țigăncile, domnilor, fac amor pe-un fum de țigară, țigară din care tragi tu. Dă-mi un fum și mă dau ție ! mi-a zis una, posedată de viciul tutunului. Apoi a tras din țigarea mea numai un fum. Sublim, nu-i așa ?“ Apoi altă voce necunoscută, una de care Nae se îndrăgostise — scurt ! — numai după voce :

„— Domnule, maior, eu dacă consimt, vreau să ne prindă el asupra faptului și să ne omoare. Aș fi răzbunată !“

„— Doamnă, dar eu nu vreau să mor.“

„— Sînteți un laș !“

Pe Nae l-au chinuit și alte voci, care mai de care. Îl chemau, îl atrăgeau, îl certau, îl respingeau, se încăierau între ele. Era un noroc cînd apăreau cele trei călugărițe, cu cădelnițele lor, ca să le readucă la tăcere. Vocile se potoleau o clipă, cît în aer stăruia fumul. Cînd fumul se risipea, se auzeau din nou. Nu se putea înțelege nimic, era o gîlceavă ca de valuri. El își încorda auzul s-o distingă pe ea. Nimic. Alizeea tăcea. În schimb se auzea Didina, care-l muștra :

„— Ai văzut unde-ajunseși, Nae ? Te-au adus aici muierile și tutunul, și chefurile...”

„— Și ție ce-ți pasă ?“

Apoi niște voci de bărbați — vizita de dimineață :

— Întoarceți-l pe partea ailaltă !

— Mai are vreun sens ?

— Totuși.

Nae se simțea moale ca ceara. N-avea puterea să mai riposteze și să le spună că mai are sens de vreme ce-i auzea cuvînt cu cuvînt.

— Maiorul e coșcovit de fel de fel de febre, o lămurea unul dintre doctori pe o doamnă.

— Ce înseamnă coșcovit ? a întrebat doamna interesată de acel cuvînt.

— Coșcovit, adică surpat, răscopt, aproape isprăvit, i-a răspuns medicul.

— Poate se războlește ! a spus cineva într-o doară.

— Războlit și răspopit e același lucru ? a mai întrebat doamna, care profita de orice prilej ca să învețe cîte un cuvînt nou.

Nae n-a mai auzit răspunsurile, toți cei din jur se grăbeau să-i ofere vizitatoarei lămuriri de vocabular, el i-a trimis la dracu pe toți, inclusiv pe medic și pe doamnă. „— Cînd mă voi scula, le-a promis el, în gînd, repetînd o vorbă mare, pre mulți vă voi popi io !” Voia să-l popească mai ales pe acel medic care pretindea că marina-rul e coșcovit, hîrbuit, isprăvit, făcîndu-se gazda tuturor febreiilor de pe Terra. Individul era precis un „terrian”, habar n-avea de ce boală suferea Nae, o boală care nu era de nasul unuia ca el. Și nici a doamnei, pe care a auzit-o din nou :

— Dar a fost și rănit, mi s-a spus ! E propus la decorație...

— I se va da probabil post-mortem ! a explicat cineva, un militar din comisia pentru decorări.

— Da, a fost și rănit astă vară, a mai adăugat „terria-nul”. Fără răni vizibile însă. Acestea se vor putea deter-mina precis, la autopsie.

— Autopsie ? !

Nae a priceput că reprezenta un caz clasat și a decis, atunci pe loc, să fugă din spital.

Lui Cernat i s-a raportat telegrafic că din inventarul armatei nu lipsea un pai. Movila de paie de lângă Calafat era întreagă volumetric, ca și la începutul războiului. Prăvălită nițel pe-o coastă, „cum se vede din crochiul ce urmează a se trimite prin curier“, dar în rest intactă și sub pază bună.

Punct suprem al crizei din '70 : intrase în soluție armata. Examinînd atunci lista ofițerilor demisionați, care trecuseră de partea francezilor, pe prinț l-a cuprins amețea. Grade mari, nume mari, aproape numai nume mari. Armatei sale, pe care el o ridicase în picioare, i se furase într-o singură noapte scheletul. Armata arăta acum ca o fantomă. Prințul nu mai avea armată. Demisiile fuseseră demonstrative, căpătînd aspectul unui protest global față de șeful suprem. Prințul era respins în calitatea sa de șef suprem. Nu sub forma rebeliunii — ofițerii nu răsculaseră armata, ca-n America de Sud — ci sub forma retragerii individuale și apoi a înrolării în armata ostilă familiei prințului Carol de Hohenzollern. Primul o făcuse căpitanul Costi Aldea, care a dat semnalul acțiunii. Toți spuneau : „— Nu sîntem cu Prusia, sîntem cu Franța“.

Aparent, schema armatei rămăsese aceeași, pe corpuri, divizii, regimente, rămăsese aceeași și structura ierarhică, avîndu-l pe prinț în vîrf, dar se rupsesse coerența interioară, armata arăta ca un lanț din care zalele se rupeau una cîte una sau mai multe deodată, în bloc, cu un zăngănit infernal, zăngănitul anului 1870. Și zăngănitul infernal creștea. Lîngă numele unor familii istorice, apăruseră și nume mai mici, grade mici. Un nume l-a intrigat la culme : locotenent Leonid Căpățînă. Ce căuta un Căpățînă

în afacerile aristocrației ? Dar Căpățînă era probabil un căpățînos. Apoi un căpitan Anghel, un bun călăreț. Chiar și Anghel ? ! Scandalos era și cazul unui ofițer de marină, Maican, care lupta pe o fregată franceză, în apărarea apelor franceze. Ba pînă și un sergent-major, armurier la Arsenal, unul Iftode, pornise spre Sedan. Ce hram avea pe frontul franco-german acest Iftode ? ! Despre cei care plecau voluntari scriau și gazetele din București, proclamîndu-i eroi : „Încă un demn ofițer român plecat să moară pentru Franța“ sau „M-am decis să mor odată cu Franța.“

Culmea culmilor, s-a decis să moară odată cu Franța și Carol Davila, omul care, împreună cu Brătianu, îl adusesese pe prinț în țară. Davila era cel care-i spusese prințului — pentru a-l decide să vină în România — că va muri român : „*Moi-même, je sais que je mourrai roumain*“. Ce se petrecuse cu acest domn care participase direct la întemeierea dinastiei române ? Cum uitase cu totul coarda română care vibra în pieptu-i ? Nu-i spusese el, atunci, la Düsseldorf, că deși este francez prin origine, a devenit incapabil să se separe de România ? Cuvintele lui Davila îl mișcaseră atunci pe prinț, pînă la fibră : *Celui qui connait bien ce pays devient incapable de s'en separer*.“ Atunci cum de se separase atît de brusc, făcînd să răsune din nou în el struna obîrșiei uitate ? De ce el, prințul, ca german, ar fi reprimat aceeași strună ? „Mo, eu sînt romin, declara pompos româno-francezul în româna lui pocită. *Kit timp eu romin voi fi, nu mă tem ke voi peri*.“ Autorul acestei declarații sforăitoare răspunsese prezent la primul cucurigit al cocoșului galic, zburînd imediat către Franța, unde a și devenit șef al unei ambulanțe de Cruce Roșie de pe lîngă armata mareșalului Bazaine.

Zile întregi prințul nu și-a putut reveni : Davila și Franța, Davila de partea francezilor, deci împotriva lui ! Ceea ce-și admitea sieși, chemarea singelui, nu-i admitea lui Davila, în care gîlgîia din nou sîngele francez. Apoi o satisfacție : Davila căzuse prizonier, cu tot cu ambulanță. Prințul urmărise itînerarul pe hartă, interesat să afle nu

ce va păți Bazaine.— îl aștepta la cîțiva pași catastrofa ! — ci exclusiv ce va păți Davila, care a și pățit-o : armata lui Bazaine a fost distrusă între Sedan și Metz, iar bravul voluntar franco-român a fost prins și internat la Saint-Privat.

· Dar tot prințul a intervenit la Berlin, pentru ca prizonierul să fie tratat omenește. A și fost tratat omenește de colegii săi, medicii germani, de la care prizonierul a și învățat cum se conduce, cum se organizează, cum se înzestrează o ambulanță la timp de război. Mulțumirea prințului a fost deplină în clipa în care Alteța-Sa a aflat că toți francezii, prizonieri și medici prizonieri, au putut constata pe propria lor piele — inclusiv ingraturul Davila ! — cit de loiali sînt învingătorii, germanii adică, în respectarea Convenției de la Geneva. Fiindcă toți medicii francezi, căzuți prizonieri, au fost lăsați liberi să-și îngrijească răniții. Inclusiv ambulanța lui Davila a fost ajutată să funcționeze ca ambulanță, fiind dotată cu instrumente și medicamente germane. O palmă pe obrazul ingraturului ? Palma a răsunat în gol, căci, la întoarcerea de pe frontul francez, Davila a declarat : „Mo, acesta a fost un moment romantic, absolut irepetabil. În fond, nemții rămîn nemți, veți vedea !“

Prințul avea să afle mai tîrziu de această declarație, care desigur l-a indispus. Atunci, pe moment, avea să i se ofere însă încă o satisfacție : Davila, prizonier fiind, a avut cuvinte de laudă pentru artileria germană, care izbutise să provoace în rîndul armatei franceze un adevărat dezastru, mii de morți și răniți. Medicul franco-român declarase unui corespondent german de front : „— Obuzul francez eclatează în aer, la o distanță neprecisă și nepuțincoasă, pe cîtă vreme obuzul german eclatează în carne vie, cu cea mai mare preciziune.“ „— Foarte bine, și-a spus Alteța-Sa, bine că a constatat-o direct.“ Tot direct, Davila a putut lua cunoștință de felul perfect de organizare a serviciului sanitar german, fără a mai vorbi de Crucea Roșie germană sau de ambulanțele trimise pe front

de Ordinul Cavalerilor de Malta. Șeful acestui ordin, contele Stolberg, i-a arătat „românului“ toată bunăvoința, astfel încît Davila s-a văzut obligat să-l admire și să-l salute cu mîna la chipiu, declarîndu-l „un giganta“. De altfel, acest „giganta“ își extinsese benefic protecția asupra întregului front. Davila însuși a povestit presei, prizonier fiind, cum contele Stolberg a intervenit în favoarea unei femei franceze din zona ocupată, pentru ca bunurile acesteia să-i fie restituite, iar soldatul care o jefuise să fie deferit justiției militare.

Apoi deziluzia : Davila a fugit de sub loiala protecție germană pe care atîta o admirase, retrăgîndu-se în liniile franceze înfrînte, cu ambulanță cu tot. Și încă una : întors la București, același Davila avea să declare amicilor despre contele Stolberg, despre cavalerii de Malta, despre justiția de front germană : „— Mo, acesta a fost un moment romantic, absolut irepetabil. Veți vedea mai departe ce-o să pățească lumea cu bestia !“ Cine era bestia ? !

Morala fabulei anului 1870 fusese groaznică : Armata Română nu era armata sa, deși prințul îi era șef, era armata nației.

*

— Poftim, priviți ce-i în om ! a strigat clocotind de mînie nea Tașcă, spre cei doi tineri, arătîndu-le demonstrativ lamela de sticlă, smulsă de sub ochiul microscopului. Apoi și mai revoltat : În om este un iad !

Lamela a trecut din mînă în mînă, dar cu ochiul liber „iadul“ nu se vedea. După Sabin, s-a așezat la microscop Theo. Ce-a văzut l-a vrăjit. I s-a părut întîi că are sub ochi un nor galactic în care fierbe ceva indistinct. Apoi imaginea s-a clarificat. Nea Tașcă a mărit-o. Tînărul s-a tras la o parte și a șoptit speriat :

— Nu e cu putință.

— Ba e cu putință ! a decretat nea Tașcă. E subviața. E subviața populată cu ființe, căci ceea ce vezi sînt ființe. Domnul Pasteur le-a legitimat. Domnul Zeiss ne-a făcut să le vedem. Poftim ! De azi înainte, noi trei vom trăi pe seama microbilor.

— Și nici nu știu dacă sînt buni sau răi ! și-a clamat deruța Sabin.

— Oricum, n-or fi îngeri ! a presupus bătrînul.

Tehnicianul noului aparat, instalat într-un mic laborator la Spitalul Brîncovenesc, credea în îngeri. Datorită microscopului, nea Tașcă edificase într-un foarte scurt timp, nici cîteva luni, o nouă viziune asupra vieții. Aceasta s-ar fi înfățișat, în urma descoperirilor domnului Pasteur, nu cu două etaje, ca-n Biblie, ci cu trei : subviața — în care intrau microbii, viața — în care se aflau ființele vizibile, inclusiv omul, și supraviața — sediul îngerilor, aceștia invizibili, deocamdată, și al principiului divin, invizibil în absolut.

Zilnic, pe lîngă microscop defilau șiruri de curioși, nu numai din personalul spitalului, dar și din oraș. Cu acest prilej trecuse prin laborator și bătrînul Dissescu, care culesese prompt replica lui nea Tașcă, răspîndind-o prin București. Tot el lansase zeflemeaua că la Brîncovenesc — la cererea domnului Brătianu — se căuta un procedeu care să facă îngerii vizibili. Doar așa guvernul să se aleagă cu ceva după pace, microbi avînd har Domnului berechet, adunați în timpul campaniei de pe toate fronturile. Cum boliștile din oraș nu se domoleau, ideea unei alte cauze a morții — de care era făcut responsabil guvernul — speria lumea. Națiile care n-avuseseră în țările lor trupe străine, precum Franța, Englitera sau Germania, hălăduiau fericite, fără microbi. În România în schimb, mai cu seamă în București, se adunaseră toate relele lumii. La lista de boli cunoscute, identificate din secolii de popor, se adăugau boli noi, fără nume, aduse la cunoștința opiniei publice gra-

ție științei moderne. Puteai muri, după cum afirmase cineva, în totală necunoștință de cauză, nu ca odinioară. La Brâncovenesc însă, de câteva luni, se căuta cauza, o altă cauză, nebănuită pînă atunci și nețărnută, fiindcă ceea ce vedeau cei trei cercetători era un fel de infinit astral. Theo, mai tare decît Sabin și decît nea Tașcă, era uluit de mulțimea îngrozitoare a ființelor invizibile, concentrate într-un spațiu infim — o lacrimă de lichid — și de viteza cu care proliferau.

— Vin spre noi într-un ritm covârșitor ! a constatat el. Într-o invazie continuă.

— Nu vin, l-a corectat nea Tașcă, un mai bun observator. Stau pe loc. Pe cît de iute se înmulțesc, pe atît de iute dispar. Sînt paraleli cu noi.

— Dar vin de undeva !...

— Vin din începutul lumii și se duc spre sfîrșitul lumii, a filosofat nea Tașcă. Eu isprăvesc prin a crede că n-au nici o legătură cu oamenii. Nu ca îngerii care ne stau deasupra și ne veghează. Aștia ne mănîncă pe dedesubt. Trec prin noi și neucid. Probabil că le stăm în cale. Sînt agenții sfîrșitului, să știți. I-a adus pe lume dracul. Nu-mi vine să cred că Dumnezeu a putut concepe așa ceva. Nu scrie nicăieri.

Theo și Sabin au rîs pe rupele spre furia lui nea Tașcă. Om fără cultură medicală, acesta era totuși un iscusit tehnician, mai aproape de optică decît de zoologie și botanică, deși nea Tașcă avea o diplomă de botanist, de unde ochiul lui acut de observator. El vedea, mai inspirat decît ceilalți doi, dar lega observațiile în chip tradițional, după niște calapoade în care faptele mărite sub microscop nu mai intrau. Ca să se dumirească la minim asupra microbilor, Sabin l-a întrebat :

— Ce sînt, animale sau plante ?

Nea Tașcă a dat din umeri cu sensul dracu să-i ia. Apoi el însuși intrigat :

— Unii sînt perfect transparenți, ca cristalele. Să fie oare cristale vii ?

Asemenea dubii păreau de nesoluționat. Înainte de a se așeza la microscop, nea Tașcă își făcea cruce, spunea „— Doamne-ajută !“, apoi frecîndu-și mîinile : „— Ia să vedem ce-a mai pus la cale diavolul !“ Slujea însă cu sinceritate știința, socotind că domnii Zeiss și Pasteur sînt, ca și el, auxiliarii lui Dumnezeu.

— Totuși o ordine va trebui să punem și-n haosul ăsta ! a hotărît nea Tașcă într-o bună zi. Întîi să-i identificăm și apoi să-i numim. Nu pot exista fără nume, trebuie botezați. Le dăm adică certificat de botez și-i lăsăm să circule mai departe prin lume, pînă cînd i-o șterge Dumnezeu din catastif. Ce să le facem ?

Cu chestiunea numelor lucrurile s-au încurcat. Nu era de admis ca microbii să poarte nume creștinești, nume de oameni, trebuia recurs, ca și pentru celelalte necuvîntătoare, animale sau plante, la glosarul științific latin, tradițional de veacuri. Nea Tașcă ar fi fost fericit să poată identifica un microb local — răul locului — pe care să-l boteze cu sintagma „Carpathicus“ sau „Carpathica“, ceva în genul „Febris Carpathica“, numind și boale — o febră anume ! dar și agentul provocator de moarte. Ar fi vrut ca la sfîrșitul descrierii să adauge și o zicală avertisment : *Scio hoc tibi febrim esse*, adică : *Știu că asta e spaima ta !*

— Ce spaimă ? ! a protestat Theo. Bolile sînt generice. Agenții care le provoacă sînt universali. Moartea, ca și viața, e universală.

— Te înșeli, l-a corectat bătrînul. Murim din cauze diferite și nu se poate ca noi românii să nu murim dintr-o cauză cu totul diferită de celelalte. Precis avem microbul nostru. Eu îl simt în aer.

Sminteala lui nea Tașcă era în fond sublimă. Datorită lui și microscopului, Theo a uitat un timp de el, de Esthera, de cel de al treilea, care venea implacabil din urmă.

Norocul făcea ca numai secretara prințesei — și nu doamna ! — să deschidă corespondența sosită de la necunoscuți. Prințul a luat astfel cunoștință de amenințările la adresa doamnei sale, texte pe care nu le-a rupt, le-a lăsat pentru arhiva dinastiei române, dar nu i le-a arătat, cruțînd-o, relegînd-o unei dulci beatitudini, din care prințesa nu se mai trezea. Tot ceea ce vedea ea în jur, tot ceea ce ținea de români, i se părea miraculos.

Astfel, la o lună după sosire, o recepție de opt sute de tacîmuri la palatul din centru, feeric de bogată prin etalarea de toalete și bijuterii, i-a dat Alteței-sale măsura aristocrației locale, a grației doamnelor și a gentileței domnilor, care s-au întrecut în galanterie și cuvinte de spirit. Gesturile delicate față de prințesă au abundat, era la mijloc nu numai finețea franceză, dar și căldura orientală și chiar o măreție persană. Acești latini ai orientului, i s-a părut Doamnei Elisabeta, absorbiseră tot ceea ce Asia avea mai de preț, o Asie de basm, așa cum prințesa o știa din memorialele de călătorie și din gravurile artiștilor germani și francezi. Încîntător era să poți discuta despre „Lettres persanes“ de Montesquieu sau despre „Itinéraire de Paris à Jérusalem“, de Chateaubriand nu la Constantinopole, ci la București, la trei zile distanță de Viena, dar în cunoștință de cauză de tot ceea ce se petrece mai distins și-n Occident și-n Orient. Prințesa n-avea cum să nu se simtă o zeităte de hotar între cele două lumi, ea a și fost proclamată ca atari de un tînăr domn care i-a dedicat un rondel, improvizat ad-hoc, în trei limbi — franceză, germană și română, dar într-o manieră absolut persană, proprie unui bal în Orient.

Apoi o serbare la Cotroceni, cu o mie de copii, îmbrăcați în costume de ciobănași și ciobănițe, un alt spectacol de vis. Cum prințesa era însărcinată, prezența copiilor a vrăjit-o dîndu-i o stare copilărească, cu mult peste fondul

ei infantil. Nu-și putea închipui cît de dulci puteau fi copiii românilor, după ce recunoscuse cît de afectuoși, dulci, dinastici erau părinții lor. S-au distribuit copiilor dulciuri aduse în mari coșuri de răchită de la principalele cofetării din centru, dar pregătite și la palat — bomboane fondante, zahăr candel, triumphiuri de susan, baclavale și sarailii, fructe zaharisite, iar ca băuturi limonade, siropuri și chiar bragă, cărată în spate de bragagii turci din oraș. Au dat buzna, printr-o spărtură a gardului, și copiii țiganelor din preajmă, care s-au și amestecat cu ciobănașii și ciobănițele, iar doamnele de onoare, ultragiante, au poruncit imediat personalului de ordine să-i evacueze din parc. Prințesa s-a opus, erau copii și ei, chiar dacă flenduroși, iar mamele lor — admise și ele ! — au adus printre doamnele de onoare un foarte șic accent oriental prin costumele lor în culori aprinse. Prințesa a aflat atunci și o poveste romantică, pe care dorea s-o scrie : una dintre doamnele prezente la serbare avusese ca rivală o asemenea țigancă. Rezultase din acea legătură sălbatecă un tînăr frumos, chiar domnul care-i oferise prințesei acel rondel franco-germano-român în stil persan. Seara, după serbare, prințesa l-a întrebat pe tînărul soț, deja mușcată de un spasm de gelozie : „— Știați că printre supușii Alteței-Voastre se află și țigani ?“ „— Da, a recunoscut prințul, cu un ton sumbru. Am și constatat-o. Țiganii sînt foarte activi în această înaltă societate românească !“

Prințesa nu-și dădea seama că răsădește flori printre bombe, iar prințul o lăsa să se miște în acest inocent exercițiu, supraveghind-o de la distanță, fără a o stînji. Ea învăța între timp românește, cu ferveare de școlăriță care descoperă și pe acest plan minuni după minuni. Profesorul ei de română, același cu al prințului, era un foarte erudit savant și un mare patriot, domnul August Treboniu Laurian, un obsedat de a găsi fiecărui cuvînt românesc originea latină, iar dacă nu măcar italiană. Noua școlăriță sosea la masă sau în dormitor, după lecții, cu mintea înfierbîntată de toate cuvintele mari din istoria românilor, debi-

tate de acest dascăl. La rîndu-i, dascălul a fost uimit să constate că școlărița își însușise — nu se știe pe ce cale — o seamă de cuvinte turcești sau grecești, care siluiau puritatea limbii române în viziunea sa. Astfel : acadea, beltea, saltea, lulea și chiar hazna, cuvînt pe care domnul Laurian l-a tradus prin tezaur. El a moralizat-o pe elevă, atrăgînd atențiunea și augustului soț că doamna, probabil în timpul liber, are „frecvențațiuni proaste“, discută nici vorbă cu slugile și cu poporul ignorant, fapt din care rezultă o corupere a limbii ce decade din dignitatea ei latină. Prințul a luat act de acest protest, îndemnîndu-l pe profesor să grăbească alcătuirea unui dicționar latin al limbii române, pentru uzul general.

O sursă de exaltare era pentru prințesă și celălalt profesor, pastorul Neumeister, de la care Alteța-Sa primea lecții, paralel, cu ceva mai multă încredere. Ceea ce eleva nu pricepea de la profesorul român, cînd acesta îi citea din Heliade Rădulescu, Boliac sau Bolintineanu, înțelegea lesne din traducerea germană a pastorului. Domnul Neumeister alcătuiuse chiar o mică antologie de literatură română, „Dahaim Deutschland und Românien“, imprimată la Quellinburg, în chiar anul sosirii prințesei, volum care a fost de un neprețuit ajutor Alteței-Sale și celor din jur. Profesor de germană la Sf. Sava, Neumeister era în același timp profesor de română, geografie și istorie locală al tineretului luteran din București, îndrumător al micii comunități germane care se afla în bune relații cu țara de adopțiune. Neumeister era un organist desăvîrșit și un poet ales, adept al poeticei romantice, deci un romantic, dar un romantic german, care vedea Roma mai exaltat decît oricare filoromân, fie german, fie italian, fie francez. Pastorul scrisese și un imn închinat României, pe care un alt german, Gaskstater, îl pusese pe muzică, prințesa propunîndu-și să transpună partitura în broderie, notă cu notă și cuvînt cu cuvînt. Alteța-Sa tocmai brodase strofa principală :

*„Romania ! Wer sollte sie nicht lieben
Von denen die in dieser Runde sind ?*

*Gar mancher Fremdling ist ihr treu geblieben,
Dar Gast erst war, mit Weib, Kind, Kindeskind.“*¹

Brodase și strofa următoare :

*„Romania ! Wer sollte sie nicht lieben
Sie übt die Gastfreundschaft so reich und gross !
Drum hat sie Gott auch in sein Buch geschrieben
Und Segen ruth in ihrem Mutterschoss.“*²

Voia să treacă la a treia strofă, abordase chiar prima silabă din primul vers : „Ro...“, pusese în ac ață colorată, cînd a intervenit criza. Ce criză intervenise, prințesa nu știa, dar ea a năvălit într-o noapte în dormitorul soțului — așa cum se afla îmbrăcată ! —, tremurînd de spaimă, cu ochii măriți de o panică neagră. Ținea în mîini o scrisoare, pe care a lăsat-o să cadă pe patul lui, după ce-ă șoptit cu glas sugrumat : „— Vor să ne omoare.“

Prințul s-a repezit s-o ridice, Grădișteanu care se afla pe aproape, a sărit să-l ajute și amîndoi au încercat s-o readucă pe doamnă în simțiri. Doamna era însărcinată, spaima celor doi era că femeia va pierde sarcina, darul ei — singurul — pentru fondarea unei dinastii române. Cînd au sosit și o doamnă de onoare și medicul palatului, prințesa deschisese ochii și privea deja inocent în jur. Prezența augustului soț a liniștit-o, grija celorlalți față de ea a făcut să-și recapete respirația. Pruncul pe care-l purta în pîntece era viu, urma să-l nască, pentru fericirea români-

¹ „O, România ! Cine n-o îndrăgește
Din cei ai noștri strînși pe al ei ram ?
Oaspete-ntii, străinul isprăvește
Fidel a-i fi cu-ai lui din neam în neam.

² O, România ! Cine n-o îndrăgește,
Cu ospeția ei fără de seamă !
De asta Domnu-și lasă semnu-i
Pe pîntecele ei de mamă.“

lor, oricît de răi ar fi fost aceștia ! A fost dusă cu toată grija în dormitorul ei, dar la întoarcere, prințul și-a exprimat consternarea față de Grădișteanu : Cum era cu puțință ! Ajunseseră românii atît de jos încît să declare război inocenților — mamă și prunc ? !

Grădișteanu a încercat să-l liniștească și pe mânia sa, rugîndu-l să nu se lase impresionat de amenințări. „— Măria ta, i-a spus ofițerul, românii nu-și lichidează capetele încoronate, fiindcă nu sînt în stare. N-au făcut-o niciodată în decursul istoriei lor. De ce ? Țin prea mult la stat, la ideea de stat.“ Prințul n-a fost în stare să răspundă altfel decît să indice, cu vîrfurile cizmei, scrisoarea de amenințare căzută lingă pat. „— Da, a recunoscut Grădișteanu, ca popor ei sînt în stare de toate relele. Dar pînă aici, pînă la ideea de stat.“

Pe prințesă, care se afla dincolo, n-o putea consola dăinuirea ideii de stat la români, era o biată femeie, avea de salvat un copil, primise o amenințare cu moartea, ajunsă la ea prin imprudența nu se știe cui. Obiectul acela material — amenințarea — rămăsese pe covor, între Grădișteanu și prinț, și nici unul nu s-a aplecat să-l ridice. „— Glume proaste !“ a mormăit Grădișteanu. Apoi s-a îndreptat și a trecut dincolo. S-a anunțat la principesă, prin doamna de onoare, iar Alteța-Sa, încă lividă, l-a primit întinsă în pat, cu capul rezemat de perne. „— Glume proaste ! a repetat ofițerul garde-corp. Amenințări nepuțințioase, trimise de femei. Sînteți tînără și frumoasă. Augustul vostru soț de asemeni. Treziți legitime invidii.“ Ea a zîmbit, s-a luminat la chip. Nu-și putea imagina că stîrnește gelozii în societatea doamnelor valahe, dar aceasta a înviorat-o și i-a redat pentru o clipă vioiciunea. Doamna de onoare care o veghea, l-a secondat pe ofițer, dar cu furie : „— Criminales ! Așteptăm un copil. Îl așteptăm doar pe moștenitorul tronului.“ — „— Tocmai, a spus Grădișteanu, vreau să propun Alteței-Voastre să se instaleze pentru o vreme la conacul meu. E mai multă liniște la Cotul Argeșului.“

Cînd Grădișteanu s-a întors la prinț, acesta deja ridicase biletul de jos și-l citise. L-a citit și ofițerul, care n-a mai găsit nici un cuvînt de răspuns :

„Înainte ca Franța să dispară, vor dispărea și Hohen-zollernii din România“.

Războiul franco-german era în plină erupție, cutremurul de la Atlantic făcea ravagii : românii erau cu mic cu mare de partea Franței.

*

Pe prințesă a primit-o la conac Grădișteanca, iar aici a fost tratată cu toate onorurile ca o vacă sacră. Între timp stăpîna locului ieșea la vînătoare, bătea slugile, deșerta butoaie de vin trăgînd lichidul cu furtunul dintr-un vas, într-altul, clădea clăi de fîn cu furca, moșea mîțe și iepe, puneă ouă sub cloști, rîdea tot timpul feeric.

Prințesei i se adresa cu „Drăguț“ : „— Ce mai faci, drăguț?“ sau „— Mîndro!“ sau „— Drago!“, vorbindu-i numai românește, deși coana Leanța mînuia îndemănatec și limbile Levantului și limbile Occidentului european, vorbind englezește cu consulul englez și nemțește cu consulul Prusiei, cînd aceștia veneau la Cotul Argeșului să se intereseze de starea principesei, de evoluția sarcinii, în numele caselor pe care le reprezentau. Coana Leanța, dicta și comunicatele pe care medicul palatului era obligat să le divulge cu regularitate presei și opiniei publice : „— Azi are grețuri.“ „— Ieri a avut migrenă, dar și greață, căci i s-a aplecat din ceva.“ „— Acu e bine, dar a avut as-noapte un vis rău, din cauză că a întîlnit ieșind să se preumbe prin parc, un porc de om.“ Coana Leanța nu divulga cine fusese „Porcul de om“, nici „Cîinele ne-

gru“, nici „Căpcăunul“, nici „Ceacîrul“, nici „Statu-Palmă-Barbă-Cot“, toți niște notorii oameni politici, care-i dădeau grețuri și ei, nu numai prințesei, aceasta o senină în afacerile românești. Grădișteanca a fost însă revoltată pe prinț, cînd acesta a dat un comunicat confuz privind sarcina prințesei, comunicat pe care ea, coana Leanța, îl socotea o aberație : „Alteța-Sa Doamna Elisabeta se află într-o pozițiune specială“, fapt de limbă care a revoltat-o nu numai pe Grădișteancă, dar și nația, din cu totul alt motiv : „— Dar oare noi în ce pozițiune ne aflăm ? — replicaseră pe loc mîrlanii. Ce, adicătelea noi nu sîntem în pozițiune ca nație ? !“ Reacțiune de mîrlani, în care Grădișteanca, dacă s-ar fi aflat „în pozițiunea mării-sale“, puneă să se tragă cu tunul.

Criza internațională care s-a desfășurat a avut loc în timpul gravidității principesei, deci într-un moment de „pozițiune specială“, în care din clipă în clipă putea să se tragă cu tunul în nație și la București. Pentru a nu se influența bunul mers al sarcinii — eveniment deasupra tuturor evenimentelor ! — prințesa a fost ca și claustrată, scutită de orice contrarietăți, inclusiv de știrile de presă, care i-au parvenit totuși prin răuvoitori. „— A izbucnit un război franco-german ? !“ a întrebat ea odată. „Dar pentru ce ? !“ „— Deh !“ au răspuns slugile de la căpătii, adică Toanta și Matei, un bărbat și o femeie cu nume inversate, cele două auxiliare ale Grădiștenței. „— Dar, drăguțo, a confirmat și coana Leanța, închipuieșteți că smintitul de rege al Prusiei, Wilhelm, care e șeful casei voastre, vrea să se proclame kaiser în contul franțuzilor, iar Napoleon al III-lea nu vrea să-l lase.“ Afacerea militară franco-prusiană era prezentată ca un turnir cu două personaje, regele Prusiei și împăratul Franței, cînd unul și cînd celălalt fiind în avantaj. Prințesa se zbuciuma, plîngea, Alteța-Sa ținea în fond cu ambele personaje și nu-și putea imagina cum se ajunsese aici. „— Spuneți-mi și mie, ce se întîmplă la Metz ? !“ „— La Metz ? Ce să se întîmple, drăguțo, decît o bătălie !“ „— Dar la Wörth ?“

La Wörth, armata lui Mac-Mahon fugise lăsându-și bagajele în mâinile germanilor, plus șase mii de prizonieri. Acolo luptase eroic și fratele doamnei Elisabeta, dar coana Leanța i-a ascuns știrea de spaima ca prințesa să nu lepede. „— Și la Sedan ?“ La Sedan se aflau într-adevăr față în față împăratul și regele. Doamna Elisabeta se ruga în gând pentru amândoi, și pentru împăratul francez și pentru regele prusian, lăsându-i lui Dumnezeu grija de a-i împăca, pentru ca lumea să intre în ordine. Dar începuseră spasmele. Augustul soț a venit la căpătiul ei, foarte emoționat, dar nu i-a spus că împăratul Franței căzuse prizonier. Se apropia clipa nașterii. A decis s-o aducă pe doamnă la București, fie ce-o fi. Trupele germane înaintau vijelios spre Paris. „— Nu uitați, l-a prevenit Grădișteanca pe prinț, dacă n-ați tras cu tunul când a căzut grea puneți să se tragă barim acu !“ Peste puțin timp s-au și tras salve de tun, Franța căzuse, prințesa născuse, prințul a notat în jurnal sub data de 27 august (8 septembrie) 1870 :

„Azi dimineață, la orele 9, prințul Carol a devenit tatăl fericit al unei fetei, care a primit numele Maria.“

*

Era prin decembrie, prințul făcuse toate pregătirile pentru abdicare. Nimic nu se mai putea opune acestei hotărâri rămasă de nestrămutat. Trimisese deja o adresă către marile puteri garante, minus Turcia, în care declara că lasă vacant tronul, socotindu-și singur misia neîmplinită, încredințînd adică nava rămasă fără cîrmaci valurilor și bunului Dumnezeu. Nici una dintre cele trei ținte pe care și le propusese la sosire — să facă o armată, să înzestreze țara cu drumuri de fier, s-o scoată din umbra oto-

mană — nu fusese atinsă, în plus prezența sa dădea pretext la grave tulburări, fiind chiar și numită astfel : „factorul decisiv al instabilității interne“. Rupsesese moralmente legăturile cu țara, nu se mai putea bizui pe nimeni în interior — pînă și personalul casei i se părea ostil ! —, îl accepta pe lîngă sine, cu prudență, doar pe ofițerul garde-corp, care într-o dimineață a spart muțenia și i-a spus brutal : „— Sînteți într-o situație fără ieșire. Dar ce, puterile garante v-au ales să le fiți românilor domn ? Alteță, această afacere de demnitate n-o puteți soluționa decît cu românii. Altfel se deschide aici, cu mîna voastră, cazanul iadului.“

Prevestire confirmată. La puțin timp, prin ambasadorul german la Constantinopole, contele Keyserling, prințul primește reacția Porții la propunerea de abdicare. Contele îi transmite telegrafic, chiar cuvintele marelui vizir Aali-Pașa :

„Dacă românii nu vor fi destul de cuminți și recunoscători Alteței-Voastre care a primit coroana de spini a Moldo-Valahiei și dacă ar face imposibilă urmarea îndeplinirii sarcinei Voastre atît de grele, Poarta se va sili în curînd să prevină orice tulburări în principate, despăgubindu-se iute de daunele pricinuite de retragerea A.V., desființînd unirea, readucînd principatele la statutul de două provincii turcești, relativ destul de prospere, mulțumită considerabilei rețele de căi ferate cu care le-ați și înzestrat.“

Comentariul contelui Keyserling la acest mesaj nu lăsa dubii :

„Separarea principatelor ar fi salutată cu bucurie de Austria ca și de Rusia și fiecare va căuta să intri-

gheze, după nevoile sale, atît în Moldova, cît și în Valahia.“

Dispăruse deci România, țara era întoarsă cu mult înapoi, dincolo de Cuza, în timpul protectoratelor. O nouă epocă fanariotă, un nou val de incursiuni, răzmerițe și războaie în care austrieci, ruși și turci să-și adjucece bucățile unui trunchi risipit ? O știre din Viena îi confirma prințului că deja „Austria și Rusia doresc separația principatelor“, se discuta deci din nou despre două principate, și nu despre o țară, tot din Viena i se anunță că reprezentanții casei de Habsburg socotesc încheiate cariera casei Hohenzollern la Dunărea de Jos. La Constantinopole, Aali-Pașa, profund dezamăgit, se și întrebase :

„Credeți că după experiența prințului Carol cu oamenii aștia, se va mai găsi un prinț dintr-o casă domnitoare pentru România ?“

În chip absurd, doar otomanii, așa slabi cum erau, mai aveau în vedere chipul întreg al țării, pe care ceilalți o și împărțiseră. Prințul avea în față numai pilda eșecurilor : Cuza prin detronare, Maximilian al Mexicului prin război civil, Napoleon al III-lea prin invazie militară. Scrisoarea împăratului învins, expediată nu din Paris ci din Wilhelmshoehe, unde-și petrecea prizonieratul, reprezenta pentru prinț o consolare amară, la care recurgea din cînd în cînd :

*„Scumpul meu prinț,
Mulțumesc Alteței-Voastre pentru scrisoarea ce a binevoit a-Mi scrie spre a-Mi vesti nașterea principesei Maria,*

Mă voi interesa pururea din aproape de tot ce va putea contribui la fericirea Sa, și fac urări ca bucuria familiei să îndulcească amărăciunea de neînălăturat a puterii.“

Dar nu sorbise pînă atunci decît din „amărăciunea de neînlăturat a puterii.“ Și-atunci de ce „de neînlăturat“, cînd singur, cu de la sine putere, se putea elibera ! Nu mai avea nimic de sperat și nimic de temut pentru sine însuși, era „cu mult deasupra momentului“, cum singur notase în jurnal. Chiar prințul tată se consolase cu ideea abdicării, și chiar unchiul Wilhelm, care se instalase victorios, la Versailles, îi lăsase libertatea de a decide singur asupra pa-sului ultim :

„....Alteța Voastră va ști mai bine decît oricine să judece această situație și să ia hotărîrile ce-i vor fi dictate de considerații privind demnitatea persoanei sale.“

Mai loial era otomanul Aali-Pașa, care-i vorbise prințu-lui din prea-plinul amărăciunii puterii, din însuși sediul unei puteri prea ostenite de atîta putere. Dintre toți cei direct interesați, doar Aali-Pașa surprinsese cel mai bine dilema prințului și lipsa lui de alternativă :

„....Așa că nu rămîne decît alegerea între prelungirea actualei stări de lucruri, ceea ce nu poate sfătui nici cel mai crud vrăjmaș al Alteței-Voastre, sau pără-sirea unei țări, a unui popor care de mii de ori nu și-a respectat prințul ales de el însuși, căruia el în-suși i-a jurat credință.“

Înaltul demnitar otoman avea în sîn și o altă soluție, soluția tradițională a sultanilor — „Să facă bine Măria-Sa și să taie o mie de capete, aducînd raiaua la ascultare!“ —, dar n-o putea mărturisi, era improprie pentru lumea modernă, peste toate legată de mari buclucuri, tot acolo la Dunărea de Jos, unde Alah plasase cazanul ghe-enei. În termeni moderni soluția se numea „lovitură de stat“, rămînerea în fruntea națiunii peste voința națiunii,

soluție pe care o avusese în vedere kronprințul, nu însă și prințul.

Din nou Grădișteanu i-a ieșit înainte. Fiind tot timpul lângă prinț, veghindu-l ca o umbră, ofițerul garde-corp foarte rar ieșea totuși înaintea Alteței-Sale, dînd semn că dorește să-i vorbească. Acum dorea în chip expres și ținea să-l prevină, cum a și făcut-o : „— Rog pe Alteța-Voastră să nu pună ireparabilul între sine și țară. Și ferm : Abține-te, Măria Ta. N-ai voie să cazi de unde ești, nu poți deveni o persoană particulară căreia îi sînt rezervate bucuriile comune. N-ai ce face cu plăcerile familiei sau ale meditației. Nu ești domnul Karl Hettingen.“ El l-a ascultat fără să-l audă. În acea clipă, desprins cu totul de sine, chiar și era domnul Karl Hettingen, un simplu particular care deja pusese între sine și țară o scrisoare de adio, nici măcar adresată țării, ci unui amic fictiv din Germania sau din lume, amic obligat să ia act de o poveste ciudată, o aventură princiară care se și isprăvisese, undeva departe de Europa civilizată, la Dunărea de Jos. Scrisoarea urma să apară a doua zi în *Augsburger Allgemeine Zeitung*, prințul tată cunoștea deja textul, îl încuviințase, îi și răspunsese fiului, punînd la rîndu-i punct unui „viitor pierdut“. Tatăl îi scrisese : „*Considerația ta nu va putea să sufere niciodată din cauză că ai renunțat la o sarcină imposibilă.*“ „Coroana de spini“ la care se referise Aali-Pașa revenea și în textul tatălui, dar altfel, opusă unei suferințe cu mult mai mari, cea a înfrîngerii nefolositoare : „...*nu strălucirea închipuită a unei adevărate coroane de spini ce te-a orbit mai întîi spre a te dezamăgi mai apoi, ci naufragiul gîndurilor tale leale...*“ Leal fiind, domnul Karl Hettingen nu mai avea nimic să-i comunice persoanei aflate lângă sine, căpitanul român Grădișteanu, dar fiindcă totuși un răspuns trebuia dat întîmpinării ofițerului, prințul i-a indicat cu mîna, demonstrativ, o gazetă aflată pe pupitru. Ofițerul cunoștea probabil gazeta, în știrea de pe prima pagină se

anunța că Mitropolitul Moldovei, Calinic Miclescu, fusese victima unui atentat — un arhimandrit, deci un subaltern, trăsesese patru gloanțe de revolver în înaltul prelat —, dar această știre nu l-a impresionat pe Grădișteanu, care i-a spus măriei sale : „— Poate fi intimidat un prinț de niște focuri de revolver ? !“

Prințul îl ascultase fără să-l audă, acum îl privea fără să-l vadă. „— De ce acești oameni, s-a întrebat, plasează răul întotdeauna în afară de ei înșiși, la turci, la ruși, la nemți, încercînd să-și explice condiția lor precară mereu prin alții ? De ce nu luptă cu răul din ei ?“ Întrebarea nu-i era adresată lui Grădișteanu, care s-a și retras, nici sieși, poate destinului.

A doua zi a apărut scrisoarea în *Augsburger Allgemeine Zeitung*. Prințul a rețrăit-o, recitind-o, deși cu sînge rece. Textul i s-a părut străin de sine, prea tumultuos și prea aprins, contrar firii sale, deși constrîns unei riguroase ordini de expunere, căreia nimic nu avea a-i reproșa decît într-un loc o virgulă în plus, iar în altul un nedorit semn de exclamare. Scrisoarea debuta prin încercarea de recapitulare a celor cinci ani de domnie, încă neîmpliniți, de unde un patos al neîmplinirii, care, peste timp, i-a dispăcut Alteței-Sale :

„Se vor împlini în curînd cinci ani de cînd am îndrăznit să mă hotărăsc a veni în capul acestei țări, atît de bogat înzestrată de natură pe de o parte, și totuși atît de săracă pe de alta. Dacă arunc o privire asupra acestui răstimp, neînsemnat în viața unui popor, dar lung în viața unui om care luptă pururea, trebuie să mărturisesc că n-am putut aduce decît puține servicii acestei frumoase țări !“

Aici intervenea acel semn de exclamare de prisos, pe care prințul l-ar fi vrut șters, dar nu se mai putea, încremenise în fila de ziar. Ceea ce urma îl tulbura de fie-

care dată cînd recitea scrisoarea, ca și atunci cînd întîi și-a revăzut gîndul fixat în plumb :

„Mă întreb a cui e vina ? A mea oare, care n-am cunoscut firea acestui popor ce nu vrea să se lase condus și nu știe să se călăuzească el însuși ?“

Întrebarea speria, dar răspunsul modera grozăvia imputării, prințul recapitula în fraza următoare călătoriile lui de geograf, în care poporul și apăruse altfel, scos din cauză, una cu natura din care emanase — și aceasta genuină. Scria :

„Prin numeroasele mele călătorii în toate păturile sociale, cred că am ajuns la neclintita convingere că imputarea nu mă poate atinge în chip deosebit nici pe mine, nici întregul popor...“

Deja auzea vîjîind uraganul :

„...ci mai curînd pe acei care s-au erijat ei înșiși în diriguitorii acestei țări în care s-au născut !“

Alt semn de exclamare agrava sentința, dar pe acesta prințul nu-l dorea eliminat. Fiindcă imediat urma filipica :

„Într-adevăr, acești oameni care cei mai mulți s-au dus să-și caute întreaga lor cultură intelectuală și politică în străinătate, au uitat apoi prea mult lucrurile țării și n-au altă țintă decît a transplanta în patria lor, prezentate într-o formă utopică și fără experiență, ideile ce domnesc acolo și de care sînt înflăcărați. Astfel, această nenorocită țară, care a fost întotdeauna sub jugul cel mai aspru, se pomenește trecînd fără tranziție de la un regim despotic la o constituție atît de liberală încît nici un popor din Europa n-are alta la fel.“

Această recunoaștere expresă a Alteței-Sale, că România dispune de o constituție atât de liberală „încît nici un popor din Europa n-are alta la fel“, explica multe. Aceeași recunoaștere trezise legitime indispoziții la Petersburg, iar țarul, într-o epistolă către prinț, se simțise dator să-l prevină de pericolul unor revoluții în vecinătatea Rusiei. Alexandru al II-lea îi scria prințului Carol, indiferent, posac, bonom totuși, de undeva din preajma astrului nopții:

„Pretutindeni, nepăsarea oamenilor de bine duce la izbînda revoluțiilor.“

Mai departe, țarul îl și întreba pe prinț : „Doriți aceasta ?“ Ca să-i ofere apoi imediat răspunsul :

„Dar în România există suficiente elemente conservatoare, ca să vă bizuiți pe ele.“

Îndemnul mut al lui Aali-Pașa „Să facă bine Măria-Sa și să taie o mie de capete !“ — nu venise totuși și de la Petersburg. Țarul avea mult tact și mult sînge rece, atât de mult încît putea să și împrumute, dacă era cazul, răcind oriunde lucrurile și aducîndu-le la normal, mai cu seamă în vecinătăți. Era oare cazul ? De cîte ori recitea scrisoarea țarului, pe prinț îl cuprindea un fior de frig : omul cu sînge rece care era devenea și mai rece, atât de rece încît aștepta ca un eveniment oarecare să-i readucă în vine sîngele cald. Poate că de aici, din presimțirea acestui frison, tonul cald al propoziției următoare din scrisoarea de adio :

„Dacă n-aș fi ținut atât de mult la această măreață țară, căreia în alte împrejurări i s-ar putea prooroci cel mai glorios viitor, mi-aș fi pierdut răbdarea, dar...“

Acest „dar“ ¹ făcuse să se poticnească și la redactare :

„Dar am făcut acum o ultimă încercare...”

Prințul voise să-și facă bineînțeles gestul. El nu pieca dezertînd, pleca renunțînd „la o sarcină imposibilă”, însuși faptul de a lăsa liber tronul voia să-l transforme într-un prilej de a-și face datoria, spunînd celor rămași în urmă tot adevărul despre ei, chiar cu riscul de a fi greșit înțeles. El prevenea :

„În tot cazul, aceluia care într-o situație dată are curajul să respice adevărul și să spună lucrurilor pe nume, cel mai ades nu i se dă dreptate, fapt care se va întîmpla și cu mine.”

Își lua deci și acest risc, demarcîndu-se definitiv, trecînd de la condiția înaltă a unui om cu destin, la condiția comună a muritorilor care au doar o soartă :

„Regret doar din tot sufletul că buna mea voință a fost atît de mult neluată în seamă și răsplătită cu nerecunoștință. Dar fiindcă această soartă o are cea mai mare parte a muritorilor...”

S-a oprit aici, fără a mai putea continua lectura textului tipărit. Obosise, abandonase, isprăvisese. Ceea ce-l aștepta de aici înainte erau bucuriile minore ale casei, ale familiei, ale meditației, bucurii care-i și susurau în gînd, cu surdină :

„...mi-e îngăduit să mă întorc ca să trăiesc liber de griji, independent, în mijlocul celei mai desăvîrșite fericiri casnice...”

L-a smuls din toropeala istovirii Grădișteanu, care ținea în mînă gazeta nemțească. Intrarea ofițerului l-a izbit ca un vînt ostil. „— Am citit, i-a spus Grădișteanu, aruncînd pe covor gazeta. Misia mea pe lîngă Alteța-Voastră s-a isprăvit. Ați pus între noi ireparabilul.”

Grădişteanu s-a şi retras, ducându-se de la palat direct la Cotul Argeşului, unde avea să se stingă în urma unei congestii, peste câteva zile.

*

Un verset din Evanghelia lui Ioan i-a lămurit prinţului relaţia sa ciudată cu ţara peste care domnea. Alteţa-Sa crezuse instinctiv pînă atunci că trebuie să se însoţească cu ţara, precum în vechile legende nordice, germane şi celtice, în care regele, prin nupţiu, devenea stăpînul ţării, precum bărbatul stăpînul femeii sale. Nu se însoţeau oare vechii regi ai Irlandei cu sălbateca zeiţă Medb ? Ba chiar în sud, dogele Veneţiei, devenind stăpîn al lagunei, se însoţea cu Marea ! Un an întreg, în nopţi de jăratec, Adela Balş îi apăruse prinţului precum zeiţa Medb şi precum Marea. Căci ce-ar fi trebuit să fie în fond o încoronare decît şi o căsătorie carnală, în care cei doi termeni străini, unul de altul, prinţ-ţară, să fuzioneze desăvîrşit. O căsătorie care lui i se refuzase, prin interdicţia de a-şi lua o soţie din rîndul femeilor aristocraţiei locale şi de a se contopi astfel — şi sangvin — cu noua lui patrie. Era monarhul pentru români un văduv etern, tocmit anume spre a le fi slujitor ? Sau, mai rău, luîndu-şi femeie de alt neam, neamul dinastic şi neamul băştinaş urmau a nu se mai întîlni sangvin niciodată, pînă la capătul vremii, fugind unul pe lîngă celălalt ca două linii paralele ? Căsătoria cu o femeie a pămîntului legitima în fond legătura cu pămîntul, un pămînt pe care prinţul ar fi trebuit altfel să-l cumpere — cum l-a şi cumpărat ! —, dacă nu-l dobîndea matrimonial. Cum să-şi facă din pămînt patrimoniu, fără un matrimoniu ?

Prinţul nu putea soluţiona singur această chestiune, dar nici cu ajutorul confesorului său, părintele Antoine

Puym, care, fiind catolic, nu era autorizat în doctrinele și credințele locale. Nici celălalt prelat creștin, de confesiune occidentală, pastorul Rudolf Neumeister, nu se pricepea la cele ce gîndeau românii în asemenea curioase chestiuni. Prințul dorea să discute problema nu în termenii constituționali — pentru aceasta existau la București specialiști cu duimul ! — ci în termeni de credință. Și atunci a făcut apel la opinia unui prelat ortodox în retragere, certat și cu clerul și cu autoritatea civilă, încă de pe vremea lui Cuza : părintele Teofil de la Căldărușani.

A sosit aici singur, într-o seară. I-a convenit liniștea, o liniște nestînjenoare în care se putea mișca sustras ochilor indiscreți, acei ochi iscoditori ai țării care-i vîneau prezența, urmărindu-l pretutindeni. Intrînd aici, în satul călugărilor, nici măcar n-a fost observat. Vizita la părintele Teofil îi împăca Alteței-Sale orgoliul — nu consulta un membru al clerului oficial, dar nici pe cineva din afară. Pe de altă parte, numitul Teofil întreținea raporturi bune cu credincioși de toate confesiunile, fără nici un sectarism. Părintele Teofil era un izolat și în cadrul credinței și în cadrul țării, ca și prințul în primul său an. Și fostul episcop l-a primit bine, ca pe oricare pelerin, ignorîndu-i rangul.

— Dar unde vedeți contradicția ? l-a muștrat prelatul. Relația voastră cu țara n-a fost și nu poate fi matrimonială. Mergeți să vă luați femeie de orice alt neam doriți. O elamită, o moabită, o egipteană sau o romană. Apoi întorceți-vă și slujiți pămîntului acesta împreună.

— Dar ce va reprezenta acest pămînt pentru un astfel de slujitor ? Chestiunea e ciudată, și n-am în față nici o pildă.

— Ba aveți pilda. Și prelatul i-a recitat din Ioan un verset în care Crist pe cruce vorbea mamei sale : „Deci Iisus, văzînd pe mama Sa și pe ucenicul pe care îl iubea stînd alături, a zis mamei Sale : Femeie, iată fiul tău !”

A așteptat ca prințul să-și rememoreze textul uitat, a așteptat mult, i-a plăcut că oaspetele întîrzie în cugetare ; l-a îndemnat cu glas potolit :

— Fii ucenicul pe care Cel răstignit îl iubea !

N-a mai așteptat răspuns, a trecut la versetul următor, pe care prințul îl știa prea bine :

— „Apoi a zis ucenicului : Iată mama ta !“

Fostul prelat a tăcut, părea covârșit de povara textului, nici măcar n-a mai spus restul versetului, care suna așa : „Și din ceasul acela ucenicul a luat-o (pe mamă) la sine.“ În această perspectivă, mamă și ucenic, apăreau ca două singurătăți deasupra cărora plana singularitatea divinului.

Prințul a dat să se ridice, întrevăderea se încheiase de fapt, dar părintele Teofil l-a mai reținut cu un „O !“

— O, vă rog să excludeți definitiv ideea de jertfă ! Jertfa nu e nici a ucenicului și nici a mamei. E a Celuilalt.

A ieșit, simțindu-se încă și mai stingher, mai nedumerit și mai uimit decât atunci când intrase. Ce voia în fond să spună fostul prelat ? I se refuza deci și ideea jertfirii de sine, atât de consolatoare, și atât de orgolioasă în același timp ! Atunci ce-i mai revenea ?

— Dar atunci, și-a spus prințul, acest neam ar fi trebuit să-l aleagă drept voievod, din capul timpului, pe Iisus Hristos.

Atunci n-a înțeles pilda. Și s-a simțit inutil.

Tîrziu i-a revenit în minte, tot brusc, un alt text, textul legămîntului pe care „luminatorii“ trupelor jurau, un text despre care prințul, ca șef al Armatei Române, nu știa nimic, deși formula de jurămînt circula în armată. Acest text i-a fost adus la cunoștință în timpul asediului Plevnei, cu precizarea că au jurat pe litera lui nu numai „Vedetele de noapte“, ci și voluntarii transilvăneni, care părăsiseră

patria lor oficială pentru a sluji patria lor adevărată. Textul ardelenilor era în latinește, pentru ca astfel să se știe că ei, urmași ai Romei, sînt români :

„Juniores fratres !

Vos bellum ipsum estis, quod nunc incipitur...”

Suna puternic o frază, pe care prințul a reținut-o :

*„Patria in altissimo animae vestrae vivit, tanto
altissimo magis soli magisque seiuncti ab ea estis.”*

Verificase el însuși tăria acestui text în 1870 și îl verificase din nou, dar altfel, la Plevna :

*„Patria în adîncul ființei voastre trăiește, un adînc cu
atît mai adînc cu cît sînteți mai singuri și mai departe
de ea.”*

Germanii erau stăpîni la Paris, regele Wilhelm — proclamat împărat la Versailles — își serba triumfător aniversarea nașterii, într-o Europă înghețată, cînd, la București, drept răspuns, sar în țandări ferestrele de la Sala Slătineanu. E ultimul șoc al cutremurului din '70, care se prelungește în iarnă, apoi și-n primăvară, într-un martie de alarmă. La Slătineanu se adunaseră membrii coloniei germane, ca să-l aclame pe împăratul întors victorios la Berlin, dar afară, în stradă, se adunaseră mii de bucureșteni, într-o contramanifestație, ca să-l huiduiască și pe împărat și pe prinț. Poliția nu intervine, din interior se aud strigăte de ajutor, afară se cîntă Marseillesa și se urlă : „— Trăiască Republica !”, „— La Palat !” Palatul urmează la rînd, e singurul bastion al nemților din România, care trebuie și acesta dărîmat.

Intervine generalul Solomon, comandantul diviziei București, scoate trupele în stradă, îl dă la o parte pe primul-ministru, perfidul Ion Ghica, beiful de Samos care „nu vrea să se verse sînge“, sînt blocate cu dorobanți toate căile de acces spre Palat, se aduc demonstrativ tunurile și se pun în pozițiune de tragere. Dar pe peronul Teatrului Național și în balcoanele clădirilor din preajmă, lumea bună asistă ca la teatru, e o răfuială între mulțime și prinț, o mulțime incitată de radicali, garibaldieni, mazziniști, socialiști, roșii, lumea bună are dispreț și față de prinț și față de roșii, lumea bună e cu Franța și vrea ca măcar astfel, în această încăierare gregară, spiritul liber francez și latin să-și ia revanșa și să triumfe. Cineva de sus, dintr-un balcon, glosează peste urletele hoardei : „— N-au făcut nici o afacere românii, aducînd un Hohenzollern. Acu ne-am stricat și cu nemții și cu toate casele mari ale Europei. Așa sîntem de cînd ne știm, niște păguboși.“

Dar „păguboșii“ asaltează ușile sălii Slătineanu, unde se află captiv și consulul Germaniei la București, domnul von Radovitz. Acesta mai de mult timp se arăta ținșos și obraznic față de nația română. Nimic mai nimerit decît să fie adus la ordinea latină cu un pietroi în cap. Mulțimea vrea să răzbească pe scări, la primul etaj, acolo se desfășoară banchetul, de acolo se auziseră mai întîi strigătele de triumf care-au dezlănțuit scînteia ripostei, apoi strigătele de groază, ambele provocînd turbarea bucureștenilor. Brătianu prevenise că nu se vor putea evita tulburările, că prințul va avea de dat seamă poporului, că domnește pe un vulcan, că-i revine în întregime răspunderea pentru lăvele care se vor revărsa peste țară. Se și revărsau : felinarele sînt stinse, clopotele bisericilor din preajma Sălii Slătineanu bat într-o dungă, intervine o pană de gaz aerian și la palat, prințesa iese prin întuneric cu fețița în brațe, vede soldați pe culoare, la lumina făcliilor, leșină.

Prințul se împarte între doamna lui și dezastrul de afară : primul-ministru s-a ascuns, s-a refugiat la prefectura poliției, ocrotit de prefect, care prezidează complotul,

mulțimea nu se potolește, trebuie numit un nou prim-ministru, se recurge la un alt Ghica, prințul Dimitrie Ghica, dar acesta refuză mandatul. În stradă, la a treia somație, când mulțimea bravă aștepta în piept gloanțele, Solomon o deziluzionează trimițându-i în cap un torent de apă rece, expulzat de tulumbele pompierilor. Sînt stropite și cîteva persoane din asistență, aflate în trăsurile și chiar cîteva nume alese din lojele superioare. Se trezește prințesa : „— A fost cutremur ?“, dar recade pe pernă, în jurul ei e lume, calmantul administrat de medic și-a prelungit benefic efectul, apare și beiful de Samos, ud learcă de emoții, se văicărește : „— Vai ce mare nenorocire !“, prințul îi cere demisia, apoi somează pe ceilalți miniștri prezenți să-i convoace pe membrii locotenenței princiare pentru a le preda puterea.

Dar pe străzi fierberea ține toată noaptea, se desfundă mahalalele, mulțimea revine la locul „sinistrului“, înarmată cu corteluri, încep procesiunile cu torțe, palatul e luminat a giorno de flăcările masalalelor de afară care fac să joace pe ziduri umbrele cordoanelor de dorobanți. La miezul nopții, prințesa se redeșteaptă, dar leșină din nou, în timp ce prințul îi așteaptă pe cei trei locotenenți domnești, de la care primise puterea, în anul 1866, pentru a le-o restitui definitiv. Se prezintă doar Lascăr Catargi și generalul Golescu, cel ce fusese arestat din imprudență în urma „copilăriei de la Ploiești.“ Colonelul Haralamb lipsește, dar locotenenții îl conjură pe prinț să rămînă la cîrma statului. Cum, cînd statul nu mai are cîrmă ? Statul nu mai are cîrmă, se recunoaște de către cei doi locotenenți, dar dorește Alteța-Sa ca statul român să se sfărîme ca stat ? Întrebarea i-o adresase Lascăr Catargi, un conservator ferm și loial, care doar atît își mai dorea : conservarea statului. Fiindcă, în timpul tratativelor cu prințul, o telegramă din Stambul prevenea că, în cazul în care criza se prelungește, Imperiul va trimite trupele sale peste Dunăre, pentru restabilirea ordinii. Dar nici Rusia, afișînd pînă atunci o nepăsare sumbră, nu stătea cu mîinile în sîn. Și nici Austro-Ungaria nu consimțea ca Rusia și Turcia să arbitreze singure. „— Vreți dezmem-

brarea țării ?“ i-a strigat Lascăr Catargi prințului. „— Voi o vreți !“ — a răspuns Alteța-Sa, indicînd ferestrele prin care răzbăteau rumorile iadului. „— Iată, aveți fâlimentul statului și anarhia generală !“

Se aflau totuși acolo trei bărbați de răspundere, doi români și un german, și românii i-au cerut germanului să nu lase să se scufunde nava pe care acesta se afla, fie și întîmplător. Prințul consimte să renunțe la „funestul său plan“, deși gazetele din zorii zilei tratativelor dau abdicarea ca și săvîrșită. Golănimea stătea la pîndă, cățărata pe garduri și pe acoperișuri, ca și-n timpul abdicării lui Cuza, gata să intre pe uși și ferestre și să se pună pe jaf. Pe jaf în contul țării — deocamdată moral — e pusă și opoziția, care-i întîmpină, la Cameră, pe locotenenții domnești, într-un adevărat vacarm. Se proferează cele mai crunte insulte contra prințului, intenția lui de abdicare este taxată de Fleva drept „voința catastrofei“, dar revizuirea intenției, renunțarea la abdicare este calificată de altcineva drept „șantaj“ : „— Să înceteze o dată a ne mai șantaja și cu rămînerea și cu plecarea !“, izbucnire care-l întărită pe prinț, înverșunîndu-l să rămînă pe loc, deși alte mulțimi, adunate pe Dealul Mitropoliei, în jurul Parlamentului, pornesc în marș spre palatul din Centru. Din nou spaima prințesei de a rămîne în Palat, cînd de abia i se dăduseră asigurări că lucrurile se liniștiseră, din nou un calmant administrat de medic. Consulii puterilor garante sosesc în corpore la Alteța-Sa, ca să-l susțină în hotărîrea de a rămîne pe loc. Nimeni nu vrea, i se spune, ca dintr-o dată să sară capacul „chestiunii orientale“ și toți îl secondează în voința de a împiedica să se dezlănțuiască nebunia, chiar și consulii Germaniei și Franței, puteri aflate în beligeranță. Prințul îl demite pe șeful poliției și masează în jurul Palatului trupe proaspete, prințesei i se arată pe fereastră trupele ca pildă infailibilă de devotament. „— Puteți fi liniștită, doamnă.“ Și doamna a reluat lucrul la gherghef, de la silaba rămasă în suspensie, un „Ro“, la care lucrase cu roșu, după care urmau încă trei silabe : „ma-ni-a (Romania), adică „Romania ! Wer solte sie nicht lieben...“, deși pastorul autor al versurilor, deși Gakstater, autorul muzi-

cii, primiseră în noaptea de pomină, ca și domnul von Radovitz, bolovani sau cărămizi în cap. Germania urma a pretinde scuze României, le impunea oficial cancelarul Bismarck, celelalte puteri garante erau încântate de această situație paradoxală — guvernul român, cu un Hohenzollern pe tron, prezenta scuze Germaniei ! —, dar pînă una alta trebuia alcătuit un guvern, și prințul a optat pentru un guvern tare, compus din bărbați hotărîți, în frunte cu Lascăr Catargi. Acest om osos și dur, semănînd în neînduplecare cu Bismarck, știa bine ce înseamnă a fi un sfetnic. El a și dovedit-o imediat : într-o primă ședință a noului cabinet de miniștri, Lascăr Catargi a propus instaurarea stării de asediu. Prințul n-a consimțit, nu socotea că țara era vinovată de tulburările care se petrecuseră ci doar cîteva grupări politice radicale, localizate sus, la Cameră. Complotiștii de la Ploiești și Pitești fuseseră achitați de tribunale și urmau să-și reia locurile de deputați în Cameră. Catargi i-a cerut atunci prințului un decret în alb pentru dizolvarea Camerei, pe care să-l aibă oricînd asupra-i, în buzunar. Prințul semnează decretul, știind bine că din acea clipă s-a zis cu serenada liberală, cu spargerea ferestrelor, cu amenințările teroriste la adresa familiei princiare. Decretul funcționează ca o bombă, atunci cînd tulburenții din Cameră se așteptau cel mai puțin : „— Gata, măria-ta, i-a raportat Catargi, s-a zis cu zarva !“

Prin contrast, la Paris biruise Comuna. Anarhia se legiuse pe Sena din nou, ca și-n 1789, acum „anarhia proletară“. Franța ajunsese republică, o republică proletară, sprijinită direct — pe baricade ! — și de români, de numeroșii români aflați acolo, la studii, studenți dar și gimnazieni. Un asemenea gimnazian, adolescentul Paciurea, devenise un Gavroche al Parisului roșu, făcînd parte, se spunea, din formațiunile cele mai războinice, apoi din ultimele rămășițe care aveau să depună armele, după represiune, la Vincennes. Familia îl și dăduse mort la Vincennes. Deși Paciurea n-a murit atunci, cînd i s-au și aprins lumînări, avea să cadă mai tîrziu, după întoarcerea în țară, peste șapte ani, la Grivița, în uniformă de sublocotenent.

„Tulburările de la Paris“ au coincis, la București, cu Săptămîna Patimilor. Orașul de pe Dimbovița revenise la calm, un calm enigmatic, în care noaptea se aprindeau lumînări. Fluvii de lumini se puneau în mișcare după asfințit, curgînd către oazele bisericilor unde se desfășurau deniile. Prințul urma să îmbrace ținuta de mare doliu, prescrisă tuturora în Săptămîna Sfîntă. A și îmbrăcat ținuta de mare doliu, incluzîndu-se cortegiilor negre de pelerini, pierzîndu-și identitatea printre martorii anuali ai martiriului lui Iisus. Renunțase la vanitatea de a purta el însuși cununa de spini, poate fiindcă biruise.

În Vinerea Mare, catedrala metropolitană era un sanctuar al durerii. După un vechi obicei, la care mai tîrziu biserica răsăriteană a renunțat, mari draperii negre astupau pereții interiori, ca să nu se vadă chipurile colorate ale sfinților și plînsul lor hieratic. Incinta arăta ca o criptă, în care sticleau speriați doar ochii lumînărilor. Pelerinii în negru se confundau cu pereții și cu coaja de dincolo de negru a sfinților dizolvați în piatră. Nu plîngea nimeni, plîngeau doar cîntările rituale, monodia bizantină a prohodului care a avut în acel an un suspin aparte, pe care nici Bach, cel atît de cucernic, nu l-a atins. Pelerinii urmau a retrăi misterul crucii, al răstignirii trupului omenesc pe trunchiul de lemn, trăire precedată, în trepte, de calvarul îndelung al Golgotei.

Prințul retrăia, de fiecare dată cucernic, momentele prohodului, pregătindu-se intens pentru clipa sublimă și groaznică a întîlnirii trupului cu piroanele eliberatoare. În cursul dimineții, venind într-un suflet la Palat, primul ministru îl prevenise însă că pe mîria-sa îl așteaptă la Mitropolie, în timpul slujbei, un atentat. Piroanele vor fi gloanțe. Prințul era conjurat de întregul guvern să nu se ducă la slujbă. Risca să se dea peste cap, prin prezența sa, întreaga ceremonie ; guvernul ar fi fost silit să introducă în asistență

poliția și armata. „— Dar de ce, cînd nu sînt altceva decît un pelerin ? !“

Pelerinul s-a și inclus umil cortegiului care urma Sfințului Aer. Plîngeau corurile. Băteau clopotele. Cortegiul înainta lent, în jurul catedralei, închipuind drumul sacru. Se făceau legiuitele popasuri, se rosteau cuvintele sacre. O clipă doar, pe prinț l-a indispus ideea că printre pelerini s-ar afla soldați în negru sau polițiști în negru. Îl iritase încă de la intrare faptul că în asistență se aflau numeroși liber-cugetători, atei, masoni, deputați și senatori, jurnaliști, veniți să asiste la atentat ca la teatru. Apoi prințul a uitat, s-a topit în misteriu. De-a dreapta lui se afla Lascăr Catargi, de-a stînga generalul Florescu, noul ministru de război. Brătianu își cucernicea Vinerea Mare departe de oraș, la Florica. Căpitanul Grădișteanu nu-i mai era alături, dar prințul i-a simțit duhul. Ofițerul garde-corp lipsea — acesta era omul destinat a primi glonte !, dar, curios, Alteța-Sa nu simțea nici un fior de spaimă, dimpotrivă, simțea o undă de căldură, despovorătoare. Unda de căldură emana din partea stîngă, prințul și-a dus mîna la piept, ofițerul garde-corp i-a șoptit : „— Nu te teme, nu tu jertfești azi !“. Alteța-Sa a lăsat să-i cadă mîna, care a atins jobenul lui Lascăr Catargi, acesta a șoptit : „— Pardon.“ Cînd s-a încheiat rondul sacru, generalul Florescu era cu zece ani mai bătrîn, iar Lascăr Catargi și-a șters cu batista chelia udă. Urmau să se revadă la Înviere.

*

Sărbătoarea Învierii din primăvara anului 1871 i-a dat prilej prințului să observe, în timpul slujbei de la Mitropolie, un ritual arhaic pe care Alteța-Sa nu-l consemnase în anii precedenți, cînd ceremoniile la care asistasă covoarsiseră cu fastul lor impresionant momentul liturgic.

Momentul acesta, de speță populară, i-a apărut doar în clipa cînd s-a insinuat fără formalități printre pelerinii care urcau Dealul Mitropoliei, mergînd pe jos, ca un civil. Prințesa îl urma la oarecare distanță, în trăsura princiară

ă la Daumont, trasă de șase perechi de cai. Ofițeri de roșiori călări flancau echipajul, care era precedat și succedat și de cîte un batalion de dorobanți. Mișcarea acestor unități în costume de paradă, plus echipajul, atrăgea curiozitatea mulțimii care aplauda sau aclama. Cînd se afla în caretă, Măria-Sa răspundea aclamațiilor, făcînd semne cu mîna ; prințesa flutura batista. Acum, în această primăvară, posterioară căderii Franței, prințul hotărîse să meargă pe jos, însoțit doar de doi sergenți, incluzîndu-se mulțimilor. Din această perspectivă, de la sol, echipajul princiar i-a apărut întîia oară altfel, o formă goală, defilînd pe lîngă sine. Sublim era doar faptul că în această formă — o cutie aurită —, înflorea inocența prințesei. Tînăra doamnă, purtînd fetița la piept, era încîntată de tot ceea ce vedea în jur.

În rest, pe lîngă Alteța-Sa se scurgeau convoaiele de oameni umili, care îl depășeau, urcînd la deal. Printre bucureșteni se aflau și mulți țărani veniți din satele din preajma Capitalei, care ocroteau la sîn, sub cojoc ori suman, mari cocoși albi cu creste roșii. L-a intrigat prezența acestor păsări, duse nu la piață ci la biserică, iar unul dintre sergenți i-a spus măriei-sale că acestea sînt „ceasornicele Învierii“. Cocoșii erau purtați doar de bărbați, bătrîni și tineri, păsările reprezentau, i s-a mai spus, duhul celor căzuți în războaie. „— Care războaie ?“ s-a întrebat măria-sa. Românii nu mai purtasera de mult războaie, singele celor căzuți în războaiele de cîndva nu mai avea printre cei vii descendenți. Spiritul militar al acestora decăzuse. Sau poate dormita în sînul acelor țărani purtători de cocoși, care veneau la Sărbătoarea Învierii, îmbrăcați în straiile lor tradiționale. „— Și de cînd datează obiceiul ?“ „— Păi cine mai știe, Măria-ta !“

Măria-sa n-a zăbovit, s-a așezat în strana domnească și a ascultat slujba, urmărind-o după canon. Cînd s-a strigat „Veniți de luați lumină !“ cocoșii albi din catedrală au trîmbițat, incinta sacră a strălucit în culori de roșu, albastru și aur. Se făcuse lumină : în navă, în pridvor, în curtea Mitropoliei, pînă în Dîmbovița și mai departe, din orizont în orizont : ferestrele orașului străluceau de lumini. Prințesa asista întîia oară la acest praznic ortodox, era tulbu-

rată de muzica necunoscută, spartă la miezul nopții de trîmbișatul aspru al cocoșilor și de dangătele de aramă, amestecată de aromele de smirnă, tămîie, ceară arsă, înfiorată de clericii bărboși, în odăjdii aurite, încîntată de poporeni umili amestecați cu lumea mare. La sfîrșitul ceremoniei, doamna a atins crucea, oferită de prinț, întîi cu mîna apoi cu fruntea, după obiceiul oriental, lăsînd rînd primului-ministru, marilor demnitari, ofițerilor, poporului.

Stînd lîngă mitropolit, prințul săvîrșea acest oficiu de datină. Alteței-Sale îi revenise să fie ceea ce se vedea : slujitor la crucea unui neam. A și rostit, ca slujitor ce era, către toată obștea bucureșteană, venită cu mic cu mare să-l audă pe străin vestind în limba țării : „— Hristos a înviat.“

Armata a intrat în Craiova noaptea ; o ploaie cu lapoviță îi udase pe soldați pînă la piele. Arcul de triumf, înălțat de orașeni, nu s-a mai văzut. N-a fost cînd și nici cum să se organizeze o paradă, deși intrarea trupelor s-a desfășurat ordonat, pe la bariera Amaradei, a Caracalului, a Severinului, unitățile de gardă dîndu-și întîlnire în piața centrală, unde notabilii orașului i-au așteptat pe comandanți, cu umbrelele deschise și cu felinare în mîini. Grosul trupelor fusese cantonat în afara urbei, în localitățile vecine, la Podari, Balta Verde, Păpoveni, comandamentele prin mănăstiri, școli, conace și hanuri, artileria a intrat la adăpost în cazarma Oata și la Hanu Roșu, trenurile regimentare au rămas afară, în ploaie. Afară în ploaie au rămas și gărzile de noapte, ca la vreme de război.

Parada militară fusese suspendată nu numai din pricina ploii, ci din cauza unui incident care a întîrziat sosirea trupei la termenul prevăzut. Printr-o telegramă de la Ministerul Domeniilor, comandantul ultimei coloane era rugat să se întoarcă înapoi, ca să ajute la transportarea unei mori cu aburi. Moara fusese adusă pe Dunăre din Austria, în niște lăzi uriașe de lemn, la trecerea Jiului podul s-a rupt, patru lăzi căzuseră în apă — o pagubă nu numai pentru proprietar, dar și pentru stat, pentru industria română. „— Profitați de întoarcerea armatei în țară, poruncise cineva, un ministru, și aduceți moara !“ Cerchez s-a opus — începeau porcăriile din timp de pace, din nou armata era

supusă la corvezi, peste misia ei !, dar comandantul ultimei coloane a insistat, s-a rugat : „— Domnule general, las' să aducem moara acasă, tot sîntem p-aici !“ A fost trimisă înapoi o companie de pontonieri, comandată de căpitanul Sorescu, care a refăcut podul ; lăzile din Jiu au fost trase afară din valuri cu lanțurile, celelalte lăzi au fost imbarcate în care mari, în afară de una — acolo se afla cazanul de vapori al morii. Acel cazan, cît cazanul iadului, era cît p-aci să fie abandonat, lăsat să ruginească în ploaie, dar același comandant silitor și sagace a venit cu ideea să-l pună pe tălpi de sanie și să-l tîrască prin noroi, cu vreo douăzeci de perechi de boi puși la tînjală. Cît de greu a înaintat coloana și cît timp a întîrziat, e lesne de închipuit. Nimeni n-ar fi mai avut chef de paradă, nici măcar sublocotenentul Micu Georgescu, pe care-l aștepta logodnica și care era cel mai grăbit dintre toți. Încheietor de coloană, Arghir. El, cu detașamentul lui, conducea din urmă uriașul cazan metalic pus pe tălpi de sanie. „— Ce-i cu drăcovenia asta ?“ a mormăit el, care făcuse escortă la turci refugiați, la români inundați, acum și la un cazan de moară.

Abia ajuns la cantonament, în oraș, pe Cerchez l-a așteptat o surpriză : i se respinsese, telegrafic, cererea de demisie din armată. A trimis imediat la Ministerul de Război o telegramă prin care a solicitat un scurt concediu la Iași. Voia să se spele acasă, nu la Craiova, sub arme. La ziua i-a sosit răspunsul : și cererea de concediu se respingea.

Singura reacție pe care generalul și-a permis-o a fost cea de uimire față de camarazii de la minister : „— Ce dumnezeu, acolo nu mai doarme nimeni ? !“ Lîngă ciorna telegramei, prin care ceruse concediu, pe masă, se afla și foaia de hîrtie lăsată de sublocotenentul Micu Georgescu.

*

Rece a fost și atmosfera din casa logodnicei, unde sublocotenentul Georgescu a fost primit nu rău, dar rece. Domnișoara Didona dormea, se retrăsese sus mai devreme, deși tînărul ofițer prevenise familia printr-un curier că va sosi

cu întârziere, după orele opt seara. Era nouă, poate nouă jumătate, numai copiii se culcau la ora aceasta. Desigur, trecuse ora mesei, sublocotenentului i s-a oferit o dulceată și un pahar de apă rece. A înghițit dulceata și a băut paharul pînă la fund. La cafea — i s-a oferit totuși și cafea ! — s-a întreținut cu părinții logodnicei, domnul și doamna Zăvoianu, care i-au spus-o pe șleau :

— Domnule Georgescu, sperăm că elanul dumitale juvenil a trecut. V-am înțeles pe amîndoi, sînteți tineri, anul trecut a fost un mare entuziasm, care ne-a contaminat pe toți. Dar războiul ne-a dezmeticit. Nu mai poate fi vorba, azi, ca Didona să-ți acorde mîna.

El credea că aiurează. Rîdea nervos, nu știa ce să facă cu mîinile, a scos tabachera, a deschis-o :

— Permiteți să fumez ?

Dar n-a izbutit să-și răsucescă țigara, a pus tabachera la loc, în buzunar. A întrebat cu glas strivit :

— Ea știe ?

— Sigur că știe. Probă că nici nu coboară. Nu vrea să te mai vadă.

— De ce ?

Domnul Zăvoianu s-a ridicat în picioare și-a început să se plimbe, negru de mînie, prin salon. Doamna Zăvoianu, la fel de mînioasă, rămăsese în scaun și aștepta ca soțul să spună tot ce se cuvenea. Domnul Zăvoianu n-a înțîrziat, s-a oprit în fața sublocotenentului și i-a spus muștrător :

— Domnule Georgescu, dumneata ești militar, ofițer. Poți înțelege cînd intervine o situație imposibilă...

— Dar ce-a intervenit ?

— Lasă-mă atunci să-i spun eu, dacă dumneata te jenezi ! a intervenit doamna Zăvoianu, care tăcuse pînă atunci : Domnule Georgescu, fata mea nu se poate căsători cu un simplu sublocotenent !

Lui încă nu-i venea să creadă ce aude, ce vede. S-a legat de ultimul cuvînt :

— Doamnă, dar am făcut războiul, sînt decorat...

— O fi, dar fata mea nu poate trăi dintr-o soldă.

Această lovitură l-a lăsat pe tânăr fără respirație și fără glas. Abia într-un târziu a izbutit să articuleze :

— Doamnă, sînt și eu un om, provin dintr-o familie...

— Cunoaștem familia, nici vorbă ! a aruncat domnul Zăvoianu, cu o strîmbătură de dispreț.

— Fata mea-i educată, a continuat doamna Zăvoianu. Educația ei, domnule, nu permite...

— Doamnă, dar am absolvit Școala de Război ! Dacă nici armata...

— Să lăsăm asta, domnule ! l-a oprit stăpînul casei. Eu mă refer la situația dumată. Așa cum ești n-ai nici o situație...

— Cum adică ?

Domnul Zăvoianu a continuat, peste întrerupere :

— Căci ca militar ce ești, umbli cu cortul, din garnizoană în garnizoană. N-ai o bază, o stabilitate, pe care să se poată întemeia familia !...

— N-ai moșie ! a strigat doamna Zăvoianu, punînd punctul pe i.

— Ce ?

— Cum auzi ! a confirmat domnul Zăvoianu.

Cuvîntul moșie îl plesnise peste obraz. L-a plesnit peste celălalt obraz din nou doamna Zăvoianu :

— Dota fetei mele nu se poate alia cu o avere care, ce să mai vorbim, aproape că nici nu există...

Ofițerul s-a ridicat tremurînd în picioare — de mult trebuia s-o facă, încă de cînd se ridicase domnul Zăvoianu, căci așa era politicoș, — și a încercat să răspundă acuzațiilor care-l striveau peste orice, îl umileau :

— Dar am un grad...

— Da, dar n-ai nici o educație ! a bufnit doamna, arătîndu-l. Uită-te cum te porți, ce ținută...

— Doamnă, sînt încă tânăr...

Dar sublocotenentul nu mai știa ce spune. Voia să spună probabil că-și va corija educația, că timpul, dragostea conjugală, respectul față de părinți ș.a.m.d., dar domnul Zăvoianu i-a strigat somativ :

— Și-acum te rog să dai inelul !

Inelul de logodnă era în degetul mîinii drepte, cum se obișnuia. Tînărul, tremurînd, l-a căutat pe stînga — se și considera căsătorit. Cei doi îl urmăreau. În sfîrșit, veriga de aur a sunat pe farfurie, lîngă paharul gol. Sublocotenentul Micu Georgescu a ieșit peste puțin timp din casa Zăvoianu, ca un om prădat.

•

Venise H  l  ne. Fiica domnului avocat Rășcanu se întorsese de pe front. Intrarea ei în casă, bruscă, vijelioasă, cu țipete de bucurie din partea tuturor, a fost ca o explozie. H  l  ne a trecut din m  n   în m  n  , s  rut  ndu-i pe toți, pe maman, pe tante Clotilde, fetele din casă, pe Garussi. Au trecut din m  n   în m  n   și cei care o însoțeau pe H  l  ne: doi tineri răniți, dintre care unul în c  rje, o fată din popor, infirmieră la Crucea Roșie, un t  n  r rus cu care doamna Anne s-a trezit în brațe, rusul   nv  rtind-o de c  teva ori și apoi pup  nd-o pe am  ndoi obrazii ! Același t  n  r rus s-a așezat pe un colț de masă, a deschis o armonică, a început să c  nte. Nimeni n-a mai făcut nimic, nu s-au mai c  r  t bagajele, casa a rămas în neor  nduial  , s-au adus în schimb cafele, dulcețuri, prăjituri, vin, coniac, șampanie, personalul casei a început să bea, să ridă să c  nte împreună cu noii veniți, astfel încât atunci c  nd Rășcanu a sosit la peron, cu trăsura, a găsit în casă o atmosferă de tavernă.

Bucuria re  nt  l  nirii cu fiica a fost atenuată de prezența acestor martori indiscreți, care n-au părăsit scena, dar nu și-au mai îngăduit expansiunile și țipetele precedente. Personalul rămăsese pe loc și pl  ngea, înduioșat de revederea tatălui cu fiica, ceilalți păreau ușor st  njeniți, H  l  ne n-apucase să-i prezinte, uitase s-o facă. Rășcanu a preluat singur acest oficiu,   ntreb  nd :

- Domnul ?
- Ionescu, subchirurg, prieten bun cu mine.
- Și domnul ?
- Labă.
- Cum ? !

— Costache Labă, a confirmat Hélène bufnind în ris. Rănit grav la ambele picioare. De asta l-am și poreclit Labă. Și către cel în cauză : Labă dragă, arată-i lui papa picioarele, ca să știe și el ce-a fost pe front.

Labă a dat să se conformeze, Rășcanu l-a oprit cu un gest, a trecut mai departe :

— Și doamna ?

— E Aurica.

Aurica a dat să-i sărute mîna stăpînului casei, acesta și-a retras-o, femeia și-a dus o palmă la gură, rîzînd ca o proastă. Deja Aurica trecuse printre slugi. Hélène a observat dezertîiunea și a repus-o în drepturi.

— Aurica dragă, treci lingă tante Clotilde. Apoi către cei ai casei : Aurica e confidenta mea.

— Cum ? !... Și domnul ?

Domnul era tînărul cu armonica. Purta moț căzăcesc și rubașcă. Îl chema Mișa. Hélène s-a repezit la Mișa, l-a sărutat, apoi l-a prezentat ca pe un trofeu :

— Mișa mi-a fost dat cadou. Era ordonanță la o doamnă din Crucea Roșie Rusă. Doamna a murit de tifos astă toamnă. După înmormîntare, Mișa ar fi trebuit să se întoarcă în Rusia, înzestrat cu pomana rituală, așa cum se obișnuiește la ei. Dar conducerea spitalului rus mi l-a dăruit mie. Și către Mișa : Mișa, cîntă-ne ceva.

Mișa a deschis din nou armonica. Între timp se aranjase masa : Garussi, pe care avocatul nu-l observase pînă atunci, era în culmea fericirii. Se și instalase la masă, nepoftit, între domnu'Labă și între doamna Aurica, atras magnetic de formele ei durdulii. Cînd Rășcanu l-a văzut, cu stupoare, levantinul apucase să dea pe gît încă un pahar. Nu-i mai păsa unde se află, ignora prezența stăpînului. Și-a turnat singur, încă o dată, apoi ridicînd paharul spre meseni, a strigat euforic :

— Domnilor, în casa Rășcanu a început o viață nouă !...

Începuse o viață nouă, o confirmau mesenii, cu chiuituri : domnu'Labă și domnu'Ionescu supranumit Chitic, care-au strigat „Vivat !“, doamna Aurica, înecîndu-se în chicoteli, sub mîna lui Garussi, care o cotrobăia. Armonica lui Mișa gemea de bine, punînd în cutremur ferestrele. Rășcanu nu știa dacă se află în rai sau în iad. Hélène

striga ca la şantan : „— Cintă, Mişa !“ Apoi ruseşte : „— Spoi, Mişa, spoi !“ Mişa cînta nebuneşte. Hélène nu s-a mulţumit cu atît, i-a trimis armonistului peste masă o sărutare, cu amîndouă mîinile, rostind încă două vorbe ruseşti : „— Blagadariu-vaş, Mişa !“

Răşcanu a căutat-o din ochi pe Anne, care nu se mai vedea ; nu se vedea nici tante Clotilde, totul era înecat în aburi de alcool, zarvă, larmă, fum. Plimbîndu-şi privirea prin casa necunoscută, peste lumea necunoscută, avocatul a observat ferestrele lăsate deschise — ca să iasă probabil fumul de tutun ! — şi a răcnit spre slugi :

— Închideţi măcar ferestrele !

•

Lui Răşcanu îi repugnase irupţia acestei lumi populare în propria casă : Ionescu-Chitic, fiindcă individul avea şi un cognomen : Labă ; Aurica, fără nici un cognomen ; Mişa, poreclit Chiorul, fiindcă armonistul era semianalfabet şi buchisea greu literele ; Hélène însă, în chip graţios, îi suprimase porecla, eliberîndu-l şi lăsîndu-l în toată splendoarea lui primară. Cum erau şi ceilalţi. Răşcanu le-a repetat mental numele, care compuneau deja un spectacol : Ionescu-Chitic, Labă, Aurica, Mişa Chiorul. Cum se putuse Hélène amesteca cu toţi aceşti ipochimeni ? De unde apăruseră, din ce subsol al existenţei umane ?

Cu o zi înainte de sosirea fiicei, Anne îi comunicase domnului Răşcanu că la una dintre moşiile familiei se ridicase mai mare peste slugi un anume vâtaf nebun, care provocase rebeliunea argaţilor şi chiar a sătenilor din comună. Acel vâtaf purta un nume imposibil de rostit şi Anne i l-a dat soţului, însemnat pe o hîrtie. Răşcanu a citit cu surpriză : Al lui Buric. „— Dar cum e cu putinţă acest nume ! s-a revoltat el. Un asemenea nume nu poate exista în nici o limbă, e o aberaţie. Nu pot fi îngăduiţi printre auxiliarii mei decît oameni cu nume normale. Al lui Buric e precis un patologic.“

Avocatul a clocotit de indignare nu atît pentru situația cruntă, de la acea moșie, cît pentru acest delict onomastic. În toamnă, în timpul răscoalei de la Greuța — moșie a buncii Grădișteanu, fusese omorît cu furcile, de femei, un arendaș poreclit Boșimanu. Acum, pe propria lui moșie apăruse un vâtaf criminal : Al lui Buric. Lui Rășcanu i se părea de neînchipuit ca oamenii să poarte numele unor părți anatomice din trupul lor, precum : Buric, Gît, Maț, Bojoc, Rînză și chiar Deșt, Labă, Ceafă, Șale, Bucă, Noadă, Dos — la Cameră cuvîntul fusese spus de-a dreptul. În aceeși ordine infamantă se așezase Cîrnu, Chioru, Cișu, Scurtu, Lungu, Strîmbu, Spînu, Rîncu, Rîmbu, Hîdu, Pocitu, Sfrijitu, Smucitu, Bîlbîitul, inși stigmatizați, după codul tradițional, socotiți ca malefici, fără drept de acces la ordinea publică. Un basm tipărit de domnul Creangă de la Iași, la începutul războiului, în „Convorbiri literare“, lămurea definitiv chestiunea. Basmul definea chiar din titlul său — „Harap Alb“ — excepția benefică. Harapul, în accepțiunea populară, e negru, dar eroul basmului era un harap alb, Harap-Alb, el infirma deci media lumii, care era mediocră, rea, el era vrabia albă, rîndunica albă sau renul alb din poveștile nordice. Infirmarea se producea desigur și-n invers : exista în acel basm și-un contra-erou, mai rău decît lumea, poreclit Spînu. Acesta era infirmul, hîdul, pocitul, bîlbîitul, care nu trebuia să aibă acces la ierarhia lumii, trebuia interzis socialmente, fiindcă el era uzurpatorul. Revenind la generalitatea problemei, Rășcanu și-a spus : „— Porecla e o infamie. Cînd societatea îngăduie să iasă la lumină inși stigmatizați prin porecle, începe apocalipsa.“ Apoi ceva mai calm : „— Există rînduieli ierarhice și în materie de onomastică : sus — numele, jos — poreclele. Orice răsturnare duce la anarhie.“ Apoi aproape speriat. „Începe oare era marilor răsturnări ?“

Din nou Rășcanu s-a întîlnit cu acel necunoscut Lucrețiu Parva, care publicase de curînd niște glose chiar pe această temă. Într-un studiu de onomastică, editat în fascicolă, tînărul savant scria cu îndreptățire :

„Porecla numește, dar și stigmatizează. Capacitatea inventivă a unei comunități în materie de porecle exprimă nu numai un indice de inteligență, dar și un

cod etic. Prin porecle se definesc anume interdicții, legate uneori de fatalități organice sau psihice. Borșitu, Bihlea, Căcărează, Cur-lat (devenit Curlat sau Corlat, nume foarte onorabile !). Un repertoriu al poreclelor este o geografie a cusurilor pe care o societate o dorește scufundată, pentru ca la zi să urce, ca niște piscuri din ocean, numai numele generice legiuite. Este oare de prevăzut o răsturnare pe acest plan, o ridicare a fundului obscur la lumina socială, o revanșă a poreclelor ? Nu-i de conceput un prim-ministru numit Căcărează, nici un episcop Cur-lat. Deși evul de mijloc a legitimat porecele, acești copii din flori ai limbii, acoperindu-le adesea cu faimă : Pepin cel Scurt, Pedro cel Crud, Ivan cel Groaznic ș.a.m.d. Și românii cunosc un Bogdan Chioru, un Petre Pribeagu, un Mihnea Turcitu, trei cazuri care exclud teoretic accesul la demnitatea dinastică : un domn nu poate fi chior (scurt, lung, ciung, pocit, smucit, bîlbîit), nu poate fi pribeag — tron însemnează stabilitate, nu poate fi turc, adică de o altă lege decît nația. În materie de putere, poporul nu accepta decît normalitatea excepțională — cel mare, cel bun, cel viteaz, cel pios, cel loial, respingînd restul sau recurgînd la numerotare, Cutare Întiul, al Doilea, al Treilea etc., cînd nu varsă numele la groapa comună, în neantul uitării.“

Apoi mai departe, dîndu-i delicii lui Rășcanu :

„În onomastică, impersonalitatea e garanția identității. Sînt legitim Ioneștii, Popeștii, Vasileștii, Maioresții, Delenii, Brezenii, Petrenii, Urșenii, Tețcanii, Pașcanii, Rășcanii, care pot fi și boieri și țărani. Oricît de mare ar fi bogăția onomasticeii — și la români este !, oricît de diferite ar fi modalitățile de compunere a numelor, după anume legi, numele nu trebuie să devină un caz, iar cazul — cînd apare — reprezintă excepția. (Hasdeu este un caz onomastic). Drept consecință, poetul reprezentativ al nației române nu se

va putea numi Sbîrlea, Pîrlea sau Sfîrlea. Sau se va putea numi astfel, dacă cel damnat să-l poarte va izbuti — printr-un fantastic efort — să proiecteze numele infamant în empireu, purificîndu-l.“

Din fericire, și-a spus Rășcanu, pe acest plan lucrurile stăteau binișor la români : Alecsandri, suna bine, Eminescu — nu Eminovici !, la fel. Deși aici ceva trăgea în sus, spre empireu, ceva în jos, spre pămînt. Mai departe, în studiul său, Parva extrăgea porecle din Homer — Iliada și Odiseea, din Vergiliu — Eneida, din Mahabharata și Ramayana, în sfîrșit din Saga islandeză. Ultima listă i-a reținut atenția lui Rășcanu prin pitorescul porecilor.

„Orn cel Strașnic, Bjorn Picior-de-Taur, Mord Scripcă, Ragnar Nădragi-de-Piele, Ulf Îngălatul, Thord Părosul, Hallgerd Picioare-Lungi, Sighvat cel Roșu, Ketil Cîrnu, Askel Mutu, Oleif cel Lat-în-Spate, Gudurn-Soarele Noptii...”

Cu acest soare al nopții în cap, Rășcanu s-a gîndit la noaptea istorică ce avea sigur să urmeze, dacă un cataclism social, ca cel pe care îl avea în vedere, ar fi adus sus lumea porecilor. „— Cum adică, Ionescu-Chitic, Labă, Mișa Chiorul ? Erau de-ajuns Firfircă (Brătianu) și Democlanță (C. A. Rosetti), erau de-ajuns ceilalți pe care-i trăsnea domnul Eminescu în „Timpul“, nu era nevoie să vină din urmă Gargaragiu, Sacagiu, Sbîrlea, Sfîrlea și Pîrlea, ca să nu se pornească întreaga gloată medievală, în frunte cu Struțocămila lui Dimitrie Cantemir.“ Rășcanu nu se putea rupe de sub obsesia acestei chestiuni cu totul laterale, care i se părea însă de un interes capital. Uitase aproape de propria-i moșie, de al lui Buric care-i teroriza argații, de intrușii din casă, părăsind solul și ridicîndu-se mereu mai sus într-un punct din care se vedea generalitatea. Atît fusese de terorizat acest neam, de-a lungul vremii, de pericolul ființelor stigmatizate, care capătă acces la putere — nu doar în basme ci în politică ! — încît un prinț savant, Dimitrie Cantemir, alcătuisese chiar o carte

a poreclelor, un fel de roman onomastic intitulat „Istoria ieroglifică !” Lui Rășcanu, se părea că Lucrețiu Parva îl continuă direct, pe acest plan, pe Dimitrie Cantemir.

Avocatul s-a întrebat încă o dată : cine era acest domn ? Ideile lui, de esență utopică — în chestiuni de filologie, politică, filosofie — exprimau defensivă, dar și ofensivă nației, în idealitate. Era un bărbat excelent pentru Hélène. Fiicei lui i-ar fi stat bine sub noua identitate : Doamna Hélène de Parva sau Elena Parva. Numele lui Parva era oricum un caz onomastic.

*

Exaltarea lui Hélène era suspectă. După iureșul de veselie adus în casă, a urmat o prăbușire. Tante Clotilde, bătînd la ușă, a doua zi dimineața, și intrînd fără a mai aștepta răspuns, a surprins-o plîngînd. Mătușa venise să-i atragă atenția asupra darului lăsat pe pian de doctorul Duner. Hélène și-a revenit, a trecut la pian, a executat cu brio acel „Menuet pentru șoriceii domnișoarei Hélène”, apoi a rîs fericită. Părea din nou fericită. I-a spus lui tante Clotilde că vrea să se mărite. „— Dar știi, imediat ! Nu mai aștept o singură zi !” A rîs din nou, a cîntat la pian, i-a poruncit lui tante Clotilde să comunice vestea în casă, a mai adăugat că l-a și convocat pe Toma.

Tante Clotilde a ieșit buimăcită. Lîngă ușă, Aurica a oprit-o și i-a șoptit ceva la ureche. Tante Clotilde a pornit spre sufragerie, în hohote de plîns : Hélène scuipa sînge.

*

Nae avea de astă dată noroc : după fuga din spital, găsisse cameră liberă chiar la hotelul lui : chiar camera lui, care parcă îl aștepta. În urmă cu un an, în primăvară, cînd sosise la București, camera lui era ocupată. Nae fusese

obligat să urle la patron, să-l amenințe că-l împușcă, pînă cînd individul — un terrian infect ! — făcuse ce făcuse și-i eliberase camera. În toamnă, cînd ieșise din spitalul de la Turnu-Măgurele din nou scandal : „— Vreau camera mea !” strigase Nae. Dar din nou camera lui era ocupată. „— De cine ?”. Camera lui era ocupată de un muribund, un cavaler de industrie sau așa ceva, unul căruia îi venise chef să moară într-o cameră de hotel la București. Patronul i-a mai spus că spălătoreasa hotelului tocmai îi ținea muribundului lumînarea. „— Și cît mai durează ?” s-a interesat atunci maiorul, ceva mai concesiv. „— Păi mult n-ar mai fi. Cîte ore sînt ?” Era trecut de 12, post-meridian. „— Cred că pînă la 14, post-meridian, se duce, i-a mai spus patronul. Cît beți alături o cafea, gata, s-a făcut. Dar și mai bine : dom' Nae, lăsați aici ordonanța. Cum liberez camera, cum trimit să vă cheme.”

Acum camera îl aștepta, dar lui Nae îi murise ordonanța, și n-avea cine să-l ajute să urce la odaia lui. Cînd a coborît din trăsură, în cămașa de noapte, cum se afla, și cu mantaua între umeri, patronul s-a speriat. S-a repezit, l-a primit în brațe, a strigat la slugi :

— Veniți repede, sus cu el !

L-au dus pe brațe și l-au așezat în pat — patul lui. Camera era aerisită, deși încă mirosea a tutun de pipă al fostului pasager. Aspirînd aroma, Nae părea că și-a revenit.

— Domnule maior, ce-i cu dumneavoastră ? l-a chestionat patronul.

— Monșer, a bîiguit el, sînt nițel cam amețit. Apoi zîmbind silnic : Cred c-am făcut-o lată...

— Deh ! a spus patronul, care îl cunoștea. Ar fi trebuit să vă mai cruțați... Apoi cu un entuziasm special simulat pentru client : Dar nu-i nimic, un vin fiert, o fată tînără la pat și oboseala trece.

Nae tăcea. Pirotea. Patronul a înțeles că trebuie să se retragă :

— Dau ordin să nu vă deranjeze nimeni ! a spus el. Marița-i p-aproape. Din cînd în cînd vîră capul pe ușă. Dacă doriți ceva, îi spuneți ei.

Marița era spălătoreasa hotelului. Cînd să iasă, Nae l-a oprit însă pe patron, în prag, cu un semn :

— Vezi că în buzunarul mantalei mele se află o carte de credit. O iei și te duci la Casa Krașmaru. O să-ți numere, contra ei, treizeci de napoleoni. Nu-i nevoie să semnezi, cartea e la purtător. Îți oprești banii de hotel, auzi ?

Nae vorbea slab, patronul întinsese gîtul să audă mai bine. Mîna bolnavului i-a făcut semn să vină mai aproape, lîngă pat. Nae i-a mai spus cu glas stins :

— Apoi trimiți pe cineva la Iani, să-mi facă o cafea. Cafeaua mea... Să mi-o trimeată fierbinte, cu ibricelul împrejmuit cu cărbuni. Știe el !... În drum să se oprească și la Suduc tutungiul. Să-i ceară tabacul meu. Nu alt tabac. Și nici de pipă. Apoi, parcă mai întremat : Ce zi e azi ?

— Miercuri, domnule maior ! a răspuns patronul, cu regret.

Nae s-a încruntat, părea neplăcut surprins, nu-i convenea se vede această zi de miercuri. Căuta în minte, cu efort, o soluție. A ezitat mult, în sfîrșit s-a decis :

— Atunci să trimiți un băiat la locanta lui Avtichie. Știi unde. S-o ia din Sfîntul Gheorghe spre Covaci, de-acolo s-o țină înainte pe mîna stîngă, pînă simte-n nări un miros plăcut. Îl duc nările...

— Cunosce locanta, l-a asigurat patronul. Trimet băiatul imediat.

— Aș mîncă urzici, a spus Nae dintr-o suflare.

Patronul a oftat și a deschis brațele a neputință :

— De unde urzici, domnule maior ? Încă n-au apărut urzicile...

Pofta de urzici a lui Nae se dezlănțuise prea devreme, ceea ce era ori semn rău, ori semn bun. În urmă cu un an, același domn Nae sosise la hotel cu o țigăncușă care-i gătise urzici. Patronul a protestat, nu îngăduia ca un ofițer să intre cu asemenea persoane în stabiliment, să se coboare adicătelea pînă acolo, la țigănci. Acum, dom' Nae urma să-și pună pofta-n cui de urzici, căci nu apăruseră încă.

— Poate are hribi, hibri uscați, a mai spus patronul, încercînd să-l abată pe Nae de la gîndul urzicilor. Avtichie e mare meșter în plachia de hribi.

— Nu-mi plac hribii uscați, a respins Nae, acum **parcă** și mai înviorat.

— Ehei, a exclamat patronul, eu știu că dumneavoastră vă plac numai trufandalele !... Dar e bun și-un pește. **Că** miercurea-i dezlegare de pește.

Maiorul a consimțit să i se aducă pește, tot printr-un semn cu mâna.

— Și ca vin ? Ce vin să vă aducem ?

— Vinul lui Avtichie.

— Da, înțeleg, un vin de miercuri.

Toate erau puse la punct, patronul a dat să iasă, dar o grijă ivită brusc în minte l-a făcut să se întoarcă :

— Și dacă vă caută conia Didina ?

Nae n-a auzit. Parcă nu mai sufla. Infiorat, patronul a întins mâna spre gura bolnavului, așteptînd să-i simtă ră-suflarea în palme. Respira. Dormea ? A repetat :

— Ziceam de conia Didina...

Nae a făcut un semn de refuz cu mâna, iar patronul a ieșit din odaie în vîrfurile picioarelor, după care a închis ușa cu grijă. Spălătoreasa, care era pe-aproape — spăla pe jos — îl privea. I-a spus în șoaptă jupînului :

— Lasă ușa deschisă, jupîne. Am eu grijă de el...

Patronul a coborît scările îngîndurat, nu știa ce să facă cu cheia camerei lui Nae, pe care o luase la el. A dat s-o atîrne în vitrina cu chei, dar a realizat că nu e bine. Ar fi însemnat că dă liberă camera, oricine s-ar fi agățat de această cheie, acum în lipsa de camere libere, de la București. Trebuia mai bine să încredințeze spălătoresei cheia, doar ea urma să-l aibă în grijă pe ofițer. Sau s-o țină la el, după ce ar fi examinat cu atenție buzunarele pasagerului. S-ar fi putut ca dom' Nae să aibă asupra lui și alte hîrtii de valoare — sau giuvaericele, cum avea altădată ! — și atunci era prudent ca aceste valori să fie puse la adăpost în casa de fier a hotelului.

Cît delibera, cu cheia în mînă, pe scări a apărut spălătoreasa . Femeia părea îngrijorată. Ținea în mînă un sfert de luminare.

— Dă-mi chibriturile, jupîne ! a cerut ea.

El a tresărit. A pus cheia pe tejghea și a privit-o pe femeie cu ochi măriți de surpriză. A deschis apoi sertarul tejghelei, a luat cutia de chibrituri și i-a întins-o biuguind :

— Adică...

— Încă nu, a spus ea, dar să fiu pregătită.

Femeia a plecat înapoi, pe scară, el a dat să ia cheia și s-o atârne în vitrină, dar asupra cheii s-a întins mîna unui nou pasager :

— O vreau eu. Pentru o noapte !

— Domnule, n-avem camere libere...

— Dar camera-i liberă ! și pasagerul a indicat cheia.

— Cum să vă spun ?... Aici e cineva care... chiar în clipa asta...

— Și cît mai durează ?

— Cîte ore sînt ?

Pasagerul i-a arătat patronului ceasornicul, apoi s-a așezat pe un scaun. Era istovit. A adormit imediat, cu capul rezemat de tejghea.

•

La consultul medical al domnișoarei Hélène au fost convocați doctori de diferite specialități, care au defilat rînd pe rînd pe la patul bolnavei, pentru ca la urmă să se adune în salon, într-un consiliu al somităților din care nu lipseau dr. Mawr, dr. Ludovic Fialla, dr. Felix, cîțiva camarazi de pe front, printre care dr. Petrescu, consultul fiind prezidat de inspectorul sanitar general al armatei, dr. Davila, care, deși era farmacian, ținuse să fie prezent și să conducă dezbaterrea. Pe afară, prin grădină, se plimba dr. Darsh, om de o reputație medicală dubioasă, datorită unor pilule „făcătoare de minuni“, pe care autoritățile științifice bucureștene nu-l admiseseră la consult. Ca să iasă din această situație jenantă, dr. Darsh se scuzase față de colegi, spunîndu-le că e obligat să rămînă afară, în grădină, pentru cazul cînd ar fi chemat la „telefon“. Dr. Darsh făcuse senzație nu numai datorită pilulelor cu același nume,

dar și prin faptul că, la începutul anului, după Bobotează, izbutise să introducă prima comunicație telefonică din București. El își cumpărase un aparat vorbitor din Germania, compus dintr-o pîlnie care prelua vocea umană, o conducea printr-un fir de cupru pînă la o altă pîlnie, aflată la distanță, care se punea la ureche și făcea audiția vocii perfectă. Darsh instalase acest aparat senzațional în cabinetul său de consultații, iar un alt aparat, identic, se afla montat la colțul străzii, în prăvălia unui apotecar care ținea și debit de tutun. Persoanele care doreau consultații la Darsh le puteau solicita numai telefonic, prin aparatul de la farmacia-debit. Multe persoane se făcuseră bine numai atingînd acel aparat miraculos, care a trezit gelozia și chiar ura lumii medicale serioase. La sfîrșitul dezbaterei din casa Rășcanu, dr. Darsh a fost totuși poftit în salon — la insistența gazdei — tocmai în clipa cînd dr. Felix punea concluziile.

Era limpede pentru toți cei prezenți, a rezumat dr. Felix, că motivul îmbolnăvirii domnișoarei Hélène nu putea fi altul decît „aerul viciat de pe front“. La care, a mai spus Davila, s-a adăugat și o răceală, care a cuprins bronhiile și pleura. În schimb, aparatul locomotor se află în bună stare, a precizat cineva. Domnișoara Rășcanu încă se mișca, anatomia membrelor inferioare, ca și a celor superioare, era în funcțiune. La fel aparatul digestiv, deși apetitul scăzuse : domnișoara nu mai mîncea. La fel aparatul circulator, cu precădere inima, care bătea perfect, c-un plus de exaltare, propriu vîrstei. Posesorul aparatului telefonic n-a fost poftit să-și exprime opinia, aveau cuvîntul specialiștii în celelalte aparate, aparținînd bolnavei. S-a revenit, în consecință, asupra acestora, cu precădere asupra celui respirator, iar unul dintre specialiști a trecut dincolo, la patul bolnavei, pentru un examen suplimentar. Auscultat prin cearșaful în care era învelit, pieptul domnișoarei emitea niște zgomote nefirești, suspecte. Specialistul s-a reîntors îngîndurat, reconfirmînd observațiile precedente : „— Da, și bronhiile au fost prinse !“

La consult fuseseră utilizate mai multe termometre, fiecare medic era echipat cu un astfel de instrument, iar minusculele aparate se dovedeau a fi în consens : dom-

nișoara avea temperatură, adică arșiță, cum se spunea în popor, o arșiță care-i îmbujora obrajii și o făcea să transpire continuu. Între orele cinci-șase, post meridian, febra creștea, după care se așeza la un nivel staționar, fără a reveni la normal. La sosirea de pe front, în primele zile, febra fusese foarte mare, indicînd aprinderea plămînilor. Împotriva febrei s-au indicat, prin consens, ceaiuri sudorifice și comprese. Cu acest element morbid, care ținea de exterior, se putea lupta. „— Febra va ceda pînă la urmă ! a asigurat doctorul Grigoraș. Nu știu dacă n-ar fi cazul să se aplice și tradiționalele ventuze ! a mai spus el. Congestionările locale ale dermei adună febra și o ajută să se expulzeze.“ Nu toată lumea a fost de acord cu aplicarea ventuzelor, dar toți au consimțit asupra faptului că o stimulare a apetitului ar fi binevenită. S-a recomandat un vin aperitiv, de proveniență italiană, și niște picături. S-a opinat chiar pentru un pahar de borș proaspăt înainte de fiecare masă : acesta nu putea să strice. Regimul culinar urma să fie abundent : alimente proaspete și crude — ficat de pasăre, ouă, pescărie, cărnuri negre, pentru a se îngroșa sîngele „care să lupte cu boala“.

Peste toate, s-a pus „chestiunea aerului“. Aerul din București era certamente viciat. La ftizie era contraindicat un asemenea aer, și cum în țară, datorită războiului, aerul nu era propriu unei cure cu efect sigur, s-a recomandat — prin consens — cura de aer în Alpi, în Elveția, la Davos. În acest punct, doctorul Darsh, care fuma indispus, a intervenit :

— Onorați colegi, dar spuneți-mi, rogu-vă, s-a mai întors viu cineva de la Davos ?

Reacția a fost neplăcută, somitățile au întors priviri intrigate către intrus — ce rost avea să se pună o asemenea chestiune !, noroc însă că gazda nu era prezentă. Același doctor Grigoraș, trecînd peste incident, și-a continuat ideea :

— Davosul este locul de cură cel mai indicat pentru ftizie, din Europa. Nu văd ce s-ar opune ca domnișoara Rășcanu să facă o cură de aer la Davos !... Și ridicînd brațele : Desigur, aceasta comportă cheltuieli. Prințesa Elsa

de Maklenbourg a instalat acolo, la Davos, pentru fiica ei, o adevărată curte. A construit și o capelă...

Invocarea acestei povești cunoscute și folosirea cuvântului capelă l-a făcut pe Darsh să se ridice. El a pretextat că e somat să plece — din nou vreo convocare telefonică ! — dar, înainte de a ieși, „doctorul excroc“ a depus pe masă un flaconaș de sticlă, conținând pilulele cu același nume, pe care le dăruia bolnavei.

— Știu că sînteți sceptici, a spus Darsh, dar pînă la ora de față medicina n-a produs nimic mai bune pentru asemenea afecțiune ! *Au revoir*, domnii mei !

Darsh le răsturnase colegilor cazanul cu savanterii, după care a ieșit, lăsîndu-i într-o stare de confuzie. Toți cunoșteau boala, știau că este incurabilă, și, din punct de vedere pur științific, ar fi trebuit să recunoască faptul că mai mult nu știu, că de fapt nu știu nimic. Ideea unui alt agent patogen, decît aerul stricat sau frigul, putea fi admisă, dar care putea fi acest agent și cum arăta ? ! În orice caz, microbii, chiar dacă provocau boli, nu puteau strivi cariere. Tot ceea ce se mai putea în plus recomanda — față de lista de prescripții tradiționale — era o atitudine comprehensivă față de bolnavă, față de comportarea și capriciile ei, o terapie psihologică, și aceasta subînțeleasă, în cazul lumii bune. Asupra acestui subiect a insistat dr. Davila, cu precădere, secondat de savanții săi colegi.

În discuția finală cu titularul familiei, acesta a făcut o mină aiurită. Rășcanu nu putea concepe că ceea ce aude — se vorbea de ftizie, despre faptul că Hélène era ftizică — el auzea, dar nu putea accepta că această boală o lovise tocmai pe fata lui.

— Dar, domnilor, ftizia este boala sărăciei. E oare de conceput ?

— Ftizia se propagă și-n mediile sociale superioare, a lămurit doctorul Felix. Desigur, nu oricînd, ci în anume condițiuni, cum a fost la noi, cu războiul. De pe front s-au întors foarte mulți soldați cu afecțiuni pulmonare. Or, e bine știut, domnișoara Hélène a dus pe front o viață de soldat...

— Dar nimic nu i-a lipsit ! a intervenit Anne, cu pînica pe chip.

— Desigur, doamnă ! a aprobat Davila, consolator. Dar boala e boală.

Rășcanu nu putea crede ; a întrebat cu spaima în gît :

— Și cum, domnilor, vreți să spuneți că nu mai e nimic de făcut ?

S-a auzit un o ! de infirmare sau protest, un o ! cîntat în cor de toți participanții la înaltul consult, un o ! care-l lăsa șefului familiei latitudinea să înțeleagă ce vrea. Cu o mină gravă, doctorul Grigoraș a invocat cazul unei vindecări perfecte, comunicat într-o revistă medicală.

— Da, se cunosc asemenea cazuri, a mințit și Davila. Aceasta obligă însă la un tratament adecvat, la Davos...

— La Davos sau în altă stațiune...

— Cel mai bine la Davos !

S-a trîncănit apoi în franțuzește despre Davos, despre virtuțile acestei stațiuni, despre atracția muntelui vrăjit. Fervoarea factice cu care participanții la consult s-au aruncat asupra acestei teme ascundea ceva grav. Rășcanu l-a separat pe Davila de ceilalți medici, și s-a retras cu el într-un colț al salonului, pentru o discuție în doi. Dar a venit lângă ei și Anne.

— Tot ce pot să vă cer, le-a spus generalul, sprijinindu-se cu mîinile pe umerii celor doi, este un calm desăvîrșit. N-o contrariați pe Héléne cu nimic, vă implor. E logodită.

Vestea i-a uluit pe părinți ; Rășcanu a întrebat :

— De cînd ?

— Cu cine ? a întrebat și Anne.

— Cu domnul Toma Nicoară. Eu le-am fost martor.

Davila mințea din nou ; medicul șef al armatei nu asistase la logodna celor doi tineri, dar Héléne, în timpul consultului, îi ceruse să mintă. Ea era hotărîtă să se căsătorească neîntîrziat, generalul medic consimțise să-i pledeze cauza, iar acum își îndeplinea acest mandat :

— Dacă ține să se căsătorească și dacă tînărul logodnic acceptă, vă rog să vă dați acordul. Davila a mai adăugat : Din punct de vedere medical, nimic nu se opune ca Héléne să se mărite.

Soții Rășcanu au rămas neputincioși în fața ambelor decizii : boala și căsătoria, venite peste voința lor. Apoi

medicii s-au retras, unul cîte unul, salutînd cu politețe și refuzînd a primi onorariile. Rășcanu a îndurat și aceste momente, apoi s-a repezit la ușa dormitorului fetei. A bătut, a intrat, tremurînd de încordare :

— Hélène, am auzit că vrei să te măriți !

— Tată, a confirmat bolnava, nimic nu se poate opune acestei hotărîri.

Senzația că nu mai e nimic de făcut o avea, la Petersburg și generalul Iancu Ghica. În ultimele zile mesaje primite de la București nu mai puteau să fie transmise — nu mai era cui. Anunțându-se la cancelaria cneazului Gorceakov într-o chestiune curentă, unul dintre secretarii cabinetului i-a răspuns că cel solicitat va fi mult timp indisponibil „pentru domnul Ghica“. Sec, fără explicații. Ceasuri în șir, după această scenă, prințul Ghica a rămas închis în biroul său, fie plimbându-se, fie înțepenind în câte un fotoliu. Noul Oscar îl asalta cu cești de ceai, vărul Emil lipsea. A nu face nimic fiind într-un post, a fi într-un post de lângă o ușă închisă era insuportabil. Era insuportabilă și distanța de casă, drumul pînă la București ținea de imposibil, mai aproape era Suedia sau Polul Nord. Dincolo de fereastră, pe coronamentul casei de vis-à-vis, atîrnau deasupra străzii, rînduiți în linie niște imenși țurțuri de gheață, la o mare înălțime. Prințul Ghica îi privea. Singurul gînd, în golul minții s-a legat în chip stupid de acei țurțuri imobili, asociind și un fior de spaimă pentru lumea inconștientă de jos : „— De n-ar cădea !...“

Izolarea generalului era mai apăsătoare decît la Constantinopole, în timpul crizei, unde cunoștea totuși lumea, o lume care-i era de mult familiară. Cu otomanii, românii se învățaseră, în veacuri, pînă acolo încît orice mutare pe

eșichierul relațiilor era anticipată de cei doi parteneri cu cel puțin câteva mișcări înainte. Dintr-un anume punct de vedere, politica n-avea mister între români și turci. Prințul Ghica îl cunoștea pe Savfet-Pașa pînă la gesturile mici, pînă la tabieturi, așa cum otomanul îi cunoștea diplomatului român pînă și gîndurile. „— Eu știu ce vrei, i-a spus o dată Savfet-Pașa, numai că nu se poate. Pentru noi e clar că pe fidelitatea voastră nu putem conta.“ Și ceva mai tîrziu : „— La primul prilej vă veți declara fie neutri, fie independenți !“ Apoi oftînd : „Voi faceți parte dintre copiii de adopțiune ai imperiului.“

Acolo, în sud, la Constantinopole, în clipa cînd Savfet-Pașa spusese această replică, la fereastra ministerului otoman de externe înflorea o magnolie. Timpul aparținea imperiului. Nici vorbă ca Ghica să fie grăbit cu răspunsul. L-a oferit lui Savfet-Pașa cu mult mai tîrziu, cînd magnolia se scuturase. „— Este deci vorba, a replicat Ghica, în acest moment, despre o fidelitate contractuală, nu despre una organică !“ „— Da, a aprobat bătrînul, ținîndu-și partitura, voi sînteți de două ori infideli !“

Infidelitatea avea în ochii lui Savfet-Pașa un sens dublu : politic și religios : politic, fiindcă românii urmăreau desprinderea cu orice preț de imperiu, religios fiindcă aceiași români erau ce erau : niște necredincioși, ca toți europenii. Acești europeni, de la o vreme, după blestemata Revoluție Franceză, după Napoleon mai ales, agitau pe toate cărările ideea dreptului și a egalității dintre nații. Savfet-Pașa, zîmbind față de această enormitate, i-a spus odată diplomatului de la București, chiar înainte de a se fi pronunțat ruptura : „— Căci ce egalitate poate fi, te rog să-mi spui, între o muscă și un armăsar ?“ Ghica l-a corectat, introducînd expresia românească cea mai adecvată pentru situație : „— Între un țîntar și-un armăsar, adică !“ „— Exact !“ „— Este totuși una, a răspuns generalul, amîndouă aceste ființe au îndreptățirea lor de a fi.“ Otomanul a rîs fin, așa cum rîdea el cînd era bine dispus. L-a întrebat apoi pe Ghica : „— Ați recomandat această înțelepciune și celorlalte imperii ?“ Ce ironie !

Dar cui să fi recomandat asemenea înțelepciuni, cînd partenerii lui Ghica din noul post, din nord, erau asemeni otomanilor eroici și aspri din vremea lui Mircea cel Bătrîn. Aici, la Petersburg, ținuturii de gheață atîrnau deasupra caselor ca niște fierăstraie cîte șase luni pe an. Cînd se topeau, dispăreau brusc, în torente de cascadă : o altă calamitate. Contactul cu Europa, cu Franța mai ales, rafinase spiritul otoman. Savfet-Pașa — ca și alți diplomați ai Porții — avea replici care ieșeau din tipicul vechi, din stilul laconic, posomorît-tulbure, sau violent, stilul sabie, pe care-l practica acum cneaz Gorceakov. Se domolise și vocația misionară a imperiului de la sud, silit de mai mult timp să bată în retragere și să cultive dialogul. Otomanii pierdeau, e drept, dar ca niște nababi. Cu o săptămînă înainte de a părăsi Istanbulul, după ce prințul Ghica ceruse restituirea pașaportului, la ultima întîlnire, Savfet-Pașa l-a întrebat : „— Ce-și dorește, totuși, mai mult și mai mult domnul Ghica, din Istanbul ?” Întrebare derutantă, era vorba despre o dorință intimă, și Ghica a spus : „— Un pisoai de Angora pentru copiii mei !” Otomanul a rîs, fericit, trecînd peste momentul sumbru. A doua zi, în curtea interioară a reședinței lui Ghica, printre tufe de trandafiri, leandri și portocali, servitorii au descoperit nu mai puțin de o sută de pisoai de Angora, care fojgăiau, se cățărau și mieunau printre crengi. Spectacolul era divin. Doamna Ghica a prins de ceafă, ca pe un fruct, un singur pisoai, pe care l-a și adus în țară, la București.

Așa stînd lucrurile, nu numai românii, dar toți europenii cunoșteau bine imperiul sultanilor, pînă în măruntaie, pînă acolo încît se pricepeau în a-i folosi mecanismele, mai mult : imperiul devenise necesar în jocul imperiilor. Perplexitatea lui Ghica se lega tocmai de această situație : dacă europenilor imperiul sultanilor le era necesar, de ce atunci au admis ca partida războiului, iar acum partida păcii, să se joace exclusiv între ruși și otomani ? Pînă la ora prezentă, nici un semn că pacea de la San Stefano ar fi putut constitui un obiect de discuție între cei doi mari beligeranți și celelalte mari puteri. Pînă la ora dată, războiul și pacea erau încă un obiect bizar aruncat la răspîntia cu obiecte curioase dintre marile imperii. Lucru și mai ciudat, toți cei implicați în chestiunea păcii

din Orient — cazul lui Iancu Ghica — deveneau în ochii diplomației europene niște suspecti. Aceasta chiar și fusese situația generalului la o recepție, în saloanele ambasadorului Franței — la numai o zi după pace ! —, când diplomații acreditați la Petersburg l-au ocolit pe consulul român, tratându-l ca pe un bolnav. Toți păreau altminteri constituiți într-un conclav de medici, siliți de împrejurări să examineze o maladie bizară. „— Și chiar ați fost amestecați în acest război ?“ „— Dar cine v-a pus, domnule !“ „— O, a fost o mare necugetare, ba chiar o iresponsabilitate, s-ar putea spune. Nu vă imaginați că după *pax othomana* va urma *pax rossianica* ?“ „— Bine, domnii mei, a îngăimat Ghica, dar ne aflăm totuși în Europa !“

A fi în Europa însemna pentru Ghica, și pentru cei ai lui, a afirma și a te conforma unor principii. Era acum în cauză principiul dreptului, a îndreptățirii unor popoare de a fi libere și pe deplin stăpîne pe soarta lor. „— Se pot afirma liber aceste principii ?“ a întrebat el. Desigur, nimeni nu se opunea, într-un salon se putea afirma orice. „— Trebuie totuși să ne conformăm afirmărilor, de principiu, pentru a putea rămîne cu cuget curat în cîmpul eticei și al moralei pe care jurăm“ „— Dar cine jură, domnul meu ? !“ a întrebat cineva. Ghica a insistat, căuta un partener pentru a-i pune chestiunea obsesivă : „— Există o forță a dreptului ?“ S-a plimbat de unul singur prin salon, cu întrebarea rămasă asupra-i, pînă s-a trezit față în față cu ambasadorul Americii, generalul Pomuț, român de origine, cu care Iancu Ghica întreținea raporturi amicale. Pomuț era un militar încet și ticăit, pricepea anevoie lucrurile, nu putea ieși nicicum cu gîndul dincolo de țarcul faptelor. Era singurul diplomat dintre cei prezenți, care studiasse temeinic, paragraf cu paragraf, tratatul de pace de la San Stefano.

— Mie tratatul nu mi se pare catastrofal pentru voi, a început el. Păgubiți sînt ceilalți balcanici, în afară de bulgari. O Bulgarie mare înseamnă de fapt o Rusie mică, așezată chiar la poarta Constantinopolului, lingă Bosfor. Vor accepta ceilalți europeni așa ceva ? Mă îndoiesc.

— Iată că acceptă !

— O, nu ! Nu sînt atît de imbecili cum par, sînt de fapt mai mult şireţi.

— Atunci cum pot accepta ceea ce ni se întîmplă nouă ?

Americanul părea nedumerit. A întreat :

— Vă referiţi la Basarabia ?

— Desigur ! Şi nu numai la asta...

Pomuţ însă nu ieşea din pasul lui mocăit şi măsurat. El vedea litigiul în chip pragmatic şi nu pricepea cum bărbatul din faţa sa putea opera cu un alt criteriu, care se numea şi pretenţios : principiu !

— De ce nu treceţi peste incident ? i-a spus în cele din urmă americanul, invitîndu-l pe Ghica să lepede orice teorie. Rusia vă oferă o compensaţie, în cazul celor trei judeţe basarabene. Vă ia cu o mîină şi vă dă cu alta...

— Dar ne ia ceea ce-i al nostru !

— Ei şi ? Primiţi în schimb altceva, foarte util. Cînd America a cumpărat Alaska, de la Rusia, a ştiut că n-are ce face cu ea, dar şi-a zis : cine ştie cînd ne trebuie !... Voi, la fel. Pierdeţi ceva, Basarabia, dar cîştigaţi altceva, Dobrogea. Mîine, marfa de azi va fi scumpă.

— Domnule, a strigat Ghica, patrimoniul unui stat nu se cumpără şi nu se vinde. E la mijloc o chestiune de principiu...

Pomuţ l-a privit cu ochi uimiţi, iarăşi se invoca acel cuvînt oribil : principiu. Deşi român de obîrşie, dar gîndind ca un american, nu pricepea ce vrea în fond românul de la Bucureşti. I-a spus după o vreme :

— Pe voi, pe europeni, vă vor pierde principiile. Şi politica !

— Pe voi, pe americani, i-a replicat Ghica, ceva mai domolit, dacă politica nu vă cîştigă veţi fi pierduţi. Un stat nu se poate construi ca o bancă !

— Dar o bancă poate cumpăra state !

— Va fi același lucru : state cumpărate și state vîndute. Fără nici un scrupul !

— Va fi totuși un scrupul : ciștigul.

— Dar sub state se află totuși popoare. Cel puțin aici, la noi, în Europa !

Pomuț nu s-a supărat. Nu pricepea însă cum nu înțelege partenerul de conversație un lucru atît de simplu : schimbul, mai ales atunci cînd se compară suprafețe, în cazul dat întinderi de pămînt. Ce aveau a căuta aici sentimentele ! L-a mai întrebat o dată pe Ghica :

— Și n-ați primi nici dacă, prin absurd, vi s-ar oferi Australia ?

— Ei bine, nu.

— Dar de ce ? a întrebat Pomuț, cu suferință.

— Fiindcă, domnule, i-a răspuns Ghica, noi nu vrem să ne trezim, acceptînd schimb după schimb, la voia oricui, că ne-am mutat în Australia.

Cei doi au suspendat conversația, nu mai aveau ce-și spune, dar în spațiul rămas disponibil s-a introdus altcineva, un belgian :

— E adevărat, l-a întrebat pe Ghica noul venit, că veți permite Rusiei să treacă cu trupe spre Bulgaria de cîte ori poștește ?

— Întrebați Rusia, a răspuns Ghica. Nouă nu ni s-a cerut consimțămîntul. Rusia și-a rezervat dreptul de tranzit prin țara mea fără a ne mai întreba.

Generalul Pomuț s-a burzuluiit ; înțelesese fața practică a chestiunii :

— Fără un contract special între părți nu se poate ! a ținut să precizeze el, în chip foarte hotărît.

— Ba se poate, domnule ! a arătat Ghica. Nu pricepeți că înțelegerea s-a făcut peste capul nostru ?

— Dar în acest caz, a intervenit și belgianul, cele două mari puteri v-au readus la vechiul statut.

— Acum pricep ! a spus Pomuț. Și din nou perplex, privindu-l pe Ghica : Atunci de ce v-ați mai vărsat sîngele ?

După recepție, Iancu Ghica s-a dus la Prohorini, unde era așteptat. Aici toți erau așezați la masă și discutau cu însuflețire, dar odată sosind el, lumea a tăcut brusc. S-au auzit doar zgomotul tacîmurilor și clinchetul discret al paharelor, s-a simțit doar o undă de ger venind dinspre partea grafinei : „— Luați, mîncăți, Ivan Grigorievici !“ l-a îndemnat cineva de-ai casei. Ghica a luat, a mîncat, totuși nu venise să se îndoape, venise într-o casă, a lăsat tacîmurile pe suporturi și a așteptat. „— Nu mai mîncăți ?“ „— Vin tocmai de la o recepție !“ „— Mă rog, atunci măcar un ceai !“ S-a rezervat să bea un ceai, iar ceilalți au reluat discret conversația, pe o temă domestică, ignorîndu-l cu totul, dîndu-i senzația că nu există.

S-a discutat mult timp despre boli, bolile familiei, s-a evitat subiectul Tolea și boala lui, s-a extins dezbaterea asupra stațiunilor de cură din Occident, toată lumea fiind de acord că la Karlsbad se află cele mai bune ape minerale, deși grafina pretindea că nu-i de suportat Karsbadul „căci prea pute a nemți“. Abia spre sfîrșitul acestei dezbateri, o bătrînică din clan, o rudă săracă, s-a milostivit de general și l-a întrebat :

— Ce mai face verișoara Pulheria de la București ?

Cele două doamne nu se văzuseră niciodată, dar erau rude, de unde interesul ce și-l purtau reciproc. Tatăl coanei Pulheria fusese domn gospodar al Valahiei pe timpul protectoratului, cînd țările române făceau parte — în viziunea bătrînelor doamne petersburgheze — din comunitatea imperiului rus. Coana Pulheria reprezenta deci un memento al unor vremi ideale.

— Ce vrei, a tunat Feodosia Petrovna din capul mesei, ca să curme acest subiect. Lumea s-a schimbat. A apărut între timp ingratitudea.

Ingratitudea era rostită cu majusculă. Sustragerea românilor de sub protectoratul rusesc era văzută cu o insubordonare familială, o infidelitate ilegală, ilustrată chiar de persoana generalului Ghica, prezent la masă —, spre deosebire de viziunea lui Savfet-Pașa, care socotea

infidelitatea românilor legitimă, aceștia fiind ceea ce erau : niște necredincioși de drept, prin neaderare la Islam. Din tensiunea conversației se simțea că rămânerea generalului în casa Prohorin va fi scurtă. Grafina de altfel a și încheiat subiectul, s-a ridicat de la masă și scuturându-se de firimi-turi a spus :

— Tocmai de aceea mă întreb dacă nu trebuie să vă întoarcem spatele definitiv.

Cînd s-a întors acasă, nu cu sania, ci pe jos, Iancu Ghica a trecut din nou pe sub streșina cu țurțuri de cristal. Și-a dat seama de pericol cu întârziere după ce trecuse pe sub săbiile de gheață. S-a oprit și a privit în sus. Încă nu că-zuseră.

*

Adelei îi apăreau mereu alte persoane în vis, nu Din. O dată l-a visat pe prinț — nu-și mai amintea cum, indis-tinct și negru, o forță opresivă —, altă dată l-a întîlnit în vis pe Alec Rășcanu. Era prezent la acea serată a umbrelor și un personaj bizar, care nu comunica cu nimeni, pe care toată lumea îl ocolea cu grija, numindu-l Marele Jignit. Ma-rele jignit i-a făcut loc Adelei încă de la intrare, lăsînd-o să-și depună șalul negru și pelerina, retrăgîndu-se apoi dis-cret, pentru ca femeia să-și retușeze fardul în oglindă, îna-inte de a trece dincolo. Acolo se mișcau și conversau foarte multe persoane, fără a se atinge unele cu altele, într-un fel de surdină a mișcării și a sunetelor. Ea avea o curios de bună dispoziție, un freamăt de a comunica, aproape o febră care o făcea să-și miște permanent evantaiul, să caute, să privească în jur, să converseze. Lui Rășcanu i-a spus, cu umor :

— Ai început să-ți petreci nopțile aiurea. Bîntui pe coclauri !...

El a tresărit, prins parcă în flagrant delict de prezență, în hohotele de rîs ale unor persoane necunoscute, care se

aflau de față. Ea a continuat a-i vorbi în surdină, fixîndu-l cu un ochi de medic, ca pe un pacient iresponsabil :

— Ai probabil somnul greu, te doboară ca pe-un butuc, nu mai știi ce faci ; cînd dormi, dormi fără vise.

— Și ?

— Și cutreieri aiurea ! Ai avut o mătușă grecoaică ?

Rășcanu s-a speriat de-a binelea :

— N-am văzut-o de nu mai țin minte, s-a apărat el, ca și cum ar fi fost vorba despre o fantomă. A murit acum un secol ! a mai spus el, parcă justificîndu-se.

Ea a zîmbit, față cu această minciună enormă.

— Nu-i chiar așa, i-a răspuns, fără să precizeze ce anume nu era așa : n-o văzuse de-un secol pe grecoaică sau grecoica încă mai trăia ?

Rășcanu s-a îndepărtat de ea, zăpăcit, bolborosind pentru sine :

— E nebună...

El căuta vizibil o confirmare la persoanele din jur, care-l evitau, care, pînă la urmă, l-au și lăsat singur ; ea s-a îndepărtat, zîmbind, dar auzindu-i gîndurile :

— O fac pe discreții ! și-a spus Rășcanu, respingînd ideea că el, aflîndu-se în somn, ar cutreiera pe aiurea. Își imaginează probabil că la vîrsta mea mă mai țin de amant-licuri !... În cheștiunea mătușei Caliopi ceva e totuși nesigur... De unde știe ? Cine naiba se amestecă în afacerile mele de familie ?!

A pornit după ea s-o întrebe, împins de o imensă nedumerire :

— Doamnă, i-a strigat, de unde știi de kera Caliopi ?, dar s-a oprit în loc, neștiind bine unde se află.

Se vedea deruta lui. Se aflau amîndoi, la o mare distanță unul de celălalt, într-un salon cu oglinzi. El o căuta — s-o întrebe — într-o imensă oglindă cu rama de porțelan, în ghirlande de trandafiri, iar apa oglinzii îi trimetea chipul în alte oglinzi — de Veneția, de Saxa, de Sevres — încît el nu mai știa cui să se adreseze. Ea era dincolo de

apa oglinzii în care se privea, dincolo de lumea care evolu-
lua pe parchet în grupuri mici, de două, trei persoane, care
conversau, râdeau potolit, ca și cum ea n-ar fi fost pre-
zentă. De fapt Rășcanu îi simțea de la distanță pulsația
plăpîndă a respirației. În rest, ceilalți parcă nu respirau.
El a și dat să facă un pas spre oglinda cu ghirlande de
trandafiri, care o încadra, dar s-a oprit cu neliniste. Ea
își examina în oglindă o geană. A deschis poșeta de mă-
tase neagră, a scos o pensă, a restabilit poziția firului rebel,
apoi cu puful de struț și cu un deget lung și-a restaurat
fardul pe pleopă.

— Culmea ! l-a auzit strigînd pe el. Se află într-un sa-
lon și se crede într-un buduoar ! Se ocupă de toaleta ei în
văzul lumii. E smintită...

Ea părea acum satisfăcută de felul cum arăta — făcuse
la coada ochiului stîng un ultim retuș cu vîrful unghiei —,
se retrăsese nițel înapoi pentru a se privi mai bine, cînd,
peste umărul gol, l-a descoperit în spate pe Marele Jignit.
A fost rîndul ei să tresară, în timp ce el, Rășcanu, a rămas
cu ochi ficși, fascinați, văzînd cum ea dispare într-un nor
de fum.

Prin fumul în care se afla, Adela a distins o altă lume,
deși petrecerea la care lua parte era aceeași. Aceeași, dar
la alt grad. Sub volutele valsului actual se distingea o ma-
zurcă. Acum oglinzile erau mai noi, unele fără patină, al-
tele fără ciobiturile și fisurile apărute între timp, fără
coclelile din apa de argint și de plumb, mai tinere, mai
clare, mai strălucitoare. Și lumînările erau mai multe — in-
tervenise noutatea lumînărilor albe, de spermanțet, deși
pădurile de lumînări — cele secunde — își păstrau gradul
secund, umbre luminoase ale primelor, ale celor contem-
porane. Apăruse și o servitorime secundă, care aducea pe
tăvi mari alte soiuri de băuturi decît cele de azi, cu mult
mai parfumate, iar servitorimea secundă, care se îngrijea
de lumînări, de celelalte lumînări, era altfel îmbrăcată.
Un serv negru, cu un imens de lung clește de argint, stin-
gea mucurile fumegînde, apoi aprindea alte lumînări, pe
care le trăgea de la brîu ca pe niște tuburi de orgă. Adela

nu izbutea să-și amintească ce familie bucureșteană adusesese de la Constantinopole sau poate din Franța un serv negru, nu știa cînd s-a petrecut această extravaganță, probabil pe vremea lui Kisselef. A vrut să întrebe pe cineva, nu recunoștea pe nimeni, deși o voce cunoscută, de femeie, i-a spus :

— Ce ai, scumpa mea, te simțеști rău ? Apoi aceeași voce, în gînd : O impresionează negrul, culoarea neagră, vede totul în negru. Și tare : Cînd ai de gînd să renunți la doliu ?

— Dar nu sînt în doliu ! i-a răspuns Adela cu ofensă.

Ca să scape de acea voce, a trecut într-un alt salon, unde, la niște mese joase de joc, încrustate cu sidef, niște boieri în antirie jucau ghiordun și ghiulbahar.

— Ce caraghios ! a murmurat ea, amuzîndu-se. E un joc care nu se mai joacă de mult nicăieri, un joc de copii...

Se auzea numai zurutul zarurilor, de fapt nici măcar nu se auzea, dar se vedeau mutrele preocupate ale jucătorilor așezați cu picioarele sub ei, pe perne, într-o poziție nefirească, suportabilă în măsura în care trupurile lor erau ușoare.

— Cum își pierd moșiile ! și-a spus Adela, trecînd ușor pe lîngă jucătorii fanatizați. Pînă la cumpăna veacului vor ajunge săraci, vor întinde mîna pe la răspîntii, precum vornicul Cristache și kera Caliopi.

Din imprudență, a revenit iar în salonul de dans, un dans nou, altul, amețind lumea cu figurile lui curioase, cu ritmul lui care părea uitat. Dar de ce uitat, cînd perechile erau vrăjite ! A ieșit cu chiu cu vai din învălmășeală — era să prindă brațul cuiva — din nou Marele Jignit ! — care a evitat-o însă, s-au evitat reciproc, ea s-a redresat, a început iarăși să caute în jur cu priviri dezolate.

— Nici o figură cunoscută ! și-a spus, cu mîhnire. Deși, culmea, toți îmi par cunoscuți, ca-n portrete... Apoi fericită : O, da, acesta e tînărul cadet Alexandru Ioan Cuza!...

I-a făcut o reverență, deși era absurd. Tînărul nu ajunsese colonel și nici domn al Principatelor Unite. Dar cade-

tul nu i-a răspuns, deși ea ținea mult să nu-i respingă privirea, să-i spună ceva, orice. Figurile militarilor care-i făceau anturaj erau limpezi, destinse, fără urmă de marțialitate, bune, camaraderești, cum sînt figurile militarilor care se simt bine între ei. Cadetul Cuza fuma neîncetat și bea cafea multă. Două șiruri de slugi, cu aparență feminină, îi ofereau cafele. Nimic mai simplu ca printre cei din grupul lui cineva să-l recunoască pe maior, deși nu era cu puțință. Cuza murise în 1873, la Heidelberg, Adela își amintea bine. Din n-avea ce căuta — la gradul lui! — în compania cadetului. În afară de el, Adela nu mai știa pe nimeni dintre cei prezenți.

— Ce încurcătură ! și-a spus ea, cu mirare. Cum se împuținează lumea cunoscută...

Aceeași voce cunoscută a întrebato :

— Pe cine nu recunoști aici ? Spune-mi mie !

— Nu mai cunosc pe nimeni ! și s-a trezit, a aprins lumînări, lumînări reale, așteptînd să se facă ziuă.

O zi goală. La amiază, cînd golul zilei s-a căscat imens, Adela a decis să se întoarcă la Gîrbovi, unde spera să aibă mai mult noroc, după căderea nopții. Din n-ajunsese încă în lumea umbrelor.

*

În lipsa partenerului oficial, Iancu Ghica a fost silit să discute temele în litigiu cu grafina, la cererea acesteia. La proxima întîlnire, generalul era pregătit să reia disputa, derivată acum unor persoane particulare : un invitat la masă, într-o pașnică sufragerie, și o bătrînă doamnă. Faptul că cei doi nu-și erau ostili era probat prin însăși situația în care se aflau : prînzul, cina sau ceaiul intermediar. Faptul că disputa n-avea soluție se proba de fiecare dată prin reluarea aceluiași argumente, în fața cărora nici unul nu ceda. Era în fond o dezbatere semiamicală, cu numai

doi parteneri, Iancu Ghica și Feodosia Petrovna, rar cu participarea celorlalți din casă, care interveneau cît să restabilească atmosfera de dialog.

— Să recapitulăm, deci, Feodosia Petrovna ! a început generalul, reamintindu-i partenerei punctul la care ajunsese în întîlnirea precedentă : În toamna anului 1806, armatele țarului au intrat în principatele române, adică în Țara Românească și în Moldova, pe care le-au ținut ocupate pînă în 1812. La plecare, cînd ne-au părăsit, ne-au luat și Basarabia.

Feodosia Petrovna a rămas un pic derutată, apoi și-a revenit :

— Nu se poate să fie așa, a replicat ea. Nu-mi spui tot. Cu ceva trebuie să fi greșit și voi, trebuie să fi făcut vreun gest de ostilitate față de Rusia.

— N-am greșit cu nimic, Feodosia Petrovna, v-o jur. Nici n-aveam cum, Țările Române n-aveau pe atunci inițiativă politică, erau sub suzeranitatea turcească.

— Păi vezi ! l-a mustrat ea. Erați adică sub turci, iar noi am venit să vă scoatem din gheara lor. De ce nu recunoști ?

— Recunosc, vai de mine. Austria, marea noastră vecină de la apus, a vrut același lucru. Războaiele între ruși, turci și austrieci ne-au pus țara la pămînt vreme de trei secole.

— Se poate, dar în folosul vostru !... Fiindcă Rusia n-a cîștigat nimic vîrsîndu-și sîngele la Dunăre și în Balcani. În schimb, după cît știu, v-a ciupit Austria, căci v-a luat în 1718 Oltenia, iar în 1775 v-a luat Bucovina. Cînd însă v-a luat și Rusia ceva, ca să nu plece cu mîna goală, ați început să urlați. Drept e asta ? Și cu reproș : Ivan Grigori, ți-o spun de la obraz, n-am pomenit atîta meschinărie !

— Cum meschinărie, Feodosia Petrovna ! a sărit el, cînd ne-ați luat mai mult de jumătate din teritoriul Moldovei. Știți ce înseamnă să iei mai mult de jumătate dintr-o țară ?

— Am făcut prost că n-am luat-o toată. Azi nu mai erau vorbe. Pe finlandezi tot așa i-am scos cu sabia din gheara Suediei și acum sînt fericiți. Pe gruzini și pe armeni, la fel, i-am scos cu sabia din gheara sultanului, cînd

au ocupat Caucazul, iar azi sînt ai noştri şi se simţesc ca-n
sînul lui Avraam.

Pierre, care era de faţă, a intervenit, moderînd-o :

— Mamă, conform dreptului modern, aceste popoare
ar fi trebuit mai întîi întrebate. Era totuşi important de
ştiut dacă vor sau nu să intre în componenţa Rusiei !

— De ce să le fi întreat ? Ceilalţi, care le-au ţinut în
robie, le-au întreat ? Uneori trebuie să-i faci omului bi-
nele cu sila. Şi indicîndu-l pe general : Uită-te la ei, la ro-
mâni, şi azi sînt nerecunoscători !

Generalul nu mai putea răbda, a protestat la modul lui :

— Pentru ce să fim recunoscători, Feodosia Petrovna ?
Să fim recunoscători pentru faptul că mai mult de jumă-
tate din Moldova ne-a fost luată ? Este vorba de treizeci şi
şapte de mii de kilometri pătraţi. Uitaţi-vă pe hartă, ima-
ginaţi-vă că aşa ceva s-ar întîmpla Rusiei !

— Asta niciodată ! a proclamat grafina. Aţi vrea voi,
dar aşa ceva niciodată nu se va întîmpla. A încercat Na-
poleon şi i-am venit de hac. Şi brusc circumspectă : Sau
eraţi cu Napoleon şi atunci se explică !

Generalul simţea că-l loveşte apoplexia. Nu-şi credea
urechilor, gîlgiia de indignare :

— Noi cu Napoleon ? a protestat el. Feodosia Petrovna,
dar pentru noi nu-i altceva decît un tiran. Fiindcă el, Na-
poleon, a convenit la Tilsit cu ţarul, ca pămîntul nostru să
treacă la voi.

— Sînt nedreptăţile pe care totdeauna cei mari le-au
comis pe seama celor mici ! a explicat Pierre.

— Atunci spălaţi-vă cu Napoleon pe cap, căci şi ncuă
ne-a făcut numai rău.

Pierre a intervenit din nou :

— Mama nu pricepe toate aceste subtilităţi politice. Ea
n-a înţeles de ce Napoleon a consimţit la această situaţie,
aşa cum nu pricepe şi altceva : în virtutea cărui drept cei
mari, împărăţiile de azi, pot decide cum poftesc în contul
celor mici, modificînd harta Europei după bunul lor plac.

Cu aceasta discuţia s-a încheiat, generalul s-a retras,
avea mari necazuri. Misiunea lui Candiano Popescu, în
Caucaz, se împotmolise pe drum : mesagerul îşi epuizase
diurna şi cerea o suplimentare de fonduri de la Bucu-

rești — nu putea ajunge la Tiflis cu mîna goală. De la București, Kogălniceanu a răspuns telegrafic. „Destul ! Cît i-am dat îi era de ajuns ca să ajungă pînă în China !“ Nici la Petersburg lucrurile nu mergeau mai bine. Un demers către țarevici, în același litigiu teritorial, s-a scontat cu o promisiune cețoasă : țareviciul n-avea acces la pîrghiile puterii, deci nici o posibilitate de a-l influența pe suveran. Tot ceea ce aveau de făcut românii era să aștepte, cu speranța în succesiunea dinastică, aceasta cînd o fi.

Întorcîndu-se la Prohorini, peste cîteva zile, generalul a regăsit atmosfera de dispută la un grad mai ridicat. Grafina revenise din oraș victorioasă. Dispunea de argumente noi, cu care să-l înfunde pe general :

— Am aflat acum de ce v-am luat blestematul ăla de pămînt, a început ea. Nici măcar nu era al vostru. L-am luat de la turci !

— Cum nu era al nostru, Feodosia Petrovna, cînd făcea parte integrantă din trupul Moldovei !

— Se poate, dar voi pe-atunci erați sub turci. Nici nu trebuia să vă întrebăm ceva în privința Basarabiei, fiindcă n-aveam pe cine. Erați pe-atunci decăzuți juridic, o provincie otomană. Afacerea s-a încheiat între noi și turci. Dacă e să ridicați pretenții, adresați-vă turcilor. Ei au dat, noi am luat. Azi, la fel.

— Ba azi e altfel, maman ! a intervenit Pierre. Țara pe care o reprezintă generalul e independentă, ba dispune și de un tratat prin care ne-am angajat să-i respectăm frontierele. Chiar noi l-am scris.

— Mai mult, s-a avîntat generalul, brusc însuflețit, dispunem și de un tratat mai vechi, scris între Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir, prin care Moldovei i se recunoștea frontiera pe Nistru.

Grafina a părut încurcată, mai curînd plictisită de aceste argumente, dar pentru puține clipe. A izbucnit pînă la urmă în stilul ei :

— Și cine respectă tratatele în lumea de azi ?!... Nici voi, în 1859, cînd ați făcut Unirea, n-ați respectat tratatele vechi. Ați făcut din două țări una singură. Țara care ne dă de furcă azi. Și rezolut : Desfaceți unirea, redați libertatea Moldovei, iar noi îi dăm înapoi Basarabia. Căci acum, dra-

gul meu, Moldova cea veche, despre care tot îmi vorbești, nu mai există. Există România.

Erau exact argumentele pe care cancelarul Gorceakov i le aruncase lui Ghica. Deci grafina le cunoștea, cum cunoștea probabil și contraargumentele generalului, fiindcă tot ea a mai spus :

— În 1856 v-am cedat trei județe din aceeași Basarabie, fiindcă așa a fost situația, eram la înghesuială. Ei bine, acum le luăm înapoi.

Pierre părea jenat. Marie-Jeanne plîngea. Feodosia Petrovna a sancționat-o pe această noră în care glăsuia un sînge străin :

— Femeile n-au ce căuta în politică. Apoi definitiv : Politica e o treabă de bărbați.

— Ai dreptate, maman, mă retrag ! a aprobat-o ea, cu ostentație, ieșind din salon.

— Da, lăsați-mă singură cu generalul. Am să lămuresc eu cu el chestiunea pînă la capăt ! și a izbit cu pumnul în masă, ca și cancelarul, în urmă cu o zi. Tu rămîi aici ! i-a poruncit lui Pierre. Poate rămîne și Tolea. El reprezintă Rusia viitorului.

Grafina a ieșit apoi să se schimbe pentru cină, lăsîndu-l pe general să discute cu Rusia viitorului. Tolea tăcea. După o pauză lungă, Pierre a reluat conversația cu tonul lui pacient :

— Într-un fel, mama are dreptate. Asemenea chestiuni nu sînt soluționabile azi. Cine, astăzi, într-o Rusie anacronică, ar consimți să restituie polonezilor Polonia, finlandezilor Finlanda și așa mai departe ! Aceste toate sînt probleme fatal delegate Rusiei viitorului. Și dînd din umeri, în semn de neputință : Discutați cu Rusia viitorului !

Tolea, care pînă atunci nu se amestecase în asemenea discuții, a vorbit, în sfîrșit. Generalul i-a auzit glasul și s-a întors cu surpriză spre tînăr. Tolea avea un timbru plăcut și o franceză fără cusur. Avea și o maturitate în gîndire care l-a uimit pe oaspete. Gîndurile lui Tolea erau limpezi, riguros ordonate, chiar dacă năucitoare.

— Voi românii, a spus el, trebuie să fiți cu prevedere. Ați scăpat de turci, imperiul lor a căzut, dar ați devenit

vecini cu cel mai mare imperiu continental cunoscut în istoria lumii. Nu trebuie să vă temeți însă. Cine-și poate pune mintea cu voi ? Ceea ce trebuie să rețineți însă, de pe acum, este că Rusia nu poate fi oprită.

Și mai uimit era Pierre, care a exclamat :

— Tolea, nu te recunosc, vorbești ca un slavofil !

Tolea nu s-a lăsat întrerupt, vorbea extatic, profeția :

— Rusia nu poate fi oprită în marșul ei triumfal. Nu există cine s-o oprească, nu există o asemenea forță, nu există frîne care s-o țină în loc.

Apoi s-a oprit ca să ia aer și să bea apă. A devenit concentrat și grav :

— Problema e alta, problema este de a-i găsi Rusiei centrul de greutate. O problemă de fizică, deci.

— De fizică ? ! a întrebat Iancu Ghica aiurit, fără a înțelege nimic.

— Mai întâi de orice, a continuat Tolea, va trebui să ne mutăm capitala.

— Și unde vă veți muta ?

— Înapoi la Moscova.

— Un pas în interior ? !

— Un pas în interior, ca să ne regăsim centrul de greutate. Dar și Moscova e o capitală provizorie...

— Chiar așa ?

Pierre i-a făcut un semn discret generalului, sugerându-i să nu mai insiste. Dar Tolea își vedea de expunerea lui :

— Cea mai avantajoasă capitală a Rusiei va fi probabil dincolo de Urali, undeva la Baikal.

— Pe Tolea l-a marcat experiența siberiană ! a intervenit Pierre, încercînd să introducă o lămurire plauzibilă la teoria tînărului. Acolo, pe Baikal, unde a fost Tolea deportat...

— Da, de-acolo se vede mai bine lumea ! a spus tînărul. De la granița Poloniei și pînă pe Baikal, și de acolo pînă la Pacific sînt distanțe egale. Acolo...

— Tolea !

Tolea s-a ridicat în picioare și a spus cu ochii pierduți ca în vis :

— Să se știe : nu ne vom alipi nici Asiei, nici Europei. Apoi, întinzînd brațele ca două aripi : Rusia va fi un stat cu două aripi : Europa și Asia.

Grafina a coborît la masă tocmai în clipa cînd Tolea se afla cu brațele întinse în cruce. Acest gest i-a dat Feodosiei Petrovna o dispoziție ceva mai bună. Au trecut cu toții în sufragerie, la tradiționala zăcuscă. Feodosia Petrovna și-a reluat locul alături de Tolea.

— Ei, ai vorbit cu Tolea ? l-a întrebat ea pe general. Cred că Tolea a revenit la gânduri mai bune în privința Rusiei. Și cu o larghețe de vederi puțin obișnuită : Eu înțeleg tineretul ; și între ei există dihonii : pe ce drum să apuce Rusia, iată întrebarea lor ! În ceea ce-l privește, Tolea apucase pe-un drum greșit, dorea o Rusie fără țar și fără imperiu. Dar atunci ce Rusie ar mai fi ? Or, Tolea și-a dat seama, de la o vreme, și a rupt cu anticriștii. El va deveni apărătorul de nădejde al Rusiei creștine. Aceasta va fi Rusia viitorului. Și-atunci să te văd, generale, cu cine vei discuta !

Pierre a protestat din nou :

— Mamă, te înșeli. Rusia viitorului va arăta cu totul altfel.

— Ce știi tu cum va arăta ! l-a repezit grafina. Dacă va fi eternă, va arăta ca azi.

*

Ajunsă la Gîrbovi, Adela s-a simțit cu mult mai bine. Oamenii de la conac au primit-o pe stăpînă cu cuviință și căldură, stînd mult în preajma ei, fără a-i spune vreun cuvînt. Nu îndrăzneau să-și exprime participarea la suferința ei, ca să n-o tulbure. Guvernanta i-a prezentat fetițele și mandarinele. Cele două patrupede, care semănau cu copilele, au venit la ea exuberant, disputîndu-și locul în poală. Fetițele au stat rezervate lîngă guvernanta, privind-o pe mamă cu ochi enigmatici. Adela a înțeles că fiicele ei presimțeau că se întîmplă ceva grav cu ele și cu mama lor, care nu le-a reținut prea mult, interesîn-

du-se doar dacă-și fac lecțiile și dacă se poartă așa cum trebuie. Nu le spusese nimeni că sînt orfane, că ceva, un lucru esențial, în statutul vieții lor se schimbasese definitiv, iar ele așteptau. Adela nu le-a prelungit așteptarea, i-a cerut guvernantei să se retragă.

Administratorul i-a raportat conitei că la conac sosiseră din nou georgienii din urmă cu un an. Se întorseseră de pe front, erau într-un popas de refacere în drumul către țara lor. Înțelegînd că doamna îi tratase ca pe niște oaspeți, administratorul procedase în consecință și-n lipsa ei : pe ofițeri îi găzduise la „casa veche“, oferindu-le aceleași feluri de mâncare ca guvernantei ; pe soldați îi înghesuisese în bordeiele argaților și în podurile de nutreț, dîndu-le de mâncare cinci oi și doi saci de mălai. Georgienii mîncau cu plăcere mămăligă, pe care o numeau *homi*. Administratorul i-a mai spus că șeful georgienilor urma să i se prezinte Adelei, dacă stăpîna binevoia a-l primi, chiar în acea seară.

Adela l-a primit fără întîrziere pe colonelul Ațhașvili, care i s-a prezentat ceremonios și grav. Știa că Din căzuse în lupta pentru Rahova. S-au așezat apoi amîndoi față în față, iar colonelul, ca o rudă apropiată, cum se socotea, s-a interesat dacă Adela poruncise să se facă toate pomenile legiuite, pentru cel dispărut. Adela i-a spus că se săvîrșise o slujbă chiar în ziua cînd își luase curajul de a deschide scrisoarea prințului. Apoi cu disperare :

— Dar nu-l visez !... Și nu înțeleg de ce !...

— Aceasta mai durează, i-a răspuns georgianul. Nici eu nu l-am visat pe Gogla, deși acuși se împlinește anul de cînd a murit.

Adela și-a amintit de căpitanul Gogla Amașukeli, care trecuse pe la Gîrbovi, împreună cu sotnia georgiană, în primăvara anului precedent, cînd toți se grăbeau către Dunăre. Acum Gogla n-avea să se mai întoarcă acasă, se întorcea doar calul lui.

— Și Andro ? a întrebat Adela.

— Andro trăiește încă, i-a răspuns colonelul. Bolnav l-am dus pe front, bolnav se întoarce. Poate că se înzdrăvenea el, dacă ne întorceam acasă pe dincolo. Apoi ofînd : Acum am fi fost cu toții acasă.

Adela nu-l putea consola pe oaspete pentru ceea ce el socotea a fi un eșec, a încercat să-i abată gîndurile la altceva, la suferința lui Andro. Andro ar fi trebuit internat într-un spital la București.

— Da, a aprobat colonelul, avem o treabă importantă la București.

Adela știa că mai important decît orice pentru georgieni era să facă un popas la mănăstirea Antim, ca și-n urmă cu un an. Acolo, în biserica de tipar georgian, înălțată de mitropolitul Antim, ei se închinaseră și își umpluseră piepturile cu duhul sfînt al țării lor. Revenind la București, urmau să facă același lucru. Mai apoi urmau să se oprească și la Iași, la mormîntul poetului Besiki, alt georgian celebru, pentru a se despărți definitiv de această țară, singura din lume care le amintea Caucazul.

— Și cînd îl veți interna pe Andro ? a mai întrebat Adela.

— Deocamdată păzim drumul de fier pe care se întorc trupele. Apoi ridicîndu-se să plece : păzim și conacul, fiți fără grijă. Căci s-au cam înmulțit răufăcătorii.

Conacul Adelei era așezat pe un deal, în singurătate ; la marginea cîmpiei foiau trupe în dezordine. La sosirea ei, administratorul făcuse mutră speriată, rugînd-o să nu mai circule singură, doar cu un vizitiu neînarmat. Acum protecția pe care i-o oferise Ațhașvili era binevenită. Înainte de a ieși, georgianul s-a oprit și a mai întrebat :

— Pe-aici s-a simțit cutremurul ?

— Ce cutremur ? ! a întrebat Adela, uimită.

— Un cutremur de pămînt care a ținut destul de mult, i-a răspuns el. S-a pornit chiar în ziua cînd s-a semnat armistițiul.

Ea a rămas confuză, el a ieșit urîndu-i noapte bună. Peste puțin timp s-a retras și Adela, în dormitorul ei, aproape de odaia fetițelor, dar întrebarea lui Ațhașvili a continuat s-o urmărească. Dar cînd oare se întîmplase cutremurul, cum de nu l-a simțit ? Era oare atît de ruptă de toate cîte se petreceau pe pămînt, în jurul ei ? De foarte mult timp, din toamnă chiar, din preziua bătăliei pentru Rahova, Adela tot cutreiera. Se desprinsese de lu-

cruri, de locuri, de zile. Își făcuse un spațiu familiar din noapte, o noapte fără somn. O trezie, un semiamurg în care tot alerga să ajungă din urmă niște himere. Sau le aștepta, cînd nu veneau. Ca acum.

S-a dezbrăcat totuși și s-a pregătit să intre în pat. A vrut să se asigure mai întîi dacă fetițele dorm. A ieșit pe culoar pînă în dreptul ușii de la odaia fetițelor, a ascultat la ușă. A revenit. A cuprins-o din nou nerăbdarea premergătoare. A refuzat s-o accepte. Nu trebuia să cadă iar în transa visului. Trebuia să pună ordine în visele pe care le deținea, să le înșire pe un fir. Era greu. Unele mărgelile lipseau din colierul negru. Altele erau cu totul enigmatice ca niște pietre bizare, pe care nu le înțelegea, nu știa ce să facă cu ele.

Nu se înșira astfel pe un sens Marele Jignit. Cînd apăruse ? Acest personaj straniu intrase firesc în țesătura visurilor, dar Adela nu-și dădea seama cînd anume se înșinuase în scenă. Nici cine e. Nu putea fi legat în nici un caz de dispariția lui Din. Marele Jignit apăruse cu mult mai tîrziu. Prin ianuarie. Exact în noaptea de 19 ianuarie, la cîteva ore după semnarea armistițiului, dacă era real că armistițiul se semnase atunci. Deși luptele încă mai continuaseră și după armistițiu. Adela simțea încă starea de luptă. Auzea bătăliile fără să le vadă. Și simțea cum creștea cu fiecare oră, deși era absurd, numărul morților, niște morți care rămîneau pe loc, în aceeași poziție, stînd absolut vertical. De aici surprinderea ei, mirarea față de poziția cu totul curioasă a unor oameni care cad, rămînînd totuși în starea anterioară, deși ceva mai ușori, imobili, transparenți, astfel încît să nu-i stînjenească pe ceilalți, rămași vii, care continuau atacurile și acum, după pace. Adela își amintea că văzuse o scenă ca aceasta din vis, pictată pe un zid, undeva la o mănăstire din Bucovina. Scena i se imprimase în minte prin statismul ei, deși era o scenă militară, asediul unei cetăți sau așa ceva, cu mulțimi de personaje în costume de epocă, cu soldați islamici, cu soldați creștini și cu sfinți, sfinții fiind retrași în fundal, în niște poziții hieratice, foarte luminoase, datorită aureolelor. Marele Jignit n-avea însă aureolă. Căzuse inutil, după pace.

Acum Adela își amintea bine, tînărul căzuse în timpul unei lupte pentru un pod. Poate ultima luptă, dacă era real că armistițiul se semnase atunci, în 19 ianuarie. Un pod de piatră, boltit în arc, iar lupta se dădea pe mai multe nivele, pe sub pod curgînd nu apă ci trupe în costume napoleoniene. Privea scena de undeva din față și de sus, contemplînd-o ca pe un tablou vivanț, fără a fi uimită că nu aude zgomotele, pe care foarte simplu și le putea imagina, căci bateriile de tunuri, care trăgeau fără încetare, scoteau clăbuci de fum, niște ghirlande albe care se tot ridicau în aer, fixîndu-se în fundal. Nu se știa însă de ce neam sînt combatanții care își dispută obiectul acela, podul, unii dintre ei aparțineau cert unei armate napoleoniene, ceilalți unei armate coloniale, poate britanică, dar lupta se va fi dat totuși mai de mult, fiindcă soldații, mai ales ofițerii, purtau peruci albe, peruci care le tot cădeau, lăsîndu-i cu capul descoperit. La un anume moment, Adela a observat că cei cu capul descoperit curg pe sub pod, venind spre ea în picioare, val după val, înaintînd lent și imobil, așa cum curg valurile într-o pictură. Un ofițer ucis, cu un picior rămas în șa, era tîrît de calul său, rămas viu, care-l căra harnic înainte, spre ea. Ea s-a speriat, a dat să se tragă înapoi, dar nu era Din, și a rămas pe loc. În schimb, la spatele ei apăruse figura aceea stranie, iar Adela s-a întors spre Marele Jignit. „— Dumneata cînd ai apărut aici ?” l-a întrebat. El părea stingher în lumea aceea, prezența lui nu avea nici un sens. Era ca un personaj străin, tăiat dintr-o altă compoziție, lipit silnic într-un ansamblu care îl respingea. Adela își amintea că i-a mai spus : „— Îmi pare rău c-ai căzut azi, tocmai azi !...”

A rămas trează, așteptînd să se facă ziuă. Spre zori a ațipit totuși, acolo unde se afla, în fotoliu. Scurta sincopă a somnului a înviorat-o. S-a decis să se ridice și să se ocupe de treburile casei, o casă rămasă de mult timp fără stăpîn. Din pînza fumegătoare a visurilor, Adela a reținut totuși o fișie. Nu izbutea să înțeleagă de unde provine o anume îngrijorare față de prinț, de soarta lui. S-a întrebat ce-o fi cu el și de unde această îngrijorare. Apoi, în

cursul zilei, a înțeles : Din dispăruse, prințul era cu mult mai sigur. Adela trebuia de aici înainte să-l ia sub ocrotire.

*

Administratorul domeniului princiar, Kalinderu, i-a prezentat prințului un act de proprietate, rămas nesemnat de Alteța-Sa din urmă cu un an : actul de cumpărare al moșiei Broșteni care aparținuse familiei Balș, neamul Adelei. Prințul a scris automatic actul, pământul aparținându-i deja : îl și plătitise. Apoi a tresărit : Adela nu-i aparținea. Era acum văduva maiorului Ene.

Pentru Adela, pe care o iubise, prințul renunțase la tronul Spaniei. Românii nu știau că în 1869 el respinsese această ofertă, tronul Spaniei, fiind vrăjit de o femeie : Adela. Apoi renunțase și la ea, ca să se întoarcă în România, o țară cu mult mai mică și cu mult mai puțin glorioasă, venind la braț cu o altă femeie, tot o străină : doamna Elisabeta.

★

Din Petersburg, Iancu Ghica a transmis în sfârșit o comunicare ce suna ultimativ : România trebuia să se supună, fără protest, clauzelor tratatului de pace.

Semnarea capitulării, la 19 ianuarie, a fost marcată și printr-un puternic cutremur de pământ. Prima știre pe care Alteța-Sa a notat-o, după trezire, în jurnal, a fost aceasta :

„Dimineața, cutremur tare de pământ. Temperatura a scăzut din nou. Dunărea se umflă. Bombardarea Vidinului continuă...”

Apoi a închis caietul și a ieșit la fereastră ca să privească orașul sub zăpezi. Nici o schimbare, zăpezile păreau magnifice. Mai târziu, spre prînz, a primit și telegrama prin care i se vestea armistițiul. La rîndu-i, a trimis o telegramă prin care a ordonat suspendarea bombardamentului de la Vidin. Apoi din nou a privit pe fereastră. Sub zăpezi, lumea părea aceeași. Prințul era totuși convins că, după ștergerea giulgiului alb, schimbarea la față a lumii avea să se vadă.

După prînz, totuși, pe prinț l-a cuprins o stare de neliniște. Cutremurul fusese precedat de un zgomot surd, din față, din direcția din care se aștepta pacea. Cu un an în urmă, fără vreo mișcare seismică anume, se pornise un vuiet contrar, din direcția războiului care se apropia, pe care Alteța-Sa l-a resimțit, de asemeni. Totdeauna, se pare, războaiele vin din spate, din trecut spre prezent, la fel ca și cutremurele de pământ, care vin din adînc spre

suprafață. Și unele și altele pot fi presimțite, dar nu evitate. Se presimte întotdeauna apropierea războiului, cu mult înainte de mișcarea trupelor și de primele lovituri de tun. În privința păcii, foarte apropiate, dacă nu iminente, încă nu se presimțea nimic.

Ca om al științelor fizice, prințul nu-și dădea seama, în dimineața cutremurului, dacă mișcarea seismică își avea obârșia în țara lui, pe un pământ controlabil, în Vrancea, spre exemplu — o zonă în care Carpații Orientali se îmbucă cu Carpații Meridionali, punînd din cînd în cînd în zdruncin pămînturile românești — sau dacă nu cumva unda seismică provenea din afară, dintr-un alt spațiu, din sudul otoman, o altă zonă a cutremurelor imprevizibile, localizată la îmbucarea Asiei cu Europa, chiar în punctul în care cele două continente se ciocneau la Strîmtori. Dacă era așa, efectul resimțit la București fusese periferic.

Prințul domnea peste niște munți tineri. Cît de tineri? Mai tineri oare decît Alpii, Anzii sau Himalaia? Inițiativele tectonice ale Carpaților erau redutabile. Din păcate însă, a constatat Alteța-Sa, asemenea mișcări tectonice, conjugate într-un plan mai vast, continental, dar și intercontinental, nu constituiau încă un obiect specializat de studiu, un capitol anume al științelor geografice. De aici incertitudinile. Totul, în privința cutremurelor, ținea de o mitologie tulbure, adusă din primordii de lăvele popoarelor, o mitologie consemnată în anale și-n cărțile sacre, de care lumea modernă încă nu se dezbara. Precise, și-a spus prințul, în vreo mănăstire, pe marginea unei file dintr-o carte de rugăciuni, un călugăr consemnase deja data, ziua și ora acestui cutremur, adăugîndu-și spaima că sfîrșitul lumii se apropie. La fel cum fusese consemnat pe o filă dintr-o carte sacră cutremurul din 1354, care-i adusese pe otomani în Europa. Și atunci se vestise sfîrșitul lumii. Cărțile sacre anunțau un sfîrșit aproape continuu.

În 1354, cu un secol înainte de căderea Bizanțului, un puternic cutremur de pământ înlesnise otomanilor să pătrundă în orașul Gallipoli, punct nodal al peninsulei care

controlează trecerea între Asia și Europa. Era în martie, 1354, ostașii emirului Orhan, puțini la număr, stăteau masați pe înălțimile de la Gallipoli, pîndind o clipă favorabilă, care n-a întîrziat, le fusese hărăzită : cutremurul. Cutremurul a sfărîmat zidul principal al cetății, populația civilă s-a revărsat cu mic cu mare afară, lăsînd în urmă orașul gol. În acest gol au intrat otomanii, ordonat, lucid, nici măcar eroic. Aveau la brîu cheia Bizanțului, oferită prompt de un seism. Nu urma decît s-o răsucescă. Gallipoli a și devenit baza strategică a fulgerătoarei lor invazii, care avea să-i conducă, în exact 99 de ani, la asediul și cucerirea Constantinopolului, sub sultanul Mahomed Cuceritorul. De sus, din cetatea ocupată, Constantinopolul se și vedea — de pe atunci ! — ca o imensă cușcă.

Acum, pe înălțimile de la Gallipoli, în locul emirului Orhan, ajunseseră rușii. Otomanii se aflau înghesuiți, ca și bizantinii de odinioară, chiar pe locul acelora !, în Constantinopolul care arăta din nou ca o imensă cușcă. Unele mișcări erau asemănătoare, dacă nu identice, după trecerea a peste cinci secole. Cel ce pierduse cetatea Gallipoli, în urma cutremurului, nu era altul decît un biet Paleolog, Ioan al VI-lea, împăratul care-i poftise pe otomani din Asia Mică în Europa, în calitate de aliați ai Bizanțului. Otomanii, care erau islamici, fuseseră chemați de Ioan al VI-lea, un împărat debil, să apere Constantinopolul de presiunea strivitoare a slavilor balcanici, care erau creștini. Acum, Abdul-Hamid, un sultan debil, sub presiunea strivitoare a rușilor, se pregătea să-i poftească în Constantinopole pe englezi. Care aveau să intre primii ?

*

Rășcanu n-a aflat de cutremur decît peste o zi, dintr-o știre prizărită într-o gazetă găsită în tren, în drumul spre Pitești, dar știrea părea incredibilă. Mișcarea seis-

mică, destul de dură în adâncime, fusese probabil îndulcită și stîmpărată de uriașele zăpezi întinse peste oraș și peste toată Cîmpia Română, omături care țineau tîrgurile și satele ca între perne. Nu s-au văzut atunci, ci mai tîrziu, turlele crăpate de la biserici, pilonii răsuciți ai podurilor, nimeni n-a simțit căzînd pe acoperișuri coșurile de fum. Nu s-a putut lămuri nici dispariția bruscă a apei din unele fîntîni, oamenii au presupus că izvoarele fie înghețaseră, fie își schimbaseră cursul.

Avocatul călătorea spre Mînăstirea, voia să se convingă cu ochii lui că Anisia fugise, să verifice direct știrea năucitoare. El a aruncat gazeta aceea, a continuat a se gîndi la ale lui, dar vestea despre cutremur l-a prins din urmă din nou și l-a paralizat. Dacă se relua ? Lumea din tren nu știa nimic, pasagerii călătoreau înconștient, doar el știa și ar fi fost dator să strige : opriți !

A vrut să strige, dar i s-a pus un nod în gît. Trenul fugea orb înainte.

*

Ce stranie senzație de liniște. În 1870, căderea Imperiului Francez și ridicarea Imperiului German îi dăduse prințului un palpit sufocant, o torsiune cumplită, care erau gata-gata să-l rupă. Acum, prăbușirea Imperiului Otoman și uruitul de cutremur care o însoțise păreau izbăvitoare. Nimic decît calmul, o fantastic de vastă destindere. Nici o nenorocire de la sud nu mai putea veni după liniștirea scoarței pămîntene. Ar fi trebuit să se culce, el și armata, să doarmă o noapte în pace. Poate un somn în zăpezi, sub stele, un somn purificator.

Ce mai putea urma ? Accidente minore. Ca atunci cînd ies din scenă protagoniștii, dar încă nu s-a retras figurația. Sau ca după un bombardament, cînd, în golul ce

se cască, prin spărtura unui zid, țîșnește un stol de păsări ale nopții care se zbuciumă orb în aer.

Așa i s-a părut, pasăre oarbă, Abdul-Hamid. Prințul nu-l cunoștea direct pe ultimul sultan. Cel care-i oferise firmanul de domnie fusese altul, Abdul-Azis, răsturnat în vara premergătoare războiului, printr-o lovitură de palat. Înlocuit apoi cu un altul, Murad al V-lea, răsturnat și acesta, după doar două luni de domnie, înlocuit cu Abdul-Hamid, actualul sultan, despre care prințul deținea informații vagi.

Era probabil că Abdul-Hamid nu știa nimic despre prinț, cum nu știuseră nici predecesorii săi detronați, cum nu știa poate nici Abdul-Azis, cel care-i înmînase firmanul, acest sultan fiind preocupat, chiar în timpul audienței acordate prințului, de canarii săi. Imperiul, în ultimul său stadiu, nu mai știa despre lume nimic, iar despre sine însuși absolut nimic. Loviturile primite în ultimii ani, inclusiv ultima lovitură militară, căzuseră ca-n vid; imperiul nu mai avea puterea de a reacționa nici măcar la catastrofe. Războiul fusese purtat dezastruos de către otomani — admirabil echipați și înarmați ! ca și cum ei, cu mîna lor, ar fi vrut să se sinucidă. Un singur militar brav : Osman-Pașa, un alt militar bun, Abdul-Kerim-Pașa, înlocuit înainte de a da marea lovitură proiectată, în rest nimeni. Cu mult înainte de război, prin imperiu bîntuia persoana acestui fabulos Nimeni, care ocupa demnități, făcea politică, diplomatie, administrație, răspundea de armată, acest Nimeni a și condus marea armată otomană pe front.

De aici, poate, uluirea otomanilor în fața nenorocirilor care-i loveau, în grindeni, de peste tot. „— Cum adică, s-au răsculat bulgarii ? Dar de ce ? !... Egiptenii vor să fie neastîmpărați ? De ce ? !“ Un de ce dureros. În sfîrșit, toți voiau să fie independenți ! „— De ce ?“ Un de ce suferind, neputincios, care solicita asistența, tutela internațională. Imperiul nu-și mai putea vedea de suferință singur, nici nu știa ce-l doare, nu mai știa nici ce spune,

bîiguia în turcește, o limbă pe care nimeni n-o înțelegea. Contemplînd catastrofa, prințul a înțeles că atunci cînd pierzi limba universală a puterii ai pierdut tot. Vorbești turcește. Te exprimi într-un idiom pe care nu-l pricepe nimeni.

Ca și Franța, după dezastrul din 1870. O Franță care a continuat a vorbi franțuzește — dăruise lumii o limbă universală, care continua să fie o limbă universală ! — dar fără Franța, fără puterea franceză. Franța ieșise din istorie lăsînd măcar ceva, o limbă, otomanii părăseau istoria fără a lăsa nimic. Dacă prințul se simțea vinovat, chiar dacă nu se socotea direct răspunzător de căderea Imperiului Francez — deși Hohenzollernii provocaseră criza ! — pentru căderea Imperiului Otoman el unul nu resimțea nici o vinovăție. Acest imperiu căzuse ca și de la sine, ar fi urmat să cadă oricum, azi sau peste un veac. Același sentiment îl aveau și românii care nu purtau otomanilor absolut nici o ranchiună, îi priveau de mult timp cu compasiune, chiar din timpul cînd se aflau sub umbra lor. Ciudat, acest sentiment nu implica mila, nici etalarea unei vanități anume, doar înțelegerea pentru spectacolul în sine al căderii finale, care era amar, simplă dezagregare.

Prințul se afla în bibliotecă și răsfoia gazetele, Domnul Basset făcuse mici semne cu creionul pe marginea unor știri transmise din Constantinopole și de pe fostul cîmp de luptă. Prințul triase atent această materie provenind din surse diferite, pusese deoparte datele care-l interesau, de la un timp preocupîndu-l în chip special soarta lui Abdul Hamid, pe zile și pe ore :

„Din Constantinopole se dă ca sigur faptul că suveranul otoman ar fi suferit o criză nervoasă în urma dezastrului militar.“

Altă știre :

„Abdul Hamid a dublat gărzile palatului, iar singura

persoană pe care o primește e șeful poliției pe care l-a și ridicat la rangul de consilier intim.“

Alta :

„Abdul Hamid n-a mai ieșit din Ydil Kiosk și n-a mai oferit spectacolul trecerii fastuoase prin piața Beşiktaf, spre moscheia imperială, unde venea să se roage o dată pe săptămână.“

Apoi un comentariu :

„Teroarea cea mai mare a lui Abdul Hamid o reprezintă iminența unei lovituri de palat care ar putea să-l răstoarne.“

Și prințul trăise o criză asemănătoare, boală a capetelor încoronate, de care se vindecase în timpul „cutremurului din '70“, prin voința de a renunța la tron. Sultanol, ca și răsturnat, nu voia sau nu mai putea să renunțe. Îl răvășise boala puterii :

„Abdul Hamid își schimbă în fiecare noapte dormitorul, dar nu la întâmplare, ci jucînd o partidă de șah cu moartea, camerele în care se ascunde fiind pătrățelele eșichierului, nopțile fiind piesele pe care le elimină rînd pe rînd. În fiecare zi, în zori, sultanul știe că a mai cucerit o zi.“

Prințul urmărea acest caz, de la distanță, cu înțelegere și chiar cu tristețe. Abdul Hamid era încă tînăr. El trăia răul puterii ca un animal tînăr terorizat de spaima de a fi devorat de congenerii săi. Spaima îl făcuse să sară de pe orbita imperială într-un fel de nebunie. Dar un cap încoronat, un împărat, un sultan, un prinț ar fi trebuit să reprezinte, în optica Alteței-Sale, fixitatea însăși, nemișcarea absolută — sau și mișcarea, dar după legea traiectoriilor mari, cea care poartă lumile de aștri pe cer, în niște deplasări fantastice. Astfel fuseseră strămoșii lui Abdul

Hamid, mari sultani care îngroziseră lumea : Baiazid Ilderim, Mehmet Fatih, Soliman Magnificul, care provocaseră niște grozave prăbușiri sau se prăbușiseră ei înșiși fantastic. Abdul Hamid cădea însă de la sine, dincolo de dezastrul statului, cădea ca persoană, cădea în persoană. Căci ce reprezentau acele dispariții nemotivate în harem, de care prințul auzise, și care îi repugnau ? ! Pe parcursul războiului, în timpul fiecărei bătălii pierdute, sultanul dispărea în harem, ca să-și descarce o spaimă. Dar el oare nu cunoștea rugăciunea, nu cunoștea impulsul spre asceză, pe care puterea îl implică ? Sultanul era însă ultimul suveran antic; devorat de lăcomie și de voința de a trăi, iar prințul — om al erei următoare — nu putea concepe specia și nici exemplarul. Abdul Hamid, i se șoptise, posedase după ultima înfrângere o micuță caucaziană — o creștină ! — pe care o strivise ca pe un pui. Întors în pat, ceva mai liniștit, sultanul se întrebase dacă acel pui mai reînvie. Un sultan care nu mai putea dărui neamului său mari cuceriri oferea lumii niște minore anecdote erotice. Drama imperiului se mutase de pe harta planetei în interiorul palatului Ydil Kiosk și se juca noaptea.

Dintr-o altă sursă, germană, prințul a aflat că mai rău decît de amenințarea externă, pe Abdul Hamid îl teroriza spaima de propria sa familie. Pe fratele său, Mehmet Reșad-Han, l-ar fi ținut sub strictă supraveghere polițienească, cu domiciliu forțat, ezitînd — încă ! — dacă să-l suprima sau nu. Acesta, mort de frică, poza în idiot. Îi dădea neliniști și sora, sultana Damad Nedjib, care cică ar fi agitat în Istanbulul bigot, aflat în mare doliu, idei de reformă. Ar fi fost oare cu puțință ca o reformare a imperiului — atît cît mai rămăsese din el — să pornească de la femei ? Ar fi fost o culme a decadenței, pe care statul otoman n-o merita.

Prințul ar fi vrut să aibă în colecție măcar un portret al lui Abdul-Hamid, ca să-i poată examina figura. *Almanahul de Gotha* pe anul în curs nu-i publicase noului sultan fotografia, nici n-avusese cînd. Abdul Hamid urcase pe tron de abia un an și cîteva luni. Acum, după pace,

Abdul Hamid risca să intre în neant, fără să lase măcar o urmă. „— E admisibil oare, s-a întrebat prințul, să participe la căderea cuiva, să-ți dai concursul la o prăbușire, fără ca măcar să-ți cunoști victima ?“

Pentru baciul Șiclovan, cutremurul a însemnat spaima că pierde aurul. În zorii zilei de 19 ianuarie, negustorul se afla în încăperea depozit dintre odaia de dormit și prăvălie, când s'a trezit prăvălit la pământ, cu baloturile și cu sulurile de lână peste el. Prima senzație a baciului a fost de sufocare. Și-a venit însă iute în fire, pipăindu-se la cap și vintre, găsindu-se întreg, dar prins sub baloturile și sulurile grele care îl apăsau moale, strivitor. Al doilea gând, cu spaimă, a fost acela că în prăvălie intraseră hoții. Năruierea baloturilor nu putea veni de la sine, fusese provocată de cineva, de niște inși ascunși, cîțiva dintre ei aflîndu-se — sigur ! — sub dușumea, unde bufneau cu scule de săpat în pământ. Pe loc l-a și împuns groaza că hoții sapă la ascunzătoarea lui cu drugii de aur, pe care numai el o știa. Nu putea fi altminteri. Precis, hoții se strecuraseră în casă în cursul nopții, după ce zile întregi îl vor fi urmărit prin prăvălie, travestiți în clienți, după ce vor fi cutreierat mai întîi băncile, casele de depuneri, dîndu-și seama — cu agerimea lor de hoți — că rublele rusești de aur, transformate în lingouri, trecînd pragul gospodăriei lui, n-au mai ieșit afară, au rămas ascunse sub baloturi sau sub dușumea, în pământ, de unde se auziseră bufnituri.

Brînzarul a așteptat, cu frică, să se termine mai întîi zgomotul de jos, de sub pământ, a așteptat să mai audă o dată bătaia sculelor, pînă n-a mai perceput nimic cu urechea, a simțit doar cum îi sună inima. S-a liniștit. S-a mișcat anevoie, opintindu-se să iasă dintre baloturi, printre caerele și fuioarele de lână. În semiîntunerice, depozitul

arăta ca un munte năruit, dar baciul nu vedea bine, îl încurca lîna. S-a descotorosit cu furie de scutecele miștoase, de smocuri, de scame, lîna i se prinsese pe față, a dat s-o înlătura cu palmele, să respire, a strigat-o pe boreasă, dar clăile moi din jur îi făceau glasul surd. Nădușise.

Baciul și-a adunat mintea zdruncinată, apoi și puterea, izbutind singur să iasă deasupra, să vadă risipirea, să decidă că-i musai să pună totul la loc, în bună rînduială, mai întîi averea lăptoasă și mirositoare. „— Unde calci pui mai întîi rînduială, apoi meri mai departe !“ era vorba lui. După vreun ceas a ajuns jos, sub prăvălie, la locul ascunzătorii, și din nou a răsuflet liniștit. Nu se atinsese nimeni de hîrdaiele care acopereau locul aurului, nici de semnele pe care le pusese deasupra. A dat hîrdaiele la o parte, apoi și semnele. A pus mîna pe hîrleț. Dacă tot ajunsese pînă aici, era musai să vadă cum mai arată averea galbenă, sacul de iută plin cu bare de metal. Țărușul de fier cu lanțul care ținea priponit sacul era neatins. De la țăruș a și pornit să sape, urmărind drumul lanțului, în adînc. Săpînd lacom, din cîteva lovituri a și ajuns la sac, i-a venit inima la loc — sacul era ! — a lăsat hîrlețul și s-a aplecat să-l apuce. L-a apucat cu nădejde, a dat să tragă încărcătura grea, dar sacul a ieșit ușor din pămînt, o fleandură. Pe baci l-a răzbit o sudoare rece, cu ameteală. S-a lăsat moale pe marginea gropii, slobozindu-și picioarele înăuntru. A stat așa mult. Apoi a cercetat cîrpa sacului, care era legat cu lanț, dar rupt la fund. Aurul lipsea, baciului îi era sete. N-a avut puterea să se ridice, să urce sus după apă. Ca să-și vină în fire trebuia să bea, sus era apă. Numai pe sus, prin prăvălie, puteau hoții să pătrundă aici, la ascunzătoare. Șiclovan a sărit în picioare și-a urcat scara pînă în prăvălie, ca să controleze încuietorile. Le-a pipăit rînd pe rînd, erau tefere. Deci hoții nu intraseră prin stradă. Constatarea aceasta l-a pus pe un alt drum al bănuielii, de care s-a îngrozit. A băut apă. Hoții erau deci de-ai casei. În casă nu se aflau decît boreasa și nepotul Toma. Argatul ungur, prostul de Șoni, nu dormea cu ei sub același acoperiș. Șoni ieșea din bănuieli. Boreasa și Toma dormeau.

Ca cineva să scoată aurul și să-l ducă din casă, fără știrea lui, ar fi trebuit mai întâi să-l taie cu fierăstrăul, în bucăți. Dar mai întâi să umble la ascunzătoare, să spargă lacătul de la chepeng, să fure cheia, care se afla totdeauna la el, chiar când dormea. A mai băut apă. „— Nu, aurul se află acolo, jos !“

A coborât, a intrat în groapă, a scos deasupra toată țărîna. Apoi a înșfăcat hîrlețul și s-a pornit să sape mai adînc. Voia să dibuie o crăpătură, un cot, un cotlon în care se pitise aurul, dar nu-l găsea. Tot ridicînd țărîna cu căldarea, ca s-o arunce sus, a văzut însă peste vreun ceas că nu mai ajunge la marginea gropii decît cu greu, din ce în ce mai greu, lungindu-se și opintindu-se. Intrase în groapă pînă-n gît. Încă un pas în adînc și ar fi trebuit să introducă scara. S-a gîndit că-i cu mult mai bine să lase țărîna pe loc, măcar un timp, și să lărgească fundul gropii, scobindu-l în boltă. A lărgit bolta cît a putut, dar acum îl împiedica țărîna, care-i ajunsese pînă la genunchi. Dînd să se întoarcă, să-și facă loc, i s-a stins și lumînarea.

Cu lumînarea l-a căutat prin toată casa și bătrîna, care găsindu-l acolo jos s-a crucit :

— Feri, Doamne, da' unde ești ?

— No, ce vrei ? ! a răcnit el din întuneric.

— Iisuse, că doar nu te-i fi îngropat singurel cu mîna ta ! Ai bolunzit ?

— Dă scara ! a cerut el.

Bătrîna a împins scara în groapă, iar baciul a revenit la suprafață asudat, șiroind de apă, mînjit cu țărînă pe straie.

— No, ce-i găsit acolo ? a mai întrebat ea în batjocură. Că doar n-o fi vre-o comoară.

— Apoi că nici nu mai e ! a răspuns el, tîrîndu-se pînă la pat.

Boreasa l-a dezbrăcat ca pe-un neputincios — cum și era —, l-a spălat și l-a ajutat să intre în așternut. El a și adormit, lucru foarte curios. Bătrîna a rămas mult timp în preajma lui, neliniștită. A bătut-o gîndul să cheme un doctor, și-a zis apoi că-i fără de folos. Ce să-i spună docto-

ruului : că omul ei doarme ziua sau că sapă noaptea gropi sub casă ? Bătrîna a ajuns la încheierea că pricina acestei bolunziri nu era alta decît moartea lui Liviu. S-a ținut omul cît s-a ținut, apoi or căzut, că omul nu-i de fier. Fiind așa, bătrîna s-a gîndit că-i ceasul — venise ceasul greu — cînd singură trebuia să se înhame la grija averii. Pe baci nu se mai putea bizui.

Dar baciul a tresărit din somn, îl tulburase pasămite vreun vis, a privit-o chiorîș și i-a spus :

— Lasă groapa așa !

*

N-a stat bine zgîlțîiala pămîntului, cînd la București, după o scurtă sincopă, la Hanul de Turtă-Dulce, s-a pornit bătălia șobolanilor. Mahalagiii care se deșteptaseră din somn, în timpul zguduiturii, au privit pe ferestre, au văzut zăpezile intacte, dar, imediat după această amăgitoare liniște, au început tumele de sub pămînt, tropotele, hohotelile, chicotelile, țipetele, isteria. Nu erau glasuri de ființe omenești, ci de draci, porci, țapi, motani și alte jigănii infernale, care scurmuau cu ghearele ca să iasă deasupra. Cîțiva dintre vecinii hanului și-au închipuit că iar intrașeră mîțele-n călduri, au dat să-nchidă ferestrele și să se culce, dar nu se mai putea, cîțiva chițeani țîșniseră printr-un horn pe acoperiș, urmați de o hoardă. Au sărit mahalagiii cu toroipanele-n mîini, dar de frică nimeni n-a intrat în han. Prin cuhnii, prin sâlile de ospăț, prin chiliile de plăcere, prin ungherele de zaiafet pe unde hălăduiau cîndva mușterii, era-n toi petrecerea neagră care sălta-n sus pereții hanului, cu bagdadii cu tot. Pînă la ziuă, bătălia nu s-a curmat ; a doua zi mahalagiii umblau chiori de somn pe uliți, dar după căderea întunericului, desfrîul sîngeros s-a reluat, nu numai aici, ci și la alte hanuri pustii, prin hambare părăginite, prin poduri, prin biserici

goale, prin subsolurile marilor clădiri publice, prin subterana de la Curtea Veche, prin Lipscani, prin Șelari, prin Gabroveni, pe cursul Dimboviței, mutîndu-se cînd ici, cînd colo, deasupra și dedesubt, înnebunind nopțile orașului. „— Ce i-a apucat, domnule, de unde pînă unde această streche ? Din 1870, cînd cu revărsările din primăvară, nu mai fusese așa ceva. Și doar n-are nimeni nimic cu ei !”

Nimeni n-avea ceva anume cu ei, deși societatea oamenilor nu ignora societatea subpămînteană, de care se izbea adesea, ca și acum. Doar că lumea nu știa mare lucru despre aceste rozătoare, care îi însoțiseră pe oameni în timp, urmîndu-și propria lor poveste. Nu făcuse nimeni pînă atunci o hartă a migrației șobolanilor, a marilor drumuri transcontinentale pe care le străbătuseră, nu se alcătuiseră niște anale, în care să se consemneze luptele, cuceririle, momentele lor de răscruce și de apogeu. Preocupați să găsească în lumea naturală modelul societății umane, cu deosebire în lumea viețuitoarelor cu populații numeroase, viețuind în colonii, naturaliștii se ocupaseră pînă atunci de mereu alte specii, ocolind șobolanii. Un englez studiase astfel societatea furnicilor, strămutînd în castelul său mai multe mușuroaie, identificînd la nivelul furnicilor un tipar de stat colonial perfect, un german se ocupase de castori și de construcțiile lor „științifice” ; domnul Fabre se preocupa tot de furnici, de elitele și ierarhiile lor, dar și de albine, uimit de geometria fagurilor. Asupra șobolanilor, a istoriei lor grandioase, nu aruncase cineva o privire, deși ei, ca și unele specii umane, construiseră în aventura lor subpămînteană state, regate, imperii, oricît de instabile, interferîndu-se prea ades cu istoria umană, ba și intrînd în ea triumfător.

Cronologia șobolanilor era fantastică și oamenii greșeau neluînd-o în seamă : pe la anul 900, era creștină, cîteva valuri de șobolani încercaseră să escaladeze marele zid chinezesc, pe urma unor năvăliri antice de rozătoare, precedînd cu puțin invazia mongolă și instalarea dinastiei Yuan pe tronul Imperiului Ceresc. Respinși aici sau strecurîndu-se dincolo de zid, în formații mai mici, șobolanii

sau cotit-o spre Marea Japoniei, încercînd s-o treacă înot, în timpul erei Heian. Apoi au luat-o spre Europa, ajungînd la Urali, în timpul ultimelor sinoade de conciliere între Bizanț și Roma, și a primelor cruciade, care desfășurau o mișcare contrară de mase. Șobolanii negri au apărut în valuri, val după val, în pauza de după diferite invazii, luînd în stăpînire, pe dedesubt, cetățile deja ocupate și statele distruse rînd pe rînd de șobolanii roșii din era precedentă. Fără știrea oamenilor și peste voința lor, ei au întemeiat în subsolurile societăților umane o altă putere, numită puterea gangului sau puterea șobolanilor, chiar cînd aceasta se referea la oameni. Ca și oamenii, șobolanii — deși congeneri — se sfîșiau între ei și se lichidau reciproc. Se lichidau pînă la dispariție, mai ales atunci cînd erau de soiuri diferite. După șobolanii roșii, din era antică, de care s-ar fi ocupat și Pliniu cel Tînăr, veniseră la rînd șobolanii întunecoși din epoca migrațiilor, apoi șobolanii suri din era luminilor, ultimii sosind la București odată cu fanarioții, ca ultimi ocupanți ai hrubelor orașului.

Așa stînd lucrurile, apariția șobolanilor la lumina zilei pe uliți și pe acoperișuri de case a provocat stupeoare, oroare, cutremurare în conștiințe, ca totdeauna cînd omul se ciocnește involuntar de ceva necunoscut. Necunoscutul se vedea, mulți văzuseră șobolanii și totuși nimeni nu s-a întrebat : „— Ce caută, domnule, pe-aici ? De unde vin ? De cîte soiuri sînt ?“ O exclamare s-a auzit totuși în nopțile de pomină ale bătăliei. „— Domnilor, ne aflăm oare la o răs_pîntie a șobolanilor ?“

Da, orașul era prost așezat și din acest punct de vedere. Îl luau pe sus vînturile asiatice, îl călcau pe deasupra oștiri străine, îl rodeau pe dedesubt și aceste armii negre și sure care veneau în valuri tot dintr-acolo. Mai întîi veniseră guzganii negri, pe drumul tătarilor ; tătarii au trecut, guzganii au rămas, apoi, în armii și mai lacome, au năvălit șobolanii suri, prin răsărit, dar și pe la sud, ca să se izbească unii cu alții la București. Bătălia dintre sedentari și intruși, provocată de surparea unor galerii, s-a isprăvit nefericit pentru sedentari, care au fost siliți

tot atunci să-și reia migrația, să pornească în necunoscut, spre o altă patrie, undeva mai spre apus, peste Europa. Cîteva familii au izbutit, după un timp, să se îmbarce pe vapoare la Hamburg, la Amsterdam, la Havre, la Marsilia. și să treacă în Lumea Nouă.

*

Din palatul Ydil Kiosk soseau știri proaste, învinsul se afla într-o situație de neînviat. Închis între gratii de aur, el își continua de unul singur partida, eliminînd în fiecare noapte cîte o piesă neagră și izbutind să mai cîștige o zi, înspăimîntătoare. Dar într-o situație de neînviat se afla și Nicolas. Victoriosul turba de furii pe țărmul european, neizbutind să treacă dincolo și să pună laba pe cușcă. Lui Nicolas nu-i rămînea decît să trimită amenințări. Zilnic marele duce amenința că va intra cu trupele sale în Constantinopole, ca să-l apere pe sultan de englezii care intrașă cu o escadră în Dardanele. Micul litigiu dintre învins și învingător amuza lumea. În mod sigur Nicolas avea pregătită o echipă de cazaci care să urce pe cupola Sfintei Sofia și să pună crucea, dar ascensiunea spre ținta supremă îi era interzisă. Flota engleză înainta imperturbabil în Dardanele, iar parlamentul britanic votase un credit pentru înarmare. Istanbulul respirase ușurat, Abdul Hamid mai cîștigase o zi. Nicolas ar fi urmat să se răfuiască cu englezii, dacă putea. Nu putea și atunci își descărca telegrafic mînia la Petersburg, acuzîndu-i pe cei de acolo că nu fac demersurile diplomatice imperios necesare ca englezii să dispară. Englezii n-aveau drept de protecție asupra sultanului, acest drept îi revenea lui. Dacă sultanul nu era dispus să se apere singur de britanici, atunci era hotărît să-l apere el. Sultanul protestase formal împotriva prezenței escadrei britanice, trimițînd nu lui Nicolas, ci „ocrotitorului“ de la Petersburg, o copie după acest protest. Am

făcut tot ce-am putut, părea să spună sultanul, mai mult nu pot ; cînd se vor retrace vă voi comunica. Depeșa către țar se încheia astfel :

„Îmi voi face o datorie din a ține regulat la curent pe Majestatea Voastră despre toate demersurile mele, spre a preveni orice neînțelegere de natură a atrage după sine consecințe păgubitoare intereselor umanității și intereselor imperiului meu.“

Răspuns nemulțumitor, Nikolai Nikolaevici vedea roșu cînd privea spre Bosfor, unde escadra engleză patrula nestîinjenită de nimeni, despărțindu-l de Constantinopole și de protejatul său, rămas fără apărare. Nicolas nu putea face nimic altceva decît să trimită somații la Petersburg, prin fir telegrafic : luați măsuri, Abdul Hamid e viclean, de fapt chiar el i-a chemat pe englezi. De sub pana țarului a ieșit o scrisoare de muștrare pentru sultan, care nu-și înțelegea interesele. Abdul Hamid era acuzat că recurge la „protestări teoretice“, iar dacă o astfel de protestare nu putuse opri escadra britanică să pătrundă în Dardanele, o scrisoare directă către regina Angliei — pe care sultanul o tot promitea — ar fi avut o și mai puțină izbîndă. Țarul încheia ultimativ :

„Îmi pun speranța în simțămîntul Vostru de dreptate, spre a aprecia dacă Mi-e cu putință să mai amîn intrarea trupelor Mele în Constantinopole. Ele nu vor face altceva acolo decît să înlesnească guvenului Vostru menținerea ordinei publice.“

Abdul Hamid își venise cît de cît în fire, deja se juca cu escadra. Cuirasatele otomane, în perfectă stare, patrulau prevenitor între țărmul ocupat de ruși și între navele militare engleze. Pe țărm, Nikolai Nikolaevici clocotea : a trimis direct sultanului — de care-l despărțea doar apa ! — o scrisoare prin care i-a cerut să accepte în Constantinopole măcar o divizie a gardei, aptă să apere Capi-

tala de pericolul englez. Sultanul a declinat oferta. Lui Nicolas nu-i mai rămînea decît să-și descarce nervii pe subalterni. Ar fi și răcnit la membrii echipei de ascensiune : „— Plecați cu crucea asta d-aici !“

•

Mănăstirea, la care Rășcanu a ajuns noaptea, era tixită de prizonieri otomani bolnavi, slujiți de maicile în negru, cu figuri cernite. Cei sănătoși și teferi fuseseră retrași, după fuga Anisiei, internați la o mănăstire de călugări, aflată undeva mai sus, pe munte. Așezămîntul căpătase aer de lazaret și de lagăr ; prin curte patrolau dorobanți cu pușcă, șef peste prizonieri era un căpitan, care își aroga drepturi de stareț, în dispută cu superioara mănăstirii, maica Evlampia, mai energică și mai severă decît un căpitan. Profitînd de prezența lui Rășcanu, care era și deputat, maica Evlampia i-a pus chestiunea unor despăgubiri pe care statul otoman învins ar fi trebuit să le plătească acestui modest așezămînt monastic din Carpați, jefuit în cîteva rînduri de armile turcești sau tătare, iar acum, colac peste pupază, lăsîndu-și și restul de trupe tot aici, la Mînăstirea.

— Știți, ce, i-a spus Cernătească, foarte hotărîtă, noi nu dăm prizonierii pînă ce nu se plătește tot.

Stareța alcătuiise și un inventar al pagubelor, pe secole, în care figurau turme de vite prădate, odoare jefuite, măicuțe furate, la loc de cinste figurînd un potir de aur, dispărut la începutul veacului. Anisia nu figura în inventar, asupra acestui obiect stareța nu spunea încă nimic. Rășcanu a încercat s-o lămurească spunîndu-i că afacerea e complicată, de chestiunea daunelor de război trebuia să se ocupe statul, într-un cadru internațional, probabil la vreun congres de pace. Maica nu ceda, n-avea încredere în ștat — și cu statul român mănăstirea avea angarale !, n-avea încredere nici în congres — hoții între ei !, ea era

hotărîtă să se judece singură cu puterea otomană, iar la nevoie, să meargă chiar la Stambul, la proces. Deocamdată nu dădea prizonierii. A mai spus :

— Maica Raida de asta i-a adus aici, ca să-i ținem zălog.

Dar prizonierii se împușinaseră, valoarea zălogului slăbea. Inițial fuseseră peste trei sute de bolnavi de tifos, dintre care vreo optzeci se mutaseră în groapa comună de lângă zidul exterior al mănăstirii.

— Pînă n-aduc potirul înapoi, nu mă las ! și-a jurat ea.

Despre Anisia au discutat după masă, la cafea — deși gazda n-a băut cafea. Maica stareță nu-i rostea numele Anisiei, ca și cum n-ar fi existat onomastic, o numea Dînsa sau Ea, cum sînt numite de obicei duhurile rele sau stafiile. Anais era tratată deci mai rău decît o sinucigașă, era pur și simplu ștearsă din istoria mănăstirii.

— Ce pot să vă spun despre Dînsa ? s-a apărut maica stareță. Dumneavoastră o cunoașteți mai bine...

— Tocmai, n-o cunosc.

Rășcanu dorea informații, voia să se dumirească, să lămurească enigma acestui comportament ieșit din comun.

— Și-atunci cum vreți s-o cunoaștem noi ? a întrebato ea.

— Bine, a obiectat el, dar într-o comunitate ca aceasta insul nu mai are secrete, toate impulsurile lui sînt controlate, pînă și visele... Înțeleg că se spovedea regulat !

— Se spovedea.

— Postea, nu-i așa ?

— Postea.

— Venea la rugăciuni ?...

— Da.

— Atunci ?

Maica stareță l-a privit pe Rășcanu cu un superior dispreț.

— Păi la rugăciune puteți veni și dumneavoastră, domnule deputat. Ce știu eu ce ascundeți în cuget ? Apoi oftînd : Dragă domnule, Ea n-a lăsat la poartă lumea,

cînd a intrat aici, cum făcurăm cu toatele. A adus răul cu ea, l-a pitit pe-ascuns în chilie sau în cugetul ei, și-acu uite !...

A deschis brațele, spre neant, indicînd parcă drumul fugarei. Cînd le-a închis, discuția era isprăvită ; maica stareță nu putea să mai adauge o singură vorbă în marginea acestui subiect definitiv eliminat. A revenit în schimb la chestiunea potirului. Pe acesta nu concepea să nu-l recupereze. Voia să-i scrie patriarhului de la Constantinopole, să-l asocieze pe mai-marele ortodoxiei în acest demers. În mintea stareței, cele două nume — Constantinopolul și Istanbulul — reprezentau două puncte care se excludeau, zenitul și nadirul, raiul și iadul.

Apoi a căscat, era obosită. Maica intendent a intrat în sufragerie și i-a șoptit ceva la ureche : mai muriseră doi prizonieri.

La ziuă, cînd a plecat, stareța i-a arătat lui Rășcanu chilia fugarei, care fusese transformată în ladă de gunoi. Aici, lîngă ușa scoasă din țîțîni, marcată prin două scînduri puse cruciș — semn al spațiului interzis —, avocatul a asistat la un ritual al repudierii, la care participa zilnic întreaga obște de maici. Maicile ieșeau una cîte una din chilii, cu căldărușele de gunoi în mînă, se aliniau sub comanda maicii Raida și porneau în șir indian spre locul blestemat. Aruncau rînd pe rînd gunoiul în încăperea pă-răsită, apoi plecau făcîndu-și cruce și scui-pînd în urmă.

•

Tensiunea dintre Nicolas și Sultan s-a dezumflat pe moment, datorită unei soluții neașteptate, negociate prin mijlocirea occidentalilor. Abdul Hamid, care nu voia să admită în Constantinopole nici măcar vizita unor grupuri de ofițeri ruși dezarmați, a îngăduit pînă la urmă accesul unor convoaie de pelerini în drum spre locurile sfinte.

Din nou, prin fir diplomatic, s-a pus problema persecuțiilor religioase, ca și înainte de război, iar la acest

punct au fost sensibile și alte cabinete interesate în slăbirea puterii turcești. A reacționat prompt cabinetul francez — oricând gata a se asocia la un protest, au avizat favorabil cabinetul german și cabinetul austro-ungar, și-a dat adeziunea cabinetul italian, în consens cu Sfântul Scaun. Și Sfântul Scaun avusese de suferit în timpul războiului. Abațiile catolice din Liban, Siria, Palestina și din alte locuri ale Orientului fuseseră ca și lipsite de asistență, după cum se pretindea ; se cuvenea deci ca vechile privilegii să fie respectate. Exact ceea ce dorea și biserica celei de a treia Rome, care nu avea a se amesteca în politică, propovăduind de la un timp pacea între oameni și buna înțelegere între confesiuni. Rusia își cucerise cu sabia dreptul de protecție al Locurilor Sfinte și avea peste șapte milioane de protejați în Imperiul otoman. Era oare din nou cazul să se ridice chestiunea persecuțiilor ?

Cum după aceste negocieri, stavila interdicțiilor fusese înlăturată, prin liniile de trecere din fața mării metropole s-au strecurat puhoaie de pelerini temători de Dumnezeu, în general băieți tineri, cu voci bine timbrate, îmbrăcați în sutane nou-nouțe, fără alt echipament asupra-le decît cărțulia de rugăciuni, iar la briu sfînta tămîie. Prin poarta anatoliană a Caucazului, grație marelui duce Constantin Nikolaevici, care era și foarte cucernic, și foarte slavofil, s-a pornit o mișcare similară, venind tot din Rusia. Aceste convoaie pacifice s-au scurs către Liban, Siria, Palestina, Sinai, unele formațiuni ajungînd — cu toată împotrivirea englezilor — pînă pe Valea Nilului Superior, în Abisinia. Aceiași englezi au blocat însă trecerea pelerinilor peste Pamir, în peninsula indiană, unde credința ortodoxă n-avea decît puține puncte de sprijin și exodul nu se justifica. Cu ultimul grup, pornit din Balcani, a pătruns în Constantinopole și kneaz Kantemir, care îmbrăcase un costum semicălugăresc-semiostășesc. Printr-o întîmplare, falsul prinț, strănepot himeric al lui Petru cel Mare, s-a întîlnit cu Robcănescu, s-a ciocnit de el, în fața ruinelor de la Bogdan-sarai, pe care le căutau cu zel amîndoi, din motive diferite.

— Ce caută șobolanul ăsta aici ? ! l-a întrebat Robcănescu pe însoțitorul său otoman.

— Ce caută aici acest șacal ! a strigat cneaz Kantemir către călugării pravoslavnici care-i făceau suită. Apoi și mai tare, ca să audă prizonierul : Din nou românii trădează !

— Cine trădează, domnule ! a strigat Robcănescu în românește. Eu sau dumneata ? Eu, care mă aflu aici sub pază armată, sau dumneata care te miști liber și te visezi imperator al lumii ? !

Cei doi s-au repezit unul la celălalt, în stupoarea asistenței, dar reeditarea luptei de la Angora n-a ținut mult. Fiecare parte și-a recuperat combatantul, care arăta destul de hîrbuit : Robcănescu atins la rotula piciorului stîng șchiopăta din nou, acum de-a binelea, cneaz Kantemir își tampona un ochi umflat, ca peste puțin să se observe că-i curge și sînge din nas, un firicel de sînge. Văzîndu-și sîngele sacru prelingîndu-i-se în palmă, cneaz Kantemir a ținut isteric spre Robcănescu :

— Apostatule !

Robcănescu a ripostat baritonal, sigur pe sine :

— Ticălosule ! apoi sieși, cu hotărîre. Am să sparg eu și bășica asta !

A pornit de unul singur înainte, lăsînd în spate ruinele de la Bogdan-sarai, palatul în care hălăduise Dimitrie Cantemir, abandonîndu-l și pe falsul strănepot. Domnul Sadîk a alergat după el, neștiind ce să mai creadă. La ce bășică se referea savantul ? Captivul era însă înverșunat și sumbru, n-a consimțit să ofere alte lămuriri. Atît doar a spus, probabil cu referire la ruina lăsată în urmă :

— Dumneavoastră, turcii, habar n-aveți de istorie. Ați făcut-o, dar nu vă dumiriți ce-i cu ea. Tocmai de asta ați și căzut în haznaua în care vă aflați azi.

Pe drumul de întoarcere la lagăr, mirosea a hazna. „— Așa pute Orientul !“ și-a spus savantul, deși lui Sadîk i-a împărtășit un gînd cu mult mai subtil : „Va fi greu să reveniți la splendoarea veche.“

Constantinopolul arăta într-adevăr urît. Din cer ploua cu funingine, pe uliți se scurgeau lături. Populația părea

ca și absentă, un mușuroi din care lipsea matca. Ici și colo, la răspîntii, grupuri ale milițiilor civile, cu orășeni înarmați pe-apucate, inclusiv grupuri ale milițiilor creștine, mobilizate în apărarea imperiului de patriarhul Constantinopolului, un alt apostat. Era greu de spus ce păzesc acești oameni. La o altă răspîntie, un grup de marinari britanici — și aceștia turiști, dar înarmați. Grupul de turiști sub arme s-a încrucișat cu o grupare pravoslavnică, cu care a schimbat priviri ostile. Oamenii din miliția musulmană s-au tras la o parte, dar din întîlnirea străinilor n-a decurs nici un incident. Consemnînd acest moment, Robcănescu a spus muștrător-admirativ :

— Toleranța asta v-a pierdut !

*

Unul dintre răniți, un șobolan negru, pătrunse în mînsarda lui Rufino. O clipă, după ce s-au văzut, cei doi au stat încremeniți, apoi șobolanul a sărit spre tavan, iar astronomul spre ușă. Rufino reușise să înșface un scaun, șobolanul se ghemuise într-un colț, încordat arc și cu ritul rînjit. Împingînd cu spatele ușa, care a pocnit, animalul a sărit din nou la luptă, iar Rufino s-a refugiat în punctul contrar, cu scaunul în mînă. Confruntarea a ținut jumătate de zi, dînd mansarda peste cap, pînă cînd Rufino a izbutit să se refugieze afară, prin lucarnă, pe acoperiș. A ajuns jos, ajutîndu-se cu o scară de lemn, sprijinită pe peretele exterior al casei, și abia jos și-a venit în simțiri. Dar revenindu-și, pe Rufino l-au cuprins remușcările. Animalul rămăsese sus, închis în mansardă. Precis era flămînd, epuizat de sete, ca și el. Și-a dat seama de sete, de golul din stomac, imediat ce-a isprăvit de băut o cofă de apă. Sus, rănitul n-avea un strop de apă și nimic de mîncare.

Rufino a urcat din nou la mansardă, de astă dată prin interior, a crăpat ușa, i-a aruncat animalului o bucată de carne crudă, apoi a reînchis ușa brusc. Cu apa a fost mai

greu. Îi era frică să deschidă iar ușa și să introducă o strachină, deși mai ales apa era importantă. Până la urmă a găurit lemnul ușii cu sfredelul, a strecurat prin gaură un furtun, a pompat apă direct pe dușumea. Prin aceeași gaură, Rufino a inspectat comportarea animalului, care, la rîndu-i ținea punctul suspect. Ochiul omului și ochiul șobolanului s-au întîlnit din nou.

Rufino s-a ferit în lături, să nu stînjenească animalul, apoi a coborît pe scări, în vîrfurile picioarelor, lăsîndu-l singur. S-a învîrtit multă vreme prin curtea pustie, fără a ști ce să întreprindă. Apoi s-a apucat să confecționeze o cușcă, prevăzută cu un dispozitiv capcană, în intenția de a prinde viu animalul. Era urgent să-și redobîndească mansarda, unde-și lăsase hîrțile și instrumentele ; un calcul la care tocmai lucra fusese întrerupt la acută. Nu voia să țină captiv animalul, dar voia să poată dialoga cu el, ca mai apoi să-l elibereze. El lucra harnic, deja captivat de problemă, cînd mița Gipsy care se refugiase pe acoperișul casei, miorlăia groaznic, cu spinarea curbată-n arc și cu părul vilvoi. Mica zeităte cu ochi de sulf, adorată de Rufino, îi cerea stăpînului să intervină. Nici ea nu suporta șobolanul. Rufino a încercat s-o calmeze :

— Gipsy, vino jos ! Gipsy, îi venim noi de hac.

Inteligența și abilitatea lui tehnică au biruit. Spre seară, prudența animalului fusese învinsă ; el a intrat pînă la urmă în cușcă, apoi, văzîndu-se închis, s-a zbătut între gratii, s-a rănit între sîrme, a căzut extenuat, respirînd agonic. Mița Gipsy coborîse de pe casă, dar miorlăia prin curte. Rufino a trebuit să se ocupe și de ea. A prins-o, a mîngîiat-o și a închis-o în cămară. Apoi s-a întors la captivul lui. Putea, în sfîrșit, să-l observe. A pus cușca pe masă, a tras mai aproape scaunul, s-a așezat tacticos, dar și nerăbdător, că totdeauna cînd avea în față un obiect de cunoaștere nou. Era un șobolan negru, un exemplar robust, cu anatomie foarte frumoasă, pe care Rufino s-a apucat s-o schițeze prin cîteva linii. Apoi i-a aruncat și cîteva cuvinte :

— Tu de unde ești ?

Ființa rănită n-a răspuns. Rufino părea necăjit că nu putea intra în comunicare cu șobolanul. A ridicat ochii spre tavan și a vorbit de unul singur :

— Tot veniți, veniți, din infinit. Năvăliți probabil spre noi dintr-un punct sideral nedeslușit, poate chiar din Constelația Șobolanilor.

Rufino avea printre cărțile lui de astronomie și catalogul lui Messier, despre nebuloase și nori stelari, pe care-l copiasse cu ani în urmă, când studiasse mecanica astrală, în Italia. Ținea minte nebuloasele, aceste obiecte cerești stranii, le avea pe toate cele cunoscute în cap, iar printre ele îl înțirga de mai mult timp nebuloasa Crabului, un obiect de o formă ciudată, însemnat de Charles Messier, pentru simplificare, cu M1, cum procedase și cu alte corpuri din catalogul lui. Dar de ce M1 sau M 31, când asemenea obiecte cerești erau mai lesne manevrabile cu denumirile lor tradiționale ? Rufino era un tradițional. După desenairea șobolanului, el a constatat cu surprindere că obiectul terestru pe care-l avea sub ochi coincide perfect cu forma de pe cer, tot o formă aflată la pîndă, și că deci nebuloasa Crabului ar putea fi mai adecvat numită nebuloasa Șobolanului. De ce nu ? și-a spus. De undeva trebuie să vină și ei. Apoi spre ființa din cușcă :

— Poftiți, e destul loc pe pămînt.! Numai că nu trebuie să ne stingherim reciproc...

Rufino a încercat apoi să adune într-un șir toate observațiile și deducțiile lui asupra șobolanului, pentru a și-l face simpatic. A însemnat cu litere elementele șirului, ca și cînd le-ar fi pus într-o ecuație : a) e un mamifer, deci ființă inteligentă, care ride și plînge ; b) se socotește atacat și e în legitimă apărare ; eu sau el ! ; c) eu nu-l voi ataca și el va sta în rezervă ; d) experiența îi va dovedi că nu eu sînt cel agresiv, ci el.

Pînă la acest punct, Rufino rînduise în ecuație unul după altul numai termeni cunoscuți, care, fiecare în parte, era valabil. Dar seria în întregimea ei se izbea de o necunoscută : șobolanul. Restul termenilor a rămas neoperant pentru Rufino, deși din nou fiecare în parte părea

valabil : e) foamea îl va sili să accepte mîncarea, eu îi voi da mîncare ; f) va vedea că depinde de mine, se va acomoda cu mine ; g) vom coabita, pînă la urmă vom convinge ; lumea disponibilă e mică, un fel de cușcă.

Ca să verifice întemeierea raționamentului, Rufino a introdus, cu blîndețe, două degete printre gratii, dar animalul a sărit și l-a mușcat. Întreprinderea lui Rufino a eșuat penibil. Experiența de domesticire a unui șobolan — care totuși părea un acomodat cu civilizația, de vreme ce făcea parte dintre sedentari, nu dintre migratori ! — a însemnat pentru el o aspră înfirmare, care l-a pus într-o stare de derută și panică. Dacă și alte obiecte necunoscute — galaxia Crabului (Șobolanilor) — reacționau la fel ? Dacă și o particulă de lumină reacționa identic ?

— Unele specii, și-a spus Rufino pansîndu-și degetele, sînt sortite să dispară, prin eroarea lor, care e violența. Apoi cu lacrimi de ciudă în ochi : Totuși, de ce ?

Poate că totuși el era de vină, și Rufino a început să se plimbe prin mansardă, încercînd să-și identifice vinovăția. Pe un perete se afla un portret al mîței Gipsy, trasat de Rufino în tuș, după modelul unei zeițe egiptene cu chip de mîță care ținea de coadă, în gheară, un șobolan ucis. Pisica din desen îl privea pe Rufino cu ochii ei enigmatice, pe care chiar el îi însemnase prin două cercuri concentrice, absolut paralele.

— Și ea e agresivă ! și-a spus. De ce ?

*

Într-adevăr, Robcănescu nu murise. Prin nunciul apostolic de la Constantinopole, monseniorul Lippi, s-a aflat la București și această știre. Zvonul că ar fi fost ucis, între linii, era o eroare, una dintre multele legende fabricate la timp de război. Altă știre care să-i intereseze pe români nu mai venea din capitala fostului imperiu, iar cu

această știre — transmisă amabil — românii n-aveau ce face.

După scoaterea dintre linii, unde căzuse la ceas de noapte, împiedicându-se în niște sîrme, sanitarii otomani i-au dat să bea apă. Robcănescu a băut o căldare de apă. Uimiți, sanitarii i-au mai adus una. Robcănescu a băut-o toată, fiind emotiv. La a treia căldare, pe la jumătate, și-a recăpătat suflul. S-a ridicat în membrele din față, a privit restul de apă, a privit apoi la cizmele militarilor otomani, s-a repezit cu un ultim efort și a sorbit și restul din căldare, pînă la fund. Apoi a căzut lat. Trei zile în șir a dormit neîntors, într-o cazarmă din Plevna. Era umflat de apă. Excesul de apă i-a fost eliminat prin posterior, cu cașula. El însuși nu era în stare să elimine nimic din ceea ce o dată înghițea. De fapt, Robcănescu nu avusese corporal nimic, nici o atingere. Se infirma în acest fel și legenda că un glonte i-ar fi perforat vezica urinară. El murise ce-i drept, doar o clipă, de frică — între linii —, dar punctul lui vulnerabil se afla în altă parte, nici în vezică, nici în călcîi, deși din cînd în cînd șchiopăta — cînd era privit —, ca să atragă asupra-și compasiunea.

Despre partea războiului, pe Robcănescu nici în călcîi nu-l durea. Marea confruntare nu-i dăduse bătaie de cap. El era mînat înainte, prin istorie, doar de o groaznică foame, singura care-l propulsa, singura care-l silise să ia act de evenimentele din jur, cu voința de a și le face aliat. După adăpare, Robcănescu a urlat, în patru limbi : „Mi-e foame.“

I s-a dat să mănînce, pe săturate, și el a înfulecat niște cantități de spaimă : o căpiță de orez fiert, abordată cu polonicul, cîteva pulpe de oaie, scoase din cazan cu mîna și roase pînă la ciolan, iar la sfîrșit, ca desert, o moviliță de struguri, din rezerva lui Osman-Pașa. Apoi a fost condus cu gardă la „locul acela“, pe care el l-a sugerat arătînd cu degetul la cureaua care pleznea, iar în acel loc a rămas cîteva ceasuri bune, urmărit — la distanță — de o numeroasă asistență. În sfîrșit, a cerut să fie trimis la Istanbul, pentru niște „destăinuiri capitale“, apte să salveze impe-

riul. Era ceasul în care imperiul nu mai putea fi salvat prin nimic. Robcănescu insista, totuși, să-și depună destăinuirea direct în poala padișahului și nimănui altcuiva. Otomanii de la Plevna l-au numit *kiatib*, adică poet, și l-au tratat cu înțelegere. Ei au apucat să anunțe telegrafic ministerul de externe despre prezența lui în lagăr, mai înainte ca firele cu Istanbulul să fie tăiate de ruși. La câteva zile după căderea Rahovei și cu puțin înainte de căderea Plevnei, otomanii au izbutit să-l trimită pe Robcănescu peste Balcani, împreună cu alți câțiva prizonieri mai simandicoși. În timpul dezastrului de după Plevna, când imperiul în întregime pîrîia, Robcănescu a fost într-adevăr singura ființă care a ridicat moralul turcilor aflați în coșmar. Ca probă supremă a devotamentului față de cauza otomană, Robcănescu a cerut să treacă la islamism. A fost momentul cînd nunciul apostolic din Constantinopole a trimis încă o telegramă la București, comunicînd cifrat — și cu stupoare — că un creștin din România, fie și un ortodox, trece la islamism în cel mai absurd ceas, cînd Imperiul Otoman se duce pe gîrlă. Românii n-au răspuns, nu-i interesa chestiunea, Robcănescu fusese de mult trecut pe lista pierderilor de război, de tot felul.

Robcănescu însă mai făcuse o încercare asemănătoare și în țară, cînd își declarase hotărîrea de a trece la iudaism. Parcurgea pe atunci o epocă de mari dificultăți financiare și voia cu orice preț — dar cu orice preț ! — să scape de creditori, drept care a pus în joc tot ce avea mai scump, identitatea lui religioasă, la care făcea rar apel, fiindcă, după cum tot el spunea : „foarte rar rostești numele lui Dumnezeu“. În acest scop — saltul la noua religie, Robcănescu a adoptat, în țară fiind, pălăria galițiană și și-a lăsat barbă. S-a echipat și cu o solidă pregătire teologică, tocind Talmudul și Thora, în nemțește, ba încercînd să se inițieze și în limba sacră. Totuși Robcănescu le-a devenit suspect evreilor din București, din clipa cînd au aflat că are datorii. La efuziunile lui sentimentale, ei au răspuns în chip comercial : „— Sînt prea mari (datoriile), domnule Robcănescu. Și-apoi încă ceva : ce să facem noi cu un goi

în templu ? Atragem trăsnetele asupra noastră. Asta ne face și mai vulnerabili. Dacă vrei, slujește-ne din afară, așa cum face domnul Rosetti. Despre datorii mai vorbim.”

La Istanbul, când și-a exprimat hotărîrea de a trece la islamism, turcii nu l-au întrebat nimic despre datorii. La datoriile de război pe care urma să le plătească imperiul, datoriile lui Robcănescu reprezentau un mizilic. Oameni de onoare, turcii nu l-au întrebat nici de ce vrea să treacă la credința în Alah, știut fiind că pînă la urmă toate neamurile aveau să treacă la adevărata credință. De ce nu le-ar fi precedat Robcănescu ? În ceea ce-l privea, Robcănescu a ezitat să pună o întrebare care-i dădea spaime : ce se înțelege prin circumciziune ? Chestiunea îl înfiorase și-n cazul precedent al trecerii la iudaism, dar acum a intrat în criză — își imagina că islamicii vor fi cu mult mai brutali. El știa multe lucruri despre eunuci și se temea ca nu cumva turcii, din dușmănie pentru papara pe care o mîncău, să nu atenteze la demnitatea lui masculină și să-l scopească. Din spaimă, Robcănescu nu adormea decît după ce-și pitea zestrea masculină într-o traistă, zdravăn legată cu baierile la brîu. Ziua umbla cu traista goală la umăr, ca un cerșetor.

Aceasta-i dădea o nefericită stare de tensiune, care-l obliga să repete cu fanatism, fiecărui paznic al lagărului, întîlnit în cale : „Sînteți mari ! Sînteți invincibili.” I s-a admis pînă la urmă să participe la slujba islamică, într-o geamie, alături de soldații turci. La slujbă, Robcănescu cădea de fiecare dată într-un fel de transă mistică, lăsîndu-se ridicat și scos afară de soldați. Un asemenea mod de a trăi credința impresiona sufletele oneste, drept care neofitului i s-a creat un regim special. Flancat de un soldat și condus de un funcționar de la Externe, domnul Sadîk, lui Robcănescu i s-a îngăduit să viziteze partea europeană a metropolei, în limita portului și cartierului Pera. Domnul Sadîk, un turc politicos și tăcut, îl condusesese în primăvara anului trecut pe Iancu Ghica pînă pe cheiul despărțirii. Acum, același domn Sadîk îl primea pe primul român semiprizonier. Ca să fie agreabil prizonierului, care

era un european, domnul Sadîk a schiţat un gest spre Sfînta Sofia — marota europenilor. În zare, se profila ca o făgăduinţă uriaşă moscheie, al cărei nume prim Robcănescu şi-l ştersese din minte. Contactul dintre cei doi n-a debutat totuşi fericit. După cîţiva paşi pe străzile Perei, printre fastuoase reşedinţe diplomatice, bănci şi grădini închise cu ziduri, Robcănescu s-a oprit în loc şi a strigat revoltat, privindu-l crunt pe Sadîk : „— Dumneavoastră nu ştiţi să vă preţuiţi !“ Şi fiindcă micul funcţionar părea interzis : „— Ai văzut Berlinul ? Ei bine, Berlinul nemţilor e un fleac pe lîngă Istanbul !... Dar Parisul ? Alt fleac.“ Apoi profetic : „— Istoria lumii începe şi se sfîrşeşte aici !“ „— Credeţi ?“ a întrebat Sadîk, cu chipul palid, foarte veştejit. Tînărul n-avea nici o energie, ca toată lumea în care Robcănescu intrase. „— Depinde de dumneavoastră dacă vreţi să vă continuaţi istoria eroică sau dacă vreţi să sucombaţi !“ a răspuns profetul, ţintindu-l pe tînărul palid cu degetul : „— Căci o putere universală nu cade, a mai spus Robcănescu, decît atunci cînd consimte să cadă !“ Tînărul a părut impresionat. Niciodată în viaţă nu întîlnise un european fanatizat de drama otomană şi de istoria neamului turc. Ştiind că acest european e totuşi un român, Sadîk l-a condus pe Robcănescu în faţa ruinelor palatului Bogdan-sarai, vechea reşedinţă diplomatică a Țării Moldovei, inundată acum de bălării şi gunoi. „Toate cad !“ a şoptit Sadîk. „— Toate cad, cînd merită să cadă !“ a replicat Robcănescu. Şi tot el : „— Căci această ţară, Moldova, ca şi cealaltă ţară, Valahia, s-a lăsat singură mîncată de risipă, cum v-aţi lăsat şi dumneavoastră, din clipa în care aţi acceptat să vă roadă Fanarul şi turcocrăţia.“ „— Asta aşa e ! a aprobat Sadîk, europenii sînt de vină.“ „— Mai exact, grecii !“ a punctat Robcănescu. „— Da, domnule Sadîk, a mai spus el, căci în vremea cînd acest palat era splendid, relaţiile între ţările noastre erau tari, adică loiale, bărbăteşti, ca şi relaţiile românilor cu Dumnezeu. Pe atunci românii se luau de gît cu Dumnezeu, ca iudeii antici. Dar au intervenit între timp, pe de o parte grecii, pe de alta creştinismul, care ambele au

edulcorat aceste relații, fleșcăindu-le la absolut. Au intrat în ciorbă și alte neamuri — ruși, austrieci, englezi, franțuzi, cu care încă ne spălăm pe cap. Nația mea n-are altă salvare decît să scape de creștinism, îmbrățișînd Islamul — fiindcă de greci a scăpat, între timp !, așa cum nația voastră n-are salvare decît lepădîndu-se de greci, de englezi, de nemți, de Europa putredă.” Și în concluzie : „— Să ne unim !“

•

Încă o știre de pe fostele cîmpuri de luptă, deja uitate de toată lumea : niște copii bulgari sau sîrbi — ce importanță mai avea ! —, care se jucau cu armele, abandonate peste tot, pieriseră în explozia unei bombe.

Apoi o altă știre, tot prin Havas : în Rodopi izbucnise o răscoală a populației islamice, care își propaga rapid incendiul pe ambele versanți ale munților. În urmă cu doi ani, în 1876, se răsculasera creștinii. Războiul pornise de fapt pentru eliberarea acestora. Acum se răsculau islamicii, dar cu egală violență. La răscoala turcilor — pînă ieri stăpîni — se asociaseră și așa-numiții *pomaci*, bulgari islamizați în urmă cu secole, supuși acum lichidării de către frații lor de sînge, rămași creștini. Cain și Abel, în infruntare nemiloasă, din nou. Ruptă de fostul imperiu, populația islamică s-a trezit brusc izolată și minoritară.

Agenția Havas mai transmitea, legat de aceasta, că din nou englezii se agitau. Ieri, în pragul războiului, prin comisia Baring, se agitaseră în favoarea creștinilor din Imperiul Otoman, acum se agitau în favoarea islamicilor dintr-un spațiu care redevenise creștin. La Londra se și pusesese în mișcare o nouă comisie Baring, cu un scop invers. Aceasta își propunea să ia sub protecție mahomedanii și aduna date în vederea unui amplu raport internațional, care să toarne ulei peste foc cu mult înainte de liniștirea

lumii sub gheața păcii. Cineva, de foarte sus și de departe, amenința lumea : „— Nu, nu vă veți liniști !“

Ce surprize urma să aducă dezghețul ?

*

O dată luată decizia de soartă, Robcănescu n-a mai pierdut vremea, a cerut să fie dus înaintea unui mai mare. Aici, în fața acestuia, prizonierul a prezentat o scurtă istorie a participării sale la război, nu ca militar, ci ca *ulak*, adică mesager al unui cuvînt sacru către otomani, cuvînt pe care de data aceasta l-a spus și în turcește : „— Sînteți mari !“ El a declarat că vrea să scrie o broșură cu titlul „Învierea din morți“, în care să arate cum i-au dat viață otomanii, care l-au scos din moarte, și cum l-au înviat apoi deplin prin lumina Islamului. Robcănescu voia să scrie cartea direct în turcește, sub un pseudonim otoman, Addam-Pașa, deși încă nu primise un asemenea rang.

Ideea a fost acceptată fără urmă de rezervă. A fost eliberat din lagăr și trimis, cu escorta unui soldat, la o societate academică, unde să învețe gramatica și scrierea. În replică, Robcănescu urma să-i ajute pe învățații otomani să se descurce cu intimități de istorie europeană, mai ales creștină. Aici însă *ulakul* s-a izbit de niște învățați greci, din elita cartierului Pera, care au dat să-l înghită. Robcănescu a izbutit să-i înghită el, unul cîte unul. Cum ? Exaltînd naționalismul otoman, ajutîndu-l să se nască și să privească uimit în jur, de sus în jos. Fraza pe care Robcănescu o repeta întruna : „— Sînteți mari !“ și-a vădit pînă la urmă efectul, deschizînd inimile. Alte fraze precum : „— Căci ce-a fost Elada ? O Turcie mai mică. Dar Roma ? O Turcie mai mare. Dar Homer ? Un turc, Omer !“ umflau piepturile ascultătorilor, puneau pe răni balsam. Argumentele fuseseră folosite și de greci, cu veacuri în urmă, pentru îmblînzirea puterii otomane, pe

atunci în creștere și pentru decomplexarea barbarilor. Robcănescu le relua într-un moment nefericit, al descreșterii, provocînd pe de o parte gelozia grecilor, pe de alta uimirea turcilor. Etimologiile de fantezie — ulak (valah), Homer (Omer) — au isprăvit prin a-i vrăji pe protectori. Lucrarea „Un valah ingraț” a fost aprobată cu entuziasm și ca titlu și ca temă.

Era vorba în acest opuscul în ciornă despre prințul Dimitrie Cantemir al Moldovei, care, formîndu-se la Constantinopole, însușindu-și aici toată cultura orientală, greco-bizantină și arabo-persano-otomană, abia instalat în tron, la Iași, întorsese spatele turcilor, trecînd la ruși. Un grec, aflat de față la prezentarea lucrării, l-a contracara prompt pe Robcănescu, pretinzînd că opera e simplistă, un banal pamflet. Grecul, care era inițiat în treburile principatelor române, susținea că prințul Cantemir procedase cu mult mai perfid decît își imagina Robcănescu. Cantemir voise să scape țara lui de turci, cu mîna rușilor, dar voise simultan să se apere și de ruși, obligîndu-i pe aceștia să-i recunoască Moldovei fruntăria răsăriteană, pe Nistru, printr-un tratat. Grecul a interpelat retoric : „— Căci ce altceva era tratatul de la Luzk, subscris de Cantemir și Petru cel Mare, decît o primă și solemnă recunoaștere a acestei frontiere, valabilă din 1711 și pînă azi !” „— Așa e, a recunoscut Robcănescu, dar acum vă întreb pe toți, întreb lumea : și-a respectat Rusia cuvîntul ? Căci peste puțin timp, la 1812, aceeași Rusie a mutat frontiera de pe Nistru pe Prut, răpind Moldovei Basarabia !” Fusese astfel pedepsită, pretindea el, atît credulitatea lui vodă Cantemir în țări, cît și ingratitudea aceluiasi față de sultani. Și istoria, iată, se repeta : în războiul abia încheiat, se întîmplase același lucru : mergînd cu rușii, românii riscau să piardă încă o dată o parte din țara lor, trei județe din Basarabia, dovedindu-se din nou creduli față de țări și ingrați față de sultani. Și concluzia : „— Vedeți cine sînt românii ? Iată de ce vreau să mă fac turc !”

Nuñciul apostolic din Constantinopole, același monsenior Lippi, a telegrafiat prompt informația la București : un român, recent trecut la islamism, intenționa să prezinte lumii științifice internaționale, viitorului congres de orientalistică de la Florența, care era programat pentru toamnă, o comunicare defavorabilă românilor despre Cantemir și tratatul de la Luzk. De data aceasta românii au răspuns. Comunicarea lui Robcănescu le convenea, chiar dacă era ticăloasă. Ceva rămîne, și-au spus ei, rugîndu-l pe monsenior să nu se amestece în această afacere științifică româno-otomano-rusă.

Atunci, pe loc, la discuție, același grec care-l contracara mai înainte, i-a aruncat lui Robcănescu încă un lemn în roată :

— Și cine-a cedat, domnule, Basarabia Rusiei, la 1812, nu Poarta Otomană ?

— Da, a răspuns savantul, dar cu mîna unui grec ! Un grec, numit Moruzi, pe care aceeași Poartă l-a pedepsit, tăindu-i capul !

Turcii din mica adunare l-au aprobat pe Robcănescu, aplaudînd la stilul european execuția acelui grec numit Moruzi, cu care probabil grecii din adunare semănau.

•

Era într-o marți seara. Baciul Șiclovan a așteptat mai întîi ca toți cei din casă să se culce. L-a urmărit pe fereastră pe Soni, cum se retrage în chilia lui de dincolo de ziduri, s-a dus după el și a încuiat bine portița spre interior. Apoi a încercat din nou toate lacătele, zăvoarele, balamalele și drugii care asigurau dinspre exterior fortăreața gospodăriei. Nu și-a dat seama că băcița îl pîndea. Ea l-a simțit cum încearcă fiecare încuietore în parte, cum zăbovește la fiecare clempuș, cîrlig, lanț, pipăindu-l, răsucindu-l între degete, punîndu-l la loc și apoi iarăși scoțîn-

du-l să-l cerceteze, de parc-ar fi vrut să-l facă din nou. Curat lucru nu era ; părea că bătrînul își pierduse cumpănă.

Dar el nu se simțea urmărit, el își vedea mai departe de treabă, meticulos, cu scrupul, cu un dram de suspiciune în plus față de încuietorile cărora le încredințase siguranța averii, în care acum nu mai credea, deși fiarele păreau intacte, erau sigur intacte. Ca hoții să fi avut țarba fiarelor nu se putea, bătrînul nu credea în asemenea eresuri scornite de muieri. El credea în nemți și-n puterea lor tehnică de a încuia și descuia, încuietorile mecanice pe care le avea provenind prin firma domnului Fichte din Sebeșul Săsesc. Să nu mai creadă în Fichte ? Alt neamț cu care intrase în afacere, chiar afacerea cu aurul, era bijutierul Arnold Gang. Să nu mai creadă în Gang ? Alt neamț, cu care însă baciul n-avusese direct de-a face, era prințul Carol al României. Datoria acestuia era să pună încuietori bune la toate ușile statului, șa să nu-l prade hoții, mai ales la hotare, dar și-n Capitală. Poate că tocmai de aceea românii îl aleseseră pe un neamț ca să le fie domn. Dinspre partea prințului, baciul hălăduia liniștit n-avea pricini cu el, nici cu poliția, poliția îl apăra. Regulat, domnul ipostat Mărunțelu intra în prăvălie și-l întreba pe patron : „— Jupine, ai vreo lăcrămație ?“ „— Nu, har Domnului !“ răspundea baciul, după care domnul ipostat Mărunțelu își primea tainul cuvenit. La ultima vizită însă, a treia zi după noaptea cutremurului, bătrînul n-a mai răspuns la întrebarea polițaiului, s-a făcut că n-o aude, și nici nu l-a mai onorat cu legiuitul tain. Domnul Mărunțelu s-a holbat la baci, fără a putea înțelege ce se întîmplă cu jupînul, apoi la băciță, care gospodărea prin prăvălie. Nici ea nu pricepea de ce stăpînul casei îl lipsea pe polițai de „dreptul lui“. Cu ce-i greșise ? În ceea ce-l privea, baciul nu mai consimțea să jertfească un singur leu poliției, din clipa cînd fusese prădat. Cum polițaiul nu știa nimic — domnul Mărunțelu s-a și retras supărat !, cum baciul nu spunea nimic, băcița a tras încheierea că în mintea bătrînului pătrunseseră hoții.

Știrea transmisă de agenția Havas despre existența explozibililor pe câmpurile de luptă l-a împins pe prinț într-o stare de incertitudine privind viitorul. Acești explozibili, nerecuperați, risipiți prin locuri neprevăzute, puteau reprezenta un pericol pentru viața normală, care ar fi urmat să înceapă totuși. O bombă, sub un fier de plug. O bombă într-un lan de grâu, sub seceră. O bombă într-un palat princiar.

Gîndul la o bombă ascunsă în palat i-a fulgerat brusc în minte și l-a făcut pe prinț să vadă bomba. În urmă cu un an, prințesa primise cadou — de ziua ei ! — o bombă. Prima bombă otomană căzută pe teritoriul român, pe care artileriștii lui o dezamorsaseră și o trimiseseră în dar doamnei Elisabeta, după ce gravaseră în carnea-i de metal o scurtă și foarte frumoasă deviză :

Saevis tranquilla in undis.

Acest *Fii liniștită sub valuri* (bombe) îl alarma acum pe prinț, deși prințesa dormea liniștită, iresponsabil de liniștită, cum dormise probabil în tot timpul războiului, cînd se simțea vegheată de armată, ocrotită de chiar artileriștii lui : probă bomba și deviza înscrisă pe ea. Prin extensiune, sensul putea fi acesta : „Doamnă, fii liniștită, toate bombele care cad pe teritoriul român nu explodează (sînt dezamorsate) !“

Și totuși, prezența bombei în palat i-a dat prințului fiori, deși fitilul detonant fusese scos din prima clipă, încă din urmă cu un an. În coaja metalică a ghiulelei turcești rămăsese doar explozibilul inert, iar deasupra deviza, gravată de artileriștii lui. Ce idee totuși să dormi cu o bombă la cap !

Abia acum, reamintindu-și știrea transmisă de agenția Havas, prințul a realizat spaima care ar fi trebuit să-l cuprindă în primăvara anului trecut, cînd a aflat că prințesa primise acest straniu cadou. Între doamna Elisabeta și între copiii bulgari care pieriseră, în recenta explozie, exista o neliniștitoare asemănare, prin inocență. Candi-dații la dezastrele viitoare urmau să se recruteze mai mult

ca singur dintre inocenți. Probă : în miez de noapte, prințesa dormea liniștită, cu bomba la cap.

Prințul s-a frământat multă vreme, în bibliotecă, ezitînd între impulsul de a merge să recupereze obiectul, în fond nepericulos; și între dorința de a-și scoate din cap chestiunea. Pînă la urmă a pornit spre dormitor, a luat bomba, și a adus-o în spațiul lui. A pus-o pe pupitru și și-a reluat gîndurile. Putea medita liniștit, mai departe : *Saevis tranquillis in undis.*

Din Paris, consulul român Calimachi-Catargi transmitea la București că cercurile exilaților politici otomani erau în plină agitație. Unda cutremurului ajunsese deci pînă în Franța, punîndu-i în frământare pe refugiații turci care-și găsiseră azil acolo. Se afla în exil Midhat-Pașa, fost mare demnitar al imperiului, care, în preziua războiului rostise în auzul lumii acel avertisment teribil, aproape sinucigaș : „— Am intrat în Anatolia doar șase sute (de osmanlii) și nu vom părăsi Anatolia decît cînd vor rămîne șase sute (osmanlii, otomani, turci) !“ Ce mai rămăsese din acest avertisment, cînd imperiul se prăbușise practic într-o baltă ?

Același Midhat-Pașa fusese autorul acelei prime constituții otomane, votată în pragul războiului, destinată a salva imperiul de răscoala popoarelor, și, în același timp, de a arunca praf în ochii marilor puteri dispuse să intervină nu pentru aplicarea unor reforme și pentru lichidarea „Omului bolnav“. În jurul lui Midhat-Pașa se mai aflau cîțiva generali păguboși, autori ai unor bătălii pierdute („des occasions perdues“), care izbutiseră să-și salveze persoana fizică, să se apere de surghiun sau de pedeapsa capitală. Se mai aflau în jurul acestora și mulți „juni“, foarte radicali, studenți dar și oameni de profesiuni libere, care toți trăiau incredibila nenorocire și se zbăteau să găsească soluții, învrăjmășindu-se unii împo-

triva celorlalți. Fapt hazliu, Midhat-Pașa visa ca după război să se inaugureze o eră de reforme după tipicul vechi, o nouă „Epocă a lalelelor“, menită să salveze forma unui imperiu care deja nu mai exista ca imperiu. Fapt curios, Franța îi ocrotea pe toți acești nenorociți, dar nu numai Franța. i-ar fi ocrotit, ci oricare dintre marile puteri care nădăjduiau ceva în contul imperiului paralizat.

La Petersburg se afla, iată, Osman-bey, un rebel din neamul Osman, dispus să se întorcă la Istanbul ca padișah, în numele țarului ; la Berlin, niște militari intransigenți, al căror nume nu fusese divulgat, erau gata să plece în patria lor, căzută în dezastru, înarmați pînă în dinți, cu arme germane. Pînă și în Italia erau găzduiți niște fugari, peste umerii cărora Roma privea cu jind dincolo de Mediterana, unde spera să apuce cît mai mult, la rivalitate cu Franța, din coasta islamică a Africei.

Imperiile voiau să-și dispute imperiul cu mîinile turcilor — niște învinși disperați.

*

Abia la întoarcerea spre București, în tren, Rășcanu a regăsit o groază de lume îngrijorată de cutremurul **care** avusese loc.

— Știți c-a fost un cutremur ? L-ați simțit ?

— Bine, dar cînd a fost ?!

— N-aș putea să vă spun precis. Ieri, alaltăieri ? În orice caz anul ăsta.

Cutremurul nu se simțise dincolo de Olt, probabil nici dincolo de Carpați și nici în restul lumii. Ar fi culmea, a meditat Rășcanu, ca și războiul acesta abia isprăvit să nu-și fi trimis zguduirile în restul lumii, să rămînă un eveniment local, care să-i privească exclusiv pe morții și pe viii din această zonă. În acest caz, și-a mai spus avocatul, zelul

domnului Brătianu de a ne împinge în vîltoarea unui eveniment lipsit de orice perspectivă a fost cu totul deplasat.

— Vreți să vă deplasați puțin mai încolo ? i-a cerut cineva, un pasager impertinent.

Avocatul s-a făcut că nu aude, nu-și putea imagina că cineva se poate adresa într-un asemenea mod unei persoane aflată în dreptul ei legitim. Se răsturnase oare lumea ? În compartiment era înghesuială și o lumină chioară. Era insuportabil și mirosul de nespălare al pasagerilor. Într-un vagon de primă clasă, în care cu chiu cu vai obținuse un loc, se înghesuiseră claie peste grămadă indivizi de toate speciile, ca în arca lui Noe. Rășcanu se strînsese cît mai mult cu putință în spațiul lui, renunțase să mai citească, dar îmbulzeala sporea. Un domn de vis-à-vis l-a pus la punct pe intrusul obraznic, care-l somase să se deplaseze.

— Ce vrei, domnule, unde te împingi ? Dumneata nu vezi că nu mai e loc ?!

— Cum nu mai e loc ?! Ce trenul nu e al tuturor ?

Rășcanu ar fi vrut să răspundă că și Pămîntul e al tuturor, dar că aceasta, stimate domn, nu ne dă dreptul să ne strivim unii pe alții, să ne călcăm adică în picioare ! Adresarea cu Stimate Domn ar fi fost cu totul nepotrivită, individul își făcea loc cu miinile și cu picioarele, pînă cînd alți pasageri l-au împins afară din compartiment.

Trenul oprise într-o stație. Pe peron, nebunie. Alte valuri de oameni au asaltat vagoanele. Era penibil să vezi persoane de condiție bună participînd la o competiție a forței, absolut dezonorantă. Compartimentul lui Rășcanu era plin ochi, totuși încă un intrus, un nou intrus, și-a încercat norocul, profitînd de ieșirea cuiva. Ceilalți pasageri l-au luat la ochi.

— Dumnealui în ce calitate se împinge ? Cu dumneavoastră vorbesc : în ce calitate vă împingeți ?

Noul pasager tăcea mîlc. Era totuși un intrus de bun simț, fiindcă acaparîndu-și locul, nu mai participa la scandal. Cei din jur l-au lăsat în pace, totuși unul s-a pornit să strige cu revoltă :

— Domnilor, guvernul nu vede haosul ăsta ?

— Nu, a răspuns scurt Rășcanu, guvernul nu vede.

— Poate că guvernul nu știe ! a presupus altcineva.

— Cum nu știe, dămnule ? Dar atunci însemnează că sîntem guvernați de niște surzi, orbi, inconștienți !...

Trenul înainta orb în noapte. Zarva s-a mai liniștit după o vreme. Lampa din plafon pendula, trimițînd pe chipurile pasagerilor o lumină pîlpîitoare, incertă. Unul dintre pasageri a întrebat ca prin somn :

— Și cum, domnilor, chiar a fost la București un cutremur ? Dar cînd ?!

•

Pentru o clipă s-a deschis cerul peste toată emisfera nordică și Rufino a regretat că nu avea asupra-i luneta. „— Cînd e una, nu-i cealaltă !” și-a spus el, foarte necăjit, ridicînd brațe neputincioase spre cerul înflorit feeric. Necazul era că o asemenea poziție a astrilor n-avea să se mai repete, dat fiind mișcarea de rotație a galaxiei, decît peste două sute de milioane de ani.

Rufino uitase de sine, privind cerul. Uitase și de șobolanul lăsat în cușcă. El a pufnit însă cu mînie, în clipa cînd cerul s-a închis din nou, dîndu-și seama că și galaxia, în fantastica ei mișcare, îl ignorase.

★

La capătul unor multe ceasuri de efort, Rufino obosise. S-a așezat pe scaun, rezemîndu-și un cot de blatul mesei, aproape de cușcă. Se simțea umilit, mai ales infirmat. N-a mai dat atenție șobolanului, care, prin comportarea lui, îi făcuse praf o întreagă teorie. De ce, totuși ? Fără a-l mai privi, Rufino a continuat să-l admonesteze, dar pe o cale indirectă, comparativă, încercînd să aducă astfel animalul la gînduri mai bune :

— Castorii sînt în fond tot niște șobolani, a început el. Dar ceva mai cuminți și mai constructivi ! Șoriceii sînt și

ei niște șobolani, ceva mai mici, dar foarte frumoșei și cooperativi !

Rufino a rîs involuntar. Și-a amintit că prin decembrie, plimbîndu-se absent prin zăpezi, pe ulițele Bucureștilor, s-a oprit în loc, la un anume moment, în dreptul unei case, frapat de-o melodie simplă, cîntată la pian. Melodia sprintenă și suavă, picurată notă cu notă, îi suna și acum în urechi. „— Da, și-a spus atunci, e un menuet foarte adecvat pentru șoricei !“ De la melodie, Rufino a trecut la șoricei, ca fiindte, continuîndu-și gîndul :

— Îmi plac șoriceii fiindcă sînt muzicali. Au acces la spirit ! Tocmai de asta nu suport ca Gipsy să-i sfîșie. Prefer s-o hrănesc cu carne din mine. Tai din mine, din pulpa sau din coapsa mea și-i dau lui Gipsy !

Gipsy era absentă, închisă în cămară, nu-l putea contrazice. Rufino a profitat de prilej ca să-și spună opiniile despre mîța Gipsy și despre raporturile cu ea :

— Eu n-o las pe Gipsy să mănînce șoricei, deși știu că interdicția aceasta o enervează. Ea își educă pînă și puii în spirit cinegetic. În sfîrșit...

Gipsy îl deziluzionase pe Rufino, era incorigibilă. Mult mai acomodabili păreau să fie șoriceii. I-a și spus-o șobolanului, trecînd la elogiul unei alte specii de șoricei, cobaii :

— Cei mai simpatici, o recunosc, sînt șoriceii albi, cobaii, care scot planete de soartă din cutia ghicitorilor. Ca și papagalii ! Ba aș spune chiar ceva în defavoarea papagalilor : sînt automatici. Or, este știut că, față de păsări, mamiferele sînt înzestrate cu un dar în plus : au inteligența mai sprintenă, deci șansa de a întreține raporturi inteligibile cu lumea. Eu unul nu m-am înțeles în viața mea cu un papagal, chiar vorbitor, pe cînd cu mamiferele, cu orice mamifer, mă înțeleg, sper să mă înțeleg, să mă fac înțeles. Este cu neputință să nu fie ceva bun și în voi. Sau probabil că nu știm nimic despre viață !

Prelegerea a continuat la modul indirect, pînă cînd Rufino, uitînd de ruptură, i s-a adresat din nou colocvial prizonierului :

— Dragă, nu înțelegi că nu pot să te mănînc ? Atunci, în urmă cu o sută de mii de ani, te-aș fi mîncat probabil. Acum ?

Rufino s-a scuzat, plecîndu-și fruntea, voia să spună că-și luase adio de la un asemenea aliment. Nu-l putea mânca și n-o regreta. Evoluase. S-a justificat însă, pentru a se face și mai bine înțeles :

— Nu mai sînt carnivor, înțelegi ? Carnea îmi face silă. Văd însă că nici tu n-ai mai atins-o. E un progres ! Apoi mîhnit, nu pentru sine, nici pentru șobolan, ci pentru soarta speciilor. Ești bine dezvoltat, adult, vei prolifera. Dar cum ? Recopiînd la nesfîrșit atavismul carnivor ? Dar schimbați-vă, dragă, și voi ! Treceți în alt ciclu ! Altfel rămîneți niște stupide rozătoare. Altfel isprăvim Terra, o consumăm. O lichidăm adică, lichidîndu-ne unii pe alții : carnivorele pe ierbivore, ierbivorele mediul vegetal, recent au intervenit și microbii. Ce facem, ne devorăm la nesfîrșit, ca să devenim din ce în ce mai răi, adică mai vitali ? Darwin n-are dreptate !...

Șobolanul picotea, era istovit. Rufino s-a ridicat, a prins cușca de cîrlig, și a ieșit cu ea afară, purtînd-o cu mari precauții. Nu voia ca Gipsy să-l simtă, deși pisica s-a încordat, simțîndu-i pașii, zgîrîia cu ghearele în ușa cămării. Șobolanul intrase din nou în agitație, și Rufino a grăbit pasul. Voia să-l smulgă din iradierea lui Gipsy, voia ca și Gipsy să se rupă din atracția șobolanului ; aceste două corpuri cosmice trebuiau să se separe. Și-a întezit pașii, a luat-o la fugă. S-a oprit aproape de Dîmbovița care debordase. Valuri tulburi, lutoase, izbeau podurile și pereții caselor din preajmă. Rufino a privit cu silă revărsarea de ape, un amestec din care nu se putea distinge nimic, la fel ca într-o nebuloasă.

— Este M 1, și-a spus. Este exact ca-n nebuloasa Șobolanilor. E mediul lor. Ce să le fac ?

Și i-a dat drumul.

Ideea de conjuncție și opoziție între mai-marii lumii, ca între corpuri cerești, îl obseda de la un timp pe prinț, din perspectiva catastrofei de proporții cosmice la care asistase. Căci ce altceva reprezenta prăbușirea unui imperiu, un uriaș imperiu, la dimensiunea limitată a lumii pămîntene decît echivalentul unei căderi astrale ? Urma acum să se caște un gol, de la Oceanul Indian, prin întreg Orientul Apropiat și Mijlociu, prin Peninsula Balcanică, peste toată coasta nordică a Mediteranei, pînă la Gibraltar, dar prăbușirea își trimitea ecourile și mai departe, în cercuri, peste Asia, Africa, Europa. Imperiul avusese o poziție centrală în echilibrul lumii. Toate celelalte imperii, în optica prințului, păreau periferice raportate la Imperiul Otoman, și, din acest motiv opuse acestui imperiu, candidînd la supremația pe care primul și-o asigurase în timp, vrînd să-i smulgă cheile. Erau acum în curs mișcările de a doua mărime : dislocări de teritorii, de populații, dispariția unor state, apariția de state noi. Candidații la supremație întindeau mîinile, năzuind să-și iasă din formă.

După părerea prințului, toate imperiile suferiseră — și sufereau încă ! — de același viciu : se dilatau peste margini, ignorînd puterea dătătoare de coerență a sinelui lor prim — centrul —, cel care le proiectase inițial în fantastica aventură a cuceririlor. Neînfrîinate prin nimic dinlăuntru,

imperiile se dilatau, se tot dilatau, oprite în ultimă instanță doar de frîna celor de la margine, oricît de slabi și de puțini ar fi fost. Aceștia, cei de la margine, nu voiau să se lase absorbiți din nici o parte, pretinzînd să-și afirme sinele, adică centrul lor, cum făceau românii, dar nu numai ei.

Ajungînd în acest punct, prințul a extras însă din formulă popoarele — atît de imprevizibile în reacțiile lor ! — concentrîndu-se asupra formei geometrice pure și a viciilor ei. Era hotărît vorba de o descentrare, de un moment critic în care forma își depășea sinele, centrul, punîndu-se astfel singură sub riscul dezmembrărilor centrifugale. Într-o formulă care cuprindea și marginea și centrul, pe care prințul o examina, centrul tindea prin extensiune să ajungă la margine, făcînd întregul vulnerabil.

Acum, în ceasul în care prințul medita, se confruntau două imperii care-și avea capitalele la margine — Petersburgul și Constantinopolul —, ambele aflîndu-se în fața unui risc extrem. În cazul Petersburgului, metropola de pe Neva, nu s-ar fi plasat poate la margine, dacă ctitorul — Petru cel Mare sau succesorii săi — ar fi inclus în imperiu și restul Europei. La fel otomanii, dacă aceștia, după Viena, s-ar fi extins pînă în Atlantic, anexîndu-și Europa. Așa cum arătau, cele două imperii cuprindeau în interior fel de fel de margini — granițele șterse arbitrar ale unor popoare succesiv anexate —, margini care, în momentul izbirii supreme, începuseră să se vadă, precum liniile de fractură ale unor vase aparent întregi, dar care pînă la urmă se sparg.

La tratativele de pace, reprezentanții otomani — care pierduseră tot — insistau ca măcar în acte Constantinopolul, să fie numit Istanbul, așa cum vechii turci numiseră cetatea lui Constantin cel Mare, după cucerire. Măcar atît, măcar această consolare. Dar învingătorii nu acceptaseră nici atît. Refuzînd această realitate toponimică, ei perseverau a numi orașul — care nu le aparținea, care nu mai aparținea Europei de aproape cinci secole, cu vechiul nume, din vremea împăraților bizantini, un nume totuși

ireal. Descendarea imperiilor împingea lumea în fantezie. Deci nu Istanbul, Constantinopole.

Unele știri, deja expirate, picau la București cu înfriziere, ca cenușa răcită a erupțiilor vulcanice, care cade uneori foarte departe, mult timp după ce-a fost expulzată. Prințul clasa această materie, iar uneori o și examina cu interes.

Printr-un raport al colonelului Arion, Alteța-Sa aflase astfel că la preliminarile păcii ciocnirile din fața hărții în litigiu fuseseră violente, dincolo de voința partenerilor de a păstra un minim ton protocolar. Se simțea cum fug din coerența arbitrară, care le adunase împreună, anume părți din Imperiul Otoman : părți creștine, care voiau să rămână creștine, dar nu ruse, nici austriece ; părți islamice, care voiau să rămână islamice, dar nu otomane, ci persane sau arabe ! Părți pe care toată lumea le ignora, dar care încercau să-și facă auzit glasul subpământean : armeni, albanezi, aromâni, kurzi. Acest frământ subteran îi depășea și pe învingători și pe învinși. Partenerii se apărau de asemenea nume sîcîitoare cum se apără caii de muștele care le intră în ochi.

La un anume moment, la Adrianopole ar fi sosit și o delegație de aromâni, singurii latini care mai supraviețuiau în peninsula balcanică, după dominarea bizantină, după dominația slavă, după dominația otomană. Ei veniseră acum, la un nou sfîrșit de ciclu, să depună în mîna maimarilor istoriei un memoriu privind soarta lor. Nu destinați, ci soarta lor, fiindcă fiind puțin numeroși nu mai aveau destin. Aromânii erau porecliți țîntari, ceea ce însemna, etimologic, „fiii împăratului“, și aceasta fiindcă din sînul acestor latini balcanici se ridicaseră împărați. Ei însă căzuseră între timp ca neam ; un nume cîndva glorios ajunsese poreclă : din „sîn-țar“ aromânul sau vlahul ajunsese „țîntar“, o ființă ca și invizibilă, dar foarte dușmănită. În fauna gigantică a Imperiului, o faună cu zeci de neamuri teribile, aromânii își reprezentau cu strictețe porecla : erau mici, iuți, războinici, supărători foarte pentru stăpînii lumii, care aveau întotdeauna de discutat pro-

bleme mari, ignorându-i pe ei. Nici acum, nimeni nu știa de unde apăruseră — din Tesalia, din Pind, din Epir, din Macedonia — și nici n-avea cine să-i asculte, căci împăratul Alexandru al II-lea somnola pe Neva între zăpezi feerice, iar sultanul Abdul Hamid își începuse partida somnambulică în cușca lui somptuoasă din Istanbul. Întrebarea pe care ei o puneau mai-marilor lumii, în acel memoriu, era — în dialectul lor — aceasta : „*Cum s-afașim tra s-pu-tem s-armînem Armâni ?*“ Apoi imperativ : „*S-nu nă chiară populu, S-nu nă chiară limba !* Văzîndu-i, partenerii la tratative s-ar fi întrebat reciproc, cu destulă nedumescire : „— Aceștia ce mai vor ?!“

Arișon a tradus această întrebare într-un mod și mai iritant pentru auz, utilizînd porecla :

„— De unde-au apărut, în plină iarnă, acești țîțari ?“
Sub lumea otomană, se vedeau alte lumi.

Prințul ținea la vedere pe pupitru o istorie a imperiului otoman, scrisă de un Ianache Văcărescu, în urmă cu un secol, și dăruită Alteței-Sale de mareșalul palatului, colonelul Văcărescu, imediat după căderea Plevnei. În textul dedicației se spunea : „Fie ca această cădere de azi, prevăzută de străbunul meu, să fie de bun augur.“ Observînd cartea, încă necitită, Kogălniceanu i-a spus mării sale :

— Da, e încă o istorie a Imperiului Otoman scrisă de români. Cînd n-au mai avut cu face cu armele, fiindcă erau covîrșiți, românii le-au scris otomanilor istoria și le-au prevăzut căderea.

— Și credeți că acest moment, de azi, s-a văzut încă din vremea apogeului ? a întrebat prințul.

— Păi cum să nu ! i-a răspuns Kogălniceanu. La numai doi ani după dezastrul otomanilor, de la Viena, Miron Costin a scos minunea de carte care este *De neamul Moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, care, să știți,

este semnul renașterii noastre, charta conștiinței noastre latine.

Deci cineva văzuse. Logofătul Miron Costin, și el ministru, concepușe cartea încă din clipa în care zidurile Vienei erau zguduite de ghiulele puterii otomane aflate la apogeu. Dar văzuse căderea, simultan, și stolnicul Cantacuzin, și el ministru, care dusese profeția mai departe : o putere are trei stepene sau stadii, peste care nu poate sări : nașterea, apogeul și stingerea. Lumea europeană pusese apogeul puterii otomane la Viena, români, mai mici și mai pățiți, dădeau semnalul de stingere, pornind tot de la Viena. Puțin mai târziu, prințul Cantemir, și el expert în chestiuni externe, dar și cap încoronat, încununase profețiile anterioare într-o teorie enunțată în chiar titlul operei lui fundamentale : *Incrementa atque decrementa Aulæ othomanicae*, scoasă la lumină în 1716, după încă o victorie otomană, de data aceasta împotriva rușilor, chiar după înfrângerea lui Petru cel Mare, la Stănilești, pe Prut.

— De-atunci tot stăm la pîndă, a mai spus Kogălniceanu, încheind excursul său asupra istoriei căderii otomane.

Prințului i-a repugnat expresia „De-atunci stăm la pîndă“, detesta această stare la pîndă, proprie unui popor mic, avid să folosească circumstanța, căderea celor mari, ca să-și adjudece un drept. I-a repugnat și egoismul lat, plat, lătit, al lui Kogălniceanu, care părea pregătit să înfulece din coliva otomanilor înainte de a li se fi cîntat veșnica pomenire. Îl irita și faptul că masivul ministru nu încăpea cu posteriorul în fotoliu.

Pe viitor, și-a propus prințul, urma ca în salonul de primire să fie introduse scaune mici, incomode, care să refuze o asemenea revărsare neprotocolară sau măcar s-o diminueze. Dar dacă ministrul de externe, stăpîn pe asemenea perspective vaste, îl socotea pe el un domn mic ? !

Micul litigiu n-avea sorți de izbîndă, Kogălniceanu se tot lățea în fotoliu — obosit cum și era, după armistițiu —, prințul observa cu oroare lățirea, dar n-avea cum s-o cenzureze. Era legat de acest om, pe care nu-l iubea, cum era legat de toți ceilalți, în aceeași galeră a destinului. Din spi-

rit de replică, Alteța-Sa ar fi vrut să nege afirmațiile anterioare ale lui Kogălniceanu — ar fi vrut să-l opună, spre exemplu lui Cantemir pe Voltaire —, dar nu putea, n-avea cum, nu găsea launtric nici un argument. S-a mulțumit să constate că românii aveau un unghi privilegiat asupra problemei, deși n-aveau forță. Dar, în fond, peste acest litigiu, românii îi aparțineau, cu unghiul lor cu tot. Putea fi oare mîndru de ei la acest final ?

Ca să strice acest final, Kogălniceanu a mai spus, ridicîndu-se greoi din fotoliu :

— Acum iar o luăm de la capăt...

Prințul era contrariat de atitudinea ministrului său care vedea atît de sumbru viitorul. Dar de-abia se semnase armistițiu, urma pacea ! L-a întrebat cu reprobare în glas :

— Ce vreți să spuneți ?

— Adică o luăm de la capăt cu cestălalt imperiu.

N-au mai avut ce-și spune. Prințul avea deja în minte primele formule din scrisoarea de felicitare către țar, scrisoare scumpă inimii lui, pe care Kogălniceanu o și pulverizase, suflînd ger peste ea. Urma totuși să continue scrisoarea, pe care avea s-o și expedieze în curînd la Petersburg, printr-un curier special. Atunci, pe loc, prințului i s-a părut că românii n-au entuziasm, sînt niște cinici.

•

Din nou prințul a întors un gînd spre fostele cîmpuri de luptă, care ieșiseră cu totul din preocuparea celor vii. „— Ce repede uităm !” și-a spus, simțîndu-se el însuși vinovat de desprinderea atît de ușoară din încreștarea amintirii imediate.

O astfel de amintire îl persecutase cîndva chiar acolo, pe front, dar în somn. Mergea singur pe un cîmp de luptă, printre morți. Cineva i-a apucat cu mîinile una dintre cizme, iar el, fără a mai privi înapoi, a dat să și-o smulgă.

A tras cu toată forța a tras și forța contrară, care creștea înspăimântător, pînă cînd el a știut că-i mai bine să-și lase piciorul acolo, chiar de-ar fi să se rupă în două. Și-a lăsat doar cizma, a abandonat-o, a devenit ușor, inundat de o bucurie grozavă, care l-a și trezit. Era transpirat, lac de apă, dar în patul lui de fier, sub pătura aspră, în bordeiul de la Poradim. Piciorul drept lipsea, un timp nu și l-a putut recunoaște, deși-l masa cu mîinile ; era ca un obiect străin, mădularul adevărat rămăsese dincolo, în întuneric, printre trupurile semănate acolo.

Toți uitaseră, sub zguduirea evenimentelor următoare, de cei rămași acolo, inclusiv de cîmpurile de luptă, convențional numite cîmpuri, chiar cînd erau văi, prăpăstii sau înălțimi. Aceste cîmpuri, acoperite de zăpadă, urmau să se dezghețe. „— Deci și morții !” și-a spus prințul. Care se vor pune în mișcare. De pe Balcani vor curge morții, imediat ce vor porni avalanșele. Acum abia se mai țin. Cu mîini înghețate, una cu ghețarii. Unii cu mîinile de-a dreptul de cer.” Această mișcare trebuia într-un fel prevenită. „— Și cu morții ce faceți ?” Întrebarea, formulată de nu se știe cine, pe front, i-a răsărit brusc în minte. Cum tot brusc, precum lumina, a țîșnit răspunsul : Pentru morți, mausoleele. Acestea se și înălțau, creșteau ca de la sine, înșurubîndu-se în aer, ca niște turnuri circulare. Unul la Grivița, altul la Rahova, altul la Opanez, altul la Plevna, altul la Smîrdan. Albe. În culoarea oaselor. Iar cupolele transparente. În culoarea cerului.

Încă nu curgeau morții. Nu picau încă din cer.

Cu foarte mare întîrziere, prințul a luat act de dispariția unui vas etrusc de argilă, aflat în bibliotecă, un vas negru de ofrandă, ușor ca un duh, subțiat și deshidratat în milenii, redus la ceea ce eră : o umbră. Vasul îi fusese dă-

ruit de consulul român la Roma, care îl achiziționase dintr-o vie din Etruria, chiar în clipa în care podgoreanul italic îl extrăsese din pământ. „— E o minune că nu s-a spart, i-a spus domnul Obedenaru, oferindu-l Alteței-Sale. E mai ușor ca o coajă de ou. Singurul amănunt decorativ este această toartă pe care se vede capul unei hecate, sub care se află această inscripție : „*In tenebris triviae iter rectum*“ . „— Ce formulă ciudată, aproape ininteligibilă !“ a observat prințul. Formula era zgîriată sub toartă și înfășura, ca un colier, capul hecatei. Ar fi trebuit s-o țină minte, era ca un îndemn care-i parvenea din milenii : „*In bezna răscrucii, calea cea dreaptă*.“

Rostul vasului era clar definit și prin formă, și prin formula scrisă. Umbra celui trecut dincolo trebuia să țină, peste primejdii, calea cea dreaptă. Minunea era tocmai aceea că vasul ținuse calea cea dreaptă, se păstrase întreg. „— De obicei asemenea vase se sparg !“ — a observat prințul, atunci când Obedenaru i l-a oferit. „— Tocmai, a confirmat consulul, care era și arheolog. Se turna în ele vin, apoi erau sparte pe mormintele morților. Obiceiul era general în toată lumea veche. S-a păstrat și la noi. Așa se procedează și azi, în unele părți de țară, cu ulcelele de moși.“ „— Chiar așa ?“ a întrebat prințul. „— Desigur. E soarta acestor vase.“

Prințul a primit vasul, fără alte formalități protocolare — scrisoare prealabilă de oferire, scrisoare de recepțiune, scrisoare cu formulă dedicatorie, scrisoare de mulțumire —, așezându-l cu mâna lui pe un raft, între cărți, în fața pupitrului la care lucra, ca să-l aibă tot timpul sub ochi. Îi plăcea forma pură.

Cu timpul, intimitatea dintre prinț și vas ajunsese perfectă, vasul negru se instalase în mintea prințului, care lucra absent la pupitru, dar simțindu-l acolo, la locul lui, în raft, fără a-l mai privi.

Dar într-o dimineață de la începutul lui februarie, nu mult după cutremur, pe când din nou lucra la pupitru, prințul a simțit că vasul nu mai e. Fantasma vasului îi zburase din minte, se topise ca atunci când te deștepți dintr-un vis.

Spre confirmare, prințul a privit spre bibliotecă, îndreptându-și ochii spre colțul unde se afla vasul negru cu inscripția aceea. Nu mai era. Uimit, mai mult incredul decât uimit, prințul a pășit spre raft, ducînd în el semnul de exclamare, vrînd să pipăie el însuși locul gol cu mîna.

„— Dar cum e cu puțință !“ a protestat mental, încercînd să dezmință, printr-un raționament, ceea ce el însuși constatasese, pipăind cu mîna. S-a reîntors ars de o grijă la pupitru și a scos unul dintre caietele sale cu însemnări zilnice. Acolo, într-un anume loc, pe o foaie volantă — fiindcă darul n-avea semnificație oficială ! — prințul notase ziua și ora la care Obedenaru îi oferise vasul. Deci vasul existase, îl pusese chiar el între cărți, atunci, cu mîna lui. Discuția cu Obedenaru, despre „vasele care se sparg“ avusesese loc după aceea, chiar în fața obiectului negru, care îi domina cu forma lui pură pe cei doi. Unde era ? Pipăind din nou cu mîna locul gol, prințul a simțit sub degete o brumă de siliciu și cîteva sfărîmături. Pe peretele alb, umbra vasului încă stăruia, coincidentă cu aceea rămasă intactă în minte.

Se excludea ideea de furt, prințul n-o putea concepe măcar, decît doar în planul politic. În politică, în relațiile dintre partide sau dintre state totul era cu puțință, toate jосniciile, iar unele dintre acestea se și aflau în curs. Nu putea concepe nici dispariția miraculoasă, atîta timp cît vasul lăsase totuși urme : praful de siliciu de pe suportul de lemn, umbra pe perete și chiar o formă ideală pe care prințul o reținuse exact în memorie. Și-a amintit însă, pînă la urmă, de cutremur : 19 ianuarie. Să fi pulverizat vasul vreo undă răzleată, rătăcită pe la București, după ce seismul cutreierase țara ? „În bezna răsucirii, calea cea dreaptă“. Ținea bine minte formula, care era și memorabilă, și premonitoare.

A trecut lîngă raft, a controlat din nou cu degetele, a găsit lîngă o carte toarta vasului, cu capul întreg al hecatei și cu un singur cuvînt rămas din inscripție : *triviae*. Deci răsucire. Ruptă din trupul de argilă, hecata arăta urît, cu capul ei diform, un cap care urla peste o răsucire. Această emblemă funerară nu i-a displicut totuși prin-

țului, care a poruncit bijutierului curții să lege hecata în argint, inclusiv cuvîntul *triviae*, în formă de medalion. În metal a fost imprimat și anul pierderii, 1878 nu în cifre arabe, ci în caractere latine :

MDCCCLXXVIII,

*

Rufino a așternut pe hîrtie considerațiile lui despre șobolani, echivalați cu sălbatecii sau cu barbarii, deși știa bine că însemnările lui nu slujesc la nimic. Oricît de inutilă, o constatare se impunea : Bucureștii erau un centru predilect al șobolanilor, ca și Constantinopolul, orașul acesta reprezenta deci un mare centru de civilizație. Așa stînd lucrurile, Rufino a scris :

1. Șobolanii sînt atrași de civilizație, precum barbarii, care, orbiți de marile centre, pornesc în migrație către ele. Exodul șobolanilor e totuna cu drumul spre marile aglomerări umane : Constantinopole, București, Viena, Hamburg, Paris ;
2. Prima civilizație umană care a scos la lumină existența șobolanilor a fost civilizația Egiptului, care a și zeificat pisica ;
3. O civilizație care să facă să dispară șobolanii nu există încă ;
4. Să tragem concluzia că civilizațiile sînt trecătoare, iar șobolanii eterni ?
5. Visul șobolanilor este să surpe civilizația umană, deși au nevoie de ea ; ei nu pot exista fără murdărie. Cine, în natură, oferă mai multă murdărie decît oamenii ?
6. Este cu neputință ca șobolanii să se întoarcă în Nebuloasa Șobolanilor de unde provin. Mai curînd vor ca pămîntul să se transforme într-o nebuloasă navigîndă spre haos.

Mișcarea seismică, imperceptibilă la București, a avut un efect neașteptat la o mare distanță de Capitală, în Moldova, pe Valea Tazlăului, unde un uriaș deal de lut, îmblănit pe creastă cu pădure, mai jos cu livezi, acoperit cu case, grajduri, coșare de porumb, clăi de fin, ocoale de vite, a dispărut într-un revărsat de zori, ca și cum n-ar fi existat. Fusesse ca și cum în adânc s-ar fi căscat o groapă în care a intrat dealul.

În zorii de zi ai întâmplării, gospodarii erau treji, ca de obicei, se sculasera cu noaptea în cap cum se scoală țărani. Un cutare ieșise desculț la colțul prispei, să caște; o muiere își trăsese în picioare tîrlicii, grăbindu-se afară la găini sau ca să strîngă rufe de pe frînghie, un altul se îmbrăcase de-a binelea și pornise agale, cu două căldări goale în mîini, să adape vitele. Căldările de tablă trîncăneau. În lumina lăptoasă, omul s-a oprit la fîntină. A bijbit după ciutură, a găsit-o, a împins-o în adânc după apă, ciutura s-a întors ușoară în sus, fără apă. Omul s-a mirat și nu prea, a lăsat căldările și s-a îndreptat slobod către grajd, să scoată vitele și să le mîie spre pîriul din vale, care se dezghețase. Ciudat i s-a părut doar faptul că-n grajd boii boncăluiau, izbind cu coarnele-n pereți.

Abia atunci a auzit un huruit și omului i-au fugit picioarele-n lături, ca și cum ar fi fost lovit de dambla. În patru labe, cum se afla, a ridicat ochii în sus, spre deal, și a văzut cu spaimă cum coama de copaci a pădurii se zbate ca-n furtună, năvălind spre el. Fugeau și cîinii în toate părțile, tîrînd după ei lanțurile rupte. Omul n-a mai putut să fugă, s-a opintit să se ridice, a dat să spargă ușa grajdului, n-a avut cînd, s-a tras în lături să nu-l răstoarne boii, care scăpaseră, dar s-a simțit smuls cu pămînt cu tot și ridicat la o mare înălțime. N-a mai văzut casa, nici grajdul, nici coama dealului, care se năruise, n-a mai simțit nimic decît un clocot al pămîntului, răsculat în talazuri.

De departe, de pe celălalt deal, dinspre asfințit, prăbușirea s-a simțit încă și mai scurt. O femeie care venea la soru-sa, peste deal, ca să ia foc, a auzit întâi uruitura și n-a știut ce se întâmplă. Mergea cu ochii în pământ, ca să nu lunece pe ghețuș, urmărindu-și liniștită cărarea, fără să-i pese de deal, pe care îl știa de când lumea la locul lui. Auzind uruitura, femeia s-a oprit, a privit într-acolo și i-a stat suflarea : dealul din față pornise spre ea. A luat-o la fugă înapoi, țipînd, cu dealul după ea, simțindu-l cum vine din urmă, cum crește negru, tot prăvălindu-se. Când a ajuns acasă, între oameni, a leșinat. Vecinele au udat-o cu apă, au trezit-o, femeii nu-i mai revenea glasul, tot arăta cu mîna într-acolo, înapoi. Au pornit cu toții într-acolo, cu mic cu mare, dar au rămas muți, cu palmele la gură : dealul nu mai era.

Au ieșit atunci la lumină, din frământarea măruntaielelor pămîntului, niște scoici verzi și albastre, una de mărirea unui lighean turcesc, o creangă de coral — un copac de fapt, cu crăci și ramuri roșii, care a apărut și dispărut într-o clipită, apoi scheletul unui animal de apă sau poate a unei păsări uriașe, din care nu s-ar fi văzut decît pliscuț și un fel de gheară. Stratul acesta de viață, scos întîia oară la lumină, pe creasta unui talaz de pămînt, a recăzut în groapa de la început, dar peste stratul nou de viață, pe care l-a înăbușit.

Cînd autoritatea comunală a încercat a restabili, cu martori cum a fost cazul, mare lucru nu s-a putut scrie în procesul verbal. S-a constatat totuși că într-o zi, din iarna anului 1878, au dispărut fără pricină, cu deal cu tot, vreo cincisprezece case, în care locuiau, după numărul de fumuri — tot atîția debitori ai statului, care au și fost șterși din registrul de datorii. A fost șters din inventarul geografic și dealul, care se chema „La Runc“. Pe locul numit Runc a apărut la puțin timp o iezătură ce s-a numit „La Iazul Runcului“. Deasupra iazului, pe muchea unei ripe, rămăsese din vechea pădure un fag uriaș, care abia acum se vedea. Despre cei dispăruți s-a spus doar atît : „Mai bine de ei că s-au dus.“

Prințul a șters de pe raft cu palma bruma de siliciu și a pus punct meditației lui despre Imperiul Otoman. Otomanii ieșiseră din istorie, din povestea lor grandioasă, deveniseră turci. Căderea din postura imperială în obscura situație de neam, un neam oarecare, nu afecta pe nimeni. Acum, în fond, putea să li se recunoască turcilor și dreptul de a numi cum poftesc orașul lor, nu Constantinopol, ci Istanbul. Ieșiseră din istorie cu un dublu câștig onomastic : turci, Istanbul. Constantinopolul era de mult o fantasmă, ca și fantoma vasului pe care cutremurul o măturase din bibliotecă. Un război pentru două cuvinte, care ținuse peste cinci sute de ani, început și isprăvit cu un cutremur de pământ. Deci Istanbul.

*

Între timp, diviziile române trecuseră Dunărea, în țară, cu toate efectivele din care nu lipseau decît cei rămași dincolo : morții. Armata aștepta, regrupată, cu arma la picior.

Sfîrșit

AU APĂRUT

Din ciclul „Zăpezile de-acum un veac“:

– Scrisoare de la Rahova (V)	– 1977
– Te Deum la Grivița (III)	– 1978
– Noaptea otomană (VI)	– 1979
– Fluviile (II)	– 1980
– Ieșirea din iarnă (I)	– 1981
– Noroaiele (IV)	– 1982
– Zăpezile (VII)	– 1984
– Cutremurul (VIII)	– 1986

În curs de apariție

- Intoarcerea morților (IX)
- Ieșirea la mare (X)